

દસપત કાવ્ય.

ભાગ ૧ લો.

છબી વિષે દોહરો.
શું કોશો તનની છબી, એમાં તથી નવાઇ;
નિરખો મુજ મનની છબી, લલા પરીક્ષક લાઇ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર;
ગુજરાત વર્તમાનકુલર સોસાયટી તરફથી,
હીરાલાલ ત્રીલોચનદાસ પારેખ, ખી. એ.,
આર્થિક. સેક્રેટરી, અમદાવાદ.

આવૃત્તિ પાંચમી.

* *

પ્રત ૧૦૦૦

ક. સ. ૧૯૨૬—સંવત ૧૯૮૨

કિંમત

૧ મહિતાનો સંજ

૩ મહિ

૪૬૧.૩૧

કુપિદ

(૬૫)

૧૦,૬૨૧

ધી "ગુજરાત" પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શા. સોમાલાલ મંગળદાસે છાપ્યું.

કે. પાંચકુવા—અમદાવાદ.

(સર્વ હક ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

૪૫=૦૭

પ્રથમ આવૃત્તિની સૂચના.

“બુદ્ધિમંદાશ”માં જાહેર ખખર આખ્યા પ્રમાણે એવડા કદનું મારી ગુજરાતી કવિતાના સંગ્રહનું આ પુસ્તક ગ્રાહકોની સેવામાં હું મૂકું છું. એમાં સર્વ લોકોને અનુકૂળ પડે એવી સુધારાને લગતી કવિતા દાખલ કરી છે. પણ કદ મોટું થઈ જાય તે સારુ અથવા ખીજા કંઈ કારણથી ગુજરાતી પિંગળ અને સરકારી નિશાળોની વાંચનની ચોપડીઓને અર્થે જે કવિતાઓ રચેલી તે તથા ખાનગી ધર્મ સંબંધી કવિતા તથા જે કવિતા રચીને મેં કાઢીને આપેલી અને તે હાલ મારા કબજામાં નથી તે આમાં દાખલ કરી નથી. તેમજ શ્રવણાખ્યાન, જ્ઞાનચોતુરી, વગેરે હિંદુ-સ્થાની ભાષાની કવિતા પણ દાખલ કરી નથી. તે બધી કવિતા ખાકી એટલી છે કે આ પુસ્તકના કદ જવડું ખીજું પુસ્તક થાય.

મને ઘણા ભાઈઓએ અને બાઈઓએ એવી ભલામણ કરેલી કે તમારે જેમ અને તેમ સહેલી ગુજરાતી ભાષામાં કવિતા રચવી, ને ખરી વાત છે કે વધારે મિઠાશ તેવી કવિતામાં હોય છે. તોપણ જેમ નાટકમાં જેવો વેષ લાવે તેવી ભાષા બોલવી પડે છે તેમ જ સંસ્કૃતમાં વપરાતાં વૃત્તની કવિતા રચતાં સંસ્કૃત શબ્દો આખ્યા વિના રહેતા નથી. ઘણું કરીને દેશીઓમાં ને રાગમાં સહેલી ગુજરાતી ભાષામાં કવિતા રચાય છે, માટે આમાં મણુ તેમ થયું છે.

આ સિવાય ગઘના નિખંધો મેં રચ્યા છે તેની વિગત તથા જે કવિતાથી ઇનામો મળેલાં તેની વિગત ખીજા ઠેકાણે સૂચવી છે. આ પુસ્તક છપાવવાની ને ખપાવવાની મારી હિંમત નહોતી. પણ “ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી” તરફથી તથા મુંબઈના ગૃહસ્થો તરફથી પ્રથમ સહાયતા મળી તેથી, અને તેઓના ઉત્તેજનથી, તેમજ મહેરબાન શેઠ નાનાભાઈ રસ્તમજી રાણીનાએ ઘણી હોંશથી આ પુસ્તક છાપી આપવાનું કબૂલ કર્યું તેથી એ છપાવવાનું કામ મેં માથે લીધું છે.

જુદે જુદે ઠેકાણેથી આ કવિતાનો સંગ્રહ કરવા વગેરે કામમાં ભાઈ બુલાખી કાળીદાસે સારી મહેનત લીધી છે. ૬૦ ૬૧૦

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

પ્રથમ આવૃત્તિ ૧૮૭૬ માં છપાઇ હતી. તેની ૧૦૦૦ પ્રતો થોડાંજ વર્ષમાં ખપી જવાથી અને બીજી આવૃત્તિ બહાર પાડવા માટે ઘણા ગૃહસ્થો તરફથી માગણી થવાથી કવીશ્વરનાં નંદિ છપાએલાં ઘણાં કાવ્ય હમેરી આ બીજી આવૃત્તિ બે ભાગમાં બહાર પાડી છે.

કવીશ્વર દલપતભાઈએ સન ૧૮૭૮ના ડિસેમ્બર આખર સુધી “ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી”ની નોકરી કરી. તે સાલના “ભુદ્ધિ પ્રકાશ”માં “ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી”ના ઇતિહાસ આપ્યો છે; તેમાં કવીશ્વરના ઇતિહાસનો ઘણોખરો ભાગ આવી બચ છે તેથી અહિં આપતા નથી. પછી તેમની આંખે દરદ થવાથી તેમણે ૧૮૭૯ માં નોકરી છોડી. તે પછી શરીરે અશક્ત થયા છતાં પણ તેમણે આજ્ઞાસમાં વખત ન કાઢતાં નીચે મુજબ કામ કર્યો છે.

સન ૧૮૮૦ માં કચ્છનાં મહારાણી સાહેબે “કચ્છ ગરબાવળી” નામની ચોપડી કવીશ્વર પાસે રચાવી તેના તેમને રૂ. ૫૦૦) ઇનામ આપ્યા. સન ૧૮૮૧માં વઢવાણનાં મહુમ મહારાજ દાહરાજીએ રૂ. ૪૦૦ ઇનામ આપી “માંગલિક ગીતાવળી” નામની ચોપડી રચાવી. પ્રવિણ સાગરની કલિપત વાર્તાનો અંથ રાજકોટના રાજા મહેરામણીએ રચેલો તેની ટીકા એક હજાર રૂપીઆ ઇનામ આપીને ધ્રાંચના મરહુમ કારભારી હરિશંકર પ્રાણીજીને કવીશ્વર પાસે કરાવી. તેમાં છેલ્લી બાર લહેરો કવીશ્વરે નવી રચી આપી છે.

સન ૧૮૮૩ માં લોધિકાના તાલુકદાર અભેસિંહજીએ સ્વામિનારાયણના જન્મ ચરિત્રનો અંથ આગરે ૧૧૦૦ રૂબાઈના પૂર

કેટલો કવીશ્વર પાસે કરાવ્યો અને ૧૦૦૦ રૂપીઆ રોકડા અને બીજી કેટલોક શિરપાવ આપ્યો. અને ૧૮૮૪ માં પ્રજ્ઞાનંદ તથા સુજ્ઞાનંદના ઘણા કઠણ છંદની ટીકા તાલુકદારે કવીશ્વર પાસે કરાવી ને સારો શિરપાવ આપ્યો છે.

અને ૧૮૮૫ માં દલપત શતશાષ્ટના ૪૦૦ ટોલરા નવા રૂપયા અને ત્યારથી આજસુધી બ્રુદાં બ્રુદાં માસિક ચોપાનિયામાં પોતે કાવ્ય બનાવી આપે છે.

આ સિવાય ભાવનગર વિવાહ વર્ણન તથા તખ્તવિલાસ કવિએ બનાવ્યાં છે.

અને ૧૮૮૫ ની સાલના જુન માસમાં મહારાણીએ કવીશ્વરને સી. આઇ. ઇ. ના ખેતાબ આપ્યો.

સન ૧૮૮૬ માં તેમને માટે રૂ. ૧૨૦૦૦ નું મેમોરીયલ ફંડ થયું, તેમાંથી રૂ. ૫૦૦ ખર્ચી તેમની છબિ હિમાબાઇ ઇન્સ્ટીટ્યુટમાં મૂકી છે. તે છબિના રીપેર માટે રૂ. ૫૦) “જુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી”માં અનામત મૂકેલા છે. તેના બ્યાજમાંથી હિમાબાઇ ઇન્સ્ટીટ્યુટના અથવા “જુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી” ના સેક્રેટરી તે છબિ રીપેર કરાવે, નહિ તો કવીશ્વરના વારસો તે બ્યાજમાંથી છબિ રીપેર કરાવે.

મને (કવિને) ઇનામો મળેલાં તેનો વિગત.

ઇ. સ. ૧૮૪૯ માં ગુ. વ. સોસાઇટી તરફથી ભૂતનિખંધ રચવાની રૂ. ૧૫૦ ના ઇનામની જાહેર ખબર છપાઇ તે વખતે એ. કે. કારબસ સાહેબે મને કહ્યું કે તમે એ વિષે નિખંધ રચો. ત્યારે મેં કહ્યું કે જાહેર ખબર ઉપરથી નિખંધ રચીને ઇનામ વાસ્તે એટલી બધી મહેનત કાળુ કરે? ત્યારે તે સાહેબે કહ્યું કે જાહેર ખબર ઉપરથી નિખંધ રચીને ઇનામ મેળવવું, તે એક પરીક્ષામાં પસાર થવા જેવું છે, એટલા માટે વિલાયતમાં શ્રીમંત લોકો ઇનામ મેળવવાની ચાહના રાખે છે. અને તે નિખંધ રચવાનાં સાહિત્ય મેળવવામાં તે ઇનામ જેટલા અથવા તેથી વધારે રૂપિયા ખર્ચવા પડે તો ખરચે છે. તે સાંભળીને કેટલાંએક વરસ સુધી મેં એવો ઠરાવ રાખ્યો કે મુખાઇ, અમદાવાદ કે કાઠિયાવાડમાં નિખંધ રચવાના ઇનામની કોઇ જાહેર ખબર છપાય તો તે વિષે નિખંધ રચીને મોકલવો. તેથી મને ખબર ઇનામ મળ્યાં છે. મારો લખેલો એક નિખંધ છેક નિબંધ ગયો નથી. તે સિવાય સરકારની અથવા ખીજા ગૃહસ્થની ફરમાશથી રચીને અથવા પુસ્તક રચીને કોઇને ભેટ કરીને ૧૩ ઇનામો મેં મેળવ્યાં છે તેની વિગત નીચે આપી છે.

તે સિવાય ગુજરાત વર્ના સોસાઇટીના સેક્રેટરીના હુકમથી રા. સા. મહીપતરામ વિલાયત જવા વિષે નિખંધ, “તાઈફ ઓધ” ને “શામળ શતશાઇ” વગેરે કેટલીએક ચોપડીઓ મેં રચી છે. અને સન ૧૮૫૪ થી બુદ્ધિપ્રકાશ ચોપાનિયું પ્રકટ થયું ત્યારથી આજ સુધીમાં મારું લખાણ તેમાં ઘણું છે, કેમકે હું તેના એડિટર છું.

ઉપદાં ધનામો સિવાય મારી કવિતા સાંભળીને મુંઝાઈતી
 પારસી ખાઈઓની સભાએ સને ૧૮૫૬ માં રૂ. ૫૦૦) ની ચાર
 ટકાના વ્યાજની લેન મને ભેટ કરી હતી. તેમાં શ્રેષ્ઠ ધનહત્તાઈ
 કામનાં ધણીઆણી ધનખાઈ સાહેબ અને ખાનખાહુર માણેકજી
 ખુરશેદજીની દીકરી ડોસીખાઈ સાહેબ એ બે આગેવાન હતાં.
 તેમજ સને ૧૮૬૩ ની સાલમાં મારી કવિતા સાંભળીને શ્રેષ્ઠ
 રસ્તમજી જમશેદજી હલ્લસાઈએ રૂ. ૫૦૦) બક્ષિસ આપ્યા હતા.
 તે સિવાય નજરશ્રેષ્ઠ ગ્રેમાસાઈ હીમાસાઈ, શ્રેષ્ઠ ગ્રેમચંદ રાયચંદ,
 શ્રેષ્ઠ મંગળદાસ નથુસાઈ, હકુર ગોકળદાસ તેજપાળ, ને હકુર
 લક્ષ્મીદાસ ખીમજી તથા આ પુસ્તકમાં કોઈ કોઈ ઢેકાણે
 બતાવેલા રાજાઓ અને ગૃહસ્થો વગેરે વહા સુજાએ મારી
 કવિતા સાંભળીને તેની ખુબ બહુ મને મારી રહ્યો. બક્ષિસ
 આપેલી છે, માટે તે સર્વેનો હું ઉપકાર માનું છું.

નંબર	પ્રસ્તુત કર્તુ નામ	કેને વાસ્તે	કેઇ સાક્ષમાં	કેટલું ધનામ રૂ.
૧	ભૂત નિર્બંધ ...	જી. વ. સોસાધદીની બહિર ખખર	સન ૧૮૪૬	૧૫૦
૨	સોતિ નિર્બંધ ...	સદરહુ ...	સન ૧૮૫૧	૧૫૦
૩	સફેચી નાટક ...	સદરહુની ફરમાશથી ...	સન ૧૮૫૧	૫૦
૪	કથન શક્તિ ...	” ”	સન ૧૮૫૨	૪૦
૫	ભાવનગરના મહારાજ વિજય- સિંહજીનો સ્વર્ગવાસ ...	દરબારને ભેટ ...	સન ૧૮૫૨	૨૦૦
૬	પુનાવવાહ ગ્રંથ	મુખાઈ જ્ઞાનપ્રચારક સભાની બહિર ખખર ...	સન ૧૮૫૩	૧૫૦
૭	શ્રી સંભાષણ ...	કારખસ સાહિબની ફરમાશ ...	સન ૧૮૫૩	૫૦
૮	ખાળવિવાહ નિર્બંધ	જી. વ. સોસાધદી બહિર ખખર	સન ૧૮૫૪	૭૫
૯	ગુરુ શિષ્યધર્મ ...	કરશનદાસ મુજળની બહિર ખખર	સન ૧૮૫૭	૧૫૦
૧૦	મહિરસુધારા વિષે	હાપ સાહિબની ફરમાશ ...	સન ૧૮૫૮	૫૦
૧૧	વિજયક્ષમા ...	ભાવનગરના મહારાજ બશવત- સિંહજીને ભેટ ...	સન ૧૮૫૯	૧૨૦૦
—	કાવ્ય દોહન પુ. ૧ લું...	સરકારની ફરમાસ ...	સન ૧૮૬૦	૫૦૦
—	કાવ્ય દોહન પુ. ૨ જુ...	” ”	સન ૧૮૬૩	૫૦૦
—	શેર સદાની ગરબીઓ ...	મુખાઈ દફતર આશકારાવાળાની બહિર ખખર ...	સન ૧૮૬૫	૫૦

૧૫	હંસ કાવ્ય શતક	... સ્થિતિ	હંસરાજ કરમસીને લેટ	... ખખર	સન ૧૮૬૫	૫૦૦
૧૬	યુગરાતનાહિંદુઓની	સ્થિતિ	બ્રહ્મવર્ધક સભાની બહિર ખખર	...	સન ૧૮૬૭	૩૦૦
૧૭	જશવંત રાજનીતિ	...	ભાવનગરના દરબારની બહિર	ખખર ...	સન ૧૮૬૭	૫૦૦
૧૮	સોરાષ્ટ્ર સમૃદ્ધિવર્ધક	...	પાલીતાણાના દરબારની બહિર	ખખર ...	સન ૧૮૬૮	૨૦૦
૧૯	વેન ચરિત્ર ...	...	રા. ખા. ગોપાળરાવ હારિની ફર- માસ તથા પાલીતાણા દરબાર	...	સન ૧૮૬૮	૭૫૦
૨૦	શ્રવણાખ્યાન	...	પલીરામપુરના મહારાજને લેટ.	...	સન ૧૮૬૮	૫૦૦
૨૧	સંસારી ધર્મ વિશે	...	શેઠ સોરાખળ જમશેદજી બજા- બાઈના ધનામની બહિર ખખર	...	સન ૧૮૬૯	૫૦
૨૨	મિથ્યાભિમાન નાટક	...	હક્કર ગોવિંદજી ધરમશીની તર- ફની બહિર ખખર ...	...	સન ૧૮૭૦	૧૫૦
૨૩	દેવસદર્પણ ...	...	શેઠ સોરાખળ જમશેદજી બજા- બાઈના ધનામની બહિર ખખર	...	સન ૧૮૭૩	૧૫૦
૨૪	કાવ્યસંશેષ	...	સરકારની ફરમાસ ...	...	સન ૧૮૭૫	૩૫૦
૨૫	સગોત્રવિવાહ નિર્ણય	...	ફરમાસ ...	...	સન ૧૮૭૫	૧૦૦

ચોથી આવૃત્તિ.

કવીશ્વરનું રચેલું પિંગળ તથા દક્ષપતકાવ્ય સોસાઘટ તરફથી છપાય છે. તે એવી સરતે કે તે પુસ્તકો છપાવી પ્રગટ કરવામાં જે ખરચ થાય તે ખાદ કરતાં, સદરહુ પુસ્તકોના વેચાણથી મળેલા નફામાંથી અર્ધ ભાગ કવીશ્વરને તેમની હયાતી સુધી સોસાઘટી આપે, અને અર્ધ ભાગ સોસાઘટી રાખે. ત્યાર પછી સદરહુ પુસ્તકો સંખ્યા સર્વ હક સોસાઘટીનો જ રહેશે. આ પ્રમાણે આ ચોથી આવૃત્તિ કાંઈ પણ ફેરફાર કર્યા વગર સોસાઘટીએ છપાવી છે. કવીશ્વરની કદર જાણી દેશી રાજ્યોએ નીચે પ્રમાણે કવીશ્વરને વર્ષાસન ખાંધી આપ્યાં છે:—

સંસ્થાન.

રૂ.

૧ ભાવનગર.....૨૦૦ વંશપરંપરા.

૨ ઇડર.....૧૦૦ કવીશ્વરની હયાતી સુધી.

૩ જુનાગઢ.....૧૦૦ „

૪ વઢવાણ.....૧૦૦ „

૫ ઇલોલ.....૫૦ „

પાંચમી આવૃત્તિ.

આ આવૃત્તિ માત્ર કદના ફેરફાર સિવાય અસલ મુજબ છાપવામાં આવી છે. કદનો ફેરફાર પણ વાંચક અને લાઇબ્રેરીની સવડતા લક્ષમાં લઇને કર્યો છે.

અમદાવાદ.
તા. ૫ મી જુલાઈ ૧૯૨૬. }

આસિ. સેક્રેટરી,
શુ. વ. સોમાયદી.

અર્પણ પત્રિકા.

છપય છંદ.

મહાજન મંગળદાસ, વાસ મુંબઈ વસનારા,
સર નાઈદની સરસ, પદ્મિ પોતે ધરનારા;
સ્વદેશનું શુભ ચાહિ, કામ પરમાર્થ કીધું;
કલ્યાણી પુરિ માંહ, દવાખાનું કરિ દીધું;
વળિ ચાલુ ખર્ચ માટે ધરી, થાપણુ વીશ હજારની;
ઉત્તમ જગ્યા અધલાખની, કરિ તે પરોપકારની. ૧

પુરિ મુંબઈ મોઝાર, કરી છે કન્યાશાળા,
ભણુતર ઉત્તમ ભણે, ખડું વિધિનું ત્યાં બાળા;
એવાં ઉત્તમ કામ, કર્યાં છે સ્વદેશ કાળે,
મોડું પાઠ્યા માન, એ થકી જમમાં આળે;
વળિ વિચરે હિંદુ વિલાયતે, અભ્યાસી આશાં ભર્યા,
એને ઉત્તેજન આપવા, વીશ હજાર વસુ ધર્યા. ૨

વાલદેશ શિવ પાસે, ધર્મશાળા ધજ જે છે,
પુરા પચીસ હજાર, તણી કીમતની તે છે;
સોંપી મહાજન હાથ, વણિક સૌને વાવરવા,
સાગર સગીપ સાફ, હવાથી દુઃખ પરહરવા;
વળિ કંપોળજ્ઞાતિ કારણે, પુંજ પચીસ હજારની,
ઉમદા દિલથી આપી તમે, નોધારા આધારની. ૩

અઠ્ઠ વર્ષ લગિ આપ, કામ કિધું કૌંસિલમાં,
ભાખ્યાં ભાષણુ ભલાં, દેશનું હિત ધરિ દિલમાં;
સંભારી જન સુસ્ત, દિલ થકી આશિષ દે છે,
અનેક વિધિ ઉપકાર, ગણી ગણિને ગુણુ લે છે;
ઑસોશીએશન અધિપતિ, તમે થયા દુઃખ ટાળવા,
ઇત્યાદિક અતિ ઉપકારનો, જને ન મદલો વાળવા. ૪

લાયક લક્ષ્મીદાસ, લાટિયા લાવિક માયા,
કરિને પરોપકાર, તાપ કંઈ જનના દાણ્યા;
જન્દિસ ઝાંઝ ધિ, પીસ, પદવિ મુંબઈમાં પાખ્યા,
ખીમજના ખુદ પુત્ર, સુજશ જનમાં છે જાખ્યા;
વળિ દિલ રાખો છો, દિવસ નિશ, દેશ સુધારા કામમાં,
મખ્યાતિ પોતે પામિયા, તેથી સુજન તમામમાં. ૫

ઉઠ્યો લાયખલકેસ, વહિલીગુરનો ન્યારે,
અનીતિ કરવા નાશ, તમે હીમત ધરિ ત્યારે;
તન મન ધનથી તરત, સહાય કીધી સારી,
વધિ છે લક્ષ્મીદાસ, તે થકી કીર્તિ તમારી;
અંધન ગુલામિ વૈષ્ણવતણાં, તોડી નાંખ્યાં તે સમે,
તે પાત કદી નહિ વીસરે, અમરકીર્તિ કીધી તમે. ૬

નિર્મળ એ બે નામ, ઠીક ધારું આ કામે,
જડે જવાહિર જેમ, સુશોભા સુવર્ણ પામે;
નામ તથા શુભ કામ, સમરણમાં રહે સહાય,
દેખિ દાખલો એહ, બિજા એવું ચિત ચહાય;
સુજ પુસ્તક સાથે નામ શુભ, પુરણ શોભા પામજો.
દિલથી આશિષ દલપત કહે, જશ બહુજનમાં જામજો. ૭

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
મંગળાયરણ	૧	ભિન્નરુચિ પરીક્ષક	૩૪
સ્વાત્માપ્રતિ ઉક્તિ	૨	કદળી પ્રખંધ	૩૭
દર્પણપ્રખંધ, ગોમુત્રિકા અથ-		વ્યસની પ્રતિ ઉક્તિ	૩૯
ગતિ તથા કપાટ પ્રખંધ...	૪	કવિઓની વૃદ્ધિ વિષે	૪૧
ધૃત્વરસ્તુતિ	૭	શ્રોતા પ્રતિ નમ્ર વિનંતિ	૪૪
અંથારંભ	૮	ગતાગત સ્વસ્તિક પ્રખંધ	૪૭
અંથ પ્રયોજન	૧૩	છત્ર પ્રખંધ	૪૮
કવિ ઇચ્છા	૧૪	પ્રકરણ ૨ જી.	
ઐદ પત્ર કમળપ્રખંધ	૧૬	પ્રભાત	૫૧
નવ રસ	૧૭	પરોઢીયું	૫૧
વાણી મહિમા	૧૯	આથમતા તારા તથા ચંદ્ર... ..	૫૩
ગુજરાતી ભાષાં વિષે	૨૧	ચંદ્રને ઇપકો	૫૬
તમે કાણ છો એમ એક		પ્રભાત... ..	૫૬
રાગએ પૂછેલા પ્રશ્નો ઉત્તર	૨૩	અરુણોદય	૫૮
કમલ પ્રતિ ઉક્તિ	૨૩	સૂર્યોદય... ..	૬૦
સંક્ષેપમાં કહેવા વિષે	૨૪	કીરણપ્રસાર	૬૨
બાધઓ પ્રતિ ઉક્તિ	૨૫	જન-ક્રિયા	૬૬
શ્રોતા પ્રતિ ઉક્તિ	૨૬	નદીનો દેખાવ	૬૮
શ્રોતા અલેક્ઝાંડર કીન્લાક		ધર્મક્રિયા	૬૯
ક્ષર્ણસ સાહેબ	૨૮	તડકા વિષે	૭૦
ગ્રોહી પ્રખંધ	૨૯	સમાપ્તિ વિષે	૭૨
નીતિ બોધક અને અનીતિ		સાયંકાળનું વર્ણન નમતો સૂર્ય	૭૩
નિદક કવિતા... ..	૩૦	વનનો દેખાવ	૭૫
તમાકુ પ્રતિ અન્યોક્તિ	૩૩	આથમતો સૂર્ય	૭૭

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
સમુદ્રકાંઠો ...	... ૭૯	આખા શિયાળા વિષે ...	... ૧૫૪
અંધારું... ..	... ૮૦	વસંતઋતુનું વર્ણન ...	... ૧૫૬
દિવા સમય ...	... ૮૨	વિદાતાને ઠપકો ...	... ૧૫૭
ધર્મક્રિયા ...	... ૮૪	વનનો દેખાવ ...	... ૧૫૭
તારામંડળ ...	... ૮૬	ગાયક ઉક્તિ ...	... ૧૬૧
ચંદ્રોદય ...	... ૮૯	કવિ ઉક્તિ ...	... ૧૬૨
સૃષ્ટિ દેખાવ ...	... ૯૩	ઉપસંહાર ...	... ૧૬૩
ગ્રીષ્મઋતુ વર્ણન...	... ૯૪	ફરફાર થવા વિષે ...	... ૧૬૪
રૌદ્રરસ-પાત્ર પ્રવેશ ...	...	પ્રકરણ ૩ બ્લુ.	
ભયાનક રસ ...	... ૧૦૧	ધૈર્ય તથા ધર્મ સંબંધી ...	... ૧૬૮
ઉચ્ચે લટકતા મોટા પંખા વિષે ૧૦૩	...	ધૈર્ય છે તે વિષે ...	... ૧૬૮
ખાપાની પીપર વિષે-કથાન્તર,	...	નાસ્તિક-મત ખંડન વિષે ...	... ૧૭૦
અથવા ફારસ ...	... ૧૦૬	પ્રભુ પ્રાર્થના ...	... ૧૭૪
વર્ષાઋતુનું વર્ણન...	... ૧૧૩	સેવાસ્તોત્ર ...	... ૧૭૬
પંચાત અથવા વિષ્ટી ...	... ૧૧૪	બ્રહ્મદેવની સ્તુતિ...	... ૧૭૮
વર્ષાદે આવવાનાં ચિન્હો ...	... ૧૧૭	પ્રભુસ્તુતિ-કટાવ ...	... ૧૭૯
મેઘરાયની ચઢાઇ...	... ૧૨૦	નવા વર્ષ વિષે ધૈર્યની સ્તુતિ...	... ૧૮૧
શરદઋતુનું વર્ણન...	... ૧૨૯	બહુરૂપી ધૈર્યની સ્તુતિ ...	... ૧૮૨
ભૂભામિની વિષે ...	... ૧૩૩	બ્રહ્મરૂપ ...	... ૧૮૨
બ્રાંતાપન્હુતિ અલંકાર ...	... ૧૪૨	ક્ષત્રિયરૂપ ...	... ૧૮૩
હેમંત ઋતુનું વર્ણન ...	... ૧૪૩	વાણીયારૂપ ...	... ૧૮૩
દિવાળી ...	... ૧૪૩	કણ્ણીરૂપ ...	... ૧૮૪
નવા વર્ષ વિષે પ્રભુસ્તુતિ ...	... ૧૪૫	માળીરૂપ ...	... ૧૮૪
કાર્તિક માસ ...	... ૧૪૭	કુંભારરૂપ ...	... ૧૮૪
શિશિર ઋતુનું વર્ણન ...	... ૧૫૧	હનુમંતરૂપ ...	... ૧૮૫

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
બાળગરૂપ ...	...૧૮૫	પ્રભુ ભજવાનો ઉપદેશ ...	...૨૫૦
ધર્મસિદ્ધાંત વિષે...	...૧૮૬	ઉપદેશી સિંહાવલોકન-સવૈયા રપર	
સ્વર્ગ અને નરક કોણ જવાના ...		ઉદારતા વિષે ...	...૨૫૫
છે તે વિષે ...	...૧૮૬	સાફ કામ કરવા વિષે ...	...૨૫૮
ચતુર્થા મુક્તિ વિષે ...	...૧૮૯	પોતે પોતાનું કામ કરી લેવા વિષે ૨૬૦	
અયોગ્ય વિચાર વિષે ...	...૨૦૧	ગોખી પ્રબંધ સવૈયા ...	...૨૬૨
ધર્મચુસ્ત એટલે દુરાચારી વિષે ૨૦૨		પરોપકાર કરવા વિષે ...	...૨૬૩
સૌનો મિશ્નર એક છે તે વિષે ...	...૨૦૫	સર્વોત્તમદ્રવ્યકપ્રબંધ ...	...૨૬૭
સૌનો મિશ્નર એક છે તે વિષે		કોષનું ભલું કરવાથી પ્રભુ	
પાદ બીજો ...	...૨૧૦	રીઝે છે ...	...૨૭૦
ધણીનું ધાર્યું થાય ...	...૨૧૨	પ્રકરણ ૪ શુ.	
આર્થના તથા ભજવાની રીત ૨૧૫		સંસ્થાન સુધારા વિષે ...	...૨૭૨
પાણી પહેલી ચણીએ પાળ ૨૧૯		વઢવાણ વિષે ...	...૨૭૨
પ્રથમ પોતાનું સંભાળવા વિષે ૨૧૯		રણમલસરનું વર્ણન ...	...૨૭૭
પ્રભુ મહિમાનો ઉપદેશ ...	...૨૨૯	દૂરથી દેખાવ ...	...૨૭૯
ઉપદેશી મનહર જંદ ...	...૨૨૨	પાળતો દેખાવ ...	...૨૮૧
અયોગ્ય ન કરવા વિષે ...	...૨૨૬	પગથિયાં ...	...૨૮૪
મોત વિષે ...	...૨૨૭	જળવર્ણન ...	...૨૮૫
જનપ્રબંધ ...	...૨૩૧	જળજનું વિષે ...	...૨૮૭
વૈભવ દેખી રીઝવું નહિ ...	...૨૩૨	જળ ઉપરનો દેખાવ ...	...૨૮૮
ત્રિશૂળ પ્રબંધ ...	...૨૩૪	ત્રિવેણીનો અભ્યાસ ...	...૨૮૯
મોતના ભય વિષે ...	...૨૩૪	સાત સમુદ્રનો અભ્યાસ ...	...૨૯૫
સમુદ્ર પ્રબંધ ...	...૨૩૮	સમુદ્ર મંથન ...	...૨૯૦
હરિ ભજવાનો ઉપદેશ ...	...૨૪૪	ચૌદ રત્ન ...	...૨૯૦
મિશ્નર ભજવાનો ઉપદેશ ...	...૨૪૮	જન સમૂહ ...	...૨૯૨

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	
દેવળદેવડી ...	...૨૯૩	ગુર્જરીવચન ...	...૩૪૬
ચોમાસાનો દેખાવ ...	...૨૯૪	કવિવચન ...	...૩૪૬
ઉદારતા ...	...૨૯૬	સદેહાલંકાર ...	...૩૪૯
ઉપમાઓ ...	...૨૯૭	બ્રાંતાપહનુતિ અલંકાર ...	...૩૪૯
વર્ણન સમાપ્તિ વિષે ...	...૨૯૯	શુદ્ધાપહનુતિ અલંકાર ...	...૩૪૯
મેવાસ વર્ણન ...	...૩૦૧	ઉલ્લેખા અલંકાર ...	...૩૫૦
ગુજરાત વર્નાકયુલર સોસા- છટી વિષે ...	...૩૦૩	બ્રાંતિમય અલંકાર ...	...૩૫૦
નગરશેઠ હીમાબાઈ વિષે ...	...૩૧૪	રતનાવળી અલંકાર ...	...૩૫૧
કવિવચન ...	...૩૧૯	પુનઃઆશીશ ...	...૩૫૧
પત્ર લખ્યો તેનો સાર ...	...૩૧૮	સમુચ્ચાલંકાર ...	...૩૫૨
તે સભામાં કહેલી કવિતા ...	...૩૧૯	અમદાવાદની ટ્રેનિંગ કોલેજ ...	...૩૫૮
બુદ્ધિપ્રકાશ વિષે...	...૩૨૩	જૂના મહેતાજીઓ તથા હાલના મહેતાજીઓ વિષે...	...૩૬૧
દ્વિઅર્થી-એક સાહેબ વિષે ...	...૩૨૪	કોલેજના મકાનમાં લીખડા અને આંખલીનાં ઝાડ છે તે વિષે ...	...૩૬૧
સોસાછટીની સભા વિષે ...	...૩૨૭	આપારાવ, ભોળાનાથ લાય- બેરી, વિષે ...	...૩૬૨
સભા બરખાસ્ત...	...૩૨૮	પિતાના પ્રેમ વિષે ...	...૩૬૩
ગુર્જરી વાણી વિલાપ વિષે...	...૩૨૮	નિરાશ્રિત સ્થાન વિષે ...	...૩૬૩
આશીર્વાદ ...	...૩૩૪	ફિમેલ ટ્રેનિંગ કોલેજનું ખાત- મુહુર્ત ...	...૩૬૫
જિજ્ઞસુ ...	...૩૩૫	ભરૂચ સંગ્રહસ્થાનનું સંક્ષેપ વર્ણન ...	...૩૬૭
કવિવચન ...	...૩૩૭	વિદ્યાર્થિ વચન ...	...૩૭૦
દ્વિઅર્થી ...	...૩૩૮		
વ્યાજસ્તુતિ ...	...૩૩૯		
નૃપ પ્રસંસા ...	...૩૩૯		
પરિસ્પૃશ્યલંકાર ...	...૩૪૧		
કવિવચન ...	...૩૪૨		

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
ભારતભૂમિ વચન...	...૩૭૧	સમુદ્રનો ઉદ્ભવ ...	...૪૦૨
વિદ્યાશ્રયિ વચન...	...૩૭૧	સમાપ્તિ વિષે ...	...૪૦૩
સંગ્રહસ્થાનની વસ્તુઓ વિષે ૩૭૪		જૂનાગઢ મંજંધી કવિતા-	
ગાયકવાડની હીરા મોતીની		મંગલાચરણ ...	...૪૦૪
ચાદર વિષે ...	...૩૭૪	નરસિંહ મહેતાના ઓટા વિષે ૪૦૮	
તરેહ તરેહનાં ઓષડીઆં વિષે ૩૭૫		શ્રાવણ માસનો દેખાવ ...	...૪૧૦
પ્રાણીઓ વિષે ...	...૩૭૫	સાંના રાજ્યો વિષે ...	...૪૧૧
એક મોટા રથ વિષે ...	...૩૭૫	પૃથ્વીરૂપી રકાબી વિષે ...	...૪૧૩
છેક નાનો એક રથ હતો તે		મંત્રી મંડળ વિષે ...	...૪૧૪
વિષે ...	...૩૭૬	શાપુર બાગ વિષે...	...૪૧૫
પુનાનાં માટીનાં પુતળાં વિષે ૩૭૬		બાળજ્ઞાનોદય સભા વિષે ...	...૪૧૫
ગુલાબનાં ફૂલ ...	...૩૭૬	ત્રાસહ પુસ્તકશાળા વિષે ...	...૪૧૬
આતસબાજી ...	...૩૭૭	વિવાહ વિષે ...	...૪૧૬
મુંબાઈ વિષે ...	...૩૭૮	માંડવા વિષે ...	...૪૧૮
લાડની વાડી ...	...૩૮૦	વરરાજ્ય વિષે ...	...૪૧૯
મુંબાઈની ગરબી ...	...૩૮૨	ઘોડા વિષે ...	...૪૨૦
ગરબી બીજી ...	...૩૮૩	હાથીના રથ વિષે ...	...૪૨૦
સમુદ્ર વર્ણન-બંદર ...	...૩૮૫	વરઘોડાની વાડી વિષે ...	...૪૨૮
નાવ ...	...૩૯૦	રોશની વિષે ...	...૪૨૧
આગબોટ ...	...૩૯૨	વિદ્યાગીરી વિષે...	...૪૨૧
ખાડી ...	...૩૯૩	જુનાગઢ સ્કુલનો પાયો નાંખ્યો	
મધ્ય સમુદ્ર ...	...૩૯૪	તે વિષે ...	...૪૨૨
નદીઓનો સંગમ...	...૩૯૮	આશીર્વાદ ...	...૪૨૨
સમુદ્રને દપકો ...	...૪૦૦	સમાપ્તિ વિષે ...	...૪૨૪
સમુદ્રના દોષ ...	...૪૦૧		

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
પ્રકરણ ૫ મું.		સમાપ્તિ વિષે ...	...૪૫૬
હંસ કાવ્ય શતક ...	...૪૨૫	પ્રીતિ વિષે ...	...૪૫૭
સત્સંગ વિષે ...	...૪૨૬	પ્રકરણ ૬ મું.	
દુર્જન વિષે ...	...૪૨૮	જનસ્વભાવ વિષે ..	...૪૫૯
વચન વિવેક વિષે-દ્વિઅર્થી		મન વિષે ...	...૫૫૯
વાણી તથા ભાષાઓ ...	...૪૩૩	સોરડો દ્વિઅર્થી ...	...૪૬૦
લોણી સ્ત્રી વિષે...	...૪૩૮	સ્વભાવ ભવે ...	...૪૬૨
સ્વભાવ ...	...૪૩૯	અભાવ વિષે ...	...૪૬૫
ઉપદેશ...	...૪૪૧	સન્નજન વિષે ...	...૪૬૬
પરાક્રમી જન વિષે	...૪૪૩	દુર્જન વિષે ...	...૪૬૮
લોભી અને કંબુસ વિષે ...	...૪૪૬	સિંહનું દષ્ટાંત ...	...૪૭૦
વિદૂષકનો વેપ ...	...૪૫૦	ગધેડાનું દષ્ટાંત ...	...૪૭૧
નિર્જળ ...	...૪૫૦	મચ્છર મારવાના સાંચાનું દષ્ટાંત	...૪૭૩
પોતાનું કરેલું ગમે ...	...૪૫૧	ખાખરાના ઝાડનું દષ્ટાંત ...	...૪૭૩
અભિમાન ...	...૪૫૧	કૃતકી વિષે ...	...૪૭૩
ચડતી પડતી વિષે ...	...૪૫૨	ભૂર્ષ વિષે ...	...૪૭૪
ઉદ્ધોગ વિષે ...	...૪૫૨	વ્યાધાતાલંકાર ...	...૪૭૫
નસીબ વિષે ...	...૪૫૨	ગમાર આવતી ...	...૪૭૫
કવિ વિષે ...	...૪૫૩	વહેમ વિષે ...	...૪
ધૈર્ય વિષે ...	...૪૫૪	અભિમાન વિષે ...	...૪
હિતર...	...૪૫૪	નમ્રતા વિષે ...	...૪
અંતર્લપિકા ...	...૪૫૫	સદ્ગુણ વિષે ...	...૪
દેહાન્તર કવિતા ...	...૪૫૫	દુર્ગુણ વિષે ...	...૪
અંતરગત દોહરો ...	...૪૫૬	સત્ય વિષે-સહોક્તિ અલંકાર ૪	
આશીર્વાદો ...	...૪૫૬	બૃદ્ધ વિષે ...	...૪૯૮

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
એક બાવાની ગપ	...૪૯૯	પદ ૫ મું ઇશ્વરના ગુનાહથી	
લોભ વિષે ...	...૪૯૯	ડરવા વિષે ...	...૫૪૮
સંતોષ વિષે ...	...૫૦૨	પદ ૬ હું સત્ય વિષે ...	...૫૪૯
વ્યભિચારી વિષે ...	...૫૦૪	પદ ૭ મું ભોળા જન વિષે...	...૫૪૯
અદેખા વિષે ...	...૫૦૭	પદ ૮ મું ભવિષ્ય ભૂલાવવા વિષે	...૫૫૦
ચંદ્રગ્રહણ વિષે પૃથ્વીપ્રતિ ઉક્તિ	...૫૦૮	પદ ૯ મું ગુરુઓને શિખામણુ...	...૫૫૩
વાદ વદવા વિષે તથા ...	...	પદ ૧૦ મું પ્રીતિ વિષે ...	...૫૫૪
પક્ષપાત વિષે ...	...૫૦૯	હોરી ૧ લી ...	...૫૫૪
વિરોધાભાસ ...	...૫૧૦	હોરી ૨ જી ...	...૫૫૫
પક્ષપાત વિષે ...	...૫૧૨	હોરી ૩ જી ...	...૫૫૬
ક્રોધ વિષે ...	...૫૧૨	હોરી ૪ થી ...	...૫૫૭
ક્ષમા વિષે ...	...૫૧૪	કેફ વિષે-ગરખી ૧ લી ...	...૫૫૭
કોમનું ભલું કરવાથી પ્રભુ રીઝે		ગરખી ૨ જી ...	...૫૫૯
છે તે વિષે ...	...૫૧૬	ગરખી ૩ જી ...	...૫૬૦
કુળદીપક વિષે ...	...૫૧૭	ગરખી ૪ થી-કેફના અવ- ...	...
પ્રજાપતિ રાજાનો ધર્મ ...	...૫૧૮	ગુણ વિષે ...	...૫૬૨
ઉદ્યોગ ...	...૫૧૮	ગરખી ૫ મી ...	...૫૬૨
ઔદ્યોગીક મંડળ વિષે ...	...૫૧૯	ગરખી ૬ ફી ...	...૫૬૩
વિનય-ક્ષમા ...	...૫૨૧	ગરખી ૭ મી ...	...૫૬૪

પ્રકરણ ૭ મું.

પદ તથા ગરખી સંગ્રહ.

પદ ૧ હું નરભરને શિખામણુ

પદ ૨ બું દુરાચારીને શિખામણુ

પદ ૩ બું ક્રોધ વિષે ...

પદ ૪ થું લોભ વિષે ...

કેફ વિષે-લાવણી ૧ લી ...

લાવણી ૨ જી ...

લાવણી ૩ જી ...

ગરખી ૧ લી-આ દુનિયામાં

કોઈ રહેવાનું નથી તે વિષે...

વિષય	પૃષ્ઠ.	વિષય	પૃષ્ઠ.
ગરબી ૨ છ-જૂઠું ન ...		ગરબી ૧૯ મી-પરમેશ્વરના ૨-	
ખેલવા વિષે ...	...૫૭૧	સ્તાની ગરબી ...	...૫૮૦
ગરબી ૩ છ-જવાસા વિષે...	૫૭૨	ગરબી ૨૦ મી-ધશ્વરભજવા વિષે૫૮૧	
ગરબી ૪ થી-ફુર્નની સોખત		ગરબી ૨૧ મી-સંસારમાં સુખ	
ન કરવા વિષે ...	...૫૭૪	માગવાની ગરબી ...	...૫૮૨
ગરબી ૫ મી-માતાની સ્તુતિ ૫૭૪		ગરબી ૨૨ મી-સુંદરબાધને ...	
ગરબી ૬ ઠી ,,	...૫૭૫	શિખામણની ગરબી ...	...૫૮૪
ગરબી ૭ મી-પિતાજીની સ્તુતિ ૫૭૬		ગરબી ૨૩ મી-સખીઓને શા-	
ગરબી ૮ મી ...	...૫૭૭	ણપણું શિખવવા વિષે ...	...૫૮૫
ગરબી ૯ મી-બાળકીઓનાં		ગરબી ૨૪ મી-સાહેલીઓને	
નિત્ય કર્મની ગરબી ...	...૫૭૮	શિખામણની ગરબી ...	...૫૮૭
ગરબી ૧૦ મી હિંદુઓની...		ગરબી ૨૫ મી-થેલી મુસાફરની૫૮૮	
સ્ત્રીઓને બણવા વિષે ...	...૫૭૯	ગરબી ૨૬ મી-સ્ત્રી રૂપી પેટની૬,૦૦	
ગરબી ૧૧ મી છોડીઓને...		ગરબી ૨૭ મી-ધરસૂત્રની આંટી	
બણવા વિષે ...	...૫૮૦	ઉકેલવાની ...	...૬,૦૨
ગરબી ૧૨ મી-બણવાના ઉપ-		ગરબી ૨૮ મી-ધરસૂત્રરૂપી રાજ૬,૦૩	
દેશ વિષે ...	...૫૮૧	ગરબી ૨૯ મી-રાધિકાતું રૂશણું ૬,૦૪	
ગરબી ૧૩ મી-નિશાજે આવવા		ગરબી ૩૦ મી-ભરથાર વશ	
વિષે ...	...૫૮૩	કરવાની ...	...૬,૦૭
ગરબી ૧૪ મી-ભરતચિત્ર શિ-		ગરબી ૩૧ મી-વિજેગ વિષે ૬,૦૮	
ખવાની ગરબી...	...૫૮૩	ગરબી ૩૨ મી-મહીના ...	...૬,૧૦
ગરબી ૧૫ એજ...	...૫૮૪	ગરબી ૩૩ મી-બણેલી પુત્રીના	
ગરબી ૧૬ મી-ગૃધીરૂપી વાડી૫૮૬		હર્ષ વિષે ...	...૬,૧૨
ગરબી ૧૭ મી-વહેમતજવા ૫૮૭		ગરબી ૩૪ મી-સૈયરો મળવા૬,૧૮	
ગરબી ૧૮ મી-હુંગરા ફરથી		ગરબી ૩૫ મી-નનરઆગતી ૬,૧૯	
રણિઆમણાની ગરબી ...	...૫૮૮	ગરબી ૩૬ મી-શેરના સ્વપ્રાની૬,૨૧	

વિષય.	પૃષ્ઠ,	વિષય,	પૃષ્ઠ.
ગરબી ૩૭ મી	„ ...૬૨૨	ધોળ ૧૦ મું-મોચીના પથ્થરને	„
ગરબી ૩૮ મી	„ ...૬૨૩	શિખામણુનું ધોળ ૬૪૦	„
ગરબી ૩૯ મી	„ ...૬૨૩	ચેતવણીનું પદ ...	...૬૪૩
ગરબી ૪૦ મી	„ ...૬૨૪	ધશ્વર અદ્વૈત છે તે વિષે ...	...૬૪૪
ગરબી ૪૧ મી	„ ...૬૨૫	ધશ્વર સવ વ્યાપક છે તે વિષે ૬૪૫	„
ગરબી ૪૨ મી	„ ...૬૨૬	મનરૂપી હાથી વિષે ...	...૬૪૭
ગરબી ૪૩ મી	„ ...૬૨૭	ધશ્વર વિષે-ધશ્વર મહિમા ૬૪૭	„
ગરબી ૪૪ મી	„ ...૬૨૭	હોરી ...	...૬૪૮
ધોળ ૧ હું પ્રભાતની પ્રાર્થના		માંકડની ગરબી ...	...૬૪૯
કરવાની ઉપદેશનું		કેશ વિષે લાવણી ૭ મી ...	...૬૫૦
ધોળ ...	...૬૩૧	કૃત્ત્વ ગરબાવળી-	
ધોળ ૨ જી-છોડીઓને ભણવા ૬૩૧		ગરબી ૧ લી ધશ્વરનાં કામ વિષે ૬૫૧	„
ધોળ ૩ જી પચણી ઉડવા પ-		ગરબી ૨ જી ધશ્વરની દયા વિષે ૬૫૨	„
છીનો હરખ ...	...૬૩૨	ગરબી ૩ જી બાળકીઓનાં	
ધોળ ૪ થું-રામ તથા લક્ષ્મણ		નિત્યકર્મની ગરબી ...	...૬૫૩
વનમાં જતાં સી-		ગરબી ૪ થી કંકડો ભણવાની ૬૫૪	„
તાને રામે કહેલું ૬૩૩		ગરબી ૫ મી સાત વારની ૬૫૬	„
ધોળ ૫ મું-પછી સીતાજી		ગરબી ૬ ફી તિથિઓની ગરબી ૬૫૭	„
બોલ્યાં તેનું ધોળ ૬૩૫		ગરબી ૭ મી બાર મહિનાની ૬૫૮	„
ધોળ ૬ હું-રામચંદ્રને સીતા-		ગરબી ૮ મી જીર્ણના છોડની ૬૫૯	„
જતાકાગળનું ધોળ ૬૩૭		ગરબી ૯ મી બાળકીઓને	
ધોળ ૭ મું-સીતાજીના કાગ-		શિખામણુ ...	...૬૬૦
ળનું ધોળ ...	...૬૩૮	ગરબી ૧૦ મી સારાં નરસાં	„
ધોળ ૮ મું-શિયળ વિષે ...	...૬૩૯	સંતાનો વિષે ...	...૬૬૧
ધોળ ૯ મું નરભરને ઉપદેશ વિષે ૬૩૯		ગરબી ૧૧ મી કાતર, ગજ,	„

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
અને સોયાની ગરબી ...	૬૬૨	ભાગ ૨ જો.	
ગરબી ૧૨ મી સારા નરસા		ગરબી ૨૮ મી ઉચા તાડ વિષે ૬૮૨	
જન્મ વિષે ...	૬૬૪	ગરબી ૨૯ મી મગરૂ વટો-	
ગરબી ૧૩ મી કપાસના છો-		ળિયાની ગરબી...	૬૮૩
ડતી ગરબી ...	૬૬૫	ગરબી ૩૦ મી નાની નદીની ૬૮૪	
ગરબી ૧૪ મી પરોપકારી વાદ-		ગરબી ૩૧ મી દ્વેગટ ફુલવા વિષે ૬૮૫	
જી વિષે ...	૬૬૬	ગરબી ૩૨ મી અદેખા જવાસાની ૬૮૭	
ગરબી ૧૫ મી પરોપકારી બા-		ગરબી ૩૩ મી બેગરજી કૅશવાની ૬૮૮	
હરૂપી વાદળીની ગરબી ...	૬૬૭	ગરબી ૩૪ મી વચનવિવેક વિષે ૬૯૦	
ગરબી ૧૬ મી વિવેકી વડ-		ગરબી ૩૫ મી કુવડ સ્ત્રી વિષે ૬૯૧	
વાઇ વિષે ...	૬૬૮	ગરબી ૩૬ મી કડવું બોલનાર	
ગરબી ૧૭ મી શેલડીની ગરબી ૬૭૦		ધ્રુવડની ...	૬૯૧.
ગરબી ૧૮ મી કેળ વિષે ...	૬૭૧	ગરબી ૩૭ મી લડાઇખેર	
ગરબી ૧૯ મી આરશીની ગરબી ૬૭૨		મેનાની ...	૬૯૨
ગરબી ૨૦ મી નહારાં ગીત		ગરબી ૩૮ મી નિરૂપયોગી	
ન ગાવા વિષે ...	૬૭૩	હીંકરીની ...	૬૯૪
ગરબી ૨૧ મી મીઠાબોલી		ગરબી ૩૯ મી એરંડીની ગરબી ૬૯૫	
મેના વિષે ...	૬૭૪	ગરબી ૪૦ મી અદ્ય વિષે...	૬૯૬
ગરબી ૨૨ મી હાથિણીની...	૬૭૫	ગરબી ૪૧ મી રીસામણીના	
ગરબી ૨૩ મી નેતરની નમ્રતા ૬૭૬		છોડતી ...	૬૯૮
ગરબી ૨૪ મી કામડીથી ગરબી ૬૭૭		ગરબી ૪૨ મી હડીલા મંકો-	
ગરબી ૨૫ મી સોનાની અરજી ૬૭૮		ડાની ...	૬૯૯
ગરબી ૨૬ મી ઉત્તમ એક ગુણ		ગરબી ૪૩ મી સંપ વિષે...	૭૦૦
તો મેળવો જોઇએ તે વિષે...	૬૭૯	ગરબી ૪૪ મી સારી શિખ વિષે ૭૦૨	
ગરબી ૨૭ મી સંપૂર્ણ ગુણ તો		ગરબી ૪૫ પંખીઓના સંપ ૭૦૫	
એક પરમેશ્વરમાં છે તે વિષે ૬૮૦			

વિષય.

પૃષ્ઠ.

વિષય.

પૃષ્ઠ.

ગરબી ૪૬ મી શિખામણ ન
લાગવા વિષે ૭૦૬

ગરબી ૪૭ મી કુપાત્ર વિષે... ૭૦૬

ભાગ ૩ જો.

ગરબી ૪૮ મી નીતિ વિષે... ૭૦૭

ગરબી ૪૯ મી વચન વિવેકની ૭૦૮

ગરબી ૫૦ મી ક્રોધ વિષે . ૭૦૯

ગરબી ૫૧ મી સત્યથી સંસાર
નભે છે તે વિષે ... ૭૧૦

ગરબી ૫૨ મી ઉદ્યોગ કરે
તો ઇશ્વર સહાય થાય ... ૭૧૧

ગરબી ૫૩ મી આજ્ઞાસ વિષે ૭૧૩

ગરબી ૫૪ મી શિખાણના
સારની ગરબી ૭૧૪

ગરબી ૫૫ ઝેન... ... ૭૧૫

ગરબી ૫૬ મી પરોપકાર કર-
વાના ઉપદેશની ... ૭૧૬

ગરબી ૫૭ મી દ્વેદેશ ઉપર
મમતા રાખવા વિષે ... ૭૧૮

ગરબી ૫૮ મી રિશસિધતો
ભરોસો ન રાખવા વિષે... ૭૨૧

ગરબી ૬૦ મી સત્સંગ વિષે ૭૨૧

ગરબી ૬૧ મી બ્રુવાનીના રસ્તા ૭૨૨

ગરબી ૬૨ મી પ્રભુ ભજવા ૭૨૪

ગરબી ૬૩ સંસારરૂપીવન ... ૭૨૫

ગરબી ૬૪ મી પાનખર મહિમા ૭૨૬

ગરબી ૬૫ મી અથા દહાડા
સરખા નથી તે વિષે ... ૭૨૭

ગરબી ૬૬ મી વરદ્યોદાની
વાડીની ગરબી ૭૨૮

ગરબી ૬૭ મી નાશવંત આગ ૭૨૯

ગરબી ૬૮ મી સોગ શણગારની ૭૩૦

ગરબી ૬૯ મી સદ્ગુણના શણ-
ગારની ૭૩૨

ગરબી ૭૦ મી શિયળ વિષે ૭૩૪

ગરબી ૭૧ મી પ્રેમીનાં જોડાં વિષે ૭૩૫

ગરબી ૭૨ મી પતિરૂપી હીરો ૭૩૭

ગરબી ૭૩ મી વીજળી વિષે ૭૩૯

ગરબી ૭૪ મી વિયોગની ગરબી ૭૪૦

ભાગ ૪ થો.

ગરબી ૭૫ મી વિદ્યાવેલડીની ૭૪૨

ગરબી ૭૬ મી સર્વસાર સંગ્ર-
હની ચોપડી વિષે ... ૭૪૩

ગરબી ૭૭ મી મુંઝારાની ચઠ. ૭૪૪

ગરબી ૭૮ મી પૃથ્વીરૂપી ગા-
લીયા વિષે ૭૪૫

ગરબી ૭૯ મી આકાશ તથા

કાળ વિષે ૭૪૬

ગરબી ૮૦ મી મૃજમાળાની ૭૪૮

વિષય.

ગરબી ૮૧ મી પ્રભુને ધ્યાનમાં
રાખીને ગાવા વિષે ...૭૪૯
ગરબી ૮૨ મી શિખામણ
માને નહિ તે વિષે ...૭૫૦
ગરબી ૮૩ મી ધૂમીને ગાવાની ૭૫૧
ગરબી ૮૪ મી તાન લઇને
ગાવાની ... ૭૫૨
ગરબી ૮૫ મી ઇશ્વરની માયા
વિષે ... ૭૫૩
ગરબી ૮૬ મી ઇશ્વરની માયા
વિષે ... ૭૫૫
ગરબી ૮૭ મી પ્રભુના મહિ-
નાની ... ૭૫૬
ગરબી ૮૮ ઇશ્વરના મહિમા ૭૫૭
ગરબી ૮૯ મી ઇશ્વરસ્તુતિ વિષે ૭૫૭
ગરબી ૯૦ મા ... ૭૫૮
ગરબી ૯૧ મી કરજ વિષે... ૭૫૮
ગરબી ૯૨ મી આશા વિષે... ૭૫૯
ગરબી ૯૩ મી સંટકમાં ધિરજ ૭૬૦
ગરબી ૯૪ મી સાત પ્રકારનાં
અતિ સુખ વિષે ... ૭૬૧

પૃષ્ઠ. વિષય.

ગરબી ૯૫ મી પ્રશ્ન ઉત્તરની ૭૬૨
ગરબી ૯૬ મી કેવા ગુણ
કેનામાં છે તે વિષે ... ૭૬૩
ગરબી ૯૭ મી ભવિષ્ય કાળનાં
ચિહ્ન વિષે ... ૭૬૪
ગરબી ૯૮ મી ઉદ્યમ કર્મ વિષે ૭૬૫
ગરબી ૯૯ મી મૂરખ આગળ
કાગળ ખોલે નહિ તે વિષે ... ૭૬૫
ગરબી ૧૦૦ મી દયા વિષે ... ૭૬૭
ગરબી ૧૦૧ મી જયજયકાર
ખોલવા વિષે ... ૭૬૮
ગરબી ૧૦૨ મી મંડળી ખર-
ખાસ્ત થવા વિષે... ૭૬૮
ગરબી ૧૦૩ મી મહારાવ શ્રી
ખેંગારજીની ગરબી ... ૭૭૦
ધોળ ૧ લું. ખાળકીઓને શિ-
ખામણનું ધોળ... ૭૭૧
ધોળ ૨ જું. સુધારા ખાતાના
સુહર્તનું ધોળ ... ૭૭૨
પરિશિષ્ટ ... ૭૭૩

કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.

दक्षपत काव्य.

भाग १ लो.

मंगलाचरण.

प्रकरण १ लं.

श्लोकः

येनेदं नाटकं सृष्टं, सृष्टिरूपं महर्षदम् ॥

तं नत्वा मनसा कुर्वे, तस्य लीलानुकीर्तनम् ॥१॥

उपजाति वृत्त.

विचित्र देभाव विचित्र वाणी,

विचित्र पोशाक विचित्र प्राणी;

विचित्र आ नाटक विश्व नाम,

येदा कथ्यु ते प्रभुने प्रणाम.

२

स्रग्धरा वृत्त.

भूभाई स्नेहभावे, सकण पगरणे, सर्वदा सिद्धिदाता,

विद्या वाणी विद्यासी, विरुद्धर वणी, विमलहती विधाता;

सर्वना एक स्वामी, सुपद सुख शिरे, हेतवी हाथ धारो,

कायारणे कृपायु, त्रिशुलपति तमे, विघ्न सर्व निवारो.

३

સ્વાત્મા પ્રાપ્તિ ઉક્તિ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઐ પાપટા પિંજરના નિવાસી,
રીઝયો તને વિશ્વતણું વિલાસી;
મુખે ધરી કામળ મિહ વાણી,
ગા કીર્તિ તેની હર પ્રેમ આણી. ૪
જાણું રચ્યું પિંજર સૌથી સારું,
તથા કરે રક્ષણ નિત્ય તારું;
તે ઠાણું છે? તું મન જો તપાસી,
તેણુંજ આ સૃષ્ટિપ્રભા પ્રકાશી. ૫
જો માનવીના ગુણ ઠાઠ ગાશે,
તો તે સુણી પૂણું પ્રસન્ન થાશે;
વિશેષ ભાવે પ્રભુને વખાણું.
જગત્પિતાં તે નહિ કેમ જાણું? ૬
જો ખાનપ્રાનાદિક દેઈ પાળે,
તથા સદા મંકટ સર્વ ટાળે;
તેને નહીં યાદ કરે કદાપિ,
તે તો કૃતદ્રી પરિપૂર્ણ પાપી. ૭

દાહરો.

અજસ યગણુ આવે ભલા, તાળ સુણો કવિ વૃંદ;
એક પાંચ નવ ખારમે, છે સુંદર દલ છંદ. ૮

દલ છંદ.

ધ્યાન ધર ધ્યાન ધર ધૈર્ય ધારી,
પૂણું કરનાર પ્રભુ આશ તારી;
કદપતરુ તુલ્ય જગદીશ જાણી,
માગ પ્રભુ પાસ મુખ-મિહ વાણી. ૯

- કોટિ કરુણા કરુણ સૃષ્ટિકર્તા,
 વાક્ય શુભ દે વિવિધ વિશ્વભર્તા;
 કાવ્યરચના સરસ થાય કેવી,
 જાણ જનને રતન ખાણ જેવી. ૧૦
 તર્ક ઉપજે તરતજ ઉક્તિ ટાણે,
 શબ્દરચના સરસ અર્થ આણે;
 કામ કરવા પરમ હામ-ઘાલી,
 સિધુ તરવા ચરણભેર ચાલી. ૧૧
 હાથજુગ ખાથ નલ સાથ ભીડી,
 કેમ ગિરિ પાર કુંદી જાય કીડી;
 ગ્રંથ રચવો વિકટ પંથ જાણો,
 ઇષ્ટ કરુણાથી ઉર હામ આણો. ૧૨
 જે જગતપાળ પર પ્રેમ જાગે,
 શાંતિ ઉપજે સરવ ભાંતિ લાગે;
 જીલ પર કાવ્યતણી જુક્તિ જામે,
 ગ્રંથ રચવા સરસ પંથ પામે. ૧૩
 વિદ્ય હરનાર હરિ-વિશ્વધાતા,
 સર્વ શુભ કાજતણી સિદ્ધિદાતા;
 એથી નથી કોઈ બળવાન બીજો,
 એજ રચનાર જગ સર્વ ચીજો. ૧૪
 બુદ્ધિબળ કાવ્યકળ એજ આપે,
 નાથ નિજ દાસ શિર હાથ-થાપે;
 હામ ધરી કામ કર આમ જાણી,
 જોલ બહુ વાર જયકાર વાણી. ૧૫
 આત્મ ઉક્તિ કરી એવી રીતે,
 પાઠ નિરમ્બો પરમ પૂર્ણ પ્રીતે;
 કાઠ ધરી આ રચિત ઇષ્ટ કર્મો,
 આઠ દલ છંદ દલપત્તરામે. ૧૬

गोभूनिअ.

वा र वा र र ता र र्म र, शि र प र र ध र ना र
 सा र सा र ल र ना र उ र, प र र र प र ह र क र
 सा र

અશ્વગતિપ્રખંધ.

વા ૧	૨	૨૨	વા ૩	૨	૨૪	ક ૫	૨-૨૬	તા ૭	૨	૨૮	સ્મ ૯	૨	૩૦	
શિ ૧૨	૨	૩૨	પ ૧૩	૨	૩૪	ક ૧૫	૨	૩૬	ધ ૧૭	૨	૩૮	ના ૧૯	૨	૪૦
સા ૨૧	૨	૨૩	સા ૨૩	૨	૪	ભ ૨૫	૨	૬	ના ૭	૨	૮	કિ ૨૭	૨	૧૦
પ ૩૧	૨	૧૨	હ ૩૩	૨	૧૪	પ ૩૫	૨	૧૬	દ ૩૭	૨	૧૮	કા ૩૯	૨	૨૦

શેતરંગની રમતમાં ઘોડો અઢી ઘર ચાલે છે, તેમ આ ઘોડરો વાંચાય છે. કયા અક્ષર પછી કયા અક્ષર વાંચવો તેના અનુક્રમે આંકે મુક્યા છે તે પ્રમાણે વાંચવો.

કપાટપ્રખંધ.

વા.....	.....૨.....	.....સા
વા.....	.....૨.....	.....સા
ક.....	.....૨.....	.....ભ
તા.....	.....૨.....	.....ના
સ્મ.....	.....૨.....	.....કિ
શિ.....	.....૨.....	.....પ
પ.....	.....૨.....	.....હ
ક.....	.....૨.....	.....પ
ધ.....	.....૨.....	.....દ
ના.....	.....૨.....	.....કા

ઈશ્વરસ્તુત.

હાહરો.

નમું વિશ્વના નાથને, વળી વળીને બહુ વાર;
જેણે આઝી જુક્તિથી, સંજો સાર સંસાર.

૧૮

ભુજંગી છંદ.

સંજો જુક્તિથી સાર સંસાર જેણે,
તથા તત્ત્વ મેલ્યાં યથાયોગ્ય તેણે;

ચિરંકાળ તેને વિષે ચિત્ત ગ્રાડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

૧૯

દયા રાખીને સાનનું દાન દીધું,

કરી દ્રષ્ટિ સંકટને નદ કીધું;

છુટું પાપથી મેલશે આપ છોડી,

નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

૨૦

જગજે ક્રિયાથી નથી તે અજાણ્યો,

પુરા પંડિતોએ પતીજ પ્રમાણ્યો;

બીજાં તે વિનાથી બધી પ્રીત તોડી,

નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

૨૧

ભજે સર્વ જને સજી ભાવ ભક્તિ,

સદા કાળ સર્વ સ્થળે જની શક્તિ;

કથું જો કથા થાય તે કેમ ગ્રાડી,

નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

૨૨

કુડા કર્મના બંધને કાપી નાંખે,

મહા દુઃખદારિદ્રથી દૂર રાખે;

દયાળુ દિશે દીનતાયુક્ત દોડી,

નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

૨૩

મહા એજ ચિંતામણિ મૂલ માંઘી,

ઘણી અન્ય વસ્તુ ગણી સર્વ સાંઘી;

કશીએ બીજાંમાં નથી માલ કોડી,

નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

૨૪

સદા નેકનામી પ્રભુ એક સાચો,
તથા તે વિના છે વૃથા વાદ કાચો;
અરે એથી ઉધી મતિને મરોડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

૨૫

કહું સત્યને શોધીને શુદ્ધ રસ્તે,
હૃદે સૂર્ય કાળે અને સૂર્ય અસ્તે;
ફરી ફેલના ચાલતા ફંદ ફેડી,
નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

૨૬

મુખે એ રીતેથી મુખે સ્વાદ પીજે,
સ્તુતિ વિશ્વના નાથની નિત્ય કીજે;
ઠરેલોજ તેને ગણી કામ કામે,
રચ્યા છે રૂડા છંદ દસપતરામે.

૨૭

શાર્દૂલચિકીડિત વૃત્ત.

વંદું શ્રી સુખસિંધુ વિશ્વપતિને હું ભક્તિભાવે ભલું,
જેણે સુંદર શુદ્ધ બુદ્ધિબળથી સાક્ષાત સૃષ્ટિ સૃજી;
પાણી ભૂમિ વનસ્પતિ સિંધુરુષો સર્વથાં પશુ પ્રાણિને,
સૌથી બુદ્ધિ વિશેષતા મનુષ્યને, આપી કૃપા આણિને. ૨૮

ત્રિસંતતિલકા વૃત્ત.

જુદા જુદા ધરમના જગમધ્ય પંથો,
જુદા જુદા ધરમના ગુણુવંત ગ્રંથો;
નામો જુદાં ધરિ ભજે જન સર્વ જને,
તે એક ઇશ્વર સદા નમું નિત્ય તેને.

૨૯

જેને પ્રસન્ન કરવા જન ધર્મ પાળે,
જેને પ્રસન્ન કરવા દિલ દોષ ટાળે;
સર્વ તણો જન કહે અધિનાથ જને,
તે એક ઇશ્વર સદા નમું નિત્ય તેને.

૩૦

જેનો ન હોત ડર તો જન દુષ્ટ યાત,
અન્યોન્ય ઘાત ઘડીને આતિ તે પિડાત;

કળે દયા કરી ન હોં સુખ કોઈ કેને,
તે એક ઇશ્વર સદા નમું નિત્ય તેને. ૩૧
જૂઠું વદે નહિ જીભે જન પાપ જાણી,
હુંટે નહીં ગરિખને અતિ લોભ આણી;
રાખે દિલે ડર રૂઠે પ્રભુજી રખેને,
તે એક ઇશ્વર સદા નમું નિત્ય તેને. ૩૨
જેનાથી ત્રાસી વિચરે જન ન્યાય રાહે,
સાક્ષી ગંણી વરવહ્ન પરણે વિવાહે;
જેનો રહે ડર દિલે નરનારી ખેને,
તે એક ઇશ્વર સદા નમું નિત્ય તેને. ૩૩

ઇંદ્રિયિજય છંદ.

જા પ્રભુ તું કરુણા કર કોમળ કોટિ કળાતણું કારણ તું છે,
જા પ્રભુ તુંજ અધીપતિ એક, સુધારણુ ધર્મ ઉધારણુ તું છે;
જા પ્રભુ તું ભય ભંજન ભૂધર ભાવિકેનો ભવતારણુ તું છે,
જા પ્રભુ તું દલપત્ત તણો પતિ, દોષદરિદ્ર વિદારણુ તું છે. ૩૪

વસંતતિલકા વૃત્ત.

હે પ્રાણનાથ પ્રભુ હું તુંજ પાંચ દાગું,
વાણી રુડી ઉચરવા વરદાન માગું;
તારી કૃપા થકી ભક્તી કવિતા કરાય,
તારી કૃપા થકી મનોરથ સિદ્ધ થાય. ૩૫
આ વિશ્વમાં વિવિધ જાતિ જણાય પ્રાણી,
પામ્યા દિસે વિવિધ ઇશ્વરદત્ત વાણી;
જેને મુખે જગતકારક દત્ત જોવી,
તે ઉચરે વદનથી નિજ વાણિ તેવી. ૩૬

માલિની વૃત્ત.

જગપતિ કરુણાથી, કામ ધાર્યું કરાય,
જગપતિ કરુણાથી, પ્રાદ શક્તિ પમાય;
જગપતિ કરુણાથી, દુર્મતિ દૂર જાય,
જગપતિ કરુણાથી, નિત્ય નિત્ય આગ

ઢાહરો.

આપ અમાપ પ્રતાપથી, મટે પાપ સંતાપ;
યાય ઉથાપ કરણુ તુહિ, જય જય જગના ખાપ. ૩૮

ત્રિભંગી છંદ.

જય જય જગખાપા, સુખ રસ પાપા,
કુડ મતિ કાપા, તું કરજે,
તું ભવજળ તારણુ, અધમોદ્ધારણુ,
દુખ ચોકારણુ, દિલ ધરજે;
તું અંતરજામી, અવિચળધામી,
તુજ ખહુનામી નામ ખરું,
હે મુજ મતિ કાચી, લઉં છું જાચી,
દે મતિ સાચી, ગ્રંથ કરું. ૩૯

છપય છંદ.

જય જય અશરણુ શરણુ, કરણુ જગ હરણુ સદગ દુઃખ;
તું પ્રભુ અભરણુ ભરણુ, તારણુ તારણુ કારણુ સુખ.
કરણુ તું અજરા મરણુ, કરણુ જન કામ ચરણુ તુજ;
તુજ જશમાં અમિ અરણુ, વરણુ ઉત્તવળ ભાસે મુજ.
શુણુ અધિક તેજ તારું અઠળ, સઠળ કળ કારણુ કરણુ;
દે પ્રંથ ગ્રંથ ગ્રંથન કરણુ, જય જય જય ધરણી ધરણુ. ૪૦

ભુજંગી છંદ.

અહો દેવ દેવાધિદેવા દયાળુ,
કૃપાનાથ કીજે કૃપા હે કૃપાળુ !
સ્તુતિ પ્રીતની રીતથી ચિત્ત લાવો,
રચું ગ્રંથ તે પંથ સીધા ખતાવો. ૪૧

આર્યા વૃત્ત.

હાંશીનાં મન હરવા, અલિલાયા ધરી સુકાવ્ય આદરવા;
અભિમત પાર ઉતરવા, સંભારું સંહાયતા કરવા. ૪૨

દાહરો.

જ્ઞાન દહિ દાતારને, કોડે નામી કંધ;
તેની કરુણાથી કરું, પવિત્ર કાળ્ય પ્રખંધ. ૪૦

શાદ્દલવિક્રીડત વૃત્ત.

જોકે શબ્દ અનેક તાળ સ્વરમાં, વાળની પેટી વિષે,
વાળની નહિ શક્તિ શબ્દ વદવા, કર્તાની બુદ્ધી દિસે;
તે રીતે મુજ અંતરે જગદિશે, બુદ્ધિ ધરેલી હસે,
તેવા તર્ક પિતર્ક ચિત્ત ચડતાં, તેવી કવિના થસે. ૪૧

મનહર છંદ.

અંતર ઉઘોત થાય અંતરાય આવે નહિ,
અંતરજામીને આદિ અંતરમાં આણીએ;
પછી અંથ ગુંથવાની ગુંથણી જે ગુંથીએ તો,
ગુંથતાં ગુંથણી અંથ ગુંથવાની જાણીએ;
વાણી તણા તાંતણાનો તાણો વાણો વણવો તે,
વણુકર કૃપાથી વણી શકાય વાણીએ;
પ્રાણપતિ પ્રભુનો પ્રતાપ દલપત કહે,
પોતાનો પ્રતાપ પોતે જાણવો ન પ્રાણીએ. ૪૫

ચોકપ્રખંધ દોહાંતર કવિત.

દેવા દયા કરે તોજ નામ કવિ કરે સત્ય,
વેષ ધરે વિદ્યા એ તો દીલ થકી રહે દૂર;
દીડી એંચ તાણથી આધીન કરતાં ન કદી,
ધીરી એ તેનો કરે છે તોલ પારકો જરૂર;
હોય કવિ જન તોય ન ભાસે મટી જ જાય,
યશ આપે કવિ તાજે વસે પ્રેમ ઉર પૂર;
મમત ન રાખીએ પ્રખળપણું પામી પડ,
તિલ્લણ નયન કરીને બુએ નયન નૂર. ૪૬

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ મંથાલ
અમદાવાદ ૩૮૦૦૦૬.

રે	વે	ઘે	ધી	ઘો	ઘા	ય	મ	તિ
વ	પ	પ	હી	શી	ય	શ	મ	ક
દ	ધ	ખે	થે	ક	આ	ત	જુ	
યા	દે	ચ	તે	વિ	પે	ન	ન	
ક	ચિ	તા	તો	જ	ક	રા	ચ	
દે	ઘા	જુ	ક	ન	વિ	ખી	ન	
તો	જો	થી	દે	તો	તા	જો	ક	
જ	તો	આ	હો	ય	જો	પ્ર	શી	
ના	દી	ધી	તો	ન	વ	વ	ને	
મ	લ	ન	લ	ભા	સે	ળ	જુ	
ક	ય	ક	પા	સે	ત્રે	પ	જો	
વિ	ધી	ર	ર	મ	મ	જું	ન	
ક	ર	તાં	કો	દી	હ	પા	ચ	
દે	હો	ન	જ	જ	ર	ખી	ન	
સ	દ	ક	ક	જા	પૂ	પં	નૂ	
ત્ય;	ર;	દી;	ર;	ય;	ર;	ક;	ર;	૪૬

અંતર્ગત દોહરો.

દેવે દીધી હોય મતિ, કવિતા તોજ કરાય;
ના દીધી તો નવ ખને, કરતાં કાટી ઉપાય.

અંથ પ્રયોજન.

દ્વિવિજય છંદ.

પ્રીત ધરે પરપ્રજા પદે,
 વળિ નીતિ ધરે સુધરે નરનારી;
 તેમજ નેમ વહેમ તણે,
 વળિ સંપ સજ સમજ સુખકારી;
 સર્વ પ્રકાર સુખપ્રદ થાય,
 સ્વદેશ તણી સુધરે સ્થિતિ સારી;
 પુસ્તક એજ પ્રયોજનથી,
 રચવા રચના ચિત્ત વાત વિચારી.

૪૮

દોહરો.

વિદ્યા વિવિધ પ્રકારની, કળા કુશળતા જોગ;
 સંપત્ત વધે સ્વદેશમાં, વધે વળી ઉદ્યોગ.

૪૯

મનહર છંદ.

આર્ય ભૂમિ તણું હિત, અંતરમાં ધર્યું સદા,
 આર્ય ભૂમિ તણું મારાં, અસ્થિ અને ચર્મ છે;
 મિત્રતા સૌ સાથે થવા, મીઠાં મીઠાં વેણું કંકુ,
 એ તો મારાં મોટાં ખરેખરાં ખટકર્મ છે;
 સુધારો વધારી મૂળ કાઢવાં કુધારા તણાં,
 ધાર્યો છે મેં તે તો મારો, ધર્મો તથા ધર્મ છે;
 સ્વદેશમાં સંપ વધે, કુસંપ કંકાસ ઘટે,
 એજ મારા મન વિષે, મોટો એક મર્મ છે.

૫૦

દોહરો.

અંતરમાં એવું ધરી, પુસ્તક કરું પ્રકાશ;
 દયા કરી નિજ દાસની, ઈશ્વર પૂરે આશ.

૫૧

કવિની ઇચ્છા.

મનહર છંદ.

જગતમાં નરજાતી જનની જણાતી તે સૌ,
 મિત્ર તુલ્ય માને મને એમ હું ઉચરું છું;
 ખાળકીઓ નિજ પ્રતિપાળકની ચેઠ મને,
 પિતા તુલ્ય પ્રેમે ગણે એવું હું આદરું છું;
 જટલી જીવાન ખાધ, કાન સુણી કાવ્ય મારું,
 ભાઈ તુલ્ય ભાવ ધરે એવી આશા ધરું છું;
 પ્રોત્ત ખાઈ પુત્ર તુલ્ય, પ્રેમ રાખે મુજ પર,
 કહે દસપતરામ કાવ્ય એવું કરું છું.

૫૨

દોહરો.

મુજ પત્ની તે પત્ની મુજ, ખીજી મા ને ખજેન;
 ભાવ એમ ધરી ભીતરે, કરું કવિતા મુખ દેણ.

૫૩

મનહર છંદ.

સારાં માણસો સભામાં સુણી શરમાઈ જાય,
 અદખ તણને એવું નથી હું ઉચરતો;
 ધરમ અધરમ ને નીતિ ને અનીતિ સહ,
 મહું ભુંડં ભેળવી વખાર નથી ભરતો;
 સર્જું છું કવિતા શાણા સજ્જનોને સંભળાવા;
 રાંડિખાળ રિઆવા કવિતા નથી કરતો;
 વાંચી મારાં વચને ભવિષ્યકાળ તણી પ્રજા,
 દુરાચારી કહે તેથી દીવે રહું ડરતો.

૫૪

તોટક વૃત્ત.

મયિ સ્વચ્ચરિ આશુક આશકની,
 મયિ વાતજ નીતિવિનાશકની.

કવિતા કરી સદ્ગુણ કારણની, દિલદુર્ગુણ દોષ વિદારણની.	૫૫
પ્રકટે બહુ પ્રેમ પ્રભુપદમાં, મન મસ્ત ન થાય મહામદમાં; વળી પ્રીતિ વધે પરમારથમાં, સમજે જન શોધક સ્વારથમાં. કદી પાપ પથે પગલું ન લરે, પર પીડન કોઈ કદી ન કરે; હિપદેશ વિશેષ રૂડો ઉચરું, ધરિ-ધીરજ હું, પણ ઓધ ધરું.	૫૭
મગરેરિ જરી ન ધરું મનમાં, જડ મૂરખ હુંજ બધા જનમાં; કવિતા તણી રીત ન બાણું કશી, કવિતા કરવા ઉર આશ વશી.	૫૮
સઘળા કવિને શુભ દાસ સદા, કરું કેમ દિલે અભિમાન કદા; ગુરુ સર્વ કવિજન ઐઠ ગાણું, ભલિ તેની કૃપાની કવિત બાણું.	૫૯
કવિતા રસસાગર સર્વ કહે, ગુણ ગ્રાહક પાત્ર પ્રમાણ ગહે; મુજ બુદ્ધિ પ્રમાણ મળી મુજને, મુણી દોષ નહીં ધરવો મુજને.	૬૦

સ્વાત્મ પ્રત્યુક્તિ.

દોહરો.

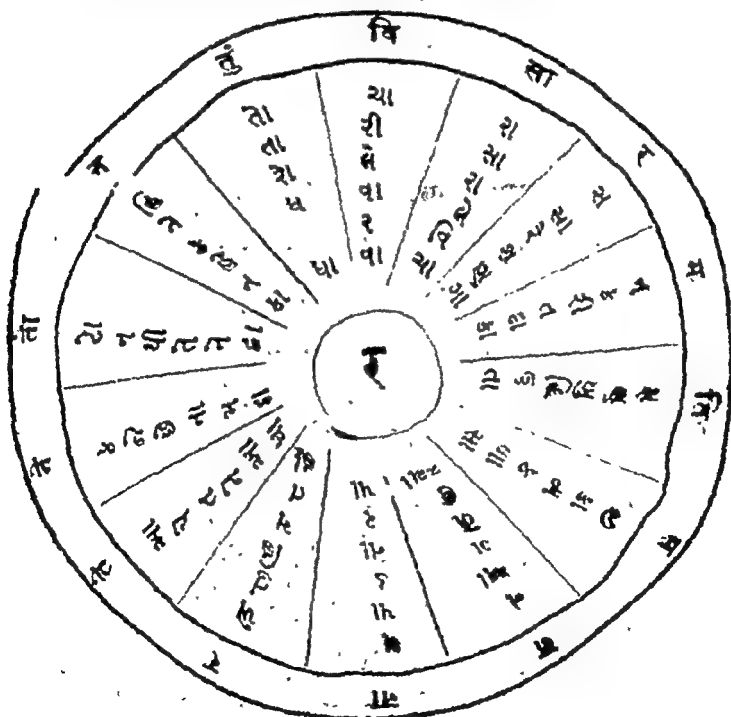
જો હોંશી મુજ જીવ તું, કવિતા કરેવા ધાર:
સારા સારા શોધીને, લે સંઘરી-વિચાર. ✓ ૬૧

ચૌદ પદ કમળપ્રબંધ.

ધનાક્ષરી છંદ.

સારા સારા લે વિચાર, રસ સારે રાણુગાર,
મન કરી તદાકાર, તિલકાણું બુદ્ધિ ઉતાર;
મોહ કાવ્ય કળાસાર, જન આગળે ઉચ્ચાર,
નાથ પાડનાર ધાર, રખે તું હિંમત હાર;
તે આપે તને આધાર, નેક જે છે નામદાર,
તોટો નથી તેને દાર, નહિ તે કંઈ નકાર;
તું તો વારા ધર્મ ધાર, વિચારી લે વારવાર,
સાર મતિ સજનાર, તેને તો ન તું વિસાર.

૬૨

આ કમળમાં જેટલા બાળપ્રબંધ અક્ષર છે તેટલા એકથી વધારે વાર વંચાય છે.

મનહર છંદ.

કલ્પના કૈલાસ ગૈલ. ઉપર આસન કરી,
 અવની આકાશ પાસ કોડે દૈષ્ટ કરું છું;
 હીસે જે દેખાવ તેનો ભાવ ભલી ભાતે ભણું;
 ઇશ્વરની લીલા તણો ગ્રંથ આ આદરું છું;
 ✓ નીતિ તણો ઉપદેશ, ઉચરું વિશેષ એમાં,
 પામું સૌનો પ્રેમ એવી આશ ઉર ધરું છું;
 કહે દલપતરામ કરું સારું જાણી કામ,
 જેવી મારી મતિ એવી કવિતા હું કરું છું. ૬૩

દોહરા:

ખડુ ભાઈ ને ખાઈએ, ઓતા જાણી સમક્ષ;
 અનેકને કે એકને, લાયક જણવું લક્ષ. ૬૪
 રાત દિવસ ને ઋતુ તથા, સ્થિતિણો શણગાર;
 લાયક લીલા ઇશ્વરી, વર્ણવું વિવિધ પ્રકાર. ૬૫

નવરસ વિષે.

મનહર છંદ.

દંપતી વિવાહ સ્નેહ વર્ણવું ગુંગાર રસે,
 હાસ્ય રસ લાવું ક્યાંક મિત્રને હસાવવા;
 સારાં માણુઓએ પંજુ સંકટ મહેલાં કેવાં,
 કરુણા રસે કહું કરુણા ઉપજવવા;
 કોયી વેન રાખ તણો કાંઈ કહું રાદ રસે,
 વીર રસ લાવું ચિત હિમત ચઢાવવા;
 દુરાચારીના આચાર વર્ણવું બીભત્સ રસે,
 ભય દીવો વેને જુઓ વિપ્રને નસાડવા. ૬૬

૧. મતલબ કે કોઈ વખતે ઓતાને અનેક વચનમાં અને કોઈ વખતે એકવચનમાં લખીય. ૨. વિચાર.

હરિગીત છંદ.

ઉદયી તણું આઠાગનું વણુંન કરું અંદુણત રસે,
 ગુણ શાંત રસથી દઈ શિખામણુ ઠીક થે મનમાં દસે;
 કરું ભેદ ખણુ કવિતા તણા અધિકા અલંકારે કરી,
 મુજ શક્તિ સમ શબ્દગાર શોભિત ઠાઠમાઠ રચું કરી. ૬૭

ઉપજાતિ પૃત્ત.

કંથો અલંકાર તણા ઘણા છે,
 તથાપિ તે નિર્લજ્જ શબ્દના છે;
 વાંચે નહિ પુન પિતાની પાસ,
 જે દોય લગ્નજી લવનો નિવાસ. ૬૮

મનહર છંદ.

રસ નામ રવાદનું છે જાણે છે સંસારી સર્વ,
 જેમાં નહીં સ્વાદ તેને રસ નહીં જાણીએ;
 અદિ વિશે સુંદરતા તે રુડો શૃંગાર રસ,
 પાપમય હૃદ્ધિ તે શૃંગાર ન પ્રમાણીએ;
 ઠાને સુણી સજ્જનને ઉપજે કંટાળો હર,
 તેને કેમ રસ કરી વિશ્વમાં વખાણીએ;
 ખટરસ ભોજનમાં કારેલાં કંકાડાં હોય,
 અક્ષીભુનો રસ નહીં ભોજનમાં આણીએ. ૬૯

લવણુનો રસ ખટરસમાં લેખાય સારો,
 જેનું નામ સખરસ સર્વ જનો જાણે છે;
 કવિતાના રસમાં શૃંગાર રસ સરસ છે,
 જાની મુનિ જન જેને વિવિધ વખાણે છે;
 લવણુનો રસ પણુ હૃદમાંજ હોય સારો,
 કદથી વિશેષ હોય તે કંટાળો આણે છે. ૭૦

રસપણું તણ અનરસ ખારું ઝેર થાય,
અધિક શૃંગાર રસ પણ એ પ્રમાણે છે.

૭૦

દોહરો.

રામ સીતાના સ્નેહનું, વર્ણન રસ શૃંગાર;
દ્રાગ કટાણું રસ નહીં, વળી નહિ રસ વ્યભિચાર.

૭૧

ઉપજાતિ વૃત્ત:

ભુંડા ભલા લોકતણા સ્વભાવ,

તથા ખનેલા નવલા ખનાવ;

તે વાતનું વર્ણન હું કરીશ,

ધીમાનની આગળ તે ધરીશ.

૭૨

પરોપકારી જન જે જણાયા,

કીધાં રૂડાં કામ રૂડા ગણાયા;

તેઓ તણી કીર્તિ વળી વખાણું,

કવિતવનું સાર્થક એજ બાણું.

૭૩

કહીં વળી યુદ્ધ તણો પ્રસંગ,

ભક્તિ તણો ભેદ કહીં અભંગ;

વળી પ્રભુનો મહિમા વખાણું,

જેથી થયું જીવન સાર્થક બાણું.

૭૪

વાણી મહિમા.

દોહરો.

સ્વદેશની પૃથ્વી તથા, સ્વદેશની જે વાણ;

માતા તુલ્યે માનીને, પાળે પુત્ર સુબાણ.

૭૫

અનહર છંદ.

પૃથિવી-પ્રાણીની માતા પ્રાણીનું પોષણ કરે,

અન્ન પાણી વસ્ત્ર વસ્તુઓ અનેક આપે છે;

પણ વચ્ચે વાણીનો વિશેષ ઉપયોગ પડે,
 વાણી કેટિ પ્રકારની હરકતો કાપે છે;
 માગ્યા વિના માતા પણ સમજ્યા વિના શું આપે ?
 પ્રામીએ જે સુખ તે તો વાણીના પ્રતાપે છે;
 વાણીથી હરેક વસ્તુનું વિશેષ જ્ઞાન થાય,
 વાણીથી સલિલ^૧ મહાસાગરનું માપે છે. ૭૬

વાણીથી વિચાર એક બીજના કહી શકાય,
 જ્ઞાનવારસો તો વાણીમાં મુકી જવાય છે;
 સેંકડો વરસ સુધી શોધી શોધી મેળવેલું,
 પૂર્વજેનું જ્ઞાન તે તો વાણીથી પમાય છે;
 'પશુ પક્ષી પ્રાણીઓથી માણસો વિશેષ સુખ,
 દુનિયામાં લે છે તે તો વાણીથી દેખાય છે;
 ઇશ્વરનું જ્ઞાન પણ વાણી થકી ઉપજે છે,
 વાણી વિના પ્રાણી કેવા પામર જણાય છે ? ૭૭

જે વાણીથી અન્ન પાન માલ મીલકત પામ્યા,
 તે વાણીને સ્નેહ ધરી સર્વદા સંભાળવી;
 ભલું ભલું ભૂષણે ભૂષિત કરવી તે ભલી,
 પૈસા ખર્ચીને પ્રીતે રુડી રીતે પાળવી;
 ગરીબ જાણીને અવગણના ન કરી કરે,
 ખની શકે તેમ તેની ગરીબાઇ ટાળવી;
 કહે દલપતરામ દીલમાં મમતા રાખી,
 આપણા ગજ પ્રમાણે અધિક ઉજળવી. ૭૮

ગુજરાતી ભાષા વિષે.

શાદ્દલવિક્રીડિત વૃત.

શોધ્યું સંસ્કૃત દીક્ષિતે ભટ્ટજીએ, અંતે તણ ગર્વાને,
ભાષા સોરઠની? છટાથી ભણવા, શિક્ષા કહી સર્વાને;
જે શિક્ષા સઘળે પ્રમાણ ગણી છે, ગીર્વાણ વાગીશ્વરે,
તે ભાષા ગુજરાતી મધ્ય મુજને, આપી રુચિ ઈશ્વરે. ૭૯

જે ભાષા નરસિંહ નાગર કવિ, શોધી ગયો સુલભે,
પ્રેમાનંદ ભટે વખાણી વળતી, ભાષી ભટે વલ્લભે;
દેવીદાસ, મિઠો, અખો, પ્રિતમ તે, સંખ્યા સિમા ના મળે,
કૃષ્ણે ને રણછોડ, કાન રહ્યું, શોભાવી છે શામળે. ૮૦

મનહર છંદ.

ભારત ને ભાગવત રચેલ છે રામાયણ,
રેવાખંડ શંકરપુરાણ પણ સારાં છે;
વૈદક જોતિષ ને વેદાંતવાદ વારતાઓ,
નાગરી નારીનાં ગીત ચીત ચોરનારાં છે;
જોડેલા જે જતીઓના રાસમાં કચાશ નથી,
પ્રેમભરી ગર્જિયો ને પદ પણ પ્યારાં છે;
ભારતીનાં ભેદ મને ભાવી ગુજરાતી ભાષા;
સારે શણગારે જેનાં અંગ શણગાર્યાં છે. ૮૧

૧. યથા સૌરાષ્ટ્રિકાનારી, “અરૌ” इत्यभिभाषते ।

एवं रंगं विजानीयात्, खे “अरौ” इव खे दया ॥

અરું પરું એનું અનેક વચન અરાંપરાં થાય છે; તે શબ્દ
સોરઠની સ્ત્રીઓ સારી લટકથી ખેલે છે. એવી લટકથી દયા,
મયા, આદિક સંસ્કૃત શબ્દો ખેલવાની શિખામણ એ શ્લોકમાં
દીધી છે. એ શ્લોક પાણિનીય શિક્ષાનો છે. ૨ સરસ્વતી.

દ્વિવિજય છંદ.

આવ ગિરા ગુજરાતી તને,
અતિ શોભિત હું શણગાર સજવું;
જાણની પાસ વખાણ કરાવું,
ગુણી જનમાં તુજ કીર્તિ ગજવું;
ભારતવર્ષ વિષે ખીજ ભારતિ,
માનવતીતણું માન તજવું;
દેશ વિષે દલપત કહે,
ભલકો તુજ જો ભલી ભાત ભજવું.

૮૨

મનહર છંદ.

પણ પ્રભુની સહાયતાથી પાર પાડી શકું,
અપૂરણ જોઈએ સ્વદેશીની સહાયતા;
વિદ્વાન મંડળ મળીને મંડે એજ કામે,
ચિત્તમાં ધરીને નિજ ભાષાની સહાયતા;
ગુથીને અનેક ગ્રંથ સુધારો વધારો કરે,
નિશ્ચય થઈને નિત્ય આપશે જો ન્યાયતા;
કહે દલપતરામ તોજ થાય પુરું કામ,
એ વિના તો અન્ય નથી સુજતી હિપાયતા.
એક હાથથી તો નહીં તાળી પણ પડી શકે,
બીજી શકે કેમ કારીગરી મોટા કામની;
માટે વારે વારે હું વિદ્વાનને વિનંતિ કરું,
તત્વ જાણનારા મારા દેશીઓ તમામની;
મમતા ધરીને તેન મન ધન તેમાં જોડી,
ગાય ગુજરાતી ગીરા ગ્રંથ ગામે ગામની;
સ્વદેશી ભાષાનો એમ સુધારો વધારો થાય,
દીલની આશા તો પુરે દલપતરામની.

૮૩

૮૪

તમે કાણુ છે, એમ એક રાજાએ પૂછેલા

પ્રશ્નનો ઉત્તર.

મનહર છંદ.

સ્વદેશ સુધારવાની સલાનો છું સલાંસદ,
 મુખોપક સજ્જનોના સાર્યમાં સામીલ છું;
 ચૌટામાં હું ટાણી મહારાણી ગુજરાતી વાણી,
 જાણી તેનું દુઃખ ઘણું દીલગીર દીલ છું;
 હિંદી ને મરાઠી હાલ, પાંખી છે પ્રતાપ પ્રાદ,
 સ્વદેશી શિથિલ રહી, તે દેખી શિથિલ છું;
 કહે દલપતરામ રાજાં અધિરાજ સુણો,
 રુડી ગુજરાતી વાણી રાણીનો વકીલ છું.

૮૫

શાહરે.

વાણી ગુજરાતી રુડી, રાણી જાણી આજ;
 હું વજર તેનો ખની, કરું તેનું શુભ કાજ.

૮૬

કલમ પ્રતિ ઉક્તિ.

મનહર છંદ.

કાજળની કોટડીમાં વારે વારે વિચરતી,
 અરે આ કલમ તને વિનતિ હું કરું છું;
 શામ મુખવાળી જ્વેતતણી સંજતિમાં,
 ભાળી તને આજ તારો ભરુંસો હું ભરું છું;
 ✓ મન તણો મર્મ તારી આગળ ઉઘાડો કરું,
 ધરી હૈએ હૈત તને હાથમાં હું ધરું છું;
 ✓ નિર્લજ વચન કાં તો કોઈની નિંદા લખીને,
 ડાઘ લગાડે તું રખે દીલમાં હું ડરું છું.

૮૭

પ્રમિતાક્ષરા છંદ.

ન લખીશ નીતિ તલમાત્ર તણ,
 ન લખીશ શબ્દ દિલ દ્રેષ સણ;
 ન લખીશ જુઝિ કરી જૂઠ જરી,
 ન લખીશ ધર્મ નિજ દૂર ધરી.

૮૮

લખ સત્ય કૃત્ય હરિનાં હરખી,
 લખ પુણ્ય કામ જનનાં પરખી;
 લખ દેશ કાજ ઉપદેશ ઘણો,
 લખ સંપ થાય જન જાત તણો.

૮૯

ગીતિ વૃત્ત.

ફટ દધ પડજે ફાટી; જનિતા જગમાં કપૂત જણનારી;
 તેમજ જાજે તૂટી, લખતાં લખણુ અનીતિ લખનારી.

૯૦

સંક્ષેપમાં કહેવા વિષે.

કુલણા છંદ.

વસ્તુ પ્રત્યેક વિસ્તારથી વર્ણવું,
 તો નહિ ગ્રંથનો અંત આવે,
 અલ્પ આયુષ્ય ને કામ તો અતિઘણું;
 કરવું લખાણુ તે કેમ કાવે ?

ખોલવાની ખહુ ખાખતો છે વળી,
 સર્વ દેવી પડે છેક છોડી,

નાટકી જેમ નાટક નહીં કરી શકે,
 વેપ આગ્રા અને રાત થોડી.

૯૧

લમરાવળી છંદ.

નહિ પાર નિધિ જળ મહ્ય મપાય તરંગતણો,
 વળી કાવ્યતરંગ અનંત ગુણીજન એમ ગણો;

લખતાં જુગના જુગ જાય તથાપિ ન પ્રાર લહું,
ઉદધી જળતુલ્ય અથાગ અતિ અલ્પ કહું. ૯૨

કોહરાં.

કાવ્યકળાની યુક્તિયો, આવે માંહિ અનેક;
શબ્દ અર્થ ને ચિત્રના; અલંકાર સવિવેક. ૯૩

ઉપજે જે આ વાચતાં, સંશય કોઈ કાર;
પૂર્વાપર અવલોકતાં, તે સંશય ટળનાર. ૯૪

બાંધવો પ્રતિ ઉક્તિ.

કુલણા છંદ.

બંધુ જણો મને જે બધી બાંધવો,
સ્નેહથી તો જુઓ મુજ સામું;
સૌ અહોનિશ આશીષ આપો મને,
જયો જગદીશને પ્રેમ પામું;
વીર તો કાંઈ પ્રતિવર્ષ દે એનને,
આપણા દેશની રીત અસલી;
હું તમારો વડો ધર્મનો વીર છું,
વીરની આ ગણો વીરપસલી. ૯૫

દ્વિવિજય છંદ.

સુંદર ગીત શિઆમણનાં
ગુણવંત યવા હિતનાં બણી ગાશો;
વ્યર્થ નથીજ અનર્થ નથી
હર અર્થ ધર્યાથી સમર્થ જણાશો;
ખાત ગણી કદી તાત ગણી
લલી ભાત મને નિજ ચિત અહાશો;

૧. હમેશાં આવજી માસમાં બાંધ પાસેથી બેન કાંઈ હદ લે છે તેને
લાધપસલી અથવા વીરપસલી કહે છે.

ઉત્તમ નીતિ તણે કરું અર્પણ,
આ તમને શુભ સાસરવાસો.

૯૬

✓ શ્રોતા પ્રતિ ઉક્તિ.

મનહર છંદ.

કવિતાનો કહેનાર કહે જાય કવિતાને,
સુણનાર કથન ધરે ન કશું કાનમાં;
ભાવારથ ભેદ જાણવાની નહિ શક્તિ ભાસે,
ધીરજ ધરીને અર્થ ધરે નહિ ધ્યાનમાં;
અભાવતા અત્રનો આહાર કરે એવી રીતે,
સુણે પણ તેનું મન દોડે બીજા તાનમાં;
કહે દક્ષપત એવા આગળે કવિતા કહી,
તો તો જન્મ જંધને રુદન કર્યું રાનમાં. ૯૭
કાંઈ શબ્દ ચિત્ર અલંકારને કહે છે સારા,
કાંઈ અતિ ધરછે અર્થ તણા અલંકારને;
કાંઈ તો વિવિધ વસ્તુ વર્ણન વિશેષ વાંચે,
કાંઈ તો સદા વખાણે શિખામણ સારને;
જને જવો ભાવ તેને તેવી કવિતા છે આમાં,
ખેસીને જુઓ આ બડા બાગના બહારને;
ગમે ત્યાં ગમત કરે ન ગમે તે નિદેશો આં,
રાખજો તે જગા જવો બીજા રમનારને. ૯૮

દોહરો.

ભાત ભાતનાં ભોજનો, કરી રાખે કંદોષ;
જને ભાવે જે ઘણું, જમે લઇને તે જોષ. ૯૯

મનહર છંદ.

શિક્ષક સમાન સારી શિખામણની દેનારી,
વૃદ્ધ તુલ્ય જમાં કહ્યો વિવિધ વિચાર છે;

મિત્ર તુલ્ય માનવીના મનમાં પ્રમાદ આપે,
 તરુણી સતી સમ સુમાપણ તૈયાર છે;
 આનંદ સમે ધરે તો આનંદ અધિક આપે,
 દુઃખ સમે દુખિયાને દિલાસો દેનાર છે;
 સવિતા પ્રતાપે અને કવિતા તો કેવી કરું,
 અધર રહેલા જન મનનો આધાર છે. ૧૦૦
 હાથમાં ધરે તો વિંટી પોંચીથી વિશેષ શોભે,
 કાને ધરે તો અમૂલ્ય કુંડળ આકાર છે;
 મુખે ધરે તો તે મુખવાસથી સુવાસ આપે,
 કંઠે ધરે તો તે હીરા મોતી તણા હાર છે;
 મગજમાં ધરે તો મુગટથી સરસ શોભે,
 ઘરમાં ધરે તો રુડો ઘર શણગાર છે;
 સવિતા પ્રતાપે અને કવિતા તો કેવી કરું,
 અધર રહેલા જન મનનો આધાર છે. ૧૦૧

ઢાહરો.

નિજ રુચિ સમ આ પ્રાંથનો, કરે લોક ઉપયોગ;
 તે વાતે મુજને હશે, નથી હરખ કે શોક. ૧૦૨

મનહર શ્રદ્ધ.

પાઘડી ખનાવનારે પાઘડી પ્રહાંખ રચી,
 પછી કોઈ સારો કહે સુરતી આકારને;
 કોઈને ચડાવી ચક્ર દક્ષણીનું ડોળ ગમે,
 કોઈ કચ્છી ચાંચથી શોભાવે શણગારને;
 કોઈ મારવાડી કે મેવાડી ઘાટ સારો માને,
 અમે ગુજરાતી વળી કોઈના વિચારને;
 જને જમ કાવે તેમ કરે દલપત કહે,
 નહિ રાગ દ્વેષ પાઘડી ખનાવનારને. ૧૦૩

શ્રાતા અલેકઝાંડર કિન્લાક કારખસ સાહેબ.

મનહર છંદ.

ચિત રૂપી ચોવટામાં કાવ્યની દુકાન કરી,
પછી તે દુકાનનો દુકાનદાર હું કર્યો;
નીતિતણી રીતિ તથા પ્રીતિ પરિગ્રહ પર,
સારો સારો માલ એવો શોધી શોધી સંઘર્યો;
ગ્રાહકોની શોધ માટે ગામ ગામ ઠામ ઠામ,
દેશ ને વિદેશમાં વિશેષ વાર હું કર્યો;
કહે દલપત મારી કવિતાનો ક્યાસ કરી,
સોદાગર કારખસ સાહેબે સોદો કર્યો.

૧૦૪

દોહરો.

ધન વિદ્યા શુભ વંશ જશ, તથા રાજ્ય અધિકાર;
પ્રભુ આપે કિન્લાકને, લક્ષ્મી પાંચ પ્રકાર.

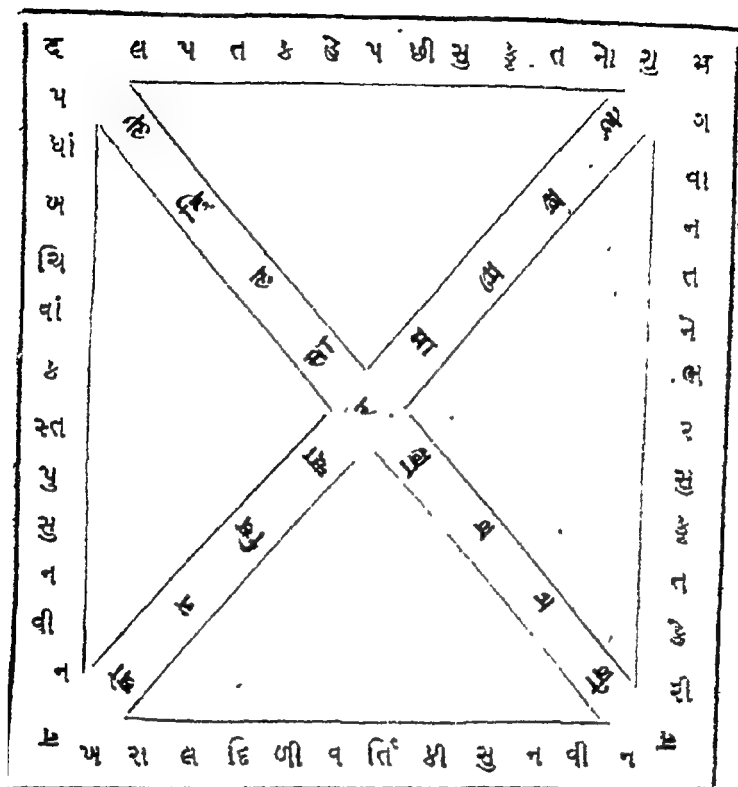
૧૦૫

ચોક્કી પ્રપંધ સર્વેયો.

રમાંસુખ હેં લગવાન તને,
ભર સુકૃત-કેરી નવીન વખાર;
રખાવ નવીન નવીન સુકીર્તિ,
વળી દિલ રાખ નવીન વિચાર;
રચાવી નવીન નવીન સુપુસ્તક,
વોંચી ખધાં પદ લે દિલ સાર;
રસાળ દિલે દલપત કહે,
પછી સુકૃતનો શુભ દેખ શુમાર.

૧૦૬

નીતિબોધક અને અનીતિનિંદક કવિતા.

મનહર છંદ.

આળસ પીએ તો તેને જ્ઞાનબળ બહુ વધે,
 જીવાન પીએ તો છક ઉતરે જીવાનીનો;
 વૃદ્ધ જો પીએ તો તેને હિંમત ને જોર વધે,
 ઉપજાવે અંતરમાં રસ સોયે આનીનો;

સતીયો પીએ તો તેને સતનો મારગ સુજે,
સુધારસ સમ નારી મોટી અને નાનીનો;
સુકવિતા કોઇને ન હોય અવગુણકારી,
દોષ ન દેખાય જેમાં જરીએ નાદાનીનો.

૧૦૭

શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્ત.

કીર્તિ કાવ્યથકી મળે વળિ મળે, પ્રીતિ પ્રજની ઘણી,
નીતિનો પણ યોધ શુદ્ધ કવિતા, આપે અનીતિ હણી;
આનંદામૃત કાવ્યના કથનમાં, જ્ઞાતાજનોને જડે,
જે જાણે કવિતાની જુદિત સમજી, તે લોગ્ય તેને પડે.

૧૦૮

મનહર છંદ.

બાળક વાંચે તો તેની જુદિમાં ઝિગાડ થાય,
જુવાન વાંચે તો તે જરૂર વહી જાય છે;
વૃદ્ધ જન વાંચે તો તે લાગે તેને વિષ જેવી,
યુ યુ કહી જે કવિતા ઉપર થુંકાય છે;
ભગિનીઓ સાંભળતાં, ભાઈથી ભણાય નહીં,
લાજવાળાં માણસો તો વાંચતાં લજાય છે;
કોણ એવી કવિતાને કહેશે જે કવિતા છે,
કવિતા તો સૌને સુખકારક ગણાય છે.

૧૦૯

દોહરા.

કોઈ કવિ નીતિ લખે, કોઈ અનીતિ છેક;
અનાજ વાવે એક જણ, અફીણ વાવે એક. ૧૧૦
ચોર દૂધ તે દૂધ નહિ, ગોઠળગાય ન ગાય;
કુનીતિની કવિતા નહિ, ઘૂડ રાય નહિ રાય. ૧૧૧
સારું ઇચ્છો શિશુ તણું, તમે માત ને તાત;
આશક માશુકની કદી, ઘો ન વાંચવા વાત. ૧૧૨

ગીતિ વૃત્ત.

વ્યાદ ખજુરો વિછી, ખાળકે કરમાં કદી ન દે આય;
એમજ અનીતિ કરું, પુસ્તક દે તો પિતા શિરે પાપ. ૧૧૩
દોહરા.

નીતિ ઉપર ગીતિ વધે, કવિજન એવા કોય;
દ્રાગ દટાણું જોડિયાં, એવા પણ કવિ હોય. ૧૧૪
તીર્થ નાહી વ્યભિચારી જન, સુતો કામ કુંકામ;
અર નાહી જવું કરે, ઠીધું એવું કામ. ૧૧૫
જુદા જુદા કામના, કવિયો જૂદા જાણુ;
દૂલ મળે માળી ગૃહે, સલાટ ઘર પાપાણુ. ૧૧૬

કંદવગ્ર વૃત્ત.

ખેટી ખડેનો પિતુ-ભાત પાસે,
જે યોલતાં ખોલ ખડુ લગશે;
એવું લખે ને કહિયે અનીતિ,
રુડા જનોની નહિ એવી ગીતિ. ૧૧૭

દોહરો.

પિતા પાસ પણ વાંચતાં, કન્યા કાજે કોઈ;
જરૂર કવિતા જાણવી, અનીતિ એ હોય. ૧૧૮

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અનીતિના શબ્દ અનીતિમાન,
વાંચે વખાણે થઈ સાવધાન;
જે સાંભળી લ'પટ ચિત્તં લોભે,
સારા જનોના મુખમાં ન શોભે. ૧૧૯
વિ'વા તણું નિર્લજ જે દટાણું,
હોળી સમાનં વળી દ્રાગ ગાણું;
સારા જનો તો શરમાય એથી,
જુશી થશે લ'પટ લોક નેથી. ૧૨૦

ઉધાર છંદ.

સંઘરશે ન ઘરમાં સાપ, સંઘરશે ન પ્રૌઢાં પાપ;
 સંઘરશે ન એમજ આપ, જેમાં છે અનીતિ છાપ. ૧૨૧
 સૌથી માતાનું પય શુદ્ધ, હીસે થોરનું પણુ દૂધ;
 એમજ કાવ્ય નામે એક, છે ગુણુ જરૂર જુદાં છેક. ૧૨૨
 સજ્જે નિત્ય જેવો સંગ, ચઢશે ચિત્ત તેવો રંગ;
 વાંચે વેણુ જન જે નિત્ય, કરશે આપ એવાં કૃત્ય. ૧૨૩
 અમલી લોક ખાય અક્ષીણુ, હોય હમેશ તે મતિહીણુ;
 વિધવિધ ગાય કેદ વખાણુ, એથી જન ઠગાય અજાણુ. ૧૨૪
 હરખે મોતિ ચરિને હંસ, ખજલો મરછ તનના અંશ;
 આપે આપનો આહાર, વિધ વિધ વણુવે ખાહુ વાર. ૧૨૫
 ગર્ધવને ન ભાવે ગોળ, ખાતે ખાય ઝાઝો ઘોળ;
 ફરફાપર રહે જે કાગ, ઉર હરખાય ત્યાંજ અથાગ. ૧૨૬
 રહી છે જગતમાં એવી રીત, જેવું પાત્ર તેવી પ્રીત;
 સારાને ગમે શુભ વાત, નરસો નરસાથી રળિયાત. ૧૨૭

સોરઠો.

દાગ કટાણાં ગાય, ત્યાં ઉભા રહેતાં રિલે;
 સજ્જન તો શરમાય, નિલંબને નિર્લંબ ગમે. ૧૨૮

પ્રશ્ન-દોહરો.

ખડિયાને દેખી કહે, કવિને કોઇ ખાઇ;
 રોશનાઇ એમાં રહે, કે કવિ કહો શિહાઇ ? ૧૨૯

ઉત્તર-ચોપાયા છંદ.

શિહાઇ છે કે રોશનાઇ છે, કહો કવીશ્વર એમાં,
 ખાઇ સુણો વરતુ ખંને છે, તમે કહી તે તેમાં;
 નીતિ સહિત સપૂત લખે તે, રોશનાઇ અજવાણુ;
 કરે કપૂત શિહાઇ જુશી, ઘાળા હપર કાણુ. ૧૩૦

નમાકું પ્રતિ ઉક્તિ.

મનહર છંદ.

અરે ઐ તમાકું તારો તોલ તું તપાસ કર,
 મિથ્યા મનમાંથી તારા મેલ અભિમાનને;
 નાચરવેલીના ગુણ નીરખી જો નયનથી,
 જેના ગુણ વિશેષ વિદિત છે જહાનને;
 તેની સાથે તું ગણાઈ તેની તો નવાઈ નથી,
 રાખ સાથે કોઠીમાં ધરે છે લોક ધાનને;
 વ્યસનીઓ તારાપર તાળીઓ વિશેષ પાડે,
 તેથી તું ન પામર ગણીશ પાકાં પાનને.

૧૨૧

કવિતાનું કારણ જ નીતિપર પ્રીતિ વધે,
 સરસ કે નરસ તો તે પર સંભાળીએ;
 જો કવિતા વાંચીને અનીતિની અસર થાય,
 એવી કવિતાને ઉઠા પાણીમાં ઉઠાળીએ;
 નીતિ ને અનીતિ મિશ્ર ભાવ જોના સાળીએ તો,
 ખાવળેના કાચલાની સાથે તેને ખાળીએ;
 ખડેન કું ખેટી પાસે બોલી ન શકાય બોલ,
 એવી કવિતાને તો ઉઠરડે ઉઠાળીએ.

૧૨૨

મુકવિની કવિતા તે નીતિનું પોષણ કરે,
 પોષણકારક જેવું માનું પયપાન છે;
 મોટાં માણસોને સુણી મનમાં મિદાસ લાગે,
 મિષ્ટતા ભરેલું જેવું જગમાં મિષ્ટાન છે;
 મુકવિની કવિતા વાંચ્યાથી કાળો કેર થાય,
 અનીતિ ભરેલી આજા ઝેરની સમાન છે;
 કહે દલપતરામ કદી નહિ ધરો કાન;
 નરક નિવાસની દેનારી તે નિદાન છે.

૧૨૩

૧. મુંદરાસે તથા મુશ્તાનંદ સ્વામીએ કહ્યું છે કે:-

“રસિકપ્રિયા રસમંજરી, ઇત આદિક રસવંધ;
 મુશ્તા રહે મદિમંદ્ર મળ દિ નર-કેવંધ.”

સિન્ન રુચિ પરીક્ષક.

પ્રીછે નહિ જે પારખું, દેખે સરખું ડોળ;
જંગલી જન જાણે નહિ, ગોળ ગળ્યો કે ખોળ ? ૧૩૪

ગીતિ.

સરસ નરસ રસ સમજે, કવિતા રસ તો તહાં પ્રગટ કીજે;
પણ ઘુઘરે કે ઘંટા, ખાળક તો તે બળવતાં રીઝે. ૧૩૫

મનહર છંદ.

સાધારણ કનકની કિમત ન કરી જાણે,
કુંદનની કિમત તે કેમ કરી જાણશે;
હળદીની કિમ્મત હયાતિમાં ન કરી હોય,
કેસરની કિમ્મત તે કેમ ઉર આણશે;
કાડિયાં મોતીની કાંધ કિમ્મત ન કરી જાણે,
મોઘા મુલાં મોતીને શી વિધિએ વખાણશે;
કહે દસપત કોઇ કવિતા ન કંઠે કરી,
કવિતાની કિમ્મત તે શી પેરે પ્રમાણશે. ૧૩૬

કોહરો.

જે જોને અભ્યાસ નહિ, તે તેને નહિ સ્વાદ;
અંધા આગળ આરશી, બહેરા આગળ નાદ. ૧૩૭

દંડવિજય છંદ.

સુંદર તો પણ શા ઉપયોગની,
અંધનિ આગળ આરશી લાવ્યો;
જો ગજરાજ દિસે અતિ ઉત્તમ,
નિર્ધનને ઉપયોગ ન આવ્યો;
મકંટ કંઠ ધર્યો મણિ હાર,
પ્રહાર ગણી અતિ દૂર ઉડાવ્યો;
કાવ્ય કળા કરી મૂરખ પાસ,
બધીરની આગળ શંખ બજાવ્યો. ૧૩૮

મનહર છંદ.

ઘન તણો ઘોર સુણી મોર ખોલે જોર કરી,
 સ્વાતિતણાળિંદુ શીખ અડપથી ઝીલે છે;
 પ્રભાકર પ્રભાવડે પ્રકુલિત પદ થાય,
 ચંદ્ર ચંદ્રિકાથી ખૂબ કુમુદિની ખોલે છે;
 ચમકથી જોમ લોહ ચંચળ તરત થાય,
 સુગંધને સઘ જોમ સમીર હરી લે છે;
 કહે દલપત તેમ કવિતાના શોખી જન,
 કવિતા સુણીને સાર સર્વ સમજી લે છે. ૧૩૯
 સુંઘતાં સુગંધી વિષે સ્વાદ સમજી ન શકે,
 નક્કી શૂન્ય નાસિકા છે એમ ઉર આણીએ;
 દશ્ય વસ્તુ દેખવા ન ધ્રુએ દલપતરામ,
 દુનિયામાં દષ્ટિશૂન્ય જન એ તો બાણીએ;
 કીરતી કથન કે રસિક રુડો રાગ કદી,
 સુણવા ન ધ્રુએ શ્રાવશૂન્ય તે પિંછાણીએ;
 સુ કવિતા રસથી ન રંજન હૃદય થાય,
 તે હૃદયશૂન્ય એમ પ્રસિદ્ધ પ્રમાણીએ. ૧૪૦

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જોને ન બાણ કદી કોકિલ કાગ કેરું,
 તે કાગનું કદિ વખાણ કરે ઘણેરું;
 જોણે સુણ્યા-શ્રવણ કોકિલ શબ્દ સારા,
 તે કાગના સ્વર સુણી નહિ રીઝનારા. ૧૪૧

કોહરા.

જોને જોનો સ્વાદ નહિ, તે તેને ન ચહાય;
 દૂધણ આપી દ્રાખને, કાગ ત્રિખોળી ખાય. ૧૪૨
 સાકર લાગે સર્વદા, મનુષ્ય માત્રને મિષ્ટ;
 કડવી તેને જો કહે, તેનું તન રોગિષ્ટ. ૧૪૩

રે સાકર તુજને સહિ, નહીં કહે રસહીણુ;
બક્ષ કરે અમલી ભલે, તુજને તજ અફીણુ.

૧૪૪

મનહર છંદ.

શેલડી કહે છે મુણ ગર્ધવ આ સાકરને,
શું થયું જો તારા જવા આદર ન આપશે;
દેવે તેના સ્વાદનો તને ન અધિકાર આપ્યો,
એથી અરિધ્યાથી એની આખર ઉથાપશે;
તારો અંતે થશે તોલ ધમકશે હીલાં ઢોલ,
તારા ખોલે ખોલ બધા તુજને સંતાપશે;
અમથો ખઠે શું આમ કહે : દલપતરામ,
સાકર તો કામ કામ, વિશ્વ વિષે વ્યાપશે.

૧૪૫

કટૂળી પ્રબંધ.

પાલણું રૂપાણું પણ જેને ઘેર પુત્રનો-
આવાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે ?
રાજચિહ્ન રૂડાં પણ જેના તાબામાં જરીયે,
રાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે ?
લાયકીના લક્ષણનું લક્ષધા છે મૂલ પણ,
લાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે ?
કવિતા સરસ પણ માંભળવા તણી જો-
ધરજા નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે ?

૧૪૬

पा	रा
ल	न
लुं	यि
३	न
पा	रु
गुं	डां
प	प
लु	लु
न	न
ने	ना
दे	ता
२	आ
पु	भां
न	न
ना	नी
आ	जे
वा	रा

ला	क
य	वि
डी	ता
गां	स
सं	२
श	स
लु	प
तु	लु
ल	सां
क्षं	न
धा	ण
छे	वा
भू	त
ल	ली
प	जे
लु	ध
ला	रछा

ल न हि तो य छो ले मे ले मुं लु का अ छि,

દોહરા.

ઠઠી ઉલૂક અનેક મળી, કહે સૂય' નિસ્તેજ;
 પણ જાણો નિશ્ચે પડે, અતે જુદા એજ. ૧૪૭
 તોળે ગુંજ તુલ્ય તો, હેમ ન થૈશ ઉદાસ;
 તારી ખરાખર ક્યાં થશે, ગું ગુંજની ગુંજશ. ૧૪૮

મનહર છંદ.

અજાણ્યાને દિલ્લિના દગારા દસ ખાર મળ્યા,
 લક્કડના લાડુને વળાણ્યા ખુખ વાણીમાં;
 ભોળા જને ભોળવાઇ ખરીઘા તે મોંઘા મૂલે,
 જાણ્યું સારા જનોને જમાડીશું ઉજાણીમાં;
 ભાગીને તે જોયા ત્યારે લાકડાનો ભુકો ભાળ્યો,
 પલાળી કરેલા લાડુ ખાંડ તણા પાણીમાં;
 જના મુખ આગળ મુકે તે ચૂથું કહી શુંકે,
 ધન ખરચેલું બહું ગયું ધૂળધાણીમાં. ૧૪૯

દોહરો.

થોડા જનો ઠગાય પણ, પ્રસિદ્ધ જ્યાં તે થાય;
 લક્કડના લાડુ પછી, કોઈ ન લેવા જાય. ૧૫૦

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ફેરવી રૂપ દગાથી ફેસાવી, અરે નર અંતર ફોગટ ફૂલે,
 છાની રહે નહિ છેક હમેશ, ખરેખરી વાત કદી પણ ખૂલે;
 ભોળાવીએ ભરમાવી ભલે પણ, ભોળપણે ફરીથી નહિ ભૂલે,
 કાગળ હાંડલી કોઈ કરે, કદિ એકજ વાર અડે પણ ચૂલે. ૧૫૧

મનહર છંદ.

જને જંગલીશે નરી વાણીનો વિલાસ દીધો,
 વાણી દીધી પણ જે ન જાણે જુદા રાગને;
 તેવાને તો કાવ્યકળા અતિ ઉપયોગી નથી,
 કાંચન તે ઉપયોગી નહિ જેમ કાગને;

મર્મ નહિ જાણે તેને મન તો સમાન બધું,
બઠરો ગણે છે બરાબર વન બાગને;
સમજે સુણીને તેનું કવિતા ડોલાવે શીશ,
મોરલીના નાદ જમ ડોલાવે છે નાગને.

૧૫૨

વ્યસની પ્રતિ ઉક્તિ.

મનહર છંદ.

અરે ઓ વ્યસની નથી વ્યસનીનો વાટવો આ,
આમાં તો અધિક ગુણબાસ ને ગુણબ છે;
ચંપા ને અંબેલી તણા હશે ગજરા ને હાર,
બીજા પણ એમાં એવા બહુ બહુ બાળ છે;
ફોગટ તું ફેંદીશ માં તે તો નહિ ફાવે તને,
જો તું મને પુછે તને એટલો જવાબ છે;
ગાંજો નથી ભાંગ નથી, ખાળી પીવા બીડી નથી,
પત્ર પુષ્પવાળી આ શ્રીમાળીતણી છાબ છે. ૧૫૪
ગાહક ઘણાક દેખી સુખડીએ સમજાવ્યું,
આ તો સારી સુખડીઓ વેચવાનું સ્થાન છે;
પેંડા ખરફી પતાસાં ખાળાં પણ મળે ખાસાં,
પુષ્ટિકાર બીજાં પણ મીઠાં પકવાન છે;
સાકર ધલાધયી સહિત જે સુગંધીદાર,
ત્રેમથી પીએ તો પીવાયોગ્ય પચવાન છે;
પીવી હોય મદિરા ને ઓવી હોય અક્કલ તો,
તેવા જનો જાણે જ્યાં કલાલની દુકાન છે. ૧૫૪

દોહરો.

જનો ચારો જે કયો, તેને ભાવે તેજ;
હંસ સદા મોતી ચરે, કાગ અલક્ષ કરેજ.

૧૫૫

મનહર છંદ.

પાણી ખારા તણા આણી દૂધ મહિ ધરી દેખો,
 તરતજ તરફડી મુંઝામું એ તો મરે;
 લેંગીતણા ભારે ભારે વૈભવને ભુંડા ગણે,
 જેનું મન જોગી થવા જોગ જુગતી કરે;
 હોમજ કવિતા રુડા કવિની કરેલી ભલી,
 અણુસમજીને ઉર એ તો નહિ ઉતરે;
 કહે દલપતરામ જેને નહિ જેનું કામ;
 વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે ? ૧૫૬
 વરસાદ થતાં સુખ થાય વનસ્પતિ સૌને,
 જવાસનો જીવ જાય, એકે નહીં ઉછરે;
 સૂરજ ઉગ્યાથી જુઓ સકળ સંસાર રીઝે,
 ઘૂડને ઘણો કલેશ એ થકી અનુસરે;
 ચંદ્રતણી આંદનીને આહ છે અણુ સઉનાં,
 ચોર લોક ચિતા ચિત્ત ચોગણી એથી ધરે;
 કહે દલપતરામ જેને નહિ જેનું કામ,
 વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે ? ૧૫૭
 આંધળાને આરશીનો ઉપયોગ એકે નહીં,
 બધીરને બધા રાગ બકવા જેવા કરે;
 હાથીતણે હે જે જેને ખેસવાનું હોય નહિ,
 દીલ તેનું દૂરથીજ દેખી દેખીને રહે;
 આળસુને વિધાનો અભ્યાસ ત્રાસ ઉપજાવે,
 કંજુસને કીરતીનો કશો રસ ઉતરે;
 કહે દલપતરામ જેને નહિ જેનું કામ,
 વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે ? ૧૫૮
 કાડી શોધે કંજુને કનકનું ન કામ : કશું,
 ચંદ્રપર્ણુ ઠાર તે તો અતર ચાંદની રરિ;

સિંહને તો સ્વાદ સદા આંસનોજ સારો લાગે,
 શેલડીનો સ્વાદ જાણી વિવેકે ન વાવરે;
 ગંધવને ગમ નહિ સારી કે નકારી ગંધ,
 તથા શુભસ્થાનક કુસ્થાનકે ફેરા ફેરે;
 કહે દલપતરામ જોને નહિ જોતું કામ,
 વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે ?

૧૫૯

હોહરા.

નિંદા તેની નવ ગમે, જમાં જોને સ્વાદ;
 નિંદા કીધે વ્યસનની, વ્યસની ધરે વિષાદ.^૧
 સ્ત્રી કલમ રસાળની, કલમ લખ્યાની કાય;
 કરમાં છે તો જુક્તિ કર, હર વરસે ફળ હોય.
 મુખોલથી શોભે વહન, કુખોલથી ખેતાલ;
 કાળુ આવ્યે કાયલા, પાન આવતાં લાલ.
 કાળપ ભરિયું કાળજી, કુકવિતલું તમામ;
 તેના ગુપ્તનથી યયું, શામા તુંજ મુખ ગ્યામ.

૧૬૦

૧૬૧

૧૬૨

૧૬૩

કવિયોની વૃદ્ધિ વિષે.

મનહર છંદ.

દેવે દયા આણી મહારાણીજના રાજ્યરૂપી,
 પરજન્ય પ્રેયો તે પોતાનો ધર્મ ધારે છે;
 વાજે પડધમ જાણે ગાજે છે ગગન ધન,
 શસ્ત્રધર વીજળીના વેગથી સંચરે છે;
 વાવટા વિચિત્ર મેઘધનુષ સમાન શોભે,
 વિદ્યારૂપી વારી આઝું વસુધામાં ઝરે છે;
 કહે દલપતરામ ગામ ગામ કામ કામ,
 કવિ રૂપી કળાધરો ટહુકારા કરે છે.

૧૬૪

"

દોહરા.

માંડે સંખ્યા મોરની, મુખે ગણી મંડાય:

પણ કવિજન આ કાળના, ગણે ગણી ન શકાય. ૧૬૫

મનહર છંદ.

એક શેહેરનો રાય કહે સુણો કવિરાય,

ઘણા તમો જવા અહિં કવિ ઘેર ઘેર છે;

તમારા મુલકમાં તો કવિયોનો ટોટો હશે,

અહીં તો આ સમયમાં કવિ ટકે શેર છે;

કહે કવિ સુણો રાય સર્વ કવિ ટકે શેર,

એવું આ સભામાં હોય એ તો કાળો કેર છે;

ખાજાં ભાજી હતાં એક શહેરમાં ટકે શેર,

આજ જાણું એવું ખીજું આપનું શહેર છે. ૧૬૬

દોહરા.

હું તો કવિ મતિ અલ્પ છું, અર્થ વિષે અજ્ઞાત;

સજ્જન સુણો હવે કહું, વડા કવિની વાત. ૧૬૭

પક્ષપાત વિણ જ્યાં સભા, ત્યાં પુસ્તકો ધરાય;

ઉત્તમ અધમ કવિતણી, તરત પરીક્ષા થાય. ૧૬૮

દુમિલા છંદ.

વરતાય નહિ સતી સર્વ સમે,

વરતાય સતી અતિ સંકટમાં;

રણભૂમિ ભયાનકમાંજ જણાય,

સમર્થપણું નર સુભટમાં;

સજિ નાટકે જ્યાં શુભ નાચ કરાય,

કળાય કળા નિરખી નટમાં;

કવિ તો ખાહુ છે દલપત કહે,

સમજાય કવિત્વ સભા તટમાં. ૧૬૯

ઢાહરો.

જૂઠ પક્ષપાતે વદે, બોલે નિર્લજ બોલ;
તેવી સલાને તો ગણો, મઠ્ઠમંડળી તોલ.

૧૭૦

મનહર છંદ.

મરાળ તો માતી ચરે માતીમાંજ માન્યું મન,
લલા તેને અવર આહાર કેમ લાવશે;
સાકર સદૈવ ખાવા ઇચ્છે છે સકરખોર,
અન્ય પર રુચિ કેમ અંતરમાં આવશે;
સુગંધનો લોગી ભૂંગ સુગંધનો સંગ તણ,
લમી જાય કેમ કદી કોઈ જો લખાવશે;
કહે દલપત તેમ કવિતાના લોગી જન,
કવિતામાં નિજ લક્ષ લક્ષ્યા લગાવશે.

૧૭૧

ઘનતણો ઘોર સુણી મોર જમ મોર કરે,
સુકવિતા સુણી જન વાહ વાહ બોલે છે;
ખાળક જીવાન વૃદ્ધ બુદ્ધિખળ અનુસારે,
તત્ત્વ કવિતાનું નિજ ચિત્ત સાથે તોળે છે;
પવનની લહેરથી પત્રપત્ર જમ લળે.

હૈયું જનતણું તેમ કવિતા હિંચોળે છે;

કહે દલપતરામ સરસ કવિતા સુણી,

શિશ નર નારિયોનું નાગ જમ ડોલે છે.

૧૭૨

કુંડળિયા છંદ.

નહિ ડોલે જો નાગ તો, નહિ વંશીનો નાદ,
જંગમ જન ચિર થાય નહિ, સુણી કવિતાનો સ્વાદ;
સુણી કવિતાનો સ્વાદ, મરદ માદા નહિ ડોલે,
નહિ કવિતા તે ઠામ, ખરાખર ખરેખરે બોલે;
કહે દ્વિજ દલપતરામ, નામ ધિક બોલું બોલે,
ધિક વંશી વાનોર નાગ સુણી જો નહિ ડોલે.

૧૭૩

કંઠ હલાવે કોથળા, કણુ ભરતાં જે કાળ;
 જન મનમાં જાણી લહે, પહોંચ્યા કણુ પેટાળ:
 પહોંચ્યા કણુ પેટાળ, કવિત તો ત્યારે કહિયે,
 શ્રોતા જનનાં શીશ, ડોલતાં દેખી લહીએ:
 કહે દ્વિજ દસપતરામ, નામ કવિ કાવ્ય ખનાવે,
 હજાર શ્રોતા હોય, કોય નહિ કંઠ હલાવે. ૧૭૪

સરસ કવિનું કાવ્ય સુણી, હરખી હલાવે કોટ,
 નરસ કવિના કાવ્યમાં, ઉંઘ ચલાવે ચોટ:
 ઉંઘ ચલાવે ચોટ, કોટ જનની કંપાવે,
 તેથી જગમાં લાજ, નરસ કવિની નહિ જાવે:
 કહે દ્વિજ દસપતરામ, નથી તે વાત નવીની,
 નાવે નિદ્રા નામ સુણિ કવિતા સુકવિની. ૧૭૫

શ્રોતા પ્રત્યે નમ્ર વિનંતિ.

દોહરો.

કવિના તર્ક વિતર્કથી, છેક અજાણ્યો છુંજ;
 કવિ સુજને લોકો કહે, નામ માન કવિ હુંજ. ૧૭૬

છપય છંદ.

ક્યાં મણિ માણુકે મૂલ, મૂલ ક્યાં કાઠી કેરું,
 ૧ ક્યાં ગરુડ ગતિમાન, અને ક્યાં ધાન્ય ધનેરું;
 ક્યાં તૂતીનો નાદ, નાદ ક્યાં નોખત કેરો,
 આકળ જળ શા માન, જ્યાં ઘન ચઢે ઘણેરો;
 મતિમાન મહાન થયા કવિ?, કવિતા કરી નવી નવી,
 એના કવિઓની આગળે, કોણ માન દસપત કવિ. ૧૭૭

૧. કવિ પ્રેમાનંદ ભટ અને સામળ ભટના જેટલી કવિતાશક્તિ સારામાં નથી, તેમજ ખીજ પણ સર્વે કવિઓનો હું દાસ છું.

મનહર છંદ.

ગોળ જાણે હુંજ ગઈયો, ખાંડ તેથી ખૂબ ગળી,
ખાંડથી ખરેખરો તો સાકરમાં માર છે;
સાકર મરમ હોય દીસે જ્યારે દૂધ જવી,
દૂધ મીઠું દ્રાવ્ય જેવું સારું તે શ્રીકાર છે;
ગુણતણું, ગુણવાન, આણે કોણ અભિમાન,
જેઈ જેઈ જો કરે, વિવેકનો વિચાર છે;
કહો દક્ષપતરામ સાંભળો સાહેબ સર્વ,
એક એક થકી એમ ઉત્તર અપાર છે.

૧૭૮

ઢોહરો.

શક્તિ નહિ શણગારની, તો સહજે સંતોષ;
પણ પેખીને પારકા, શિદ કરીએ અકસોમ.

૧૭૯

વસંતતિલકા વૃત્ત.

હે ભૂંગ? અંગ તુજને પ્રભુ આંખ આપી,
તું કેમ એમ દરિયો સ્થિર થૈ તથાપિ;
શક્તિ સમાન કરણી કરવી તપાશી,
મોટાની શક્તિ નિરખી ન થવું નિરાશી

૧૮૦

અનરાવળી છંદ.

કરજોડે કરું ભલિ ભાગ ભલા જનને અરજ,
ધરી નમ્રપણું શિર નામી કહું મનની મરજ;
કદિ ચૂક જણાય અચૂક કૃપાથી ક્ષમા કરજે,
વરી સજજનનો દિલ ધર્મ સદા ગુણ સંઘરજે.

૧૮૧

રચતા કવિતા ઋષિ વ્યાસ, ગણેશ હતો લહિયો
પણુ ભેયતાણી થઈ ચૂકે ન ગર્વ દિલે રહિયો;

જન જાત તણી પછી વાત કહો મુખ શી કહિયે,
નહિ કેમ પડે કદિ ચૂક રહે સમજી રહિયે. ૧૮૨

હરમાં જરિએ અભિમાન કહો કદિ કેમ ધરું,
પ્રભુ પ્રેરિત બુદ્ધિ પ્રમાણ કવિત્વનું કામ કરું;
જન જાત સમસ્તની સાથ સુમિત્રપણું મનમાં,
કરવા ધરી કોડ કહું કવિતા જગના જનમાં. ૧૮૩

દોહરો.

દુર્ગુણની નિંદા કરે, જે દુર્ગુણી દુખાય;
સમજી લે તે નિજ શિરે, એનો નહીં ઉપાય. ૧૮૪

મનહર છંદ.

અરે જીવ હિંમત ધરીને મોટી મજા કર,
વજીર સમાન જ્ઞાન દોલતના ભરથી^૧;
શંકર સ્વામીતાણું જે જન સ્મરણ કરે,
થવાનું હરેક તેની દયાની નજરથી;
રિદ્ધિ સિદ્ધિતણા ધણી ઉપર જે પ્રેમ ધર,
તો તને મળશે પ્રેમ તે ધરણીધરથી;
નીતિમય માપવાળું સ્નેહથી જે કાજ સજ,
સરે તુજ કાજ મતિ મળે તેના ઘરથી. ૧૮૫

દોહરો.

એજ અર્થ ફરીથી કહું, જે સૌને સમજાય;
માંગલિક શુભ સાથિયો, પગરણમાં પૂરાય. ૧૮૬

ગતાગત સ્વસ્તિકે પ્રખંધ.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

રે કરે હવ મજે ધરિ હામ, મહારિધ જમ વજર કરે,
 રે જન યાદ કરે હરનાથ, થનાર હરેક દયા નજરે;
 રે ધર ખ્યાર વણી રિધ સીધ, ધંસી ધરિણીધર ખ્યાર ધરે,
 રે સજ કાજ નીતિમય માપ, પમાય મતી, નિજ કાજ સરે. ૧૮૭

						મ હ			
હ	હ	હ	વ મ જે ધ વ						
			જી						
			ર						
			ક						
			જ કા જ સ			રે	જ ન યા દ		
						ધ			
						ર			
						ખ્યા			
			રિ ણી ધ ર			ક રે હ			
						ર ના થ			

છત્ર પ્રબંધ.

ઘાઠરો.

કરું વિધવિધ જન પ્રિય કવનર, સજિ મતિ તજિ શક સાહ;
તદપિ નરસ કર નજર ચુકે, કવિજન કરજો માહ.

૧૮૮

જેતરમાંથી જોડુઓ, જો કણ લે છે જોઈ;
તપાસ રાખે તોય પણ, રહે કાંઠરા કોઈ. ૧૮૯
તેમજ મુજ કવિતા વિષે, દિસે જો કંઈ દોષ;
સુધારી લેજો સજ્જનો, રહે ન ધરશે રોષ. ૧૯૦

ભુજંગી છંદ.

અહો સજ્જનો આ રતું છું રક્ષાળી,
ભરું પાન ને ગુચ્છ તોરા ગુલાળી;
પછી તે ધરું ભેટ લે આપ પાસે,
પુરો આપનો પામવા પ્રેમ આશે. ૧૯૧
કરો કોડ લાવી કૃપાથી સ્વીકાર,
સુગંધી સદા આપને આપનાર;
લઇ આપના મેજને શીર થાપો,
મને મોજમાં આપનો પ્રેમ આપો. ૧૯૨
વળી તે વિષે જો જવાહીર જાણો,
વિશેષે કરી મૂલ્ય જનું વખાણો;
ધરો કંઠમાં તે કરી સારી માળા,
સભા મધ્ય તો શોભશે થઈ રૂપાળા. ૧૯૩

શંખધારી છંદ.

અતી પ્રેમ આણી, વડું એવી વાણી;
સભાનાં સમાજ, રહે થાય રાજ. ૧૯૪
વળી કાવ્ય વાંચે, ગ્રંથ કોઈ વાંચે;
મને મિત્ર માંને, ખડું એજ માને. ૧૯૫
હરે પ્રેમ આણી, વિશેષે વખાણી;
ગણી લાલ લીજી, રમાનાથ રીઝે. ૧૯૬
તી એજ આશા, ભણું ભાવ ભાષા;
જી બુદ્ધિ જીવી, ઉઠે ઉક્તિ એવી. ૧૯૭

તથા વિશ્વત્રાતા, દિસે બુદ્ધિદાતા;	
પુરી સૂજ પાડે, સુરસ્તો સુખડે.	૧૯૮
લલા છંદ ભાસે, રુડા તો રચાશે;	
નથી ખોલનારી, મહા શક્તિ મારી.	૧૯૯
ગણો અલ્પ જ્ઞાની, સજ્જું યુક્તિ જ્ઞાની;	
અડ્યો કાવ્ય ચાળ્યે, ઢાળ્યો એજ ઢાળે.	૨૦૦
પુરા પંડિતોની, કવિ કૌવિદોની;	
લલાઈ ભણું છું, ગુરુ હું ગણું છું.	૨૦૧
સ્તવું નમ્રતાથી, સુણો સુઝ સાથી;	
લખ્યું વાંચી લેજે, દયાભાવ દેજે.	૨૦૨
રખે રીસ રાખો, ચિતે સ્વાદ ચાખો;	
સજ્જે સૌ સુધારો, વિપત્તિ વિદારો.	૨૦૩

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પ્રેરક શ્રી પરમેશ્વર આપ,	
કવીશ્વર ચિત્ત વિષે અતુરાઈ;	
માનવિ વ્યર્થ ગુમાન ધરે,	
કરતાર કૃપાથી કરી કવિતાઈ;	
બુદ્ધિ પ્રભુની પ્રભુની ખધી ચીજ,	
તેની રુચિ સમ બુક્તિ રચાઈ,	
મતુ કરે દલપત મદ્રતનું,	
પારકી લેખણ પારકી શાહી.	૨૦૪

ગ્રંથારંભ પ્રકરણ.

પ્રકરણ ૨ જું.

પ્રભાત, સાયંકાળ તથા ઋતુ વર્ણન.

પ્રભાતનું વર્ણન.

દાહરા.

નિરખ્યાં પ્રથમ નિહાળતાં, રાત દિવસ ઋતુભેદ;

તે માટે કહું તે વિષે, અંતર ધરી ઉમેદ.

સૌને સૂર્યોદય થતાં, સૂજે સઘળી વાત;

તે માટે કોડે કરું, વર્ણન પ્રથમ પ્રભાત.

અદલ રાજ્ય અંગ્રેજનું, પ્રગટ્યું સૂર્ય સમાન;

વિદ્યાપ્રકાશથી થયું, ગુણ અવગુણનું જ્ઞાન.

પરોઢિયું.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઘંટા તણા ચાર ટકોરા વાગ્યા,

ઉઘોગી લોકો જન સર્વ જાગ્યા;

જાણે શ્રુતિ ચાર તણા ઉચારે,

મુમુક્ષુ અજ્ઞાનપણું ઉતારે.

પૂર્વે ઉગ્યો શુક્રતણા શિતારો,^૧

તેજસ્વી તે શોભિત શ્રેષ્ઠ સારો;

શું સૂર્યનો તે સરદારે આંબ્યો,

સંધિ કરાવા શુભ વિષ્ટિ લાંબ્યો.

પરોઢિયે શીતળ વાયુ વાય,
તેથી પડે ટાઢ અને ધ્રુબય;
કુરાબયમાં જમ જનો ન જંપે,
ળીકે બધા લોકની કાય કંપે.

૬

પરોઢિયે ઝાઝળ તો પડે છે,
ભીનાં થયેલા તરુ તે વડે છે;
બાણે નિશાસુંદરી છાંડી ધીર,
રોધ ધરાવે નજ નેણ નીર.

૭

ફેફે સ્વરો કુંકુંટ તો કરે છે,
સર્વત્ર જોના સ્વર સંચરે છે;
બાણે રવિરાય પધારનારો,
તેના છડીદાર તણા ઉચારો.

૮

વાંજે રુડાં ચોઘડિયાં નગારાં,
જે લોકને નિત્ય જગાડનારાં;
બાણે નવા રાજયની ફાજ આવે,
તેની બડી નોખત આ બળવે.

૯

ઘંટોતણા ઘોષ ઘણાક થાય,
દાણા પડયા બે પડમાં દળાય;
આકાશ પૃથ્વી પડ બે પ્રમાણો,
જીવો પડયા તેમ દળાય બાણો.

૧૦

મહી વલોવે મહિયારી નારી,
તણ બીજું માખણ લે કિતારી;
તે જમ સુજો સુણી શાંત્રિબોધ,
તજ બીજું સંઘરી સાર શોધ.

૧૧

સીમા બણી શબ્દ કરે શિયાળ,
કાને પડે ઘોષ ઘણા કરાળ;

જાણે નિશાની ચમુને^૧ જણાવે,
 નાસો હવે સૂર્યનું^૨ સૈન્ય આવે. ૧૨
 વિધારથી પાઠ હઠી કેરે છે,
 જાણે રવિના જશ ભયરે છે;
 પ્રભાતિયાં ગાય સુભક્ત પ્રીતે,
 જાણે રવિના ગુણ ગાય ગીતે. ૧૩

આથમતા તારા તથા ચંદ્ર.

તારા શશી પશ્ચિમમાં સિધાવે,
 તે દેખીને એમ વિચાર આવે;
 ધનાઢય દેશો ખહુ ત્યાં વસે છે,
 જેવા બધા દેવ ધિમે ધસે છે. ૧૪
 જ્યાં મેષ ને જ્યાં શશર^૨ બેલ^૩ સંગ,
 તે રાયને જોર રહે ન અંગ;
 શશાંકની એવી દશા બની છે,
 સ્વતાંત્ર રાજ્યાસન વ્યર્થ ધરે છે. ૧૫
 આ મેષ ને આ વૃષને વિદોહી,
 રહ્યો દિસે મારગ સિંહ રોહી;
 સ્વદેશિયો સંપ ચહે ન ચિત્ત,
 તે રાયનું રાજ્ય રહે શી રીત. ૧૬
 નિશાંપતિ પશ્ચિમમાં નમ્બે છે,
 માથે હતો ત્યાંથકિ તો ભમ્બે છે;
 જાણે શશીની ચઢતી ઠળા જૈ,
 હવેથી તેની પડતી સ્થિતિ થૈ. ૧૭

૧. ચમુ=ફાજ. ૨. શશ=સસહું, ચંદ્રમાં જણાય છે તે. ૩. બેલ=દૃષ્ટાન્તિ.

૪. મેષ-બકરા.

સપ્તર્ષિઓ ઉત્તરમાં ઝઘે છે,
જે સિંહની સાથ સદા ઉગે છે;
જાણે અનુષ્ઠાન મળ્યાની આશે,
મુરછે જવાને નિશિનાથ પાસે.

૧૮

અગસ્ત તો દક્ષિણમાં દિસે છે,
મિથુનની સાથ સદા વસે છે;
વહેંચતાં દાપુ થઇ લડાઈ,
જાણે ઋષિ સાથ પડી જુદાઈ.

આ ઠક્ક આકાર જુઓ કર્યો છે,
આ સિંહ આકાર જુઓ ધર્યો છે;
અનેક આકાર જણાય એમ,
સંગ્રામમાં વ્યૂહ રચાય જેમ.

૨૦

ભૂમિ ભમી પૂર્ણ શશી સિંધાવ્યો,
વિતર્ક એથી કવિ ઉર આવ્યો;
વૃદ્ધત્વ આવ્યું તરુણી નિશાને,
નભાવિયું ભૂ ભણી મુંખડાને.

૨૧

આદિત્ય આભાસ વિશેષ થાય,
શશાંક અંખો પડતો જણાય;
ખલિબંધનો આગમ જાણી જેમ,
અંખો પડે નિર્ઘળ ભૂપ તેમ.

૨૨

શશાંકનો છેક ઘટ્યો પ્રકાશ,
કેવો દિસે પશ્ચિમ દીશ પાસ;
જાણે ખજવા ઘડી પૂર્ણ થાતે,
આકાશ ટાંગી ઘડિયાળ આ તે.

૨૩

અંધારું ટાળી ન શક્યો શશાંક,
પડ્યો શશીને શિર એજ વાંક;

તેના રવિ દેવ તપાસ દીધો,
જાણે શશીને પદભટ્ટ કીધો.

૨૪

ભાનુથકી અંદ્ર પ્રકાશ લે છે,
તેથીજ તે શીતળતા ધરે છે;
ભિક્ષાધિ પામે અતિ રિદ્ધિ આપ,
પડે ન તેના જગમાં પ્રતાપ.

૨૫

જે તીવ્રતા તો તનમાં ન રાખે,
સૌ તુલ્ય તેનું મુખ લોક ભાષે;
રાખી શકે તે નહિ રાજ્ય ફાંસી,
એમાં કહો જેણે જીએ શું જોશી.

૨૬

જે રાજ્યમાં ચોરનું જોર ફાવે,
તે રાજ્યમાં ખીક વિશેષ આવે;
જે રાજ્યમાં હોય ઘણું અધેર,
તે રાજ્યનું રાજ્ય તપે શી ધેર.

૨૭

રે અંદ્ર જે આ તુજ રાજ્ય થાતાં,
મનુષ્ય સૌ આળસમાં જણાતાં;
શસ્ત્રો તજ દેતી પ્રજા જણાઈ,
તે રાજ્ય તો કેમ ટકેજ ભાઈ.

૨૮

સવાર થાતાં શશિ અસ્ત પામ્યો,
તે કોણ જાણે જઈ કયાં વિરામ્યો;
જાણે પડ્યો કાદવ હેમ થાળ,
ખુંચી ગયો અંદર એજ કાળ.

૨૯

ઝાંખા પડી થાય અદર્શ તારા,
આકાશમાં જે અતિ શોભનારા;
તે જેમ રાજ તજ જાય રાજ,
નાશી છુટે સૈન્ય તણો સમાજ.

૩૦

ચંદ્રને ઠપકો.

લડયા વિના જે તણ રાજ્ય નાઠો,
 દેખાવ દીધો અતિ છેક માઠો;
 જરૂર જાતે જગ જાણિયો છે,
 ક્ષત્રી નહીં તે વિધુ વાણિયો છે. ૩૧
 નાચી કરી મૂછ નમ્યો હરિ^૧ તે,
 દીધો તણ દેશ ગયો ડરી તે;
 ધરે ન ક્ષત્રી તુજ નામ મંદ^૨,
 વણીકને લાયક નામ “ચંદ.”
 અરે તને શું કહું સિહરાશિ,
 તું સિહ શેનો મન જે તપાસી,
 તીર્થે ગયો સંગ સજી અભંગ,
 શોભે હવે તો તુજ નામ સંગ. ૩૩

દોહરો.

સિહ નામ ક્ષત્રી હતા, લડતા અડર અભંગ;
 સિહ પુરુષ સ્વર્ગે ગયા, હવે રહ્યા સૌ સંગ. ૩૪

પ્રભાત.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઘણો કરે છે નિધિ ઘૂઘવાટ,
 ગાજી રહ્યો છે ખડું સર્વ ઘાટ;
 જાણે ગયું પુત્રનું રાજપાટ;
 ક્રોધે કરે ગર્જન એજ માટ. ૩૫
 પંખી મધુરા સ્વર બાયરે છે,
 જુદી જુદી જાત અનેક જે છે;
 જાણે થશે આજ નવીન રાય,

ગાંધર્વ તેના ગુણ ગાન ગાય.
જનો સ્તુતિ ધ્વજની કરે છે,
માહાત્મ્ય તેનું મનમાં ધરે છે;
જાણે રવિનું શુભ રાજ્ય જાગે,
પ્રભુ સમીપે સુખ એમ માગે.

૩૬

ઉઠ્યા જનો અંચળ અલ્પ દિસે,
જામો ન અંગે નહિ પાવ શીશી;
જાણે થતાં બે તૃપની લડાઇ,
ઢોઢો તણી લક્ષ્મી ગઇ લુંટાઇ.

૩૮

રહે કુલાચા પતિ સાથ રહી,
પ્રભાતમાંથી લડતીજ ઉઠી;
સુરાજ્ય થાતાં પણ ખંડખોર,
સુખે ન બેસે ઠરીને નઠોર.

૩૯

પતિવ્રતા કાળ પવિત્ર જાણી,
વઢે પતિ આગળ પ્રેમ વાણી;
સુરાજ્યનો ભેગ રુડો જડે છે,
સુખાણ સંપી સુખ ભોગવે છે.

૪૦

શહેરમાં માર્ગ જાણે સિંચાય,
જેથી પુરી ના ગરદે ભરાય;
જાણે રવિ દ્વિતતણી સવારી,
પધારશે જાણી પુરી સુધારી;
રાતે રહેલા જન ચોકિદાર,
તેમાં કરે નાયક ફેરફાર.

૪૧

જાણે જુના રાયતણા સિપાઇ,
વિદાય કીધા નવી ફાજ ધાઇ.

૪૨

દેવાલયે ને વળિ રાજદારે, વાર્જાતણા ઘોષ થયા અપારે; જાણે પ્રજાએ સુભિને વડાઇ, સામા જવાની કરી છે સજાઇ.	૪૩
મૂક્યાં ઉઘાડાં પુર દ્વગ દાર, પ્રવાસિયો પંથ પળે અપાર; ધૂટે જિવોને જઠરાગ્નિવાસ, ફરે ફરે જેમ ફરે વિલાસ.	૪૪
પ્રવાસિયો જાડ અનેક રસ્તે, પ્રવાસની પેર દિસે સમસ્તે; જાણે રવિથી હિમ પીગળીને, વડી નદીઓ જાડુ નીકળીને.	૪૫
ઉતાવળો કાઢ વડે અગાડી, અગાડી વનનાર રહે પછાડી; પૃથ્વી શનિ આગળ ચાલી જાય, તો જેમ તે વડે થયો જણાય.	૪૬
ઉતાવળો જે પંથ પંથો ધાય, ધાકી રહે ને મનમાં મુઝાય; ઉતાવળો થાય ફરેક કામે, તે જેમ તેમાં નહિ સિદ્ધિ પામે.	૪૭

અરુણોદય.

પ્રાચી દિશામાં નભ રક્ત દીસે, એ કામ શોભા ઉપજી અતીશે; જાણે પ્રતાપી પરજો ભુપાળ, આનંદનો આજ હો સુલાલ.	૪૮
---	----

રતાશ આકાશ વિષે નિહાળી
 વદે કવિ વાણી વિતર્કવાળી;
 આવે રત્ન સ્વારી વિશેષ ધાતી,
 એથી હિડી આ અતિ ધૂળ રાતી. ૪૬
 સાંધા ધરાને નભને જણાય,
 વૃષ્ણાતણું અંત તથા ગણાય;
 પાસે દિસે પાર નહિ પમાય,
 એવા જનારો જન તે ઠગાય. ૫૦
 પડયું રવિનું પ્રતિબિંબ તેજ,
 અજ્ઞાની જાણે કવિદેવ એજ;
 ખવાસનો જેમ ડમાક દેખી,
 નમે અજાણ્યા નૃપ એજ લેખી. ૫૧
 આકાશ રાતું ઉદયાચળે છે,
 તથા હવામાં પ્રતિબિંબ જે છે;
 જાણે રુડી જાજમ છે ખિઠાવી,
 ઠરાવ્યું સિંહાસન એક દાવી. ૫૨
 નથી જણાતા પગ હાથ જેને,
 નામે કહે લોક અરુણ એને;
 તે સૂર્ય કેરો શુભ સારથી છે,
 પુરાણમાં એવી કથા કથી છે. ૫૩
 આકાશમાં એમ ગતિ કરે છે,
 ગરુડનો ખાંધવ તે ઠરે છે;
 વિદ્રાનને થાય રમૂજ જાણી,
 જુના કવિએ કહિ છે કહાણી. ૫૪

૧. પ્રથમ સૂર્ય ઉગેલો દેખાય છે, પણ તે ખરો સૂર્ય નથી; હવામાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ દેખાય છે. ૨ દર્પણ.

ઠે તોપ ગોળા ઉપરે ઘણેરા,
પાટા પિંટેલા કિનખાખ કેરા. ૬૦

મહીયકી દ્વાદશ લક્ષ મોટો,
તથાપિ દીસે રવિ છેક છોટો;
એ જાણીને એમ વિચાર આવે,
મોટાઈ મોટા કદો ના જણાવે. ૬૧

છે મેલ લાનૂ નવરે કોટી ફર,
તથાપિ તેનું પ્રસરાય નૂર;
જેને પ્રભુ પૂર્ણ પ્રતાપ આપે,
તે રાયનું રાજ્ય વિશેષ બ્યાપે. ૬૨

પૃથ્વી ચક્રી છે તણુ લાખ તોલ,
તથાપિ દિસે લઘુ એક ગોળ;
વિદેશિ રાજાતણું જમ માન,
સુખણુ જાણે, જડને ન લાન. ૬૩

રવિથી આડું પડ છે હવાનું,
અદર્શ થોડા ક્ષણમાં થવાનું;
દેખાવ દેખી દિલમાં ગમે છે,
જાણે ભવાયો પડદે રમે છે. ૬૪

પ્રકાશ વેગે અતિ દોડી આવે,
સેનાપતી જેમ ચમૂ^૩ ચલાવે;
મિનીટમાં મેલ ઘણા કપાય,
જે લાખ ને છાશી હજાર જાય. ૬૫

૧. દુર્બિંદથી ભેતાં સુરજનું અંદરનું જિંબ કાણું જણાય છે. તેને ફરતાં સળગતાં વાદળો ફરે છે, તે કિનખાખ જેવાં દેખાય છે.

૨. નવ કરોડ પંદર લાખ મેલ. ૩. ચમૂ ફેંજ.

કિરણપ્રસાર.

આવ્યો સવા આઠ નિનીટમાં તો,
 પ્રકાશ પૃથ્વી પડેમાંહિ ધાતો;
 પીળો રુડો રંગ દિધો ચડાવી,
 સુવર્ણથી જમ મહી મઢાવી. ૬૬
 બે છાપરે તો તડકે પડ્યો છે,
 સુવર્ણ રંગે ચિતમાં ચડ્યો છે;
 જાણે સુરાજ્યે બહુ દ્રવ્ય એવાં,
 દીસે ઘરો ઘેર સુવર્ણ નેવાં. ૬૭
 હાંડી તણાં લોલક તેહ સંગે,
 ભાતે પડ્યાં ચિત્ર વિચિત્ર રંગે;
 જાણે વિના વૃષ્ટિ કદી ન જાણ્યાં,
 એવા આડીં ^{મુરચ્છ} અનેક તાણ્યા. ૬૮
 વિલોકિ ચિત્રો બહુ રંગવાળાં,
 ખીજ કહે ચિત્ર બહુ રૂપાળાં;
 મર્મી જનો માર્મિક લેદ લે છે,
 શાથી બન્યા તે સમજી શકે છે. ૬૯
 રશ્મિ પડ્યાં રંગિત કાચ જેવે,
 ઘરો છવાયાં બહુ રંગ તેવે;
 જાણે બધે સૂરજદૂત આવી,
 લીધ્યા ઘરોમાં બહુ રંગ લાવી. ૭૦
 જે જોસના ણિંદુ અનેક પત્રે,
 જો આ હતા તે ન જણાય અત્રે;
 જે દુહા ન છે ભાસ્કર હંસ પોતે,
 જાણે દીપ્તી ભક્ષ કરી ગયો તે. ૭૧

૧. મૃન્મય—માટીનું. રકોઈ છખી ઉતારે,
 દિવાસળી. સંમુખ યંત્ર ધારે;

એકાગ્ર ચિત્તે સુણવાથિ જમ,
 હરે રહેમાં ગુરુજાન તેમ. ૭૨
 સોના સમી સૂર્યની કાંતિ ઝીલી,
 વનસ્પતિ જાત વિશેષ ખીલી;
 જે દેશમાં જેમ કમાઇ જાગે,
 પ્રજાજનો સર્વ પ્રસાન લાગે. ૭૩
 પ્રતાપ જે ભાનુતણે પડે છે,
 વનસ્પતિને પણ પુષ્ટિ દે છે;
 ખડેરાં લુલાં ને વળી આંધળાંને,
 પાળે ભલા જેમ જનો બધાંને. ૭૪
 દેવાલયે શીખર હેમ ફેરું,
 તેમાં રુકું ખિંબ દિસે ઘણેરું;
 જાણે હિરે હેમ વિષે જડાયો,
 પ્રકાશ શોભે શશિથી સવાયો. ૭૫
 ઉઘોગ જયાં જયાં પ્રસર્યો અતીશે,
 ભુંડી ભલી વસ્તુ સમસ્ત દીસે;
 અબુક્કમાં ભેદ છુપો રખાય,
 બુદ્ધિ વધે ભેદ બધા જણાય. ૭૬
 રાતે બધું ભાસતું એક રંગે,
 જુદું દિઠું ભાનુ પ્રભા પ્રસંગે;
 કુરાજ્યમાં પડિત મૂર્ખ એક,
 સુરાજ્યમાં જેમ પડે વિવેક. ૭૭
 રાતે ન જાતી જન દૂર દટિ,
 રવિ પ્રભાથી બહુ સૂઝી સ્પષ્ટિ;
 કુરાજ્યમાં સાન તણે ઘટારો,
 સુરાજ્યમાં જેમ દિસે વધારો. ૭૮
 ટાકાં તથા ભૂતળ ભોંયરામાં,

રહ્યું વિશેષે તમ^૧ તે સંમામાં;

જાણે ચુપાચૂપ છુપાઇ ચોર,
સંતાઇ પેઠા બહુ ખંડજોર.

૭૨

પડ્યો રવિથી પ્રતિકૂળ છાંયો,

હરેક વસ્તુની પુઠે છુપાયો,

બલિષ્ઠથી નિર્બળ વેર રાખે,

પુઠે બંકે સંસુખ તો ન ભાખે.

૮૦

ગરીબ શ્રીમંતતણે નિવાસ,

પડ્યો રવિનો સરખો પ્રકાશ;

તે જમ રુડો ધનસાક્ષિ રાય,

સૌનો ઠરે છે સરખોજ ન્યાય.

૮૧

જાળીયકી અંશુ ગૃહે પડે છે,

અણુ ઉડે તે નજરે ચડે છે;

શો માલ વાતાવરણે વસાવ્યો,

તે ભેદનો શિક્ષક જમ આવ્યો.

૮૨

દિસે પ્રભાની નળિ એક તંત્ર,

જાણે ધર્યો સુક્ષ્મદર્શ^૨ યંત્ર;

પ્રકાશ કેવો પથરાય નીચો,

જાણે ખિછાવ્યો જરિનો ગલીચો.

૮૩

પ્રભા પ્રભાનાયની પૂર્ણ જોઇ,

દિવા તણો પાડ પુછે ન કોઇ;

હજારનો દાયક જો મળે છે,

લગારનો દાયક વીસરે છે.

૮૪

વાંકાં વળીને રવિ રશ્મિ આવે,

કદી નહીં માર્ગ સીધે સિધાવે;

જે રાજ્યના હૂત રહે છેકેલા,

તે જમ હીસે ન સીધા વળેલા.

૮૫

જળાશયે ભાસ્કર ઝિંખ જોઈ,
 ઠંડે ઠવિ તર્ક વિતર્ક કોઈ;
 સુખા મુક્યા છે નૃપ ભારતડે,^૧
 પોતાં સમો વેષ ધરાવી પડે. ૮૬
 સંમુદ્રમાં સૂર્યનું ઝિંખ દિસે,
 એ તો વળી દિવ્ય દિસે અતીશે;
 જાણે રુડો ત્યાં રસિડેન્ટ રાખ્યો,
 પ્રેક્ષાશરૂપી પણ કાંપ નાખ્યો. ૮૭
 ગંગા વિષે સૂર્યનું ઝિંખ જોઈ,
 ઠહે વળી એમ ઠવીશ કોઈ;
 જાણે ખીજે ભાસ્કર દેહ ધાર્યો,
 ગંગાની જત્રા કરવા પધાર્યો. ૮૮
 જ દેવળો આ નજરે ન થાતાં,
 થતાં રવિ તેજથકી જણાતાં;
 જાણે નઠારા અમલે પડાવ્યાં:
 મુરજાય આવ્યે ફરિથી ચણાવ્યાં. ૮૯
 રવિતણાં અંશુ નિહાળી કોડે,
 ખુશી થતાં સારમડાં સજોડે;
 વેહી^૨ વિષે જમ વિલોકિ જોત,
 પ્રમોદ પામે પર લાડી સોત. ૯૦
 કુંમુદનીયો કરમાઈ દીસે,
 વિકાશ પામ્યાં કમળો અતીશે;
 દ્રેષી મુખો જમ મલીન થાય,
 મિત્રો સુણી કીર્તિ ખુશી જણાય. ૯૧
 ઉલૂકનાં^૩ નેત્ર ગયાં મિચાઈ,
 ભાળે નહીં ભાનુતણી ભલાઈ;

તે જમ રૂડા ગુણ સજ્જનોના,
દેખે ન ડોળા કદિ દુર્જનોના.

૯૨

રવી દવી જાન્યેવિ જે ગણાય,
રિઆવનારાં નગુ તે જણાય;
જે મીચી રાખે નિજ નેન કાન,
તેને રિઆવા નહિ શક્તિમાન.

૯૩

જનક્રિયા.

ખાવા હવા જાય જનો ઉમંગે,
આરોગ્ય પામે અતિ આપ અંગે;
વધે ન તેને નિજ અંગ વ્યાધી,
ખરેખરી ઔષધિ જમ ખાધી.

૯૪

શિકારિયો જાય શિકાર માટે,
ધોતી ધુએ છે જઈ વસે ઘાટે;

સ્વતંત્રતા પૂર્ણ મળી પ્રજાને,
જેને ગમે તેમ કરે ક્રિયાને.

૯૫

સ્ત્રીઓ નવાણે જઈ ઘેર આવે,

પાન પ્રમાણે ભરી નીર લાવે;

તે જમ શાસ્ત્રો સુણવા જઈને,

આવે યથા બુદ્ધિ ગુણો લઈને.

૯૬

અક્ષીણિયા સૂય ઉગે ઉઘે છે,

તેમાંજ મોટું સુખ તે ગણે છે;

ઉજાણીમાં ભોજનકાળ જમ,

રમે જઈ જાળક દૂર તેમ.

૯૭

વિચિત્ર વાળું ખડું પેર વાગે,

અક્ષીણિયા ઉઘ તથા ન જાગે;

જાણે સુતા છે ઘટકણું જવા,
તેને જગાડે કરી શબ્દ એવા.

૯૮

શૂરા જનો શસ્ત્ર ધરી કરે છે,
ધનુઃકગાની કૃતિયો કરે છે;
જાણે રવિરાય કરે નિરીક્ષા,
આપે શૂરા શૌર્યકળા પરીક્ષા.

૯૯

ધોપાક સૌએ તન સ્વચ્છ ધારી,
રાત્રીતણા વેષ મુક્યા ઉતારી;
જાણે નવા રાયનું રાજ્ય જામ્યું,
સૌ વિશ્વ સારે શિરપાવ પામ્યું.

૧૦૦

જુદા જુદા વેષ જુદીજ વાણી,
જુદી ક્રિયા સૌ જનની જણાવી;
જાણે નિશાનો પડદો ઉઘાડ્યો,
આ વિશ્વમાં નાટક ખેલ માંડ્યો.

૧૦૧

નિશા પડે લોક સુવાનું ખૂંડે;
સવાર થૈ ત્યાં શુભ કામ સૂંડે;
કુરાજ્યમાં આજસ કાળ યોગ્ય,
સુરાજ્યમાં લોક સજે ઉઘોગ.

૧૦૨

લે યોગમાંથી ફળ વીણી માળી,
તે છોડનાં સંકટ દૂર ટાળી;
પ્રજાથી રાજ કરે જેમ લે છે,
પ્રજાતણું રક્ષણ તે કરે છે.

૧૦૩

નિશાળિયા જાય જુએ નિશાળે,
પોથી તથા પાટિ લઈ ખુશાલે;
જાણે જનોઈ ધરીને ઉઠેલા,
કાશી જવાને ખડવા ખનેલા.

૧૦૪

આરોગ્યશાળા ઉઘડી નિશાળો,
દેરે જતો ભાવિઠ સાથ ભાળ્યો;
તે જમ ધરમી ધરણીશ થાતાં,
દીસે સ્થપાતાં બહુ ધર્મખાતાં.

૧૦૫

વાસીદુ વાળી ઘર સ્વચ્છ કીધાં,
તથા વળી વાસણ માંજ લીધાં;
જાણે ભલા ભૂપતિ રાજ ભાળી,
દીસે ઘરે ઘરે કરી દિવાળી.

૧૦૬

ઉવોગનાં શસ્ત્ર જનો સજે છે,
જે ઉઘ ને આળસ તે તજે છે;
ઉવોગી દીસે જન કામ કામે,
તે રાજ્ય તો પૂર્ણ પ્રતાપ પામે.

૧૦૭

ઘોડા અને ગાડિ ઘણી ફેરે છે,
શોભા નિહાળી નજરો ફેરે છે;

જાણે રુઝ રાજ થયું હવે છે,

સુખે પ્રજા વૈભવ ભોગવે છે.

૧૦૮

નદીનો દેખાવ.

નદીતણાં નીર ધીમે વહે છે,
ગતી વિષે ગંભીરતા ગ્રહે છે;
તે જમ મોટા જનને નિહાળી,
સંજાતિ આલે સતિ સાજવાળી.

૧૦૯

કદી કિનારે બગ જૈ રહે છે,
હયાની ખનીને મછને ગ્રહે છે;
જાણે મંજી ધર્મ ધર્યાની છૂટી,
ફાળ્યું કોને કોની ખાંચ ફૂટી.

૧૧૦

નદી વિષે લોક અનેક જૈને,
ભણી સ્તુતિ ન્હાય નિમગ્ન થૈને;
જાણે સમાચાર સમુદ્રજીને,
કહાવવા કાંઈ કહે નદીને.

૨૧૧

પેખી પ્રભાનાથ પ્રભાત કાળે,
નાહી સ્ત્રિયો અંદ કરે કપાળે;
જાણે શશી ભીત ભયે થયો છે,
નાશી સ્ત્રિયોને શરણે ગયો છે.

૨૧૨

પૂજા કરે કોઈ નદીની કોડે,
લલાટમાં અક્ષત વિપ્ર ચોડે;
જાણે શશીને તન પીડ આવી,
માટે દયા લાવી દવા લગાવી.

૨૧૩

સ્ત્રીયો તણે મસ્તક કેશ કાળા,
ઢાંઢી ધર્યાં તોય દિસે રૂપાળા;
સુખો નિશાનો દઢ અધકાર,
જાણે છુપાવ્યો કરવા ઉગાર.

૨૧૪

શુભાર શ્રીમંત સ્ત્રિયો ધરે છે,
જેમાં હિરા કાંતિ અગ્યા કરે છે;
જાણે હતા જે શશિ મૈન્ય તારા,
રહ્યા સ્ત્રિયોને શરણે ખિચારા.

૨૧૫

ધર્મક્રિયા.

કરે જનો સૌ નિજ ધર્મધ્યાન,
કોઈ સુણે છે નિજ શાસ્ત્ર જ્ઞાન;
જાણે દિધી છૂટ નૃપે દયાળે,
નિર્ભયણે સૌ નિજ ધર્મ પાળે.

૨૧૬

સંહ્યાતણા શ્રાક્ષણ શબ્દ ભાળે,
ભાનુ ભણી અક્ષત પુષ્પ નાળે;
જાણે સુરાજ પર પ્રેમ આવે,
ઓશીપ આપી વિધિએ વધાને.

૧૧૭

ઢિંને કરે પાવક કુંડ હોમ,
ચઢ્યો વધીને ખડુ ધૂમ વ્યોમ;
રિઝાવવા ભૂપતિ ભાનુ જેવો,
જાણે રચ્યો આતસ ખેલ એવો.

૧૧૮

પામી રુડો ભાસ્કરનો પ્રતાપ,
ધર્મી કરે ધર્મ અધર્મી પાપ;
સુકાર્ય માટે પ્રભુ બુદ્ધિ દે છે,
સ્વેચ્છા પ્રમ.ણે જન વાવરે છે.

૧૧૯

તડકા વિષે.

પડે દિને તો વધી જાય છાંયો,
ચડે દિને તે ઘટતો જણાયો;
વધે કુંબુદ્ધિ પડતી દશામાં,
ઘટે કુંબુદ્ધિ ચડતી કળામાં.

૧૨૦

જો સૂર્યની સ્થિતિ તપાસવાને,
જેણી ભરે છે નિજ છાંયડાને;
સામાની શક્તિતણું માપ લેવા,
ગોતાની માપે જન સુઝ જેવા.

૧૨૧

જો હીમથી ખફ વિશેષ જામ્યો,
તે પીગળીને જળરૂપ પામ્યો;
કુસંગથી થાય રહે કઠોર,
તે પીગળે જમ સુખોદ જોર.

૧૨૨

ભાનુ પ્રભા જેમ વિશેષ જામે,
પારે ઘણી ઉત્તરિ એમ પામે;
સુરાજ્યની જેમ કળા વધે છે,
ઉંચે દરજજે સુજનો ચઢે છે.

૧૨૩

પ્રતાપ જ્યાં ભાનુતણે પડે છે,
જે નીર છે શીતળ તે તપે છે;
તે જેમ કાઈ જીલ્લમી જણાય,
શીળો સ્વભાવી પણ તપ્ત થાય.

૧૨૪

ચૂસે રવિ નીર નિજ પ્રતાપે,
વર્ષા સમે પુષ્કળ એજ આપે;
તે જેમ રાજા દર રોજ હો છે,
પ્રસંગ આવે ધન થોગ્ય દે છે.

૧૨૫

જો આગચશ્મે રવિ રહિમ જાય,
તો આગ તેથી પગટી જણાય;
પેળી ઘણો સજ્જનનો પ્રતાપ,
ઢેલી તપે છે દીલ જેમ આપ.

૧૨૬

આદિત્યનું તેજ પડે અલેખે,
ચશ્મા વિના વૃદ્ધ જનો ન દેખે;
તે જેમ શોકો નંગરે નિહાળે,
બૂપાળ તો મિત્રવડેજ ભાળે.

૧૨૭

જો સૂર્ય આડો નિશિનાથ થાય,
કેવો રવી તે તકમાં જણાય;
જાણે રૂપા ત્રાંસાળિ સોની લાગ્યો,
ગણેક કાળો કરીને ચડાગ્યો.

૧૨૮

જો સૂર્ય મધ્યે ગ્રહ શુક્ર આવે,
તો દુષિને ત્રીત જીતી જણાવે;

નરેણી ચાંદી તણી એક એ છે,
 તેમાં વળી આ ભમરો ભમે છે. ૧૨૯
 ઢંકાય જ્યારે રવિ વાદળાંથી,
 ત્યારે દિસે રીત જુદીજ ત્યાંથી;
 ખેલાડો શું રંગભૂમિ અડચો છે,
 પછીથી જાણે પડે પડ્યો છે. ૧૩૦
 કુલ્યાં ખડુ કુલ ખપોરિયાનાં,
 રાતાં રુડાં સૂર્યતણા સમાનાં;
 પ્રવાળનાં પુષ્પ નવાં ખનાવી,
 કારીગરે કાઢ કળા ખતાવી. ૧૩૧
 નાણાવટી નાણું ઘણું વટાવે,
 જ્યાં જોઈએ ત્યાં ધન દષ્ટિ આવે;
 કુરાજ્યમાં ગુપ્ત અવેજ કીધો,
 તેનો સુરાજ્યે વધુ લાવ લીધો. ૧૩૨

સમાપ્તિ વિષે.

દિનેશનું લાયક રાજ્ય લાગે,
 માટે પ્રભુ આગળ લોક ભાગે;
 અહો પ્રભુ હર્ષ પુરો પમાડો,
 રહો અધાનો અડતો દહાડો. ૧૩૩
 દા ડો અહો આશિષ એમ દે છે,
 રાત્રી થવાનું ન કદી કહે છે;
 સુરાજ્યને સર્વ જનો અહાય,
 કુરાજ્યનું નામ લીધે દુખાય. ૧૩૪
 જે રાજમાં જ્ઞાન-વિશેષ વાહ્યું,
 જે રાજમાં ઉત્તમ કાજ સાધ્યું;

એા વિશ્વકર્તા વરદાન દેજે,
 આપું રુડું રાજ સદા રહેજે.
 રાજ પ્રજા સર્વ સુખી રહેજે,
 લાખોતણો લાલ અલભ્ય લેજે;
 કરે પ્રભો વાંછિત પૂર્ણ કામ,
 આશીષ દે છે દલપતરામ.

૧૭૫

૧૭૬

સાયંકાળનું વર્ણન.

નમતો સૂરજ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સુણો હવે સજ્જન રુડી રીતે,
 પ્રદોષનું વર્ણન પૂર્ણ પ્રીતે;
 ઉગે ચઢે ને રવિ અસ્ત થાય,
 એવી સ્થિતિ આ જગની જણાય.
 ઉંચી દશા દેખી છઠી ન જાવું;
 નીચી દશા દેખી નહીં મુઝાવું;
 આ વિશ્વ છે ચિત્ર વિચિત્ર એવું,
 રાખે પ્રભુ તેમ ખુશી રહેવું.
 આદિત્ય અસ્તાચળ ? હીશ આદ્યો,
 પ્રતાપ તેનો પડતો નિહાળ્યો;
 નરેશ પોતે તણ દેશ નાસે,
 તે જમ તેનું તુચ્છ તેજ, લાસે.
 પાંચે ટકેરા ઘડીઆળ દે છે,

૧

૨

૩

બાણે જાને સમશ્યા કહે છેઃ
 સારું કમાવા ધરી સારી કાયા,
 પાંખો તપાસો શુભ શું કમાયા. ૪
 ઉનોગી તો સૂર્ય જવા ન ઇચ્છે,
 જે આળસુ તે ઉલટુંજ પ્રોછેઃ
 સુરાજ જાતાં સજનો ન રાહ,
 રાહ દિસે જેમ પ્રપંચિ પાહ. ૫
 પ્રભાકરે તીવ્રપણું તજ્યું છે,
 સમે ભલું શાંતપણું સજ્યું છે;
 તે જેમ જ્યાં જોળન જોર જાય,
 વૃક્ષત્વર્મા શાંતપણું રાજાય. ૬
 કહે હરે છે સુખ પામિ ખાણી,
 મટયો રવીનો બાહુ તાપ બાણીઃ
 તે જેમ રાજ શુભ દ્રષ્ટિ ધારે,
 સુખે કહે ઉઘમ સર્વ ત્યારે. ૭
 ધીમે ધીમે જે વધનાર જાયો,
 ઉતાવળો તે વધતો જણાયો;
 તે જેમ જને શિર વ્યાજ છોટું,
 પછી વધીને ઝટ થાય મોટું. ૮
 પાણી પિવાને ધણુ ઢારકેરાં,
 નદી તળાવે વિચરે ઘણેરાંઃ
 ઉદાર શ્રીમંતનું સત્ર ધારી,
 જથે જથે જેમ જતાં ભિખારી. ૯
 જ્યાં તે સમે પવન શીશ પેણું,
 સોનેરી રંગે રવિ તેજ દેણુંઃ
 બાણે વડા દેવળ શીશવાણું,
 સોનાનું ઇંડું ચળકે રૂપાણું. ૧૦

સિપાઇઓ બૂહકળા કરે છે,
 મેદાનમાં સૌ મળીને ઠરે છે;
 બહુ થવાને રવિના સહાધ,
 શસ્ત્રો સજીને મળિયા સિપાઇ. ૧૧
 શાણાં કરે શ્રાવક લોક વાળુ,
 દેખાય છે જે દિલના દયાળુ;
 તે જમ રાજ શિર શત્રુ વાધે,
 સ્વર્ગી પ્રધાનો નિજ અર્થ સાધે. ૧૨
 નિશાળિયા બધ નિશાળ છોડી,
 ભણે ભણાવે નહીં જીવ જોડી;
 જવાથી હિતજન આપનારો,
 વિઘાતણા જમ નહીં વધારો. ૧૩

વનનો દેખાવ.

ગાયો ચરી ગામ ભણી વળે છે,
 બુદી પડેલી સમુદે મળે છે;
 ઘણી નદીઓ મળિ એક રાહ,
 બહુ થયો બહુવનો પ્રવાહ. ૧૪
 ગોવાળ ગાયો ધણુ ઘેરિ લાવ્યો,
 ભાળી લલો સૌ જન ચિંત લાવ્યો;
 ભગીરથે જમ ધરી હમંગ,
 દૈલાસથી આણી પવિત્ર ગંગ. ૧૫
 ગાયોતણા વેગથી ગ્રૂપ જોહ,
 હચી ચઢી હડિ જણાય જોહ;
 હચારવા દુઃખ વિચાર લાવી,
 બહુ ધરિત્ર સ્વર્ગે સિધાવી. ૧૬

ગોવાળિયા વાંસળિયો ખખવે,
 મુણી ભલા સૌ જન ચિત્ત ભાવે;
 જાણે ચડયો છે ઘન એમ જાણી,
 વદે મધુરે સ્વર મોર વાણી.

૧૭

કંચે સ્વરે ગોપ દુહા ઉચારે,
 પરસ્પરે વાદ કરી પ્રચારે;
 તે જમ મદ્યો લડતા અખાડે,
 પ્રચારતા જે બહુ બૂમ પાડે.

૧૮

અખતણું વૃંદ દીઠાં પછી જે,
 બધાં ઉચારે મુખ શબ્દ જે જે;
 જાણે થશે ભાવિક તે જાણે છે,
 અંતે જિવેાની ગતિ ઠામ જે છે.

૧૯

ગોવાળિયે ડાંગ ખભે ધરી છે,
 એ ઉપમા તો કવિ કાંઈ પ્રીછે;
 જાણે કપિયે પુછ જાણું કીધું,
 કુંદી જવાને દિલ કાંઈ દીધું.

૨૦

ગાયો કરે છે પુરમાં પ્રવેશ,
 છુટી પડી વેગ કરી વિશેષ;
 સહસ્ર ધારો થૈ જમ ગંગ,
 કરે જઈ સાગરનો પ્રસંગ.

૨૧

ખેડૂ જનો ખેતરથી વળે છે,
 ત્યાં આખલા આગળ ઉછળે છે;
 તે જમ સૌનાં સુખ દુઃખ ટાણે,
 ઉન્મત્ત તો ચિત્ત કશું ન આણે.

૨૨

ખરા ચઢાવી પગ ચાલનારા,
 ભલા ધર્યા છે શિર ઘાસ ભારા;
 કેવા દિસે સંચરતા સજી તે,
 જાણે ધર્યા પર્વત રામદતે.

૨૩

દંતાળી ખાંધે ધરી ખેડું કોઈ,
 કવિ કરે તર્કવિર્તક બેધ;
 ધરા રૂપી સ્ત્રી તણિ કાંશકી છે,
 બાણે કૃષિકારકને જડી છે.
 કોઈ કને દાતરડું દિસે છે,
 વાંકું વળેલું વળી રયામ તે છે;
 બાણે ગરુડે લઈ ઓળખાળ,
 ગ્રહીજ રાખ્યું ગણી પુણ્યકાળ.

૨૪

૨૫

આથમતો સૂર્ય.

જુઓ જુઓ આ રવિ દિવ્ય કાય,
 મૂમી ભણી તે નમતો જણાય;
 બાણે ચઢેલો અમરાપુરીમાં,
 પતંગ દીસે પડતો મહીમાં.
 અરે જુઓ વિશ્વ અનુભવીને,
 પૂજે જનો સૌ ઉગતા રવિને;
 આવી પડે અસ્ત થવાનું જયારે,
 કોઈ ન છાંટે લઈ કંકુ ત્યારે.
 દિનેશ દ્રુપ્ત્યે પ્રતિગિળ દીસે,
 આશ્ચર્ય જોતાં ઉપજે અતીશે;
 બાણે રિપૂને છળવા વિચાર્યું,
 ભાનુ ભુપે કૃત્રિમ રૂપ ધાર્યું.
 પંછી થયું તે પ્રતિગિળ અસ્ત,
 બાણે રવિ સૈન્ય થયું સમસ્ત;
 તેથાપિ તેનાં કિરણો પ્રકાસે,
 પ્રતાપિને જમ પ્રતાપ લાસે.

૨૬

૨૭

૨૮

૨૯

અધારું.

રવિતાણું તેજ છતે છુપાયું,
અધારું પૃથ્વીપડમાં છવાયું;
 તે જમ જ્યારે શુભ રાજ્ય જાય,
અધર જ્યાં ત્યાં નજરે જણાય.

૪૩

રવિ રહ્યો નાટક ખેલ છાનો,
 હવે દિસે છે શશિ આવવાનો;
 આ અધકાર પ્રસરી અડયો છે,
 શું રંગભૂમિ પડદો પડયો છે.

૪૪

કેવો દિસે છે વણિ અધકાર,
 ચોકેર જોઇ ચિત્તમાં વિચાર;
 વહી જતાં રાજ્ય દિનેશવાળું,
 ધર્યું ધરાએ મટફૂળ કાળું.

૪૫

નાના વડા પર્વત જે જણાતા,
 હવે નથી તે નજરેજ થાતા;
 તે જમ જ્યારે પરરાજ કાવે,
ઉદાર કોઇ નજરે ન આવે.

૪૬

જોગી જનો પર્વતમાં વસે છે,
 તેઓતણી તાપણુઓ દિસે છે;
 જાણે નથી મેઘ તથાપિ આજે,
 આકાશ મધ્યે વિજળી ખિરાજે.

૪૭

શાહુલપિકીડિતવૃત્ત.

સંકયાકાળ સમે રમૂજ સરખો, શું વર્ણવું વાણિયે,
 ખાસો ખૂબ ખગોળ ગોળ અરિસા જેવો જુઓ જાણિયે;
 રાતો રંગ સળંગ દેર ઉપરે, શું હાંગીનો એ હશે,
 છાયા છે વિકટોરિયા વદનની, કે ચંદ્ર વચ્ચે વસે. ૪૮

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઉઘોત ખઘોત તણા જણાય,
 ઘણા સ્વળોમાં ચળકાટ થાય;
 તે જેમ જ્યાં કોઈ ન પૂછનાર,
 ત્યાં નામધારી કવિ ઠાર ઠાર. ૪૯
 શિયાળિયાં સીમ વિષે ફરે છે,
 ઉચ્ચાર હોયે સ્વર- ઉચ્ચરે છે;
 જાણે નવો જે નૃપ આવનારો,
 એણે સંભાળે બહુ ચોપદારો. ૫૦
 જે ઘંટ કેરા ખટ ઘોષ થાય,
 જાણે જનોને શિખરે ઉપાય;
 કહે જવા ઘો નહીં કાળ ફેક,
 કરો કરો રે ખટકર્મ લોક. ૫૧

દોહરા.

પરમેશ્વરની પ્રાર્થના, દીન જનોને દાન;
 પસ્તાવો કર પાપનો, ગુરુ જનથી લે જ્ઞાન. ૫૨
 સદાચરણ આચાર સદા, મનમાં સમજી મર્મ;
 પરમેશ્વરપર પ્રેમ કર, તે કહીએ ખટકર્મ. ૫૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અંધર જ્યાં ત્યાં અતિશે છવાયું,
 તે આંખ અંતર્પટથી સવાયું;
 જનો જઈ સૌ ઘરમાંહિ એકા,
 કારાગૃહે જેમ પુરાઈ પેકા. ૫૪
 જેમાં ધરેલાં ધન ધાન્ય લાવી,
 તે પેટી કોઠી નજરે ન આવી;
 સંતાઈને શું ઘર મધ્ય પેકા,
 દેવાળિયા તે બનિ જેમ એકા. ૫૫

દિવા સમય.

સ્ત્રીયો દિવાની દિવટો કરે છે,
 હાથેજિયો ખે વચમાં ધરે છે;
 જાણે દિનાનાથ દુરે વસે છે,
 ઘણે દુઃખે હાથ સતી ઘસે છે. ૫૬
 ગુણી જનો દીપક રાગ ગાય,
 દિવા થયેલા દિલમાં જણાય;
 જાણે ઘણા ઘંટરવાળ^૧ નાદે,
 આઘ્યા મૃગો^૨ માધુર શબ્દસ્વાદે. ૫૭
 જનો ઘરોઘર દિવા ઉજાળે,
 અંધારું તેના ઘરનુંજ ટાળે;
 રાજ જતાં જમ પુરી નિવાસી,
 સૌ પોત પોતાનું રહે તપાસી. ૫૮
 હિચે જુઓ આ શુભ કાચ હાંડી,
 તેમાં દિસે દીપક જોત માંડી;
 જાણે વસ્ત્રો ગર્ભ^૩ પુરો પ્રતાપી,
 રહ્યું જનેતા તન તેજ વ્યાપી. ૫૯
 જ્યાં આયના ગોઠવિયા અતીશે,
 ત્યાં એકના દીપ અનેક દીસે;
 ત્રિલોકનો નાયક એક રામ,
 ઠરી રહ્યો જમ અનેક હામ. ૬૦

વસંતતિલકા વૃત્ત.

આ કાચની અચળ દીપક યુક્ત હાંડી,
 છે ભાગ્યશાળિ જન મંદિર મધ્ય માંડી;
 કે હિચકે અધર કૌશલનાથ નારી,
 તેજસ્વી ગર્ભ^૩ તનમાં શિરછત્ર ધારી. ૬૧

૧. ઘંટરવાળ એટલે શિકારીનું વાણું.

૨. મૃગો-દિવાલપી હરણી.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સાંજે ઘરેંઘર ધરાય ધૂપ,
સુગંધ એથી ઉપજે અનૂપ;
જાણે જતાં ન્યાયિક ધર્મિ ભૂપ,
સુવાસના તો રહી કીર્તિરૂપ.

૬૨

વાડા વિષે જો અકરાં પુરાયાં,
ખાંઠ્યા વિના ખંધનમાં રખાયાં;
ગરીબને જમ ગુના વિનાનું,
કુરાજ્યમાં કેદ વિશે જવાનું.

૬૩

આકાશ દીવો જન જે ધરે છે,
જોવા જનો મારગમાં ઠરે છે;
તારા નિહાળી હરખે ન લેશ,
નવાઈથી લોક પ્રુથી વિશેષ.

૬૪

ગાયો ગળે ખંધન ખાંધિ દીધાં,
દોહી વળી દૂધ વિશેષ લીધાં;
જાણે રવિની ખડુ કિંકરીને,
હુંટી લિધી ખંધનમાં ધરીને.

૬૫

ગોવાલણી ગાય જુઓ દુઝે છે,
દોહી ભરી ઉજવળ દૂધ લે છે;
તે જમ સ્નાનીજન ગ્રંથમાંથી;
સારાંશ લે ચોગ્ય જણાય ત્યાંથી.

૬૬

નહી તળાવે પણ નીર માટે,
જતા ન દીસે જન કોઈ ઘાટે;
જાણે ઉઠ્યો સંશય ઉરમાંથી,
કુરાજ્યમાં કોઈ ઉદાર ક્યાંથી ?

૬૭

ધૂએ નહીં કોઈ કરે ન સ્નાન,
 ખેતી કરીને પકવે ન ધાન;
 ઉઘોમથી સૌ અંજળા રંબા છે,
 શું હું દિયા લોક સહ યયા છે? ૬૮
 ખેઠા તણ સૌ જન લેણુ દેણુ,
 કોને કહે કોઇ સૂણુ ન વેણુ;
 બેયું નહીં હોય કુરાજ્ય જણે,
તો બંધ લેવો નિશિકાળ તેણુ. ૬૯
 દેવાલયે દીપકમાળ દીપે,
 શોભા ખની દેવ છળી સમીપે;
 જાણે બીજા દેહ નવાં ધરાવ્યા,
 તારા ઘણા દર્શન કાળ આવ્યા. ૭૦
 રાહ શશીની કરનાર હાની,
 ડર્યા દિલે સૌ સુર એમ માની;
 આવી મહીમાં સુરલોક શાળા,
 કે આ રચી છે રુડિ દીપમાળા. ૭૧

ધર્મક્રિયા.

જયાં દેવનાં દેવળ ઘન્ટ વાજે,
 તથા નગારાં ઘડિયાળ ગાજે:
 ચેતાવવા લોક સમે પ્રસંગી,
 જાણે બજાવ્યાં બહુ વાઘ જંગી. ૭૨
 જનો પ્રભુપ્રાર્થન જો કરે છે,
 ઉચે સ્વરે આરતિ ઉચરે છે:
 જાણે મહા સંકટકાળ જાણી,
 વહે મુખે ઇશ્વરભક્તિ વાણી. ૭૩

સૌ આપનાં શાસ્ત્ર કલ્યા પ્રમાણે,
કરે ક્રિયા ધમની એજ ટાણે;
જાણે ઉઠેશ બળવે શમાવા,
પ્રજા મચી છે પ્રભુને રિઆવા.

૭૪

હોમે જુએ! આહતિ અગ્નિદેવી,
ગણાય છે જે ઋષિ આઠ ગોત્રી;
જાણે રવિનું ફરી રાજ્ય વાઘે,
એવા વિચારે અભિચાર સાથે.

૭૫

જૈની મળ્યા શેઠ સમાગ સારું,
અપાશરામાં કરીને અંધારું;
જાણે લુટારાતણું જાણિ જોર,
સંતાઈ પેઠા કરિ અંધાર.

૭૬

ગંગાતણું પૂજન ભક્તિ થાય,
ગુલાલ ને ફૂલ ઘણાં ધરાય;
સેથે પુત્રીને શીર ફૂલ ઘાલી,
જાણે સતી સાગર સામી આલી.

૭૭

વહે પ્રવાહે શુભ દીપમાળા;
દીવા દીસે છે અતિશે રૂપાળા,
જાણે થઇ સજ્જ સમુદ્ર નારી,
જોરે મણી માણેક માળ ધારી.

૭૮

પ્રદોષ પૂજા કરી પુણ્ય ધારે,
પુષ્પાંજળી પાઠ દિવે હિચારે;
જાણે પ્રજાની કરીને અપીલો,
લડે વડી કારટમાં વડીલો.

૭૯

તારામંડળ.

ઉચ્ચા નલે આ અગણિત તારા,
થોડાં ઘણા કેાઘ પ્રકાશનારા;
ભુપાળ મોટા તણું રાજ્ય ભાગે,
અનેક નાના નૃપ જમ જાગે.

૮૦

જે દૂર દંષ્ટિ કરીને નિહાળું,
ગ્રહો વિષે લાનુપ્રકાશ ભાળું;
તે જમ રાજા બધું ખોધ નાંખે,
થોડાં ઘણાં ગામ સ્વહસ્ત રાખે.

૮૧

જુવો વળી મંગળ રંગ રાતે,
જણાય અંગાર સમાન જાતે;
જાણે શરી સૈન્ય વિષે ખચો છે,
તેથી ઘણો કેાઘ કરી તપ્પો છે,

૮૨

શની ખિચારો ગતિ મંદ ચાલે,
ડરી ડરી મારગ દૂર ઝાલે;
દુર્ગિનથી તેની છબી જણાય,
કિંદ્રો રચી જમ રહેલ રાય.

૮૩

તારા દિસે છે છખિવંત છૂટા,
સાડી વિષે શોભિત જમ બૂટા;
રાશિતણાં મંડળ ત્યાં ખિરાજે,
સાડી વિષે શું લલિલાત છાજે.

૮૪

આ ઉતરે છે ધ્રુવ એક તારો,
તે તો તણ સ્થાન નહિ જનારો;
ખમે નિશા વાસર યુદ્ધ ખાસો,
જાણે રૂઢી સ્થિર જુએ તમાસો.

૮૫

આકાશગંગા નભમાં જણાય,
ચથાર્થ તે વર્ણવી કેમ જાય;

લાગીરથી ભૂતળમાં રહે છે,
 જાણે અહીંનું પ્રતિબિંબ એ છે. ૮૬
 સરોવરોમાં પ્રતિબિંબ તારા,
 જેતાં મુગેશ્વિત જણાય સારા;
 મોતી ગણીને મુખ મધ્ય લેવા,
 જતાં જુઓ હંસ ઠગાય ઢેવા. ૮૭
 આકાશનો ભાસ જળે જણાયો,
 શોભી રહ્યો તે નભથી સ્પર્ધાયો;
 ખગોળ વિચારથીએ વિચાર્યો,
 ખગોળનો શું નકશો ઉતાર્યો, ૮૮

મનહર છંદ.

તારા અધનીના ત્રૈલુ, ત્રૈલુ તારા ભરણીના,
 કૃતિકાના છ છે, પાંચ રોહીણી વખાણીએ;
 ત્રૈલુ મૃગશીરતણા આરદ્રાને એક એવા,
 પુનર્વસુ આર, ત્રૈલુ પુષ્યના પ્રમાણીએ;
 અશ્લેષાના પાંચ પૂરા, આનીએ મઘાના પાંચ,
 ૧૧ પૂરવાના એડ, એડ ઉત્તરના જાણીએ;
 ૧૩ પંચાના તો પાંચ ચિત્રા ૧૪ સ્વાતિતણા એકએક,
 ૧૬ ચાર વિશાખા ને અનુરાધ ઉર આણીએ. ૮૯
 તારા તો જ્યેષ્ઠાના ત્રૈલુ, મૂળના અગ્યાર સાર,
 ૨૦ પૂરવા ઉત્તરાષાઢા ખખખે પૂરા પેખીએ;
 ૨૨ અશ્લિષ્ઠ તારા ત્રૈલુ, ત્રૈલુ તારા શ્રવણના, ૨૩

^{૨૪} ધનિષ્ઠાના ^{૨૫} ચાર ^{૨૫} યતલિંબાના સો દેખીએ;

^{૨૬} પુરવા ઉત્તર ^{૨૭} ભાદ્રપદના પંદરગ જેવા,
અઝમે મળી ચાર પાયા જેવા જાણી લેખીએ;

^{૨૮} રેવતી ખત્રીય એવી રીતે અઠાવીશ જેઠ,

જતાં થોડા રાત રુડા અંતરમાં રેખીએ. ૯૦

^૧ તુરંગુ તુંડ, ને ^૨ ત્રિકોણ છે. સજયો સારો,

^૪ ગાડી મૃગમસ્તક મણી તણે પ્રકાર છે;

^૭ ચૃહાકાર બાણાકાર મણી ને મંદિતાકાર,

^{૧૧} પંદરગના પાયાસાર જે મળીને ચાર છે;

^{૧૩} પંખા ^{૧૪} મોતી ને ^{૧૫} પ્રવાળ ^{૧૬} તોરણ બળદ તેવો.

^{૧૮} કુંડળ કેસરીપુંછ મંચક આકાર છે;

^{૨૧} કરીદંત ^{૨૨} ત્રિકોણ ^{૨૩} ત્રિપદ તથા ^{૨૪} ઢોલકી છે;

^{૨૫} ચાળણી ^{૨૬} ચોપાયા ^{૨૭} જેઠ મૃદંગ ^{૨૮} સુભાર છે. ૯૧

કૃતિકા રોહિણી અને પુષ્પ અબ્જેષા ને ચિત્રા,

શ્રવણાદિ ત્રણ રેવતી તે મધ્યચારી છે;

અશ્વિનિ હરણી મધા કાલગુનિ જે સ્વાતી તથા,

વિષાખા જે ભાદ્રપદ ઉત્તરે ઉતારી છે;

મૃગશીર આરદ્રા ને પુનર્વસુ હસ્ત અનુ-

રાધા જેઠા મૂળાષાઢા દક્ષિણમાં ધારી છે;

નવ મધ્યચારી છે ને નવ છે ઉત્તરચારી;

દક્ષિણચારી છે નવ, સૌની શોભા સારી છે. ૯૨

અદ્રેઃદય.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઉગ્યો શશી પૂરવ દીશ એવો,
આકાર આદિત્ય જણાય જેવો;

જાણે મહારાયનું રૂપ ધારી,
આવ્યો અજને ઠગવા રખારી.

૯૩

પાતાળમાં પત્તગરાય રાજે,
તેણે સજ્જની રવિરાય કાજે;
વાણની વેળા નજરે નિહાળી,
આ મોઢકી એક મુવણ થાળી.

૯૪

શશાંકનું સુંદર ઝિખ જોઈ,
કહે વિચારી કવિ એક કોઈ;
પાતાળમાં શું નટવો નચાવ્યો,
તેણેજ આ ધાળ જોઈ ઉડાવ્યો.

૯૫

શશાંકનું ઝિખ ઉચું ચડે છે,
દેખાવ કેવો નજરે પડે છે;

જાણે નિરાધાર જતું નિહાળ્યું,
આંકાશમાં એક બલૂન ચાલ્યું.

૯૬

શશાંકનું તેજ બધે છવાયું.

જાણે હવે રાજ્ય નવું સ્થપાયું;

તારા નિહાળ્યે ન જણાય ઝાણા,

જાણે દખાયા નૃપ જોર હીણા.

૯૭

આંકાશ સંપૂર્ણ સુધાંશુ શોભે,
જેતાં જનોનાં બહુ ચિત્ત લોભે;

જાણે નિશાસુંદરી એક એ છે,
તેજસ્વિ તેનું મુખ સ્વચ્છ તે છે.

૯૮

સગાર જે તીવ્રપણું ન રાખે,
 તે વિશ્વમાં તે નર કોણુ ભાખે;
 જે ચંદ્રમાં તીવ્ર નથી સમારે,
 તે ચંડિતા સ્ત્રીમુખવૃદ્ધ ધારે.
 સુધાંશુને છે કૃતિકા સમીપે,
 દેખાતિ તેની ભલિ દીપ્તિ દીપે;
 જાણે હિરાનું શુભ મૂમયું છે,
 કાને નિશાસુંદરિય ધર્યું છે.
 સુધાંશુ જે આ વૃષરાશિમાં છે,
 તેથી ખની અદ્ભુત યુક્તિ ત્યાં છે;
 જાણે શરીરે શણગાર સાજ,
 માહેશ્વરી આ વૃષભે બિરાજ.
 રહી સમીપે વળી રોહિણી છે,
 ગાડાં સરીખી દિસતી ગણી છે;
 જાણે ભરી જોખમવાળી ગાડી,
 ચંદ્રે ચલાવી કરીને અગાડી.
 શીતાંશુની શીતળતા છવાઇ,
 જયાં જોઇએ ત્યાં જગમાં જણાઇ;
 જાણે પ્રજના ગલરાટ કાળે,
 જણાવિયું શાંતપણું વૃષાળે.
 તારા શશીથી અતિ છેક દૂર,
 તથાપિ દીસે શશિની હજૂર;
 જાણે રવિને જીતવા લડીને,
 આવ્યું શશીસૈન્ય બધું ચઢીને.
 ક્યાં સૂર્ય ને ક્યાં શશિ તે બિચારો,
 તથાપિ જોજો જન સર્વિ ધારો;

૯૯

૧૦૦

૧૦૧

૧૦૨

૧૦૩

૧૦૪

ગરીબનો કાળ ખળીય આવે,
 ગરીબને રાજ્યપદે ચઢાવે. ૧૦૫
 અરે શશી તું તજ ગર્વ એવા,
 ઘણા દિઠા છે સખિ તુંજ નેવા;
 ગુરુ કને ચાર શશિ વિખ્યાત,
 શની કને તું શશિ દેખ સાત. ૧૦૬
 બે લાખને આડનિશે હજારે,
 મૈત્રે રહે ચંદ્ર મહીથી પારે;
 રવિ રહે છે નવ ઠાટિ દૂર,
 પ્રતાપીને હોય બધું હજૂર. ૧૦૭
 વળી વિધુથી વસુધા ઘણી છે,
 એકોનખંચાસ ગુણી ગણી છે;
 સ્વામી થવાને શશિ આશ લાવે,
 અજ મુખે કેમ કલિંગ^૧ આવે. ૧૦૮
 ઘોડી^૨ દિસે છે રથ રોહિણી છે,
 ખળિય જો આ બળદે^૩ તહીં છે;
 તારા ઘણા પેદળ રૂપ ધારી,
 જાણે નિશાનાથ સજ્જ સવારી. ૧૦૯
 આંકાશ કે મોટું તળાવ એ છે,
 તારા હશે કે જળજલ તે છે;
 અને જુઓ જે શશી આં જુઓ છે,
 તેજસ્વિ તે કોઈક કાચ્યો છે. ૧૧૦
 શશાંકમાં શામળ ડાઘ જોઇ,
 કહે વિચારી કવિરાજ કોઇ;
 આદર્શ^૪ જોવો શશી સ્વચ્છ એ છે,
 તેમાં ભુમીનું પ્રાતખિખ તે છે. ૧૧૧

૧. કલિંગ-કાળિંગ.

૨. ઘોડી-આશ્વિની.

૩. બળદે-રૂપસરાયિ.

૪. આદર્શ-દર્પણ.

બીજી કહે છે નભપત્ર આ છે,
તારા નહીં અક્ષર તે લખ્યા છે;

મહાર ઇંદુ પ્રભુની પવિત્ર,

તેમાં મૃગાકાર વિચિત્ર ચિત્ર.

૧૧૨

ત્રીજી કહે મંથિત સિંધુ જ્યારે,

હતો શશી સાગર મધ્ય ત્યારે;

જે ઘાવ મંથાયળથી થયેલા,

આ ડાઘ નેના શશિમાં રહેલા.

૧૧૩

ચોથો કહે છે ક્ષયરોગ એને,

વધે ઘટે છે તન રોગ તેને;

તે ટાળવા કાજ ઉપાય કીધા,

આ કોઈ વેદે ઉર ડામ દીધા.

૧૧૪

પાંચમો શશી તો કરતા દિસે છે,

તાગ બીજા તો સ્થિર થૈ કસે છે;

આકાર એથી કરતા ધરે છે,

વિચિત્ર દર્શાનલિકા ફરે છે.

૧૧૫

જે એક આદિત્યથી કમ થાતું,

શશાંક તારાથી નથી કરાતું;

કરે વહ્ન કામ પ્રતાપિ એક,

ન થાય નિર્માલ્ય જને અનેક.

૧૧૬

વૈતાલીય છંદ.

શશિ મંગળ કે ગુરુ શની, કદિ પૂજાય ભલે ખડા ખની;

પણ તે કદિ પામશે નહીં, તૃણ તુલ્યે રવિ તુલના કહીં.

૧. ભોટાની એક નળીમાં ઘણા રંગના કાચના કડકા ગાઠવેલા હોય છે. તે નળીને જમ જમ ફેરવીને જોઈએ તેમ તેમ તરેહ તરેહનાં ચિત્ર દેખાય છે.

તગતા નભ કોડ તારકા, પૃથિવી પીઠ પ્રકાશકારકા;
શશિએ શત પૂર્ણમાસિના, ન ટળે રાત્રિ કદિ રવિ વિના. ૧૧૭

શાદ્દલવિકીડિત વૃત્ત.

રે રે ચંદ્ર કદાપિ તું કમળને, કોટી પ્રકારે કરી;
પ્રીતીવંત પુરાં પ્રસન્ન કરવાની ધારણાને ધરી. ૧૧૮
જે તું નિત્ય વિશેષ તેજ અરપે, થૈ શાંત સ્નેહીપણે,
જેને તોય અભાવ હોય ઉરમાં, તે તો ગુણો ના ગણે. ૧૧૯

સૃષ્ટિનો દેખાવ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અકાર ને ચિત્ત ઉમંગ વાધ્યો,
કુમુદિનીએ પણ સ્વાર્થ સાધ્યો;
નવો થતાં જેમ પતિ પ્રજનો,
પોમે પુરો હર્ષ નવા પ્રધાનો. ૧૨૦
શોભાં ઘટ્ટી કંજ^૧ સમૂહ કેરી,
કુમુદિની શોભિ રહી ઘણેરી;
શ્રીમંતના જેમ ગરીબ થાય,
ગરીબ શ્રીમંત બન્યા જણાય. ૧૨૧
આડો તણાં પત્ર દિસે ઉદારી,
જાણે રવિતેજ વિના નિરાશી;
શોખી નરો નાચણિયો નચાવે,
કોઈ રમૂજ રમતો રચાવે. ૧૨૨
કોઈ પીયે મધ ભરાઈ ભેળા,
એવું મુજે છે અવિવેક વેળા;

કોઇ કયા કીર્તન તો કરે છે,

પ્રભુતણું ધ્યાન હૃદે ધરે છે.

૧૨૩

વેળા કવેળા સુખ દુઃખકાળે,

ધર્મી જનો ધર્મ કદી ન ટાળે;

પડયું હૃદેમાં પ્રતિબિંબ જેવું,

સમે કર્યું વર્ણન શુદ્ધ તેવું.

૧૨૪

દયાળુ વિદ્યેશ્વર વિશ્વપાળ,

સુરાજ રાખો અહિં સર્વ કાળ;

સુખી રહો સૌ જન કામકામે,

આશીષ દીધી દલપતરામે.

૧૨૫

ગ્રીષ્મ ઋતુનું વર્ણન.

તોટક વૃત્ત.

કવિતા કરવા મન કોડ કરું, ધરણીધરનું ઉર ધ્યાન ધરું;
કરુણાકર કોટિ કૃપા કરશે, ભરપૂર મનોરથ તે ભરશે. ૧

રૌદ્ર રસ-યાત્ર પ્રવેશ.

દોહરો.

વિશ્વ રંગભૂમિ વિષે, લાભ્યો નાટક વેપ;
કહો અરે આ કોણ છે, તાપે તપ્યો વિશેષ. ૨

મનહર છંદ.

ક્રોધમય કાયા ધરી અરે આ આવે છે કોણ,

જેના અંગ અંગોમાંથી ઉપજતી આંખ છે;

ભૂત જેવો ભયંકર કિંકર છે શંકરનો,

કિંવા ભયંકરી લંકા ભૂમિનો ભૂપાળ છે;

પદ્માધિના પાણીને ઉછાળતો પગની ઠેશે,

વેષે જોતાં વધુ જેવું મહા વિકરાળ છે;

સરોવર સરિતાના સલિલને શોધી લે છે,
કોધી મામે કંસ છે કે ઉનો ગ્રીષ્મ ઠાળ છે? ૩

વસંતતિલકા વૃત્ત.

કેવો જુઓ કંઠણ આ અતિ ગ્રીષ્મ ઠાળ,
જ્યાં ત્યાં પડે જગતમાં અતિ તાપ ઝાળ;
આંખા દરાખ ફળના રસ પોંગળાવા,
જાણે ધરા ઠરી ધરી શઘડી તપાવા. ૪
અંગીઠિ ઠીધી ધરણી રવિરશ્મિ ઝાળ,
પાણીની કુંડી સમ સાગર આ નિહાળ,
વાયુ દિશા રૂપી રુડી ધમણે ધમે છે,
સોની પ્રભૂ અખિલનો અછતો રમે છે. ૫
પૃથ્વી ખની જગત પાવક કુંડ જેવી,
પાસે સમુદ્ર પ્રણિતા^૧ જળ પૂર્ણ એવી;
આદિત્ય રીત જજમાન સમાન આણી,
હોમીય દ્રવ્ય સચરાચર સર્વ પ્રાણી. ૬
પ્રાણી વિનાશન કરે રવિ કેમ આમ,
જાણે પુરાણી જન રુદ્રતણ્જ કામ;
તે વાતનો મરમ જોતિષજાણ જાણે,
ભાનુ ખન્યો વૃષભ^૨ વાહન આજ ટાણે. ૭
જો રોહિણી સમીપ આ રવિ દેવ આવ્યો,
તેણે ચઢાવી રવિને અતિશે તપાવ્યો;

૧. યજ્ઞના કુંડ પાસે ઉત્તરમાં એક જળપાત્ર મુકે છે તે પ્રણિતાપાત્ર.

૨. સૂર્ય વૃષભ રાશિએ આવે છે અને રુદ્ર પશુ વૃષભવાહન છે અને કોધી છે. પંચાંગમાં વૃષભરાશિ બેસતી હોય તેમાંથી ૨૨ દિવસ અચ-
રના બાદ કરવા પડે છે. જેમકે જ્યારે મકરસંક્રાંતિ ૨૧ મી. ડીસેમ્બર
પડે છે અને સૂર્ય શ્રવણ વર્તુલાં પશુ એજ રીતે ૨૨ દિવસ બાદ કરવા
છે. હરેક ઋતુ વિષે એમ જાણવું.

જાણે પ્રભાકર ઘણી રીસથી ભર્યો છે,
કોધી રાસાંકતણી સુંદરીએ ક્યો છે.

૮

શાફલવિકીરિત વૃત્ત.

તાતા તાપ થકી તમામ તરુથી, પક્ષી ખિચારાં પડે,
વૃંદો વાંદરનાં વિશેષ વિખરી, જ્યાં ત્યાં પછી ને ચડે;
પાણી ઉબળુ નદી તળાવ તટમાં, મચ્છો તપ્યાં તરફડે,
ભારે ભીષમ' ત્રીભંગાળ કહિએ, નાના પ્રકારે નડે. ૯

વસંતતિલકા વૃત્ત.

હવે ઝીણો પવન શીતળ તો રહે છે,
જાડો વિશેષ અવનીપર તે તપે છે;
તે જમ ભૂપ નહિ નિર્જળને તપાવે,
જેરે કરી સખળને વધતો દખાવે. ૧૦

પૃથ્વી પરે પગ ધર્યે પગ તો દગાય,
જોડા વિના ન જનથી પગડું ભરાય;
રાખી ક્ષમાધર ક્ષમા અતિથે રહે છે,
તે જમ કોઈ સમયે બહુધ તપે છે. ૧૧

જો ભૂમિને અંતિ પ્રહાર કરે કદાપિ,
રાખે ક્ષમા અધિક ને ન તપે તથાપિ;
તે ભૂમિનું સ્વરૂપ ખૂળ તપ્યું જણાયું,
જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૧૨

જે સૂર્ય સર્વ સુખદાયકમાં ખપ્યો છે,
તે વિશ્વ શોશ હમણાં અતિથે તપ્યો છે;
કોધીપણું સુરજના મનમાં ન માયું,

જો વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૧૩

જે વાયુ સર્વ રચન શીતળતા કરે છે,
પ્રાણી તણા તનતણા તપને હરે છે;
સંતપ્ત છેક અતિ એજ જણાય વાયુ;
જે વિશ્વ આજ અતિ રૈદ્ર રસે છવાયું.

૧૪

સંતપ્ત પોણી નદિના જળ મધ્ય જાય,
તેને સલિલ તન શાંત કરે સદાય;
એ નીર આજ નિજ અંગ તપ્યું ગણાયું,
જે વિશ્વ આજ અતિ રૈદ્ર રસે છવાયું.

૧૫

જે છાપરાં સરસ દાયક કંડિ છયા,
જેની મનુષ્ય સૌને મન મધ્ય માયા;
તે છાપરું પણ અતિ તપતું જણાયું,
જે વિશ્વ આજ અતિ રૈદ્ર રસે છવાયું.

૧૬

પોતાં તણા નિરખિયો જમને પલંગ,
જેને અપાય વિશ્વવાસથી આપ અંગ;
શું કાનિએ અધિક તે પણ જે તપ્યો છે,
જ્યાં જ્યાં વિલોકું રસ રૈદ્ર અધે ભર્યો છે.

૧૭

જે પર્વતો અચળ થૈ સંઘળું સહેતા,
કાઈ પ્રકારથી કોઈ કદી ન લેતા;
તેઓનું આજ અતિશે તન છે તપાયું,
જે વિશ્વ આજ અતિ રૈદ્ર રસે છવાયું.

૧૮

પૂલ્યા ઘણા સરસ પર્વતનાં પ્લાશ,
એની જણાય રચના વળિ આસપાસ;
કેવા દિસે અધિક આખર તે રૂપાળા,
જાણે કદી અધિક પર્વત કોમળવાળા.

૧૯

જે જોગિરાય તપી જાય કદી ન પોતે,
સાંધે સદૈવ અપમાન પમાય તો તે;

તેઆતણું રુધિર તે પણ ઉઠળાયું,
 જે વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૨૦
 પંચાશિ તાપ વળિ જોગી જનો તપે છે,
 જે નામ વિશ્વપતિનું મનમાં જપે છે;
 સેવા નરેશતણું દ્રવ્ય જ તે પ્રવેશ,
 મોટો ઝમોર^૧ રચિ જમ કરે પ્રવેશ. ૨૧
 કોધી ધની ઉદધિ તો બહુ બૂમ પાડે,
 ઘોંઘાટ સાથ તટ હાથ-જુઓ-પછાડે;
 કોધીપણું ઉદધિનું અતી જાળખાયું,
 જે વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૨૨
 રસ્તો સમુદ્ર પરનો નિધિએજ લોધ્યો,
 જાણે મનુષ્યશિર રાવણ રાચ કોધ્યો;
 રાખી દિલે હિમત કોઈથી ના જવાયું,
 જે વિશ્વ આજ અતિ રૌદ્ર રસે છવાયું. ૨૩
 જે સિંધુ નાવ નિજ ઉપર તારનારો,
 તે કોની થૈ અધિક આજ થયો અકારો;
 વિશ્વાસ આજ નિધિનો નહિ નાવ આણે,
 કોધી કદાપિ નિજનું પરનું ન જાણે. ૨૪
 જે આ તરંગ નિધિ ઉપર ઉછળે છે,
 રેલાઈ નીર વધતું રણમાં વળે છે;
 રેમાંચ^૨ અંગ નિધિનું અતિશે થયું છે,
 પ્રસ્વેદ^૩ નીર વહિને અળગું ગયું છે. ૨૫
 જે લોક સૂર્યતડકે પણ પંથ જાય,
 તાપે તપી વદન રક્ત થયાં જણાય;

૧. ભાટ લોકો જુપ અટ્ટીને રાત્ર ઉપર ગાયું કરવા સાથે બળી મારતા
 હતા. બાધરીઓ ફરતી વખતે કહે છે કે-હાથ ઝમોલીઆ.
 ૨. રેમાંચ-ઝવાંટાં હવાં યવાં. ૩. પ્રસ્વેદ-પરસેવો.

કોધી નિહાળી રવિ કોષિત સૌ થયા શું,

કોધે તપી વદન રક્ત ખની ગયા શું ?

૨૬

પ્રસ્વેદ શીરપરથી મુખ ઉતરે છે,

રેલા થયા કરવડે વળિ તે લુવે છે;

તે જેમ કોધ ચડતાં દગ ? આંસુ આવે;

પ્રસ્વેદ અંગ લળિ કોધ વિષે જણાવે.

૨૭

કોઈ જનો સરસ શર્મત તો પીએ છે,

કોઈ જનો ખરડ કે ગુલકંદ લે છે;

કોએ લીલાગર છણી જળ સાથ લીધી,

જાણે કરોધ શમવા જડિબુદ્ધિ પીધી.

૨૮

કોઈ કરે જળવિષે જળકેલિ જૈને,

મિત્રોતણી સરસ મંડળિ સાથ લેને;

સંસારમાંહિ અકળાઈ ઉપાય શોધી,

ગંગા પ્રવેશ કરતા જન જેમ કોધી.

૨૯

પાણી તપે નદીતણું અદકું ઉનાળે,

ફવાનું નીર અતિ શીતળ એજ કાળે;

તે જેમ દંપતિ પરસ્પર વેણ સાંજે;

જે એક જાય તપી તો બીજું શાંતિ રાજે.

૩૦

પૃથ્વી થકી જળ જુઓ રવિઅંશુ શોષે,

વર્ષા સમે વળી ધરાતળ એજ પોષે;

રાજા પ્રજાથકી કદી કર શ્રેષ્ઠ લે છે,

તે જેમ યોગ્ય સમયે જન કાજ દે છે.

૩૧

ખેંચે જમીન જળને નલ લાનુરાય,

વાવો કુવાતણું જુઓ જળ ઊંડું જાય;

તે જેમ દેશ નૃપ કંજુસ ધાય જયારે,

તેની પ્રજા સકળ કંજુસ યાય ત્યારે.

૩૨

જો આ તળાવ નદી નીર નહીં સમાતું,
તે આજ છેક ઘટિને તુછ છે જણાતું;
તે જમ કાંઈ સમયે અતિ રિદ્ધિ આવે,
કાંઈ સમે ચપળ થૈ સઘળી સિધાવે.

૩૩

દીસે તળાવ નદિમાં જળ તો ઘટેલું,
ખારા વિશેષ રણુમાં જળ છે વધેલું;
કાંઈ સમે ધન ન હોય સુપાત્ર ઘેર,
દીસે કુપાત્ર જન ઘેર વિશેષ દહેર.

૩૪

સૂકાં તળાવ જળ મધ્ય જણાય કેવાં,
ખોખાં પડેલં નિધિને તટ નાવ જેવાં;
કે રાજભટ્ટ નૃપની નિરજો હવેલી,
કે નાથહીન જગમાં જીવતી રહેલી.

૩૫

ધર્મી જનો વન વિષે પરજો કરે છે,
પુણ્યાર્થ દ્રવ્ય ખરચી જળ મોઠલે છે;
જાણે ખરીદ કરીને પરજોઠ માટે,
તે મોઠલી ભલી વહોરત સ્વર્ગ વાટે.

૩૬

જોડે કુવેથી ખળદો જળકેશ તાણે,
આંબ્યાનું કેશ ભરિ દોલત હવનિ જણાવે,
તે જમ ભૂપ જીતવા પરદેશ જતાં,
આવ્યે! જણાય ફરી નોખતનાદ થાતાં.

૩૭

કુવે મળે ન જળ તો જન જાય ખીન્ને,
ખીન્ને મળે ન જળ તો જન જાય ત્રીન્ને;
ભીક્ષાર્થિ જમ પ્રતિ મંદિર સંચરે છે,
માધુગરી ગ્રહણ જોગણીઓ કરે છે.

૩૮

ભયાનકે રસ.

કોહરા.

કોધ જોધને કોધના, ભય ઉપજે છે બાત;
હવે ભયાનક રસ વિષે, વર્ણવીને કહું વાત.

૮૯

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ધીમી પડીને નદિયો વહે છે,
ધીમે ધીમે નૈ નિધિમાં રહે છે;
ક્રોધી પતીને નિરખી ખિચારી,
ધીમી પડે છે ભયભીત નારી.

૪૦

સમુદ્રનું પાન કર્યું સમસ્ત,
તે તો થયો આજ અગસ્ત અસ્ત;
સમુદ્રને કાંઈ ન રહી ખીક,
મારે ઉછાળા મદથી અધીક.

૪૧

માણી વિના ખૂબ પિડાય માણી,
મરે ખિચારા ન વદાય વાણી;
પક્ષી મરી ઝાડ થકી પડે છે,
ભોળી અતીશે ભય ઊપજે છે.

૪૩

વસંતતિલકા વૃત્ત.

ઝોરા જનોંથી અતિ તાપ નહીં ખમાય,
સંસ્થાનવાસ તણ પર્વતવાસી થાય;
જાણે કુંભાંડિ રિપુએ બળવો ઉઠાવ્યો,
એકાંતવાસ તન રક્ષણથી તકાવ્યો.

૪૩

મનહર છંદ.

ગવર્નરે જનરસ સીમલે સિધાવે, અને
ઉત્તરના સાહેબોએ આણુ સ્થાન ધાર્યું છે;

મુખાધનો ગવર્નર જય મહાખળેશ્વર,
શિવને શરણે જવા ચિત્તમાં વિચાર્યું છે;
મુખાધના ગૃહસ્થો ખંડાળે માથેરાન જય;
ઘરખાર ઉપરથી અંતર ઉતાર્યું છે;
તણ અભિમાન ધનવાન વાનપ્રસ્થ^૧ થયા,
હરહર ગ્રીષ્મથી આ જગત હાર્યું છે.

૪૪

વસંતાંતલકા વૃત્ત.

કાં તો સરેવર વિષે વળિ કાં નિધિમાં,
જ્યાં ખંજલા સરસ ઠંડકની ક્ષિતિમાં;^૨
ત્યાંના નવાસી જન કૈંક જુઓ થયા છે,
જાણે ડરી વરુણ ને શરણે ગયા છે.

૪૫

નૌકા વિષે સુજન કોઈક સંચરે છે,
સિંધુતણી સરસ સેલ સુખે કરે છે;
જાણે વિશેષ ભૂમિમાં જય પામી લીધો,
ભૂમી તણ શિતળ સાગરવાસ કીધો.

૪૬

તટી કરી વિરણની ધરી દ્વાર માને,
છાંટે જળે જળ લઈ શતછિદ્ર પાને;
જાણે નિવારણ થવા જય સર્વ ભારી,

૪૭

શંભૂશરે જન કરે અભિષેક વારી.
પીવા વળી ખરકને જળ મધ્ય ઘોળે,
ચૂવા તથા શીતળ ચંદન એમ ચોળે;

જાણે સ્વીકરણ બાણ થકી ડરે છે,
માટે જનો વિવિધ અખતર તો ધરે છે.

૪૮

કોઈ ધરે વિરણના જળ છાંટિ પંખા,
કોઈ ધરે કુંસુમના^૩ નહિ પુષ્પ સંખ્યા;
જાણે ઉતાપરૂપી અસંયતી ડરે છે,

તે આડી ઢાલ કરમાં લઈને ધરે છે.

૪૯

ઉંચે લટકતા મોટા પંખા વિષે.

મનહર છંદ.

સીતા માટે સંગરામ રામના રિયુષી ક્યો,
જટાયુની જ્યાં અવધ આવી રહી આયુની,
પાંખો તોડી પાપીએ આઠાશમાં ઉડાડી દીધી,
તે ફરે છે પ્રકૃતિ સુધારવા પરાયુની,
ભાગ્યશાળી ભોગીના ભવનમાં ભરાઈ ભાઈ,
તાપ ટાળે વારે વારે વૃષ્ટિ મંદ વાયુની;
એજ દિસે છે આ ઠામ કહે દક્ષપતરામ,
પંખવો નથી આ પાંખ જુઓ રૈ જટાયુની.

૫૦

દોહરા.

ધૂપછત્રી ને પંખવો, ખાગ કુવારો હોજ;
ખાંટ અગાથી ખંગલો, ચહે ઉનાળે રોજ.

૫૧

વસંતતિલકા વૃત્ત.

ઉત્પત્તિ આજ અતિ માકણની જણાય,
જેનાથી કૈક જન તો અતિશે મુઝાય;
ભાનૂ રાસાંક ગ્રહ જે નભમાં વસ્યા છે,
જાણે જમીનપર માકણથી ડર્યા છે.

૫૨

જૈ નીર મધ્ય રણછોડજી ખેટ ખેઠા,
જે જૈન દેવ જઈ પર્વત માંહિ પૈઠા;
શંભુ વસ્યા કંઈક તો જઈ ભોંયરામાં,
ધારેલિ ધારિત અતિ માકણની ધરામાં.

૫૩

જે છોડવા લગ્ન ઘણા વનમાં ઉગેલા,
તે તો સુકાઈ પડતા વણિ ઘાસ વેલા;
જાણે વિશેષ ભય અંતર ઉપજયાથી,
પ્રાણાંત પામી પડિયા નખળી દશાથી.

૫૪

વૃક્ષોત્થો વિવિધ આશ્રય પ્રાણી લે છે,
છાયા વિષે વિચરીને પશુઓ વસે છે;
તે જમ કંઈ અતિશે લયલીત થીને,
વાસો વસે અભય આશ્રય એક થીને.

૫૫

અક્રોધના ઉર નીચે શિર રાખનારાં,
ઘેટાં ઘણાંક ખડુ તાપ સહે ખિચારાં;
તે જમ મૂર્ખ જન છાંડી ઉપાય તાસે,
સતોષ સૌનિ* ગતિ ઉપર ઉર ભાસે.

૫૬

જેયા મદોન્મત મહા વળિ સિંહ જેવા;
તાપે તપી અજ ખરાખર થાય એવા;
જન્મત હોય જન કંઈ જીવાન જમ,
ચિંતા પડયાથી તન નિર્મળ થાય તેમ.

૫૭

આદાશિશિથી અતિશે અઠળાય વાધ.
હાંકે પડ્યો પરમ જ્યાં પ્રતપે નિદાઘ;^૧
પામ્યો ગતિ અખળની વનરાજ એવી,
ખીજ વનેચર તણી ગતિ શી કહેવી.

૫૮

ફેંકે દિનેશ નિજ કીરણ તીવ્ર ખાણ,
પ્રાણી અનેક વનમાં ગત થાય પ્રાણ;
હીસે પડેલ મૃગ ખાઈ ઘણા પ્રહાર,
જાણે જીવાન રવિરાય કરે શિકાર.

૫૯

ફેરેથી દેખી વનમાં મૃગ ઝાંઝવાને,
પ્રાણી ગણી ઝડપથી વિચરે પીવાને;

* જેમ મૂર્ખ લોકો દુષ્ટતા વખતે કપાય ન શોધતાં સૌંદર્ય યશે તે આપણું યશે જેમ ખારીને બેસી રહે છે તેમજ જંગલ કાળમાં ઘેટાં એક ખીજના ઘેટ હેઠે માથાં સંતાડીને આંખો આંચીને તાપ સહે છે.

તે જમ કાઢ કરી કંજુસ કરી આશ,
સેવે ધનાઢય ગણીને વળતી નિરાશ.

૬૦

સંતાઈ જાય મૃગ કાઢક તો ગુફામાં,
પેસે છુપાઈ વળિ સિંહણ આ સમામાં;
જાણે શિકારી જખરા રવિરાય ત્રાસે,
પેઠા છુપાઈ નભ ભૂચર જીવ ભાસે.

૬૧

વંદોળિયા વન વિષે અતિશે ચડે છે,
ચઢી સમાન કરતા નજરે પડે છે;
જાણે પ્રસન્ન કરવા રવિને વિચારી,
નાચે નવીન ડુદડી કરી રાસધારી.

૬૨

ખેડૂજનો ખચિત ખેતરમાં ફરે છે,
ખોદી મહી નરમ ખેતરની ફરે છે;
જાણે પિતામહતણું ધન ખોદિ લેવા,
મંડયા ઉપાય કરવા ચિત ચાહિ એવા.

૬૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

પરસ્પરે વાંસ ઘણા ઘસાય,
અત્રિ અરે ને વન નાશ થાય;
કુર્કુબમાં જમ કુસંપ જામે,
પરસ્પરે તે સડી નાશ પામે.

૬૪

ન્હાવા ન પામે મરુ દેશવાસી,
પીવા ન પામે જળ ત્યાં પ્રવાસી;
તે વાતનું વર્ણન જો લખાય,
તો વાંચનારા ભયભીત થાય.

૬૫

ખાપાની પીંપર વિષે

કથાંતર અથવા ફારસ.

કુંડળિયા છંદ.

- “ વિચરીને વઢવાણથી, લીધો લીંબડી પંથ;
 “ વિતકે વરણવતાં વધે, ગ્રીષ્મ વરણન ગ્રંથ;
 “ ગ્રીષ્મ વરણન ગ્રંથ, પંથમાં ન મળ્યું પાણી;
 “ તપ્યો પ્રલય સમ તાપ, રહી શિર રામ કહાણી;
 “ દાખે દલપતરામ, રામનું રટણ કરીને;
 “ અતિશય કર્યા ઉચાટ, વાટ મધ્યે વિચરીને. ૬૬
 “ લગભગ આવી લીંબડી, દોઢ ગાઉ પર દૂર;
 “ ત્યાં તો ધોમ ધખ્યો ઘણો, ન રહ્યું તનમાં નૂર;
 “ ન રહ્યું તનમાં નૂર, સૂરજે શરીર તપાવ્યું;
 “ છાંયો ન મળે છેક, એક પણ ઝાડ ન આવ્યું;
 “ દાખે દલપતરામ, ભલી જોતાં મન ભાવી;
 “ પીંપર ખાપાતણી, લીંબડી લગભગ આવી. ૬૭
 “ ખાપાની પીંપર ખડી, પૃથિવી પર પ્રખ્યાત;
 “ પ્રસિદ્ધ જોવા પ્રાગવડ, વિશ્વ વખાણે વાત; ૨૦/૧/૧
 “ વિશ્વ વખાણે વાત, પીંપજો પ્રભાસ પાસે;
 “ કેદંબ જમુના કુંદલ* કદપતરુઓ કૈલાસે; ૨
 “ દાખે દલપતરામ, જિપમા એ આખ્યાની;
 “ ભલે થઈ ભૂમાંહિ, ખડી પીંપર ખાપાની. ૬૮
 “ ત્યાં ખેશીને ત્રણ ઘડી, કવિએ કર્યો વિરામ;
 “ અતિ સુખ ઉપજ્યું એ થકી, આશીષ દીધી આમ;
 “ આશિષ દીધી આમ, નામ તુજ નવ જગ રહેજે;
 “ તુજને વાવી તેહ, લાખ સુખ સ્વર્ગે લેજે;

તતરામ, પરમ પદમાં પેશીને;
 “આમ દહાણ, બહુ જુગ ત્યાં ખેશીને. ૬૯
 “આમ કરતાં અતિ ભલું, દીસે તારું ડોળ;
 “શેલડી શા હિસાબમાં, આપે સાકર ગોળ;
 “આપે સાકર ગોળ, તોપ તનનો ન મટાડે;
 “સુરતરુ સ્વર્ગે વસે, ન દેખે નર કોઈ દહાડે;
 “દાખે દહાપતરામ, સરવ તરુના ગુણ સ્મરતાં;
 “તુજમાં અમૃત તત્ત્વ, અધિક તું આંખા કરતાં. ૭૦

દોહરો.

જાનહવી તીરે જળતણું, દેવું સુલભ દાન;
 દેખે નિર્જળ દેશમાં, કહું જળ કીમતવાન. ૭૧

કુંડળિયો.

“ખ્યારી પીંપર પદમણી, શાંતિ દાન દેનારી;
 “ભૂપતિ વિક્રમ ભોજસમ, તું અતિશે ઉપકારી;
 “તું અતિશે ઉપકારી, તારી કીર્તિ શું કહીએ;
 “જે ઉચરું તે અદ્ય, એમ અંતર ધરી રહીએ;
 “દાખે દહાપતરામ, કોટીધા તું ગુણકારી,
 “રાખીશ તારું નામ, પૃથ્વીપર પીંપર ખ્યારી. ૭૨
 “આપે ગામ ગરાસ કે, દ્રવ્ય વસ્ત્ર દે દોન;
 “એમાંનું એકે નહીં, શાંતિ દાન સમાન;
 “શાંતિ દાન સમાન, જગતમાં કરું ન બાણ;
 “તે માટે હું તને, વિશેષે કરી વખાણ;
 “દાખે દહાપતરામ, કષ્ટ કાયાનાં કાપે;
 “દુનિયા મધ્યે દાન, કહો એવું કે આપે.
 “જ્યાં સૂધી આ જગતમાં, મુજ કવિતા કહેવાય;
 “આપાની પીંપર તણા, ગુણ જગમાંહિ ગવાય; ૭૩

“ ગુણ જગમાંહિ ગવાય, પામજો ખડે
 “ ક્રાંતિ દેશ વિદેશ, સુલકમાં થાજે મ’
 “ દાએ દસપતરામ, અરે સુખના અંબુધી;
 “ જીવે તું જગમાંહિ, જીવે કવિતા જ્યાં સૂધી. ૭૪
 “ આગણિસે ઉપર થયે; વિક્રમ વર્ષે એક;
 “ બદિ દશમી વૈશાખની, વાસર શનિ વશેક;
 “ વાસર શનિ વશેક, પીપરે તાપ ઉતાર્યો;
 “ નિશ્ચળ રહેવા નામ, આમ આ વિષય ઉચાર્યો;
 “ દાએ દસપતરામ, ભલે જનમી આ ભૂપર;
 “ વિક્રમ વર્ષે ગણાય, એક આગણિસે ઉપર. ૭૫

સવૈયો.

“ કદળી તરુ તુચ્છ ગણી કહીએ,
 કદિ આંચ હરે ન ઉતાપાની,
 તરુ પ્રલતાશું વિરહી જનને,
 ખડુ વૃદ્ધિ કરેજ ખળાપાની,
 ધિક્ક જન્મ ધરી જય જો ન જપાય
 છપાય ન અંદર છાપાની;
 નિરભાગણી નાગરવેલ અને,
 ખડભાગણી પીપર ખાપાની.”

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જો ખાગ આદિથકી શીતળ વાયુ આવે,
 રસ્તે જતા જન દિલે અતિ હર્ષ લાવે;
 “લાગે નવાઈ સરજો શિત વાયુ કેવો,
 જાણે મળ્યો સરસ તે પરદેશી મેવો. ૭૬

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જાગમાં કાઠક લોક ખેસે,
આડી વિષે જેમ છુપાઇ પેસે;
જાણે થયો છે રવિ વાઘ જવો,
છૂપાય પામી જન ત્રાસ તેવો.

૭૮

આંખા વડો પીંપર લીંબડાને,
પુબ્દી કરે વૃક્ષ વડા વડાને;
કરે વડાને લલચાવી તાજ,
સ્વરાજ લોકે પ્રતિપક્ષિ રાજ.

૭૯

ચંબેલી ચંપા વળી જૂંધ જૂંધ,
ગુલાબ સેવંતિ રહી ફુલાધ;
જે મોગરો આ ફુલ મારૂં મૂલ્યો,
જાણે જિતી ગ્રીષ્મ કાળ ફૂલ્યો.

૮૦

જીવાની ગ્રીષ્મે ગુણુ શુદ્ધ જના,
જનો વખાણે જશ યોગ્ય તેના,
દશે દિશાએ જન સર્વ દેખે,
અપાડમાં અંકુર તો અલેખે.

૮૧

ચાંપાં પપૈયા ફળ ફાલમાં છે,
શેતૂર સારાં જગમાં થયાં છે;
શ્રીમંતને દે ખહુ સ્વાદ એવા,
જાણે વિચારે લલચાવી લેવા.

૮૨

કેરાં તથા જે તડખૂચ ટેટી,
ગ્રીષ્મે ધરી છે વળી ભેટ મોટી;
તથાપિ આઝો પરિતાપ દાખે,
રાજ હસાવે વળી દાખ રાખે.

૮૩

વસંતતિલકા વૃત્ત.

દીસે સમાન પ્રણ રાયણ ને સિરે જી,
 ખેના સમાન ગુણ કેમ રાકાય તોજી,
 ખે નારિઓ સ્વરૂપથી સરખી જણાય,
 જુદા જુદા જગતમાં ગુણ તો ગણાય. ૮૪
 છત્રી ધરી જન જુઓ શિર ઢાંકી ચાલે,
 આંખો હિઠાડી અતિશે કરીને ન ભાળે;
 જાણે જરૂર દુનિયાં વહુ જોઈ આવ્યો,
 તેણે લખવી પટ ઘુંઘટ શું તણાવ્યો. ૮૫

દોહરો.

જરૂર છત્રી જોઈમાં, ઓઢયાનો છે ચાલ;
 લાજ ઠાઢવી જોઈની, ખરો હવે એ ખ્યાલ. ૮૬

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જના સમીપ નિજ જોર કરું ન ચાલે,
 તેનો સહિ જીલમને મન લોક વાળે;
 જો રોહિણી અધિક તાપ કરે અતોલે,
 તો વૃષ્ટિ ખૂબ પડશે જન એમ જોલે. ૮૭
 લાંબું વિશેષ વધતું દિનમાન દીસે,
 ઉઘોગ હીન અકળામણ દે અનીશે;
 શાંતિતણા હરખના દિન હોય દુઃકા,
 લાંબા જણાય દિવસો, જગ મધ્ય સૂકા. ૮૮
 આદિત્ય આજ નભમાં, મૃગ પાસ આવ્યો,
 વાયુ વિશેષ ખળથી જગમાં ચલાવ્યો;
 જાણે શિકાર કરવા રવિ રાય ધાયો,
 દોડયાયિ શ્વાસ ચઢતાં તનમાં ન માયો. ૮૯
 વાયો હવે અધિક આ મૃગશીર વાયુ,
 જો આજ જોર અતિ પશ્ચિમનું જણાયું;

જાણે સમુદ્ર તરી આરખ ફોળ આવી, |
 જો પીપળા-વડ વિશેષ દિવા પડાવી. ૯૦
 આંખા થકી ફળ ઘણાંક પડયાં ખરીને,
 વાયુતણા અતિ પ્રહાર થકી કરીને;
 જાણે વિદેશી નૃપનું ખડું સૈન્ય આગ્યું,
 પાકયા વિનાનું પણ ખેતર તે હુંટાવ્યું. ૯૧
 આંખે સુકાણ પરિપક્વ થયો રસાળો,
 કોડે-કરે સ્વજન સૌ મળી ઢેરિગાળો;
 શું કદપવૃક્ષ ફળ ઇંદ્રપુરીથી આવ્યાં,
 તે ભાગ્યશાળી જનને ભલી ભાત ભાવ્યાં. ૯૨
 જાડી વિશેષ રજ સાગતી વાયુ ચોટ,
 જોઈ કહે જન થયો અતિ ધૂળ કાટ;
 જાણે વિદેશી નૃપતી નિરખી હકીલો,
 રક્ષાર્થ ટ્રેબલ રચિયો મજબૂત કિલ્લો. ૯૩
 કોઈ સ્થળે ઘર તણાં નળિયાં ઉડાવ્યાં,
 સિંધુ તટસ્થ વળો નાવ ઘણાં ભમાવ્યાં;
 જાણે વિદેશી નૃપ સાથ થઈ લડાઈ,
 દેશી જનો કિપર થઈ અદકી ચડાઈ. ૯૪
 નાવો તણા વળિ જુએ! શઢ તોડિં નાંખ્યા,
 કોઈકના નવ રહ્યા કુપથલ આખા;
 ભાનૂ તખ્યો પવન ને નિધિ જાછળે છે,
 જાણે ત્રણે નૃપતિ સંપ કરી મળે છે. ૯૫
 એથી વિશેષ જનમાં ગભરાટ જાઠયો,
 જાણે જરૂર હુદયે અતિ દૈવ્ય રૂઠયો;
 નિશ્વાસ નાખી નમી ઇશ્વર પાંચ લાગે,
 શાંતિ સ્વદેશ કરવા વરસાદ માગે. ૯૬
 જો ભાનુ ઉતર ભણી ખટ માસ આવ્યો,
 તેણે ખંધો ભરતખંડ ઘણો તપાવ્યો;

પાછો વળ્યો તરત આજ^૧ થકા ।વચારા,
 ઝાઝો ખમે ન પરિતાપ પ્રબ્ધ ખિચારી.

૬૭

જ્યારે રવી અધિક પશ્ચિમમાં ઢળે છે,
 સિંધુ સમીપ ફરવા જન નીકળે છે,
 બહુ બધા દિવસમાં રવિએ તપાવ્યા;
 તે સિંધુ પાસ ફરવા ફરિયાદ આવ્યા.

૬૮

ધીમે ધીમે સુરજ પશ્ચિમમાં ઢળે છે,
 ઉન્હાં તથાપિ કિરણો જગમાં ભમે છે;

એથી ઉતાપ ઉપજે રવિ દેવ પાખી,
 બહુ મયો નૃપતિ તે નિજ થાણું રાખી.

૬૯

પક્ષી જુઓ ઉદધિ ઉપર આ ભમે છે;
 જોતાં સમીપ ફરતાં જનને ખમે છે;
 બહુ સમુદ્રતણી રીસ શમ્યાનું^૨ ધારી,
 ચાવારણાં ખગ કરે ચિત્તમાં વિચારી.

૧૦૦

ભોગીજનો શયન પુષ્પતણાં ખિછાવે,
 તે ઘેરખા કુસુમ હાર તથા ધરાવે;
 ગુંથે સતી સુમન^૨ કાંઈક ચોટલામાં,
 જેસે પ્રિયા પ્રિય મળી શશિની પ્રેમાંમાં.

૧૦૧

જેઠા સમીપ શશિ પૂર્ણ^૩ રુડો સુહાવે,
 તે દેખતાં કવિતણે ઉર તક^૪ આવે;
 ચૂડો નવીન રજની વહુએ મગાવ્યો,
 બહુ નિશાપતિ જઈ ગમદંત^૩ લાવ્યો.

૧૦૨

૧. જુનની તા. ૨૧ મીથી.

૨. સુમન—કુસુમ.

૩. જેઠા નક્ષત્રનો આકાર હાથી દાંતને આકાર છે. જેઠની પુનમે ત્રી-
 નમકેનુ પુરી થાય છે અને તે નક્ષત્રમાં વડના ઝાડે સારો આશય આપેલો
 માટે તે ઝાડાંને વડસાવિત્રાનું પૂજન કરે છે. તે પુનમનું નામ વડસાંતરી
 કહેવાય છે.

મેના શુકો મધુર શબ્દ કરે પ્રભાંતે,
મધ્યાહ્ન પીક^૧ વળી બુલબુલ શબ્દ રાતે;
સાંજે જમે ચકલિયો સ્વર શુદ્ધ જોમ,
શોભે વિશેષ સમયોચિત શબ્દ જોમ.

૧૦૩

દોહરા.

રહે ન સરખા દિન સદા, અતુર વિચારો અંત;
દિન આવ્યા વરસાદના, આવ્યો ગ્રીષ્મ અંત.
ધીરા જન ધીરજ ધરો, હિરમાં સમજી આમ;
રાજી રાજી નીત રહો, દિલમાં દલપતરામ.

૧૦૪

૧૦૫

વર્ષા નકતુનું વર્ણન.

મનહર છંદ.

સુણો સભાસદો વિશ્વરૂપી રંગભૂમિ વિષે,
સાહસિક એક શુરવીર વડો આવશે;
જગતના ઉપકાર માટે નિજ જીવનને,
કરી ફેરખાત દાન સૌથી દેખડાવશે;
પ્રસરશે પૃથ્વિમાં તે પામીને પ્રવાસ સૌથી,
ગામ ગામ ઠામ ઠામ જમાવ જમાવશે;
યુદ્ધસૌય ધરી યુદ્ધ કરશે તે મહા યોદ્ધા,
હિમતથી ગ્રીષ્મને હરાવી હઠાવશે.

૧

ઇંદિવજૂ વૃત્ત.

પેખી પિડાંતા મંહી મધ્ય પ્રાણી,
તે ગ્રીષ્મનો જૂલમ જોમ જાણી;
રુઠ્યો ઘણો અંતર મેઘરાય,
તે દાઝ દેવા ચિતમાં ચહાય.

૨

ચિત્તે જનો સૌ ધનને ચહાય,
તે પૂછવા બેતિથિ ઘેર જાય;
જેથી દિલાસા ખડુ જૂઠું છે,
વિશ્વાસ લોળા જન તો ધરે છે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

છે શ્રીજીનો શુભ પ્રધાન નામ,
ઠરી રહ્યો ભૂતળ કામ કામ;
તેણે કયો હાથ હરેક કિલ્લો,
લડયા વિના તે ન હઠે હીલો.

ભુજંગી છંદ.

સુકું શ્રીજીના મંત્રિનું નામ જાણું,
દિસે કામ કામે સુકાનુંજ યાણું;
જુઓ સીમમાં નીમમાં કામ કામ,
સુકાનેજ તાણે દિસે છે તમામ.
ગિરી શીખરે વ્યાપિયું ખૂણ સુકું,
સુકે કાઢ્યે કામ ખાલી ન મૂક્યું;
નદી કે તળાવો જુઓ ખેતરોમાં,
જુઓ ચોક વસ્તીતણા કે ઘરોમાં.
જુઓ સ્થિર જ્યાં ત્યાં સુકાનો જમાવ,
કરે ભક્ષ પ્રાણીતણા જેજ ભાવ;
જુઓ કાસ પાણી જમી મહ્ય ખુટયાં,
ચઢી શ્રીજીની સ્વારીએ જેમ હુટયાં.

પંચાત અથવા વિધિ.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

એવિ સમે પવન શીતળ કાંઠ આળ્યો,
વિદી તણી જરૂર જેજ વધાઈ લાળ્યો;

દાતા નહિ તદપિ શીતળતા જમાવે,
તે લોહના મન વિષે ભલી રીત માલે.

૮

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વાયુ જુઓ નૈઋતનો વેહે છે,
વર્ષાદનું આગમ તે કહે છે;
હવે ભર્યો જમ વિદેશી આવે.
વધામણી ઠાંધ ભલીજ દાવે.

૯

વાયો ગિળો નૈઋત્યમાંથી વાયુ,
જોતાં ભરું કારણ તો જણાયું,
સંધી કરાવા રિપુ ગ્રીષ્મ સાથે.
શું માઠલ્યો સાંધિક ઘનનાથે.

૧૦

ત્યાં સામ ને દામ ઉપાય કીધા,
ભલે પ્રકારે વળિ ભેદે કીધા;
થાણાં ઉઠાવ્યાં નહિ શુષ્ક કરાં,
વાનાં વિવેકે કરતાં ઘણેરાં.

૧૧

નક્કી થયું દંડ ઉપાય પાળે,
તે આપણું તો નહિ માન રાખે;
માથા ફરેલો કદીએ ન માને,
કોઈ તળી વાત ધરે ન કાને.

૧૨

દોહરો.

સામ દામ કે ભેદથી, સમાધાન જો થાય;
ધરાધણી કે ઘરધણી, કરે ન કલેશ ઉપાય.

૧૩

ભુજંગી છંદ.

કહે શ્રીમ્મ રાજ સુલો શુભ વીર,
 વડો ફોજમાં એક તું છે અમીર;
 પુછું તુજને આજ હું એજ માટે,
 હવે આપણે ચાલવું કેમ વાટે. ૧૪

મળું શત્રુથી કે મચાવું લડાઈ,
 છતી શત્રુને પામવી છે વડાઈ;
 કહે શુભ મંત્રી સુણી વેળુ એવું,
 વિના બુદ્ધ કીધું નથી રાજ દેવું. ૧૫

દૂતો મેઘના ખિંદુ રૂપે જણાશે,
 બુઝો તેહને આપણા દૂત ખાશે;
 અજા જાતિ છે સિંહનો જન્મ ચારે,
 દૂતો મેઘના તેમ ચારે અમારે. ૧૬

ધએલી લવીમાં પડે ખિંદુ જન્મ,
 થશે મેઘની ફોજનો નાશ તેમ;
 દિશે મેઘને શીર છે રામ રુબેયો,
 લડી છતવા આપણી સાથ હિઠેયો. ૧૭

નથી જાણતા શ્રીમ્મનું જોર કેવું,
 નથી જાણનો એલ છે રાજ લેવું;
 બુઝો સ્વર્ગમાં સૂર્ય બૂપાળ જે છે,
 ખરે આપણે માનિતા મિત્ર તે છે. ૧૮

રવિ મેઘના ખિંદુને ચૂસી જશે,
 રહે જાડી તે આપણા દૂત ખાશે;
 કદાપિ વળી જો રડી જાય જાડી,
 ખંધાને ઘડીને ઠરે સિંધુ કાડી. ૧૯

બુઝો આપણા મિત્ર છે સિંધુ જવા,
 કુદે છે મહા જોરથી આજ કેવા;

ડરીને હઠયાથી અધાર્તિ પમાય,
 જુઓ આપણે ક્ષત્રિનો ધર્મ જાય. ૨૦
 રણે મોત જો થાય તો સ્વર્ગ જૈએ,
 સદાકાળનું સ્વર્ગમાં સુખ હૈએ;
 ડરીને હઠી જુઠ્ઠી જો જીવે છે,
 જીવે તોય લોકો મુઓ તે કહે છે. ૨૧
 જુઓ વિશ્વમાં સૌ શુરાને વખાણે,
 જનેતા તથા તાતને ધન્ય જાણે;
 લડે એકલો જૈ શુરો લાખ સામે,
 પડે દેહ તો તે ન જાણે નકામે. ૨૨
 પતિ સંગ જૈને સતી દેહ ખાણે,
 શુરા તેમ સંગ્રામમાં દેહ ગાણે;
 લડાઈ લડયાનો હૃદે હર્ષ રાણે,
 ભયેભીત થૈ દીન લાખા ન લાણે. ૨૩

દોહરો.

ત્રીખમ ભરાયો ગર્વથી, સુણી મંત્રિની વાત;
 એથે અઢાઇ આદરી, સંગ્રામે સાક્ષાત. ૨૪

વર્ષાદ આવવાનાં ચિહ્નો.

શાલિની વૃત્ત.

છડાં લૈને છાડીયો નીકળી છે,
 ટોળે ટોળે એકઠી થૈ મળી છે,
 જાણું એ તો લોકને ધૈર્ય દે છે,
 વૃષ્ટિ થાશે એમ તે સૂચવે છે. ૨૫
 પક્ષી મંડયાં ગુંથવા ઘાસમાળા,
 લોકો જાણું વૃષ્ટિના એજ આળા;

કાચિંડાને, રંગ રાતો ચડયો છે,
કંકેપત્રી વૃષ્ટિને લાવિયો છે.

૨૬

કોઈ કામે દેડકાં છુમ પાડે,
લોકાને શું ધૈર્ય એ તો પમાડે;
મીઠા ફેરા પાનમાં થાય પાણી,
સૂકે લીધું વૃષ્ટિ ચાવાનું જાણી.

૨૭

વસંતતિલકા વૃત્ત.

પાંખે ઢેરી ચઢલીયો રજ અંગ નાંખે,
જાણે નિમજ્જન કરે નિજ અંગ આખે;
એલે મિષે મનુષને મન ધૈર્ય દે છે,
વૃષ્ટિ ચવાનું શુભ કારણ સૂચવે છે.
જાણ્યું થયું મિલન ભારકર કર્કરાશિ,
છે કર્ક જાત જગમાં જળના નિવાસી;
જેવો સુસંગ કરશે શુભ તેનું કામ,
એવું વિચારી જન લે મનમાં વિરામ.

૨૮

૨૯

ઈંદ્રવજ્ર વૃત્ત.

જો આ વળી આલ જણાય રાતો,
વર્ષાદ આબ્યાની નિશાની આ તો;
દુઝે હર્યો આચ્છવ હોય રૂડો,
આકાશમાં જેમ ગુલાલ ઉડયો.
આકાશમાં સુંદર મચ્છ તાણ્યો.
જોતાં હવે મેઘ સમીપ જાણ્યો;
શું ત્રીભના સારું ધનુષ્ય તાણ્યું,
નસાડવાને ઉર વૈર આણ્યું.
હયા જગોએ વનમાં ટિટોડી,
ઇંદાં મુકે તો નહિ વૃષ્ટિ થોડી;

૩૦

૩૧

શું એટલે સુધી થવાનું પાણી,
ધંડાં મુક્યાં હોય ભવિષ્ય બાણી.

૩૨

બે વીજળી આ અખડે ઇશાની,
તે સઘ વર્ષાદ તણી નિશાની;

બાણે થઇ ઇશ્વર ઠેરી દણિ,
તેથી થશે વિશ્વ વિષે સુવૃણિ.

૩૩

બે ચંદ્રને આ જળનું કુંડાળું,
આકાશમાં આજ દિસે રૂપાળું;

આડી રુડી સૂર્યમુખી ધરી છે,
ચઢાઇ શું મેઘ તૃપે ઠરી છે.

૩૪

વેપારી વિદેશ ચઢી વળે છે,
કુટુંબને આવી સુખે મળે છે;

બાણે સુણી બે લડનાર રાજ,
સંભાળ લીધી ઘર ઠેરી આજ.

૩૫

વસંતતિલકા વૃત્ત.

આકાશ સ્વચ્છ નથી કાંઈક શ્યામતા છે,

તારા ચર્ચાંક પણ સ્વચ્છપણું તબયા છે;

બાણે વડા નરપતિતણી વ્યાપી છાયા,

આંખા પડી અવર ભૂપતિએ દખાયા.

૩૬

બે ઘંટનાદ બહુ દૂર સુધી સુશ્રાવ્ય,

ઉડાણથી નિકળતો સ્વર સૂક્ષ્મ શાય;

બાણે કર્યું અશન તાંબુલનું ગવૈયે,

તેથી બીણા સ્વર ઉઠ્યો મન ધારી લેએ.

૩૭

સંચારતા જન જુઓ વળી છાપરાંને,

મંડયા નવીન ઘરને અટ દાંકવાને;

બાણે વડો નરપતિ પુરમાં પધારે,

ગોભાવવા પુર વિશેષ ઘરો સુધારે.

૩૮

મેઘરાયની ચઢાઇ.

ભુજંગી છંદ.

ભુજો શિખરે વાદળાંનાં ખિરાળે,
હિડયા જાણીએ પર્વતો હોય આળે;

મહા દુઃખ પોકારવા ઠેરી આશે,
ગયા પર્વતો જાણીએ ઇંદ્ર પાસે.

૩૯

ભુજો વાદળાં આમથી તેમ દોડે,
મળે કાઠ તો એક બીજાની જોડે;

દિસે જાણીએ ફોજનાં જૂથ જાય,
રુઠ્યો શ્રીજમની ભાપરે મેઘરાય.

૪૦

વળી વાદળાંની છટા ઢેવી છાળે,

રુઠા ઇંદ્રના જમ હાથી ખિરાળે;

નમેલાં દિસે ભૂમિની પાસ ઢેવાં,

સુશેખિત તે હાથીની શુંડ જવાં.

૪૧

જતીઓ ભુજો એક ઠામે ઠરે છે,

કયા કીર્તનો લોઠ સૌ સાંભળે છે;

હરે શ્રીજમના કદને એમ જાણે,

પ્રભુનો પુરો પાડ પ્રેમે વખાણે.

૪૨

ઠરે આસમાં વીજળી અમ્મકારા,

અબુકે ઘણી જાણીએ રાક્ષસારા;

થયા આસમાં કાટકાના કડાકા,

દિસે જાણીએ તોપના તે ધડાકા.

૪૩

ઉઠી ગર્જના મેઘની ત્યાં નિશંકા,

દિધા જાણીએ નોખતે ઘાવ ડંકા;

હવનીનો વળી અર્થ એવા ઠરે છે,

મહા મેઘ રાજ સુખે હચરે છે.

૪૪

જઈ શ્રીખ સાથે કરું યુદ્ધ મોટું,
 નહીં તો ન રાજા ધરું નામ ખોટું;
 લડી શ્રીખના કાળને હું હઠાવું.
 ચઢેલા મદે સિંધુને ઠામ લાવું.

૪૫

ખધા દેશમાં ફેાજ ફેલાવી મૂકું,
 ચઢું આહીને ઠામ એકે ન ચૂકું;
 કરીને પ્રતિજ્ઞા ચઢી મેઘ આવ્યો,
 અસંખ્યાત સાથે સજ્જ સૈન્ય લાવ્યો.

૪૬

સુણી મેઘવાણી થયા સજ્જ સર્વે,
 લડી ફેાજ ખન્ને ચઢી ખૂબ ગર્વે;
 પડયા મેઘના ખિંદુ ત્યાં આવી તૂટી,
 લીધા તેહના પ્રાણ તો સઘ લૂટી.

૪૭

લડે ખૂબ વર્ષાદ ને શ્રીખ કાળ,
 લલા શૂરવીરો દિસે એ ભુપાળ;
 ગઈ મેઘની ફેાજ આઝી મરાઈ,
 શુરા શુષ્ક વીરો ગયા ખૂબ ખાઈ.

૪૮

કરા રૂપ થેને પડયા કે સિપાઈ,
 તથાપિ ગયા શ્રીખના દૂત ખાઈ;
 બુએ નીરના ચાલિયા ખૂબ રેલા,
 દિસે બાણીએ લોહિના તે ખનેલા.

૪૯

ચડ્યો ક્રોધ વર્ષાદને ચિત્ત એથી,
 કરી ગર્જના ખૂબ તે કાળ તેથી;
 અસંખ્યાત ત્યાં સૈન્ય થે સજ્જ આવ્યું;
 ધરા ઉપરે યુદ્ધ ભારે મચાવ્યું.

૫૦

બુએ મોર કેવા દહુકા કરે છે,
 દિસે ચોપદારો નહીં ઉચરે છે;

ઘડ નીરનાં બુંદની વૃદ્ધિ જોવી,
 દિસે યુદ્ધમાં આણી હોય જોવી. ૫૧
 જુઓ દાદુરો શબ્દ આજા કરે છે,
 દિસે આરણી બેરખો ઉચ્ચરે છે;
 મહી ઉપરે નીર રેલા ચલાવ્યા,
 દિસે જાણીએ મેવના ફૂલ આગ્યા. ૫૨
 દાદુરો.

ગમત કરીને ગાય છે, ગુણીજન રાગ મહાર,
 જાણે સિંધુ રાગ તે, ગાય યુદ્ધ મોઝાર. ૫૩
 ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખેડ જનો વાવણીએ કરે છે,
 વિશેષ આશા ઉરમાં ધરે છે;
 જે સ્વર્ગમધ્યે સુખને ચહે છે,
 તે જમ અનાદિક દાન દે છે. ૫૪

ભુજંગી છંદ.

તળાવો તથા ઢેક આડયો બરી છે,
 દિસે જાણીએ છાવણી તે કરી છે;
 જુઓ નીરનાં પૂર આગ્યાં નદીમાં,
 દિસે જાણીએ સૈન્ય ચાલ્યું મહીમાં.^૧ ૫૫
 મળી અર્ણુ આઝાં નદી દીર્ઘ થાય,
 ગિરિ બેદીનેરે આડને ખેંચી જાય;
 મળી જમ આજા જનો સંપ જોડે,
 મહા જોરવાળાતણું જોર તોડે. ૫૬
 કહું આ નદીઆતણું પૂર કેવું;
 જણાએ જુવાનીતણું જોર જવું;

તટે આડને તોડતી તેવી હિંડે,
છક્યો મંત્રિ પાડોસીને જમ પીડે.

૫૭

દોહરો.

છાઇ ધરા નીલે તુણે, ઘન છાયો આકાશ;
સુખકારી સહુ લોકને, સુંદર આવણુ માસ.

૫૮

ભુજંગી છંદ.

ભુઓ માનવીઓ કરે ખૂળ મેળા,
બસા લોક ભાગેળમાં થાય ભેળા;
મળી મિત્ર સાથે જનો ખૂળ ચાલ્યા,
સજ સૈન્યને યુદ્ધમાં જમ માલ્યા.

૫૯

ભુઓ દીસતી ગાંડીઓ દોડતી છે,
ઘણા ધૂધરાંના સ્વરે ગાજતી છે;
ઘણી ભુક્તિવાળો બનેલો જથો છે,
રુડા બણીએ ઈંદ્રકેરા રથો છે.

૬૦

ભુઓ સિંહ સંક્રાંતિએ ભાનુ આવ્યો,
ઘણું સાથ વૃષ્ટિતણું સૈન્ય લાવ્યો;
ડરે રેલથી સર્વ સૃષ્ટિ ખિચારી,
દિઠી સૂર્ય દેવે સજ સિંહસ્વારી.

૬૧

ચઢ્યો જ સમે ખૂળ વર્ષાદ ખાસો,
થયો તેથી ચાટા વિષે તો તમાસો;
અહીંથી તહીં દોડતા લોક ભાસે,
યતા યુદ્ધમાં કાયરો જમ નાસે.

૬૨

કધકે શિરે ખેસ તો ઢાંકી દીધો,
ડરી બણીએ નારીનો વેપ દીધો;
કધકે શિરે છત્રિઓ ઝાઢી સારી,
ભુઓ મેઘરાયે કર્યા છત્રધારી.

૬૩

યદ આજ કાં તો પ્રવૃત્તિની વૃદ્ધિ,
 સજી હાર શોભી રહી સર્વ સ્થિતિ. ૭૫
 જુઓ નિર્જળાં સ્થાનમાં નીર જમ્યાં,
 જનો પામરો જણીયે દ્રવ્ય પામ્યાં;
 તળાવે બહુ દેડકાં બૂમ પાડે,
 મલી લેંસનાં જેમ પાડાં ખરાડે. ૭૬
 ગયાં સારસો તો હડી સિંધુ તીર,
 નિહાળી તળાવોતણું ડાળું નીર;
 કુબુદ્ધિ તણા જેમ દેખે તરંગ,
 તજે સજ્જનો સઘ તેનો પ્રસંગ. ૭૭
 જુઓ પક્ષી કલ્લોલ કેવાં કરે છે,
 અહીંથી તહીં ઊડતાં તે કરે છે;
 દિસે જેમ આકાશના કાશદો છે,
 સમાચાર દેવા સુરસુતો ગ્રથો છે. ૭૮
 બપેઆ તથા કેઠિલા શબ્દ બોલે,
 સુણીને તપસ્વી તણાં દીલ ડોલે;
 કેહું ઊપમા શબ્દ કેવા ગણાય,
 મધુરે સ્વરે નાયકા જેમ ગાય. ૮૯
 કળા પૂરીને શોભિતા મોર કેવા,
 દિસે દેવને શીર ચુક્રટ જેવા;
 ઘણા ઊજળા આ બગેા બેઠા લીલા,
 દિસે જેમ સાળૂ વડે સાક્ર કીલા. ૮૦
 જુઓ આ બગેા સૌ જઈ પાસે બેઠા;
 નહીં ઊતરે આડથી આપ હેઠા:

૧. બગલો હયા જાડ હપર બગે છે તે નીચે હતરતો નથી અને
 બગલી તેને ખોરાક લાવીને ખવડાવે છે અને ચાંચો મારતી નાય છે. નર-
 સિંહ મહેતાના પદમાં છે કે "જે રતે બગલો પારસ ચડે."

- દિસે બાંધીએ આળસુ દ્રવ્યવાન,
 પીએ ખાય ખેતી રહે એક સ્થાન. ૮૧
 બધી^૧ લાવી આરો વરે માંની આગે,
 વળી ચાંચથી મારવા કાંઈ લાગે;
 રણ્યુ નારીનું પાછને દુઃખ ખોલે,
 'અરે ખાળ' આ મૂખને એમ ખોલે. ૮૨
 વિટાયા તરુ ઊપરે બૂળ વેલા;
 દિસે અખતરે ટોપ બાણે ધરેલા;
 લીલાં ઘાસ ગાયો મુગો ઝા અરે છે,
 સુરાનયે પ્રજા નેમ મૂખે ફરે છે. ૮૩
 સુરાનયે પ્રજા વંશ વિસ્તાર જેવા,
 ઉગ્યા ખેતરે અન્નના છાંદ એવા;
 દિસે રવેત ડોડા બુઝો કેવડાના,
 લલા હોય તે નેમ લાલા શુરાના. ૮૪
 ઉગ્યા અન્ન માંબરીના ટોપ કેવા,
 રચ્યા હોય રૂપા તળા ટોપ જેવા;
 હશે ત્રંતિયા માણસોનો મુકામ,
 રચ્યાં હોય તંબુતળાં નેમ ધામ. ૮૫

ઉપજાતિ જન.

- કહું ભલાં સૂરજ પૂલ કેવાં,
 બેતાં દિસે વતુળ દાલ જેવાં;
 બે રંગ-થીજે જગમાં જણાયાં,
 બાણે રુડા વીરસે રચાયાં. ૮૬

દોહરો.

- પુલ્યાં પૂલ અનેકવાં, કહું શોભા તે કાળ;
 આવી અનેક અખતરા, વરવા લે પુલમાળ. ૮૭

ગુલાબ ને અટમોગરો, મારિજાત મંત્રુર;
વળી પુલ્યો વનકેસરો, પુષ્પ દિસે ભરપૂર.
અગસ્તિયો જસુદ વળી, કદંબ પુલ્યાં ફૂલ;
અફૂલ અંબેલી તણાં, ઓપે પુષ્પ અમૂલ્ય.

૮૮

૮૯

ભુજંગી છંદ.

જુઓ હારશિંગાતણાં ફૂલ સારાં,
પીળી પાઘડી ઓઢણી રંગનારાં;
ધર્યો જેમ સંચામનો રંગ અંગે,
દિસે અપ્સરાઓ અતીશે ઉમંગે.
લીલા આમલીએ ધયાં કાતરા ફે,
દિસે દેવિનાં કાંકણો જેમ આ છે.
જુઓ છોડ કેવા દિસે પુષ્પ કેરા,
દિસે પૃથ્વીએ પુષ્પના હાર પેર્યાં.
કહું શોભિતા કેળના થંભ કેવાં,
જુઓ જાણીએ શોભિતા જાંઘ જેવા;
વળી એકે જિયું જુઓ આડે લાંબુ,
ફળો લાગિયાં જેહને ખૂન જાંખુ.
દિસે જાણી અંદકની ગોળિયો છે,
મહા મેઘની કોળથી આવિયો છે;
મહા જોરથી ખૂબ મારો ચલાવ્યો,
ઋતુ ગ્રીષ્મને તે ત્રી શું હઠાવ્યો.

૯૦

૯૧

૯૨

૯૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

રવિ સરી વાદળીઓ છવાય,
ખુલ્લા વળી તે ઘડિમાં જણાય;
સંચામ મધ્યે શુરવીર જેમ,
અદરય જે દર્શિત થાય તેમ.

૯૪

અંધારિયાં અંધારી વૃષ્ટિ થાય,
ખીહામણી રાત. ઘણી જણાય;
તે જેમ સંગ્રામ સમે આતીશે,
સંગ્રામ ક્ષેત્રે ભયભીત હીમે.

૯૫

દોહરો.

તમરાં ખોલે રાતમાં, જેમ નુપુર અણકાર;
જાણે રણભૂમી વિષે, ભૂત તણા બણકાર.

૯૬

ઈદિવગ્ન વૃત્ત.

જે આગિયાના ચળકાટ થાય,
ઉડે મહી ને નભમાં ઘણાય;
જ્યારે છુપ્યા સૂર્ય સંસાર જવા,
તેજસ્વી ત્યાં એવ જણાય તેવા.

૯૭

દોહરો.

આવી આવણી પૂર્ણિમા^૧, વીલ્યો વર્ષાકાળ;
નામ ફેરવી ધારશે, હવે શરદ ઋતુ હાલ.
જેમ જીવાની જનતાણી, જતાં વૃદ્ધ કહેવાય;
તે રીતે દલપત કહે, જીવું નામ જણાય.
થાય શરદમાં શરદ ભય, મરદ મેરીને શીય;
રક્ષાખંધન લઈ ધરે, ગુરુજનની આશીય.

૯૮

૯૯

૧૦૦

શરદ ઋતુનું વર્ણન.

દોહરો.

માવણુ વદ્યો શરદ ઋતુ, કાં કન્યા સંકાત;
જે ઋતુમાં ખેતાં પ્રેરે, સાગર સરિતા ચાલ.

૧

૧. અથવા સિંહ સંકાતિ પુરિ વર્ષા-આગેનું પૂર્ણિમા, જેમ પશુ-કર્કે છે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

થયો અગસ્તોદય પૂર્વ ભાગે,
જણે પીધે તો નિધિ સર્વ આગે;
જણે નિધિને ડર ફીલ જાગ્યો,
તેથી હવે શાંત થવાંજ લાગ્યો.

૨

માલિની વૃત્ત.

ગગન સુરજ કન્યા-રાશિમાં પાસ કીધો,
નિજ પતિ તરુણીએ હસ્તમાં જેમ કીધો;
રવિથી લન તણું, તો થાય તોફાન થોડું,
જન મદ હતરે છે, જેમ યાતાં સજેડું. ૩
પવન પણુ હતો જે, યાદ તોફાનકારી
ધરણિ ગગન ધીમી, છે બતી આજ ધારી;
સમજી જન વિચારી, ભુક્ષિથી બહી લેશે,
અતિશય મદ નિત્યે, કાઈને ના રહેશે. ૪
વરુણ દિશ તણને, પૂર્વનો વાયુ આવે,
કદિ કદિ જલવૃષ્ટિ, પૂર્વમાંથીજ લાવે;
મનુષ્ય મન વરગો, જેમ જુદા જણાય,
કદિ કદિ દરિ બતાં, વેગ જુદોજ જાય. ૫

મનહર છંદ.

મીનની સંક્રાંતિ પાછી-પવન પશ્ચિમતણે,
કન્યાની સંક્રાંતિથી ધ્રુવાન તણે આવશે;
કહો એવા પવનને બરુસો કરશે કેમણુ,
નહી એક રીત નિત્ય નહીં તે નિભાવશે;

જે જનના મગજમાં પવન ભરાતો હોય,
 એવાનો ભરુસો કોણ અંતરમાં લાવશે;
 કહે દલપત તેની પ્રીતની પ્રતીત નહીં,
 મન તણો મર્મ કહે પછી પંસ્તાવશે.

૬

માલિની વૃત્ત.

જલધિ પણ જુઓ આ, શાંતતા સારી પામ્યો,
 મદ અવિક યડેલો, જેહનો તે વિરામ્યો;
 સ્વલપ ભણિત વિદ્યા, જેમ ગર્વિષ્ઠ થાય,
 સ્વસ્તર ભણિ આજુ, ગંભિરાઈ જણાય.
 જગપથ ગતિકારી, નાવ આલ્યાં વિદેશે,
 સુનૃપ અમદ થાતાં, ન્યાય આલે વિશેષે;
 નહિ જલદી ડુખાવે, એમ વિશ્વાસ આવે,
 સુજનપણું નિહાળી, જેમ શંકા ન લાવે.

૭

૮

ઉપજાતિ વૃત્ત.

હવે જુઓ આ વળી હાથિયાએ,^૧
 શું ફેરવી શુંડ પ્રમત્તતાએ;
 વૃષ્ટિ વિશેષે કરવા મચેલો;
 સંગ્રામ તેણે કરિયો શું છેલ્લો.

૯

માલિની વૃત્ત.

કદિક નભ ચડે છે, વાદળાં શ્વેત રંગે,
 શરદ જલદ છાઈ, વૃદ્ધતા જેમ અંગે;
 કદિક જલદ વૃષ્ટિ, સર્વડાંની કરે છે,
 મિત ધન પણ દાતા, દાન તો જેમ દે છે.

૧૦

૧. સપ્ટેમ્બર ભેસતાં જે ૧૩ દહાડામાં વરસાદ ચાલુ તે. પણ ચિન્નમે તાપ પડે તે પછી છેલ્લો વરસાદ સ્વાતિનો અક્ષરજનક પડેલો જલદાશિયા સુધીમાં થાય છે.

નભ પર વિલસે છે, વાદળાં જ્વેત કેવાં,
હિમગિરિ શિખરો તે, શોભતાં હોય જવાં;
કદિ કદિ રવિ તેમાં, ગુપ્ત થીને જણાય,
મિત ધન અતિ દાતા, જેમ હેતાં લખાય.

૧૧

દોહરો.

શરદતણી સૂરજ સને, અંગે વેષ અપાર;
કોઈ સમે શોષે સલિલ, આપે બની ઉદાર.

૧૨

મનહર છંદ.

કોઈ સમે કાળાં વાદળાં સમાન વેષે ધરે,
કોઈ સમે જ્વેત વેષે વાદળાં સાને છે;
કોઈ સમે રાતાં ધરે કસ્તુરનાના રંગ જવાં,
કોઈ સમે મીળાં પણ છતે જોતાં છાજે છે;
કોઈ સમે ઢાંકે મુખ કોઈ સમે ખુલે મુખ,
કોઈ સમે ચૂપ રહે કોઈ સમે બાજે છે;
ગ્રાંતપણું તીવ્રપણું સમે આ તે શરદનો,
રવિ રાય છે કે બહુરૂપી આ બિરજો છે.

૧૩

આલિની વૃત.

શરદ ઋતુ સલામાં, સ્વચ્છ આકાશ દીસે,
દરપણુ શુભ માંજયું, જેમ જોયે અતીશે;
અળક અળક થાતું, અંદરું બિંબ ચારુ,
અથળ કમળ જોયે, નીરમાં જેમ સારુ...
અળક અળક થાતું, અંદરું બિંબ કેવું,
સરસ વદન શોભે, રાત્રિ રાણીતું જેવું;
વળી ગમન વિષે આ, સ્વચ્છ તારા મણા છે,
ઋતિ તરુણિના શું, હાર હીરાતણા છે.

૧૪

૧૫

શશિ સનમુખ ભાળે, ચાહિ ચાહિ ચઠારી,
 જનમયકીજ ખાંધી, પ્રેમની જેમ દોરી;
 પ્રભુ પદ પર પ્રેમી, જે રીતે પ્રેમ આણે,
 અવર સદળ મિથ્યા, જીવમાં એમ બાણે. ૧૬
 કુસુદિનિ રજનીમાં, અંદ દેખી ખીલે છે,
 દિવસપતિ નિહાળી, દુઃખ પામી લળે છે;
 સુરખ મનુષ્ય ઢાંગી-ને સદા સ્નેહિ બાણે,
 પરમ પુનિતને તો, દેખિને દુઃખ આણે. ૧૭
 કુસુદ કમળ સાથે, જન્મીને ઉછરે છે,
 પણ શશિ રવિ પોતે, સ્નેહ બૂદા ઠરે છે;
 જનમ જનનિ એકે, તોય જુદા સ્વભાવ,
 વિબુધ જન વિલોકો, ઇશ્વરી એ બનાવ. ૧૮
 અધિક વિમળ આપે, આજ આકાશગંગા,
 ગગન મઠરાશિ^૧ મધ્ય ભાગે પ્રમંગા;
 લઘુ લઘુ ખડુ તારા, ઠેરિ તે છે પ્રભાવ,
 વિગતિ સરવ જેતાં, દુખિને તે જણાવ. ૧૯

ભૂભામિની વિષે.

ભુજંગી છંદ.

લીલાં ચીર ચોખાં ધર્યાં આપ અંગે,
 જુએ જાણિયે જે ભરાણી ઉમંગે;
 રસીલી રચ્યો વેપ રૂડો રૂપાળો,
 ભલી ભૂમિદા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૦

૧. પૂર્વાર્ધ ખગોળ ને ઉત્તરાર્ધ ખગોળની બેલમાં, તે બંનેને જુદા પાડનારી આકાશગંગા છે. તે મઠરાશિમાં વ્યક્તને મિથુન ને કંઈ શશિની સ્વચ્છે નીલે છે.

- ધવાઈ રહ્યા અનના છોડ છાજે,
 સુરી રીત રોમાવળી જેમ રાજે;
 નિધી નીરનો નાભિ જેવો નિહાળો,
 ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૧
- ભલો ઠામ ઠામે દિસે ભેજ કેવો,
 વળ્યો જાણીયે પડ માંહી પ્રસેવો;
 નદી નીર રેલા તણો છે ઉછાળો,
 ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૨
- દુહ્યા દુહના ઝાડના ક્યારડા છે,
 ધર્યા બાણીએ હોંશથી હારડા છે;
 મણિ શ્વેત માળા સમાને મરાળો,
 ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૩
- રુડા મોરના ચોર શા હું વખાણું,
 સતી બાણીએ ગાય છે શુદ્ધ ગાણું;
 રુડા કંથ દેખી દ્વિતી ઉછાળો,
 ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૪
- ગિરી શીખરે વાદળાંની ઘટા છે,
 છુટેલા ભલા ચોટલાની છટા છે;
 લઘુ પર્વતો તે ધરે દુન્ય ઢાળો,
 ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૫
- કવજ દેવળો ઉપરે ખેલ ખેલે,
 છખીલી છુટા છેડલા જેમ મેલે;
 ગુચ્છે તેમનો હું સ ત્યાં બુદ્ધિવાળો,
 ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૬
- યદ્ય ધૂળ વોવાઈને સ્વપચ્છ સારો,
 કરી સ્નાન બાણે યની શુદ્ધ નારી;
 ગ્રે છીપ બાણે કરે ચક્ષુ આળો,
 ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૭

ચણ પાસ પંખી ઉડે આસપાસે,
 ભલો ખંધ લેવા ભખ્યા ભંગ ભાસે;
 વિશેષે દિસે વેષ પેટે રસાળો,
 ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૮

રવી અસ્ત ટાણે મળી ભુકિત મોટી,
 ધરી બહુએ કાનમાં બે અકોટી;
 ધર્યો સાડલો રંગ રાતે પનાળો,
 ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૨૯

પતી મેઘ આકાશ ચોપાસ આવ્યો,
 મણી મોતી તે કેટલાંએક લાગ્યો;
 સતીનો થયો હેઠ હેખી સુખાળો,
 ભલી ભૂમિકા ભામિની રૂપ ભાળો. ૩૦

પતી મેઘરાબતણો પામી પ્યાર,
 સજ્જવ્યા પતીદેવ શૃંગાર સાર;
 પુરો હર્ષ પામી પ્રિયા પૃથ્વી નામે,
 દિડી દેવી જીવીજ દલપત્તરામે. ૩૧

દોહરો.

અધારું અરધાંગના, અરધે અંગ ઉજ્જેશ;
 બહુ પર્વત લાવિયો, અર્ધ નારિનો વેશ. ૩૨

માલિની વૃત્ત.

નદિ જળ મળ છાંડી, વેગ ધીમો જણાય,
 મનુષ્ય ગત બુવાની, શાંત તે જમ થાય;
 તટ સમિપ તરુઓ, નિર્ભય છે નિહાળે,
 સુજન સમિપવાસી, તે સુખી જમ ભાળે. ૩૩

સરિત-સર સુશેણે, નિર્ભળાં નીરવાળાં,
 કમળ સરસ રંગી, ત્યાં દિસે છે રૂપાળાં;

નિરમળ મન મધ્યે, ધર્મનો ભાવ જેમ,
પ્રગટ સરસ સોભે, સ્વચ્છતાયુક્ત નેમ. ૩૪

બમર ખાડુ ભમે છે, પૂલનો ગંધ લેવા,
ગુણ ગ્રહણ કરે છે, ગાહકો સુસંજ્ઞે,
બમર રવ કરે છે, પામી આનંદ અંગે,
કવિજન શુભ કીર્તિ, જેમ ખોલે પ્રસંગે. ૩૫

પવનતણી લહેરે, પંચનાં વૃંદ હાલે,
કરતી સુરત કેલી, અપ્સરા જેમ મહાલે,
સરિત સર તરંગો, ચાલતા મંદ મંદ,
સ્થિર મન જન ચાલે, જેમ છુટે સ્વચ્છંદ. ૩૬

અર સરિતથડી બે, વાણિયા ભડિ જાય,
ખાડુ રવ કરનારાં, દેડકાં ના જણાય:
નિરમળ મનવાળા, ભૂપને જેમ છોડી,
કપટિ જન ખસે છે, સ્વારથી સ્નેહ તોડી. ૩૭

જલદ ઋતુથી બૂદો, વેપ ધાર્યો નંદીએ,
શિશુ વય શણખારો, ફેરવ્યા જેમ સ્ત્રીએ,
હરિત વૃણ હતાં ત્યાં, શેરડા થે ગયા છે,
ધરણિ શરીર સાડી, ધારિ જૂદી શું આ છે. ૩૮

અવનિ ઉપર રુડા, સાફ રસ્તા પડ્યા છે,
કવિજન મનમાં તે, દેખી કેવા ચડ્યા છે;
હતી તનપર સાડી, જે લીલા રંગ લીની,
અદલી નવીન ધારી, આજ પદાપટીની. ૩૯

સરિત સર તટે છે, હંસ ને ચક્રવાક,
મધુર સ્વર ઉચારી, હૃદય પામે અર્થાક:
વિમળ જળ વિલોક્ષી, આર્વિયા પશ્ચિ અિવા:
સુજન અમલ આરે, જેમ આવે રહેવા. ૪૦

ઉપજાતિ વૃત્ત.

પ્રસન્ન થૈ ચોયણી ચંદ્ર પેખી,

પ્રસન્નતાનો શુભ કાળ લેખી;

આપે જનને કળ તે ધિતેલાં,

શિશુ દિસે તેથી ખુશી થએલાં.

૪૧

તુલા સમીપે રવિ આજ આવ્યો,

ભલી વિધિ શું ધનસાફ લાવ્યો;

તાળી ક્યો છે દિન રાત્રિ તૂલ્ય,

લાસે ન તેમાં પણ માત્ર ભૂલ્ય.

૪૨

માલિની વૃત્ત.

પ્રતિ વનવન હીસે, અતનો પાક સારો,

પલટશુ સમ ઊભી, છોડની સીધી હારો;

સરસ સરસ ક્ષેત્રો, જરનાં જ જણાય,

હય સહિત ન હીસે, સ્વાર જે માંહિ જાય.

૪૩

સુકળુ કળસલામાં, રુડી રીતે રચાણા,

ધવલ નવલ હીસે, જાણિયે મોતિદાણા;

વળિ અધિક વિલોક્યાં, ખેતરો ખાજરીનાં,

ફળિત ફળ દિસે છે, તે કૃપા ધંધરીનાં.

૪૪

મગ મઠ અડદોની, શિંગ ચોખાની સારી,

પૃથક પૃથક રંગે, ખીજ તે મઠ્ય ધારી;

પૃથક પૃથક ગુણો, ધંધરે ઉપજાવ્યા,

જન મન નવ જાણે, વસ્તુ શીનાં ખનાવ્યા.

૪૫

કૃષિક પુરુષ નારી, ક્ષેત્રમાં ગીત ગાય,

અધિક કળ થએલાં, અત તે ત્યાં જણાય;

જગતપતિ પ્રભૂએ, અત લાડાર આપ્યો,

અધિક હરખ એથી, વિશ્વમાં જમ વ્યાપ્યો.

૪૬

તિતિર ચકલિ સુડા, આવતાં અન્ન ખાવા,
 કૃષિક પથર નાખે, ગોફણે તે ઉડાવા;
 ધરરર અરજાંતી, જમ ખંદુક ગોળી,
 નિરખિ વિહગ નાસે, શત્રુની જમ ટોળી. ૪૭
 કૃષિ જન ચઢિ માળે, જોરથી ખૂમ પાડે,
 વિચરિત વિહગોની, ટોળીને તે ઉડાડે;
 સકળ વન રહ્યું છે, તે સ્વરે ખૂમ ગાજી,
 નિરખી જન પ્રવાસી, ચાલતાં ધાય નાજી. ૪૮

મનહર છંદ.

એક લોળો ભાભો મોટા ખેતરમાં માળે ચડી,
 હરણુને હાંકે અને પક્ષીને ઉડાડે છે;
 જંગલી જનાવરોને ખંડુ ખીવરાવવાને,
 ચીર રહી પોતે એક ચાળી લે ખજાવે છે;
 એવે સમે હાંટ આવી ખેતરમાં ખાવા લાગ્યો,
 લોળો ભાભો ચાળી ઠોકી તેને ખીવરાવે છે;
 ત્યારે ખોલ્યો હાંટ મારે માથે તો વંખાણુ ગાજે,
 ઠાસો ચાળી ઠોકે તે લેખામાં કાણુ લાવે છે. ૪૯

માલિની વૃત્ત.

ખરડ કરી ખડીનો, ઠીકરાના ઘડાને,
 લકુટિ ઉપર રાખે, માનવીના સમાને;
 નિરખી હરણુ નાસે, માનવી એમ જાણી,
 અખળ જન^૧ નકામું, તો કહે કાણુ વાણી. ૫૦
 તરુ પર અગ વૃંદો, શખ્દ સારા કરે છે,
 જગતપતિતણી શું, કીર્તિ તે ઉચ્ચરે છે;

^૧ માણસના આકારના ચાડીઆ પણ પશુ પક્ષીથી ખેતરનું રક્ષણ કરે છે, તો નિર્બળ માણસ નકામું કેમ કહેવાય ?

જમણ જમી જીવંતી, જનમાં જેમ ગાય,
કણ ચરિ ખજ ટોળી, એમ ગાતી જણાય.

૫૧

ઇંદ્રવજ્ર વૃત્ત.

ચિત્રાતણા તાપ અમાપ આવ્યો,

સંશ્રામ શીખે દરિ શું મચાવ્યો;

તેથી તપ્યા એડુત તો અચાય,

તે કૈક નાઠા તણ ભાગ લાય.

૫૨

તપસ્વિયો જે તપ સાધનારા,

પંચાગ્નિનું તાપન તાપનારા;

ચિત્રાતણા તાપથી તાપ પામી,

જઈ રહ્યા તે તરુ હેઠ જમી.

૫૩

ભાલિની વૃત્ત.

પ્રભુકૃત નિયમો છે, તે ઘણા ઉપયોગી,

મરમ મન વિચારે, ભોગી કે કાઈ ભોગી;

તપ વિણ નવ પાડે, અત્ર ક્ષેત્રો વિષે તો,

તપ વિણ ગુણ કાઈ, જેમ દીઠો ન લેતો.

૫૪

નવિન નવિન અન્ને, પૂર્વજીને પુજે છે,

જન મન મુદ પામી, શ્રાદ્ધ કૃત્યો સુજે છે;

નિજ બળથી કમાઈ, પામીને ખાનપાને,

સપુત જનમદાતા, પિતૃનો પાડ માને.

૫૫

કદળિ ફળ વિશેષે, આ ઋતુમાં મળે છે,

અશન સરસ લાગે, ખાંડ ઘી બે મળે છે;

કુળ ધન વળિ વિઘા, તે તણે સુક્ર થાય,

જન જગત વિષે તે, જેમ રડો જણાય.

૫૬

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ભીંડા મરચા છે ખડુ ભાદવાના,

છદેલ જેવા ધનવંત નાના;

નહિં ભૂમિમાં મળ્યુંત મૂળ,
યહી વધી કેમ થશે પ્રશ્ન.

૫૭

[કુંઠળિયો.

ભીડો લાદરવા તણો, વડને કહે સૂણ વીર,
સમાઈ નહિ હું સર્વથા, તું જ સરવર તીર;
તું જ સરવર તીર, સૂણી વડ ઉચાર્યો વાણી,
વીતે વર્ષો કાળ, જમશે હું ખીજે જાણી;
દાએ દલપતરામ, વિત્યો અવસર વર્ષોના,
ગયો સુકાઈ સંમૂળ, ભીડો તે લાદરવાને.

૫૮

માલિની વૃત્ત.

નવલ ધવલ રંગે, કાશ્યપ પુષ્પો દિસે છે,
અમર ધરણિ વીરે, વારુ શું વીલસે છે;
સરિત તટ બેઠોની, પકિત દેખાય કેવી,
ધવલ નવલ રંગે, હાથિના દાંત જેવી. ૫૯
પૂલ શુભ પચરંગી, થાય ગુલબાસ કેરાં,
નિશિ મુખ સમ એ તો, સોભિ ઉઠે ઘણેરાં;
ભિન ભિન પ્રતિશાખા, રંગનાં પૂલ પૂલે,
જગતપતિની માયા, દેખીને દીલ ભૂલે ૬૦
ખડુ ખડુ વળિ રાતાં, પૂલ ખર્યોરિયાનાં,
જળધિસુત પ્રવાળો, તુલ્ય દીસે મળનાં;
વિશુદ્ધ કવિ વખાણે, આઠનો રંગ જેવો,
અતિ અચરજકારી; ધક્કરી એલ એવો. ૬૧

દ્વિવજ્ર વૃત્ત.

લીલાં બુઝો ધંતુર પુષ્પ ધારી,
બાણે રૂપાની શરણાઈ સારી;

ઝેરી ફળો કંટક યુક્ત દેખો,

બંભે લગાવી મગખૂત મેખો.

૬૨

દોહરા.

સમજે તે સદા તણો, કાઢે વાંક ન કંચ;

કેરીને કાંટા નહીં, ધંતુર ફળને હોય.

૬૩

ખેતર પાકે ખેડુને, જમ કમાણી થાય;

વધે કમાણી વેદને, શરદે તેમ સદાય.

૬૪

ઉપજાતિ વૃત્ત.

કંટે સમે જો જન પંથ જાય,

નીરાગી કાયા જનની જણાય;

એવું વિચારી તન સાદુ થાવા,

ગર્ખા ઠરાવ્યા નવરાત્રિ ગાવા.

૬૫

અખંડ દીવો ઘરમાં રખાય,

વાવે જવારા વળિ હોમ થાય;

તો ત્યાં જુઓ સ્વચ્છ હવા થવાની,

ભલા કહે પૂજન તે ભવાની.

૬૬

માલિની વૃત્ત.

રસભર નવરાત્રી, ગાખયો ગાય બાળા,

મધુરે મધુર શબ્દો, હિચરે તે રસાળા;

મધુરે સ્વરથી ગાતી, એ રુડી કેવિયો છે;

સુરભવનધક્ષી શું, સંચરી દેવિયો છે.

૬૭

દિન શુભ દસરાનો, ભૂમિ મધ્યે ભલે છે,

મમડી પુજન સારું, રાય સ્વારી સજે છે;

પરમુલક લડીને, જીતવા ફોજ જાય,

અધિક સરમ શોભા, એવી એની જણાય.

૬૮

ખાંતાપહનુતિ અલંકાર.

દંડવિજય છંદ.

જો સખિ આ ચપળા ચમકે,
 ચપળા નહિ શસ્ત્રતણી ચમકારી;
 વાદળ વૃંદ પસ્યાં ધરણીપર,
 ના સખી છે ગજ જો નિરધારી;
 શોર કરે મુણ દાદર મોર,
 નહિ સખિ શોર કરે નરનારી;
 જો પરજન્ય ચડયો દલપત,
 નહીં પરજન્ય નરેશની સ્વારી.

૬૯

માલિની વૃત્ત.

શરદ પુનમ સાંજે, ચંદની ખૂબ ખીલી,
 પતિ સહ વન જોવા, જાય રામા રસીલી;
 સજન હળી મળીને, આજ ખેસે અગાથી,
 હિડગણ સમ શોભે, સ્વચ્છતા સુપ્રકાશી.
 શરદ પુનમ રાત્રી, નામ માલિક્યકારી,
 સકળ જન કહે છે, સીપ લે મોતી ધારી;
 સુવચન ઉપદેશી, નિત્ય જે સાંભળે છે,
 કદિક વચન તેનું, જેમ ચિત્તે કરે છે.
 ગણિ સમીપ નિહાળો, અશ્વની છે અનૂપ,
 ચપળ થઈ ચડયો શું, ઘોડિયે રાત્રીભૂપ;
 હરણતણિ નિશાની, ચંદ્રમાં ચિત્ર જોવી,
 ગણિ નૃપતિ શિકારી, પામિયો પ્રાપ્તિ એવી.

૭૦

૭૧

૭૨

દોહરો.

શરદ પુનમ મોહામણી, શરદ ઋતુનો અવ;
 યોગ્યા દૂધ અશન કરે, પ્રીતિ કાંતા કવ.

૭૩

હેમંત ઋતુનું વર્ણન.

[તા. ૧૦ મી. અક્ટોબરથી ૯ મી. ડિસેમ્બર સુધી.]

દોહરા.

શરદ તણી શરદી ગઈ, હવે થયો હેમંત;
 પરોઢિયે ઠંડક પડે, ઘટે સૂક્ષ્મ જીવજંત. ૧
 કચરા ને કાદવ મટે; દિશે સ્વચ્છ આકાશ;
 હિમાળુ વાયુ વહે, આપે ચંદ્ર ઉજાશ. ૨

દિવાળી.

માલિની વૃત્ત.

અધિક હરખ આપે, આજ આવી દિવાળી,
 જન ઘર શણગારે, વસ્તિ દિપે રૂપાળી;
 મધુર સ્વર સુવાજ, મંડળીમાં બજવે,
 જગપતિ ગુણ ગાઈ, ભાવ રુડા ભજવે. ૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જીઆ નરો સૌ શણગાર સાજ,
 ફરે હરે અંતર થાય રાજ;
 જાણે પ્રભુની બહુ પ્રીત બમી,
 પ્રભુ નવો શું ગિરપાવ પામી. ૪
 રામા રુડા આંગણ ચોક પૂરે,
 ખડી ગુલાલે હળદી સિંદૂરે;
 લક્ષ્મી નહીં શું ઘરમાં સમાઈ,
 આવી દિશે આંગણ ઉભરાઈ. ૫
 કદોષ ખાડે ફળ ચાસણીનાં,
 ભલી ભલી ભાત જુદી ઘણીનાં;

બેતાં દિસે ઘાટ-વણા-રૂપાળા,
બાણે કરે ધર્મ-કૃત્ય ચાળા.

૬

માલિની વૃત્ત.

નગર સરસ નિરમ્યાં, જમ આપે નવીન,
સરસ ઉપરિ આપે, આજનો શ્રેષ્ઠ દીન;
ઘર ઘર પ્રતિ દીસે, દીપતી દીપમાળા,
અવનિ કરતી હોયે, વ્યોમના જમ ચાળા.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જુઓ ખની આતસકાર ખાણ,
જેઈ હૃદમાં જન થાય રાણ;
બેતાં દિસે પા ઘડી જેલ ખાસો,
એવોજ છે આ જગનો તમાસો.
ઢોઢીથી દારૂ સળગી ઉઠે છે,
બાણે ઉગ્યું કાંચન આડ એ છે;
ચાખાં દિસે પત્ર પુલો ખરે છે,
બેવા થકી માત્ર ખુશી કરે છે.
તે પુલ ને જ-પુલ ખાગ કરાં,
છે એક નામે ગુણ તો જુદેરા;
એવીજ રીતે જગમાં પ્રમાણો,
જનો જનોમાં પણ ફેર જાણો.
આંધારમાં ઉંચી ચંદ્રે ઉવાઈ,
તારા ખરે તે નિરખો નવાઈ;
બાણે ભંદુ ખાણ તહાં ચલાવ્યું,
તારા નલેથી જઈ પાડી લાવ્યું.
ચલા જુઓ પૂર્ણ ખપોરિયાની,
બાણે ભલી તે પણ છે કલાની;

૮

૯

૧૦

૧૧

બે આવી રીતેજ અપોર થાત,
 તો સૂર્યની પૂછત કોણ વાત. ૧૨
 દેવદિયા તો ખડુ ઠામ ફૂટે,
 બાણે ઠઠેલા પર ધાળી ફૂટે;
 અનેક આકાર બીજા કયાં છે,
 ખબૂરી ને આદર ફાળકા છે. ૧૩
 વહી પુછ સાકર પાન વેંચે,
 નામાં નવાં ખૂબ ખુશીથી ખેંચે;
 દેવાલયોમાં અનદેહ થાય,
 જનોવિષે હર્ષ વણો જાણાય. ૧૪

નવા વર્ષવિષે પ્રભુસ્તુતિ.

દોહરો.

નૃપ વિક્રમના શકેતાણું, વંચાચું નવું વર્ષ;
 આપો પ્રભુ આ વર્ષમાં. હર્ષ અધિક ઉત્કર્ષ. ૧૫

ભુજંગી શંદ.

અહો નાથ હેતે હવે હાથ ઝાલો,
 પ્રભુ પાછો દો પ્રેમનો પૂર્ણ ખ્યાલો;
 દૃષ્ટા દિષ્ટિથી બુદ્ધિ દૈ કદ દાપો,
 નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૬
 જાણે રોગ ને દોષ સર્વ જનોના,
 તથા તાપ ને ત્રાસ નાસો તનોના;
 બધી બીક ટાળી મટાડો! બળાપો,
 નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૭
 પ્રજા સર્વ સખી વસે થૈ સુખાળી,
 દશે દિશમાં નિત્ય દેખે દિવાળી;

- જપે તાહરા નામના સર્વ જાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૮
- સદા પ્રસ્તુ સર્વ મળો મૂલ સસ્તે,
રહે શુભ શોભા ખની સર્વ રસ્તે;
છલે માળિયે છત્યની છાપ, છાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૧૯
- મહીમાં ભલા વર્ષજે મોહ માગ્યા,
રહે લાભને લક્ષમાં લોક લાગ્યા;
જળે અંગમાંથી મટીને ઉતાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૦
- વિવાનાં અહર્નિશ વાણંત વાગો,
ભલા લોકની ભાંતિ ને ભીતિ ભાગો;
સ્થિતિ સારીમાં સર્વને સ્થિર થાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૧
- દિનાનાથજી દ્રવ્યની છૂટ દેજો,
બધા લોક લાખોતણો લાભ લેજો;
પ્રજનાં પ્રલે થે જળે સર્વ પાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૨
- સુખે સંપડાવે સુલોકો સમૃદ્ધિ,
વળી વંશની આપજો આપ વૃદ્ધિ;
લડાવે ભલાં પુત્રને લાડ ખાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૩
- દહીં દૂધ ધી ગોળ ને માલ મેવા,
મળે અદ્ય મૂલ્યે ઉદે થાય એવા;
અને અન્ન સસ્તાં મળે માંડી માપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો. ૨૪
- સુખી રાય રાણા પ્રજા સૌખ્ય પામે,

જનો મધ્ય આનંદ આનંદ જામે;
વળી સર્વ સંસારમાં શાંતિ વ્યાપો,
નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.

૨૫

રહો ક્ષેમ મનુષ્ય ને દોર જાતે,
ક્ષિતી મધ્ય ખૂટે નહીં અન્ન ખાતે;
તમો પાર ઉતારજો તારી ત્રાપો,

નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.

૨૬

કીધી પ્રાર્થના તે પ્રજા લોક કામે,

રુડી રીતથી આજ દલપતરામે;

સુશીને પ્રભુજી કરે માફ શાપો,

નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.

૨૭

દોહરો.

હર્ષ અધિક ઉત્કર્ષ દો, સુખ સુર લોક સદર્શ;

વસ્તિતણા આ વર્ષમાં, અવગુણ થજો અદર્શ.

૨૮

કાર્તિક માસ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અહો જુઓ આ વહિયાત એક,

લાવ્યો દિસે અન્ન ભરી અનેક;

છએ ઋતુનું પય હોય ધાવ્યો,

એવો જુઓ કાર્તિક માસ આવ્યો.

૨૯

સલે રહ્યા સૌ મળી ખાર ભાઈ,

કીર્તિ દિસે કાર્તિકની સવાઈ;

સુપુત્ર વિશ્વેશ્વરને! ઠરાવ્યો,

એવો જુઓ કાર્તિક માસ આવ્યો.

૩૦

૧. કાર્તિકસ્વામી શિવનો પુત્ર કહેવાય છે. તે જ સુએ કરીને જ માતાએને ધાવ્યા હતા. તે જ ઋતુએને ધાવેલો એજ કાર્તિક ઋતુઓ છે.

- સેના સજ ભૂપતિ હામ હામ,
 આમાંતરે નૈ કરવા મુકામ;
 સેનાપતીનું પદ હોય લાબ્યો,
 એવો જુઓ કાર્તિક માસ આબ્યો. ૩૨
 તંબૂ વિષે રાજ જનો વસાયા,
 જાણે નહિ તે પુરમાં સમાયા;
 કે વસ્તિના સાગર ઉભરાયો,
 જમાવ તેના વનમાં જમાયો. ૩૨
 વપારી લોકો વિચરી વિદેશે,
 વપારથી લાભ વિશેષ લેશે;
 પ્રભાત યાતાં બહુ પંખી જમ,
 આહાર લેવા ઉડી જાય તેમ. ૩૩
 જતી તજ સ્થાન વિદેશ જાય,
 વર્ષા ઋતુમાં સ્થિર ને જણાય;
 સંસારી લોકો વળી સર્વ જોગી,
 પ્રવાસમાં થાય ઘણા ઉઘોગી. ૩૪
 જાત્રા નિમિત્તે જન જૂથ જાય,
 મેળા ઘણા તીર્થયગે ભરાય;
 હળી મળી હેત વધારવાને,
 જાણે મળ્યા છે જનતીર્થ ખાને. ૩૫
 ઠહું ભલો આ દિન કાર્તિકીનો,
 ખરેખરો તે પણ છે ખુશીનો;
 વિજ્ઞેગિયા મિત્ર વિદેશવાસી,
 તીર્થ મળે છે થૈને પ્રવાસી. ૩૬
 વિશ્રામના માસ વિતી ગયા છે,
 ઉઘોગના માસ હવે થયા છે;
 શિશુપણાના દિન જમ જાય,
 ઉઘોગને યોગ્ય જુવાન થાય ૩૭

પરોઢિયે ટાઢ વિશેષ પાડે,
 હિમંત સૂતા જનને જગાડે;
 જાણે કહે છે જન સર્વ જાગે,
 પ્રભાત થાતાં પ્રભુભક્તિ માગે.
 પૂર્વે ઉગે છે શુભ શુક તારો,
 પ્રભાતનું ચિન્હ જણાવનારો;
 વધામણીઓ જન જેમ આવ્યો,
 વધામણી સૂરજ ઠેરી લાવ્યો.

૩૮

૩૯

દોહરા.

આપે બિંદુ આસનાં, ચળકે મોતી સમાન;
 સૂર્ય ઉગે સૂકાય છે, જોઈ જ્ઞાની લે જ્ઞાન.
 ધન જોખન ને જીવતર, જોવા માત્ર જણાય;
 આસ ખરાખર ઉપમા, જ્ઞાની કવિયો ગાય.
 અનાજ લણુતાં ખેડુઓ, ગીતો ગાતા જાય;
 લણી ખજામાં લાવતાં, હાથડામાં હરખાય.

૪૦

૪૧

૪૨

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખેડૂ જનો ખેતરથી ઉઠાવી,
 ભરે ખજામાં સહ અન્ન લાવી;
 જાણે બહુ બંદર નાવ આવ્યાં,
 ખોરાકનો માલ અથાક લાવ્યાં.
 ડુંડાં કણોનાં ખળદો પિલે છે,
 તેને મુખે શીકણી ખાંધી લે છે;
 જાણે ક્રિયા જૈનમતી સ્વિકારી,
 તેથી મુખે મૂમતિ હોય ધારી.
 ખેડૂ જનો જો કણુ જીપણે છે,
 છોડાં અને અન્ન જીદાં પડે છે;

૪૩

૪૪

સંગ્રામનો સંચર જન્મ થાય, શૂરા રહે કાયર દૂર જાય.	૪૫
ભૂપાળનો ભાગ પ્રધાન માગે, ત્યાં લેણદારો વળી આવી લાગે; જેઠું ખિચારા બની જાય કેવા, જેવા હતા ગ્રીષ્મ કાળ તેવા.	૪૬
એવી રીતે કાર્તિક તો સિધાવ્યો, હવે જુઓ આ મૃગશીર્ષ આવ્યો; જો ધામ સૂર્યે ધનુ રાશિ ધાર્યું, જાણે ધર્યું ચાપ શિકાર સારું.	૪૭
રાત્રી વધી લાંબી ઘણી જણાય, જો છેક ટુંકું દિનમાન થાય; કોઈ સમે જન્મ ઘટે સુધર્મ, વળી વધી જાય અધર્મ કર્મ.	૪૮
વાડી વિષે થાય હજારી ગોટા, માણે કુલોનું સુખ લોક મોટા; ધરે ગળે માળ રચી વિશાળ, જાણે ધરી છે હર રુંદ માળ.	૪૯
સીતાકળીનાં ફળ ખૂબ પાક્યાં, લેતાં વિણીને જન જૂથ થાક્યાં; જાણે શિયાળો પરદેશી આવ્યો, મનુષ્ય માટે ફળ મિષ્ટ લાવ્યો.	૫૦

દોહરો.

નર હેમંતે એ રીતે, કાષ્ઠો ખેલ અનૂપ; ધરણે સ્વાંગ શિશિરતણો, ખદલીને નિજ રૂપ.	૫૧
---	----

શિશિર ઋતુનું વર્ણન.

(તા. ૧૦ મી. ડિસેમ્બરથી તા. ૯ મી. ફેબ્રુઆરી સુધી.)

વસંતતિલકા વૃત્ત.

આગ્યો રવી મઠર* રાશિ સમીપ આજ,
જાણે થયું શિશિર નામ ઋતુનું રાજ;
ટાઢે વિશેષ સહના તનને ધુનગ્યાં,
જાણે શરીરધરને શિશિરે ડરાવ્યાં. ૧

ઝાઢે જનો શરીર ઉપર તો દુશાસ,
લીલી પીળી ધવળ ઢે વળી રંગ લાસ;
જાણે શિશીર ભૂપથી ભય પામી ભારી,
ધર્યો સુવેષ પુરુષે પણ અર્ધ નારી. ૨

અંગીઠિર તાપ નિજ આગળ આ ધર્યો છે,
જાણે પ્રભૂ રિઝવવા જપ આદર્યો છે;
સીતકાર શબ્દ સહિને મુખ નીકળે છે,
જાણે સુમંત્ર પ્રભુનો મુખથી જપે છે. ૩

ઝીણું તણ શરીરમાં ડગલી ધરે છે,
જાણે ધર્યાં જરૂર બખતર અંગ એ છે;
ફાટે ગરીબ જનના પગ ઝોઢ હાથ,
જાણે થયા જખમી તે લડી શીત સાથ. ૪

ખાંતે અનેક વિધિના કરી પાક ખાય,
ઝાઝું વધારી બળને તન પુષ્ટ થાય;
જાણે શિશીર ઋતુને જીતવા વિચારે,
માટે ઉપાય કરીને બળને વધારે. ૫

* ખરી મઠરસંક્રાંતિ તા. ૨૨ મી. ડિસેમ્બરે બેસે છે પણ તેના ૧૨ દિવસ પહેલાં ઋતુનો ફેરફાર જોવામાં આવે છે. ૨. શબડો.

ભીની પીએ અધિક ચાહ ઉનું ગમે છે,
 અધાળ ઉણ જળ, અન્ન ઉનું જમે છે;
 ઠંડે સમસ્ત જગ ઉપર દુઃખ નાખ્યું,
 શું તેથી વૈર અતિ ઠંડક સાચ રાખ્યું. ૬
 રાતે પડે અવનિમાં અતિ હીમ આજ,
 જેત્રો વિષે વણતણા ખડુ છોડ દાઝે;
 લોકો તણા તનતણી પણ ટાઢ ટાળે,
 તે જાણી એમ વણને પણ હીમ ખાળે. ૭
 દોહરો.

જો અટકાવે જીલમ તો, જીલમી દેશે ત્રાસ;
 કપાસ ટાળે ટાઢને, ખાળે ટાઢ કપાસ. ૮
 વસંતતિલકા વૃત્ત.

ઘોંમાં પડે હિમ ઘણો નુકસાનકારી,
 વંતાકડી પ્રથમથી પ્રજળે બિચારી;
 જોરાક એમ જન જતિતણો ખગાડયો,
 જ્યાં ત્યાં હિમે જગતમાં ઝગડો જગાડયો. ૯
 પ્રાણી અનેક ખડુ ટાઢથી દુઃખ પામે,
 પૃથ્વી વિષે કહોં કહોં વળી બર્ફ જમે;
 કોપ્યો જણાય જગ ઉપર શીતકાળ,
 પીડે વિશેષ જળને ગણી વિશ્વપાળ. ૧૦
 જ્યાં ત્યાં જણાય પસર્યું બળ શીત કેરું,
 નીરે સ્થળે ગગનમાં પણ તે ઘણેરું;
 અત્યંત જોર શિતનું ટળી જાય ક્યારે,
 મુઝાઇ એમ મનમાં જન સૌ વિચારે. ૧૧
 જોકાની વાળી વળી ગાતડી ભીડી લૈને,
 વચે અનાજ કૃષિકો પુર મધ્ય જૈને;

શું શીત સાથ જળરૂં કરી જુદાં આળ્યા,

ગાડાં ભરી સરસ સંપત્તિ હુંટી લાળ્યા.

૧૨

ઝાડો તણાં જિરણુ પત્ર ખરી પડે છે,

ઠાઠ પ્રમાણુ નિરખી મજરે ચડે છે;

જાણે શીતે તરુવરો ખડુ હુંટી લીધાં,

વસેા રહીત તરુઓ કરી કોષ કીધાં.

૧૩

શીયાળિયાં વન વિષે ખડુ ખૂમ પાડે,

રાત્રી વિષે વળી જુઓ ઉગતે દહાડે;

જાણે પડી પ્રખળ ત્યાં હિમ કેરિ ધાડ,

તોણે વિશેષ વન મધ્ય પડાવી રાડ.

૧૪

ઝાડે શ્રિમંતજન તો સુજની રજાઈ,

ચાઢે ખિછાવી ઉનની ઉમદા તળાઈ;

પાઢયા હતા ઘન સમે જગદીશ જેમ,

પાઢયા દિસે શિશિરમાં નર લોક તેમ.

૧૫

દોહરો.

તેલ તાપ તાંબુલ તથા, તરુણિ ડગલી તળાઈ;

તેજનો તાતાં જમણુ, શીત રતે સુખદાઈ.

૧૬

ઉપજાતિ વૃત્ત.

રુડાં જુઓ આ ચણિખોર રાતાં,

તે ઝાડને શીશ નથી સમાતાં;

કેવી દિસે જંગલ ખોરડીઓ,

ઝાઢી ઉભી ચુંદડી ભીલડિઓ.

૧૭

શાદ્દલ વિઢીડિત વૃત્ત.

વીતે છે પરિપૂર્ણ તે, શિશિર તો માઘી તિંચિ પૂનમે

આવે છે દિવસો વસંતઋતુના, એમાં નહીં બનમે;

એનો હર્ષ અગાઉથી અતિ ઘણો, માને ઘણા માનવ;
મોઘી પંચમીને દીને જન કરે, તેથી વસંતોત્સવ. ૧૮

આખા શિયાળા વિષે.

ઢાહરો.

શિયાળિયો સરદાર છે, જલદ તણો રિપુ જેઠ;
દીઠો તારિખ દશમીએ, અકટોખરથી એહ. ૧૯

ભુજંગી છંદ.

સખી એક ખીજ સખીને કહે છે,
અરે આવિયો શીતનો કાળ એ છે;
અનંતા જિવોને ભરાવ્યો ઉથાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૦

શિળા વાયુના સૈન્યને સાથ લાવ્યો,
હણી ખાણ વર્ષોદને તો હઠાવ્યો;
અરે નાસતો નીરદાતા નિહાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૧

દિસે જમ વસે લુંટાઈ ગયાથી,
થયું એમ આકાશ અખો* જવાથી;
ગયું ઇંદ્રનું ચાપ એ તો સમાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૨

તળાવો નદીઓ તણું પૂર પૂટે,
ખજના તણું દ્રવ્ય તે જમ ખૂટે;
હઠાવે કિનારા ભધાને હઠાળો,
સખી સજ્જ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૩

લીલી સાડિયો જે ધરાએ ધરેલી,
 દિસે સર્વ તે કાપી ચૂરા કરેલી;
 મટયો રાજવી વેષ રુડો રૂપાળો,
 સખી સનજ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૪

સહુ ઠામથી નીર સુકાવી દે છે,
 રિપૂ જેમ લોહી ઘણું ચૂસી લે છે;
 શિક્ષાઓ ઉઘાડી દિસે હાડમાળો,
 સખી સનજ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૫

કંઈ જીવજંતુ ગુફા મધ્ય પેસે,
 ડરી શત્રુથી જેમ સંતાઈ ખેસે;
 કરે લોકના મુખનો રંગ કાળો,
 સખી સનજ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૬

કંઈ તો તપસ્વી થઈ તાપ તાપે,
 કંઈ લોક અગ્નિ વિષે હોમ આપે;
 કરે યજ્ઞનો આહિને એમ આળો,
 સખી સનજ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૭

ધર્મી ખખતરો તુલ્યનાં વસ્ત્ર જાડાં,
 થશે શત્રુના શસ્ત્રને જાણી આડાં;
 છબે તોય ઓઠે કરીને ઉછાળો,
 સખી સનજ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૮

થઈ શેલડી તો વડી સુર સાળા,
 રિપૂ ભૂપના ભાળિયે જેમ ભાલા;
 સુખે ભોગ્ય શ્રીમંતને તો રસાળો,
 સખી સનજ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૨૯

વધી રાત્રિકા ને થયો દીન છોટો,
 ચુરા રાજમાં જેમ અન્યાય મોટો;
 વધે કૈકના કાળજમાં કંટાળો,

સખી સનજ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો, ૩૦
 વિના પાનવાળાં કંચાં-ઝાંડવાંને,
 રિપૂ ભૂપતિ જેમ લુટ પ્રજાને;
 દિસે પ્રાણિયાનો જથો દુઃખવાળો,
 સખી સનજ થૈ આજ આવ્યો શિયાળો. ૩૧
 દોહરો.

ઢેઢ ઢહે ક્યારે ટળે, શિયાળો સરદાર;
 આવે વળી વસંત તો, વરતે જેજેકાર. ૩૨

વસંત ઋતુનું વર્ણન.

(તા. ૧૦ મી. ફેબ્રુઆરીથી તા. ૯ મી. એપ્રિલ સુધી.)

ઉપજાતિ વૃત્ત.

રુડો જુઓ આ ઋતુરાજ આવ્યો,
 મુકામ તેણે વનમાં જમાવ્યો;
 તરુવરોએ શણગાર કીધો,
 જાણે વસંતે શિરપાવ દીધો. ૫
 જુનાં જુનાં પત્ર ગયાં ખરીને,
 શોભે તરુ પત્ર નવાં ધરીને;
 જાણે નવાં વસ્ત્ર ધર્યાં ઉગળી,
 સખીપમાં લગ્નસરા નિહાળી. ૨
 આંખે જુઓ મ્હોર અપાર આવ્યો,
 જાણે ખજાનો ભરી મ્હોર લાવ્યો;
 જો કોકિલા ગાન રુડું કરે છે,
 વસંતના શું જશ ઉચ્ચરે છે? ૪
 જોલે મીઠું કોકિલ એક જ્યારે,

વાદે ખીજ એથી મીઠું ઉચ્ચારે;
 નિવાદ જાણે ઠવિયો કરે છે,
 વખાણુ લેવા સ્પર્ધા ધરે છે.
 ગ્રાપાનિયાં પુસ્તક જો પ્રકાસે,
 લલ્લુજ તેથી નૃપરાજ્ય ભાસે;
 તથા તરુ શોભિત પુષ્પ ભારે,
 તો કેમ આંખા નહિ પુષ્પ તારે ?
 સુશોભિતો આ હરિને પ્રતાપે,
 પ્રભુ તને ઉત્તમ પુષ્પ આપે;
 સ્તુતિ કરી ભાગ્ય પ્રભુ સમીપે,
 સુપુષ્પથી સુંદર દેહ દીપે.

૪

૫

૭

વિધાતાને ઠપકો.

અરે ન કીધાં કુલ કેમ આંખે,
 કર્યા વળી કંટક શા ગુલાબે;
 સુલોચનાને શિર અંધ સ્વામી,
 ખરે વિધાતા તુજ કૃત્ય ખામી.

વનનો દેખાવ.

શાદૂલવિકીરિત વૃત્ત.

આંખા આંખલી લોમડા વડવડા, ઝુટે ઝુક્યાં ઝાડ છે,
 છનેની છખિ છાઈ હોય છતમાં, તેવા હંચા તાડ છે;
 ગાયો વૃંદ હરે ફરે તૃણ ચરે, ગોવાળિયા ગાય છે,
 જોતાં આ વનને જરૂર હરમાં; આનંદ સંધાય છે.

૮

૧ જે રાજના રાજ્યમાં ગ્રાપાનિયાં કે પુસ્તક પ્રગટ થતાં ત્યારે તમે દેશીને આંખા પ્રતિ અન્યોદિત દેહે છે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વાચ્યે નવાં પહ્લવ આડ ડોલે,
 તે જોમ નાચે નટ તેની તોલે;
 વસંત દેખાવ દિલે રિગાવે,
 આશ્ચર્ય પામી શિર શું ધુણાવે.
 ટોચે નવાં પહ્લવ લુમખાં છે,
 હીસે વળી સુંદર ડોલતાં છે;
 કહે રુડાં ચામર તે કવીશ,
 જાણે કરે છે વનરામ શીશ.

૬

૧૦

દોહરો.

પલાશનાં પહ્લવ નવાં, શોભે તથા તમાલ;
 વસંતમાં વનની છખી, વિદોહી ઉપજે વહાલ.
 શેલડી પણ પાકે સરસ, લવંગ લુમખાં થાય;
 સાગ તથા સામેરની, શોભા કહી નવ જાય.

૧૧

૧૨

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અનેક જાતી તરુ ફૂલ ફૂલ્યાં,
 તે ફૂલ ભારે નમી ખૂબ ઝૂલ્યાં;
 જાણે નવી દોલત તે કમાઈ,
 અન્યો અન્ય ચેષ્ટાઈ કરે ફુલાઈ.
 અનેક જાતી ગાહુ ફૂલ ફૂલ્યાં,
 ઝાઝાં સુગંધીમય ખૂબ ઝૂલ્યાં;
 પામી સમૃદ્ધિ સુખ તો અતુલ્યે,
 કહો પુશીથી નહિ કોણ ફૂલે.
 કેવાં જુઓ આ ફૂલ કણિકાનાં,
 રાતાં તથા રંગેત દિસે મળનાં;
 પ્રીતી તણા રંગથી હોય રાતાં,
 સુખાતિથી રંગેત હશે જણાતાં.

૧૩

૧૪

૧૫

કહું ભવાં ચંપક પુષ્પ જવાં,
જેતાં દિસે કાંચનપુષ્પ જવાં;
કારીગરીના કરનાર ધન્ય,
કોઇથી એવું ન કરાય અન્ય.
ગુલાબના ગુચ્છ સુગંધિમાન,
વસંતમાં તે વિકસે નિદાન;
જો અન્ય ટાણે ઉપજે અનેક,
વસંતની વાતજ ન્યારિ છેક.

૧૬

૧૭

દોહરા.

પારિજાત ને કેવડો, જૂઠું ને વળી જાય;
ખડ્ગલ મોગરો થળકમળ, કુસુમ કડાનાં થાય.
કેસડાં ને કરમઢી, ખપોરિયો મુચકંદ;
અનેક એવાં પુષ્પના, ઉપજે વૃંદે વૃંદ.

૧૮

૧૯

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ન કીચ કે કાદવ ટાડ તાપ,
ન ધૂળ જીડે નહિ અભ વ્યાપ;
વસંત વેળા સુખકારી જીવી,
એકે ઋતુની ન ગણાય એવી.

૨૦

ધનાક્ષરી છંદ.

નવાણુનાં નીર પ્રતિદિન ન્યૂન થતાં જાય,
પરદેશી રાજ્યે જેમ દ્રવ્ય પરદેશ જાય;
પણ તાપિ ટાઢ કીચ કાદવનાં કદ નહિ,
સ્વતંત્રપણાથી સર્વ સંચરે ને સુખી થાય;
અન્ય ઋતુઓ તમામ સાથે તોળી જેતાં સુખ,
વસંત ઋતુનું સુખ જરૂર ઘણું જણાય;
જેમ અન્ય રાજ્ય સાથે મેળવીને જેતાં સુખ,
અંગરેજ રાજ્યનું જરૂર અધિકું મનાય.

૨૧

કાહરો

જળરૂપી જર તો ઘટે, ફૂલ અધિક ફેલાય;
વૈભવ તો આ વખતનો, વિશ્વ વિષે વખણાય. ૨૨

ઉપજાતિ પુત્ર.

નવાણુમાં નિર્મળ નીર હીસે,
આકાશમાં નિર્મળતા અતીસે;
સર્વ પ્રકારે સુખકારી આમ,
માટે કહે છે ઋતુરાજ નામ. ૨૩

વાયુ* દિશાથી શુભ વાયુ વહાય,
તેની વળી રીત નવી જણાય;
નહીં હિમાળુ નહિ તે ઉનાળુ,
દુભાશિયાની ભલી યુક્તિ ભાળુ. ૨૪

હેતે કરે છે જન હોરી ગાન,
વાજાં બજાયે વળિ તોડિ તાન;
આનંદના શું ઉદગાર થાય,
ડોકાં હલાવી જન એમ ગાય. ૨૫

ભકતો પ્રભુના ગુણ ગાય પ્રીતે,
નઠોર તો ગાય નકારી રીતે;
સારા નકારાં જનની જુદાઈ,
વસંત ટાણે સમજાય ભાઈ. ૨૬

અસંત ને સંત વસંત ટાણે,
ઉમંગ તો અંગ અભંગ આણે;
તે જેમ પાંડિત્ય કેવલ પામી,
ખીલે-ભલા લોક તથા હરામી. ૨૭

કંદિવિજય છંદ.

મિત્ર ઘણાં અપવિત્ર રહે,
અપવિત્રજ મિત્રતણા ઠરી મેળા;
ધાણી જમે રંગ પાણી જમે,
વહિ વાણિ બીજત્ય સમે ચંઈ મેળા;
કેઠતણાં તન કાદવ ચર્મિત,
રાખવડે ઘડ લેમ રળેજ્યા;
એમ અસંત ઠરે, પણ અંત-
સને સગવંત વસંતની વેળા.

૨૮

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વાસંતી વચ્ચે તન ધારી બાળા,
સને જુઓ વેષ રૂડા રૂપાળા;
ટાણું લણું લગ્નતણું વિચારું,
બાણું સુપાનેતર અંગ ધારું.
બળવી રૂડાં ડંક ખંજરીઓ,
દોરી ઠરે ગાયન સાલજીઓ;
આનંદનો શું હિસરો ન માય,
જુઓ મુખેથી હિમરાધ જાય.
બાળે વળી આજ મૃદંગ તાલ,
દોરીતણા રાગ મુલો રસાળ;
મુડાં સલાં આગળ હચચરે છે,
મૃદંગને તો મુખ એમ ખે છે.

૨૯

૩૦

૩૧

ગાયક ઉક્તિ.

દોહરો.

કાવ્ય રૂળા કવિજન ઠરે, અમ સહ અવ પ્રકાર:

પણ ગાયકના ગુણ વડે, કવિતા શોભે આર.

૩૨

સૂચ્યરા વૃત્ત.

પ્રસાદે જાત જાતે, બહોળ રચી કયા નારદે ગાન ગાયું,
 નાકમીકે કાવ્ય કીધું, લવકુશ લક્ષ્મી ગાયું તેથી સુહાયું;
 કંઈ કાવ્યો કવિઓ, સરસ રચિ મરે ગાયકો ભગવે છે,
 જોઈ છે હરોને હર, તણ હર તે ભોરિંગો ભોગવે છે. ૩૩

કવિ ઉક્તિ.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

વિધારથી ગુરુશ્રી ગુણ શીખી લેને,
 રાખે ન આપ અભિમાન કૃતમ્મ થેને;
 જે ગાયકો જગત મધ્ય ગુણજ સારા,
 તે તો કહી ન કવિના ગુણ બલનારા. ૩૪

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જને અનીતિ હર મધ્ય આવે,
 તે નિર્લજ્જે નિર્લજ્જ સ્ત્રી નગાવે;
 ગમે રહેમાં ગુણી તેનું ગાન,
 કહે કુંહદે અપવિત્ર કાન. ૩૫

આપાયા છંદ.

નરક પતિત નર નરક પતિત નર, નરવે જ્યાં સ્વર પુર્યો,
 કુંણ કુંણ કુંણ કુંણ એમ કહે છે સતાર ને ત'પુર્યો,
 વેશના વળતી કર લાળો કરી, સુંદર સ્વર આલાપે:
 આ આ આ કહી શ્રોતાઓને, એજ ખતાવી આપે. ૩૬

ચંદ્રાવળા :૧૬.

ફૂલ્યો માઘ સરસ જ્યાં ફાગણ, ફુલી ગાળે ફાગ;
પણુ ડહાપણુ આપણુમાં આવે, રસિક સુણીને રાગ;
રસિક સુણીને રાગ ફાગણો, ફામળ થાય સ્વભાવ ફાગણો;

એજ અરથ ગાળે ઘર આગણ,

ફૂલ્યો માઘ સરસ જ્યાં ફાગણ.

૩૭

ભોળી દુનિયાં હોળી ટાણે, ઝાળીમાં ધરિ ધૂળ;
ટોળી મળી તોફાન કરે છે, મૂર્ખાંધનું એ મૂળ;
મૂર્ખાંધનું એ મૂળજ મોટું, ખાનદાન થઈ કિચરે ખોટું;
ઘાયલ થઈ ઘેર ટોળી આણે,

ભોળી દુનિયાં હોળી ટાણે.

૩૮

મગરમસ્ત થઈ વગર વિચારી, ખોલીશ હલકા ખોલ;
ગણુશે ગુણી નર નારિ નકારે, તારે ઘટશે તોલ;
તારે ઘટશે તોલ તતક્ષણ, વળી તું નહિ કહેવાય વિચિક્ષણ;

લાજ તણ નહિ કરીશ લવારી,

મગરમસ્ત થઈ વગર વિચારી.

૩૯

કાઠિલ કાઠ તણા વસી કુંળમાં, કથન કથે નહિ કદીએ કૂં;
હંસ વસી ખઠવંશ વિષે નહિ, જળચર ભરખે જરર;
જળચર ભરખે જરર ન જાણી, યંડિત દે દંટાંત પ્રમાણી;

નિર્લજ વચન ન લે મુખ મુળમાં,

કાઠિલ કાઠતણા વસી કુંળમાં.

૪૦

ઉપસંહાર.

દોહરા.

ખટ ઋતુનું વર્ણન કર્યું, અલ્પ શુદ્ધિ અનુસાર;
સાર શોધવા સજ્જનો, વાંચી કરો વિચાર.

૪૧

જુઓ જુઓ સ્થિતિ જગતની, ફરતી આવે જમ;	
મનુષ્યની સ્થિતિ પણ ફરે, હંમર મધ્યે જમ.	૪૨
હરખ શોક ને દુઃખસુખ, હાનિ વૃદ્ધિ પણ હોય;	
ધીર જનો ધીરજ ધરે, કલેશ ન કરશે કોય.	૪૩
રાખે પ્રભુ તેમજ રહો, તજે ઉદારી ગર્વ;	
પ્રેમ ધરીને પરસ્પર, સંપી ચાલો સર્વ.	૪૪
પંથરને અરજ કરે, અનાથનો છે નાથ;	
અવશ્ય છે સૌ આપણું, સુખ દુઃખ તેને હાથ.	૪૫

ફેરફાર થવા વિષે.

ઉપજાતિ ધૃત.

ફુંકારનું ચક્ર જુઓ ફરે છે,	
દષ્ટિ બાણી ભાગ જુદો ધરે છે;	
ક્ષણે ક્ષણે આ જગમાં લગાર,	
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.	૧
પૃથ્વીતણી નિત્ય ગતિ વિચારે,	
તેથી નિશા વાસર છે થનારો;	
ક્ષણે ક્ષણે થાય નવો પ્રકાર,	
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.	૨
રવી હગીને ચઢતો જણાય,	
સાંજે જુઓ તે વળિ અસ્ત થાય;	
સ્થિતી જણાયે ફરતી અપાર,	
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.	૩
જ જ ચીજો આ નજરે જણાય,	
ક્ષણે ક્ષણે કાંઈક ને ઘસાય;	

અંતે પછી નાગ નહીં થનાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.

૪

જે આલતા ઠે સ્થિર હવે જામે,
વધી વધીને પરિણામ પામે;
પછી થવાનો ક્ષયનો વિદાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.

૫

પૃથ્વી વિષે જે બહુ પર્વતો છે,
થતા દિસે તે પણ માપ એ છે;
વિદ્વાન જાણે મનમાં વિચાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.

૬

વડી વડી જે નદિયો વહે છે,
તે સર્વદા ઓછી થતી રહે છે;
મદૈવ આવે નહિ એક ઠાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.

૭

સમુદ્ર પાછો હઠતો જણાય,
ઢાંઢ સ્થળે તે વધતોજ જાય;
જ્યાં પૃથ્વી છે ત્યાં જળ ઢાંઢ વાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.

૮

જ્યાં વસ્તિ છે ત્યાં વન તો થવાનું,
અરાણ્યમાં પૂરે થશે પ્રજાનું;
ખની રહે ઉત્તમ ત્યાં ખજાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.

૯

જે કાળથી આ જગ નીપજ્યું છે,
નવું નવું રૂપ સદા સજ્યું છે;
રહે ન એક સ્થિતિ માત્ર બાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.

૧૦

જે જાતનાં આડ અગાઉ ચાતાં,
તે જાતનાં આજ નથી જણાતાં;

થયાં દિસે પથ્થરનો પ્રકાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.

૧૧

હતા છવો હાથી થકી ઉતંગ,
પીરેમમાં પથ્થર રૂપ અંગ;

જેતાં જડે છે કદિ કોઇ કાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.

૧૨

પૂર્વે હતી વસ્તિજ મરછ ફેરી,
વનસ્પતી તે પછિ થૈં ઘણેરી;

પક્ષી પશુ તે પછિ જેસુમાર,
થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.

૧૩

હોહરા.

મનુષ્યની વસ્તી થઈ, પ્રથમ જંગલી જાત;

સુધરી જાતે સુધરતાં, ભાસે ઉત્તમ ભાત.

૧૪

સુધારવાને નિજ પ્રજા, કરે પ્રયત્ન પ્રકાર;

તો સુધરી ઉત્તમ થશે, નહિ તો નીચ થનાર.

૧૫

પોષણ રક્ષણ કીજીએ, વધે શુદ્ધિ તન હાડ;

બેઠરકારે નવ અને, જેમ આગનાં આડ.

૧૬

સુધરે તન મન સુધરતાં, ઘટતાં કદ ઘટી જાય;

કાસર સુધરી થઈ શેલડી, વળી કાસ તે થાય.

૧૭

૧. પીરમતા બેટમાં.

૨. કાસના હોડને કેળવતાં કેળવતાં તેની શેલડી ચાયછે; અને શેલડી

હતરી જાય તો પાછો કાસડો થઈ જાય. લોયરીંગણીના હોડ સુધરતાં
સુધરતાં વંતાકડી ચાય છે. તેમજ ઘડું ડાંગર વગેરે અનાજ પણ કેળવવાથી
સુંદર થાય છે અને હતરી જાય તો પાછું ઘાસ થઈ જાય. તેમજ માણસ
પણ જંગલી જાતિમાંથી રેળવાઈને હિતમ ચાય છે, અને હતરી જાય તો
રક્ષીય પેદીએ જંગલી જેવું થઈ જાય.

તે માટે જન કેળવે, સુખ પામે આ સ્થાન;	
પરજોડે સુખ પામવા, ભજે સદા ભગવાન.	૧૮
ઈશ્વરની આજ્ઞા ગણી, કરે સદા આ કામ;	
સમજે તે શુભ ધોધ આ, દે છે દલપતરામ.	૧૯
રાત દિવસ ઋતુભેદ છે, મુખ્ય મુખ્ય શણગાર;	
પ્રથમ એજ નજરે પડ્યાં, વરણન કીધું સાર.	૨૦
હવે કહું હું શા વિષે, એમ વિચાર્યું આજ;	
ચિત્ત વિષે આવી ચડ્યું, આ અંગ્રેજી ^૧ રાજ.	૨૧
જના પ્રતાપથી વધી, વિદ્યાકળા વિશેષ;	
જીલમ મટયો જીલમીતણા, દિસે સુખી આ દેશ.	૨૨

ઋતુવર્ણન પ્રકાણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૩ જું.

ધન્યર તથા ધર્મ સંબંધી.

ધન્યર છે તે વિષે.

જોહરા,

પ્રભુ નજરે તો નવ પડે, ઉચરે નહિ ઉચ્ચાર;
જગરચનાથી જાણિયે, જે છે જગકરતાર. ૧

ઉપરી વિના નિશાળનો, રહે ન બ'દોખસ્ત;
કેમ નિભે તો પ્રભુ વિના, આ બહાઈ સમસ્ત. ૨

અચરજ મોટું ઉપજે, કરતાં ચિત્ત વિચાર;
દષ્ટિ થઈ દેખાય છે, ધન્યર શક્તિ અપાર. ૩

જોણે પ્રાણી જનમતાં, પહેલું પ્રગટયું દૂધ;
જે પ્રભુને નહિ ઓળખે, એથી દોણ અબુધ. ૪

ધન્યર કૃતની તુલના, કરી શકે કો અન્ય;
તો કોણે ન ભરાય તે પળે ભરે પરજન્મ. ૫

મનહર બંદ.

પવન પ્રગટ નહીં પેખવામાં આવે પશુ,
ઝાડોને હલાવે તેથી પવન જણાય છે;
નદી મધ્યે નીરતણું નિરખી નવીન પૂર,
દૂર વરસાદ થયો દિલમાં મનાય છે;
દૂર દિસે દેવતા તે દષ્ટિએ દેખાય નહિ,
ધૂમાડો દેખીને દૂર દેવતા ધરાય છે;
તેમ કરતાર તણાં કામ દલપતરાય,
દેખી કરતાર છે એવું દેં રાક્ષય છે.

કોઇ પણ કારખાનું કદાપિ ન નહી શકે,
 જે તેને સંભાળનાર હોય નહીં કોઇએ;
 આ અનંત કોટી અંડતણા કારખાનાતણા,
 જરૂર સંભાળનાર કોઇ પણ જોઇએ;
 એયછી જણાય છે જે એવો એક ધંધર છે,
 તે પ્રભુના ચરણમાં પ્રેમે ચિત્ત પ્રાઇએ;
 કહે દક્ષપતરામ તેનાં કામ ઠામ ઠામ,
 જોઇને જરૂર જોટો સંશય તો જોઇએ.

૭

ભુજંગી છંદ.

અહો મંડિતો પૃથ્વી આકાશ પેખો,
 લખેલા રુડા અક્ષરો સર્વ લેખો;
 વિચાર્યાથી વંચાય તે તો તમોથી,
 પ્રજનાથના હાથની શુદ્ધ પોથી.

૮

છંદો.

એક તરખણું આજ, હાથમાં લીધું હરખી,
 જગકર્તાની જુક્તિ, નજરથી તેમાં નીરખી;
 નસો નળી નવરંગ, ગાંઠ તેમાં ગંઠાઈ,
 સરખું વચે સળંગ, સરસ તેમાં સકાઈ;
 ૧૨થી એવું નવ યની શકે, કરે કોડ કારીગરી,
 મદ્ભુત એમાં દક્ષપત કહે, હિંકમત તે હરિએ કરી.

૯

મનહર છંદ.

હાથી રચતાં વિચાર હૈયામાં કર્યો હશે જે,
 ગુંડ વિના પાણી હાથી શી રીતે પીનાર છે;
 પળે પળે પીવા છોટાં છોકરાંને માટે માના,
 સ્તનમાંહી તાણું તાણું દૂધ તો તૈયાર છે.

કયાંથી આવ્યું કેમ થયું કેમ તે સુકાઈ ગયું,
ચિત્તમાં વિચારો તે કેવો ચમત્કાર છે;
વિચારીને ઠરનાર કહે દસપતરામ,
જાણીએ જરૂર જે જગત્ કરનાર છે.

૧૦

કોળાં તથા કાલિગડ કાકડીના વેલા કીધા,
જનાં કળો વાગે તો જનોને દુઃખદાઈ છે;
પીંપળા, પીંપરો, વડ, લીંબડા ને વડા કીધા,
જની છાયા છે તે સૌને શીતળ જણાઈ છે;
ભાવજ ને ખોરડીની થટાની છટા નંથી તો,
કહે દસપત ત્યાં કાંટાની છટા છાઈ છે;
ચતુર દિશામાં આહી ચિતવો ચતુર, કેવી-
ચતુર ચતુરમુખતણી ચતુરાઈ છે.

૧૧

નાસ્તિકે મત ખંડન વિષે.

દોહરાં.

પાટણને પાટે હતો, આસ્તિક રાજા એક;
હતો એક તે આગળે, નોકર નાસ્તિક છેક.

૧

પણ તે હતો પ્રવીણ બહુ, રાજ કાજ શુભ રીત;
તેથી હતી તે ઉપરે, પૃથ્વિવર્ષાતની પ્રીત.

૨

એક સમે એને ક્યો, પૂરનો ઇન્જરદાર;
ખાંધી અવધ એ વર્ષની, ક્યો કબૂલ કરાર.

૩

એક સમે રાયે કહ્યું, નાસ્તિકને કરી પ્રીત;
શક્તિમાન પ્રભુનું સ્મરણ, નિશ્ચે કરવું નિત્ય.

૪

નમ્ર થઈ નાસ્તિકે કહે, રીસ ન કરશો રાય;
પ્રભુ કરતાં મુજ પગરખાં, શક્તિમાન દેખાય.

૫

કહો તો કરીએ પારણું, ખરા ખપોરે આજ;
આશો પ્રીતી તેનીમાં. પણ અમરી મહાગજ.

૬

હું તો પહેરી પગરખાં, ચાલીશ રેતી માંચઃ
 પ્રભુ સમર્થ કે પગરખાં, તરત જણાશે ત્યાંચ. ૭
 રાજા સુણીને શ્રુપ રહ્યો, ગત નાસ્તિક નિજ ઘેર;
 રાજાએ તદ્દળીર કરી, પાછળથી શુભ પેર. ૮
 નાસ્તિક તણું કળજ કર્યું, ઇન્જરદારી કામ;
 એ અવસર આવી ચડ્યો, તે નાસ્તિક તે કામ. ૯
 દીલ દુઆઇ દીલગીર થઇ, બોલ્યો જોડી હાથ;
 હાથ ધર્યો મુજ કામમાં, ન ઘટે તમને નાથ. ૧૦
 વણુ તકસીરે છિનાવિયો, આપેલો અધિકાર;
 તમે પ્રમાણિકતા તણ, સૌ કહેશે સંસાર. ૧૧
 કેમ બીજા જન રાખશે, આપતણો વિશ્વાસ;
 આપેલો અધિકાર જો, ખેંચી લેશે પાસ. ૧૨
 રુડા જનની રીત નહિ, હલકાની તો હોય;
 ન્યાયી તે નિથે કદી, કરે ન એવું કોય. ૧૩
 ભૂપ કહે તુજ પગરખાં, પાખ્યાં જે અધિકાર;
 તેનું કામ પ્રભુ નવ કરે, તો તું કેવું ધાર. ૧૪
 તેમજ તારા કામમાં, હું નવ ઘાલું હાથ;
 તો અશક્ત મુજને કહે, નાસ્તિક જનનો સાથ. ૧૫
 મશાલચીતું ભીસ્તિનું; હરેક જનનું કામ;
 જો નરનાથ નહીં કરે, કહે તુજ સરખા આમ. ૧૬
 પૃથ્વી, પાવક, પવન, જળ, આદિક વસ્તુ અનેક;
 હાથ કોઇના કામમાં, પ્રભુ નવ ઘાલે છેક. ૧૭
 સઘળું કરવા શક્ત છે, ત્રિભુવન કેરો રાય;
 પણ અધિકાર છિનાવતાં, બાણે છે અન્યાય. ૧૮
 ઘાસતણા દુકડાતણું, કરે ન ઇશ્વર કામ;
 જે જોનો અધિકાર છે, તે નવ કરે ભ્રમામ. ૧૯

- કરે પ્રભુની પ્રાર્થના. તો કરતાં ઉવોગ;
 ઇશ્વર એને મેળવે, એવાનો મંજોગ. ૨૦
- ✓ તરશે માગે નીર તો, પ્રભુ ન પાણી પાય;
 પાણી મેળવવા તણો, સૂઝાડે ઉપાય. ૨૧
- ટાઢે મરતો વસ જો, માગે ઇશ્વર પાસ;
 નાખે નહિ આકાશથી, પણ પુરે મન આશ. ૨૨
- ✓ કોઈ કહે પ્રભુએ કર્યા, રૂપ ધરીને કામ;
 તે તો સઘળી કહાણિયો, કવિયે કરી તમામ. ૨૩
- સુણીને નાસ્તિક સમજાયે, મનમાં રુડો મર્મ;
 નાસ્તિક મટી આસ્તિક થયો, ધાર્યો રુડો ધર્મ. ૨૪
- નાસ્તિક કે આસ્તિક થવું, શોધો શુદ્ધ ઉપાય;
 આસ્તિકને નુકસાન શું, નાસ્તિક માર્યો જાય. ૨૫
- આસ્તિક ધારે ધર્મ શુભ, મળવા સુક્તિ દાન;
 જો કહી સ્વર્ગ ન હોય તો, તેને શું નુકસાન. ૨૬
- નાસ્તિક સ્વર્ગ નથી કહી, પ્રૌઢાં કરશે પાપ;
 જો પછી નરક નહીં કહ્યું, માર્યો જશે આપ. ૨૭
- કોઈ મુસાફરને કહે, નથી ચોરની ખીક;
 તોપણ ચેતી આલવું, ઠરાવ છે તે ઠીક. ૨૮
- તેમજ સંશય હોય પણ, ધરવો રુડો ધર્મ;
 આલોકે પરલોકમાં, ધર્મ થકી સુખ પર્મ. ૨૯
- નાસ્તિક સાથે વાદ જો, ટુંકો કરવા અહાય;
 તો તેને સમજવવા, આ સહેલો ઉપાય. ૩૦
- પાપ પુણ્ય માને નહીં, સ્વર્ગ નરક નહિ કામ;
 આત્મા અમર ગણે નહીં, નાસ્તિક તેણું નામ. ૩૧
- શરીરને સુખ સાંપડે, એજ કરે ઉપાય;
 કહો પછી શું નહિ કહે, અદિતિ કે અન્યાય. ૩૨

- રાખે ડર રાજતણો, કે બળિયાની બીકઃ
 ઇશ્વરનો ડર દિલ નહીં, કરાવ ઈશ્વો કીક. ૩૨
- એવા પણ આ દેશમાં, પંડિત થયા અધારઃ
 ચારવાદ આદિ નરો, પુસ્તકના રચનાર. ૩૪
- કોઈ સમે નાસ્તિકતાણા, પુસ્તકનો કરી નાશઃ
 રાજાએ શિક્ષા કરી, ગણ્યો પાપનો પાશ. ૩૫
- ચિત્ત અવળે રસ્તે ચડે, કરતાં નહીં વિતર્કઃ
 તેા નર નાસ્તિક નીપજે, થાય પાપમાં ગર્ક. ૩૬
- અદ્ય બુદ્ધિ પોતાતણી, સમજે હુંજ સુખનુઃ
 દિવાની દુનિયા ગણે, મોટી એ મોંઘણ. ૩૭
- સદ્ગુરુ કોઈ ન સાંપડ્યો, સંશયનો દરનારઃ
 નર તેથી નાસ્તિક થયો, અદ્ય બુદ્ધિ આધાર. ૩૮
- તેની આગળ જો કહે, કોઈ પ્રભુનું નામઃ
 ક્યાં છે દેખાડો મને, એમ કહે તે હામ. ૩૯
- શા સારું મોટે સ્વરે, કહે કહિર પોઠારઃ
 કોઈ તને આકાશથી, નથી ઉત્તર દેનાર. ૪૦
- નાસ્તિકના જે ભેદ છે, સર્વેશ્વરવાદી એકઃ
 કહે જગકર્તા હશે, પણ આત્મા નથી છેક. ૪૧
- બીજો નિરીશ્વરવાદી છે, એની એવી રીતઃ
 નથી ઇશ્વર આત્મા નથી, ઘોંટયો પથરો ચિત. ૪૨
- મુખથી નિત્યે માગિયે, પ્રભુને કરી પ્રણામઃ
 પ્રસંગ નાસ્તિક જનતાણો, થશે ન કોઈએ હામ. ૪૩

અભુમાર્થના .

દોહરો.

અથમ કરું અભુમાર્થના, દોષ કામણુ દે દાન;
તજ્યો નથી તનવાસના, ભજ્યો નથી ભગવાન. ૧

વૈતાળીય છંદ.

નથિ હું તન વાસના તજ્યો,
નથિ હું નમપણે અભુ મજ્યો;
કરુણાનિધિ તું કૃપા કરી,
હરજી કલેશ હમેશ હે હરિ. ૨

નથિ મેં વ્રત દાન આદર્યા,
નથિ મેં કામ રૂઝાં કર્યો કર્યા;
બળતા કરી મેં ખરેખરી,
હરજી કલેશ હમેશ હે હરિ. ૩

ન પડ્યો શુભ માર્ગ શોધમાં,
ન પડ્યો હું બહુ જ્ઞાન જોધમાં;
અવળી ગતિ નિત્ય આચરી,
હરજી કલેશ હમેશ હે હરિ. ૪

ન રહ્યો કદિ હું વિવેકમાં,
ન રહ્યો હું તલભાર ટેકમાં;
ડગલાં ન ભર્યાં ડરી ડરી,
હરજી કલેશ હમેશ હે હરિ. ૫

પડિને અતિ પ્રોઠ પાપમાં,
નક જોઈ ત્રણુ ભાત તાપમાં;
દિક થી ન વસ્ત્રો કદી કરી,
હરજી કલેશ હમેશ હે હરિ. ૬

- કરજે દુર પાંધ ઈર્મના,
 ધણિ ધિંગા પ્રભુ બેલી ધર્મનાઃ
 જહુ સાગર તર્ત તો તરી,
 હરજે ઈલેશ હમેશ હે હરિ. ૬
- બહુ સંશય સાથ બોલિયો,
 બમણામાં ભમિ ભૂલિ ડોલિયો;
 દહતા નહિ ધ્યાનમાં ધરી,
 હરજે ઈલેશ હમેશ હે હરિ. ૮
- ગણિ સ્વારથ અર્થમાં દુસ્થો,
 અતિશે વ્યર્થ અનથ તો કયોઃ
 તણ પુણ્યની વાત તો પરી,
 હરજે ઈલેશ હમેશ હે હરિ. ૯
- શુભ કારજ બાણિ સાધિયાં,
 ઉલટાં ટપ અનંત વાધિયાં;
 ફિટકાર મળ્યો ફરી ફરી,
 હરજે ઈલેશ હમેશ હે હરિ. ૧૦
- સુખદારિ કથા ન સાંભળી,
 સુણિ મેં ગ્રામ્ય કથા ગણી ગણી;
 ભગતી નહિ ભીતરે ભરી,
 હરજે ઈલેશ હમેશ હે હરિ. ૧૧
- પ્રભુ તું ભવ તારનાર છે,
 અધમોદ્ધાર અને ઉદાર છે;
 અતિ તે ગુણને અનુસરી,
 હરજે ઈલેશ હમેશ હે હરિ. ૧૨
- હૃદયે ઠલપતરામને,
 ઠરજે ઠીક ઠરાવિ ઠામને;
 બનપાળપણ ધરી જરી,
 હરજે ઈલેશ હમેશ હે હરિ. ૧૩

બ્રહ્મદેવની સ્તુતિ.

દાહરો.

અહો દેવના દેવ પ્રભુ, અખિલ જગત આધાર;
તત્ત્વ પ્રદેષ્ટ કરીને તમે, રચ્યો સર્વ સંસાર. ૧

ભુજંગી હંદ.

તમે સર્વ સંસાર વિસ્તાર કીધો,
તમે સર્વને સુખનો સાજ કીધો;
તમે વિશ્વ વિશ્રામના હામ જેવા,
દયાળુ તમોને નમું બ્રહ્મદેવા. ૧

તમે ભૂ અને આ સૃજનમાં સર્વ આણી,
તમે વેદ વિદ્યા વિશેષે વખાણી;
તમે માણસોને કીધા મિષ્ટ મેવા,
દયાળુ તમોને નમું બ્રહ્મદેવા. ૨

ભજે જે તમોને તજે તે કુબુદ્ધિ,
ભજે જે તમોને સજે સર્વ શુદ્ધિ;
ન ભડતો યશે તે હશે લોક કેવા,
દયાળુ તમોને નમું બ્રહ્મદેવા. ૩

તમારા ગુણો શેષ માહેશ ગાવે,
તમારા પુરા પાડનો પાર નાવે;
તમે છો ત્રિલોકી તણા તાત તેવા,
દયાળુ તમોને નમું બ્રહ્મદેવા. ૪

તમે વિશ્વમાં નીર વૃદ્ધિ કરો છો,
તમે સર્વદા સર્વ સંભાળ લો છો;
તમે દેવ દાનાર હિંદાર એવા,
દયાળુ તમોને નમું બ્રહ્મદેવા. ૫

ભુંડા લોકને આપનો પાડ ભૂલે,
નકી દુઃખ દાવાનળે સઘ ફૂલે;
ન પામે પછી તે કશો લાલે લેવા,
દયાળુ તમોને નમું પ્રહરેવા.

૬

ભલે શેષ ને શારદા ચંદ્ર^૧ ઇંદ્ર,
ભલે આપને નિત્ય મોટા મહોંદ્ર;
સદાશીવ જવાં સજે નિત્ય સેવા,
દયાળુ તમોને નમું પ્રહરેવા.

૭

કૃપાળુ તમે દેવ કલ્યાણકારી,
અતિ આપદાં દેખી લો છો ઉગારી;
હમેશાં તમારો દિસે એજ હેવા,
દયાળુ તમોને નમું પ્રહરેવા.

૮

માલિની વૃત્ત.

સ્તુતિ અધિક ઉચારે, એ રીતે છંદ આઠે
પુનિત મનની પ્રીતે, જો પદે નિત્ય પાઠે;
ધન તન સુખ શાતા, પૃથ્વીમાં પૂર્ણ પામે,
પ્રભુ પદ પરતાપે, વેદના સર્વ વામે.

૯

પ્રભુ સ્તુતિ કટાવ.

અમૃતધ્વનિ છંદ.

જય જય જન અંતર જામી,
નિર્મળ ગુણમય ખલુ નામી;
પ્રદમાં ન મળે કશી ખામી,
છો સદૃશ જગતના સ્વામી,
પ્રભુ છો જગસ્વામી શુભગતિગામી,
ધીરજ ધામી, નહિ તુજ દામી;

તુજ પદ પામી જન નિષ્કામી,
 થઇ સ્થિર કામી, વિપત્તિ વામી.
 જય દિલ દરિયા અમૃત ભરિયા,
 તેં ભય હરિયા નિર્ભય કરિયા;
 તુજ અનુસરિયા, તે ભવ તરિયા,
 અંતર કરિયા જશ હરચરિયા.
 નાથ નિરંજન ભવભય ભંજન,
 ગર્વા ગંજન, જન મન રંજન;
 મળ હર અંજન, સુખદ પ્રભંજન.
 વાહક વ્યંજન, સ્વયંજન.
 તુજ મત ધરશે, કૃત શુભ કરશે,
 તે ભવ તરશે, ફરી નહિ મરશે;
 નહિ અવતરશે સ્થિર થૈ ઠરશે,
 દિલ નહિ ડરશે, સહ સુખ ભરશે.
 ધન્ય ધરમ ધર, અકળ કરમ કર,
 સકળ સુખદતર, પ્રખળ પરમ પર;
 અખળ સખળ નર, જળ થળ નભચર,
 હર અભરણ ભર હરગિસ ભય હર.
 કહું તુજ કરણી, વિધવિધ વરણી,
 ધરી તેં ધરણી, મિરિજળ ઝરણી;
 અશ્વિનિ ભરણી, રોહિણિ હરણી,
 શશાંક તરણી, સહ તુજ શરણી.
 ગરુડ ગંગાવન, સકળ સઘન વન,
 ભગત જગત જન, તરુણ વરધ તન;
 ધનપતિ ગૃહ ધન, મનુજ દનુજ મન,
 કંકર કંચન, તુજ સંપાદન.
 દેશ દિગંતર, તુજ કૃત તંતર,

જગમય જાંતર, તુંજ ગિરંતર;
 નહિ તદનંતર, લાગિ અભ્યંતર,
 સદા સ્વતંતર, દલપત અંતરજામી.
 જય જય જન અંતરજામી,
 નિર્મળ ગુણુમય ખહુ નામી:
 ખુદમાં ન મળે કશી ખામી,
 છો સદૃશ જગતના સ્વામી.

નવા વર્ષાવિષે ઇશ્વરસ્તુતિ.

કોહરા.

આ અરજી ઉરમાં ધરી, નવા વરસ મોઝાર;	
સુખ સઘળાં સંસારીને, કરજે જગકર્તાર.	૧
ખારે દરિયે ખસકથી, જળે ખેદ ને પાર;	
સંપ અમારા સ્નેહિમાં, કરજે જગકર્તાર.	૨
સંકટ કોઇ પ્રકારનું, લાગે નહીં લગાર;	
ઉત્તમ દિન આનંદના, કરજે જગકર્તાર.	૩
વિદ્યાની વૃદ્ધિ થજે, હજે વિવેક વિચાર;	
અતિ નિર્મળ મન મનુષ્યનાં, કરજે જગકર્તાર.	૪
વળિ વધજે નર વિશ્વમાં, હિંમતવાન હજાર;	
જશ મેળવનારાં જનો, કરજે જગકર્તાર.	૫
તનમન તાપ ટળી થજે, ઠંડક કારો કાર;	
આખાદી આ દેશની, કરજે જગકર્તાર.	૬
શ્રીમંતોનાં શુભ થજે, અંતઃકરણ ઉદાર;	
વળી વૃદ્ધિ ધન ધાન્યની, કરજે જગકર્તાર.	૭
દુખ દરિયે દૂખ્યાં હશે, એનો થશે ઉદ્ધાર;	
કોપ તજી કરુણા ઘણી, કરજે જગકર્તાર.	૮

પ્રાણી સૌને પરસ્પરું, પૂરણ વધજો ખ્યાર;	
દોસ્ત સરવનાં એક-દિલ, કરજો જગકર્તાર.	૯
દુર્ગુણ દૂર થઇ જશે, સદ્ગુણના શણગાર;	
સૌ જનને શોભિત સદા, કરજો જગકર્તાર.	૧૦
પ્રલય કરીને પાપનો, ભૂનો હરજો ભાર;	
સૃષ્ટિમાં વૃદ્ધિ ભલી, કરજો જગકર્તાર.	૧૧
દિલમાં દલપતરામને, વધે ઉમંગ અપાર;	
એવું શુભ આ વર્ષ તું, કરજો જગકર્તાર.	૧૨

ખહુરૂપી ઇશ્વરની સ્તુતિ.

દોહરો.

પ્રાણી સૌને વૈશ્યનું, કરે શૂદ્રનું કામ;
ખહુરૂપી ખહુ નામિને, પ્રેમે કરું પ્રણામ. ૬

મનહર છંદ.

સમશ્યામાં સૌને ઉપદેશ જે હમેશ દે છે,
ધર્મને અધર્મ તણો મર્મ જેથી ધરું છું;
ઉજ્જવળ આકાશગંગા જેવી છે જનોઈ જેની,
એનાજ આશીરવાદ થકી હું ઉગરું છું;
પુસ્તક અનેક તણાં પડે^૧ ફેરવતો રહે,
અક્ષર એમાંથી વાંચી વાંચી હું ઉચરું છું;
હજારો છે જેને ઘેર કુંડે^૨ અગ્નિહોત તણા,
એવા એક પ્રાણીનું ભજન હું કરું છું. ૨
વેદ વિદ્યા આદિમાં વિચક્ષણ સુલક્ષણ છે,

૧. પદ-અનેક ગાળાનાં પડ ફેરવતો રહે છે તે.

૨. અગ્નિ-સર્પ છે તે.

રમણ કરે છે સદાચારનું સુરીતથી;
 કરે ખટકર્મ મનમાં જાણે છે બધાં મર્મ,
 પાળે છે પોતાનો ધર્મ પરિપૂર્ણ પ્રીતથી;
 કરે છે ત્રિકાળ સંધ્યા તર્પણ કરે છે તથા,
 અર્પણ કરે છે ભૂત ખલિ આદિ ચિત્તથી;
 કહે દક્ષપતરામ એવા વિગ્રને પ્રણામ,
 કરે જોડી કરું વળી માહું શુભ ગીતથી.

૩

ક્રત્રિય રૂપ.

જેના તાબામાં અનેક શુદ્ધાઓ જણાય જોતાં,
 તે શુદ્ધામાં રાજવાની રનગરો ને વગામ છે;
 પવન વરુણ મેઘ પાવક જેવા પ્રતાપી,
 સારા સરદારો જેના તાબામાં તમામ છે;
 કરે જેને હુકમ તે ઠાઠ ફેરવી ન શકે,
 કરેલાં જણાયે તેનાં ચાણાં ઠામોઠામ છે;
 કરજોડી કરગરી કહે દક્ષપતરામ,
 પરાક્રમી એવા રાજને મારા પ્રણામ છે.

૪

વાણિયા રૂપ.

શિયાળે ઉનાળે માલ્ય સંઘરે વધરો કરી,
 ચોમાસે વિશેષ વસ્તુનું વેચાણ કરે છે;
 માગતો નથી તે ખૂલ આપે છે ઉધારે માલ,
 વેપાર અમાર કરી વિશેષ વાવરે છે;
 દેશોદેશમાં છે દોશી માંધીની દુકાનો જેની,
 વિવિધ વસાણાની વખારો ઘણી ભરે છે;

૧. રાજવાની સુવં. ૨. નગરો-ગ્રામો. ૩. ગામ
 ૪. પૂરવી દપરથી જળ ખેંચીને એ

પ્રેમથી કરી પ્રણામ દિવ્ય દલપતરામ,
જેવા એક વાણિયાનું દિલે ધ્યાન ધરે છે.

કલુષી રૂપ.

સર્વથી પ્રથમ જોણે સૃષ્ટિમાં અનાજ વાળ્યા,
જેના ખેતરનું અન્ન ભુક્તિથી હું જંમું છું;
ઉપજવે શેલડી ને સ્વાદીય સાકર ખાંડ,
ભોજન કરીને હું સદૈવ સુખે ભરું છું;
કરે છે કપાસ પેદા કાપડ અને છે જોનાં,
સારો સજ્જ શણગાર રંગભર રમું છું;
કરે છે ખેતીનું કામ કહે દલપતરામ,
જેવા એક કલુષીને નિત્ય નિત્ય નમું છું.

માળી રૂપ.

સૃષ્ટિ રૂપી ખાગને અનાવ્યો જોણે ખહું સારો,
વિધવિધ વૃક્ષ વેલ વાવી હદ વાળો છે;
કેવા કેવા મેવા ઉપજાવ્યા છે અમૃત જેવા,
રંગ રંગ ફૂલ તાણી રચના રૂપાળી છે;
પાણીના પ્રવાહ તો ચલાવ્યા છે અચાહ વાહ,
આળસ તજીને સદા વાડીને સંભાળી છે;
કહે દલપતરામ કીધું છે સરસ કામ,
એ તો મારો ઈષ્ટદેવ એક વનમાળી છે.

કુંભાર.

કહો રે કુંભાર લોકો તમે તે શા કસખી છો,
કસખી અમારા દેશમાં રુડો કુંભાર છે;
નાનાં મોટાં રાંધવાના કામનાં તે કામ ધરે,
ચડે એક કણથી અનંત ને સુમાર છે;
ચુલે મૂકવું ન પડે ફૂંકે ફુંકવું ન પડે,
પ્રપ્ત ને ધમણ તો તે કામમાં તૈયાર છે;

એ થકી અનેક કામ સરે દલપતરામ,
એવા એના કામનાં કોટી ચમતકાર છે.

૮

દાહરો.

ઘાટ ઘડી માટી તણા, કરે સંજીવન સાર;
એ તો ધૈર્ય આપણો, હજી લલો કુંભાર.

૯

હુજામ રૂપ.

મનહર છંદ.

મશાલ ધરીને સર્વ આગળ ઉજાસ કરે,
તદખીર કરીને અંધારું દોર ટાળે છે;
કાણુ જાણે કેવી રીતે તેમાં તે પુરે છે તેલ,
ખુઝાઈ ન જાય તેમ મશાલ તે ખાળે છે;
કોઈ સમે અનુભવ આરશી દેખાડે વળી,
કોઈ સમે નવરાવા નીરને ઉકાળે છે;
હજી દલપતરામ એવો એક છે હુજામ,
તે સદૈવ સૌને ઘણા સ્નેહથી સંભાળે છે.

૧૦

ખાલગર રૂપ.

અદર્શ રહીને કરે એકલો અપૂર્વ ખેલ,
જેનારા જનોની જુઓ નજર ચુકાવે છે;
ધૂળમાંથી ધાતુ કરે પાણીમાંથી પ્રાણી કરે,
દેખાડી દેખાડી આપ કળાથી કુડાવે છે;
વિવિધ પ્રકાર વસ્તુ નવી નવી ઉપજાવે,
કાણુ જાણે કયાં સંતાડે છે ને કયાંથી લાવે છે;
એવા ખડા ખાલગર પદે દલપતરામ,
નમ્રતાથી નિત્ય નિત્ય મસ્તક નમાવે છે.

૧૧

ધર્મ સિદ્ધાંત વિષે.

કોહરા.

- મુજ કવિતા મનમાં ધરી, વાંચે વણું અઢાર;
 તે માટે સૌ આગળે, એવા વડું વિચાર. ૧
 પક્ષપાત જને નહિ, તે સુણી રાજ થાય;
 દુરાચરીને નહિ ગમે, તેનો નથી ઉપાય. ૨
 ધર્મ વિના ધરણી વિષે, રહે ન નીતિ લેશ;
 જીલમ વધે જગમાં ઘણો, વધે કોટિધા કલેશ. ૩
 જે ધૈર્યનો ડર મટે, થાય સત્યનો નાશ;
 કોઈ ન રાખે કોઈનો, વિશ્વ વિષે વિશ્વાસ. ૪
 જેવી જરૂર રાજની, તેવી ધર્મ તણીજ;
 રાજ વિના ને ધર્મ વિણ, ઘાતો થાય ઘણીજ. ૫
 આખી પૃથ્વીમાં કદી, થાય ન રાજ એક;
 તેમજ એકજ ધર્મ પણ, કદી ન ચાલે છેક. ૬
 જીદા પંથ જગત વિષે, ધૈર્ય ધરણીજ
 ધૈર્યની ધરણ વિના, રહી શકે ન નહીજ. ૭
 મમત નથી મન માહરે, નથી મેળવવું માન;
 પગાર પણ આવો નથી, ધર્મ તણું દૈ દાન. ૮
 માટે મારા મન તણો, કહું સત્ય સિદ્ધાંત,
 મનાય તો તે માનજો, મનનો તણ મતાંત. ૯
 ચોરી જરી જૂઠ વળી, પરને દેવું દુઃખ;
 એનું નામ અધર્મ છે, સમજ પામે સુખ. ૧૦
 અસત્ય ભાવણ અહયતા, ચોરી વ્યસન વ્યભિચાર;
 પ્રાણ પાપ એ પાંચ છે, સૌ સમજે સંસાર. ૧૧
 પરોપકાર સુધર્મ છે, સુધર્મ ખીજું સત્ય;
 જગમાં એવા ધર્મની, અતિશે દિશે અગત્ય. ૧૨
 તે આશા કે ત્રાસથી, પ્રીતે ધર્મ પળાય;
 પરમેશ્વર પર પ્રેમથી, સુધર્મ પંથ ચલાય. ૧૩

ધર્મ નિયમ પાળ્યા વિના, પ્રભુ ભજવા તે વ્યર્થ;
 ઓસડ સેવ્યે શું થશે, પળાય નહિ જો પથ્ય. ૧૪
 સાર એટલો સમજવો, જગમાં એકજ ધર્મ;
 વિશેષ વદતાં એ ચક્રી, પડ્યાં જુદાં ખટકર્મ. ૧૫
 ધમ ધશ્વરી એક છે, જન કૃત જુદા હોય;
 આંખે કોઈ ન સાંભળે, કાને ન જુએ કોય. ૧૬
 વેષ ફેરવીને નવા, કર્યો પંથના વ્રંથ;
 પણ કાને ખાવાતણો, કોઈએ ન કર્યો પંથ. ૧૭
 દેવાતણુ દેવોતણુ, પીરોની પીરાઈ;
 માનનારને મન ગમી, તેવી તેણે ગાઈ. ૧૮
 સોનાના સૂરજ હો, મોતી ચોક પુરાય;
 ભીતર જવી ભાવના, ગીતો તેવાં ગાય. ૧૯
 જગમાં પંથ અનેક છે, લોકો એમ કહેજ;
 હું તો દેખું દષ્ટિએ, આસ્તિક નાસ્તિક ખેજ. ૨૦
 જે મધ્યે નીતિ દયા, ધમ ભલો સૌ કોય;
 ચાંદીના સિક્કા ખને, છાપ ગમે તે હોય. ૨૧

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ધર્મ ધુરંધર જે ધરણી પર,
 પાપ પથે પગલું નથી દેતા;
 પારકી નારી અને ધન પારકું,
 તે લલચાઈ કદી નથી લેતા;
 કૈંક દિંકા કળિ કાળ વિષે પણ,
 કોણ ગણે કૃત દ્રાપર નેતા;
 સત્ય સદૈવ ધરી દલપત,
 પ્રભુ ભણ પ્રાદ ખન્યા પ્રભવેતા ૨૨

દોહરા.

જન આસ્તિક છે જેટલા, સ્વધર્મિ મારા સર્વ;
 કેમ કહું પરધર્મના, જ્ઞાનતણો ધરી ગર્વ. ૨૩

નવ નિહ પરધર્મને, નિહ દુર્ગુણ દોષ;
 સુખ માગે પરલોકનું, સુણી પામું સંતોષ. ૨૪
 વેદાંતી ને જૈન પણ, ધરછે પદ નિર્વાણ;
 માટે તે નાસ્તિક નથી, આસ્તિક એ છે જાણ. ૨૫
 બ્રહ્મોસમાજ ને વળી, ઉત્તમ આર્ય સમાજ;
 પાવન સમાજ પ્રાર્થના, સૌ ભક્તિને કાજ. ૨૬
 ભલે ભજે ભણવાનને, જે જની સચિ જમ;
 ગુણ ધરના ગાય સૌ, કહિયે જુદા કેમ. ૨૭
 આખા જગમાં એક મત, કદી નથી થાનાર;
 સંપ વિનાશક સર્વથા, ધર્મતણી તકરાર. ૨૮
 મૂર્તિ પૂજે નહિ પૂજે, ઉભય ધર્મ અંગેજ;
 વાદ વદીને નવ લડે* અચરજ નિરખો એજ. ૨૯
 દેખી તેનો દાખલો, શિજો સ્વદેશી લોક;
 સંપ વધે તેવું સજે, તજે ક્રોધી ફોક. ૩૦
 જે જે આચાર્યો થયા, એણે ધાર્યું ઊર;
 આખા જગમાં પ્રસરશે, મારો પંથ જરૂર. ૩૧
 યુરોપમાં નહિ થઈ શક્યો, ધર્મતણો મતએક;
 માટે એકજ મત થવા, છાંડો મમતા છેક. ૩૨
 પૂછે તેને પ્રીછવો, આપતણો અભિપ્રાય;
 પણ કડવાં કથનો કહી, ન કરો કલેશ ઉપાય. ૩૩
 થઈ છે ધર્મના દ્રેષથી, ઘણા જનોની ઘાત;
 તે માટે ટુંકી કરો, એ તકરારી વાત. ૩૪

* મુખ્ય સુરત અમદાવાદ વગેરેમાં મૂર્તિ માનનારા અંગેજો અને નહિ માનનારા અંગેજો એ બંને પંથનાં દેવજો છે. પણ તેઓ એકબીજાને જુદા પાડવા સાઠ માર્ગોમાંજે તકરાર દહાવીને લડે અને આપણા લોકો તમાસો જુએ, એવો દહાડો આવનાર નથી, માટે આપણે પણ દેશમાં સંપ થવા વાસ્તે એવું શીખવું જોઈએ.

માણસની મુઠી વિષે, વસ્તુ નહિ વરતાય;
 તે જમદીશ્વરની કળા, અકળિત કેમ કળાય. ૩૫
 મન કલ્પિત કરી કલ્પના, લડી મરે છે લોક;
 ઠાણું ત્રેર વધારીને, કળેતી પામે કોક. ૩૬
 હું તો હરણું જોઈને, સ્વદેશિયોમાં સંપ;
 કુસંપનાં કયનો સુણી, અંગે ઉપજે કંપ. ૩૭
 ચોરી, જારી, જૂઠકે, વ્યસન ગણે જે ધમ;
 ખચીત તે પાખંડ મત, મનમાં સમજે મર્મ. ૩૮
 અમર ન માને આતમા, સુનીતિ આહો ચિત્ત;
 તે પશુ છે પાખંડ મત, વણ પાયાની ભીત. ૩૯
 દુર્યોધનની નિંદા કરે, દેશથી કરવા દૂર;
 નામ લઈ જન કોઈનું, નિંદા નહિ જરૂર. ૪૦
 એકજ નદી તળાવ નહિ, દુકાન પણ નહિ એક;
 ધરણી ઉપર ધર્મના, એમજ પંથ અનેક. ૪૧
 જે ગુરુના ઉપદેશથી, મન ઈન્દ્રિય વશ થાય;
 શુદ્ધ પંથ સર્વોપરિ, ગણતાં એજ ગણાય. ૪૨
 સૌ વસ્તુની સ્વચ્છતા, રાખે રૂડે પ્રકાર;
 ઉપજે તન આરોગ્યતા, એ કહિયે આચાર. ૪૩
 સુસલ્લમાન ને પારસી, હિંદુ ખ્રિસ્તી હરેક;
 જુદા જુદા મત તજી, કેમ થાય મત એક. ૪૪
 સૌના મત સાચા કહો, એક સર્વનો દેવ;*
 એમ બધું સૌ તો ટળે, તે ટંટા તતખેવ. ૪૫
 ચરસ જડે નહિ શોષતાં, એથી અન્ય ઉપાય;
 જેથી કુસંપ જાય ને, સલાહ સંપ સમય. ૪૬
 મને ગમ્યું તે મેં કહ્યું, મુજને ગમ્યું જમ;

* સર્વદેવ જમસ્કાર: કેશવં પ્રતિ ગચ્છતિ ॥

તો પણ જોતમને ગમે, કરો સજ્જનો તેમ. ૪૭

નથી દુરાચર મુજ દિલે, નથી રાગ કે દ્રેષ;

મુજ મત ખંડનથી મને, દુઃખ નથી લવલેશ. ૪૮

હરેક પંથ વિષે હતા, વડા વડા વિદ્વાન;

કેનામાં કહિયે કહો, હતું ન પૂરું જ્ઞાન. ૪૯

થયો તેના વાંચતાં, અચરજ ઉપજે આજ;

આપણથી નેવ યની શકે, કીધાં એવાં કાજ. ૫૦

વેદ પુરાણ કુરાન ને, જુઓ જૈનનાં સૂત્ર;

કરી શકે આ કાળમાં, કાલુ માઇનો પુત્ર. ૫૧

શાસ્ત્ર વિવિધ વાંચ્યા વિના, જ્ઞાન ન પામે કોય;

જે જન ખહેરો જન્મથી, તે મુગો પણ હોય. ૫૨

છંદ વિજય છંદ.

વેદ પુરાણ કુરાન કુડાં ન,

કુડાં ન કુડાં પદ ગણ અપારાં;

લાયક લોકને વાંચન લાયક,

જુદિ પ્રદાયક વાયક સારાં;

તે સમજે સમજી જન જે,

સંમજૂળ વિના સમજે ન જિયારાં;

વાદ વિવાદ અનેક દિશે પણ,

એકજ ધર્મ તણાં કહેનારાં. ૫૩

દાહરો.

માટે એકે પંથને, વ્યર્થ કેમ કહેવાય;

જુદો કહેતાં કાઇને, મુજ મતિ તો મુઝાય. ૫૪

છંદ વિજય છંદ.

તીર્થ સમીપ જડે જન કાણ,

અડે ગિરનાર સિધાયળ આણ;

ભક્તિની જુક્તિ જડે ભલી કોણ,
 ભભૂત ધરે ભિખવા ઘર ખાણ;
 પામી સુજ્ઞાન પઢો ન પઢો,
 પછિ વેદ પુરાણ કુરાન કિતાબ;
 ઉત્તમવળ અંચળ બે બેળથી થયું,
 શું કરવા ઘણિયે પછી સાણ.

૫૫

મનહર છંદ.

માનું જ્યારે વેદ મત જૈની જાણે મિથ્યાત્વ છે,
 જૈની ખર્યે ખીજ જાણે નાસ્તિકનો ભાઈ છે;
 પદું બે પુરાણ તો કુરાની કહે કાકર છે,
 કુરાની ખનું તો હિંદુ કહે કે મ્લેચ્છાઈ છે;
 દ્વૈત માનું તો અદ્વૈતવાદી કહે અજ્ઞાની છે,
 અદ્વૈત માનું તો દ્વૈત તણી અદેખાઈ છે;
 સર્વને રિઆવી કેમ શકું દક્ષપત કહે,
 સર્વજન સાથે મારે મન તો મિત્રાઈ છે.

૫૬

દોહરો.

ચાલે ખળદ ધસારતે, હાંકનારની જમ;
 સ્ત્રીના નિયમે થકી, સ્વધર્મ સમજે તેમ.

૩૭

મનહર છંદ.

ખળદની ખા ખોલી કે ખળદ તું ખર્યા સુણ;
 ખાવિંદ ખેડુની ખેરા નોકરી ખજવળે;
 રાશનો તપાસ રાખી ચાલજે તે ભણી ચાલ,
 પડે મહાર પડે તે ગતિ તજવળે;
 વાંઠા ચુંઠા ચાલ્યા વિના વહી છુટવી છે વેઠ,
 ઠેઠ સુધી એવો ઠીઠ ઠરાવ ઠરાવળે;
 ભણ્યો નંધી તેની ભાષા જ્ઞાનમાં સમજ લેજે,
 કહે દક્ષપત અંતે ઘેર ચાલ્યો આવળે.

૫૮

ખેતરને કાંટાવાળી વાડ દેખી જાણવું જ,
 પેસવાની ખેતરમાં તે ધણી ના પાડે છે;
 વાડ વિના કુઓ કે અવાડો ભર્યો ભાળિયે તો,
 જાણવું જ, પાણી પીવા રસ્તો તે દેખાડે છે;
 સુખ દુઃખતણો તેમ સંભવ જણાય નથી,
 ઇશ્વરી વિધનિષેધ લક્ષમાં લગાડે છે;
 કહે દલપતરામ ધર્મને અધર્મ પણ,
 સમજી સુખજી જન સંશય મટાડે છે. ૫૯
 દેવે નિજ ખાગ દેખી રાખે દલપતરામ,
 હિતમ તરુને તો દયા કરી ઉતારથી;
 ખોલવાની ચાલવાની આલવાની કળા આપી,
 સ્થિતિ સારી ધારી શકે બુદ્ધિના આધારથી;
 તોડી લેશે કળ ફૂલ કાપી લેશે કાષ્ટ એમ,
 અડે તો વિચાર્યું ચિત્ત ઉલટા વિચારથી;
 પાપજી ન લેવું પડે શોષણ થવાજ દેવું,
 પાપ પણ પુરું પાણી પીવું નહિ ખ્યારથી. ૬૦

હાહરો.

તેમ સૃષ્ટિના નિયમથી, જે ચાલે વિપરીત;
 ઇશ્વરની ઇચ્છા થકી, વિરુદ્ધ એજ ખચીત. ૬૧

મનહર છંદ.

મતભેદ પડવાથી વેદની શાખાઓ પડી,
 ખટ દરશન ચાલ જીજ્ઞાસા ચલાવિયા;
 બ્રાહ્મણોમાં એવી રીતે બહુધા કુસંપ થયો,
 કાટફૂટ દેખી ઝોધ મતવાળા ફાવિયા;
 એવામાં સંકર સ્વામી પૃથ્વીમાં પ્રગટ થયા,
 સર્વ બ્રાહ્મણોના મતોને સાચા ઠરાવિયા;

વિપ્રોત્તાળી જન હોય ખહુ, સ્વદેશનું શુભ ચલાય;

હિમ્મત પણ અંતરે, અવળા મુજ ઉપાય. ૭૮

ક્રિયે શિર કાઢને, દોષ તણા આરોપ;

સ્થાપક બાણે તે દેશ પર, દિસે દેવનો દોષ. ૭૯

વિચરી તણી ચઢતી દશા, થવાની જયારે હોય;

ખંડન (તુટવાનાં) સર્વથા, કહે ન કથનો દોષ. ૮૦

જાત હિ કોઈ ધર્મની, સંપ વિનાશક વેણ;

ઉપનિષાદતાં મુજ અંતરે, અંતિ લાગે હુઃખદેણ. ૮૧

પંચ દેવત પોતાને ગમે, તેનાં કરો વખાણ;

નિંદા પરધર્મની, તજો ખેદની ખાણ. ૮૨

ઇશ્વર મુજ દેશ પર, કરુણા કરો અપાર;

વિનાશક નાશકર, ધર્મ તણી તકરાર. ૮૩

વરના ધર્મની, કરે ન નિંદા દોષ;

ધર્મ ગરીબનો, પક્ષપાત તે હોય. ૮૪

મનહર છંદ.

કમી જુદા ધર્મની જીવતી વાદ વહી કહે,

અતારાજ દેવમાં દેવાતણ જણાય છે;

કરાતા કર્યાથી મનધાર્યું કામ સિદ્ધ થાય;

એકા કરે તો તે પ્રાણી પંડમાં પીડાય છે;

આર્ય પછી કવિને તો કવિએ કહ્યું કે આજ,

વિત્તી ને મહમદી ધર્મ ખે પંકાય છે;

વિાની નિંદા બાળે તેને પુરું પસ્તાવું પડે,

આતણ તેઓનાજ દેવમાં દેખાય છે. ૮૫

આ દોહરા.

સંસારમાં પંચજન, ઉચરે સિમ વિચાર;

રાખે પરસ્પર, કરે નહિ ધિક્કાર. ૮૬

અકળિત ધર્મર મત વિધે, મત જીદાં સુણી એમ;
 સત્ય ગમે તે માનિયે, કુવચન કહિયે કેમ. ૮૭
 અધિકારી સરકારના, તે કહિયે સરકાર;
 રામ કૃષ્ણ મહમદ ધર્મ, એમ દેવ અવતાર. ૮૮
 તેની પ્રતિમા કે કબર, માને પૂજ્ય પ્રકાર;
 કોઈ પાવક કે પ્રાણીને, પૂજે છે ધરી પ્યાર. ૮૯
 કેમ તજે નિગ્રધર્મ તે, કેમ એકે મત યાય;
 સૌ મતને સાચા કહો, એજ સંપ્રદાય. ૯૦

સ્વર્ગે કે નરકે કોણ જવાના.

કોહરો.

કાંકાં મારે માનવી, જવા પ્રભુની પાસ;
 કોઈ કરે ઉપવાસ ને, કોઈ કરે વનવાસ. ૧

દંડવિજય છંદ.

કોઈકે તો વનવાસ કરે,
 ઉપવાસ કરે પ્રભુ પાસ સિધાવા;
 કોઈકે સુમતી મૂખ ધરે,
 અહુ સુક્ષ્મ જંતુ જેર બચાવા;
 કોઈકે માંસ અને મદિરા,
 બલિદાન કરે નિગ્ર દેવિ રિઝાવા;
 કોણે હશે સ્વર્ગે દલપત ને
 કોણે હશે નરકે જન જવા.
 કોઈકે સ્નાન ત્રિકાળ કરે,
 જઈ પાવન તીરથ પાવન થાવા;

કોઈ મનુષ્ય મલીન^૧ રહે,
 પ્રતિવાસર પાપથી આપ મુકાવા;
 એક ખીજથી વિરુદ્ધ કરે,
 ધરતા દિલ સ્વર્ગ^૨ જવા સહુ દાવા;
 કોણ જશે સ્વરગે દલપત ને
 કોણ હશે નરકે જન જવા. ૩
 કોઈક વેદ તણા લણી ભેદ,
 ભ્રમેદ ધરે ઉર સ્વર્ગ^૨ તકાવા;
 કોઈક રામનું નામ રંટે નિત્ય,
 આપ તણું બધું પાપ પતાવા;
 કોઈક શંકર શંકર નામ,
 સદૈવ જયે અઘઘોઘ શમાવા;
 કોણ જશે સ્વરગે દલપત ને
 કોણ હશે નરકે જન જવા. ૪
 કોઈક જાય પ્રભાત સમે ઉઠી,
 પીર તણે શિર પુષ્પ ચડાવા;
 કોઈ પ્રભાત સમે ઉઠી જાય,
 પડીકમણું કરી ધર્મ અપાવા;
 કોઈક જાય પ્રભાત સમે ઉઠી,
 નોળિક્રિયા^૩ કરી નિર્મળ થાવા;
 કોણ જશે સ્વરગે દલપત ને
 કોણ હશે નરકે જન જવા. ૫
 કોઈ કરે બકરી ધંદ ને વગી,
 કોઈ શિળે સોમયાગ કરાવા;
 કોઈક તો વ્યભિચાર^૩ કરે,

૧. દુઃક્રિયા. ૨ નોળક્રિયા-નાકે પાણી પીએ અને પુકું છઠારે, ઈત્યાદિ.

૩ જામનાર્જી.

શિવ શક્તિતણું મન ત્રણ મનાવા;
 કોઇક ભાગ પિયે ભણિ ભાતથી,
 ભોગિ નહીં પણ ભોગિ જણાવા;
 કોણ જશે સ્વરગે દલપત ને,
 કોણ હશે નરકે જન જાવા.

૬

કોઇક શીશ જટા નખ વર્ધન,
 કોઇ ખુશી મન મુંડ મુંડાવા;
 કોઇક મુખ મુનિવ્રત ધારી,
 ખડુ રખડે પુરમાં ખની ખાવા;
 કોઇકને વળિ કંઠ ઉચેથી,
 ગમે ખડુ ગોવિંદના ગુણ ગાવા;
 કોણ જશે સ્વરગે દલપત ને,
 કોણ હશે નરકે જન જાવા.

૭

કોઇક સૂરજનેજ સદૈવ,
 જપે દિલ જંચોત ઉઘોત જગાવા;
 કોઇક ભિરવનેજ ભજે,
 દિલ શુદ્ધપણે મહા દુઃખ મટાવા;
 કોઇક એકજ ટેકજ ધારિ,
 અનેક ઉપાય કરે વળિ આવા;
 કોણ જશે સ્વરગે દલપત ને,
 કોણ હશે નરકે જન જાવા.

૮

કોઇક એકજ ધન ભજે,
 એવ રૂપ મટી શિવરૂપ શમાવા;
 કોઇ કહે ભલી ભક્તિ ભર્યા યકી,
 ખૂબ મૂળેજ પિવા અને ખાવા;
 કોઇ કહે કશુંએ પછિથી નથી,
 મોગવ ભોગ ભલા મન ભાળ્યા;

કોણ જશે સ્વરગે દલપત્ર ને

કોણ કશે નરક જન જાવા.

૯

કોહરો.

બે ચોરી જરી તણ, તજે જૂઠું જન જોડ;

જરર બજે જમદીયને, ઉત્તમ સુખ લે એહ. ૧૦

મનહર છંદ.

દિલમાં દયા ધરીને જણે પરદુઃખ છેવાં,

પાપથી જે ડર્યો પોતે વખત તમામમાં;

સર્વ સાથ સ્નેહ રાખી સાચવ્યું મદાચરણ,

મુઝા પછી જેના ગુણ વખણાય મામમાં;

પ્રભુ પર પ્રીતિ રાખી કોઈને ન કહ કહ્યું,

કાઠી જણે હંમર પરોપકારી કામમાં;

સત્યવાદી નાહિત જનોનાં મન સાક્ષી પુરે,

તો જરર જાણવું તે ગયો પ્રભુ ધામમાં. ૧૧

કોહરો.

મુઝા પછી કટ કટ કરે, સૌ જોને સંસાર;

પુરો પુરવે! એજ છે, ગયો નરક ચોખાર. ૧૨

ચતુર્ધાં મુક્તિ વિષે.

કોહરા.

ત્રેમ ધરીને પ્રભુ બજે, વળિ પાળે સદ્ધર્મ;

કેમ જાય જન નરકમાં, કરતાં તે ચત્કર્મ. ૧૩

અસંખ્ય લોકો ચર્ચ ગયા, મત જુઠા ધરનાર;

નથી ગયા સૌ નરકમાં, કરતાં પરોપકાર. ૧૪

કેમ વાંકે જનનો કહ્યું, હથિર અઘર્થમાન;

જની બુદ્ધિ જોડલી, એમ કરે અનુમાન. ૧૫
 જુઓ લખ્યા છે મુક્તિના, શાસ્ત્રે ચાર પ્રકાર;
 જેવી ધર્યા જેહની, પ્રભુ તેવી દેનાર. ૧૬
 તે માટે તકરાર તણ, ધર્મ ધરો ભલી વિધા;
 પ્રભુને ભજતાં પ્રેમથી, થશે મનોરથ સિદ્ધ. ૧૭
 મનાય છે વિશ્વાસથી, સ્વર્ગ અને વળી નર્ક;
 એમાં મંથય ઉપજે, કહિયે તેજ કુતર્ક. ૧૮

મનહર છંદ.

નિરાકાર ધારી તેજમાં જે લીન થવા ઇચ્છે;
 તેને પ્રભુ લીન કરશે ચોતાના પૂરમાં;*
 શુરુ જોવા જાણી સેવા, ઇચ્છશે સમીપ રહી,
 તેને તો હમિશા તેમ રાખશે હજૂરમાં†;
 રાજા જોવા જાણી તેની રૈયત થવાને ઇચ્છે,
 તેને પ્રભુ રાખશે અખંડ નિજ પૂરમાં ‡
 જેવું રૂપ પ્રભુનું ધારીને તેની ભક્તિ કરે,
 પ્રભુ તેવું રૂપ આપે ઇચ્છે જેવું જિરમાં. ૧૯
 પળિયેલ પતિને જે પતનીએ હતી તેમાં,
 એક વય વૃદ્ધમાં ને બીજી વય બાળમાં;
 વૃદ્ધ વયવાળી તો વૃદ્ધાઈ પતિની વખાણે,
 ચુંટી કાઢે કાળાં વાળ જોઈ ઘોળા વાળમાં;
 જીવંતીએ જોઈ જોઈ ઘોળા વાળ ચુંટી કાઢયા,
 કર્યું માથું પતિનું જેવી જગા કપાળમાં;
 એજ રીતે એક બીજાં તણો ધર્મ ઉચ્છેદતાં,
 ઉપજે કુતર્ક થાય તાસ્તિક તે કાળમાં. ૨૦

* સામ્યજ્ઞ મુક્તિ.

‡ આલોક્ય મુક્તિ.

+ સામિપ્ય મુક્તિ.

† સાદૃશ્ય મુક્તિ.

કવિત.

જેનાં મૂળ જમીનમાં હડાં નહીં એવા છોડ,
 ઉપાડીને બીજ રોપતાં મુખે રોપાય છે;
 અતિ મૂળ હડાં ઘાલી મોટું વઢ્યું એવું વૃક્ષ,
 ઉખડે ન ઉખાડે તો ત્યાંજ તે સુકાય છે;
 તેમ જેને ધર્મ તણી ઉપલી અસર હોય,
 તેને બીજે સમજાવે તેમ સમજાય છે;
 પણ જેને રંગે રંગે વ્યાપી રહ્યો ધર્મ રંગ,
 ઉખડે ન, ઉખડે તો નાસ્તિક તે થાય છે. ૨૧

દોહરા.

તન પર આલે હુકમ પણ, મન પર હુકમ ન થાય;
 સંશય ભાગે સર્વથા, મનથી તેજ મનાય. ૨૨

આશ, વાસ કે ગરમથી, ઠરશે જીભ કળૂલ;
 પણ મન તો ખાતી વિના, માને નહિ ખિલકલ. ૨૩

અયોગ્ય વિચાર વિષે.

કવિત.

ભંગી જન જાણે ભગવાન રોજ ભાંગ પીએ,
 જાર જન જાણે પ્રભુ રોજ જાર રમે છે;
 ખેતી રહેવું ગમે તે જાણે છે પ્રભુ ખેતી રહે;
 ભમવું ગમે તે જાણે પ્રભુ રોજ ભમે છે;
 સ્વાંગ ધરવાં ગમે તે જાણે પ્રભુ સ્વાંગ ધરે,
 જમવું ગમે તે જાણે પ્રભુ રોજ જમે છે;
 તેવું રૂપ તેવી ક્રિયા માને દલપતરામ,
 જોવું રૂપ જોવી ક્રિયા જેને મન ગમે છે. ૨૪

દાહરા.

ગોળ ટોપરું રાંકને, મળ્યું છતાં ખડું રોળનું;
 તેણે બાણ્યું આપ્યું નૃપ, રોળ ટોપરું ગોળ. ૨૫
 તેમજ જને ને રુચે, એવો કરે વિચાર;
 ઈશ્વર પણ કરતો હશે, એજ નિત્ય આહાર. ૨૬
 વિવેકવંત વિચારીને; જાણો સર્વ જરૂર;
 દુર્ગુણ ન ગમે દેવને, દુર્ગુણથી પ્રભુ દૂર. ૨૭

ધર્મચુસ્ત દુરાગ્રહી વિષે.

દાહરા.

ધર્મચુસ્ત ધરણી વિષે, વદિયે તેની વાત;
 એવાથી પણ જાપણ, ઘણાક જનની ઘાત. ૧
 કલિપત મત નિશ્ચય કરી, મનમાં ધરે મમત્વ;
 જાણે આખા જગતને, તેજ મનાવું તત્વ. ૨
 નવ માને તે ઉપરે, અતિસય ઉપજે ક્રોધ;
 દેવેલાવ દિલમાં વધે, વળી ખડું કરે વિરોધ. ૩
 લાલચ આપી લોકને, કબુલાવે નિજ ધર્મ;
 માન મેળવું મુલકમાં, મનમાં એવો મર્મ. ૪
 કદુ બાવણુ મુખથી કરે, કરી પરમત ધિકાર;
 હલન થાય દિલ પારકાં, એમ કરે ઉચ્ચાર. ૫
 એ ચાલે તો જન તણાં, ખૂણ કરે તે ખૂન;
 પરમત જનના પ્રાણ લે, માને મોટું પુણ્ય. ૬
 ખૂંડા તે ભૂતજ વિષે, નાસ્તિક થકી નિદાન;
 તેના સરખું નથી થયું, નાસ્તિકથી નુકશાન. ૭
 જાણે હું શાની થયો, લજન કરે લજિભાત;
 પણ માણસના પ્રાણની, વડે ઘડિકમાં ઘાત. ૮

દુનિયાં વિષે દુરાગ્રહી, અસાની જન એજઃ
 આલ્યો લેવા લાભ પણ, ઉલટો ગયો અવેજ. ૯
 ધર્મી ભૂલે ધર્મ નિજ, જ્ઞાની ભૂલે જ્ઞાન;
 દુષ્ટ દુરાગ્રહ તો દિસે, મદકર મલ સમાન. ૧૦
 તીર્થ વડું હરદારનું, એક સમે તે ઠાર;
 પર્વણી દિન મેળો થયો, માણસ મળ્યા અપાર. ૧૧
 વૈભવ ગ્રેવી બહુ મળ્યાં, પડે થવા પવિત્ર;
 ગોસાંધ ને વૈરાગીનો, ધરિયો વેધ વિચિત્ર. ૧૨
 પછી માંહોમાંહી લડયાં, ઠીવાં ખૂન અમાપ;
 પુણ્ય પામવા આવિયા, પણ બહુ પામ્યા પાપ. ૧૩
 ધર્મશુસ્ત એવા ઘણા, હરેક મતમાં હોય;
 વચન થકી વરતાય છે, કળી શકે સૌ કોય. ૧૪
 આંસુ લાવી આંખમાં, ભજન કરે ધરી ભાવ;
 પણ પરમત જન પ્રાણ લે, જે તે પામે દાવ. ૧૫
 બુઝો તપા ને ડુંદિયા, એવ દયા પ્રતિપાળ;
 લડે પરસ્પર તો પછી, જનનો આણે કાળ. ૧૬
 સારક વાંકાનેરમાં, પ્રસિદ્ધ છે આ વાત;
 કરી પચુસણ દિવસમાં, તરવારે જન લાત. ૧૭
 નાસ્તિક થકી દુરાગ્રહી, ભુંડા ભૂતળેમાંધ;
 વિચાર ન કરે વેગમાં, પાપ પુણ્યનો કાંધ. ૧૮

અનહર છંદ.

એક કહે તારો દેવ ખાતો નથી પીતો નથી,
 રાંધીને રસોઈ એની આગળ શી ધરવી;
 બીજો કહે તારો દેવ બધીર ને મુઝો છે તે
 ઉત્તર ન આપે એની પ્રાર્થના શી કરવી;

ખંને જણા જગતના નાથનેજ લજનારા,
 નથી જણતા જે નિંદા કેની આ ઉચરવી;
 કહે દલપતરામ જેમ સગા ભાઈ શીશુ,
 એક ખીજની માને તે ગાળો દે છે ગરવી. ૧૯

દોહરો.

નિરાકાર સાકારના, માખનાર જે મિત્ર;
 વાદ વડીને પરસ્પર, ઉચરે વચન વિચિત્ર. ૨૦

મનહર છંદ.

તારો દેવ કલિપત છે, તારો દેવ કલિપત છે,
 તારો ક્યાં દેખાડ દેવ, તારો ક્યાં દેખાય છે;
 છાતીપર ચંદીને સલાટે તારો દેવ ઘડયો,
 તારા દેવતાની પર લોક અડે જાય છે;
 તારાનું ઘરાણું ગયું, તો તારાનું ઘર પડ્યું,
 તારા પંથી લુચ્યા, તારા લુચ્યાઓ ગણાય છે;
 એમ એક ખીજ તણા મતનું અડન કરે,
 સોઠ્યને વિધવા કહી, પોતે તેવી થાય છે. ૨૧

દોહરો.

જેનું હારદ નવ જડે, તેની શી પ ચાત;
 કાળ અને આકાશના, છેડાની શી વાત. ૨૨
 પ્રણમે એક પૂરવ લણી, ખીજે પશ્ચિમ માંહિ;
 સાહિબ જેનો સર્વ દિશ, મમતે મરે કપાઈ. ૨૩
 જે ટોળીને જે ગમ્યું, તે તેના આચાર;
 ધર્મ જણા દેવી કને, કરે મનુષ સંહાર. ૨૪
 રુચિ પ્રમાણે મનુષની, ઉપજ્યા ધર્મ અનેક;
 એક અહિંસાને લજ, અશ્વમેધને એક. ૨૫
 ઇશ્વરને ગમતું ગણે, જે ગમતું નિજ ચિત;

એક મૂર્તિ સ્થાપન કરે, બીજો કરે ખંડિત. ૨૬
 ન ગમ્યું તે અપવિત્ર ગણી, ગમતું ગણ્યું પવિત્ર;
 ચુડો-ન ગણ્યું હાડકું, જગત વિચાર વિચિત્ર. ૨૭
 દયા ધર્મનું મૂળ છે, ભક્તિ જળ સિંચાય;
 દયા વિના ભક્તિ કરે, ધર્મ વૃક્ષ નહિ થાય. ૨૮
 મળે ન તેથી મોક્ષકળ, વ્યર્થ સ્ત્રકળ શ્રમ જાય;
 વારી જમ વલોવીને, માખણ કોઈ ન ખાય. ૨૯

સૌનો ધંધર એક છે તે વિષે.

ઢાહરા.

એકજ છે અવિનાશ તે, ધંધરનો હું દાસ;
 બીજો કહે તે બે થયા, ધંધરને અવિનાશ. ૧
 એ રીતે ધંધરતણાં, જુદાં નામ અનેક;
 પણ જરૂર તે જાણજો, ધંધર સૌનો એક. ૨

મંનહર છંદ.

અંગરેજો કહે ઇશુખ્રિસ્ત ખરો તારનાર;
 પ્રભુનો છે પુત્ર અમે ભાવે તેને ભજિયે;
 આર્ય જનો કહે ખરા ધંધરી અંશાવતાર,
 રામ કૃષ્ણાદિક અમે તેને કેમ તજિયે;
 મહમદીય કહે મહમદ એજ ખરો,
 પારસીઓ કહે અમે પાવકને પૂજિયે;
 શી રીતે મમત તજી સર્વ એક મત થાય,
 સૌને સાચા કહ્યા વિના સંપ કેમ સજિયે. ૩
 કોઈ કહે મહમદ સાથે જુદા બોલતો ને,
 કોઈ કહે જરથોસ્ત સાથે વાત કરતો;
 કોઈ કહે ઇશુ સાથે કરતો અનેક વાતો,
 કોઈ કહે રામ કૃષ્ણ રૂપે તે વિચરતો;

કોઇ કહે આરખી લિપિમાં લખતો તે લેખ,
કોઇ કહે એ તો વાણી વેદની વાપરતો;
કોઇને ન જુઠા કહું કહે દલપતરામ,
દિલ કોઇનું દુખાવવાથી રહું ડરતો.

૪

બૌદ્ધ મતવાળાને કહીએ એ બુદ્ધિદીણ,
નેતરીશ કોડ ચીના શું પશુ પ્રમાણુ છે ?
મુસલમાની મરાની આરખો માને છે મત,
યુરોપ આખો તે ખ્રિસ્તી ધરમની ખાણુ છે;
હિંદુ છે હમરો લોક, જરથોસ્તી જન પણા,
કેને કેને કહીએ કે-એ ખધા અખણુ છે;
કહે દલપતરામ જુદાં જુદાં પ્રડયાં નામ,
સર્વના પ્રભુ છે એક ખાલી એવાતાણુ છે.

૫

આપાધ.

જામ વધે બોદાવો કુઓ, સૌના મનની મરજી બુઓ;
કોઇ ઉડો કે ઉતળો કહે, સૌનું મન રાજી નહિ રહે.

૬

મનહર છંદ.

કોઇ કહે સાકાર ને કોઇ કહે નિરાકાર,
નિરાકાર સાકારનો નિશ્ચય સાચી યથે;
પાટિયાની ચેટી તેને તોલવાણું તાણું મારી,
પુછે આમાં શું છે તે તો હરિ જાણે શું ઉચ્ચે
જોયા વિના જ-કહે તે જોશિયોના જોશ જોડુ,
કહો તે અચીત કેમ કથતાં કથ્યું જશે;
અકલિત કળા એની કહે દલપતરામ,
કળી ન શકાય તે ઉપાય કીધાથી કશે.
કેવો છે ને ક્યાં રહે છે કેવી રીતે કરે કામ;
ખવિંદની ખુબી કહો કોઇને દેખાય છે;

૭

આશરે આચાર્ય ગુરુ ઉચારી ગયા છે અને,
જેવી સમજાઇ તેવી મંથમાંડી ગાઈ છે;
અંધે હાથીનો આકાર જુદો જુદો બાણ્યો તેમ,
જેણે જમ માની લીધી તેમ તે મનાઈ છે;
દીઠા વિના 'દીઠી દીઠી' કહે દલપતરામ,
હગવાની હગારાની ઠાલી તે હગાઈ છે.

નોકરી કરવા માટે નૃપના નોકરો મળ્યા,
નોકરી તથાને પડ્યા બીજી તકરારમાં;
નૃપ નીરખેલો નહોતો વિષે ચક્ષાવ્યો વાદ,
કેવે રૂપે રંગે છે ને કેવો છે આકારમાં;
એવો વાદ વહી લડી વાસતર ગુમાવી દીધા,
કહો પછી પૈસા કેમ પામશે પંગારમાં;
કહે દલપત પ્રભુ વિષે તેવા વાદ તથા,
સારાં કામ કરો પ્રભુ રિઝાવા સંસારમાં.

તોલેરા.

એક કહે આકાર નાહિ, બીજો કહે સાકાર;
અકલિત ધર્મરના જુઓ, ખેચ થયા કળનાર. ૧૦

હું તો નકી ન કહી શકું, કેવો જગદર્તાર;
અકલિત બાણ્યું ધણે, કેમ કરું તકરાર. ૧૧

જુએ તમાસો જગપતિ, અણબોલ્યો આ હામ;
શાં શાં ફળ શું બાણ્યે, દેશે દલપતરામ. ૧૨

વ્યાપક પ્રભુ સર્વત્ર છે, જીવ શરીરમાં જમ;
આત્મા ને પરમાત્માં, નિરાકાર છે એમ. ૧૩

અકલિત ધર્મરની ગતિ, માનો તેમ મનાય;
અદર્શ ને અનુમાનથી, નકી કેમ કહેવાય. ૧૪

મનહર છંદ.

કાંઈ કહે મગજમાં આત્માને છે મુકામ,
જ્ઞાનતાંતુ વડે આપું શરીર મંભાળે છે;
ધૈર્ય સદૈવ એમ રહી એક સ્થળ વિષે,
સર્વ શક્તિમાન સર્વ પ્રદેશને પાળે છે;
ગલીય વસ્તુમાં કેમ ગણીયે વિભુને વાસ,
પોતે અળગો રહીને નગરે નિહાળે છે;
કહે દલપતરામ ઉચરે જો કાંઈ આમ,
કહો આજ કાણુ તેના સંશયને ટાળે છે.

૧૫

દોહરા.

જુદી જુદી લિપિમાં, લખ્યો એક ઉચ્ચાર;
તેમજ જુદા માનિયા, ધૈર્યના આકાર.
ધૈર્ય અક્ષરથી લખ્યો, કે મૂર્તિ આકાર;
એની મતલબ એક છે, નામ સ્મરણ દેનાર.

૧૬

૧૭

મનહર છંદ.

રાજ દેખતાં જો રાજના લખેલા નામપર,
ખાસકું મારે તો રાજ એદ ઉર આણશે;
કચેરીના જન સર્વ જરૂર ધિક્કાર કરે,
રાજને ન વાગ્યું એવો વાદ કાણુ તાણશે;
રાજનું લખેલું નામ હૃદયે લગાવી પ્રીતિ,
ચુંબન કરે તો રાજ સુપ્રેમી પ્રમાણશે;
રાજ કરતાં તો ઘણો જાણુ છે. રાજધિરાજ;
જનના મનનો ભાવ કેમ નહિ જાણશે.

૧૮

દોહરા.

નામ લખેલું દેવનું, નિરખી અવશ્યમેવ;
ન ભણેલો લીટા કહે, કહે ભણેલો દેવ.

૨૦

સર્વ વ્યાપક છે પ્રભુ, જો જાણો સૌ ઠામ;
તો આ તેની ભૂતિ આ, તરુ ગિરિ-આદિ તમામ. ૨૧

છો તેને તે પૂજતા, જેને જ્યાં વિશ્વાસ;
નિંદા કરતાં કોઈની, નિંદાશે અવિનાશ. ૨૨

કહેવા ઇચ્છે રોટલો, પણ 'તાતા' કહે ખાળ;
એમ કહ્યું ભટ પક્ષભે, મા સમજે તતકાળ, ૨૩

તેમજ જગત્કર્તારને, માતા કહું છું હુંય;
અહો! જગતકર્તાર તે, સમજી લેજે તુંય. ૨૪

મનહર છંદ.

નિરાકાર માનીને વેદાંતીવાળે ઇશ્વરનું,
નાન્યતર જાતિ નામ બ્રહ્મ નિરધાર્યું છે;
પુરુષમાં પરાક્રમ પૂર્ણ પેળી પુરાણીએ,
પુરુષ આકાર પ્રભુ સ્વરૂપ વિચાર્યું છે;
જગત અનેક જેના અંગમાંથી ઉપજ્યાં છે,
શક્તિમતવાળે નામ માતાજી ઉચાર્યું છે;
કહે દલપતરામ ઇશ્વરનાં સર્વ નામ,
મેં તો એમ સમજીને અંતરે ઉતાર્યું છે. ૨૫

આંધળાઓ હાથી દેખી લડે સર્વ સાથી સાથે,
ઠાન બેથો તે તો કહે સૂપડા આકારે છે;
પગ બેથો તે તો કહે થંભ જોવો હોય હાથી,
દંતુશળ બેઈ સાંભેલા જોવો ઉચ્ચારે છે;
ખુંછ બેયું તે તો કહે સાવરણી સમે હાથી,
વાંસો દીકા તે તો ટેકરાની તુલ્ય ધારે છે;
એજ રીતે ઇશ્વરને જુદી રીતે જાણે જન,
સૌને સાચા ગણી સુઝ અંતરે ઉતારે છે. ૨૬

ગીતિ વૃત્ત.

જે શિશુની જનિતાને, સાંસરિયાં સૌ વધુ વધુ કહે છે;
 શિશુ પણ વહુ કહી ખોલે, પ્રસૂતા સમજી મનોરથ પૂરે છે. ૨૭
 તેમજ જેને જેવા, ઉપદેશકથી મળે પ્રભુ જ્ઞાન;
 તે નામે તે રૂપે, ભજતાં કેમ ન ભજાય ભગવાન? ૨૮
 ફરી ફરી કાંકાં મારે, કરે ઉપાયો અનેક શિરસાટે;
 જગપતિ શું નહિ જાણે, જનો ખિન્નારા ઠગાય મુજ માટે. ૨૯

સૌનો ઇશ્વર એક છે.

કોહરો.

ઇશ્વર સૌનો એક છે, ઠરી રહ્યો સૌ હામ;
 કોઇ રામ ને કોઇ તો, લેશે અહ્લા નામ. ૧

ઉધાર. છંદ.

લેશે કોઇ અહ્લા નામ, રટશે કોઇ મુખથી રામ;
 હિંદુ મુસલમાન હરેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક. ૨

પોટર આળ જળ કહેવાય, જુદાં નામ માત્ર જણાય;
 અળગી વસ્તુ નહિ અડકે, ઇશ્વર સર્વનો છે એક. ૩

સાધુ શેવડા^૧ દરવેશ,^૨ દે “મોખેદ”^૩ બહુ ઉપદેશ;
 અળગા ધર્મ પંથ અનેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક. ૪

આદિમ^૪ એકની આલાદ, આખા જગતમાં આખાદ;
 ત્રર ઠરી રહે દેશ ચણેકે, ઇશ્વર સર્વનો છે એક. ૫

વસવા એક પૃથ્વી વાસ, ઉપર એક છે આકાશ;
 છૂટા કેમ પડશે છેક, ઇશ્વર-સર્વનો છે એક. ૬

માતા પીર કે મહાદેવ, સબ્બે કોઇ બિનનો સેવ;
 પ્રભુ જુદો નથી પ્રત્યેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક. ૭

૧. શેવડા-જૈનના ગોરજ. ૨. દરવેશ-ફકીર. ૩. મોખેદ-પારસીઓના

ગોર. ૪. આદિમ-અહ્લા.

જગમાં એક જનની જાત, નોખી નોખી ખાંધી નાત;
 ટક ટક કરે રાખી ટેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક. ૮

સૃષ્ટિ નિયમ છે સરખાજ, અળગા ધમ તો હિપસાજ;
 વિગતે જુઓ રાખી વિવેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક. ૯

ખાણું મુખ થકીજ ખવાય, શબ્દો અવણથીજ મુણાય;
 વિધવિધ વેષ માત્ર વિશેષ, ઇશ્વર સર્વનો છે એક. ૧૦

સૌનો એક છે સૃજનાર, કહિએ એક પાળનહાર;
 નહિ બે તણ કે આરેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક. ૧૧

દાએ એમ દલપતરામ, અંતરમાં સમજવું આમ;
 સઘળા મુલકનો માલેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક. ૧૨

ભુજંગી છંદ.

સદાશીવ એ છે અને એજ અહ્મા,
 પ્રભુ એજ પોતે અને એધિલહ્મા;
 કદી વિશ્વ કર્તાર જુદો ન જાણો,
 તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૩

ભજો કૃષ્ણ કે ખ્રિસ્તને સ્નેહ સાથે,
 નકી જાણું જુદો નથી પાપ^૧ નાથે;
 પ્રભુ એક ને નામ જુદાં પ્રમાણો,
 તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૧૪

૧. જેમ વેદાંતમાં છે કે સ્થાવર જંગમ વગેરે પ્રાણી દર્મજન્ય મુક્ત દેવલ્ય યાચ તે જ્યોતિરૂપ પરમેશ્વરમાં ભળી ભય છે, તેમજ જેન મતમાં પણ લખ્યું છે કે જે પ્રાણી દેવલ્યરૂપ યાચ, અને જ્યોતિરૂપમાં ભળી ભય તે પરમેશ્વર કહેવાય, અને જ્યોતિરૂપ પરમેશ્વર એકજ છે, તે સર્વ અક્તિમાન છે. પણ કંઈ કામ કરતો નથી, સૃષ્ટિના નિયમો પ્રમાણે સૃષ્ટિ થતી આવે છે, તે નિયમો અનાદિ કાળના છે, કોઈએ તમા કયા નર્મો.

કહે આખ કાં તો કહે કોઈ પાણી,
સુખાણે સુણી વસ્તુ જુદી ન જાણી;
અજાણ્યા કુટે શીશ લ પ્રાદ પાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.

૧૫

નિરાકાર સાકાર કોઈક આતાં,
કહે કોઈ તો તાત કે કોઈ માતા;
મને માનિયો જન્મ જને મનાણો.
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.

૧૬

પ્રભુ કોઈ છે કલ્પના એવી કીધી,
નથી વસ્તુ તે દષ્ટિએ દેખી લીધી;
લડે આંધળા દાખલો એજ આણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.

૧૭

જુઓ દેશની તો જુદી જન્મ ભાષા,
જુદાં શાસ્ત્રમાં શબ્દ જુદા પ્રકાર્યા;
વળી જન્મ જને ગમે તે વખાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.

૧૮

ભલે જો જુદા દેશને વાસ જાયે,
ખધાએ સગા ખાખ હનું પેટ છેયે;
ખધી ખાજરી ખીજ તો એક દાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.

૧૯

નથી જન્મ કે મોતની ચિંતા જુદી,
ભલે હોય હિંદુ ચીના કે ખ્રીસ્તી;
તજ દ્રેષ ને ક્લેશ તે સૌથી શાંતી આણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.

૨૦

નથી સ્વર્ગ કે નર્ક જુદાં સહુ જુદાં,
નથી આપણાં વિશ્વ જુદાં ખુણાં;
જુદા ક્યાં જશે એક ગાળો જુથાણો,
તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.

૨૧

શુઠો ચોર કે ઘાતંટી તે અધર્મી,
 દયાવંત ને સત્યવાદી સ્વધર્મી;
 કહે ચંદ્ર બે ને હશે આંખ કાણો,
 તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૨
 નથી પુણ્ય કે પાપની રીત બીજી,
 નરો નારિયોથી નથી જાત ત્રીજી:
 મળી સંપ માંડી મહા સુખ માણો,
 તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૩

રચ્યા છંદ છે શુદ્ધ દલપતરામે,
 પંદી પાઠ આ ને પુરુ જાન ગામે;
 રહે રાજ રાજ રહે વિશ્વ રાણો,
 તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો. ૨૪

મનહર છંદ.

એકજ પ્રભુ છે ને જગત કિપજવનાર,
 ભાપાઓ અનેકમાં અનેક એનાં નામ છે;
 સૂરજ, શશાંક, શૈલ, સાગર ને શંકુ ધરા,
 દોડી દોડી એવાં તો કરેલાં એનાં કામ છે;
 મોટાથી માંડીને બેતાં બીણાથી ને બીણા જીવ,
 તે તો આ ત્રિલોકીમાં રચાયલા તમામ છે;
 કરેલો છે કામ કામ કહે દલપતરામ;
 પ્રતિ દિન પ્યારા એવા પ્રભુને પ્રણામ છે. ૨૫

ધણીનું ધાર્યું થાય.

દોહરા.

માણસ જાણે મેં કર્યું, મન મિથ્યા મલકાય;
 નરનાથી શું નિપજે, ધણીનું ધાર્યું થાય. ૧
 અખિલ જનોને અંતરે, રુચે થવાને ગાય;
 કાંકાં મારે ફરી ફરી, ધણીનું ધાર્યું થાય. ૨

- વહાણ ચડીને વળિયા, ધન લેવાને ધાય;
લાવે કે આવે નહીં, ધણીનું ધાર્યું થાય. ૩
- ઠતાની કરુણા વિના, કરું કરી ન સકાય;
ધરી રહે સૌ ધારણા, ધણીનું ધાર્યું થાય. ૪
- ભણું સરોવર જળ ભર્યું, સંમુખથી સૂકાય;
પીવા જતો પાછો ફરે, ધણીનું ધાર્યું થાય. ૫
- કાપે ઉદર કંડિયો, સાપ ઉદરને ખાય;
ઉઘોગે અવળો પડે, ધણીનું ધાર્યું થાય. ૬
- જ્યાં સરવે સવળું પડે, ગર્વે નિજ ગુણ ગાય;
જડ બુદ્ધિ જાણે નહિ, ધણીનું ધાર્યું થાય. ૭
- પ્રભાતથી સૌ પરવરી, જર લેવાને જાય;
અદકું કે આધું મળે, ધણીનું ધાર્યું થાય. ૮
- ભાણે ભંરિયો ભોજનો, જમ્યા વિના રહી જાય;
આશા અંતરમાં રહે, ધણીનું ધાર્યું થાય. ૯
- પૃથ્વીની પૃચ્છા વિના, કદી ન કદમ ભરાય;
વિચાર સૌ વાંકા પડે, ધણીનું ધાર્યું થાય. ૧૦
- જંગમ જાતિ જીવને, આખ્યા છે ઉપાય;
કરિયે પણ ધરિયે નહી, ધણીનું ધાર્યું થાય. ૧૧
- અરે અદપ બળ આદમી, ક્રોધટપ્તિશિદ્ધ પૂસાય;
હુનિયામાં દલપત કહે, ધણીનું ધાર્યું થાય. ૧૨
- પુરુષાર્થ પરિપૂર્ણતા, કરી શકે નહીં કાય;
સકળ મનોરથ સફળતા, હરિ કરુણાથી હોય. ૧૩
- જ્યાં લગી જગપતિની દયા, રહે સુજશ પસરેલ;
જ્યોત અગમગે જ્યાં લગી, દીવામાં દીવેલ. ૧૪
- જો જગદીશ્વર જગતની, ચિંતા ન ધરે અંત;
મનુષ્ય ખિચારું શું કરે, હિચાટ કરી અત્યંત. ૧૫
- પ્રાણી કરે પ્રયત્ન પણ, મને અદૃષ્ટ બનાવ;
સવળા કે અવળા પડે, પાસા કેરા દાવ. ૧૬

વિશ્વપતિની કૃપા વિના, કામ ન સિદ્ધિ હોય;
 ખાંતે ખેડે ક્ષેત્ર પણ, હરિ કરે તે હોય. ૧૭
 કર્તાની કરુણા થકી, સફળ થાય સૌ કાજ;
 વરસે જો વરસાદ તો, ઉપજે છોડ અનાજ. ૧૮
 પ્રભુ પડવા દેશે નહિ, ત્રિભુવનમાં કશી તાણ;
 બળતણુમો ખપ બહુ પડે, જોલે નિકળી ખાણ. ૧૯

પ્રાર્થના તથા ભજવાની રીત.

હાહરો.

પ્રભુપદ પ્રભુમુ પ્રથમથી, ઉર ધરી હરખ અત્યંત;
 કરુણાકર કરુણા કરો, અશરણ શરણ અનંત. ૧

છાપો.

અશરણ શરણ અનંત, સંત જન સતત સેવે,
 ભય ભંજન ભગવંત, અંત દુર્લભ પદ દેવે;
 કષ્ટહરણ મુખકરણ તરણ તારણ જગ કારણ,
 અતિ ઉત્તમ આચરણ, શરણ જન કાજ સુધારણ;
 પ્રતિદિનજગપાળ કૃપાળ પ્રભુ, કાળવ્યાળ વિખ્યાળ હર;
 વદિ દીન વાણી દલપત કહે, જય જય જગ જંગળ હર. ૨

ગાયત્રીના અર્થના સોરઠો.

જે ભાનુ ભગવાન, બુદ્ધિ અમારી ઉદય કરે;
 ધરિયે તેતું ધ્યાન, વરણુન લાયક શક્તિ ધરે. ૩

ગાનહર છંદ.

પૃથિવી આદિક ભૂત પાંચના પ્રપંચથી તું,
 પ્રાણિયોના પિંડરૂપી પૃથિવ્યો ઘડે છે;
 પ્રભાકર પ્રભા ખેડે પ્રભુ તારી પ્રભુતાથી,
 કૃપા રૂપી પ્રભા પછી તે ઉપર પડે છે;

પ્રાણીઓના પાપ રૂપી ચંદ્ર ચારે પાસ ફરે,
વરએ ઘડીઘડી નક્કી આવી આવીને નડે છે;
પ્રાર્થના કરીને કહું કહે દસપતરામ,
સૂરજ ગ્રહણ ટાળે જોભા તુજ વડે છે.

૪

શાહલવિકીડિત વૃત્ત.

હે ખ્યારાં હરિ હું હમેશ હઠથી, હૂલ્યો કુડાં કર્મમાં,
દુપામી પિંડ પવિત્ર પાંચ પગલાં, ધાર્યો નહોં ધર્મમાં;
પાપી સાથ પ્રપંચ પાપ પડમાં, ભૂલ્યો ભમ્યો આ ભવે,
તારી સાથ અનાથ નાથ મુજને, લે હાથ આલી હવે.

૫

દોહરા.

માગો 'કે માગો નહોં, પ્રભુ વખતે દેનાર;
ચોમાસાની રત થયે, વરસે વરષાધાર.

૬

પણ ઉપકાર ન માનશે, કહું કૃતદની એજ;
માટે પ્રભુની પ્રાર્થના, કરવી લાયક છેજ.

૭

અંજાને ઈશ્વર ભજે, તોપણ ફળ અણતોલ;

અધારે આરોગતાં, ગળ્યોજ લાગે 'ગોળ.

૮

ફાવે તે સ્થાને જઈ, ભજવા શ્રી ભગવાન;

નદિયે કે વાવે કુંવે, જઈ કરવું જળપાન.

૯

અનહર છંદ.

ભેદ જાણ્યા વિના દેખાદેખી જે ભજન કરે,

તેથી તો પરમ પદ પામે નહોં કોઈએ;

સમજ્યા વિનાનો શુક રટે જેમ રામ નામ,

આમ કરવાથી તો વખત ખાલી જોઈએ;

જમ એકે જ્ઞાન રોતું દેખી બીજા જ્ઞાન રુએ,

હૃદયમાં જાણે નહોં જે આ કેને રોઈએ;

દાખે દસપતરામ રામ નહોં રીએ આમ,

જે વિચારશક્તિ હોય તો વિચારી જોઈએ.

૧૦

દોહરા.

- પરલોકે સુખ પામવા, કર સારો સંકેત;
હજી બાજી છે હાથમાં, ચેત ચેત નર ચેત. ૧
- બેર કરીને જીતવું, ખરેખરું રણ ખેત;
કુશલ છે તુજ દેહમાં, ચેત ચેત નર ચેત. ૨
- ગાફલ રહી ગમાર તું, કાગડ અધશ કળેત;
હવે જરૂર હુશિયાર થૈ, ચેત ચેત નર ચેત. ૩
- તન ધન તે તારાં નથી, નથી પ્રિયા પરજેત;
પાછળ સૌ રહેશે પડયાં, ચેત ચેત નર ચેત. ૪
- પ્રાણુ જશે જયાં પિંડથી, પિંડ ગણાશે ત્રેત;
માટીમાં માટી થશે, ચેત ચેત નર ચેત. ૫
- રહ્યા ન રાણા રાજ્યા, મુર નર મુનિ સમેત;
તું તો તરણા તુલ્ય છે, ચેત ચેત નર ચેત. ૬
- રજકણુ તારાં રખડશે, જેમ રખડતી રેત;
પછી નર તન પામીશ ક્યાં, ચેત ચેત નર ચેત. ૭
- માટે મનમાં સમજીને, વિચારીને કર વેત;
ક્યાંથી આઝ્યા ક્યાં જવું, ચેત ચેત નર ચેત. ૮
- શુભ શિખામણુ સમજ તો, હરિ સાથે કર હેત;
અંતે અવિચળ એજ છે, ચેત ચેત નર ચેત. ૯
- કાળા કેશ મટી ગયા, સર્વે ખનિયા શ્વેત;
જેખન બેર જતું રહ્યું, ચેત ચેત નર ચેત. ૧૦
- તે મધ્યર બુદ્ધિ તને, દિલમાં બે નહિ દેત;
તું સદ્દિમાં શું કરત; ચેત ચેત નર ચેત. ૧૧
- દયાળુએ દીધા વિના, સુખ લવ માન ન લેત;
દિલ સમજ દલપત કહે, ચેત ચેત નર ચેત. ૧૨
- જે ચેતે નહિ પ્રથમ તે, પશુ પક્ષીથી હીણ;
ઘન પહેલાં માળા રહે, પક્ષી જુઓ અવીણ. ૧૩

શાદ્દલવિકીરિત વૃત્ત.

જો થાતા ઘડિં એકમાં વિલિન આ વર્ષાદ કેરા કરા,
જાણો એજ રીતે જરૂર જગના, છે ખેલ-ખોટા ખરા;
સાચાં ધર્મ અધર્મ કર્મ સઘળાં, ટાળ્યાં નહિ તે ટળે,
ચેતી લે દલપત ચિત્ત નહિ તો, તે ખોટ ખાશે ખળે. ૧૪

ઢાહરો.

દરદ લગારક દેખીને, ચેતે ચતુર સુજાણ;
મૂરખ મન સમજે નહિ, પડતા સૂઝી પ્રાણ. ૧૫

પાણી પહેલી ચણીએ પાળ.

ચોપાઈ.

કરિયે દિવસે એવું કામ, રાતે રહિયે કરી વિરામ;
સાલે નહિ અંતરમાં સાલ. પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧
જોખનમાં રાખીને જોર, કરિયે ઉઘમનો અંકાર;
હોય ન વૃદ્ધપણે ખેડાય, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૨
જીવ શરીરનો છતાં જોગ, એવા કરિ લઘએ ઉઘોગ;
સ્વર્ગ વિષે સુખ મળે વિશાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૩
ઉનાળે શિયાળે એમ, તેવા ઉઘમ કરિયે તેમ;
વસિયે સુખમાં વર્ષાકાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૪
લાગે જ્યારે ઘરમાં દહાય, ખોદે કુંવા નહિ ખોદાય;
સદા પ્રથમ કરિયે સંભાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૫
ચોમાસે પાસે ને દૂર, પ્રવાહ પાણી ચાલે પૂર;
તે ટાણે ખોદાય ન ખાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૬
શિયાળે રંજનીને અંતે, તાંદે પડે તે તો અત્યંત;
વંણાય ના તે વર્ષતે શાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૭

ઉનાળે વનમાં આથડે, પછી પુરો તડકો જ્યાં પડે;
ત્યાં ન મળે છત્રીનો તાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૮

આમ કર્યાથી થાશે આમ, એમ વિચારી કરિયે કામ;
એકે તરફ ન આવે આળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૯

અવસર ચુક્યો આવે નહીં, વેળાનાં ફળ મેળવાં કહી;
ફેર રતે ફાલે નહિ ફાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧૦

રગ રગમાં રુંધાણો રોગ, જાય નહિ આપડ સંજોગ;
કરિયે આગળથીજ નિકાલ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧૧

પછી થશે કેવો પરિણામ, દિલમાં દેખી દલપતરામ;
ગતિ કરિયે તો નાવે ગાળ, પાણી પહેલી ચણિયે પાળ. ૧૨

પ્રથમ પોતાનું સંભાળવા વિષે.

દોહરા.

પોતાનું ઘર પરજળે, તે તો પીડા ટાળ;
પરની તારે શી પડી, તું તારું સંભાળ. ૧

વખત જશે વહી વાતમાં, કાલ અડપશે કાળ;
ચતુર હોય તો ચેતીને, તું તારું સંભાળ. ૨

જળ લઈ જોઈએ તેટલું ગરણું લઈને ગાળ;
નદી તળાવ ગણાય નહિ, તું તારું સંભાળ. ૩

તુંજ ઘરપર પાણી પડે, પરઠવ ત્યાં પરનાળ;
નલ સઘળું ઢંકાય નહિ, તું તારું સંભાળ. ૪

પગે પગરખાં પહેરીને, તાપ તપે તો ચાલ;
મેદનિ બધી મઢાય નહિ, તું તારું સંભાળ. ૫

ચેખી જો તુંજ પગ વિષે, આઝી લાગી આળ;
શું બીજને શિર જીએ, તું તારું સંભાળ. ૬

જળાય પાપ ન જગતનું, તારું પાપ પ્રજાળ;
 બીજને પછી ખોધ કર, તું તારું સંભાળ. ૭
 જળ તુજ ઘરથી વહી જવા, ખોદ પ્રથમથી ખાળ;
 વળતી બીજ વાત કર, તું તારું સંભાળ. ૮
 પ્રથમ પેખ ઘર ને પછી, જો આકાશ પતાળ;
 પાર ન આવે પર તણો, તું તારું સંભાળ. ૯
 કર તું તારા ખાગને, પાણી પહેલી પાળ;
 ડરશે તો ડરશે બીજ, તું તારું સંભાળ. ૧૦
 પેખી ચલગત પારકી, અમથો અંતર ખાળ;
 ડરશે તે કળ પામશે, તું તારું સંભાળ. ૧૧
 પાપ ન પેખીશ પારકું, નિજ ગુણ દોષ નિહાળ;
 દુનિયામાં દલપત કહે, તું તારું સંભાળ. ૧૨
 સમજુ સમજેલા સદા, અણુસમજુને અભોગ્ય;
 શિક્ષક શિખામણ લણે, જાણી નિજ મન યોગ્ય. ૧૩

પ્રભુ મહિમાનો ઉપદેશ.

વિશેષક છંદ.

મેલ મહા અભિમાન પ્રભુ પદ ક્યાન ધરી,
 તારણ તે ભવ તીર ઉગારણ એજ હરિ:
 એતુંજ જોર અનંત બીજે બળવંત નથી,
 એક સરે નહિ અર્થ મરે શિદ વ્યથ મથી. ૧
 જે જુગતિ બની બેશ દિસે લવલેશ કહી,
 નિશ્ચય તે નિરધાર બીજે રચનાર નહી;
 છાનિજ જો કદિ છેક કથા કથી એક કહે,
 એ પણ અંતર જાણ જરા ન અજાણ રહે. ૨
 એા નર તું ઘડિ એમ દિલે નહિ કેમ ડરે,
 અંત થશે ઇનસાફ ગુના નહિ માફ કરે;

આજ તાણું સુખ અદ્ય પછી ખડું કદ્ય થવા,
 ભોગવવા દુખ ભોગ જડે નહીં ભોગ જવા. ૩
 સારી શિખામણ માન કહું સુણ કાન ધરી,
 તો ભજ તું ભગવાન ગણી ગુણ ગાન કરી;
 પાપ થકી ડર આપ પવિત્ર ખનીશ પુરો,
 સદ્ગુણનાં ધર શસ્ત્ર થઈ ધીર વીર ગુરો. ૪
 સત્ય દયા સતસંગ અભંગ સમે સજવા,
 તુચ્છ ગણી તતકાળ કુંડા ગુણ તો તજવા;
 સેવીશ આ ભવ સુખ સદા પરલોક સુખી,
 દુષ્ટ ગુણે દિન રાત દિઠા જન જાત દુખી. ૫
 કીર્તિ વિનાશકે કેમ કદાપિ નહીં કરવું,
 નિલજ નામ થવા થકી માન ભલું મરવું;
 તુચ્છ વિષે સુખ ધાર દિસે દિન ચાર તાણું,
 ચિત્ત લગાડિશ તો તું ખગાડિશ કામ ઘાણું. ૬
 રંકે અને વળિ રાય ગણાય સહ સરખા,
 પાપ તણ પુણ્યવંતની પંક્તિ વિષે પરખા;
 કાળ મહા વિકરાળ ભુલે નહિ ભોળપણે,
 લક્ષ ધરી લવલેશ હિસાબ હંમેશ ગણે. ૭
 રાવણનું પણ રાજ રહ્યું નહિ આજ લગી,
 ઓ નર તું પણ એમજ કેમ ન જૈશ ડગી;
 સઘ જશે વય વીતી પછિ સ્થિતિ કેવી થશે,
 ખાજ નિતી છતિ નાહક એલ ખરાખ જશે. ૮
 પાણીની આગળ પાળ ચણી શકું તો ચણુજે;
 લાગી ભયંકર લાલ પછી ન કુંવે ખાણુજે;
 જમ ખને શુભ કાજ ઉપાયજ આજ કરો,
 ઉવમ મેલિ અશુદ્ધ, શિખામણ શુદ્ધ ધરો. ૯

જાય ઘડી પણ એક વિવેકમી વાવરવી,
ભાવ ધરી ભલિ ભક્તિ કૃપાનિધિની કરવી;
સત્યપણું ધરી શુદ્ધ અસત્ય ન ઉચરવું,
દોષ થકી રહી દૂર સદા દિલમાં ડરવું.

૧૦

ભૂધરનો ભય રાખી ભલાં પગલાં ભરિયે,
નિર્ભયથી ભવનીર તતક્ષણ તો તરિયે;
રાજી રહે બહુ રામ તમામ હતાપ ટળે,
જ્યાં જગદીશનું ધામ ઇનામ અનેક મળે.

૧૧

કારણ તે ભવ તારણ ભક્તિ ભલી કરજે,
અંતર આવી શિખામણુ ધીરજથી ધરજે;
જો જિવવું સુખ ઇચ્છે રુડો થઈ રોજ રહે,
મેલ થવું ઉન્નત કથા દક્ષપત કહે.

૧૨

મનહર છંદ.

પૈસાથી પંકાયો પણ પાપથી મુકાયો નહિ,
ખબનો રખાયો ખરો ખેલ ન રખાયો તે;
દુષ્ટ તું દેખાયો ચાહી સ્વાદ તો ચખાયો પણ,
ધર્મમાં ન ધાયો ગુણ પ્રભુનો ન ગાયો તે;
કંગથી કંગાયો ને ડગાવતાં ડગાયો મૂર્ખ,
મોક્ષ ન મગાયો માલ માયિક મંગાયો તે;
ગૃહસ્થ ગણાયો મોટો મહેલ ચણાયો પણ,
પડે નહિ પાયો એવો કિલ્લો ન કરાયો તે. ૧

મોજ ભલે માણો જ્યાં સુધી લખાણો દાણોપાણી,
દાણોપાણી યુટે જવાનું છે તે તો જાણો છો;
તત્વતણો તાણો વાણો, તૂટશે અજણ્યો જ્યારે,
રાખે કાણો રાણો એવું અંતરમાં આણો છો ?

તાકે છે સિચાણો? પંખી જળમાં અણાણો તોય,
 લોભમાં લેવાણો એવી વ્યવસ્થા વખાણો છો?
 કોટે ખાંધ્યો પાણો એ ઉખાણો ખરો જાણો ખૂદ,
 શોધો શાણો સંત ખાલી તંત શીદ તાણો છો? ૨
 કાયાની શી માયા કાયા વાદળીની છાંયા જેવી,
 રેતીના રચાયા પાયા એવી કાચી કાયા છે;
 દહન થતા દેખાયા રાંધ અને રાણીજયા,
 માયા મેલી મુએલા ગણાયામાં ગણાયા છે;
 ધન માટે ધાયા ને કમાયા ન કમાયા કોઈ,
 ખંધને ખંધાયા કાળ આળમાં અલાયા છે;
 લાલચે લોભાયા પણ સ્થિર ન થોભાયા ભાંઈ,
 સો અહીં સમાયા એવી ઈશ્વરની માયા છે. ૩
 કુંચલી નકામનીમાં તૃષ્ણા દામ ચામનીમાં,
 જરૂરી કરી જામનીમાં ખૂબ ખેંઠા ખોધને;
 બીજાનું ખગાડવામાં દોલત ઉડાવવામાં,
 જમવા જમાડવામાં ખેંઠા ધુળ ધોધને;
 ખાનારા મફતીયામાં હુંડાચો મળતિયામાં,
 ભારના ભરતિયામાં જુલ્યો જાણી નેધને;
 કઠી કબૂટ કાપવામાં, કે સુનીતિ ચાપવામાં,
 એક પેસો આપવામાં આવ્યો નહિ કોધને. ૪
 જાંચ જાંચ જોને તારું જીવતર જેવી રીતે,
 જળ વહ્યું જાંચ સાથે જંતુઓ ખીજાય જાય;
 ખાય ખાય ખલકને ખોતરી ખચીત કાળા,
 નખ ખાય નેણ ખાય શીરની શિખાય ખાય;
 થાય થાય થાવર ને જંગમ જરૂર નાશ,
 દેકે ગયા તેની દેવી દામ દયાય થાય;

હોય હોય કદી હૈયું ફટશે હેતુઓ તારા,
હાજરી છતાં તું હૈયે ચેત્યો નહિ હાયહાય. ૫

ભાઈ તેં ભલાઈ ન લેવાઈ ને ભુંડાઈ લીધી,
ભુચ્યાઈ ઠગાઈ તોછડાઈ ન તળાઈ તેં;
ખાઈ મોરખાઈ મૂરખાઈ તો રખાઈ ખૂખ,
નીતિ ન રખાઈ ન રખાઈ ચતુરાઈ તેં;
કરી સરસાઈ પીતરાઈથી કવાઈ કરી,
પુંછ વધરાઈ પુણ્યે પાઈ ન અપાઈ તેં;
ધાઈ ધાઈ કરી જે કમાઈ ખાઈમાં સમાઈ,
પાઈ ન ખવાઈ ન લેવાઈ ન દેખાઈ તેં. ૬

સારી સારી મારી શીખ ધારી લે વિચારી ચિત્ત.
નથી રે નહારી તે તો તારી હીતકારી છે;
પોકારી પોકારી કહું જરૂર સ્વીકારી લેજે,
પ્રચારી પ્રચારીને વિચારી મેં ઉચારી છે:
ઠગે છે ઠગારી માયા ધારી લે હુતારી ધીર,
પ્યારી પ્યારી લાગે પણ ખરેખરી ખારી છે;
તારી તેં તો ધારી પણ તારી તેને ચારી નથી,
વ્યર્થ કહે વારી વારી માયા મારી મારી છે. ૭

અરે અપરાધી ખાધી ખોટ તેં ઉપાધી સાધી.
ઠગવા લોકોને કામ કીધું જે ઠગાઈનું;
જરૂર આ વાત તારા જીવમાં-તું જાણી લેજે,
કહે દલપત કળ દેખીશ કમાઈનું;
હુપાવી હુપાવી જળ કપટથી કીધું છેક,
લપટ તેં કામ લાંચ ચોરી ને ભુચ્યાઈનું;
નથી મળ્યો પૂછનાર નરલોકમાં તોપણ,
પરલોકમાં તો નથી રાજ પોપાંખાઈનું. ૮

કનક કમાયા ન પમાયા તો કશી ફીકર,
 કીરતી કમાયા તો કમાયા ભલી ભાતથી;
 પુત્ર જો પમાયા ન પમાયા તો પીડાજ ઓછી,
 પ્રભુજી પમાયા તો પમાયા પૂરી પાંતથી;
 સેજમાં સમાયા ન સમાયા તો શી શોચના છે,
 સ્વર્ગમાં સમાયા તો સમાયા સુખ શાંતિથી;
 રંગ જો રમાયા ન રમાયા દલપતરામ,
 તજી નરમાયા તો રખાયા ખેલ ખાંતથી.

૯

ઇંદ્રવિજય છંદ.

દેહ દિધો નરનો હરિયે,
 હરિ મૂરતિ સાથ ન સૂરતી સાંધી;
 દાયકની કદિ ખોજ કરી નહિ,
 રોજ રસોઈ જમ્યો રુડી રાંધી;
 ફેલી ફ્યો સુખ પામી સ્વતંત્ર,
 અંતર આંખ વિષે વસી આંધી;
 શું પસંતાય પછી દલપત,
 ન પાણીથી આગળ પાળજ ખાંધી.

૧૦

દોહરો.

અવયવ શ્રી ઇશ્વરતણા, આ અનેક બ્રહ્માંડ;
 મૂર્તિ મહા પ્રભુતણી, આ આકાશ અખંડ.

૧૧

ઇંદ્રવિજય છંદ.

રાખ થશે રણમાં બળીને બધી,
 કંચનના સરખી શુભ કાયા;
 બાણ જશે બુવતી જર જોખન,
 છે વડિવારની વાદળ છાયા;
 મંદિર માલ મજૂસ મનોહર,
 મેલી જવી જમમાં બધી માયા;
 પ્રિય સુણો દલપત કહે,
 શુભ કામ કર્યું નર તેજ કમાયા.

૧૨

અયોગ્ય ન કરવા વિષે.

સોરઠા.

- ઉચ્ચરિયે ઉચ્ચાર, પ્યાર વધે જ્યથી પુરો;
ભુંડાપે ભંડાર, ભરવાથી મરવું ભલું. ૧
- તજ નિજ દેશ તમામ, નામ ન જાણે ત્યાં જવું;
કુળ લાજે તે કામ, કરવાથી મરવું ભલું. ૨
- વનમાં કરી વિશ્રામ, દિન નિર્ગમિયે દોહલા;
હજ જન જ્યાં તે કામ, કરવાથી મરવું ભલું. ૩
- ન મળે જો નર માંહિ, પુરુષાતન તે પરમ શુભ;
ગુણકાના ઘરમાંહિ, ગરવાથી મરવું ભલું. ૪
- જીવ જવાનો જોમ, દરિયામાં ફૂળે તરે;
તો તે જળમાં તેમ, તરવાથી મરવું ભલું. ૫
- સજ્જનનો સજ સંગ, સદ્ગુણ સજીએ સર્વદા;
ધૂતારાના ઢંગ, ધરવાથી મરવું ભલું. ૬
- લાયક ન ગણે લોક, તો જીવતર તેનું કશું;
ફેલી થઇને ફેાક, ફરવાથી મરવું ભલું. ૭
- જો નારીને નાથ, ગમતે ગમતાં તે ભલું;
વણુ ગમતા વર સાથ, વરવાથી મરવું ભલું. ૮
- થાય નાશ કે ક્ષેમ, ધીરજ ધરિયે ધર્મથી;
હેતૂ જનનું હેમ, હરવાથી મરવું ભલું. ૯
- ઘણી કુટુંબી ઘેર, રિદ્ધિ દેખી રાચવું;
ઉલટું આંખે ઝેર, ઝરવાથી મરવું ભલું. ૧૦
- અણખનતી ત્યાં આપ, વાસ કરી વસીએ નહીં;
સદા હઠે સંતાપ, સ્મરવાથી મરવું ભલું. ૧૧
- સજવો નહિ સંચાન, સજવો તો સજવા પછી-
દિલમાં દલપતરામ, ડરવાથી મરવું ભલું. ૧૨

દોહરો.

માથે પ્રાણી માત્રને, મેલે છે પગ મોત;
ભૂતળમાં મરવું લલું; જે શાખાશી સોત. ૧૩

મોત વિષે.

ભુજંગી છંદ.

તણ મંદિરો માળિયાં ગોખ મેડી,
તણ ખાગ ને ખંગલા પ્રાઠ પેઢી;
શ્મશાને સુકા કાઠમાં વાસ લેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૧

ઘણા દેર મેના ઘણા હોથી ઘોડા,
ઘણા બુદ્ધિવાળા બન્યા બેલ બેડા;
ઘડીમાં થશે સ્વપ્નના સાજ જેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૨

હશે ગામમાં સીમમાં કે કૃપીમાં,
હશે બેઠમાં કે હશે બે ખુશીમાં;
કહો કેણુ બણે હશે કાળ કેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૩

નહીં આગળે કાગળેથી જણાવે,
નહીં કોઈ સાથે સંદેશે કહાવે;
અબળણ્યો અઠસ્માત આશ્ચર્ય જેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૪

પુરાં થૈ શક્યાં તે થશે કામ પૂરાં,
અધૂરાં રહ્યાં તે રહેશે અધૂરાં;
તડાકો તમે તોપનો જેમ ટેવો,
અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૫

ન દે એ પછી આંખ ઉઘાડવાને,
 ન દે દ્રવ્ય દાટેલું દેખાડવાને;
 ન દે બોલવા તે તથા શબ્દ તેવો;
 અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૬
 રહ્યા મિત્ર સંબંધી તે સવ રોશે,
 જરી જોર ચાલે નહીં દષ્ટિ જોશે;
 જશે ખાખ ચૈ ઉડી આ તો આવેવો,
 અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૭
 હશે આજથી વધ ખારે અગ્યારે,
 કદાપિ હશે આજ કે કાલ ક્યારે;
 નહી તો નથી શો ભરુંસો રહેવો,
 અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૮
 લતે લાગી લાગી કરે લક્ષ લાંબા,
 ઉછેરે અભીલાષના લાખ આંખા;
 કહો કાણુ ખાશે મહા મિષ્ટ મેવો,
 અરે આવશે દીન તો એક એવો. ૯
 ન જાણે અધૂરું રહું કાંઈ કૃત્યે,
 ન જાણે કશી આપટી કે અગત્યે;
 ચડી ચોટમાં પાંશરો પ્રાણુ દેવો,
 અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૧૦
 ભર્યાં પેટીમાં રાચ રુડાં રૂપાળાં,
 રહે તેમનાં તેમ દીધેલ તાળાં;
 નથી કુચીના લૂમજો સાથ લેવો,
 અરે આવશે એક તો દીન એવો. ૧૧
 ચિતે ચેતજે સઘ ચેતી શકે તો,
 પુરા શોધથી ખોધ ખામો પકે તો;

સદા કાળ દલપતનો દેવ સેવા,
અરે આવશે એક તો દીન એવો.

૧૨

કોહરા.

મોત ન મેલે કોઈને, ખુશી ધરો કે ખેદ;
તો દિલગિર દિલ શિદ થવું, ઉરમાં ધરો ઉમેદ. ૧૩
પડયું જંગત મુખ કાળને, કેડા મોર જનાર;
ઘંટીને ગાળે પડયા, દાણા લોટ થનાર. ૧૪
ઘાણી ફૂટે તાવડે, ઘાણી તલ પીલાય;
પ્રાણી એમ પલકે ખળે, જાણો છે મરી જાય. ૧૫
ખાતા ભોજન ભાવતાં, રાતા માતા રૂપ;
જાતા જોયા જમપુરે, ભાથા વિણ ખહુ ભૂપ. ૧૬

શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્ત.

ખાતા જઃ સૂત. ખીર ખાંડ ખુશીથી થાતા છટાથી છતા—
ગાતા'તા ગુણી લોક ગીત ગુણનાં દાતા દયાળુ હતા;
ખાતા ને પિતુના પવિત્ર કુળ દેખાતા હતા દીવડા,
તાતા અગ્નિ વિષે તણ સ્વતનને, જાતા રહ્યા જીવડા. ૧૭

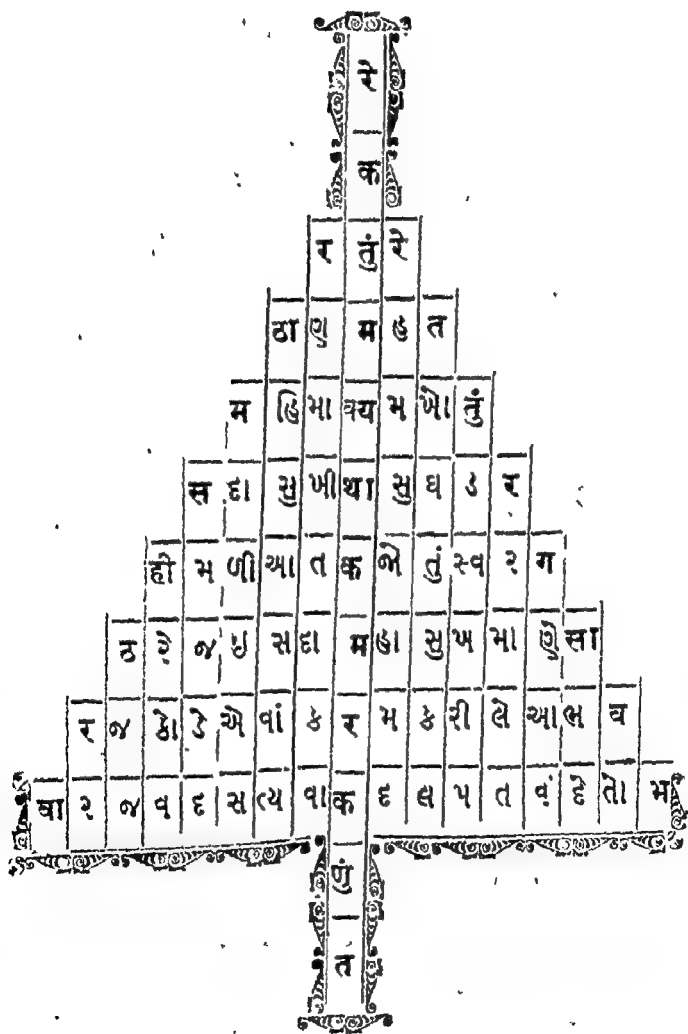
શિખરણી વૃત્ત.

સુતે સુરો પાસે, વિદિત કૃત વ્યાસે વરણુવ્યા,
કહો કેવા કેવા, અધિક વળી એવા નર ચવ્યા^૧;
અરે એવું જાણી, પ્રતિ દિવસ પ્રાણી પ્રભુ ભજ,
વૃથા વાણી આણી, તન ગરવ તું આ તકે તજ. ૧૮

કોહરો.

મનુષ દેહ મહિમા ઘણો, અરે જીવ તું જાણ;
તે પામી પરલોકનું, કર નિશ્ચય રહેઠાણ. ૧૯

છત્રપ્રખંધ—છપય છંદ.

રે કર તું રેઠાણ, મહત મહિમા કયમ ખો તું,
સદા સુખી થા સુધડ, રહી મળી આ તક જો તું;
સ્વર્ગ કરે જઈ સદા, મહાસુખ માણે સારજ,
કોડે એવાં કરમ, કરી લે આ ભવ વારજ;
વદ સત્ય વાકે દલપત વદે, તો ભવસાગર તું તરે,
કર ઠામ સહી ઠરવાતણું, કરમકથા કયમ તું કરે.

હ્રસ્વ છંદ.

જગત પ્રતિપાળને જાણુ રે જીવ તું,
તે વિના તુચ્છ છે જ્ઞાન તારું;
અધિક ઉપકાર કરતારનો માનજે,
માનજે સત્ય આ વેણુ મારું;
આળ પંપાળ વાચાળ થૈ આચરે,
જગત પ્રતિપાળને જો ન જાણે;
એ થકી અબુધ તે કોણુ આ કાળમાં,
વ્યાસના વદનનો વાળ તાણે.
ખરચતાં મૂલ જગતમાં ન ખોળ્યું જડે,
શોભતું શરીર અમૂલ્ય આપ્યું;
અત્ર જળ વલ્લે ઉપયોગી વસ્તુ રચી,
ધૃષ્ટ દેવે મહા કષ્ટ કાર્યું;
આજ પણુ તું વસે તેહના રાજમાં,
અંત ભગવંતની પાસ જાવું;
એમ વિચાર નહિ કેમ વિચારિયે,
સ્થૂળ^૧ તણુ ક્યાં જઈ સ્થિર થાવું.

વૈભવ દેખી રીઝવું નહિ.

ભુજંગી છંદ.

કહે શું થયું જો ઘણું તું કમાયો,
 કહે શું થયું પૂર્ણ પૈસો જમાયો;
 અરે અંતકાળે જવું ઉછળીને,
 રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૧

ઉંચાં વાસ ચાખા ચુનાથી ચંણાવ્યા,
 તણ સર્વ તે સ્વર્ગ વાટે સિધાવ્યા;
 વડા વાસ જોવા ન આવ્યા વળીને,
 રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૨

હીરા મોતીના હાર હૈયે ધરીને,
 સદા શોભતા જે ગયા તે મરીને;
 ખની રાખ તેની ચિતામાં ખળીને,
 રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૩

જીતી જુદામાં રાજ જોણે જમાવ્યાં,
 મહા શત્રુનાં શીશ નીચાં નમાવ્યાં;
 પડયા તે પ્રતાપી ધરામાં ઢળીને,
 રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૪

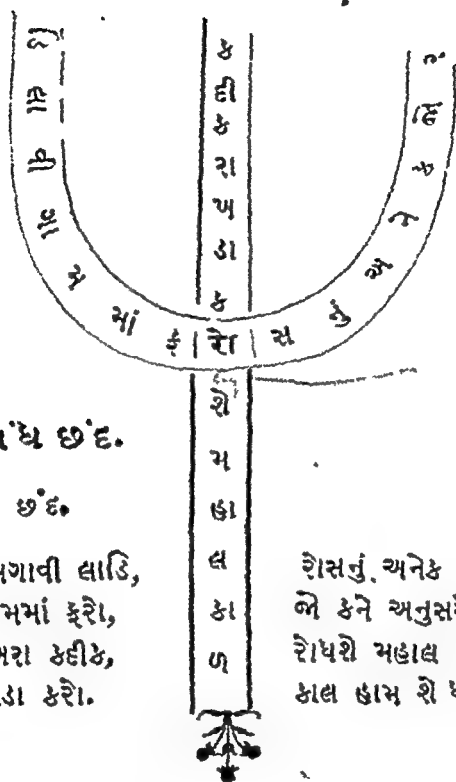
ન રાચીશ તું પુત્ર પૌત્રાદિ પામી,
 ન રાચીશ સૌની લઘને સલામી;
 ન રાચીશ કાયા અતિ ઉજળીને,
 રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૫

કદાપિ ન માનીશ જે દેહ મારો,
 ટકીને રહ્યો જહમાં જીવ તારો;
 નહીં જાણુ ત્યાંથી જશે નીકળીને,
 રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૬

મહા સિંધુ સુદ્ધાનું બ્રહ્માંડ મોટું,
 અરેખાત જોતાં દિસે સર્વ ખોટું;
 ટકેલું લલુ તે જવાનું ટળીને,
 રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૭
 ઘણા વેગવાળી જુઓ કાળ ઘંટી,
 ખંધું વિશ્વ તેમાં પડયું જમ ખંટી;
 દમી મારશે દેહ સૌનો દળીને,
 રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૮
 મર્યા પ્રાણિયો સૌ રસ સ્વાદ માટે,
 વડી આશથી વીચરે વાટ ઘાટે;
 મરે છે જુઓ મસ્ત ગોળી ગળીને,
 રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૯
 ઘણા ગર્વમાં તું ફરે જમ ઘેલો,
 દીસે શ્રાવણે સાંઠ માતો થએલો;
 છકેલો ફરે શીદ સૌને છળીને,
 રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૧૦
 થયું દ્રવ્ય ભેગું ગયું ખાર વાંટે,
 દળે આંધળી ને વળી શ્વાન ચાટે;
 અરે તોય સૂજે નહીં આંધળીને,
 રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૧૧
 અરે જીવ જો તું તને આજ આમે,
 દીધી દેશના^૧ શુદ્ધ દલપત્તરામે;
 હવે સત્ય સંભાળ આ સાંભળીને,
 રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને. ૧૨

દોહરો.

પરણ્યો લાડી મગાવીને, મળ્યા દીકરા રોકે;
 સુખા શરીર મહાલના, પણ દૂસીશ માં ફેકે. ૧૩

વિશ્વભાઈ ઇ.ઈ.

ન્યાયમર છંદ.

રોક્ષમાં મગાવી લાડિ,
લાવિ ગામમાં ફરો,
રોઠડ ખરા ઠહીઠ,
ઘીઠરા ખડા ઠરો.

રૌસનું, અનેક જોર,
જો કને અનુસરો;
રૌપશે મહાલ કાલ,
કાલ હામ શે ધરો.

ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਰੁਤਬਾ ਲਿਖਾਓ।

ડરરે દુનિયાદાર નર, ગાફલ ન કરે ગમાર,
 કાળ મહા વિકરાળ છે, ખુદ તુજને ખાનાર;
 ખુદ તુજને ખાનાર, જાણુ ખાધો કે ખાશે,
 નાસી શકે તો નાશ, પછી પસ્તાવા થાશે:
 દાખે દલપત્તરામ, રામ ભણુ આજ ઉગર રે,
 શ્રી હરિનું લે સરણુ, મારણુથી મનમાં ડર રે.

ખાધા પૂર્વજ પુરુષને; તું ગણ તેનાં નામ,
પિતા પિતામહના પિતા, તે ક્યાં ગયા તમામ;
તે ક્યાં ગયા તમામ, જળર થઈ કોઈ ન જાત્યા,
પચ્યા કાળને પેટ, હતા નહતા થઈ વિત્યા;

દાખે દક્ષપતરામ, નહીં રહ્યા નિર્બાધા,
કાળે એમ કરોડ, પુરુષ પૂર્વજને ખાધા. ૨

તારા તારી હેડીના, મિત્ર ગયા કંઈ મરદ,
તોપણ તું તેનું કશું, દિલમાં ન ધરે દરદ;
દિલમાં ન ધરે દરદ, ગરદ થઈ ગયો ગુમાને,
ભૂલી ગયો નિજ ભાન, વિષય રસ વારુણિ^૧પાને;

દાખે દક્ષપતરામ, માની મન ખોધ અમારા,
સ્નેહી ગયા સંભાર, તારી હેડીના તારા. ૩

કંઈ રાજા રાણા ગયા, ગયા કંઈકે કંઠાલ,
કંઈ પૂરા પડિત ગયા, ગયા મૂર્ખ નિર્મલ;
ગયા મૂર્ખ નિર્મલ, રહ્યા તે નહિ રહેવાના,
એક દિવસ અણુચિત, જગત છોડી જવાના;
દાખે દક્ષપતરામ, હોય દુર્ખલ કે તાજ,
સરખે માથે સર્વ, કોણ રાણા કે રાજ. ૪

સુખમાં કાઢ્યા સર્વ દિન. કે દુઃખમાં દિનરાત,
સપનાંતર સમ સર્વ તે, વિસરી જાશે વાત;
વિસરી જાશે વાત, વિત્યા દિન જીવો વિચારી,
કદી કીધો ઉપવાસ, જમ્યા કદી સુખડી સારી;
દાખે દક્ષપતરામ, આજ ન મળે રસ સુખમાં,
તેમ ગયા તે ગયા, દિવસ દુઃખમાં કે સુખમાં. ૫

સુખે ગયેલા સમયનું, તજી અહંપદ આપ,
દુખે ગયેલા દિવસનો, શો કરવો સંતાપ;

શો કરવો સંતાપ, પાપ કે પુણ્ય પકડશે,
 જોનો જરૂર જવાળ, પૂછતાં દેવો પડશે;
 દાખે દલપતરામ, લેખી દિન તેજ લખેલા,
 નહિ ખીજા નોંધાય, દુખે કે સુખે ગએલા. ૬
 સરજ્યો રાજ સ્વપ્નમાં, ભોગવિયા ઉપભોગ,
 હાકમ થઈ હકુમત કરી, પામી જર બળ જોગ;
 પામી જર બળ જોગ, મોજ મન ગમતી માણી,
 જ્યાં જંગીને જીવે, રૂએ થઈ પામર પ્રાણી;
 દાખે દલપતરામ, આપ સંસાર સમરજો,
 જન લિખારી જેમ, સ્વપ્નમાં રાજ સરજ્યો.
 એક ઘડીનું સ્વપ્ન છે, જીવ ઘડીનું પણ જાણુ,
 વડું સ્વપ્ન સો વર્ષનું, તે પણ તેજ પ્રમાણુ;
 તે પણ તેજ પ્રમાણુ, જાણવું જે વહી જશે,
 સુખ દુખ દીકું સર્વ, જીવ જોવું જ જણાશે;
 દાખે દલપતરામ, તુલ્ય જળ ઝરણુ ઝડીનું,
 તેમજ સ્વપ્નું તુલ્ય, ઘણું કે એક ઘડીનું. ૮
 એ સુખ કારણ એવડો, કશો હરખ કે શોક,
 રાત દિવસ રઝળી મરી, કાંકાં મારે ફોક;
 કાંકાં મારે ફોક, લોકમાં અપજશ લઈને,
 કરે નકારાં કામ, કબટ આપે જન કંઈને;
 દાખે દલપતરામ, લજ નહિ તું લવતારણુ,
 કપટ ભરેલાં કૃત્ય, કરે શિદ એ સુખ કારણુ. ૯
 આદરવો ઉઘોગ પણ, ઈશ્વરપર આધાર,
 રાખીને રહેવું ખુશી, લલચાવું ન લગાર;
 લલચાવું ન લગાર, ધારવી ધીરજ ધરથી,
 સજી સંતોષ સદૈવ, ન ડરવું જોખમ ડરથી;
 દાખે દલપતરામ, કલેશ લવલેશ ન કરવો,
 ઈશ્વરપર આધાર, ધરી ઉઘમ આદરવો. ૧૦

ઈંદ્રિવિજય છંદ.

રાય ગયા બહુ રાંક ગયા,
 ને રહ્યા થકિ કોઈ નથી રહેવાનો;
 ભારતખંડ સહિત અખંડ,
 ભૂગોળ ભલો પણ ભાગી જવાનો;
 સવ ગ્રહોપગ્રહો ગ્રહનાથ,
 વિનાશ સમે નહી નાશ થવાનો;
 કોણ હિસાબ કહે દલપત,
 હયાત દિસે પણ રંગ હવાનો.

૧૧

દોહરા.

સુખ દુઃખ જુઠા સ્વપ્નનાં, સાચો સ્વપ્ન વિલાપ;
 સ્વપ્ન તુલ્ય સંસારમાં, સત્ય પુણ્ય ને પાપ. ૧૨

દુખમય આ સંસાર છે, સુખ તો સ્વદ્રષ જણાય;
 અજ્ઞાની જન વિષયની, લાલચથી લલચાય. ૧૩

તાણો કાચા તાંતુનો, સઘળો છે સંસાર;
 સાત તાંતણા સાંધતાં, બીજ તૂટે ખાર. ૧૪

કુલણા છંદ.

તાંતુ કાચાતણો તાણો સંસાર છે,
 સાંધિયે સાત ત્યાં તેર તૂટે;
 શરીર આરોગ્ય તો યોગ્ય સ્ત્રી હોય નહી,
 યોગ્ય સ્ત્રી હોય ખોરાક ખૂટે;
 હોય ખોરાક તો નહોય સંતાન ઉર,
 હોય સંતાન રિપુ લાજ હુંટે;
 કોય જો શત્રુ નહિ હોય દલપત કહે,
 સમિપ સંબંધીનું શરીર છૂટે.

૧૫

સાગરનું કહે કહી પાણી ગણી જ્યાં જુએ ત્યાં,
 ભાસે વળી વિવિધના જે વિચાર આપ ઉર;
 ગણિત કરે તો પુત્ર માપી આપે વનમાં;
 ભુવનમાં વિજ્ઞાન જ્ઞાની નિશ્ચયે સરસ જરૂર;
 “રઘુ રાજ” જશ જેવો પામ્યા પ્રોઠ સેના સજ,
 લે લે જશ ને સારી સજ્જતે સિંધુ પાળપૂર;
 સજે વાણી કે કમાણી પિતા થકી કરે ઘણી,
 ભેગી ભક્તિ વિના સત્ય તત્ત્વ તેથી સદા દૂર. ૧
 મજા કરે કરે મોતી માણુક માળાઓ ધરે,
 ગમત માંડી જે રીઝે તો રૂપેઆ આપે ગણી;
 સંસારમાં જે કર્યું તે પાપ પુછાવી લે એવો,
 નાઓ નથી જાણે નર નારી રક્ષાકારી ઘણી;
 સારો વાયુ ધર્યો તપે પીગળતાં શેખી રાખી,
 ભૂમિ ભણી નાઠો, પામ્યો જે શ્વસન^૧ શંકા ઘણી;
 રક્ષા અગણિત તેનો મેં ન પાર શકાયજ,
 કોણ ગણુતિમાં ગતિ ઇશ અભિમાન તણી. ૨
 છેલીવારે ઘર છોડી પાપી પોતે જો નરક,
 ઘાટે પારવિના ધરે કાળ કોટી અંગ દુઃખ;
 નૌકાને માટે પછી ક્ષમા મેલીને જખ મારે,
 લીધાં ન તદ્રત^૨ પૂરાં ઢેખરાં ને તપી કુખ;
 કાળું જે કાળજી જેવું પાસે નૃપ^૩ રૂપ પેખી,
 નેણમાં લજળાડીણું તું વારી ભરે રટી ભુખ;
 હમેશાં અબુધ પામ્યો ખીડા અપરમપાર,
 ધાયો ચઢી નર તું તો તજ્યો મન માન્યું સુખ. ૩
 શિદ્ધિ ને સિદ્ધિમાં મોઢ્યો માનનીયું જોઈ અુખ,

નકી પડ્યો પણ ખોયું તેજ તન આદિ વળિ;
 નૂતન^૧ રીતે તું આલ્યો પિટાયો સહ પ્યારથી,
 જેવે પાપે રીઝે મન નીશ દીન ભાવે ભળિ;
 નાત્ય ને જાત્યમાં ખ્યાત પામ્યો પૂરિ દેશ રહિ,
 ઘરાં ખારાં શ્રદ્ધા ધરી કોટિ કીધાં સર્વ રળી;
 મહા માંડણી તખેલા માનથી વિશદ^૨ રચિ;
 ડેલામાં તેં મંદમતિ ધરશાની ઘાલી સળો.

૪

બેજે ભાઈ અગણીત પાપમાં છે એવો સાર,
 તે તો તને નરકમાં દાખવશે સદા કાળ;
 નાસવાનો સૂજશે ન માર્ગ લોગવીશ દુઃખ.
 ધંધમાં^૩ આંહી શત્રુની ખેંચી રાખે આહી આળ;
 વિકટ છે ખરેખરી માનજે વિચારી વાત,
 ઘોખો રહે વડતાં તને તેથી કસર ટાળ;
 કહ્યું માની યાને ડાહ્યો યાને હેતે હરિ જન,
 થા જિજ્ઞાસુ, ધ્યાની, જ્ઞાની, તિમર અનીતિ ખાળ.

૫

ગુણી જન યથારથ પિછાણથી ઉર ધર,
 યથારથ વિવેક તને તો તે તપાસે થાય;
 રુડો થા રે હંમરનાં ત્રેપન વરસ વીત્યાં,
 છેલી વારે જા આખી લે તીર્થ તુલ્ય સદ્વિધાય;
 જીવ જેથી લક્ષવસા સમંજણ ધારે શુદ્ધ,
 ટુંકી વયના તું રખે વેગે ખીજે પક્ષે જાય;
 જરૂર તું ટુંકે કાળે ઠાઉકું કરજે કામ,
 કોઈ તને તીખાં અને દહન વેણ ન ગાય.

૬

ડેલી મેડી સુખ આંહિથી ન સાથે જાય આવું,
 પડશે લાગુ તો પાપ ભાર જ્યાં તું વીચરીશ;

મેલી જવું જો કનક અયુત^૧ અયુતર ને, વિસ્તા-
રનાં અર્ધિદ^૩ શે સુખે ગેળી અથ જોડીશ;
લેજો વિજ્ઞાન શોધી વિઘાથી રૂડી રોકડ તે,
વાવરતાં પ્રગટ સંકેત નહિ અહોનિશ;
ઠેક સુ ઠેકાણે ઠરે પીડા બધી પડી મૂકી.
માંગસિક સદા જ્યાં લણુક નહિ ધીક દીશ^૪. ૭
ઠગ સાચું મનુષ્ય નથીજ જાણે એક છેક,
પછી સાચું વચન પોતે કહી ન શકે સાર;
મૂઠમાં કસૂર ને અસૂર જોવા કહેવાય,
છીત ધરાવે ને તેના નોખા મનના કરાર;
કાન ધરે લખાડી ઉઘાડી ઘણી વાતો વિષે,
પક્ષે કરી દગો ભરે ભેળો પાપવાળો ભાર;
મન તેનું ટુંકું દલપત કહે રહે, ને દં-
ડેલ ખની નાખે તે સદન નિજ સદા છાર. ૮

દોહરા.

સમુદ્રની વસ્તુતણો, છેલ ન આવે છેક;
એમ સમુદ્ર પ્રખંધથી, ઉપજે અર્થ અનેક. ૯
પ્રભુ કૃત સમુદ્રથી થયાં, રતન રૂડાં દશ ચાર;
કવિ કૃત સમુદ્રથી થયાં, એમજ રતન અઢાર. ૧૦

સમુદ્ર પ્રખંધમાં પહેલા અક્ષરની ઉભી લીટી વાંચતાં
વંચાય છે તે:- દોહરો.

સાગર સમ સંસાર છે, નૌકા હરિનું નામ;
જો નાવિક ગુરુજી જડે, મેલે ઠેક મુકામ. ૧૧
પાંચમા અક્ષરો વાંચતાં-પ્રમાણિકા છંદ.
કરેજ કંઈ જો ધણી, ઘટેજ બુદ્ધિ તે તણી;
અસુખ થાય ઉલટું, સૂજે ન કામ સૂલટું. ૧૨

૧. અયુત-દસ હજાર. ૨. અયુત-દસ લાખ. ૩. અર્ધિદ-પુનપુનાર્થિક
વિસ્તારથી કમળ તે પણ મુકીને જવું છે. ૪. મિત્કાર તરફ.

નવમા અક્ષરો વાંચતાં--શીર્ષા છંદ. દ્વિઅર્થી.

પામા^૧ પાપીમાં પાપી, મેં યામા પાપી માપી;

પામા પામામાં થાપી, ત્રેસઠ્યાંથી અવાપી.

૧૧

એમાં મતલબ એવી છે કે મને ૧૯૬૩ થી અગ્રેય વર્ષ પોસ મહિનામાં અને માંગશર મહિનામાં એ છંદમાં ખતાવેલા અક્ષર પ્રમાણે ઐગણીસ વર્ષ સુધી બેસે, અને પછી પણ એજ અનુક્રમે આવે; તેમાં પપે પોસ અને મમે માંગશર સમજવો.

તેરમા અક્ષરોમાંથી:--સમાનિદા છંદ.

જયાં વસે ઠળા વિશેષ, જો જરૂર બેઠું દેશ;

એવી આહ ઉર ધાર, જા યુરોપ એક વાર.

૧૨

સત્તરમા અક્ષરોમાંથી:--અનુષ્ટુપ છંદ.

ભાવ લે ભેગનો ભૂકો, ઘાલીને ઘાટ જો ઘર;

તે ધંધો થાય છે દૂકો, ખસ્તાવામાં પછી ખરે.

૧૩

અઠવીસમા અક્ષરોમાંથી:--

વિદ્વાનેવ હિ જ્ઞાનાતિ । વિદ્વજ્જનપરિશ્રમં ॥

નહિ વંધ્યા વિજાનાતિ ॥ ગુર્વી પ્રસવવેદનાં ॥૧૪॥

પચીસમા અક્ષરોમાંથી:--ઉદ્ગાર છંદ.

જની જાત તો ના જોઈ, કાઢે વાત તેની કોઈ;

દાખે નેતિ નેતિ વેદ, ભાખે કોણ તેનો ભેદ.

૧૫

ઐગણીસમા અક્ષરોમાંથી:--દાહરો.

આસપાસ આકાશમાં, અંતરમાં આભાસ;

ઘાસ આસની પાસ પણ, વિશ્વ અધિશનો વાસ.

૧૬

ડાખી ખાખુના ઉપલાં ખુણાથી જમણી ખાખુના નીચલાં
ખુણા સુધી વાંચતાં:--દોહરો.

શાણી શણી કક્કનો, પામે નૃપ જો પ્યાર;

ચિતે ધરે સુવિચારને, ભાગે નહિ શકે ભાર. ૧૭

ડાખી ખાખુના નીચલાં ખુણાથી જમણી ખાખુના ઉપલાં
ખુણા સુધી વાંચતાં:--દોહરો.

મનમાં ચુંકારો નહીં, કામ નથી હરિ દર;

ડેરાં પાડયે નહિ પુરે, ઇશ્વર આશ જર. ૧૮

હરિ ભજવાનો ઉપદેશ.

દોહરો.

અરે જીવ તે જન્મિને, સોધી ન લીધા સાર;

ખમણામાં ભૂલ્યો ભમી, ભર્યા પાપના ભાર. ૧

ભુજંગી ૭૨.

ભર્યા પાપના ભાર સંભાર લાઇ,

કુંડા કર્મની ખૂબ કીધી કમાઇ;

મળ્યો માલ મેલી જવું છે મરીને,

હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૨

ખડુ શુક્તિએ જીભથી જૂઠ ખોલ્યો,

ખરો સત્યનો તે ખજનો ન ખોલ્યો;

અરે તું ન ચાલ્યો રુડું આચરીને,

હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૩

૧. મુસલમાનો હિંદુઓનાં દેરાં પાડીને ધારતા હતા કે આમ કરવાથી
પુણ્ય અમારી આશા પુરી કરશે, તેઓને સિખામણનો આ દોહરો છે.

- દયા છોડિને કૈંકને કબ્જ દીધાં,
 લુચાઇ કરી કૈંકનાં દ્રવ્ય લીધાં;
 દિલે દૈવથી દોષ દેખી ડરીને,
 હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૪
- ઠહે ભાઇ દાયા ધરી શું કમ્પાયો,
 ગયો લાલ ને બિલ્લટો તું લુંટાયો;
 ઠર્યો કીચમાં ઠેઠ સૂધી ઠરીને,
 હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૫
- જનો કૈંક જોને ગયા તૂજ જોતાં,
 સગાં ને સબંધી રહ્યાં સર્વ રોતાં;
 ધિખાવી દિધાં ધોમ આળે ધરીને,
 હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૬
- હતી હામ હૈયે થતી છત્રછાયા,
 જમીમાં સમાયા રુડા રાણિજયા;
 ન કોઇ ખચ્યા તે ઉપાયો કરીને,
 હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૭
- અરે તારું આયુષ્ય તો ઉડી જશે,
 સમો આવશે કાલ શા હાલ ધાશે;
 અભીલાખ બાંડો રહ્યો આદરીને,
 હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૮
- દિસે પુત્ર ને સ્ત્રી દિસે દાસ દાસી,
 તથાપી અરે જીવ જો તું તપાસી;
 તને મોતથી તારશે તે તરીને.
 હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૯
- ઘણું ખાધું પીધું ઘણાં ખેલ ખેલ્યો,
 અખોટયો કશે સ્વાદ એકે ન મેલ્યો;
 ફસાયો પુરો દેખ પાણું ફરીને,
 હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૧૦

ધ્યાનું હતું શું અને શું કર્યું તે,
ધમ્યું સોનું લે ધૂળ મધ્યે ધર્યું તે;
ભમ્યો ભૂલમાં ભાર ભુંડો ભરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૧૧

વળી જો વિચારી ગયાં વર્ષ બહેતાં,
મટયા કેશ કાળા કહેતાં કહેતાં;
જરા આવી અંખો થયો તું ઝરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૧૨

દિશા ભૂલી દિગ્મૂઢની પેર ડાલ્યો,
બંધે તેમ આ તું ગમે તેમ જોલ્યો;
સજી શુદ્ધ વાણી તજી વૈખરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૧૩

ધખેલી તવીમાં પૂટે જમ ધાણી,
પૂટે વિશ્વ મધ્યે ફટોફટ પ્રાણી;
અરેરે ન કોઇ રહ્યો જિગરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૧૪

હજી ચેત ખાજી ખધી હાથમાં છે,
દયાળુપણું તો દિનાનાથમાં છે;
વિચારો વિવેકે મતી વાવરીને,
હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને. ૧૫

તજી ગર્વ આ સર્વ નિથ્યા તપાસી,
રહે આપને અંતરે જો ઉદાસી;
કહ્યો મોક્ષના લક્ષ તે લોક કામે,
દિધી દેશના શુદ્ધ દલપતરામે. ૧૬

દોહરા.

અતિ ચિંતા ઉરમાં ધરે, મૂરખ વંશ નિમિત્ત;
ખીજ જવાની ખાગ પતિ, ચિંતા ધરશે ચિત્ત.

પ્રભુએ પૃથ્વી જે રચી, અચરજ એહ અથાગ;
શીતળતા ઉપર દિસે, અંતર બળતી આગ.^૧

આ દુનિયામાં આપણું, નથી સરીગત કંઈ;
વેઠ પડી તે વેઠવી, કાં હરખી કાં રોધ.

જનો આ સંસાર છે, સાગર વડા સમાન;
કાંડા બે તેના કહું, જન્મ સ્થાન શમશાન.

સ્વપ્ન તુલ્ય સંસાર છે, પાપ યુલ્ય છે સત્ય;
અતી શકે તો ચેતજે, દે શિક્ષા દલપદ.

ઉપેદ્રવજી છંદ.

જથાતથા વાદ વૃથા વિસારી, કથા તથા કીર્તનને ઉચારી;
ધીરે રહી ધ્યાન ધરી ધરીને, હરી હરી બોલ ફરીફરીને. ૧

ઉચ્ચારનો ઉર વિચાર આણી, સુકર્મનો મારગ સઘ બાણી;
કુકર્મને દૂર કરીકરીને, હરી હરી બોલ ફરીફરીને. ૨

ઉબસથી અંતરને ઉબળો, અનાડી ઉન્મત્તપણું પ્રબળી;
હરેલ થૈ કીક ઠરી ઠરીને, હરી હરી બોલ ફરીફરીને. ૩

પવિત્રતા મિત્ર વિચિત્ર પાળી, હરામની હામ તમામ ટાળી;
દગાથકી દીલ ડરી ડરીને, હરી હરી બોલ ફરીફરીને. ૪

ચડીશમાં ચૂકી કુચાલ ચાલે, કરીશમાં કોધ કદાપિ કાળે;
ભલાઈ ભંડાર ભરી ભરીને, હરી હરી બોલ ફરીફરીને. ૫

૧. આગ-મતલબ કે સંસારમાં ઉપર ઉપર સુખ દેખાય પણ અંતર-માં ભડકે હોય.

સુભાષણો સર્વસ સાંભળીને, ભલાભલા શોધકમાં ભળીને;
 ખુશીથી લે વાત ખરીખરીને, હરી હરી ખોલ ફરીફરીને. ૬
 સુસંગતીની કર નિત્ય સેવા, લગ્ય શું લાભ અલગ્ય લેવા;
 ગુણી સભા મધ્ય ગરીગરીને, હરી હરી ખોલ ફરીફરીને. ૭
 સુધર્મનો સ્વાદ સદૈવ સારો, ગણાય ચોખો ગુણવાન ધારો;
 ચરાય તો નિત્ય ચરીચરીને, હરી હરી ખોલ ફરીફરીને. ૮
 ભલાં ભુંડાં ભાષણ મુખ ભાષે, ગણીગણી ઇશ્વરયાદ રાષે;
 જરૂર ભૂલે ન જરીજરીને, હરી હરી ખોલ ફરીફરીને. ૯
 કરેલ કાયા ઘટ જેમ કાણો, ભરેલ આયુષ્ય જળ પ્રમાણો;
 જશે ખધું નીર ગરીગરીને, હરી હરી ખોલ ફરીફરીને. ૧૦
 અપાર સંસાર સમુદ્ર આ છે, સદાય તે સંકટની સિમા છે;
 તકાવ તું પાર તરીતરીને, હરી હરી ખોલ ફરીફરીને. ૧૧
 ધુમાડીનો ધૂમ્ર અનિત્ય એ છે, સુખોધ શિક્ષા દક્ષપત્ત દેહે;
 મનુષ્ય તો જાય મરીમરીને, હરી હરી ખોલ ફરીફરીને. ૧૨

ઇશ્વર ભજવાનો ઉપદેશ.

લક્ષ્મીપર છંદ.

હીક થૈ જ કરેલો ખધે કામ છે,
 નાથ તે એક તેનાં ઘણાં નામ છે;
 સર્વદા જો તમે કામ સાદાં સજો,
 ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૧
 જાણજો જ્ઞાન અજ્ઞાનને જુદું છે,
 સેવવા જોગ તો શ્રીહરી જુદું છે;
 ભૂત ને પ્રેતને તૂત જાણી તજો,
 ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૨
 કોટિ પ્રહાંડનો એજ કર્તાર છે,
 કામ જનાં જુઓ સર્વ શ્રીકાર છે;

- હે જનો હેતથી હેતુ તેના હજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૩
- ધંટ જેવાં જુઓ ઝિંખ આકાશમાં,
ભાળિયે આપણે ધંદુ આલાસમાં;
સ્થાપનારાતણા આપ મિત્રો થજો;
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૪
- પાણી ને પૃથ્વી પોતેજ પેદા કર્યા,
ધ્યાન દે માનવીને રચીને ધર્યા;
સર્જનારો હશે કોણુ તે શોધજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૫
- આપણે કાજ જે આંન પાણી ધરે,
કષ્ટ કાળે વળી તેજ રક્ષા કરે;
માનવી માત્ર જેથી કરે છે મજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૬
- સિદ્ધિ જની મહા શક્તિ હીસે સદા,
કોડ કાળે નહીં નાશ જનો કદા;
વિશ્વના વાસિ સૌ વાલપે વંદજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૭
- આદિ કે અંત જનો નથી આવતો,
ભૂધરો એજ છે ભકતને ભાવતો;
ચાતુરી તેતણી ચિત્ત વિચારજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.
- રોમમાં કોટિ પ્રજાંડ છે રાજતાં,
છેકે ઝીણાંજ છે છિદ્રમાં છાજતાં;
રે તમે દીલમાં દાખલા રાખજો,
ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો. ૮

લાખ વાતો તણી એકે આલેખજો,
 પ્રાણીના નાચને ત્રેમથી પેખજો;
 મુક્તિનો માર્ગ તે મુખથી માગજો,
 ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.
 અંતરે ધરછશે એ પ્રભુ આપશે,
 સ્થિરતામાં સદા થોભીને થાપશે;
 ભક્તિની વાત આ વેતથી વાંચજો,
 ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.

૧૦

૧૧

હોહરો.

ભજો ભક્ત થૈ ભાવથી, કૃપાળુ જન કરતાર;
 રુડી દલપતરામની, સરવ કંથાનો સાર.

૧૨

પ્રભુ ભજવાનો ઉપદેશ.

ચંદ્રાવળા છંદ.

પ્રભુ ભજિયે તજિયે મન મમતા, સજિયે કારજ શુદ્ધ;
 સકળ કળાનો સાર સમજિયે, તજિયે વચન વિરુદ્ધ.

તજિયે વચન વિરુદ્ધ વિચારી,

અમૃત સમાન વચન ઉચ્ચારી;

દલપતરામ કહે સજિ શમતા,

પ્રભુ ભજિયે તજિયે મન મમતા.

૧

કીર્તિ વધે તેવાં કૃત કરિયે, ડરિયે દેખી દોષ;

ભક્તી શિખામણુ ભીતર ભરિયે, હૃદય ન ધરિયે રોષ;

હૃદય ન ધરિયે રોષ કદાપી,

કહણુ કંથન કો કહે તદાપી;

દલપતરામ કહે દિલ ડરિયે,

કીર્તિ વધે તેવાં કૃત કરિયે.

૨

શા માટે અપજ્ઞ સંઘરિયે, ભરિયે શિદ શિર ભાર;
 મિત્રપણું અધિકું આદરિયે, મરિયે વળી જે વાર;
 મરિયે વળી જે વાર વખાણે,
 અંતરમાં પ્રીતિ સૌ આણે;
 સહસ્ર વર્ષ સુધી સાંભરિયે,
 શા માટે અપજ્ઞ સંઘરિયે.

૩

પરમ ધરમનાં કરમ કરીને, ભરમ ભાગી ભય છોડ;
 મર્મ સમજ સજ શરમ સર્વદા, પ્રભુમાં પ્રીતિ જોડ;
 પ્રભુમાં પ્રીતિ જોડ જરૂરથી,
 સદગુણ સજ દુર્ગુણ તજ દુરથી;
 હરઘડિયે સંભાર હરીને,
 પરમ ધરમનાં કર્મ કરીને.

૪

વાયક શુભ સાંભળ સુખદાયક, લાયક થઈ લે લાણ;
 ગણી ગણીને ગુણ નરનાયકના^૧, ગાયક થઈ કર ગાન;
 ગાયક થઈ કર ગાયન ગરજ,
 મનમાં તેની સમજી મરજ;
 દલપતરામ કહે દુખ વાયક,
 વાયક શુભ સાંભળ સુખદાયક.

૫

ધર્મધુરંધરતા ધીરજ, ધર ધરણી કયાન,
 તુરછપણાની ટેવ તુરત તજ, ભજ ભાવે ભગવાન;
 ભજ ભાવે ભગવાન ભજનથી,
 સજ અંતરમાં સ્નેહ સજનથી;
 દલપત કહે સદા સુકૃત કર,
 ધર્મધુરંધરતા ધીરજ ધર.

૬

અખિલ ખખિલ દાતાનું અંતે, કરવાનું એ ઠામ;
 તે માટે મહિનાના ત્રીસ દિન, નિશદિન રટિયે નામ;

નિશ દિન રટિયે નામ ન ભૂલી,
 ફેલ કરી ફરિયે નહિ ખૂલી,
 દસપત કહે કહ્યું સૌ સંતે;
 અખિલ અખિલ દાતાનું અંતે.

૭

સુધર સુધર નર તું સુધરીને, સુધાર સૌ સંસાર;
 આળસ સહિ તજી ઉઘમ રૂપી, કાં ન જમે કંસાર;
 કાં ન જમે કંસાર સરસે તે,
 વૃષિત મરે શિદ વારિ વરસતે,
 કહે દસપત દિલ દીપ્ત કરીને,
 સુધર સુધર નર તું સુધરીને.

૮

ઉપદેશી સિંહાવલોકન.

સવૈયા.

કરવા સુ વિચાર સદા દિલમાં,
 ભવસાગર ભક્તિ કરી તરવા;
 તરવાર ખઠાદુર તેજ ખરો,
 દિલને નહિ દે દુખથી ડરવા;
 ડરવાનું ગણે દિલ દુર્ગુણથી,
 હરખાય પરાઈ પીડા હરવા;
 હરવા પરદ્રવ્ય કહે દસપત,
 ચહે નહિ ચિત્ત યુક્ત કરવા.
 ફરિયે પરમારથ પ્રીત સહીત,
 અને કૃતિ ઉત્તમ આદરિયે;
 દરિયે દુખને દુખતો જન દેખી,

૯

દયા દેલમાં ધરથી ધરિયે;
 ધરિયે રથ ચક્ર ફરે ધરણીપર,
 તેમ દયા ગુણ વાવરિયે;
 વરિયે વર અન્ય નહીં દેલપત્ત,
 પતિ જગ કારકને કરિયે. ૨
 મળશે નહિ જન્મ મનુષ્યતણો,
 અઘટિત કર્યા કૃત ઉળળશે;
 બળશે નહિ પાપ પછી સઘળાં,
 તુજ સંકટ કોઈ ન સાંભળશે;
 ભળશે દુખ આવી અનેક બીજાં,
 ઉભરાની પેઠ અતિ ઉછળશે;
 છળશે જમદૂત કહે દેલપત્ત,
 પછી તુજ પાપ પુરાં મળશે. ૩

ધરથી શુભ ધર્મ વિચાર ધરો,
 ઠરવું ન પડે જમના ડરથી;
 ડરથી તણ ધર્મ ન દોષ કરો,
 નિપજે નહિ કાંઈ કદી નરથી;
 નરથી નીપજે સુખ કે દુખ તો;
 પછી સર્વ પીડાય પરસ્પરથી;
 પરથી ન અને કશુંએ દેલપત્ત,
 બનેજ બધું ધરણીધરથી. ૪

ધનમાં મન ધારી ધમાધમ કીધ,
 રહ્યો નહીં નેહ નિરંજનમાં;
 જનમાં ધરી જન્મ જન્માવર જેમ,
 ન કાઢી ઘડી કદી કીર્તનમાં;
 તનમાં તરુણાઈ ઘટી દેલપત્ત,
 ઠંરી વય વર્ષ અઠાવનમાં;

વનમાં પકડે પશુ પારધી તેમ,
અખીલ પરચો જમ અંધનમાં.

૫

સુખમાં મહારાજનું નામ ન લે,
સુખિયો ઘણ શોખી ફરે સુખમાં;
સુખમાં તુજ ધાર ધિકાર પરચો,
ધિક માત તને ધરિયો દુખમાં;
દુખનાં ભરી ભોજન પાન ભયે,
દીન નાથ સહાય કરે દુખમાં;
દુખમાં ન ધર્યો દસપત કહે,
પડી ચૂકે અચૂક ચતુર્મુખમાં.

૬

મજમાં ગુણુ કે ગણુ દોષ ભલે પણ,
દાખીશ દેખીશ તે તજમાં;
તજમાં પચી પાન ઇલાઈચીમાં,
ખરચ્યા ખુરદા રદ કારજમાં;
રજમાં ગયું તારું રજયું શુભમાં,
ઉચર્યા થકી ઓછું ભર્યું ગજમાં;
ગજમાં હયમાં દસપત કહે,
દિલ દાખ્યું નહોં હરિ નામજમાં.

૭

પણિયે તુજ શીશ સપેત થયું,
જમ કુલ સુકાય કુલી કળિયે;
કલિયે તુજ પંડ પ્રવેશ કર્યો,
ધુર ધર્મની ધોરી તજ ગળિયે;
ગળી એજ રીતિ ગણી તે ગણતાં,
પણ આશ જે પત્ર ફળે ફળિયે;
ફળિયે જન દીન દીઠો દસપત,
ન પાણીજ પાયું કદી પળિયે.

૮

ઘટમાં ઘણી ઘાત અઘાત ભરી,
છળ ભેદ કરે પછી છેવટમાં;
વટમાં ન રહ્યો જન જાતિ તણી,
લલચાઈ રહ્યો જન લાંપટમાં;
પટમાંહિ મેનોહર પેચ રચી,
શણુગાર સજ્જ અતિ ઉલટમાં;
લટમાંહિ ધુપેલ ધરી દલપત,
ચુમે પછી સુંદર સંઘટમાં.
કર વાવરિયે શુભ કામ વિષે,
ધરી હામ પરાઈ પીડા હરવા;
હરવાતતણું સમજી મન હારદ,
જાની થવું ગુણ સંઘરવા;
ઘર વાત્ર વસી ઘણી પુંજી કરે,
પરલોક વિષે પછી વાવરવા;
પરવાર મળે પણ પાંચતણો,
કરિયે મન જ્ઞાન કથા કરવા.

૯

૧૦

હિદારતા વિષે.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જો ધૃશ્વરે અતિ ઘણું ધન ધાન્ય આપ્યું,
કંગાલતા કુલવતા તણું કબટ કાપ્યું;
પૃથ્વી વિષે દશદિશે જશ પાથરે રે,
ઐદાચ કાય કરવા કર વાવરે રે.
પ્રત્યક્ષ ભક્ષ નવટાંકજ નિત્ય પામે,
તો રાંકને તુરંત તેથદિ ટાંક વામે;

૧

કાંઈક અંગ કપામ કદી પણ,
મસ્તક એક કદી ન કપાશે;
સોય જળે દલપત કહે,
પણ સો જળુનો સરદાર ન જશે.

૧૫

સારું કામ કરવા વિધે.

દિપજ્ઞતિ વૃત્ત.

અરે રુડો માનવ દેહ આબ્યો,
ખડુ પ્રતાપી પ્રભુએ અનાબ્યો;
તમે વિચારો હિત જો તમારું,
કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૧
ન કાઢશો કાળ કદી નકામો,
પરોપકારી શુભ નામ પામો;
દયાધથી નામ કરે નકારું,
કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૨
સુકૃતિના સ્વાદ સદૈવ ચાખો,
આલોકમાં નામ અખડ રાખો;
તો વાગશે નિર્ભયનું નગારું,
કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૩
જગત્પતિ ને પ્રિય કામ જો છે,
આલોકમાં હિતમ કામ તે છે;
ખીજું ખધું માલ વિના ખિચારું,
કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૪
હોતે કરો પુણ્ય પવિત્ર હાથે,
હાથે કર્યું તેજ સદૈવ સાથે;
ખીજું નહીં એક મળે છુગારું,
કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૫

- દુઠો મરીને અતિ દુઃખી થાય,
જે દુઃખ જાણે ઉચર્યું ન જાય;
ચિત્રો વિષે કેમ કરી ચિતારું,
કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૬
- જરે કરી ઉન્મત્તતા ન આણો,
જરે કરીને નહીં શ્રેષ્ઠ જાણો;
જરે કરીને ન રમો જીવારું,
કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૭
- આયુષ્યમાંથી પણ જોઈ જાય,
મહા મુલી તે નહિ મેળવાય;
જરૂર આ જીવન છે જનારું,
કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૮
- મહીપતીઓ પણ રાજ મેલી,
ખંપી ગયા ભૂપર ખેલ ખેલી;
વિશેષ શું વર્ણુન હું વધારું,
કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૯
- નથી નથી નિશ્ચળ દ્રવ્ય દેહ,
નથી નથી નિશ્ચળ નારિ નેહ;
અતે થશે તે સવળું અકારું,
કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૧૦
- સંસારનું સુખ સુધા સમાન,
નિશ્ચે તમે માની રહ્યા નિદાન;
ખરીત થાશે અતિ જોજ ખારું,
કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૧૧
- મનુષ્ય કાયા નથી મોજ માટે,
ઘડી નથી તે પશુ પક્ષિ ઘાટે;
અખંડ સ્વર્ગે સુખ આપનારું,
કરો કરો કાંઈક કામ સારું. ૧૨

શાફલવિકીરિત વૃત્ત.

કોડે કામ કરો કૃપાળુ ખનીને, સૌ શાસ્ત્ર શિક્ષા કહે,
જેથી શ્રી જગદીશ રીસ તજીને, રાજી હૃદમાં રહે;
આ શિક્ષા સુણીને સુખોધ ગણીને, સુસ્નેહ સંભારજો,
દાખે છે દલપતરામ દિલમાં, ધીરા જનો ધારજો. ૧૩

દોહરા.

જો સુખ ધરજો જગતમાં, કરો સદા શુભ કામ;
એ શિખામણુ અહરનિશ, દે છે દલપતરામ. ૧૪

સરસું કરતાં વાર ખહુ, નરસું તરત કરાય;
સાકર ગંધક તેલથી, તરત કોયલો થાય. ૧૫

જેવા તેવા નર કહે, તે નવ કરીએ કામ;
જે વાતે વાનર કહે, તે નવ કરીએ કામ. ૧૬

સારું નરસું કામ કરી, પછી જુઓ પરિણામ;
વિખ અમૃત વાવી જુઓ, દાખે દલપતરામ. ૧૭

મનહર છંદ.

સારું કામ કરે તેની ખામીઓ ન જોળી જોવી,
સારા સારા ગુણુ જોઇ કહેવું જે સારું છે;

શાણુપણુ શાણા જનો સજે કામ તોય તેમાં,
નક્કી જાણો કર્મ કહેવાનું રહેનારું છે;

ધૃતરના કામમાં અનેક રીતે ખામી ભાસે,
મણિમાં મિઠાશ નહિ નિધિ જળ ખારું છે;

કહે દલપત કોટી ભાનુનો આભાસ છતાં,
આશમાતી રંગ આ આકાશમાં અંધારું છે. ૧૮

દોહરા.

સૌ વાતે પડેદા ભલો, ખુલ્લો દિસે ખગાડ;

કવચા મઢયુ ગોલે શરીર, વસે મીઠિ ગંદવાડ. ૧૯

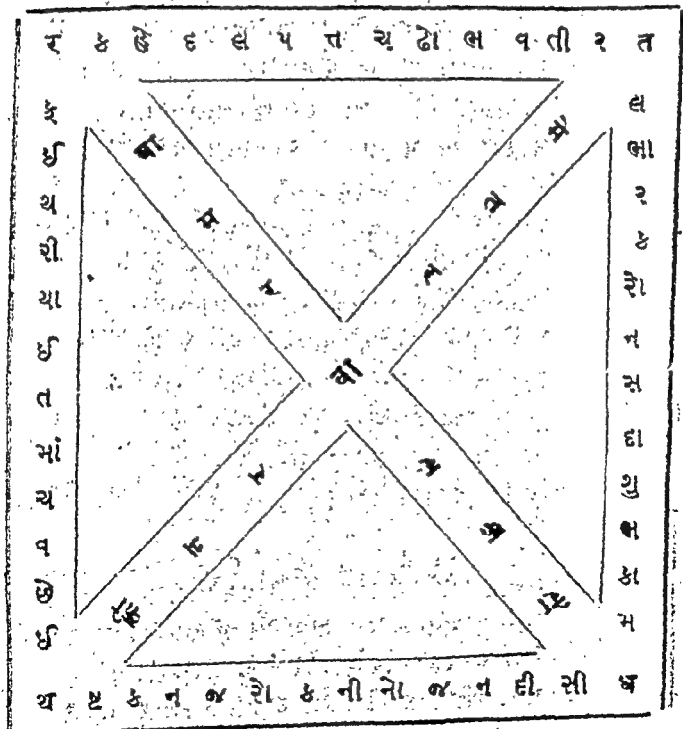
પોતે પોતાનું કામ કરી લેવા વિષે.

દાહરા.

- અંતરમાં ઇશ્વર ધરી, પ્રેમે કરી પ્રણામ;
 શુભ ભાસે તે સર્વદા, કર તું તારું કામ. ૧
- કોઈ વખાણે વિશ્વમાં, કોઈ કરે અદનામ;
 તેની તો ચિંતા તણ, કર તું તારું કામ. ૨
- પ્રથમ વિચારી તપાસી જો, પોતે તું પરિણામ;
 શુભ ફળદાયક સંભવિત, કર તું તારું કામ. ૩
- સ્વભાવ જુદા સર્વના, તે નહિ મળે તમામ;
 કો સારું નરસું કહે, કર તું તારું કામ. ૪
- બહુ ધન ખરચી ખાંધીએ, ધરણી ઉપર ધામ;
 કોઈ ઉંચું નીચું કહે, કર તું તારું કામ. ૫
- ભલા કુવાને પણ ભલો, ગણે ન સઘળું ગામ;
 કે કો પહોળો સાંકડો, કર તું તારું કામ. ૬
- સનજન તણી સલાહ લઈ, ઠીક કરી મન કામ;
 ભાસે જે તુજને ભલું, કર તું તારું કામ. ૭
- પ્રારંભ્યું પૂરું કરી, વળતી લે વિશ્રામ;
 વચમાં વાત ન સાંભળીશ, કર તું તારું કામ. ૮
- આગત તણ અહોનિશ, હધડે રાખી હામ;
 સર્વેનું શુભ આહીને, કર તું તારું કામ. ૯
- કોઈ મુરખી માનશે, કોઈ ગણશે ગુલામ;
 હરખ શોક તેનો તણ, કર તું તારું કામ. ૧૦
- જે માટીના માનવી, તે શું દેશે દામ;
 ઇશ્વરની આશા ધરી, કર તું તારું કામ. ૧૧
- સલાહ સારી સર્વદા, દે છે દક્ષપતરામ;
 નિર્મળ મન નિશ્ચય કરી, કર તું તારું કામ. ૧૨
- તેજ તમારું જાણજો, કીધું જે શુભ કામ;
 પછી ખીજાં પૃથ્વી વિષે, દાટયા રહેશે દામ. ૧૩

અભુની અહાય પ્રસન્નતા, કરે તેજ શુભ કામ;
 કાં ઠીતિ ભૂખ્યો કરે, નિશ્ચળ રહેવા નામ. ૧૪
 નિદા સ્તુતિ નવ ગણો, કરો આપ શુભ કામ;
 કયાં જાય છે કામ નિજ, જન્મ મેક રવિરાજ. ૧૫
 ચોડીખંધ સંચેયો.

વાર તમે તલભાર કરો ન, સદા શુભ કામ ધરો કરવા,
 વાર કરો ધસી દીન જનોની, કરો જન કષ્ટથકી નરવા;
 વાર નહીં થઈ છે વચમાં તથ્યારી થઈ ફરવા ભરવા,
 વારમવાર કહે દલપત, અઢો ભવતીર તમે તરવા. ૧૬

ઈદ્રિવિજય છંદ.

પ્રાણી વિચાર વિલંબ કરીકરી,
કામ ઘણાં કરવા ઉર ધારે;
આયુષ આમ તમામ જશે વહિ,
કામ કર્યાનું કરીશજ ક્યારે;
જાવું પડે પછી રાત પ્રભાત,
જમાત મળે જમદૂતની જયારે;
કામ ભલાં દલપત કહે કર,
જે કરું તે કર આજ અત્યારે.

૧૭

દાહરો.

નામ કામનાં શું જણો, કરી ખતાવો કામ;
પુત્ર હજી તો પેટમાં, આગળથી શું નામ.

૧૮

મનહર છંદ.

ઢાંગ ધરી દુનિયામાં દેખાડવું ભલું ડાળ,
એવી તો સંસાર વિષે સૌને સમજણ છે;
પોતાની તપાસ્વા વિના ભાખવી ખીખની ભૂલ,
એ વિઘાથી ભૂતળમાં ભાગ્યેજ અભણ છે;
ભલાં ભલાં ભાષણોથી ભાખી તો શકાય પણ,
કરી ન શકાય એજ એક અડચણ છે;
કહે દલપતરામ કહેવું સરસ કામ,
કહેવું તેવું કરી દેખાડવું કઠણ છે.

૧૯

પરોપકાર કરવા વિષે.

કુંડળિયા—ભુજંગી છંદ.

રાખી દયા હૃદય વિષે, કરો લોક ઉપકાર,
ઉત્તમ કારજ એજ છે, સર્વ ધર્મનો સાર;

અધા ધર્મનો સારમાં સાર એ છે,
 કથા વારતા અંધકારો કહે છે;
 શિખી સાંભળીને જુઓ શબ્દ સાંખી,^૧
 અને ઉપકારી, દયા હીલ રાખી. ૧

સર્વે લોકો છે સગા, પિતા એકનું પેટ,
 એ સહિમાંથી એક પણ, નથી પરાયો નેટ;
 પરાયો નથી નેટ એ મધ્ય એકે,
 વડી બુદ્ધિ લાવી વિચારો વિવેકે;
 ગયું જ્ઞાનનું જ્ઞાન અત્યંત ગર્વે,
 સગાઇ જુનીથી ગયા લોક સર્વે. ૨

પ્રીતિ જીવી પુત્ર પર; ભાત ઉપર જે લાવ,
 સ્નેહ તેહવો સર્વ પર, ઠરવા કરો ઠરાવ;
 ઠરાવો સદા સ્નેહ સૌ લોક સાથે,
 મયા રાખજો માનવી માન માથે;
 રુડી જાણજો અંતરે એજ રીતિ,
 પુરી રાખજો પુત્રની તુલ્ય પ્રીતિ. ૩

પામે પીડા પુત્ર તો, તાત ઘરે સંતાપ,
 પિતા અધિક પસ્તાય જો, પુત્ર કરે બહુ પાપ;
 બહુ પાપ જો આદરે પુત્ર પાપો,
 તજ દે નહીં તાત તેને તથાપિ;
 રુડું એહનું ધરછશે સર્વ ઠામે,
 પિતા શોચશે જો પીડા પુત્ર પામે. ૪

એજ રીતે જન અખિલનું, ધરછો રુડું આપ,
 તરત કરો જયમ તેહના, સર્વ ટળે સંતાપ;
 ટળે સર્વ સંતાપ સર્વે પ્રજના,
 મહા વૈભવો ભોજવે તે મજના;

સદા કાળ શોભે સમૃદ્ધિ સહીતે,

રુડું અંતરે ધરછળે એજ રીતે. ૫

હુઃખ દેખી દિલ ધરી દયા, દેવું સુખનું દાન,
તન મન ધન તે કારણે, કરે સકળ કુરખાન;

કરે સર્વ કુરખાન ને કદ કાપે;

નિરાશ્રીતને આશરે નિત્ય આપે;

રુડા જન્મને સારમાં સાર લેખી,

દયા રાખજે દીલમાં હુઃખી દેખી. ૬

આપ વિચારે આપનું, દેહતાણું જે હુઃખ,

સમજે તેનું સર્વને, દેહ હુઃખ કે સુખ;

અરે હુઃખ કે સુખ સર્વનું એવું,

લગારે નહીં ન્યૂન ધારીજ લેવું;

તથા ચિત્ત ચાતુરી ધિક્કાર વ્યાપે,

વિચારે જુઓ આપનું ચિત્ત આપે. ૭

સદા સર્વને માન દો, કદિ ન કરે અપમાન,

આપે જે અપમાન નર, નહીં એજ નાદાત;

નહીં એજ નાદાનની જાત નીચી,

મુખે ખોલશે ખોલ જે આંખ મીચી,

નહીં લાયકી એ થકી લેખી લેજે,

સદા સર્વને આપ સન્માન દેજે. ૮

જુઓ સર્વ સૃષ્ટિ વિષે, નજર કરીને નિત્ય,

મનુષ્યપર મહારાજની, સૌથી પુરી પ્રીત;

પુરી પ્રીત સૌથી મનુષ્યોજ પામ્યાં,

જુઓ જે થકી જુદિતએ ખૂબ જામ્યાં;

દયાવંત તે ઉપરે દેવ દષ્ટિ,

તપાસી તમે તો જુઓ સર્વ સૃષ્ટિ. ૯

તે માટે સજ્જન તમે, જનપર પૂરણ ખ્યાર,
રાખો તો પ્રભુ રીઝશે, કૃપાસિંધુ કર્તાર;

કૃપાસિંધુ કર્તાર ભર્તાર રીઝે,
નહીં તો ખરેખાત તે ખૂબ ખીન્ને;

કહું છું કથા તે વૃથા જાય વાટે,
સુણો સજ્જનો સૌ તમે તેજ માટે.

૧૦

તમે પ્રીત તે ઉપરે, રાખો રુડી રીત,
તો તે જન તમ ઉપરે; પુરી રાખશે પ્રીત;

પુરી રાખશે પ્રીત તે રીત રુડી,
કશી જે વિષે વાત એકે ન ફૂડી;

ચતુરાધર્મી પ્રીતનો સ્વાદ ચાખો,
તમે પ્રીત તે ઉપરે રોજ રાખો.

૧૧

ધરછે ભુંડું આપણું, કદિ અજાની ઢાઢ,
તોપણ તે જનનું તમે, જરૂર રીઝો સુખ ભેધ;

રીઝો સુખ ભેધ તથા તોય તેનું,
કદી ધરછશે માં દિલે કદ કેનું;

પુરા હોય તે તો નહીં એમ પ્રીછે,
ભલે ઢાઢ બે આપણું ભુંડું ધરછે.

૧૨

સુખ પામે સઘળી પ્રજા, આ ધરૂર જે આપ,
હેતુ કે શત્રુ હોય, પણ યાને નિષ્પાપ;

થએ સવ નિષ્પાપ સતક્રમ પામી,
કશી વાત ફેરી રહેશે ન ખામી;

હૃદની રુચિ યોલી દલપતરામે,
પ્રજા સર્વ સારી રીતે સુખ પામે.

૧૩

સર્વતોભદ્ર ચક્ર પ્રગલ્ભ—સર્વેયા ૪૮

પર કામ કરો, મન પ્રેમ ભરી,

બહુ પ્રાણપતી શરવીર ઠરી;

નર હામ ધરો, જન એમ કરી,
મનિ જાણ મતી દૂર સીર કરી;
ધર હામ કરો ઘન જોમ કરી,
મનિ જાણ ગતી પુર નીર તરી;
કર આમ જાણે તન નેમ ધરી,
તનિ તાણ અતી ઉર ધીર ધરી.

१४

આ ચક્રમાંથી જ્યાંથી વાંચો ત્યાંથી સવૈયા
વંચાશે અને જુદા જુદા અડતાળીસ
સવૈયા વંચાશે. તેમાંના થોડાક
દાખલા આ નીચે લખ્યા છે;
અને તેમાંના પહેલા
પ્રકારનો આ ચક્ર
પર લખ્યો
છે.

સવૈથા ૨ જો.

કામ કરો મન પ્રેમ ભરી;
ભાણ પ્રાણપતી શૂરવીર કરી;
નર હામ ધરો જન એમ કરી,
સાજી બાણ મતી દુર શીર કરી;
થર હામ કરો ઘન જેમ અરી,
ગાજી બાણ ગતી પુર નીર તરી;
કર આમ ભરો તન નેમ ધરી,
તાજી તાણ અતી ઉર ધીર ધરી.

૨

૩ જો.

પર કામ કરો મન પ્રેમ ભરી ભાણ,
પ્રાણ પતી શૂરવીર કરી નર હામ
ધરો જન એમ કરી સાજી,
બાણ મતી દુર શીર કરી થર હામ
કરો ઘન જેમ અરી ગાજી,
બાણ ગતી પુર નીર તરી કર આમ
ભરો તન નેમ ધરી તાજી
તાણ અતી ઉર ધીર ધરી પર કામ.

૩

૪ થો.

મન પ્રેમ ભરી ભાણ પ્રાણપતી,
શૂર વીર કરી નર હામ ધરો;
જન એમ કરી સાજી બાણ મતી,
દુર શીર કરી થર હામ કરો;
ઘન જેમ અરી ગાજી બાણ ગતી,
પુર નીર તરી કર આમ ભરો;
તન નેમ ધરી તાજી તાણ અતી,
ઉર ધીર ધરી પર કામ કરો.

૪

અર્થ.

ઉપર લખેલા પહેલા સવૈયાનો અર્થ આ નીચે લખ્યો છે; તેના આધારથી તેમાંના બીજા સવૈયાનો અર્થ પણ સમજનારથી સમજી શકાશે:—

મનમાં પ્રેમ ભરીને પારકાં કામ એટલે પરોપકારી કામ કરો; વળી શૂરવીર ઠરીને પ્રાણના પતિ ને પરમેશ્વર તેને બચાવે છે માણસો ! જનજાતિ પામીને એમ એટલે ખતાવ્યા પ્રમાણે કરીને હિંમત ધરો; અને સુખાણુબુદ્ધિ સજીને, માથું દૂર મૂકીને, હિંમતનું કામ કરો; મતલબ કે માથાની કીકર રાખ્યા વગર લડે છે, તેમ વળી વરસાદની પેઠે હિંદારતાથી ઝરીને એટલે દાન કરીને થર એટલે સ્થિર અચળ ઠેકાણું સ્વર્ગમાં ઠરો; અને ખાણના જેવી અતિથી જળના કરીને સંસાર સમુદ્રના નીરનું પૂર તરીને “અચળ થાઓ.” શરીર નિયમ ધરીને, આવી રીતનો ઇશ્વરી કર એટલે વેરો ભરો, બીજી ઘણી તાણુખેંચ તજીને મનમાં ધીરજ ધરીને એમ કરો.

કોહરા.

એજ વિચાર ઘણો વડો, એજ વડો આચાર;

માણસ માત્રે મન ધરી, કરવો પરોપકાર. ૧૫

પરમેશ્વરને પામવા, ઇચ્છો પ્રેમ અપાર;

નેહ ધરી નર નારિયો, કરો ગુપ્ત ઉપકાર. ૧૬

જપ તપ તીરથ વ્રત નિયમ, સૌ સાધારણ ધર્મ;

પરોપકાર કરો સદા, એજ ધર્મનો મર્મ. ૧૭

લાયક આશિષ લોકની, વિશેષ જાય ન વ્યર્થ;

આશિષ ઓસડ ફારશી, એક શબ્દનો અર્થ. ૧૮

કર્યો.

અતિશય ખની હિંદાર, કરો પ્રીતે પરમારથ,

વ્યર્થ બીજો વ્યવહાર, એજ સાચો છે સ્વારથ;

રીઝે જગનો રાય, થાય નાહું જો થોકે,
 નહીં રહે કશું ન્યૂન, પુણ્ય કળશે પરલોકે;
 ટપકે ટપકે સરવર ભરે, પાળ કાંકરે કાંકરે,
 હિંમત ધરી હાથો હાથથી, નાખો કષ્ટ નવ ટાંકરે. ૧૯

દોહરા.

સાલ લીધો પર લોકનો, ધર્મ અવિચળ ધામ;
 પ્રીતે પર ઉપકારનાં, કીવાં જોણે કામ. ૨૦
 માન તરત કદિ નવ મળે, તો તેથી શું થાય;
 એક કરી શુભ કામની, તે નિષ્કળ નવ જાય. ૨૧

કોઇનું ભલું કરવાથી પ્રભુ રીઝે છે.

દોહરા.

કરીએ સારું કોઇનું, એજ ધર્મનું કર્મ;
 ખીજ કલ્પિત ધર્મ છે, મનમાં સંમજે મર્મ. ૧
 તે માટે મનમાં તમે, કરજો પ્રથમ વિચાર;
 આ કરવાથી કેટલો, થાશે પરોપકાર. ૨

હરિગીત છંદ.

તું તીર્થમાં જ્યાં ત્યાં વિચરતો ધર્મ જાણિને ધસ્યો,
 વૈરાગ્યથી વસ્તી તજીને વન વિષે જાણે વસ્યો;
 ભગવાં ધરીને ભટકતો રહી પેટ ભીખીને ભર્યું,
 શી રીત ધન્ય રીઝશે તેં સારું કોનું શું કર્યું? ૩
 તેં નિત્ય સ્નાન ત્રિકાળ કીધું આહિ ગોમય ચોળીને,
 તેં પંચ ગવ્ય વિશેષ પ્રાગ્ન કીધું ઘોળી ઘોળીને;
 આહાર એકજ વાર કરવો એવું પ્રત તેં આચર્યું,
 શી રીત ધન્ય રીઝશે તેં સારું કોનું શું કર્યું? ૪

તેં હોમ હવન ઘણા કર્યા, વી હવનમાં હોમ્યાં ઘણાં,
તેં ચાલતી નદિને ચઢાવ્યાં દૂધ દહિં ગાયો તણાં;
તેં ઠીક તુજ મન ખારીને ખહુ વર્ષ મુખ મુનિવ્રત ધાર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારું કોનું શું કર્યું? ૫

તેં નવ નવાં નૈવેદ્ય કરિને તે પ્રસાદી તું જમ્યો,
હિપવાસ ને એકાસણાં કરી દેહને ખહુ તે દમ્યો;
ખાડો ખણીને ડાટિયું જે અન્ન જમતાં ઉઘર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારું કોનું શું કર્યું? ૬

તેં પ્રાર્થના પ્રભુની કરી મુખ વિવિધ વેણ ઉચારીને,
તેં સ્તોત્ર પાઠ ઘણા કર્યા નિત નિત્ય નિયમો ધારીને;
ગદગદ સ્વરે ગુણ ગાન કરતાં આંખથી આંસુ ઝર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારું કોનું શું કર્યું? ૭

સગવાન દુખી ભક્તિથી રીઝે નહીં રજ માત્ર તે,
પણ ભક્તિપર હિપકાર સાથે થાય પ્રભુ પ્રિયપાત્રને;
તેં વગર વિચારે વિવાદ કીધા કામ તેથી શું સર્યું,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારું કોનું શું કર્યું? ૮

દોહરા.

સારું કોનું શું કર્યું, એ જર વિષે વિચાર;
જાંડા જાંડા ભેદની, તજ બીજ તકરાર. ૯
કરો સુધારો દેહનો, જન મુખ લે સૌ કામ;
ધર્મ જાણી મનમાં ધરો, એવું હિતમ કામ. ૧૦

પ્રકરણ ૪ થું.

સંસ્થાન સુધારા વિષે.

કોહરો.

જે સંસ્થાનો ચિત ચડ્યાં, હવે કહું આ કામ;
સંશેષે વણુ ન કરું, સહિત સુધારા કામ. ૧

હરિગીત છંદ.

વઢવાણુ રણુમલસર તથા, મેવાસ મોટું રાન છે,
વળી કહું અમદાવાદમાં, જે જે સુધારા સ્થાન છે;
વળી ગુજરી વાણી વિલાપન, કોડથી તેમાં કરું,
શુભ ભર્ય સંગ્રહસ્થાન, મુંબઈ સહિત સાગર વણુવું. ૨

વઢવાણુ વિષે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

શ્રી વર્ધમાનાધિપરાજસિંહો,

યોસૌ મહારાણપદં વિભર્તિ ।

સં ચંદ્રસિંહનેન સુતેન સાર્દ્ધ,

ત્રુવેન પૂર્ણેન્દુરિવાસ્તિ રાજ્યે ॥ ૧ ॥

ચંદ્રાવળા છંદ.

સોરઠ દેશતણે સીમાડે, વડું શહેર વઢવાણુ,
રાજસિંહજી રાજ કરે છે, મહીપતિ તે મઠવાણુ;
મહીપતિ તે મઠવાણુજવંશી, ચંદ્રસિંહ સુત સૂરજ અંશી;
વાસ કવિનો નાગરવાડે, સોરઠ દેશ તણે સીમાડે. ૨

ભાગોળે નદિ ભોગવતી છે, તેને દક્ષિણ તીર;
 જૈનધરમના જ્યાં મહાજેગી, વિચર્યા શ્રી મહાવીર;
 વિચર્યા શ્રી મહાવીર વખાણી, સતી થઇ રાણકદેવડિરાણી,
 જ્યાં જુક્તી બહુ જોગવતી છે, ભાગોળે નદિ ભોગવતી છે. ૩

પાટણ પુરથી પ્રથમ વસેલું, વલ્લભિપુરની વાર;
 રા ખેંગાર જીરંજીવડ રાજ એનો ત્યાં અધિકાર;
 એનો ત્યાં અધિકાર ખિરાજ, રાડ કરી દીધું સિદ્ધરાજ;
 ઠિલાવાળું તેણે કરેલું, પાટણપુરથી પ્રથમ વસેલું. ૪

વળતી રાય કરજીવાઘેલે, પાટણને પૃથિવીશ;
 હરપાળ મઠવાણાને દીધાં, બહુ ગામે બક્ષીશ;
 બહુ ગામે બક્ષીશજ આપી, પ્રથમ ગાદિપાટડિએ સ્થાપી;
 ભલું વઢવાણ દીધું તે ભેળે, વળતી રાય કરજી વાઘેલે. ૫

માધવાવ મનોહર મોટી, પુરમાં પશ્ચિમ પાસ;
 જન પરદેશી આવે જોવા, પ્રસિદ્ધ નામ પ્રકાશ;
 પ્રસિદ્ધ નામ પ્રકાશપણે છે, ગણતીમાં જન જુની ગણે છે;
 છે વાવો બીજી પણ છોટી, માધવાવ મનોહર મોટી. ૬

કુંળ દીપક દુર્લભજી કેરો, નારદ જેનું નામ;
 કારભાર શ્રીકાર કરે છે, ગુણિયલ કીધું ગામ;
 ગુણિયલ કીધું ગામ સુધારી, વસ્તી વળી વિશેષ વધારી;
 ઘાટ રચાવે સરસ વહેરો; કુંળદીપક દુર્લભજી કેરો. ૭

દોહરા.

મહાવીરની વારનું, ભોગવાનું દુઃખ;
 પૂલ રચાવી ટાળિયું, સૌને કીધું સૂખ;

.૮

૧. ભોગવાની રેડીમાં બાર ખેંચવાથી બળદો મરી જતા હતા, તેનો દાખલો આજથી ૨૨૦૦ વર્ષ કાંઈ પર થયેલો મહાવીર સ્વામિના વખતનો જૈનશાસ્ત્રમાં લખેલો છે.

વળી કરાવ્યું સ્ફેલનું, મોટું સરસ મકાન;
ખોજી ધમારત બહુ કરી, શોભાવ્યું સંસ્થાન. ૯

ચંદ્રાવળા છંદ.

સામવેદિ બ્રાહ્મણુ શ્રીમાળી, ઠીક વસે તે કામ;
જન્મથળી વસિયો નિજ જાતે, ત્યાં દ્વિજ દલપતરામ;
ત્યાં દ્વિજ દલપતરામ સુમારે, વર્ષ વીસ વળી આઠ વધારે;
એટલી ઉમર એ સ્થળ ગાળી, સામવેદિ બ્રાહ્મણુ શ્રીમાળી.

મનહર છંદ.

અરે માધાવાવ તારું વિશ્વમાં વધાર્યું માન,
શોભિતી બનાવી તને સારી શણગારી છે;
લાખ ધન ખર્ચી તને લાયક લાખેણી કરી,
તેણે જાણ્યું હશે જે જરૂર તું તો સારી છે;
કેટલાંક વય જતાં નીવડી તું એવી કેવી;
ખારીલી જણાઇ ને ગણાઇ ખૂબ ખારી છે;
કહે દલપતરામ ખચ ત ન વ્યર્થ દામ,
ખર્ચનારે જાણ્યું હોત ખારી તું થનારી છે. ૧૧

દેહર.

વડું ખ્યાત વટવાણુ છે, સાગર સરખું શહેર;
હિપજી એમાં એક દિન, આ આનંદ લહેર. ૧૨
ખકરાને પાડા તણું, દેવાને બલિદાન;
દેવાતું દસરા દિને, ખંધ ફેર્યું તે સ્થાન. ૧૩
મહીપતિ મકવાણા કુંજે, નડા દાજીરાજ;
કુંમાર વયમાં ઠોડથી, ઠીધું કિત્તમ કાજ. ૧૪
રેયત રાજી રાખવા, બહેમ તનયો આવાર;
બહુ રાજી થૈઈ ખોલિયા, જન સૌ જેનેકાર. ૧૫

કાલ્યા નામે કહું, લલા અવસર છે સાધ;
 લાયક લક્ષ્મણ રામ સમ, ગુણિયલ્લ-જેડ ગણાધ. ૧૬
 પાપ કર્મને પરહરે, ધરે ધર્મ ધરી ધીર;
 સદા કરે સતકર્મ તે વહેમ ન રાખે વીર.
 કરે પ્રભુ ચડતી કળા, પામો મુજશ પ્રકાશ;
 રૈયત ને રાજતણી, ઈશ્વર પૂરે આશ. ૧૮

નારાય છંદ.

કરે રવી વિનાશ જેમ ઓસ અંધકારનો,
 પડે પ્રકાશ તેમ જો વિઘાતણા વિચારનો;
 વહેમનો વિનાશ થાય છેક અદ્ય વારમાં,
 સુરીતથી જણાય ભેદ સાર ને અમ્મારમાં.
 થયો નરેશ જ્ઞાનવાન વધ માનપૂરનો,
 સુખદ્વિથી તજ્યો વહેમ ધારિ ધર્મ શરનો;
 પ્રતાપવંત આપ તે પ્રજની પ્રીત પામિયો,
 સુકીર્તિનો પ્રકાશ આસપાસ દેશ જામિયો. ૨૦
 નરેશ દાણરાજ આજ કાજ જે રુડું કર્યું,
 વધી વિશેષ લાજ ચિત્ત સૌ સમાજનું કર્યું;
 સુણો પ્રજજનો કૃપાળુ દેવ પાસ સૌ કહો,
 સુપુત્ર અંદરસિહજી તણા સદાસુખી રહો. ૨૧

હરિગીત છંદ.

હણી બહેમરૂપી વાઘ ઉન્મત, ત્રાસ ટાળ્યો અજતણો,
 તેમજ ગરિખના ત્રાસ ત્રાસ ટાળી, જીલમને જલદી હણો;
 જ જ વિચારી તે તમારી, પ્રભુ પુરે મન કામના,
 સુખ સાજને ખડું રાજ પામો, રાય દક્ષપતરામના. ૨૨

મનહર છંદ.

વિમળ વાઘેલા વંશ કહિયે કૈલાશ જોવો,
 એથી ઉપજેલી જે ગંગાજી જોવી આજ છે;

મકવાણા વંશ રૂપી મળી મહાસાગરમાં,
 લાખ ગણી લોકમાં વધારી વડી લાજ છે;
 ચોખું નિરમળ ચિત્ત પુણ્ય દાનપર પ્રીત,
 કોડથી કરેલાં જીણે ધરમનાં કાજ છે;
 ભૂપ ભાવસિંહતણાં પરમ પવિત્ર પુત્રી,
 સતી શિરતાજ આજ રૂડાં માણરાજ છે. ૨૩
 મોટી મહેરાણતણાં મુલકમાં માન પામે,
 મોટી કીર્તિ તો તેથી દિસે છે મહેરાણની;
 હીરા જો હજાર ગાઉ હેમમાં જડાય જઇ,
 ખરેખરી કીર્તિ તો તેથી હીરાની ખાણની;
 ભાણનાં કિરણ ભૂમિ મંડળમાં ભાસે ભલાં,
 ભલાઇ તો તેથી ભાસે છે વિશેષ ભાણની;
 દેશમાં વિશેષ માન પામે દસપત તેથી,
 વઢવાણનાથની વડાઈ વઢવાણની.

ઢોહરા.

ચિત્તમાં નિત ચિંતન કરું, ધરી ઉર હરિનું ક્યાન;
 દિન દિન દાણરાજનું, ભલું કરે ભગવાન. ૨૪
 જશ પામે જીવે ઘણું, કરે સુધારા કાજ;
 કરે કૃષ્ણ ચઢતી કળા, દિન દિન દાણરાજ. ૨૬

ઉપજાતિ, વૃત્ત.

વધી વિશેષે પસરાય વેલો,
 આધાર રાખે સ્થળ જ્યાં ઉગેલો;
 ભૂલું નહિ તેમજ જન્મભૂમિ,
 ઘણે સ્થળે ઉર્ધ્વમ કાજ ધૂમી. ૨૭

મનહર છંદ.

અરે આંખલી હું તારી છાયા તળે અવતર્યો,
 તારી છાયા તળે એજ છાપરીમાં ઉછર્યો;

દેવળમાં દેવ તારી પાસે છે પારશનાથ,
 શ્યામ રંગ શરીરે વિશેષ વેષ છે ધર્યો;
 લાખ વાવ લાખેનું પ્રતિ દિન પાણી પીધું,
 વિસર્થું નથી મને હું જો વિદેશ વિચર્યો;
 કહે દક્ષપતરામ ગામ વઢવાણ સદા,
 ધૈર્ય આખાદ રાખે આશીષ હું કીર્યો.

૨૮

રણુમલસરનું વર્ણન.

દાહરા.

જે જગદીશે જગતમાં, રચ્યાં રુડાં નર રતન;
 કવિ વંદન તેને કરું, પ્રખંધ રચન પ્રયત્ન.

૧

ધણી ધરાંગધરાતણો, “રણુમલ” રુડું નામ;
 રણુમલસર તેણે રચ્યું, પરોપકારી કામ.

૨

રચે ખાગ કે ખંગલા, રચે મહેલ નિજ માટ;
 નવાઈ એમાં કાંઈ નહિ, એ તો વહેતી વાટ.

૩

સૌ જનના સુખ કારણે, કીધું જે કંઈ કામ;
 ધરણી તળમાં ધન્ય તો, નિર્મળ તેનું નામ.

૪

એવા જનનો જગતમાં, કરવો જશ વિસ્તાર;
 આપ્યો સુજને ધૈર્યે, એ માટે અવતાર.

૫

સમીપ ધરાંગધરાપુરી, ઠાઠ ખનાબેા ઠીક;
 ઉત્તર દિશામાં આપતું, રણુમલસર રમણીક.

૬

દુર્ગતણા તે દારથી, દિસે કેટલે દૂર;
 પૂર્ણ પૂટ પાંચીશસે, જાણો જનો જરૂર.

૭

અરચ્યું નાણું પાંતથી, લેખે ગણી અધલાખ;
 તે પરમારથ કારણે, સૌ જન પૂરે સાખ.

૮

કરી સારી કારીગરી, કીધું એવું કામ;
 રચના રણુમલસરતણી, રચે દેખી રામ.

૯

ભુજંગી છંદ.

જમ આજ સારી સરે? યુક્તિ જોઈ,
કહું તે હવે જો ધરો કાન કોઈ;
થશે મર્ગ આનંદમાં તૃપ્ત થાશે,
ચિતે નિત્ય તે વાંચવાને ચહાશે. ૧૦

ભલા પુણ્યના કામમાં રાખી ભાવ,
રચ્યું રાજસાહેબ રુડું તળાવ;
પુરા પુણ્યનું કામ તે જમ જાણી,
રચે પર્વ પુણ્યાર્થ પુણ્યાત્મ પ્રાણી, ૧૧

વિશેષે કરી કામ તે હું વખાણું,
જગાધિપતી રીઝશે એમ જાણું;
વડી પુણ્યની વાત કોઈ વખાણે,
ટળે પાપ તેનું પ્રભૂ પ્રીત આણે. ૧૨

દયાથી પ્રભૂએ દીધી કાવ્ય શક્તિ,
ભલા ભાવથી તો કરું એવી ભક્તિ;
કરે પુણ્યનું કામ કોઈ વિચિત્ર,
વખાણી કરું મારી વાણી પવિત્ર. ૧૩

રચ્યું ધૃત્વરે શ્રેષ્ઠ પ્રત્તાપ આખું,
જુઓ કામ તેમાં ખહુ ખાકી રાખ્યું;
દિસે જ્યાં ઘણાં માણસોના જમાવ,
ન કીધાં ઘણાં ત્યાં કુવા ને તળાવ. ૧૪

દોહરા.

તે તો પરોપકારિ જન, કરે રીઝવવા રામ;
કવિજન પણ કિરતી કરે, અવલોકી એ કામ. ૧૫

વર્ણન કરવાનું મન વધ્યું, તાજું કોઈ તળાવ;
રણમલસર નજરે પડ્યું, ભાળી ઉપજ્યો ભાવ. ૧૬

વીરમગામે મૂનસર, છે ઘોળકે મલાવ;	
કાંકરિયા નામે કહું, અમદાવાદ તળાવ.	૧૭
જેયાં તે જીરણ ઘણાં, કાંટયાં પૂટયાં તેમ;	
વર્ણન એવાં વૃક્ષનું, કરવું રુચે કેમ.	૧૮
સરસ સરોવર આ સમે, સૌ જનના સુખ કાજ;	
ધર્મ નિમિત્ત બાંધાવિયું, રુડા રણમલરાજ.	૧૯
વર્ણન કરવા મન વધ્યું તે નિરખી તતખેવ;	
કોડે શું વર્ણન કરું, દેશે વાચા દેવ.	૨૦
સંવત મુનિ ^૭ શશિ ^૧ ભક્તિ ^૮ ભૂ. ^૧ માઘ માસ સુખકાર;	
રણમલસર રુંડું રચ્યું, વદિ દ્રાદસી કવિ ^૧ વાર.	૨૧

દ્વરથી દેખાવ-ભુજંગી છંદ.

ભુજો દ્વરથી યુક્તિ કેવી જણાય,	
ગિરી રાજની તુલ્ય ગોલા ગણાય;	
ઘણાં આડનાં ઝુંડ હાંચાં વધેલ,	
દિસે જમ માહેશ્વરીના મહેલ.	૨૨
વિશેષે ભુજો આ વડોની ઘટા છે,	
તથા તાડની છત્ર જેવી છટા છે;	
કહું કેળની કાંતિ કેવી કરી છે,	
ધન્યો રુડી આંગણે શું ધરી છે.	૨૩
નમે ને હાંચી થાય આકાશમાંડી,	
કરી હાથ ચાળા કહે જમ કાંડી;	
કહે સાનમાં સર્વને મર્મ એવા,	
અહો પ્રાણી આવો અહિં દાન લેવા.	૨૪
ખીખા આડનાં પાંદડાં ખૂખ ઝૂમે,	
રુડાં ખારણે તોરણો જમ લૂમે;	
સુગંધી શિળો વાયુ સંખુખ આવે,	
તહાં માનથી તેડવા જમ ધાવે.	૨૫

જુઓ કેકિલા બોલ મીઠા કહેતી;
જનારા જનોને દિસે માન દેતી;
ઝિણા શબ્દ ખીજ ખગો ઉચરે છે,
દિસે જેમ તે વાત કાંઈ કરે છે. ૨૬

તહાં રંગ લીલે તૃણો ઉગિયાં છે;
ખિછાનાં ખિછાવેલ શું શોભિયાં છે;
સુશોભીત ઓડો રઘાં ખૂબ ખૂમી,
રુડી જાણિયે તે રચી રંગભૂમિ. ૨૭

જુઓ પાણિયારી સ્ત્રીઓ કેવિયો છે,
દિસે ચિર ગર્ખાં ધરી દેવિયો છે;
ઘણા લોકના થોડા જાતાં જણાય,
જનો જેમ તીર્થે મળી સંઘ જાય. ૨૮

જુઓ કેઈ તો કાવડે નીર લાવે,
નિહાળી કવિને ઉરે તર્ક આવે;
દિસે તીર્થે વાસી કરી તીર્થે આવ્યો,
જુઓ કાવડે નીર ગંગાનું લાવ્યો. ૨૯

પશુ વૃંદ પાણી પિવા કાજ જાય,
મળે વૃંદમાં વૃંદ તો ભીડ થાય;
દિસે જેમ દાતારના દ્વાર પાસે,
રહે ભીડ બિખારીની દાન આશે. ૩૦

જુઓ એક રસ્તેથી ગાયો અનેક,
દિસે આવતો ઘેરિ ગોવાળ એક;
ઘણા લોકનો એક આચાર્ય જેમ,
ચલાવે જુઓ ધર્મનો પંથ તેમ. ૩૧

વળી વીચરે ને કરે શબ્દ ગાયો,
સુણી શબ્દ તે તો વિશેષે સુહાયો;
તૃષા તો ટળી પૂર્ણ જને પ્રતાપે.
મહારાજને ગાય આશીષ આપે. ૩૨

પાળના દેખાવ.

અધી ખાલુએ પાળ આંધેલ ઠેવી,
 સિમા સર્વ હીસે સજી હોય જીવી;
 સિમા દેશ નેપાળની સૌથી સારી,
 હિમાત્રી શિવાલીકની જમ ધારી. ૩૩
 દિહાં ઉપરે દેવળો દીપતાં છે,
 તથા શીખરો શીર શોભી રથાં છે;
 જગા જોઇ જોનારનું ચિત્ત લોભે,
 હિમાળા શિરે શીખરો જમ શોભે. ૩૪
 પટે પાણીમધ્યે પ્રતીખિંબ દેવાં,
 અથર્થ પ્રમાણે ખીજી જોડ જોવાં;
 રુડાં દેવળો દેખીને દીલ ભાગ્યાં,
 ખીજાં જાણિએ શેપનાગે ખનાગ્યાં. ૩૫
 દિસે દેવળોનાં પ્રતીખિંબ દેવાં,
 નિધી તીર નામે રહે સ્થિર એવાં;
 ધન્યો દિસે નીરમાં દેવળોની,
 સજી જમ સાક્ષાત શોભા સંદોની. ૩૬

મનહર છંદ.

ઉત્તર ને દક્ષિણ દિનારા સીધી લીટીમાં છે,
 અસે ને સિતેર કુટ લાંબાઇ પ્રત્યેકની;
 પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિનારા લાંબગોળાકાર,
 આકૃતિ મધપૂડાના છિદ્રના વિવેકની;
 ચોખ્ખા તે દિશાઓમાં દેખાય છે ચરચાર ખૂણા,
 એકસો સિતેર કુટ લાંબાઇ હરેકની;
 વિશ્વ વર્ણીકરણ શું અદ્ય કાણુ જાંવ રચ્યો,
 એવી યુક્તિ જોઇ રણમલસર એકની. ૩૭

દોહરા.

ઘેરાવો તટ ઘાટનો, કીક બન્યો છે કાઠ;
 ફુટ ગણતાં પૂરા થયા, પંદરસે ને આઠ. ૩૮
 પૂર્વ દિશે નથી પગથિયાં, ત્રણ દિશમાં છે તેહ;
 પણ યુક્તિ પરિપૂર્ણ છે, એવા લાયક જેહ. ૩૯
 નૈઋત વાયુ ખૂણમાં, જળની આવક જણ;
 દીઠી ત્યાં શુભ દેરિયો, તેનાં કહું પ્રમાણ. ૪૦
 ત્રણ દેરા દક્ષિણ તટે, ઉત્તરમાં ખે એમ;
 પશ્ચિમ તટપર એક છે, પૂર્ણ તટે ખે તેમ. ૪૧

મનહર છંદ.

દક્ષિણમાં પૂર્વલણી, લાંડારી કુખેર લલા,
 આથમણે રામેશ્વર તથા હંસા દેવી છે;
 ઉત્તરમાં પૂર્વલણી ભક્તિ તણું દેરું શોભે,
 પશ્ચિમ તરફ દેવી બહુચરાણ તેવી છે.
 પૂર્વ તટે દક્ષિણમાં દેવી મહાલક્ષ્મિ દીસે,
 ઉત્તર ગણેશદેવતણી દેરી એવી છે;
 પશ્ચિમ તટે તો જળ દેવકાની જોઇ દેરી,
 કહું છું વિગત તેની દેરી કેવી કેવી છે. ૪૨

દોહરા.

લાંબું ઉંચું ખાર ફૂટ, હંસાનું આગાર;
 સવા આઠ ફુટ પહોળું છે, સરવરનો શણગાર. ૪૩
 લાંબી પહોળી ફુટ ત્રણ, લાંબી નવ ફુટ એમ;
 જળદેવીની દેરી છે, તે પણ શોભે તેમ. ૪૪
 લાંબાં સાડીઓગણિસ, પહોળાં તે ફુટ ખાર;
 ઉંચાં પંદર ફુટ છે, અવર દેવ આગાર.^૧ ૪૫

તે તળાવનું ક્ષેત્રફળ, ગણિયે પાળ સિવાય;

*મુનિ સર ભુજ દગ વેદ ગુણ, કુટની સંખ્યા થાય. ૪૬

પાળ ઉપર કુલ આડના, ખાગતણો છે ઠાઠ;

માઘ્યો તે પહોળો પને, સર્વ દિશે કુટ સાઠ. ૪૭

હરિગીત છંદ.

વડ પીંપળાને પીંપળો, ગુંદિયો વડગુંદા દિઠા,

પરદેશી દેશી ખાવળો, લીંખડા કડવા ને મિઠા;

મહુડાર પલાશ પલાંશી ખેર, અશોક પલ્લવ આંખલી,

છે ખોરસલિ ને ખોરડી, કાંચક અને ખીલી ભલી. ૪૮

અરિઠી સરગવા વાંસ છે, ત્યાં અધિક ઉંચા તાર છે,

રાખંભુ જાંભુ નાળિયેરી, આમ્રનાં પણ આડ છે;

અન્નાસ અંજીર દ્રાખ દાડમ, કેળ દેશી ફેંકણી,

ચેતૂર ને સીતાફળી, વળી જમફળી પણ છે ઘણી. ૪૯

ખિજેરી તેમ ખદામડી, છે કરમદા સારા કહું,

ગુલદાઉઢી ને ગુલછળા, ગુલતોર પણ ત્યાં છે ખડું;

ગોટા હજારી હારસિંગા, જુધ કચેણી કેતકી,

અંધો અને છે અગથિયો, નિર્ખતાં મન લોભે નથી. ૫૦

તુળસી સ્વદેશી વિલાયતી, છે નાળગુડ ને લેસ્ખંતી,

આસુંદરો મેંઢી કુંવર કુદિના આદિક છે અતિ;

શાલા નિહાળી શી કહું, ઉપમા સરસ આલાસની,

ઝુંભી રહી છે આડી તે, કહિયે રુડી ટૈલાસની. ૫૧

ભુજંગી છંદ.

રહી ઝુંભી ત્યાં જમ ટૈલાસ આડી,

ગુણી ગંગ ગું નીર ઓપે અમાડી;

વળી આડી તે જોવી શંભુ જટા છે,

અને એથકી ઉતરી અંજ આ છે. ૫૨

કુલ્યાં પૂલ તેમાં રૂડાં પચરંગી,
રહે લોક જોવા અતીશે ઉમંગી;
ખન્યો શોભિતો ઇંદ્રનો ખાગ જોવા,
દિસે દેખતાં સાફ દેખાવ એવો.

૫૩

રૂડી પાળ જોવા ઘણું ચિત્ત લોભે,
સુસિંહાદિ સિંધુ તટે જમ શોભે;
રચી છે નિચે ચાલ ચોખ્ખી વિશાળ,
દિસે દુર્ગ હૈયારખી તુલ્ય તાલ.

૫૪

પગથિયાં.

સજ્યાં શોભિતાં સ્વચ્છ સોપાન સારાં,
દિલે હર્ષ પામે જનો દેખનારાં;
જુએ જોવી દીપે મણી પાર્શ્વ બાતી,
ભલી એવી પાપાણની શુદ્ધ ભાતી.
ધસે કે ખસે તે નહિ કાંઈ કાળે,
કરી કીર્તિ છે સ્થીર બાણે ભુપાળે;
ઘણા કાળ સૂધી ટકી તે રહેશે,
જનો રાજની કીર્તિ તેથી કહેશે.

૫૫

૫૬

કહું સાત સોપાનની જુકિત કેવી,
જઈ સજ્જનોએ લીલા બેઠ લેવી;
નીચે એકથી એક છે એમ થોક,
દિસે જમ પ્રભાંડના હૃદય લોક.

૫૭

જુએ નારિયો નીર જૈને ભરે છે,
ઘડા નીરમાં ધીર ધારી ધરે છે;
ખડુ સખદ જ જ સહારાજ બોલે,
કહે દાન દાતા નહીં આપ તોલે.

૫૮

પડે છે પ્રતીખિંબ ત્યાં નારિકેરા,
 વણા નીરમાં સ્વચ્છ ગોભે ઘણેરાં;
 દિસે જમ પાતાળની પત્રણી છે,
 મહારાજનું પુણ્ય તે પુષ્ટિ પ્રીછે.

૫૯-

જળ વણન-દોહરો.

રુડા રણમલસર વિષે, જીવન છે તે જાણુ;
 જીવન રણમલસિંહનું, આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણુ.

૬૦-

ભુજંગી છંદ.

ભુજંગા નિર્મળું છે ભર્યું નીર કેવું,
 દિસે સજ્જનોનું બહુ ચિત્ત જેવું;
 અતી લાયકી વાળિ જે લેર આવે,
 રુડી સાગરે લેર જેવી સુધાવે.

૬૧-

કહું છું વળી તે દિસે લેર કેવી,
 કવીને દિલે કાવ્યની લેર જેવી;
 વળી તે ચક્રી હું વખાણું વધારે,
 કહે દાન દ્યો હાથ લાંબા પસારે.

૬૨-

કહે લોક છે તે સરે નીર કેવું,
 અમે સાંભળ્યું છે ઘણી વાર એવું;
 જનો વિશ્વમાં જે ન આ નીર જાણે,
 વધૂ નીર અંગાતણું તે વખાણે.

૬૩-

પિએ નીર ત્યાં દોષ અમે પ્રસંગે,
 હરે રોગ આરોગ્યતા થાય અંગે;
 સદા એ મહા ઔષધી જેમ સેવી,
 નિરોગીય કાયા-હરે શુદ્ધ એવી.
 ભલે દેવ લોકે સુધા ખૂબ હોય,

૬૪-

કદી પૃથ્વીના લોક પામે ન કાય;	
સુધાથી ઘણું આ દિસે નીર સારું,	
તૃષાતૂરની છે તૃષા ટાળનારું.	૬૫
સુધા નૈ પિએ ને કરે સ્વર્ગવાસ,	
અહીં જીવતાં કોઈ રાખે ન આશ;	
હિધારે હજારો તણી છાપે છાપે,	
ભલો એથી ને રોકડો એક આપે.	૬૭
ભલે હોય ભાગીરથી સૌથી મોટો,	
ન આપે મને નિત્ય તે નીર લોટી;	
પિએ મૂળ દેશી જનો પાણી જેનું,	
પખાણું વિશેષે વડું માન તેનું.	૬૯
રુડે તે તળાવે રહ્યું નીર એમ,	
જુઓ અક્ષરોમાં રહે અર્થ જેમ;	
કહું શાલિતા નીર કલ્પલોલ કેવા,	
ખને વાણી કેરા ખહુ છંદ જેવા.	૬૮
વળી સ્વચ્છ ભાસે ભર્યું નીર એમ,	
ભરી વિશ્વમાં રાજની કીર્તિ જેમ;	
તરંગો ઉઠે સ્વચ્છ તે મધ્ય કેવા,	
જુઓ રાજની કીર્તિનાં કાવ્ય જેવા.	૬૯
હશે નીર કે આ હશે કાચ ઢાળ્યો,	
ટળે શી રીતે એહ સંદેહ ટાળ્યો;	
રચેલો મયે દાનવે જેમ સ્વચ્ચે,	
અતી આપતો ચોક શ્રી ઇંદ્રપ્રસ્થે.	૭૦
ઉઠે નીરમાં હજળા ને તરંગ.	
વધે દેખતાં અંતરે ઉછરંગ;	
જુઓ યસ ભૂમિ વિષે હજળીઓ,	
ભદી ભાત લીપી કરી ચોકળીઓ.	૭૧

જળ જાંતુ વિષે.

વસે મચ્છ ને કચ્છ કચ્છો^૧ વસે છે;
 મીઠા નીરનું તે સદા સૂખ લે છે;
 નિધિનું ગણી નીર તો ખૂબ ખારું;
 વસ્ત્રા સિંધુવાસી પીવા નીર મારું. ૭૨
 જુઓ. ધન્યરે શક્તિ આપેલી જેવી,
 જુદા પ્રાણીઓમાં દિસે શક્તિ તેવી;
 સહ પોતપોતાની શક્તિ પ્રમાણે,
 ગતી તેવી ને કામ તેવુંજ જાણે. ૭૩
 જુઓ મચ્છ તો નીરમાં ખૂબ દોડે,
 જનનાં નહિ જૈ શકે કીડિ જોડે;
 જુઓ સાપ ને કાચંખા જાતિ જે છે.
 મહીમાં તથા નીર મધ્યે ફરે છે. ૭૪
 જુઓ નીરની ફૂંકડી જેનું નામ,
 ફરે પાણીમાં પૃથ્વી આકાશ કામ;
 હડી જાંચો આકાશની વાટ જાય,
 તદા પક્ષિણી તેનિ જાતી જણાય. ૭૫
 જુઓ ભૂમિમાં આજ જયારે ફરે છે,
 સદી ભાતની ભૂચરી તે ઠરે છે;
 જળે રૂખિને હડિ અત્યંત જાય,
 તદા પાણિને પ્રાણિ તે તો ગણાય. ૭૬
 પ્રભૂ માનવીને મતી તેમ આપે,
 બધાં કામ સાથે પ્રભુને પ્રતાપે;
 પ્રભૂદત્ત શક્તિ ન જેને જણાય,
 સદા કામ તેના થકી એક થાય. ૭૭

૧. કચ્છો—એક જાતની માછલી, જેની પુંડરી પાતળા હોય છે, અને એને મુછા હોય છે.

ખીજ કામમાં બુદ્ધિ તેની ન ચેસે,
 અતાવે ખીજું કાંઈ તો હારિ બેસે;
 વિચારી બહા? દીનતા મૂખ ભાળે,
 મહા મૂર્ખ મિથ્યા અભીમાન રાળે.
 નદી પારથી જળ તેમાં ન નાંખે,
 રહે પ્રાણિયો તે નહીં ખીક રાળે;
 જડે જનહવી તીરમાં વાસ જેને,
 નહીં ધર્મના દૂતનો ત્રાસ તેને.

૭૮

૭૯

જળ ઉપરનો દેખાવ.

જુઓ પાનડાં પાણી મધ્યે તરે છે,
 દિસે તે નિધી મધ્ય નૌકા ફરે છે;
 દિસે દીઠડાં જેમ શેલે સુકાન,
 ચડયા જીવ જંતૂ ઉતાડે સમાન.
 ખડુ પોયણી પત્ર પત્રો ખિરાળે,
 ભમે બંગ તેની છખી ખૂખ છાળે;
 ખીજ પક્ષિઓ ઉડતા આવી બેઠા,
 ખડુ જાણિએ આવિને હંસ બેઠા.
 ખગોની જુઓ પંક્તિ કેવી ખની છે.
 ધરે હયાન ને ઝાલવા મત્સ ધરછે;
 ઠગો વેષ આચાર્યનો જેમ ધારી,
 ઠગે લોકને તે ખની બલચારી.
 વળી આ જુઓ જોડ છે ચક્રવાક^૨,
 જુદાં ના પડે પ્રેમ એવો અથાક;
 દિસે જાણિયે કાંઈ છે દેવ દેવી,
 શિવા શાપથી પામિયાં કાય એવી.

૮૦

૮૧

૮૨

૮૩

ત્રિવેણીના આભાસ.

સદા નીર મોતી સમું સ્વચ્છ ને છે,
ગણે લોક ગંગાતણું નીર તે છે;
અદે મેઘ તો શામળું તે દિસે છે,
તદા લોક કાલિંદિ કેરું કહે છે.

૮૪

કદી આલ તારાથી રાતું જણાય,
નદી બ્રહ્મપુત્રા તણું તે ગણાય;
કદી તો બધા રંગ સાથે દિસે છે,
તદા લોક જણે ત્રિવેણી વસે છે.

૮૫

તડે મંદિરે ગૌરિના નાથ લાધ્યો,
મળ્યો જણિયે એજ ગોવિંદ માધ્યો;
સમીપે ત્રિવેણી તણા આ સમાજ,
પ્રભા પેખીને જણિયે પ્રાગરાજ.

૮૬

સાત સમુદ્રનો આભાસ.

હરે ધાતુના મેલને જેમ ક્ષાર,
બધું ઘોષને તે કહે ધાતકાર;
હરે રંગને તેમ આ એક ખિંડુ,
ઘટે હિપમા એયકી “ક્ષાર સિંધુ.”

૮૭

પ્રભા જાઈ જૂઝતણી જયાં પડે છે,
તહાં ક્ષીરનાર સિંધુ ચિત્તે ચડે છે;
પ્રભા ગુલદાઉદિના ગુચ્છની તે,
દધી^૩ સિંધુની તો છખી ત્યાં બની છે.

૮૮

૧ ક્ષારસિંધુ-જેને હિંદી મહાસાગર કહે છે તે. હિંદુસ્તાનની પાસે.

૨. ક્ષીરસમુદ્ર-યુરોપના રૂસની દિગરે.

૩. દધી સિંધુ-દિગર મહાસાગર, જેમાં બરફ જમે છે તે. દિગર

પ્રતિચ્છાયા ચંપાની જે ઠામ પેખી,
 લીધા ઘી^૧ તણો સિંધુ તે ઠામ લેખી;
 વળી દાડમીનાં દિસે પુષ્પ જ્યાં છે,
 લયો સિંધુ ધક્કુ^૨ રસે તેમ ત્યાં છે. ૯૯
 દિસે મેઘ આભાસથી નીર કાળું,
 મુરાનો^૩ લયો સિંધુ તે વાદ ભાળું;
 સદા તે દિસે મિષ્ટ^૪ સિંધૂ સમાન,
 ભર્યું ભૂમિ મધ્યે સુધાનું નિધાન. ૯૦

સમુદ્ર મંથન.

દિસે ચોક્ષી ત્યાં રાજસાહેબ કેરી,
 સિપાઈ તથા હિંદુ જાતી ઘણેરી;
 ઘટે ઉપમા ઉચરું એની એમ,
 મળ્યા! દેવ દૈત્યો નિધિ તીર જેમ. ૯૧
 જુઓ! રુડી આ એક હોડી તરે છે,
 ધરેલો નિધી મધ્ય મંથાદિ એ છે;
 દિઠો સપ આશ્વય કારી અથાગ,
 વસ્ત્રો જાણિયે એજ વાસુકિ નાગ. ૯૨

ચૌદ રત્ન.

મહારાજના મહેલમાં જે^૧ રમા છે,
 વસી વાસ સાક્ષાત સિંધુસુતા છે;
 મહારાજને કંઠ^૨ હોરાનું તેજ,
 મળ્યો સિંધુ મધ્યેથિ કૌસ્તુભ એજ. ૯૩

-
૧. ધીતણો-પીળો સમુદ્ર, ચીન અને કોરિયાની વચ્ચે.
  ૨. ધક્કુ-અરબસ્તાન ને આફ્રિકાની વચ્ચેનો રાતો સમુદ્ર.
  ૩. મુરા-કાળો સમુદ્ર, તે રશિયા અને તુર્કસ્તાનની વચ્ચે છે.
  ૪. મિષ્ટ સિંધુ-મીઠો મહેરામણ અથવા સિંધુ નદી.

તળાવે રુડી વૃક્ષની ભાળિ ભાત,
 દિસે જાણીએ એજ છે સ્પારિજીત;
 ખગો પાણીના પાનથી છે પ્રમત,
 દિસે ગુણ એ તો સુરાનોજ^૧ સત્ય.

૯૪

દોહરો.

વૈદ વડો વિખ્યાત છે, અંખાશંકર એક;
 ધનવંતરી તુલ્યે ધરે, વૈદકશાસ્ત્ર વિવેક.

૯૫

ભુજંગી છંદ.

મહારાજને વૈદ છે ચિત્ત લાગ્યો,
 નિધીમાંથી ધનવંતરી એજ આગ્યો;

અતુરા કપાળે કયો ચાંદલો છે,
 દિસે તે નિધી મંથતાં નીકળ્યો છે.

૯૬

દિઠી ગાય ત્યાં ખૂબ છે રૂપ જનું,
 હરે ધારિએ એજ છે કામધેનુ^૨;

મહારાજનો છે મહામત હાથી^૩,

મળ્યું રતન તે જાણીએ સિંધુમાંથી.

૯૭

તળાવે સ્પાળી દિસે પાણિયારી,

નિધી મંથિને એજ^૪ રંભા ઉધારી;

વળી રાજના અશ્વને શું વખાણું^૫,

નિધી મધ્યથી ઉપજ્યું રતન જાણું.

૯૮

^૬સુધા તુલ્ય તો નીર છે શુદ્ધ સારું,

નિધીનું રુડું રતન એ તો હિયારું;

મહારાજની શસ્ત્રશાળાનું આપ,

દિસે જાણીએ એજ ^૭સારંગ આપ.

૯૯

દિસે દેવની આગળે ^૮શંખ સારો,

રુડું એજ સિંધુ તાણું રતન ધારો;

પ્રલે પાપનો એજ પાણી કરે છે,
પ્રલેકાદિ ૧૪તે ઝેર તેથી કરે છે.
રુડાં એ રીતે નિર્જિયાં ચાદ રતન,
યયાં પ્રાપ્ત જાણે કર્યાથી પ્રયતન;
તટે શંભુનો વાસ છે સાથ શિવા,^૧
પધાર્યાં પ્રભુ જાણીએ વીધ પીવા.

૧૦૦

૧૦૨

જનસમૂહ.

સ્ત્રિયોનાં જુઓ વૃંદ આળ્યાં ઉમંગે,
મળ્યાં જેમ જત્રાણુ જત્રા પ્રસંગે;
જુએ રાજસાહેબની કીર્તિ ગાય,
કયા કીર્તનો તીર્થમાં જેમ થાય.
જથાબંધ કાંઠે ઘણા લોક જાય,
પ્રતીખિંબ તેનાં જુઓ આ જણાય;
જતાં હોય તે નાવમાં યેસવાને,
વધે હર્ષ દેખાવ તે દેખવાને.
જુઓ દેવનાં દર્શને જૂથ જાય,
તળાવે તદા ભીડ ભારે ભરાય;
દિસે જેમ તે તો ઘણા સિંધુઘાટે,
જતા હોય વેપારી વેપાર માટે.
લીધા અક્ષતો કે કૂળો દ્રવ્ય મેવા,
જમ ભાવથી દેવને ભેટ દેવા;
દિસે જેમ તે લક્ષ્મી લાભ ખાવા,
જનો જૂઝુઆ માલ લાગ્યા ચડાવા.
જુઓ પાઘડીમાં ધર્યાં કાગળો છે,
ખીજ દેશની શું લીધી હુંડિયો છે;

૧૦૨

૧૦૩

૧૦૪

૧૦૫

જઈ દેવની આગળે ભેટ મૂકે,
 દિસે જમ તે નાવનું નૂર ચૂકે. ૧૦૬
 જઈ દર્શને પુણ્યનો લાભ લાવે,
 ભરી નીરને નારિયો પાછી આવે;
 દિસે નાવથી માલ ઉતારી લાવ્યા,
 ઘણાં હર્ષથી લાભ લે ઘેર આવ્યા. ૧૦૭
 મહે છે શિળા મંદ જે સ્વચ્છ વાયુ,
 સુગંધીપણું છે છબિવંત છાયુ;
 પ્રવાસી જનો જમ રસ્તે મહાલે,
 મહારાજની કીર્તિ તે સાથ આવે. ૧૦૮

દેળવદેવડી.

ખન્યા ઘાટ ઘેરાવ સોપાન સારાં,
 કઠીમેખળા તુલ્ય તે શોભનારાં;
 વચે નીર રૂપે ખની નીર દેવી,
 ધરી મેખળાને ઉભી હોય જવી. ૧૦૯
 સિલાં આડ આરે દિશે આસપાસે,
 સિલી સાડિ આઢી ઉભી એમ ભાસે;
 રહ્યા પુષ્પના છોડ ત્યાં છે રૂપાળા,
 ધરી કંઠમાં પુષ્પની જમ માળા. ૧૧૦
 ફરુંકે જુઓ દેળનાં પત્ર કેવાં,
 દિસે સાડિના છોડલા હોય એવાં;
 ઉચી એથકી નીરખો નાળિયેરી,
 ધરે છે છળી તે શિરે છત્ર કેરી. ૧૧૧
 જુઓ જાંબુડાં છે રુડાં કૃષ્ણ રંગે,
 દિસે ત્રાજવાં આપતાં દેવી અંગે;
 જુઓ દાડમો પાકી ફાટયાં સમિષે,
 દિસે ખીજ દેવી તણા દાંત દિષે. ૧૧૨

ચદે ને સમે મેઘ આકાશ અવ,
 દિસે દેવી માથે ધર્ધુ મેઘ છન;
 વળી મેઘમાં અંચળા ચારુ થાય,
 શિરે દેવિને આમરો શું ઢળાય.

૧૧૩

ચોમાસાનો દેખાવ—દાહરો.

રચના રણમલસરતણી, જોવા કાળ જરૂર;
 ઘન રાજ સ્વારી સજી, આળ્યો હરખી ઊર.

૧૧૪

ભુજંગી છંદ.

જુઓ આજ આકાશમાં મેઘ ગાળે,
 વડી નોખતો મેઘ રાજની વાળે;
 જુઓ વીજળી મેઘ મધ્યે ઝખૂકે,
 મહા શૂરવીરોતણાં શસ્ત્ર ઝૂકે.

૧૧૫

જુઓ અંચરંગી રુકું ચાપ તાણ્યું,
 દિસે જમ વૈકુંઠથી હોય આણ્યું;
 થયા ભૂમિમાં મોરના શોર સાર,
 દિસે મેઘરાજતણા ચોપડાર.

૧૧૬

વદે દાહરો શબ્દ તે શું વખાણ્યું,
 મળી આર્ખની ઘેરખો આવી જાણ્યું;
 જુઓ વૃષ્ટિથી નીરનાં છુંદ આવે,
 મહાદેવીને મોતીથી શું વધાવે.

૧૧૭

બહુ બુદ્ધિદો નીરમાં ઊપજે છે,
 નિહાળો વળી નીરમાં તે મળે છે;
 પરિબ્રહ્મથી કાટિ બ્રહ્માંડ થાય,
 વળી સર્વથા બ્રહ્મમાં તે સમાય.

૧૧૮

પડે છુંદ ત્યાં તો વળે છે કુંડાળું,
 વધીને વળી તે થતું શ્રેષ્ઠ લાળું;

- વડી ફોજમાં એકલો શૂર ઝૂકે,
અમૂ જોમ કુંડે વળી માગ મૂકે. ૧૧૯
- પ્રવાહો વહ્યા નીરના આસપાસ,
મળ્યા વંદવા જાણીએ મેઘ દાસ;
વળી તે પ્રવાહો ભળે જૈ તળાવે,
દિસે જોમ જાત્રાળુનાં જૂથ આવે. ૧૨૦
- મળી નીર વર્ષાદનું ખૂબ આવે,
ઘણે દૂરથી તે દિસે દેખી ભાવે;
દિસે જોમ પૃથ્વી વિષે પાકે થાય,
ભુમીપાળ કહે પળને ભરાય. ૧૨૧
- પ્રવાહો કહે છે ઘણા ઘૂઘવાટ,
ઘણી કીર્તિ ઉચ્ચારતો જોમ વાટ;
કહે રાજરાજ જુગો જુગ જીવો,
દિઠો વંશ આલા વિષે એક હીવો. ૧૨૨
- ઘણે દૂરથી નીરનું બહેણ સાંધ્યું,
રુકું જોમ રાજે સદાત્રત ખાંધ્યું;
પીએ પ્રેમથી આવીને નીર પ્રાણી,
મહારાજની કીર્તિ મોટી વખાણી. ૧૨૩
- વળી ઉપમા એની એવી વિચારું,
મહા સિંધુ મધ્યે ધસી ગંગ ધારું;
હંચા ટેકરાથી વહ્યું વારિ આવે,
હિમાળા થકી જોમ ગંગા સિધાવે. ૧૨૪
- જુઓ આવતું નીર ડોળું જણાય,
વસી ત્યાં વિશેષે વળી સ્વચ્છ થાય;
કદી દુર્ગુણી જો સજે સંગ સારો,
જુઓ આ રીતે સદ્ગુણી તે થનારો. ૧૨૫

ઘણાં પક્ષીઓ ત્યાં મિઠા ખોસ ખોલે,
 કહું તર્કથી ઉપમા તેહ તોલે;
 ઠયો છે ભલો પક્ષિનો એમ ઠાઠ,
 પટે ગંગતીરે દિગ્ગે વેદ પાઠ.

૧૨૬

કરે કોઠિલા શબ્દ સારા ઉચાર,
 દિસે રાજના ગુણ ગાનારિ નાર;
 મધૂરા વદે શબ્દ ત્યાં શુદ્ધ મેના,
 ગુણી બલિયે હોય ગાંધર્વ તેના.

૧૨૭

ઉદારતા-દોહરા.

રાત વરત ને માગતાં, નહિ કંદિ કહે નકાર;
 રણમલસરને રંગ છે, દિસે સદા દાતાર.
 કોણ કહે જન કૂપને, દુનિયામાં દાતાર;
 રણમલસરની રીત ને, રાખે એજ ઉદાર.

૧૨૮

૧૨૯

ભુજંગી છંદ.

અરે ઓ કુવા તું ન લે ગર્વ એવો,
 કહે કોણ દાતાર ને પૂજ નેવો;
 નહોં નીર પામે વિના ગુણવાળો,^૧
 રહે છે નિરાશી વૃષાથી કુખાળો.
 નિધીને કહે કોણ આજો વખાણે,
 પિવા પાણી મીઠું ન દે કોઈ ટાણે;
 વૃષાતૂર આશા કરી કોઈ આવે,
 વૃષા તેતણી તો ટળે આ તળાવે.
 અરે સિધુ તું ગર્વનો છોડ ઘાટ,
 ઘણો એવડો શો કરે ધૂષવાંટ;
 અમે પૂજ મોટાની મોટાઈ બણી,
 પિવાને ન પામે કદી કોઈ પાણી.

૧૩૦

૧૩૧

૧૩૨

કરે નીરનું દાન જે કોઇ આવે,
 નિરાશી નહિ કોઇ ત્યાંથી સિધાવે;
 નિહાળી મને તો નકી દીલ ભાસે,
 લીધો ગૃણુ શીખી પ્રજાપાળ પાસે. ૧૩૩
 તથો તાપથી તે તણો તાપ ટાળે,
 કરી શાંત આનંદનો આઘ વાળે;
 ધીરા સજ્જનો શાંતિથી ધૈર્ય આપે,
 દુઃખી સોઠના દીલની દાઝ કાપે. ૧૩૪
 સદા સર્વ પામે તહાં નીર પાન,
 દયાથી મહીપાળ દે જેમ દાન;
 તથાપી કદીએ નહીં નીર તૂટે,
 ખજનો કદાપી નહીં જેમ ખૂટે. ૧૩૫
 જુઓ નીર પી પસિઓ ઊડી જાય,
 દશે દિશમાં વૃંદનાં વૃંદ ધાય;
 મહારાજની કીર્તિ સૌને કહેવા,
 ગયા એપિયા શું જુઓ પસિ જેવા. ૧૩૬
 ગુણીના ગુણોને ન દેખે તપાસી,
 કદી કોઇને તે ન કાઢે નિરાશી;
 તથાપી ખરો એક વિવેક આણે,
 કરે છે સદા દાન પાત્ર પ્રમાણે. ૧૩૭

ઉપમાઓ-દોહરો.

શેષ નાગ શિર શોભિતી, મેદની મુગટ નિદાન;
 રણમલસર તેમાં રહ્યું, મણી અમૂલ્ય સમાન. ૧૩૮

સુજંગી છંદ.

રુડા ઘાટથી રમ્ય ખાંધ્યું રૂપાળું,
 વળી શોભિતું સ્વરછ છે નીરવાળું;
 કહે પૂર્ણ પીયૂષ કરો કટારો,
 તયે જેમ તીર્થોત્સે શીર તોરો. ૧૩૯

ભગીરથ ભાગીરથી જેમ લાગ્યો,
 મહારાજથી એમ આ સિંધુ આવ્યો;
 તપ્યા પ્રાણિઓના જીવો તાપ ટાળે,
 ગુણી જેમ ગંગા મહા પાપ ટાળે. ૧૪૦

નિધીથી સુધાં કુંભ જે નીકળેલો,
 હશે એજ આ શું ધરામાં ધરેલો;
 હશે પ્રલ્લનો કુંભ જેમાં સુધા છે,
 અમી પૂર્ણ કાં તો અખેયોત્ર આ છે. ૧૪૧

દિસે સ્વચ્છ આકાર સારો સુધાવે,
 વિલોક્ષી વળી એમ વિચાર આવે;
 ધરા સઘ શું આરશી આ ધરી છે,
 મહાલક્ષ્મિને મૂળ જેવા કરી છે. ૧૪૨

કરી જીજ્ઞિને વર્તુલાકાર કીધું,
 પ્રકારે કરી ચંદ્રનું માપ લીધું;
 દિસે જેમ આદર્શ છે દેવકેરું,
 પડયું પૃથ્વિમાં તે રુડે ધાન ઠેરું. ૧૪૩

વસંતતિલકા વૃત્ત.

ચંદ્ર પ્રવાહ મુખ સર્વારિ^૩ ખાલિકાનો,
 તારાતણો સમુદ્ર મૌક્તિક માલિકાનો;
 આ લોક મધ્ય અતિ લાયક લેખવાનું,
 શોભીત શ્રેષ્ઠ સર દર્પણ દેખવાનું. ૧૪૪

ભુજંગી છંદ.

પડે છે રવીનું પ્રતીબિંબ તેમાં,
 અતીશેજ ઊંડો દિસે મર્મ એમાં;

મહારાજની ભક્તિનો જાણી લેવ,
 પધાર્યા જગત્ત્રયશ્ચુ પ્રત્યક્ષ દેવ. ૧૪૫
 ફરે સૂર્ય ને ચંદ્રમા રાશિ તારા,
 અહોનીશ આકાશમાં આલનારા;
 ખીજે આવી શોભા હશે કોઈ કારે,
 સદા એજ જોતાં ફરે વારવાર. ૧૪૬
 શશી મધ્યથી સામ્યતા સંહરી છે,
 ભલી આ તળાવે જુઓ તે ભરી છે;
 પડ્યો તેથી ખાડો શશી મધ્ય તેનો,
 દિસે ઇંદુમાં અંદ અઘાપિ એનો. ૧૪૭
 દિશે નીર આકાશ આભાસ જવું,
 તથા ચંદ્રનું છે પ્રતિબિંબ તેવું;
 ભલી ભાત ત્યાં વર્તુલાકાર ભાળી,
 કીધી ચંદ્રને જાણીએ તે કુંડાળી. ૧૪૮
 ભલી વંશ આલાતણી ભૂમિકા છે,
 દિસે રૂપ રંભા શિવા કે રમા છે;
 દિસે મૂખમાં પૂર્ણ ચંદ્ર પ્રભાવ,
 જુઓ તે ખન્યું એજ છે આ તળાવ. ૧૪૯
 ભલી ભૂમિ ભાસે જુઓ પ્રાંત અત્ર,
 દિસે વંશ આલાતણો કીર્તિપત્ર;
 થયો જોપતો આ તળાવે અધિકો,
 થયો રાજસાહેબનો જમ ટિકો. ૧૫૦

વર્ણન સમાપ્તિ વિષે.

સદાવ્રત જવું કર્યું કામ સારું,
 નહીં એથકી નામ વિશ્વે થનારું;
 ધરી જન્મ જોણે નહીં નામ રાખ્યું,
 નકામુંજ આયુષ તે જોઈ નાખ્યું.

દોહરા.

રણુમલસર જ્યાં, સગી રહે, વળી આ કાવ્ય વિચાર;	
રાજા રણુમલસિંહનું, નામ અમર રહેનાર.	૧૫૨
રહ્યું હિમાળે માનસર, પુઠકર જ્યાં અજમેર;	
રણુમલસર તેમજ રહો, પ્રસિદ્ધ રૂડી પેર.	૧૫૩
આખું જો ધન ધરે, કરી પુણ્યનાં કામ;	
દયો આશિષ ખહુ લોકની, નિશ્ચય રાખો નામ.	૧૫૪
વર્ણન કરી વિવેકથી, નિર્મળસરનું નેટ;	
માનસિંહ મહારાજને, ભાવે કીધું ભેટ.	૧૫૫
જે કવિતા ગુણ ગાય છે, વિવેક વિદ્યાવંત;	
પરોપકારી કામ પણ, જાણે કર્યા અનંત.	૧૫૬
સડકો કીધી શોભતી, આઝાં રાખ્યાં આડ;	
કરાવિયાં વાવો કુવા, પ્રજા ગણે છે પાડ.	૧૫૭
આગણિસે તેત્રીસનો, ચોખ્ખો ચેતર માસ;	
વદિ નવમી દિન વર્ણવ્યો, પૂર્ણ પ્રખંધ પ્રકાશ.	૧૫૮
વંશતણી વૃદ્ધિ થજે, જશ દેજે જગદીશ;	
દિન દિન દલપતરામની, એ ઉત્તમ આશીષ.	૧૫૯

મનહર છંદ.

રાજા ધલકાખ રુડો પાદશાહી વખતથી,	
વંશ પરંપરા મહીપાળને મળેલો છે;	
અંગરેજ સરકારે સ્ટાર આફ ઇન્ડિયાનો,	
દેશ પતિ રણુમલ સિંહને દિધેલો છે;	
સોરઠમાં સેંકડો છે રાજ પણ આજ સમે,	
જેના રાજ તણો વગ નંખર પહેલો છે;	
કહે દલપતરામ કીધાં જાણે રૂડાં કામ,	
કવિયોજે કાવ્ય જાણુ કુશળ ગણેલો છે.	૧૬૦

૧. માનસિંહજી મહારાજને પણ તે ધલકાખ મળેલો છે.

દોહરા.

રાજ સભાને રીઝવી, કરી કવિતાનું કામ;
પદવી કવિની પ્રથમ ત્યાં, પામ્યો^૧ દલપતરામ. ૧૬૧

મેવાસ વણુન.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જાનહિ જાથુ જમાવ કરી રહિ, જેમ જટાધરકેરિ જટામાં,
મોટી નહી મહીમંડળ માંહિ, મહી નહી છે છખિવંત છટામાં;
ખાવળ ખોરડિનાં ખહુ ઝુંડ, ઘણા તરુની ઘમઘોર ઘટામાં,
ડાદિ જણાય જરીકજ જેમ નરેશતણી મુખકેશ પટામાં. ૧
હાથી હજારની હારની હાર, લગાર તગાર જણાય ન જેમાં,
રામની ફ્રાજ વિરામ કરે કહી, તોપણુ શોધી જડે નહિ તેમાં;
વાઘ વરુ વિકરાળ વસે વળી, અન્ય અરણ્યતણાં પશુ એમાં,
તે વનનું વિગતે કરી વણુન, સાહિત્ય શબ્દ વિના કરું શેમાં. ૨

દોહરા.

મહીવાસીના મુલકમાં, તેથી ઉપજે ત્રાસ;
વિશ્વ વિષે વિખ્યાત છે, વસુધામાં મહીવાસ. ૩
રાજશત્રુ ત્યાં જઈ રહે, રહે હુંટારા ચોર;
પણુ તે કદિ પકડાય નહિ, અતિ અંધારું ઘોર. ૪
સાગર સ્થાનક મરેછનું, ભૂત સ્થાન કૈલાસ;
સુરનું સ્થાનક સ્વર્ગ છે, ચોર સ્થાન મહીવાસ. ૫
રહે રાત દિન રખડતા, ભય તણુ ભીલ અપાર;
એક દિસે એમાં વળી, સર્વતણાં સરદાર. ૬
છૂટક છૂટક છાપરાં, કરી રહેલાં કોઈ;
કંઈકે ગુફામાં ગુપ્ત રહે, જગ્યા છાની જોઈ. ૭

- ભામની ભાસે ભીલડી, ખાળક લઇ ખે ચાર;
અણોઠીયોના ચોસિરા, હેડે પહેરી હાર. ૮
- એક કુહાડી કાખમાં, એક છરો અણિદાર;
કરમાં તિર ને કામઠું, એ નરનો શણગાર. ૯
- ટુંકી પહેરે તંગડી, માથે ફેંટા એક;
તન તો સઘળું તેહનું, છે ઉઘાડું છેક. ૧૦
- ન ગણે તડકા ટાઢને, વળી ન ગણે વરસાદ;
શિકાર શોધે સર્વદા, નિશદિન તેહ નિવાદ. ૧૧
- પગમાં ન મળે પગરખું, નહિ અંગરખું અંગ;
તેના તનનું ચામડું, ખખટર તુંદય અલંગ. ૧૩
- એક ઉપર આપદ પડે, કરે ઢોલ ધમકાર;
ભેળા થઇ જાય ભીલડા, પળમાં પાંચ હજાર. ૧૩
- સુત મોટા સરદારનો, તેજ નહીં સરદાર;
પણ જે થાય પરાક્રમી, એ પામે અધિકાર. ૧૪
- મેહાસાગરમાં માછલી, જતી રહી ન જણાય;
તેમજ તે મેવાસમાં, ગયો ન ચોર અણાય. ૧૫
- સાબમતી ને મહી નદી, ખે મધ્યે મેવાસ;
શિરોધથી દક્ષિણ દિશે, પૂર્ણ કોશ પંચાસ. ૧૬
- મીઠી ભૂમિ મહી તટે, મીઠા પાણી પાસ;
લીલા હોળે લીખડા, કુલ તેમાં કંડવાસ. ૧૭
- આ સરકારે વશ કર્યા, અતિશય એવા ભીલ;
ઝાડી પણ છેદન કરી, ધરી ન તેમાં ઢીલ. ૧૮
- નાસ ટળ્યો સૌ દેશનો, સુખ પામ્યા સૌ લોક;
ધૈર્ય એ રીતે હણો, સર્વ સ્થળનો શોક. ૧૯
- હજડમાં વસ્તી થજે, થાજે લીલાલહેર;
સુખ શાંતિ સઘળે થજે, પૃથ્વીમાં ખડું પેર. ૨૦

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી વિષે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

કહું હવે શ્રીપુરનો* સુધારો,
 સ્વદેશમાં જ્ઞાન વધારનારો;
 સ્વદેશનું જે હિત ચિત્ત રહાશે,
 તે સાંભળી અંતર રાજ થાશે. ૧
 ઇસ્તીસને સૌ સમજે કલ્યાથી,
 અઢારસે ને અડતાળિશાથી;
 જે જે થયો શ્રીપુરમાં સુધારો,
 તેમાંથી છું કાંઈક બોલનારો. ૨

દોહરા.

સોસાયટી વર્નાક્યુલર, સ્થપાઇ અમદાવાદ;
 સંક્ષેપે વર્ણન કરું, ઉપમા આણી યાદ. ૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

માતા કહું તોપણ યોગ્ય એ છે,
 દેવી ભક્તી દેવતવાળિ તે છે;
 કહું વળી હામદુધા વખાણી,
 રમા થકી ઉત્તમ એજ રાણી. ૪

દોહરા.

સ્થિતિ ગુણમય ગુજરાતની, બદલાઇ બહુ વાર;
 સ્થિતિ પલટે છે ઋતુ થકી, જેમ જગત મોઝાર. ૫
 હિમાચાર્ય સરખા થયા, વડા વડા વિદ્વાન;
 જેના ગ્રંથો^૧ આજ પણ, મોટું પામે માન. ૬
 ગુજરાતી ભાષા તણા, કવિયો થયા અનેક;
 રામાયણ ભારત રચ્યાં, વાર્તા પણ સવિવેક. ૭

* શ્રીપુર-અમદાવાદ.

૧ હૈમકોષ તથા હૈમ વ્યાકરણ વગેરે.

પછી આવી પડતી દસા, વિધા પામી વિનાશ;
 દેખાડે નહિ કોઇને, પુસ્તક જેની પાસ.
 પછી પરમેશ્વરની કૃપા, દષ્ટિ થઇ તે દેશ;
 અમલ થયો અંગેજનો, સૌ સુખ વધ્યું વિશેષ.

મનહર છંદ.

ગુજરાતમાં વિધાની વૃદ્ધિ કરનાર નર,
 લાયક લ'ડનપુરમાં જનમ પામિયો;
 ઇસ્વસો અદારસે' ને એકવીસતણી સાલે,
 સાતમી જુલાઇ દીન જન્મ ધરી જામિયો;
 અહુ વિદ્યાભ્યાસ કરી એકવીસ વર્ષ વયે,
 મુખ્યમાં આવી નોકરી વિષે વિરામિયો;
 તે અલેક્ઝાંડર કિન્લાક કારખાસ નામ,
 ખાંતે ગુજરાતની મટાડી ઘણી: ખામિયો.

૧૦

દોહરા.

સન અદાર છતાંજિસે, આંખે અમદાવાદ;
 આસિસ્ટન્ટ જડજ થયો; તે અકટોબર ખાદ.
 શોખ ઘણો કવિતા તણો, વાંચે ધરી વિવેક;
 ભાટ ચારણો ગ્રાહણો, જોયા કવિ અનેક.

૧૧

૧૨

મનહર છંદ.

કવિતા સુણીને કરતો કવિની પરીક્ષા તે,
 સીરપાવ આપી સારા શબ્દને ઉચારતો;
 મન માન્યો મળે કવિ તો તેને પોતાની ખાસે,
 રાખવાને રાત દિન હૃદયમાં ધારતો;
 સારાભાઈ તણા સુત ભાળાનાથભાઈ મુળે,
 સાંભળ્યું કવિનું નામ તેણે એક વાર તો;

મોકલાવી માણસ તેડાવ્યો દલપતરામ,
રાખ્યો પોતા પાસે તેને પણ ન વિસારતો.

૧૩

દોહરા.

સન અઢાર અડતાળિસે, માંસ નવેખર નામ;

કાર્ખસ સાહેબે કવિ, રાખ્યો દલપતરામ.

૧૪

સંગ્રહ કરતાં ગ્રંથનો, ઉપજ્યો એક વિચાર;

સાર્વજનિક શુભ સ્થાપિયે, પુસ્તકનો ભંડાર.

૧૫

મનહર છંદ.

જુના કવિયોની કવિતાઓ એકઠી કરીને,

નવાં નવાં પણ રુડાં પુસ્તકે રચાવિયે;

આવ્યો ગુજરાતમાં હું, તો તે ગુજરાતી ભાષા,

સુધારી વધારીને વિશેષ વખણાવિયે;

દેશી રાજ્યોમાં રૈયતમાં, એક ટીપ

ફેરવીને લાખ ધન સેજ સંપડાવિયે;

સારા પાયાપર એક સ્થાપિયે સોસાધટી તો,

નિશ્ચય તે ખાતાને નિરંતર નિભાવિયે.

૧૬

દોહરા.

છે દક્ષિણ સોસાધટી, જ્યાં છે દક્ષિણ દેશ;

તેથી પણ ગુજરાતની, વધતી કરું વિશેષ.

૧૭

જ્યાં દિલ્લી ને આગરા, મંડળિયો છે ત્યાંય;

ગ્રંથ રચાવે છે રુડા, સ્વદેશી ભાષામાંય.

૧૮

પછી તેણે પોતા તણા, મિત્રોને કહી વાત;

સ્થાપી સાહેબો મળી, સોસાધટી સાક્ષાત.

૧૯

મનહર છંદ.

ધસ્વિસો અઢારે અડતાળીસની સાથે શુભ,

તારિખ તો છવીશમી ડીસેખર માસની;

મંગળ વાસરે મહા માંગલિક ક્રિયા કીધી,
 દિન્લાક સાહેબ તણી કીર્તિના પ્રકાશની;
 સ્થાપી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી તે,
 અધિક વધારનારી વિદ્યા અભ્યાસની;
 દિન દલપતરામે દિલથી આશીષ દીધી,
 આજથી સોસાયટી તું થજે અવિનાશની.^૧

૨૦

દોહરો.

અરે ભલી નાતાલ તું, ભલે આવી આ કાળ;
 નામ તારું નાતાલ પણ, તેં મેળવ્યો સુતાલ.

૨૧

મનહર છંદ.

કયાપતન રલાલીસ ને વળી પુલ જમ્સ છે,
 રેવરંડ ટીરવીટ પીરીટસ પાદરી;
 ફ્રાસટ સાહેબ કમીટીના પાંચ મેંબર થૈ,
 ઉત્તમ પ્રકારની મદદ દેવા આદરી;
 દિનલાક સાહેબ તે સભાનો સેક્રેટરી થયો,
 વિચક્ષણપણ તણો જે વડો વિદ્યાદરી;
 મુખર્ધના ગવર્નર લાર્ડ ફ્રાંકલાંડ નામ,
 પેટરન થયા સફળદ્વિના સિદ્ધાદરી.

૨૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

હે ગુજરાતી ગિરા સુણ તું,
 દિલગીર હવે ન રહે લવલેશે;
 આજ થકી તુજ ઉપર જાણ,
 મહેર કરી મહારાજ મહેશે;
 આ ખટમાત^૩તનૂજ તને,

૧ નાચ ન પામે એવી.

૨. એ બટોદરાના રેસિડેન્ટ થયા હતા.

૩. આ છ માતાઓના છ પુત્ર કમિટીના સાહેબો, અથવા છ માતા-
 ઓના પુત્ર કીર્તિકેશીભાઈ.

પરિપૂરણ પાલન પોષણ દેશે;

એજ પડાનન ઠેરી સહાયથી;

થેશ તું વૈભવવાળી વિશેષ.

૨૩

દોહરા.

દસમે દિન ગુરુવાંસરે, વળી ત્યાં બીજી વાર;

સભા મળી સોસાધત્રી, કરવા વિવિધ વિચાર.

૨૪

પુસ્તકશાળા સ્થાપવી, સંગ્રહ કરવા ગ્રંથ;

ગુજરાતી ભાષાતણો, સુધારવો શુભ પંથ.

૨૫

ટીપ ફેરવી દેશમાં, મેળવવા ધન થોડ;

દસ હજારમાં પાંચસે, મળ્યા અધૂરા રોક.

૨૬

ચાપણ સાત સહસ્રની, મૂઠી અવિચળ કામ;

ખાઠીનું ધન વાવરી, કરવા માંડયું કામ.

૨૭

મનહર છંદ.

એમિલ ચોથીએ વતમાનપત્ર^૧ પ્રગટાવ્યું,

નામ જેનું ગુજરાત મધ્યે ક્યાંય ન હતું;

જુન તેરમીએ સ્મૃતનિબંધ રચવાતણું,

બહેરનામું વળી છપાવીને કર્યું છતું;

આઠમી જુલાઈથી કન્યાઓને ભણવા કાળ,

ઠરાવી નિશાળ કામ ઉત્તમ એ તો કર્યું;

ઠહે દલપતરામ નહીં કોઈ બીજો કામ,

એવાં એવાં ખાતાં સ્થાપવાનું કામ આદર્યું.

૨૮

શેઠ હઠીસિંહની સુપત્ની હરકૌર નામ,

ચાહે છે જ સ્ત્રીઓમાં વિદ્યા વધારે ચિત્તથી;

પચાસની સાલથી કન્યાશાળાનું ખર્ચ તેણે,

૧. દર બુધવારે છપાવું હતું.

૨. ૩. (૧૫૦) નું ઇતિહાસ છપાવ્યું હતું, તે દલપતરામ ડાહ્યાભાઈને મળ્યું.

તેનો અંગ્રેજીમાં તથા હુદ્દીમાં તરજુમો છપાવે.

આપવા માંડયું સોસાધીને પુરી પ્રીતથી;
અદારસે અઠાવન એપ્રિલને અંત દીને,
તે નિશાળતણું ખાત ઠરું રુડી રીતથી;
ત્રેવીસમી અઠટોળરે પ્રવેશ મુહૂર્ત થયું,
શેઠાણીનાં ગુણનું ગાયન થયું ગીતથી.

૨૯

દોહરા.

પછી પચાસની સાલમાં, ડાક્ટર સિવડ^૨ નામ;
તે તો સેક્રેટરી થયા, કીધું ઉત્તમ કામ.

૩૦

મનહર છંદ.

પાંચમી ડીસેમ્બર અદારસે પચાસતણી,
તારિખ તું ભલે આવી તારે પૂરે પાડ છે;
રાવબહાદુર શેઠ ભલા છે મગનભાઈ,
તેણે કન્યાશાળા^૩ સ્થાપી તે વિધાનું આડ છે;
સુધારાનાં કૃષ્ણ થશે સારાં આ શહેર વિષે,
અડચણે ભાગી જશે જની મોટી આડ છે;
કહે દલપતરામ ઠરું આ ઉત્તમ કામ,
આ થકી આ દેશના નરીખનો ઉઘાડ છે.

૩૧

દોહરો.

સુરતમાં^૪ જઈ ફાળસે, પુસ્તકશાળા એક;
એ દુસ ઠેરા નામથી, સ્થાપી સહિત વિવેક.

૩૨

૧. ચાર હજાર રૂપિયાનું મકાન થયું, અને ચાલુ ખર્ચને વાસ્તે રૂ. ૧૨૦૦૦) સરકારમાં મૂક્યા, ત્યારે સરકારે નેક નામદાર સખાવતે બહાદુરનો ઇલકાબ શેઠાણીને આપ્યો.

૨. સન ૧૮૫૦ ના બનેવારીથી તા. ૨૪ મી સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૫૨ સુધી.

૩. રૂ. ૬૦૦૦) ખર્ચને રાયપુરમાં કન્યાશાળા બંધાવી અને રૂ. ૧૪૦૦૦) તેના ચાલુ ખર્ચને વાસ્તે સરકારમાં મૂક્યા, ત્યારે શેઠને સરકારે રાવબહાદુરનો ઇલકાબ આપ્યો.

૪. સન ૧૮૫૦ ના મે માસમાં સુરત ગયા, અને નવેમ્બરમાં એ દુસ લાયબ્રેરી સ્થાપી, તથા સુરતમાં સમાચાર પ્રગટ કરાવ્યું.

મનહર છંદ.

મુખાધમાં સારો એક વિલોખી સાહેબ હતો,
 ફંડ થયું તેની યાદગીરી અભિલાખવા;
 ઉધરાવતાં ઉપજ્યા રૂપીઆ હજાર આઠ,
 તથા ખસે સોખ્યા સરકારમાં તે રાખવા;
 પ્રતિ વર્ષે એના વ્યાજના રૂપીઆ ઉપજે તે,
 નીમે ઠર્યા દક્ષિણ સોસાઇટીમાં નાખવા;
 કારખસ તણી તદખીરથી એવું કર્યું જે,
 અર્ધ દેવા ગુજર સોસાઇટીને આપવા.

૩

દોહરા.

સન અઢારસે ખાવને, એવો થયો ઠરાવ;
 કોણુ ધરે ગુજરાતિયો, ઉરમાં એવો ભાવ. ૩૪
 સીવડની બદલી થઇ, ખાવન ફેરી સાલ;
 સેક્રેટરી ત્યારે થયા, ભડનર ભોળીલાલ. ૩૫
 વખતચંદના પુત્ર જે, મગનલાલ કહેવાય;
 તે ઉપસેક્રેટરી થયા, કરવા કામ સહાય. ૩૬
 સન અઢાર ત્રેપનતણા, માસ ડિસેમ્બર સાર;
 ટી. ખી. કરટીસે લીધો, સેક્રેટરી અધિકાર. ૩૭
 મોહનલાલતણા તનુજ, નામે જે હરિલાલ;
 તે ઉપસેક્રેટરી થયા, કામ નિમિત્ત તે કાળ. ૩૮
 ચોપનના એપ્રિલથી, વિદ્યા થવા વિકાસ;
 ચતુરપણે ચોપાનિયું, પ્રગટયું “બુદ્ધિપ્રકાશ.” ૩૯
 વિદ્યાલ્યાસકે નામની, ભરંતા સભા હમેશર.

૧. તા. ૨૪ મી સપ્ટેમ્બરથી સને ૧૮૫૩ ની ૨૩ મી આગષ્ટ સુધી.
 તે પછી બારમી ડિસેમ્બર સુધી મગનલાલ વખતચંદે કામ કર્યું.

૨. દર અઠવાડીયામાં એક વાર.

ભલાં ભલાં ભાષણ થતાં, વિધવિધ વિષય વિશેષ. ૪૦

સપટેખરમાં સ્નેહથી, ભાષણ કરવા કામ;

સાદરાથી તેડાવિયો, દ્વિજ કવિ દલપતરામ. ૪૧

કવિતામાં ભાષણ કર્યું, સ્વદેશહિત ધરી આશ;

રાજકુમાર ભણાવવા, રાજ વિદ્યા અભ્યાસ. ૪૨

મનહર છંદ.

કરડીસે તે સમે કવિને ત્યાં કથન કહ્યું,

જે તમે સ્વદેશનું ભલું ચહાઓ ચિત્તથી;

સેવા સરકારી તજ આવી અમદાવાદમાં,

સેવા તો સોસાઇટીની કરો પૂરી પ્રીતથી;

સ્થાપવામાં હતા તમે તો તેને સંભાળો હવે,

મમતા રાખીને મોટી કરો રુડી રીતથી;

કવિએ કહ્યું કે સરકારી નોકરીમાં રહી,

મદદ કરીશ મારા તન મન વિતતથી. ૪૩

દોહરો.

દિલમાં હેત સ્વદેશપર, પણ વૃષ્ણ ન તજાય;

સરકારી અધિકાર તે, કેમ એમ મુકાય. ૪૪

મનહર છંદ.

ફારખસ તે સમે રજપર વિલાયતમાં,

હતા તેને કરડીસે લખ્યું જુગતી કરી;

વર્ષ સાત થયાં પણ સોસાઇટી વધી નહીં,

નાણું સાત સહસ્રની નોટો રહી છે ખરી;

આવે દલપતરામ આસિસ્ટન્ટ થાય મારો,

તો વધારીએ જરૂર હિંમત હૈયે ધરી;

માટે તમે તે કવિને લખજો મિત્રાઇ દાવે,

આવે જમ અહીં એવાં વાક્ય રૂડાં વાવરી. ૪૫

કારખસે કવિ પ્રતિ પત્ર લખ્યો પ્રીતિ ધરી,
વાંચીને આ વાત તમે ચિત્તમાં વિચારજો;
તમને તેડાવ્યા હતા વઢવાણુથી મેં તે તો,
મારી નોકરીને માટે તે નહોં વિચારજો;
સેવા સરકારી તણ સ્થાપેલી અમારી જ છે,
સોસાઇટી તેની તો સેવા તમે સ્વીકારજો;
ફિકર તમારી આખી ઉમરની હું ધરીશ,
ધીરજ તે માટે તમે અંતરમાં ધારજો.

૪૬

ઢાહરા.

સ્વદેશનું હિત જો સદા, હૃદય ધરે દિનરાત;
તે આ વચનો વાંચીને, કમુલ કરજો વાત.
વચનો એવાં વાંચીને, ના કહી કેમ શકાય;
પકડું બંધન પ્રેમનું, તે નવ તોડયું જાય.
કરતીસે કવિને લખ્યો, વળી વિવેકે પત્ર;
એનો ઉત્તર મોકલ્યો, તરત લખીને તત્ર.
સ્વદેશનું શુભ આહીને, આવીશ અમદાવાદ;
સોસાઇટીને સેવવા, ખાર તેર દિન ખાદ.
સન અદાર પંચાવને, ખેસંતાં જુન માસ;
કવિ દલપત આવી થયો, સોસાઇટીનો દાસ.

૪૭

૪૮

૪૯

૫૦

૫૧

મનહરં છંદ.

કહે કરતીસ મુણે કવિગજ આજ હવે,
કાજ કરવાનું મુખ્ય છે તે કહું વાણિયે;
વસવા સોસાઇટીને સ્વતંત્ર સુસ્થાન નથી,
પુણ પણ હજી સાત સહસ્ર પ્રમાણિયે;
લાખ કે અરધ લાખ નાણાનું સંડોળ થાય,
તોજ મૂળ હડાં આ સોસાઇટીનાં બળિયે;
તે માટે રિઝાવો સરદાર સાહુકાર લોક,
આપે જો સહાયતા તો હર્ષ હર આણિયે.

૫૨

દાહરો.

તે પછી કવિયે નિત્ય જઇ, નગરશેઠની પાસ;
કવિતા કહી રંજન કર્યા, અંતરની કહી આશ. ૫૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સોસાધટી સૌનું લલું ચહે છે,
માગી લીધેલા ઘરમાં રહે છે;
ભલા હિમાલાય સુકીર્તિમાન,
રચાવી આપો રમણીક સ્થાન. ૫૪
તેને હવે આશ્રય છે તમારો,
ગયો મુકીને ઉપજાવનારો;
અરે દયા અંતર મધ્ય આણો,
પોતાની તેને કરીને પ્રમાણો. ૫૫
ધર્મ વડા છો ધનવંત ધીર,
ઉદાર છો ને ઉમદા અમીર;
માટે ધરે એક તમારી આશ,
ન કાંઠશો છોક હવે નિરાશ. ૫૬
ધરા વિષે દેવળ ધર્મશાળા,
કરી થયા છો શુભ કીર્તિવાળા;
કરો હવે આ શુભ એક કામ,
દેશે દુવા તો દલપતરામ. ૫૭

સોરઠા.

કરી કવિતા એ રીત, રંજન કરતાં રોજ જઇ;
પ્રગટી મનમાં પ્રીત, એક દિવસ એ શેઠને. ૫૮
કાંઈક દાગ્યા કાન, દીધા દિવાસો જીભથી;
સંજવાને સુસ્થાન, ભરી સલા ભાપણ કયું. ૫૯

શુભ સપ્ટેમ્બર માસ, પ્રસિદ્ધ તારિખ પાંચમી;
વાંચો “બુદ્ધિપ્રકાશ,” વાત લખી છે તે વિષે. ૬૦
શેઠે કર્યું કબૂલ, સ્થાન રચાવી આપવા;
જયાં અંગ્રેજી સફેલ, તે પાસે જગ્યા કરી. ૬૧

મનહર છંદ.

હિસેબર થોવીસમી દિને ખાત મુહુરત,
લાડું એલફીનસ્ટન સાહેબે કોડે કર્યું;
પ્રભાતમાં પુસ્તકશાળાનો પાયો નાંખી પછી,
સાંજે દવાખાના તણું ખાત એમ આદર્યું;
પ્રવેશ મુહુર્ત તે પુસ્તકશાળાતણું તે તો,
ચોદમી નવેબરે મતાવનમાં મુકર્યું;
વિશેષ વિગત તો વાંચો બુદ્ધિપ્રકાશ વિષે,
આ તો સાર સાર છે સંક્ષેપમાં મેં ઉચર્યું. ૬૨
છોટા જન શ્રમ કરી કારજ સુધારે પલુ,
તે કર્યાનો સુજશ તો મોટા જન માણુશે;
કડિયો કારીગરી કરીને કરશે મદાન,
એનું નામ કહો પછી કોણુ યાદ આણુશે;
પાયો નાંખ્યો ગવનરે વાત તે પ્રસિદ્ધ થશે,
વારે વારે યાદ કરી લોકો સૌ વખાણુશે;
દાખે દલપતરામ દાખલો દેખી આ દામ,
જગતની રીત એવી જાણુનાર જાણુશે. ૬૩

૧. શેઠ હકીસિંહની જે વિધવા શેઠાણીઓએ મળીને રૂપિયા અગેંદાખ અને શેઠ પ્રેમાભાઈએ રૂપિયા બાવીસ હજાર આપ્યા અને રૂપિયા ૭૨૦૦૦) સરકારે આપ્યા તેમાંથી રૂ. ૪૨૦૦૦) ની ઉમારત બાંધી અને બાકીના રૂપિયા ચાલુ બચતને માટે સરકારમાં વ્યાજે મૂક્યા.

નગરશેઠ હિમાભાઈની હયાતી વિષે.

દોહરો.

હયાતી હિમાભાઈની, દીસે દેશે દેશ;

કંઈ કંઈ કામ સુધારીને, ખાંધ્યા ખંધ વિશેષ. ૬૪

ભુજંગી છંદ.

ભુજોં ખંધ નૈ પાંજરાપોળવાળા,

ભુજો ગામ ગામે ઘણી ધર્મશાળા;

ભુજો દુકં શનુંજયે જે સુહાતી,

હિમાભાઈની તે હમેશાં હયાતી. ૬૫

ભુજો પુસ્તકસ્થાન^૧ નૈ ભંડ પાસે,

રચું રુઠું વિવા વધે એવી આસે;

ખીજે તેવી જગ્યા નથી તો જણાતી,

હિમાભાઈની તે હમેશાં હયાતી. ૬૬

ભુજો આબુની જાપરે આપ જૈને,

સુધાર્યાં ભુનાં દેવળો શેઠ થૈને;

યદ્યં લાખ લેખે સુકીર્તિ^૨ લખાતી,

હિમાભાઈની તે હમેશાં હયાતી. ૬૭

કહું શું કથી કોટિધા કામ કીધાં,

દયા લાવીને દીનને દાન દીધાં;

વખાણે ભુજો વાત તે સર્વ જાતી,

હિમાભાઈની તે હમેશાં હયાતી. ૬૮

કીધું કામ આરાસણે^૨ એજ રીતે,

ખીજે કામ કામે ભુજો આહિ ચિતે;

૧. હિમાભાઈ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ બંધાવતાં શેઠે રૂ. ૭૦૦૦) સાત હજાર
અરબ્યા છે.

૨. અંબાજી પાસે આરાસણું ગામ છે ત્યાં.

જુનાં મંદિરે મૂતયો થૈ થપાતી,
હિમાલાયની છે હમેશાં હયાતી. ૬૯

જુઓ સંઘ ચતુર્જયે જેહ જતા,
કરે ભૂપને કૈક ત્યાં ખોટી થાતા;
કીધી માફ તે રીત ત્યાં જે અપાતી,
હિમાલાયની છે હમેશાં હયાતી. ૭૦

રહે રોજ સંભારતા રાય રાણા,
ગુણો ગામ ગામે તમામે ગણાવા;
ભણે ભાવથી સજ્જનો ભાતિભાતી,
હિમાલાયની છે હમેશાં હયાતી. ૭૧

જુઓ ખૂબ જોણે કરી તીર્થ જના,
લખે લેખ વિસ્તારી થાકે વિધાના;
કથું તો નથી પૂરિ એકેક થાતી,
હિમાલાયની છે હમેશાં હયાતી. ૭૨

દોહરા.

કથતાં કવિજન શું કથે, પાર ન પામે કાય;
લખનારો થાકે લખી, હિંમતવાળો હોય. ૭૩

પૂરણ પ્રેમાલાયજે, રાખી તેની રીત;
પિતા ખરાખર પેખિયે, પરમારથમાં પ્રીત. ૭૪

પરમ સુખી રાખે પ્રભુ, કરો સદા શુભ કામ;
અવિચળ આશિષ એટલી, દે છે દલપતરામ. ૭૫

કરટીસે કવિને કથું, કરી કાંઈજે ઉપાય;
મોટા મોટા શહેરમાં, પુસ્તકશાળા થાય. ૭૬

તો વાંચન વિઘા વધે, વધશે પુસ્તક ચોક;
ગુજરાતી ભાષા તણા, ગુણ જાણે ગુણી લોક. ૭૭

એમિલ આગણસાહેનો, આવ્યો નેણી વાર;
કવિ વિચર્યો તે કારણે, ભાવનગર મોઝાર. ૭૮

વિજયક્ષમા વર્ણન કર્યું, રીઝવવાને રાય;
 પુસ્તકશાળા સ્થાપવા, એમ કર્યો ઉપાય. ૭૯
 છગનલાલ દેશાધ્યે, હૃદયે રાખી વાત;
 ત્યાં પુસ્તકશાળા કરી, નિજ નામે સાક્ષાત. ૮૦
 વધારવા સોસાધટી, કરતો શ્રમ કરટીસ;
 મનસૂખા મોટા કરે, દિક્ષમાં તે દિનનીશ. ૮૧
 સન અઢાર ત્રેસઠ વિધે, ઉપજ્યો એક વિચાર;
 કરવો ગાયકવાડીમાં, વિદ્યા તણો પ્રસાર. ૮૨
 કરટીસે કવિને કહ્યું, ધરો હૃદયમાં ધીર;
 જઈ મહારાજને મળો, કરો કાંઈ તદબીર. ૮૩
 શ્રમ કરી જોવો આપણે, પ્રભુ મદદ કરનાર;
 જો શ્રમ નિષ્ફળ જાય તો, શરમાશે ન લગાર. ૮૪
 પછી કવિયે જઈને કર્યો, ખડેરાવ મિલાપ;
 કવિતામાં રચીને કહ્યો, ત્યાં ગુર્જરી વિલાપ. ૮૫
 દીધો દિક્ષાસો તે તૃપે, જ્યાં ચોતાનું રાજ;
 પુસ્તકશાળા સ્થાપવી, પણ ન થયું તે કાળ. ૮૬

મનહર છંદ.

ત્રેસઠમાં મુંબઈમાં ગુજરાતી ભાષા માટે,
 લાગ્યો કારખસ મુખો ચિત્તમાં વિચારવા;
 સલા એક સ્થાપવાને ત્યાં અયતન કર્યું,
 ટીપ કરી તેને માટે પુછીને વધારવા;
 તેથી ઉપજ્યા રૂપેયા ત્યાં પણ હજાર નીશ,
 સારી રીતે ગુજરાતી ભાષા શણગારવા;

દરબારની સહાયતાથી.

આ કામમાં રા. મનસુખરામ મુરજશામ સારી મદદ કરતા હતા.

પણ તે તો પાંસઠમાં ચોતે સ્વર્ગપંથ^૧ ગયો,
નામ રહ્યું નિશ્ચળ સંસારીને સંભારવા.

૮૭

હાલેરો.

ફાખંસ ગુજરાતી સલા, છે મુંબઈમાં હાલ;
મંત્રી મનસુખરામ છે, સૂર્યરામના હાલ.

૮૮

મનહર છંદ.

મુંબઈના ખારોનેટ શેઠ જમશેદજીના,
શાણા સુત જનું શેઠ સોરાંબજી નામ છે;
ચોસઠના એપ્રિલમાં આવ્યા અમદાવાદમાં;
ઉતર્યા જ્યાં શેઠ હઠીસિંહનો આરામ છે;
સાંલજીને સમાચાર સાહેબે કવિને કહ્યું,
જાઓ જઈ મળો શેઠ ઉતર્યા જો કામ છે;
જમ કવિતાથી હિમાલાયને રંજન કર્યો,
તેમ કરો રંજન જઈ તે તમારું કામ છે.

૮૯

હાલેરો.

પછી કવિજન જઈને મળ્યો, સ્નેહ સહિત સંપૂર્ણ;
સંલજાવી કવિતા પ્રથમ, નીતિની પરચૂર્ણ.
જશવંતા જમશેદજી, થયા ગયા પ્રભુ ધામ;
વણ ન તેના ગુણ તાણું, સંલજાવ્યું^૨ તે કામ.

૯૧

મનહર છંદ.

શેઠ જમશેદજીમાં શ્રેષ્ઠ ગુણ હતા,
દોહત સહીત ખારોનેટ પદ જાણિયે;
વિદ્યાનો વિનોદ ગુણ બીજો તથા ત્રીજો ગુણ,
વેપાર કર્યાની કળા વિવિધ વખાણિયે;

ખરસેદળ તથા રસ્તમળ ને સોરાખળ,
 તણુ તે સાહેબજાદા તેમનાં પ્રમાણિયે;
 વારસામાં અનુક્રમે આપ્યો એક એક ગુણ,
 દાખે દલપતરામ દેખી ઉર આણિયે.

૯૨

દોહરા.

ધત્યાદિક કવિતા કહી, પછી ચલાવી વાત;
 કામ કરે જે જે સલાં, સોસાઇટી ગુજરાત.
 સુણી હૃદયે રંજન થયો, સઘળો મિત્ર સમાજ;
 પછી કવિયે માગી મદદ, સોસાઇટીને કાજ.
 કહે શેઠ સોરાખળ, હું ખુશી થયો અપાર;
 શુભ કામે નાણું ગણી, આપીશ અઢી હજાર.

૯૩

૯૪

૯૫

કવિ વચન.

મુજ કવિતાથી જે તમે, અતિ રીઝયા હો અત્ર;
 સેક્રેટરીપર તો લખી, આપો મુજને પત્ર.

૯૬

પત્ર લખ્યો તેનો સાર-મનહર છંદ.

સેક્રેટરી સાહેબ તરફ લખ્યું લેટરમાં,
 આપના આસિસ્ટન્ટે જે વાત મુજને કરી;
 તે સુણીને ખરેખરો ખૂબ ખુશી થયો છું હું,
 રકમ તો આપીશ અઢી હજારની ખરી;
 તેના બ્યાજમાંથી દરસાલ સો રૂપૈઆતણા,
 નિબંધ રચાવજો ધનામ આગળે ધરી;
 ખારમી એપ્રિલે લેખ લખી આપ્યો એવી રીતે,
 ધન્ય શેઠ સોરાખળ હિદારતા આદરી.
 પાંસઠના ફેબ્રુઆરી વિષે વળી મુખધથી,
 શેઠ રાયચંદ સુત પ્રેમચંદ આવિયા;
 કવિએ મેળાપ પ્રેમાલાઇની સમક્ષ કર્યો,
 રસિક કવિતા કહી એઓને રીઆવિયા;

૯૭

તે પછી સોસાઇટી કરે છે જે સુધારા કામ,
 ફાયદા તેના સરવે કહી સમજાવિયા;
 માગતાં મદદ જ્યારે કાંઈક તો કાન ઢાળ્યા,
 સમાચાર જઈ-કરડીસને-સુણાવિયા.

૬૮

દોહરો.

અઢારમી તારીખ દિને, ચિતમાં કરી વિચાર;
 ભક્ષી ભરી વાર્ષિક સભા, આઠ્યા ગૃહસ્થ અપાર.

તે સભામાં કહેલી કવિતા.

વિઘા વાણી વધારવા, ગરથતણી પડી ગરજ;
 આજ સભાસદ સરવને, એ માટે કરું અરજ. ૧૦૦

હરિગીત છંદ.

કરું અરજ તે હરમાં ધરો, સઘળા સભાસદ મનેહથી,
 ગુજરાતી ભાષા ગુણવંતી, પણ દુર્ખંજી થઈ દેહથી;
 ચિતા કરો ચિતમાં તમે, વિદવાન જન આ વાતની,
 ઉધરે રકમ મનમાની તો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૧

જે વાણીથી જીવક જડે, વળી છે અધિક ઉપયોગની,
 આ દેશી જનને દિન દિને, ભરનારી છે સુખ ભોગની;
 કીરતી કથે છે કથનથી, પ્રાચીન પુરુષ પ્રખ્યાતની,
 ઉધરે રકમ મનમાની તો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૨

વેપાર પાર વિના કરે, એ વાણીથી વેપારિયો,
 અભિલાખ લાખ કિચારવામાં, વાપરે નરનારિયો;
 વાણી વિના ગતિ પ્રાણીની, પરમાણિયે પશુ જાતની,
 ઉધરે રકમ મનમાની તો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૩

વાણી થકી ઉપદેશકો, ઉપદેશ આપે ધર્મનો,
 વળી શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત તે, સમજાય સઘળા મર્મનો;
 વાણી થકી વિઘા વિષેશ, ભણાય છે ભક્ષી ભાતની,
 ઉધરે રકમ મનમાની તો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની. ૧૦૪

દેવળ સરસ છે દેવનું, જે માંહિ દેવ ચરિત્ર છે,
તન મનતણેા મળ ટાંળનાર, પ્રસિદ્ધ તીર્થ પવિત્ર છે;
દુઅ દીનનાં કહેનારી છે, દેનારી છે સુખ સાતની,
ઉધરે રકમ મનમાની તો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની.

૧૦૪

ઉપકારીનેા ઉપકાર, માનવ જાતિએ તો જાણુવો,
એણે કર્યો ઉપકાર તે, ઉરમાં અહરનિશ આણુવો;
આપણુ સરવને પાળનારી, તુલ્ય તે છે માતની,
ઉધરે રકમ મનમાની તો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની.

૧૦૬

માતા પિતાને વૃદ્ધ થાતાં, પાળવાં પુત્રે સહી,
તેવીજ રીતે હેશની, ભાષા વિષે ભુલવું નહીં;
જે છે હજાર પ્રકારથી, ઘણી હેતુ લોક હયાતની,
ઉધરે રકમ મનમાની તો, સુધરે ગિરા ગુજરાતની.

૧૦૭

ઉપયોગી જેમ નવાણુ, ને વળી ધર્મશાળા ધારવી,
એથી આધિક ઉપયોગી, ભાષા સ્નેહથી સંભાળવી;
અરજી ઉચારી આ સમે, સજ્જન સમીપ તમામની,
દિલમાં ધરો દિલ સજ્જન; આ દાદ દલપતરામની.

૧૦૮

મનહર છંદ.

અવનીને એક ચંદ ઇશ્વરે ઉજાગ માટે,
આપ્યો એથી અડચણો પડે ઘણા કોશવા;
જ્યારે હોય જોડ ચંદ કસુર ન કરી રહે,
કયાંથી આવે કયાંઇ ખરી અડચણો એસવા;
પ્રેમચંદ રાયચંદ, પ્રેમચંદ હેમચંદ,
જોડ ચંદ મળ્યા તને પ્રેમ કરી પોષવા;
થયું તારું સિદ્ધ કામ કહે દલપતરામ,
હવે તું સોસાઇટી ન લાગ અકસોસવા.

૧૦૯

કુલણા છંદ.

રાવ આવને વિધાત્રિ વૈકુંઠ ગઢ,
અધિપતી પાસ અરજી ઉચારી;

રાયચંદ સૂત પૃથ્વી વિષે પ્રેમચંદ,
મારી મગરિ એણે ઉતારી;
કંઠક લાચારને તો કર્યા લખપતી,
ભૂપ જોવા કર્યા કંઠ કિખારી;
કરમ લખતાં હવે શરમ આવે મને,
કરમની રેખ પર મેખ મારી.

૧૧૦

હોહરા.

કર્મકંડા^૧ શુલ્લિભદ્રને, મળતી સતજુગ વાર;
પ્રેમચંદ શુલ્લિભદ્રને, આ અવસર અવતાર. ૧૧૧
પછી દીપ ત્યાં ફેરવી, ભરી સભા મોઝાર;
પ્રેમચંદ શેઠે લખ્યા, દેવા દશક હંજર.
પ્રીતે પ્રેમાભાષણે, બે હંજર લંખી દીધ;
સભાસદોએ પણ ભરી, રકમો ત્યાં ભલી વિધ. ૧૧૩
જેસંજભાષ અઢારસે, ઉમાભાષ શતપંચ;
પરશુરણના પાંચસે, રઘો ન સંશય રંચ. ૧૧૪

મનહર છંદ.

ધનામે આપીને નવા રચાળ્યા નિખંધો રુડા,
પુસ્તક પ્રગટ કર્યા છાપથી છપાવીને;
વળી જે જે ગામ વિષે વાંચનસ્થાનક થયાં,
સહાયતા આપી તેને પુરે પ્રેમ લાવીને;
કવિતાનો શોખ ગુજરાતમાં વિશેષ વધ્યો,
લેખન વિષા વધારી નિખંધો રચાવીને;
કહે દક્ષપતરામ ધન્ય ફારખસ નામ,
વખણાયો ઘણો તે વિવાનાં પીળ વાવીને. ૧૧૫

૧. મરજમાં આવે તે ઠેકાણે એક પગલું ભરીને ત્યાં ખાદાવે તો
સાના મહોરની દહા એટલે ચક્ર નીકળે, તે કર્મકંડા કહેવાય.

દોહરો.

કરટિસ અગન્યોતેરમાં, ગયો વિલાયત વાટ;
સેકેટરી ત્યારે થયા, શાણા સાહેબ સ્કૉટ.

૧૧૬

છંદવિજય છંદ.

બહાલ કરી વઢવાણુ થકી કવિના,
કિનલાઠ સુખે કર આલ્યો;
પાલણુ પોપણુ પૂર્ણ કરી,
કરટીસતણા કરમાં કર ઘાલ્યો;
તે કરટીસ તથા ગુજરાત,
વિચક્ષણ વીર વિલાયત આલ્યો;
દેશી કવિ દલપત તણો લખ,
સ્કૉટ તણા કરમાં કર આલ્યો.

૧૧૭

મનહર છંદ.

સિત્તેરની સાલમાંરે મુખર્ધ જવા માટે અહીં,
કચ્છપતિ રાવ પ્રાગમલજી પધારિયા;
કવિયે મેળાપ કરી આશીષ વચન કહ્યાં,
સ્નેહ ધરી સમીપમાં સુયશ ઉચારિયા;
ઉમયાશંકર સુત લાયક ગેરેરીલાલ,
તેની મારફતે શબ્દ અંતર ઉતારિયા;
પાંચસેં રૂપેયા આપ્યા તે સમે સોસાઈટીને,
બીજીવાર બસેં મોકલી ગુણો સંભારિયા.

૧૧૮

દોહરા.

ઇત્યાદિક ઉમદા જને, સહાયતા કરી એમ;
સબજડ થઇ સોસાઈટી, જાંચ ન ઉપડી જેમ.
વરસો વરસ વળી કર્યા, શક્તિ પ્રમાણે કામ;
તેથી સોસાઈટીતણું, પ્રસિદ્ધિ પામ્યું નામ.

૧૧૯

૧૨૦

હરિગીત છંદ.

બોતેરના મે માસથી, તે સ્કૉટ સિંધ સિધાવિયા,
 સેકેટરીની પદવીપર ગોપાળરાવ ઠરાવિયા;
 સંભાળી સાડાચાર વર્ષ સુરીતથી સોસાઇટી,
 લોકોવિષે બહુ લાયકી લાખેણી જેની ગણાઇતી. ૧૨૧
 પછી રાવ સાહેબ આજ મહીપતરામ જેનું નામ છે,
 તેનેજ હસ્તક આજ લગી સોસાઇટીનું કામ છે;
 બ'ડોળ તેનું તો બહું, જે આશરે ઉર આણિયે;
 સામાન રોઠડ સહિત ધન, ચાળીશ હજાર પ્રમાણિયે. ૧૨૨
 કોહરો.

આ તો મેં સંક્ષેપથી, કહ્યો કાંઇ ઇતિહાસ;
 વિશેષ ઇચ્છો વાંચવા, વાંચો "બુદ્ધિપ્રકાશ." ૧૨૩

બુદ્ધિપ્રકાશ વિષે.

કોહરો.

પા. ૧૮

સન અઠાર ચોપનતણો, મનહર મારય માસ;
 પ્રથમ ચક્રી ચોપાનિયું, પ્રકટયું બુદ્ધિપ્રકાશ. ૧
 શશિ સૂરજ તારા તડિત, આપે બલે ઉજાસ;
 જડતા તિમિર ટળે નહિ, જ્યાં નહિ બુદ્ધિપ્રકાશ. ૨
 દિવેલ વિઘા પાત્ર દિલ, કરો વિચાર કપાસ;
 વિવેક જોત વિમળ વડે, પ્રકટે બુદ્ધિપ્રકાશ. ૩
 સજ્જનને મુખ સોભતું, તેથી આવે તેજ;
 કપટી મુખ કાળળ દળે, અચરજ સરખું એજ. ૪
 વ્યસન સરૂપી વાદળાં, અટકાવે ન ઉજાસ;
 તો મન મેદનીમાં પડે, બહુ વિધ બુદ્ધિપ્રકાશ. ૫
 બુદ્ધિપ્રકાશ બનાવતાં, પક્ષ ગયાં ચોવીશ;
 સાલ^૧ નવી તો સાહેબે, આ આપી બક્ષીસ. ૬

દ્વિઅર્થી-એક સાહેબને રટવાવિષે.

જે તું આજની સાલમાં, સાહેબ^૧ એકરટીસ;
નીતિ બાણ વિભક્તિ કર, ઉત્તમ જગો લહીશ. ૭

ઉત્તમ જગો એટલે સ્વર્ગ પામીશ.

એજ દોહરો ઉત્તમરામ નામના નોકરીના ઉમેદવાર નિશા-
ળિયાને કહેલો તે નીચે પ્રમાણે:—

જે તું આજ નિશાળમાં, સાહેબ એ કરટીસ;
નીતિ બાણ વિભક્તિ કર, ઉત્તમ જગો લહીશ. ૮

મતલબ કે પંચતંત્રની નીતિ બાણ, એટલે પંચોપાખ્યાન-
બાણ, અને વ્યાકરણ બાણ, તો હે ઉત્તમરામ ! તું કરટીસ સાહેબની
મદદથી નોકરીની સારી જગો પામીશ.

સુપાત્ર સ્નેહ સહિત મળે, જે ગુણાકાર^૨ કપાસ;
પાવકતા^૩ જોગે પછી, પ્રકટે બુદ્ધિપ્રકાશ. ૯

ઉઘડે આંખો અંત્રની, ઉગતાં અરુણ ઉજાશ;
અંતર આંખો ઉઘડે, પડતાં બુદ્ધિપ્રકાશ. ૧૦

ખંખો અગ્નિ બુઝવે, જુઓ જગતમાં જમ;
બુઝે બુદ્ધિપ્રકાશથી, ત્રિવિધ તાપ પણ તેમ. ૧૧

દ્વાર ઉઘાડો દીલતાણું, પુસ્તક દ્યો આ પાસ;
આજસ પટ અળજો કરો, પામો બુદ્ધિપ્રકાશ. ૧૨

દિવાની દીપ્તી ચંકી, ઉત્તમ ઇંદુ ઉજાશ;
ભાનુપ્રભા તેથી ભલી, પણ વળી બુદ્ધિપ્રકાશ. ૧૩

જોયું ન વાહન આગનું, પંદરો ન બુદ્ધિપ્રકાશ;
તે જન જન્મ્યો ત્યાં મુઓ, જયમ જંગલનું વાસ. ૧૪

૧. પરમેશ્વર. ૨. કણુ—દોરો, દીવેટ.

૩. પાવકતા—દેવતાપણું અથવા ચતુર્થોચ પણ બાપણ કરવાપણના
યોગથી.

જે દર મહિને જન્મતું, એને આવી આંચ;
 એ કારણથી અવતર્યું, પૂરે મહિને પાંચ.^૧ ૧૫
 ઇસ્વી વર્ષ અઢારસે, પાંસઠમું બોલાય;
 આગણિસે ને અઢારમું, વિક્રમનું વંચાય. ૧૬
 પુસ્તકે બુદ્ધિપ્રકાશનું, નવમું રચ્યું નવીન;
 તે પરિપૂરણ પ્રીતથી, પઢ્યે જનો પ્રવીણ. ૧૭
 ઇસ્વી વર્ષ અઢારસે, પાંસઠમું પ્રારંભ;
 બુદ્ધિપ્રકાશ ખારમું, આજ કરું આરંભ. ૧૮
 બહુ પ્રકાશ મુજ બુદ્ધિમાં, દે હરકત હરનાર;
 પ્રણમીને કરું પ્રાર્થના, જય જય જગકર્તાર. ૧૯

હરિગીત છંદ.

જય જય જગત કર્તાર ભવ ભર્તાર, ભવ ભીતિ હરા,
 જય અખિલ જગ આધાર, અધમોદ્ધાર દલ ધીરજંધરા;
 કર ફર કૂર કવિત્વ તું, સુકવિત્વ આપી કારમું,
 રચવા ધરું હર આશ, “બુદ્ધિપ્રકાશ” પુસ્તક ખારમું. ૨૦
 જય બુદ્ધિ બહુ દાતાર કર, હિપકાર અતિ કરુણા કરી,
 તુજ શરણ ધરી આધાર, હિતરું પાર હું હિમત ધરી;
 પુસ્તકે રચ્યું ગત વર્ષમાં, અડચણ વિના અગ્યારમું;
 રચવા ધરું હર આશ, “બુદ્ધિપ્રકાશ” પુસ્તક ખારમું. ૨૧
 જયમ નાચતી નટ પૂતળી, કીધેલી દીસે કાષ્ઠની,
 પણ હોય દોરી હાથ નરને, ઠેઠ તેના ઠાઠની;
 ત્યમ મુજતણી તુજ હાથ, તું રમાડ તેમ સદા રમું,
 રચવા ધરું હર આશ, “બુદ્ધિપ્રકાશ” પુસ્તક ખારમું. ૨૨
 કાગળ તણો કીધો પતંગ, ઉડે ગગનમાં એટલે,
 જ હોય દોરી હાથ નરને, તે જવા દે તેટલે;

૧. પાંચ-સન ૧૮૫૭ ના મળવાની વખતે આપાનિયાં તથા ન્યુસ-પેપરો પાંચ માસ બંધ રહ્યાં હતાં.

ત્યમ તારી સુરતાથી સરસ, વીતે વરસ આ ખારમું,
 રચવા ધરું હિર આશ, “બુદ્ધિપ્રકાશ” પુસ્તક ખારમું. ૨૩
 આ વર્ષમાં સૌ વાંચનારા સુજનને સુખ આપજે,
 કરુણાનિધિ કરુણા કરી, સંકેષ સંઘળાં કાપજે;
 વળી આપજે ધન ધાન્ય સુખ, આતુર્ય ચઢતું ચારમું,
 રચવા ધરું હિર આશ, “બુદ્ધિપ્રકાશ” પુસ્તક ખારમું. ૨૪
 રૈયત રહે આખાદ, ત્યમ વરસાદ શુભ વરસાવજે,
 હરિ રોગ દોષ કલેશ ભય, આનંદ અતિ ઉપજવજે;
 પુસ્તક ગણાય પુરાણ મધ્યે, અધિક જન્મ અદારમું,
 રચવા ધરું હિર આશ, “બુદ્ધિપ્રકાશ” પુસ્તક ખારમું. ૨૫
 દર નગરની નરનારિમાં, વિઘા વિશેષ વધારજે,
 ભણી ભેદને ભમણા તજે, જન સર્વ એમ સુધારજે;
 વળી સંપ પામે સર્વ તે, હિતકારી વચન હજારમું,
 રચવા ધરું હિર આશ, “બુદ્ધિપ્રકાશ” પુસ્તક ખારમું. ૨૬
 આ ઈષ્ટ આ અષ્ટક સુણી, કર કષ્ટ નષ્ટ કૃપા ધરી,
 સંતુષ્ટ કર સુખ પુષ્ટ દધ; ખળ હુષ્ટને ખસતા કરી;
 ગુણી જનની ગામો ગામ તું, કરજે પુરી મન કામના,
 વિશ્રામ ઠામ તમામના, સુણ રયામ દલપતરામના. ૨૭

પ્રમાણિકા છંદ.

સદાય રાય રંકને, સહાય રૂપ થાયને;
 ઉછેદી દે ઉદાસતા, સુબુદ્ધિની પ્રકાશતા. ૨૮

દોહરા.

ગુણ ગ્રાહક જે જાણ જન, ગ્રાહક “બુદ્ધિપ્રકાશ”;
 વાંચનાર આઝા વધે, એજ અમારી આશ. ૨૯

ધરવી વર્ષ અદારસે, તે ઉપર ભોતેર;
 પુસ્તક આ યોગણીસમું, રચશું રુડી પેર. ૩૦

અખિલ જનોને આ વરસ, પડવા મુખથી પાર;
 પ્રથમ પ્રણામ કરું ધરી, ધૃશ્વરનો હિપકાર. ૩૧
 જે જે સજ્જન જગતમાં, પદશે શુદ્ધિપ્રકાશ;
 તે તેની દલપત કહે, પ્રભુ પુરો કરશે આશ. ૩૨
 ગ્રાહક શુદ્ધિપ્રકાશના, જે જન ગામે ગામ;
 તેઓને આશિષ અતિ, દે છે દલપતરામ. ૩૩

મનહર છંદ.

મહમદનું મરણ થતાં તેના મુરીદોએ,
 છંદગી લગી કબર ખંદગી કરાધતી;
 હાથ ને હુસેન સેન સહીત જ્યાં સંહરાયા,
 તેના વહિઓએ તેજ ભૂમિને લજાધતી;
 કબીરની કાયા પડે સંસારની માયા મેલી,
 સાચા સેવકોએ તેની સેલીને^૧ સેવાધતી;
 કહે દલપત તેમ હું કિન્હાંક માણેખની,
 સેવું છું કબર વર્નાક્યુલર સોસાધતી. ૩૪

સોસાધતીની સલાવિષે.

શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્ત.

ગોલે સ્વચ્છ ખગોળ જેમ શરદે, તેવું સલાસ્થાન છે,
 આ અધ્યક્ષ કળા નિધાન કહિયે, પૂરો કળાવાન^૨ છે;
 તારા મંડળ તુલ્ય સર્વ સુજનો, સાક્ષાત તેમાં કવિ^૩,
 મોટા તર્ક વિતર્ક માણુકતાણી^૪, ઉત્પત્તિ થાશે નવી. ૩૫

૧. કૃષ્ણ, નાનકસાજ અને કબીરિયા સાધુ કાળી દોરીની આંટી ડોકમાં રાખે છે. ૨. ચંદ્ર. ૩. શુક. ૪. માણેકઠારી પુનમની ખગોળની ઉપમા સમાને આપી.

સસા બરખાસ્ત-હુલસા છંદ.
 સાહેબો સર્વ કહું વિનતિ તે સાંભળો,
 આપ છો અધિક સ્નેહી અમારા;
 વળી રહે અવસરે આ રીતે આવળે,
 લાવળે સાથ મિત્ર તમારા;
 માનવા ભેગ હપકારમાં નેટલી,
 તેટલી જે તમે તસ્લી લીધી;
 શોભ્યું આ સ્થાન તે તો નહીં થોડું ગણિ,
 કોડ જણી આજ કરુણાજ કીધી. ૩૬

દોહરો.

સોસાધરીને કારણે, જે ગુર્જરી વિલાપ;
 રચ્યો હતો તે કહું હવે, સુણળે સજ્જન આપ. ૩૭

ગુર્જરી વાણી વિલાપ.

છંદવિજય છંદ.

જે પ્રભુ થાય મહા મતિ પ્રેરક,
 પંથ પલાણિયે પાવક પાણી;
 પક્ષિની પાંખ પહોચી, શકે નહિ,
 વીજળી વેગ ચલાવિયે વાણી;
 જેની કૃપા થકી જંગલી જે જન,
 યંત્રની યુક્તિ ચતારથ જાણી;
 તેની કૃપાથી કહે દલપત;
 કરું કવિતા ચિત હિંમત આણી. ૧
 તીક્ષ્ણ બુદ્ધિ વિચક્ષણતા નથી,
 સ્થૂલમતિ વળી મૂળથી થોડી;—

અક્ષર એક વિવેક નથી,
 કહું છું અતિ છેક અહ'પદ છોડી;
 હિંમતથી મહા કિંમતની,
 રચના રચવા રસથી રુચિ બોડી,
 વંદન વિશ્વ પતિ પદ પમ,
 કરું દક્ષપત્ત કહે કર બોડી. ૨

દોહરા.

સૌ સજ્જનના સમિપમાં, કહું ગુર્જરી વિલાપ;
 તેનો મર્મ વિચારીને, ઊરમાં ધરબો આપ. ૩
 શાખા સોસાધટીતણી, સ્થિર સ્થાપવા વિશાળ;
 કરટીસે^૧ ઇચ્છા કરી, જ્યાં મોટો મહીપાળ. ૪
 સન અદારે ઉનરે સાઠમાં, નિજ કવિને તે કામ;
 માન દઈને મોકલ્યો, ભાવનગર નૃપ ધામ. ૫
 વિજયક્ષમા વર્ણન કર્યું, જ્યાં રાજ જશવંત;
 રાજસભા રંજન કરી, જઈ કવિયે અત્યંત. ૬
 પુસ્તકશાળા સ્થાપવા, લીધું નૃપનું વેણુ;
 દેહ દિધો કવિને કરે, નેહ જણાવી નેણુ. ૭
 સન અદારમેં ત્રેસઠે, વળી વિચારી વાત;
 સ્થિર શાખા જઈ સ્થાપવી, વડોદરે સાક્ષાત. ૮
 કરટીસે કવિને કહ્યું, હૈયે રાખી હામ;
 વિચરો તમે વડોદરે, કરો જઈ શુભ કામ. ૯
 શાખા સોસાધટી તણી, સ્થિર કરવી તે કામ;
 રાજ કરે સહાયતા, યાય આપણું કામ. ૧૦
 ગુજરાતી ભાષા વિષે, ગ્રંથો બહુ ગુંથાય;
 તો ગુજરાતી વાણિનો, સઘ સુધારો યાય. ૧૧

૧. ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાધટીના સેક્રેટરી.

૨. બોમ્બેસાઠમાં.

- રિઝાવળે જઈ રાયને, સુણાવી કવિતા સાર;
મળળે પ્રથમ પ્રધાનને, તેથી કામ થનાર. ૧૨
- શેઠાણી હરકોરને, નગરશેઠને જેમ;
કવિતા રસથી રીઝવી કામ કરાવ્યાં તેમ. ૧૩
- ભાવનગરના બૂપને, રિઝાવી રસ રીત;
પુસ્તકશાળા સ્થાપવા, લીધું વચન નિર્ણયત. ૧૪
- તેમજ ગાયકવાડના, કરનેા લાવેા કૌલ;
સમજવો વિઘાતલો, ઉત્તમ લાભ અતોલ. ૧૫
- રુડો ત્યાં રસિડે'ટ છે, સાહેબ કર્નલ ખાર;
મે'ખર સોસાઇટીતલો, છે શાણો સરદાર. ૧૬
- તે પણ તમને આપશે, સહાયતા શુભ રીત;
એથી ધાર્યું આપણું, થાશે કામ ખચીત. ૧૭
- શુભ ખાતું સ્થાપન કરે, ન ધરે શાખા નામ;
તોપણ ઉત્તમ જાણવું, કામ થયાનું કામ. ૧૮
- કદાપિ કારજ નવ ખને, તો ન થવું દિલગીર;
અમ કરી જોવો આપણે, ધરીને મારમાં ધાર. ૧૯
- સુણીને કવિજન સાંચર્યો, કરવા ઉત્તમ કામ;
હિતારો જૈને કર્યો, શામળ ખેચર ધામ. ૨૦
- જઈને કર્નલ ખારનો, પ્રથમ કર્યો મેળાપ;
વાત કરી તે સાંભળી, કિયર્યો સાહેબ આપ. ૨૧
- ભાસે છે મુજ મન વિષે, કામ થવું મુરકેલ;
છે રાજના સોખતી, આઝા જન અભણેલ. ૨૨
- તે જાણે છે જો થશે, રૈયત ભણી હુંસિયાર;
રાજ કાજમાં તો ઘણી, તે લેશે તકરાર. ૨૩
- સલાહ તેવાં જનતણી, માને છે મહીયાળ;
તે માટે નથી થાપતા, નવીન રીત નિશાળ. ૨૪
- કહ્યું અમે કઈ કઈ સમે, કથન ધર્યું નહિ કાન;
તોપણ તમે કરી જુઓ, અમ નિજ શક્તિ સમાન. ૨૫

આપીશ હું અનુમત ભલું, વળી આપુ હું પત્ર;
 આપો જઈ પ્રધાનને, તમે મળીને તત્ત. ૨૬
 પ્રધાન પાસે પત્ર લે, જઈ કાઢો મેળાપ;
 ગુણીજન ગોવિંદરાવ તે, અટકે દોઢિયા આપ. ૨૭
 કહે કવિ ભારત સમે, પાંડવ કેરી પાસ;
 પ્રધાન ગોવિંદરાવ શુભ, કરતા નીતિ પ્રકાશ. ૨૮
 તેથી જય પાંડવતણો, થયો જગત મોઝાર;
 જાણે છે તે જન સહુ, આજ સુધી સૌ ઠાર. ૨૯
 સંજયને ધૃતરાષ્ટ્રે, પૂછી એવી વાત;
 કોણ જીતશે યુદ્ધમાં, કહેા મને સાક્ષાત. ૩૦
 જ્યાં પ્રધાન ગોવિંદ છે, જાણો ખરું અચિત;
 જરૂર ભારત યુદ્ધમાં, તેની યાશે જીત. ૩૧

વસંતતિલકા વૃત્ત.

બે કણુ બીજ સરખા ભડ ભૂપ લેળા,
 કાઢા કરોડ રથિ ભારત કેરિ વેળા;
 જોભા સમસ્ત ન મળે પણ તે સમાન,
 ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૨
 ત્યાં નિત્ય જીત પરિપૂરણ પ્રીત પામે,
 ત્યાં યુક્તિ સર્વ વળી ત્યાં યશ સર્વ જામે;
 પામે પ્રસિદ્ધ કવિ પાંડિત ત્યાંજ માન,
 ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૩
 ત્યાં રાજનીતિતણી તો રુડી રીત રાજે,
 ત્યાં ગર્જનાથી યશ નોખત નિત્ય જાજે;
 દુષ્ટોનું દુષ્ટપણું ત્યાં ન ટકે નિદાન,
 ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૪

- ત્યાં ન્યાય યાય ઉચરાય સદાય સારો,
અન્યાય જાય દુરથી ડરને ખિચારો;
તે ભૂપનાજ ગુણનું બહુ થાય ગાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૫
- ત્યાં રિક્તિ સિક્તિ નવનિક્તિ કરે નિવાસ,
ક્યાંથી રહેજ કશિ વાતની ત્યાં કચારા;
ત્યાં સર્વનું ધરમે ઉપર હોય ધ્યાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૬
- દેખે સદાય દુનિયાં જન ત્યાં દિવાળી,
સર્વે સુખીજ તનના પરિતાપ ટાળી;
ત્યાં ક્ષેમ પ્રેમ રસનું પરિપૂર્ણ પાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૭
- તેજસ્વિ તેજ નૃપતિ ભૂમિ મધ્ય ભાસે,
પ્રાદ પ્રતાપ પૃથિવી પડમાં પ્રકાસે;
તે ભૂપ સૃષ્ટિ સરવોપરિ શક્તિમાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૮
- વિદ્યા વિલાસ રસનો પણ ત્યાંજ વાસો,
ત્યાં તત્ત્વ શોધ ચરચા તકનો તમાસો;
ગુહ્યાર્થ ભેદ ગુણનું પણ ત્યાંજ જ્ઞાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૩૯
- ત્યાં સર્વ દેશ થકિ સૌ કવિ જોઈ આવે,
સર્વે કળા કુશળતા પણ ત્યાં કરાવે;
સત્પાત્ર માને જનનું શુભ ત્યાંજ સ્થાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૪૦
- એવું વિચારી શુભ અંતરથીજ આમે,
આશીષ વાક્ય ઉચરું દક્ષપતરામે;
જીવે ઘણું નૃપતિ ને વળી તે દિવાન,
ગોવિંદરાવ ગુણ સાગર જ્યાં પ્રધાન. ૪૧

दोहरा.

सुखी प्रधान प्रसन्न यध, पूछी सबणी वात;
 वणी कथन तेखे कहुं, सुखे कवि साक्षात.
 शाखे छे सेनापति, भाउ सिंधिया नाम;
 तमे जध तेने भोजे, याव तमारु काम.
 हुं पखे भूप इन्द्रमां, उयरीय सुप्रथी जेम;
 विद्याभातुं स्थापवुं, जन सै सुधरे जेम.
 पछी कवि पोते गयो, भाउ सिंधिया पास;
 करी प्रशंसा तेहनी, कविता करी प्रकाश.

मनहर छंद.

चंचल चतुर शूरवीर धीर शस्त्र धर,
 व्यूहरचनाकी विधि पुरन पिछान हे;
 हिमत हमेशां दील जानत हे द्वावपेच,
 निमकहलाली लोभ लेश नहि आन हे;
 संपुरन ऐसे गुन लायक सो सेनापति,
 रामज्युं को सेनापति सुप्रोव समान हे;
 कहे दलपति खंडेराव क्षिति नाथ पास,
 ऐसे सेनापति भाउ सिंधिया सुजान हे.

दोहरा.

कारभारिजो जे कहुं, काल आवजे आप;
 महाराजना भडेसमां, वसे भूप मेजाप.
 राजसभाभां कवि गयो, ते अपसर ते स्थान;
 नाटारु यतो छतो, करे नायका जान.
 जान समापत जयां वयुं, करी प्रधाने सान;
 सभातलुं वलुं कहुं, सुखुं नृपे दध ध्यान.
 भविमय सुवर्ण भडेसमां, सुरसभ सभा सहित;

વાળે શુભ વાળંત્ર વળી, ગુણી જન કરે સુજાન;
નવીન નાયકા તૃપ્ત કરે, તનનનનન લઈ તાન. ૫૧
અથો.

તૃત્ય કરે સુરનારી, રહે ત્રિપુરારિ નિરખવા,
ખહુ શોભા ખલિહારિ, હરિ પશુ રહે હરખાવા;
ચતુરાનન ને ચંદ્ર, ઈંદ્ર અલકેશ? અહિંદ્રા;
ચક્રિત થાય જોઈ ચિત્ત, માતું શા માત્ર મહિંદ્રા;
મહા સિદ્ધિ સહિત રિદ્ધિ રુડી, ખંડેરાવ ક્ષિતીશની,
નર લોક મધ્ય તે નિરખતાં, દષ્ટિ કરે જગદીશની. પર

આશીર્વાદ—શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્ત.

કલ્યાણી કમળાક્ષિ દેવિ કમળા, કલ્યાણુ તે તો કરે,
ભંડારી ભવદેશનો ભવનમાં, ભંડાર ભારે ભરે;
સિદ્ધિ બુદ્ધિ સમૃદ્ધિ વૃદ્ધિ સુખ સૌ, સોપે સદા સ્યામજી;
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશિમાં, રાખે રુડા રામજી. ૫૩

પ્રીતે પ્રોઢ પ્રતાપ પૂર્ણ પ્રભુતા, પામે પ્રજના પતિ,
મોટા ભત્ત ગજેન્દ્ર રતન સરિખા, દેવેન્દ્ર તે દે અતિ;
ધારી ધૈર્ય ધનુર્ધરાદિ વિધિના, ધીમંત છો ધામજી,
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશિમાં, રાખે રુડા રામજી. ૫૪

વિષા વાદ વિનોદ વાણિ વિમળા, જિજ્ઞાસુ વાસો વસે,
આપે ધૃષ્ટ અભિષ્ટ કષ્ટ હરિને, સંપુષ્ટિ તુષ્ટિ થશે;
મંત્રી મિત્ર પવિત્ર પાત્ર મતિના, કલ્યાણ કરે કામજી,
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશિમાં, રાખે રુડા રામજી. ૫૫

બાતા તો પરભારજી જનતણા, જો અનદાતા તમે,
પ્રખ્યાતા પ્રિય છો પ્રજાજનતણા, ત્રાતા વિધાતા તમે;
રાતા રામ રસે સદૈવ ગુણના, શાતા ગુણુ ગ્રામજી,
ખંડેરાવ અખંડ ખૂબ ખુશિમાં, રાખે રુડા રામજી. ૫૬

ઢાહરો.

સુશીને ભૂયે પૂછિયું, ધરી પ્રેમ ભરપૂર;
કેણુ તમે છો ને વળી, શી ધૃષ્ટા છે હર.

૫૭

ઉત્તર—મનહર છંદ.

ગીરા ગુજરાતી તથા પીયરની ગાદી પામી,
મુખ્ય તો મરાઠી માની દેખી દુખી દીલ ધ્રુ;
અરજી તો આપી, દીઠી મરજી તથાપિ નહિ,
આવ્યો આપ આગળે ઉચરવા અપીલ ધ્રુ;
માંડતાં મુકદ્દમાને ચાર જણા ચુથશે તો,
ચુથશે તે શોચનાથી સાહેબ શિથિલ ધ્રુ;

દાખે દલપતરામ ખુદાવંદ ખંડેરાવ,

રુડી ગુજરાતી વાણી રાણીનો વકીલ ધ્રુ.

૫૮

ચૌટામાં હુટાણી મહારાણી ગુજરાતી વાણી,

હુટી અલંકાર કુટી કીધી ગુનેગાર શી;

યંગેડે ચલાવ્યું તે તો ચાલતાં મુખધ પેડું,

પછી ત્યાં તપાસતાં તો પકડાયા પારસીર;

આજ ધર્મરાજ મહારાજનું ખિરાજમાન,

સાચ જુઠું સઘ શોધી આપે જમ આરશી;

માફ માગી આપ પાસે સાફ ધનસાફ માગે,

એ ખિચારી નારી છે કુંવારી ને નવારશી.

૫૯

ઢાહરો.

મહારાજ મેં સ્વપ્નમાં, દીઠી એક ખનાવ;

તે હઠીકત તમ આગળે, કહેવાનો છે ભાવ.

૬૦

૧. પ્રથમ અમદાવાદથી કાગળ લખ્યો હતો. પણ ઉત્તર મળ્યો નહોતો.

૨. પ્રથમ પારસીઓ જાખડી ભાષા લખતા હતા તેથી ફેલ્દાએક
ધારે કે કે વર્તમાનપત્રો પારસીઓ છાપે છે તેના ફેલ્દાવાળી ગુજરાતી
ભાષામાં ગડબડ થઈ.

સ્નેહ સહિત તે સાંભળો, એ ધર્યા મુજ ભર;
ભાસે વળતી જે ભણું, કરજો આપ જરૂર. ૬૧
કેણું નૃપે જાહેર કરે, જે કહેવાનું હોય;
વળતી કવિજન બોલિયો, સુણો સજન સહુ કોય. ૬૨

હનુકાલ ઇંદો.

ભલિ ભૂમિનો શુભ ભાગ, ખહુ સરસ શોભિત ખાગ;
કવિ એક જોવા કામ, ઠિક થૈ ગયો તે કામ. ૬૩
અવલોકી અખળા એક, છુટી લાજ રડતી છેક;
વિધવિધ ક્યારિ-વિલાપ બોલતી આ-માખાપ. ૬૪
કર ચુટતી શિર કેશ, વરવો દિસે ખહુ વેશ;
ફૂટતી અધિક ક્યોળ, ચક્ષુ કર્યા રંજ ચોળ. ૬૫
શરીરે નહોં શણગાર, પીડા કરે પોકાર;
બોલતી ખંડિત બોલ, તનનો ન દીસે તોલ. ૬૬
એકે ન સાળું અંજ, ભમતાં અયેલા ભંગ;
વળી વરણુ નહિ વરતાય, ગળું તાણીને દુઃખ ગાય. ૬૭
કાળાં હરણુ ને કાગ, રાગે સુણિને રાગ;
માનવી દે નહિ માન, મન સમજી ભૂત સમાન. ૬૮
કવિ સાંભળી કલ્પાંત, અતિ સ્વદય કીધું સ્વાંત;
વનિતાને પુછી વાત, કહે જરૂર તારી ભત. ૭૦
દિસે છે તું કાઠ દેવિ, અવલોકિ તુજને એવિ;
તે વળતી બોલી વાત, તું જાણુ મારી ભત. ૭૧
જિવાણુ વાણી વિશાળ, રમણીક રુડી રસાળ;
તેનીજ તનુજા હુંય, પણ છેક દુઃખમાં હુંય. ૭૨
વળિ પદ્મ કારણુ વીર, સુણુ ધારી મનમાં ધીર;
ગુજરાત મારું ગામ, કરવા તણું તે કામ. ૭૩
મુજ પિયરનોજ પ્રતાપ, જે પામિયા નૃપ આપ;
મુજને ન આપે માન, કહું તે સુણું નહિ કાન. ૭૪

મુજ શોક્યનું સનમાન, કરીને ગણે ગુણવાન;
કયાં કરું જઈ પોકાર, નર કોણ સંભળનાર.

૭૪

કવિ વચન.

મનમાં ન થોડીશ માત, સમજ્યો હું સઘળી વાત;
શુભ કરીશ તારું કામ, કવિ કહે દલપતરામ.

૭૫

દ્વિઅર્થ-મનહર ૭૬.

બળનો જે ખંધુ જેની સખ્યતા અકૂર સાથ,
ધરમનો પક્ષ ધારનાર તેને પાળશે;
સ્તંભ દંભ તોડનાર, જે છે દુરભેદનનો,
શ્રીમંત શ્રી રાજ તે સદા તેને સંભાળશે;
કંઠે જેને મહામણિ પ્રખ્યાત છે પથપાણિ,
એજ તેને આપની ઝલ્લી ગણી ઉજળશે;
રૂડો જે આ ખંડેરાવ, સ્નેહી નર નારિકાનો,
દારિકાનો નરદેવ તાપ તારા ટાળશે.^૧

૭૬

૧. શ્રી કૃષ્ણ વિષે—બળદેવદત્તનો જે ભાઈ છે, અને અકૂર સાથે
જેને મિત્રતા છે, અને યુધિષ્ઠિરનો પક્ષ લાવનાર તે તેને પાળશે; દુરભેદનનું
અભિમાન અને દંપટ તોડનાર જે છે, એવો લક્ષ્મીનાથો ચોભાયમાન રાજ
તે તેને સદા સંભાળશે; જેની કોટમાં કોસ્તુભ નામનો મોટો મણિ છે,
તથા જેના હાથમાં હમળ પ્રખ્યાત છે, તે તેને પોતાની ગણીને ધણી
ઉજળશે; આ ખંડેર એટલે સરવખંડે જે રૂડો રાજ છે અને પુરુષો તથા
શ્રીઓનો સ્નેહી છે એવો દારિકાનો રાજ જે શ્રીકૃષ્ણ તે તારા તાપ ટાળશે.

ખંડેરાવ વિષે—ફોજના સરદારોના ભાઈ એવો છે, અને હથાણ
માણસો સાથે જેને મિત્રતા છે, અને ધર્મનો પક્ષ રાખનાર છે, તે તેને
પાળશે. મહાકૃષ્ણ જેની સાથે શુદ્ધ યજ્ઞ ચક્રે એવા સત્ગુણો અભિમાન તથા
દંપટ તોડનાર, એવો શ્રીમંત ચોભાયમાન રાજ તેને હંમેશાં સંભાળશે;
જેના કંઠમાં મોટો હીરા છે, અને જેના હાથ હમળ જેવા પ્રસિદ્ધ છે, તેજ
તેને પોતાની ગણીને ઉજળશે; આ સાદો જે ખંડેરાવ મહારાજ એવો પુરુષો
અને શ્રીઓનો સ્નેહી છે, અને જે દારિકાનો રાજ છે તે તારા તાપ ટાળશે.

ધંદ્રવિજય છંદ.

કર વાવરશે કરુણા કરી એજ, સહાય થશે તૂજ સૂધરવા,
ધરવા શણગાર રૂઠા મળશે, મળશે તરખીર તને તરવા;
તરવાર બહાદુર તે નૃપતિજ, સમર્થ સદા દુઃખ સંહરવા,
હરવાકય? ગણી દલપત તાણું, કર આદર કીર્તિ કયા કરવા.

દોહરા.

કરીશ ખુશામત ખૂબ હું, તુજ માટે હે માત;
બોલીશ એવા બોલ જઈ, રાય ચાય રજિયાત. ૭૮
સુણી બોલી તે સુંદરી, સુણો કવિ શુદ્ધ ભાવ;
તમે વખાણ કરી કહ્યું, રૂઠો ખડેરાવ. ૭૯
પણ કલિયુગના રાયનાં, લક્ષણ નવ દેખાય;
તો કલિયુગમાં તેહને, ભૂપ કેમ કહેવાય? ૮૦

વ્યાજસ્તુતિ-મનહર છંદ.

ભોળાપણુ' જાણે નહિ સત્યતા તો નાણે નહિ,
જાણે નહિ ઉરમાં ઉદારપણુ' આણુતાં;
અકીણુ અંધાણુ નહીં, અરથ અજણુ નહીં,
અંધનું એધાણુ નહિ યેખીએ પ્રમાણુતાં;
આળસ તો અંગ નહીં, કુસંગીનો સંગ નહિ,
રંડીખાણ રંગ નહીં, જન કોઈ બણુતાં;
કલિના રાજના ગુણ કયા ન જણાય જોતાં,
જોના રાજ ખડેરાવ વહીએ વખાણુતાં. ૮૧

દોહરા.

તે સુણીને બોલ્યો કવિ, જો નૃપનું એ નામ;
હલકાને હિમદા કરે, આશ્રય દે તે કામ. ૮૨

છયો.

ગારદી રદિ, શવાન, મળ કેક, ભોમ શબ્દો જે બાણિયે,
ચશવાન વિચારી જોતાં વાત, સુગુણ તેમાં શા ગણિયે;
કમળ પણ જો ગાયકવાડ, નામનો આશ્રય એ લે,
વાકેક એક એક અક્ષરજ, તોય શુભ ઉપમા તે લે;
જ્ઞભોમ તે માટે હું કહું છું તને, ગણ સદગુણ એ નામના,
કરશે કરુણા તો કોઈ દિન, કરશે પૂરણ કામના. ૮૩

નૃપપ્રશંસા—દોહરો.

ગુણવંતી ગુજરાત તું, સલો ધરી હર ભાવ;
ગુણ ગા ગાયકવાડના, ખંડથી કર્યો બચાવ. ૮૪

સવૈયા-એકત્રીસા.

ખંડ ઉઠયું આ દેશ બધે, તે દિવસ બચાવ્યો ગુર્જરદેશ,
હિંમત રહી અંગ્રેજ તણી તે ગાયકવાડની મદદ વિશેષ;
જો મહારાજ ન લે મનમાં તો, જાણુ જરૂર પ્રલે થઈ જાત,
ખંડરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૮૫
દિલ્લી આગળ દંગ ઉઠ્યો, વળી તે ગજરાટ ગયો ગલાલેર;
ખંડાળે પણ ગડખડ થઈ, ફેલઈ ગઈ ફરતી ચોફેર;
જો આ દેશ તરફ ઉપજત તો, તારી અવસ્થા તેવીજ થાત,
ખંડરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૮૬
અમદાવાદ રહ્યું આખાદ, રહ્યું સુખમાં વળી સૂરત શહેર,
કોઈ સખેશરીની સફમી ન લુંટાઈ કુંટાઈ મયો નહિ કેર;
ગાયકવાડ તણા ગુણથીજ, થયો એ તો ઉપકાર આઘાત,
ખંડરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૮૭
કાખા મળી પારશના? રથને વળગ્યા તનનો તથા ત્રાસ,
ભારત જીતી શક્યો પણ પારથ, ત્યાં ન જીત્યો પડમાં તે પાસ;

તે કાખા કદિ કબજ થવા, સ્વપને પણ સંભવતી નહીં વાત,
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૮૮
આપ પધારી અજ હિત કારણ, દુઃખ નિવારણ કોટિક કાધ,
ફેલી કિતુરી બધા જનના વળી, ફેલ જમાન લાખાવીજ લીધ;
વાઘ અને બકરી વિચરે, નિરભે થઇ રોજ રળિયાત,
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૮૯

ચોર બધા ચકચૂર કર્યો વળી, દેશથી દૂર કર્યો જન દુષ્ટ,
જીલમ ઉંડા જળમાંહિ ડુબાડો, પૃથ્વી પૂછું કરી રસપુષ્ટ;
કોઇ કદી પરનારો તણા તન, સામું ન જોઇ શકે દિનરાત,
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૯૦

હોય હજુર કે દૂરનો નોકર, લેઇ શકે નહીં દમડી લાંચ,
વીશ વસા અપરાધ વિના, અડકે નહિ કોઇતણે તન આંચ;
દોષ વિના નહિ દંડ ભરે, કદી પૂરણ દ્રવ્ય રળે પ્રખ્યાત,
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૯૧

વેઠયું ઘણું દુઃખ તેં બહુ વાસર, આવી મળ્યો સુખ અવસર આજ,
ધક્કરના હિપકાર થકી ધણી, ખંડેરાવ મળ્યો મહારાજ;
જે ન મળ્યો હોત તે તુજને કદી, આ જીવમાં દુઃખ તારું ન જાત,
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૯૨

સાફ મળે ધનસાફ નીતિસર, મૂલ વિના ન લહે કોઈ માલ,
હુંટી શકે નહિ લશ્કરી લોક, ન ચાલી શકે હિલદી પણ ચાલ;
ખાંચ પિયે ગુશીથી અરચે જન, સુંદર મહેલ રચે ભુમિ સાત,
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૯૩

જે મહારાજ તણાજ અતાપથી તું સૌભાગ્યવતી દરશાય,
ધર્મવતી પણ એજ ધણી થકી એજ થકી ગુણવંતી ગણાય;
તેનીજ ઉજવળતા થકી તું વળી વિશ્વ વિષે થઈ છે વિખ્યાત,
ખંડેરાવ ક્ષિતીશ તણા તું, ગુણ ગા ગુણવંતી ગુજરાત. ૯૪

ક્રમો.

ગુણવંતી ગુજરાત, લક્ષવિધિ તેં સુખ લીધું,
ખંડેરાવં સિતીશ, કષ્ટ તુજ છેદન કીધું;
શોભા સ્વર્ગ સમાન, પૂર્ણ વિધિ તું ખડું પામી,
જેના પુણ્ય પ્રતાપ, દશે દિશ દોલત જામી;
રણિયાત રહેા રાજા પ્રજા, કરો સદા શુભ કામજી,
અંતરથી આશિષ અહરનિશ, દે છે દલપતરામજી. ૯૫

પરિસંખ્યાલંકાર-શાદ્દલવિકીડિત વૃત્ત.

ખંડેરાવ સિતીશના અમલમાં, ચોરી વિવાહે મહી,
જારી તો જગદાન, યસ તપ છે, નારી નરોમાં નહીં;
ખેલે દંપતિ ઘૂત લગ્ન દિવસે, ત્યાં ઘૂત દેખાય છે,
મારામારિ મૃદંગ અંગ ઉપરે, જ્યાં ગાયકો ગાય છે. ૯૬

મનહર છંદ.

માંચ ધરવાળો નહિ તોય તેને પાડો કહે,
ગાય નહિ ગીત તોય તેને કહે ગાય છે;
શીર જીને પગલું ન માય તેને શેર* કહે,
અંખાડી ન ઉપડે તે ગજ તો ગણાય છે;
કુવામાં ન કિતરે તથાપિ તેને કોશ કહે,
જાય નહિ આલી ક્યાંધ તેને કહે જાય છે;^૧
પળ વિના પાઘડી કહે છે દલપત કહે,
એટલું તો જૂઠું છે જ્યાં રાજા ખંડેરાય છે. ૯૭

દોહરા.

સુણીને ખોલી સુંદરી, કહું તને કવિરાજ;
તું તો રાજ કહ્યા તણો, તૃપ તો સમર્થ આજ. ૯૮
તેને તારી શી ગરજ, જે માને તુજ વેણ;
કેમ ટળે કુખ માહરું, કહે તું મને કહેણ. ૯૯

* શેર-સ્ત્રોત, અથવા ૪૦ રૂપીઆભારતું કાટલું.

૧ જાયતા કૃષ્ણના છાંડ.

કવિ વચન.

નામ અમર નિજ રાખવા, ચિત્તમાં જે જન ચહાય;
તે તેા રાખે છે ઘણી, કવિની ગર્જ સદાય. ૧૦૦

કુલણા છંદ.

યદ ગયા શ્રેષ્ઠ શ્રીમંત કદ શેઠિયા,
વેઠિયાની પઠે વહી ગયા તે;
નામ કે ઠામ જન કોઈ બાણે નહિ,
કોણુ બાણેન્ કયાં યદ ગયા તે;
ભાળવા ભવન ભંડાર સંભાળવા,
પાળવા વંશ પાછા ન પળિયા;
ધૂળમાં ધૂળ યદ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
મહત કવિ કોઈ જેને ન મળિયા.

૧૦૧

કણુખી રખિદાસ તે કોણુ હિસાખમાં,
સામળે પૂર્ણ પ્રખ્યાત કીધો;
ભોજ જેવો થયો અમર તે ભૂમિમાં,
જગતમાં જીવિતનો લાવ લીધો;
તે વિના કોટિલવજ કદક કણુખી ગયા,
કોણુ બાણે કયે પંથે પળિયા,
ધૂળમાં ધૂળ યદ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
મહત કવિ કોઈ જેને ન મળિયા.

૧૦૨

સરસ કવિ રત્નનો શોધ કીધો નહોં,
યત્નથી રત્ન તેા સરસ રાખ્યાં;
ચિત્ત ધરી કવિતણું વચન રાખ્યાં નહોં,
ચાવીને દાળ ને ભાત ચાખ્યાં;
જમીન જર મેલીને જવાખમાં જળી ગયા,
ટળી ગયાં નામને ઠામ ટળિયા;
ધૂળમાં ધૂળ યદ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
મહત કવિ કોઈ જેને ન મળિયા.

૧૦૩

શું થયું સેન સંપૂર્ણ સજવા થઈ,
 શું થયું કનકના મહેલ કીધે;
 શું થયું હાથીને ભાથી ભેળા કીધે,
 શું થયું દ્રવ્ય ખહુ દાન દીધે;
 ત્રંચમાં ગુંથી ગુણુ બે ગવાયા નહિ,
 ચાર દિન માંહિ અચળાથી^૧ ચળિયા;
 ધૂળમાં ધૂળ થઇ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
 મહત કવિ કોઇ જોને ન મળિયા. ૧૦૪
 રાજવંશી થયા દેવ અંશી સમા,
 જગતમાં આજ કોઇએ ન જાણે;
 લાયકી લેખી કવિએજ જોને લખ્યા,
 વિધવિધે સર્વ તેને વખાણે;
 પૃથ્વી ઉપાડતા પર્વતો પાડતા,
 ખાહુ જોના હતા ખહુજ ખળિયા;
 ધૂળમાં ધૂળ થઇ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
 મહત કવિ કોઇ જોને ન મળિયા. ૧૦૫
 ધૂળ ભેળું ભળ્યું હોય છે હેમ તે,
 કારિગર કાઢી પ્રખ્યાત કરશે;
 લેમ સદ્ગુણી તણાં નામ સંસારમાં,
 કવિ મળે ધરણીપર કીર્તિ ધરશે;
 તે વિના શુવીને કંઈક જાતા રહ્યા,
 કપકતા ખોરના જેમ કળિયા;
 ધૂળમાં ધૂળ થઇ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
 મહત કવિ કોઇ જોને ન મળિયા. ૧૦૬
 રાખવા નામ ધન લાખ ખરચી કરી,
 ખહુજ ધમારતો ખેશ ખાંધે;

રાખવા નામ નાતે વરા નવનવા,
 રાખવા નામ સંત્રામ સાધે;
 રાખવા નામ લાણાં કરે લોકમાં,
 રોકડું દ્રવ્ય જે આપ રળિયા;
 ધૂળમાં ધૂળ થઈ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
 મહત કવિ કોઈ જેને ન મળિયા.

૧૦૭

સોજ જવોજ સિદ્ધરાજ જશ જોડવા,
 કવિતણો શોધ સહ કામ કીધો;
 શોધ કરતાં નહિ સરસ કવિ સાંપડ્યો,
 ખાંધી બહુ ઘાટ જશ લેખી લીધો;
 ઘાટના કાઠ તો વાટમાં વહી ગયા,
 ગરદમાં પ્રોઠ પાપાણુ ગળિયા;
 ધૂળમાં ધૂળ થઈ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
 મહત કવિ કોઈ જેને ન મળિયા.

૧૦૮

દેહ આયુષ્ય જગદીશના હાથમાં,
 કીર્તિ આયુષ્ય કવિ લોક હાથે;
 સરસ જશવંતને નરસ સાથે કરે,
 નરસને પણ કરે સરસ સાથે;
 કવિજનો સાથે કંકાસ જેણે કર્યા,
 દેવ પણ દૈત્યની પંક્તિ ભળિયા;
 ધૂળમાં ધૂળ થઈ ભૂમિમાં ભળી ગયા,
 મહત કવિ કોઈ જેને ન મળિયા.

૧૦૯

૧. કોઈમાં બધા સદ્ગુણ કે બધા દુર્ગુણ હોય નહિ, પણ ઇતિહાસ
 લખનારા પોતાના મનના સાવ પ્રમાણે તેના સદ્ગુણ કે દુર્ગુણ પ્રસિદ્ધ
 કરે છે. જેમ સ્ત્રીના શરીરને એક કવિ સોના જેવું અને બીજો કવિ માંસ,
 રૂમિર અને મળવું બારું બધે છે તેમ.

मनहर छंद.

निश्चल सुनाम काम देके अगनीत दाम,
 ठाम ठाम काम करै भूप मन भायो है;
 एहि कामको उपाय चाहि सिद्ध राय राय,
 सीलपीके पास सिल्य सरस रचायो है;
 मालवको महिपाल भयो भलो भोजराज,
 निश्चल सुनाम काम कविषे करायो है;
 कहै दलपतिराम कहां सिद्ध राज काम,
 भोजको तमाम ठाम नाम दरसायो है. ११०
 देखी हाथी दोनुं विदवानकुं विवाद भयो,
 एक कहै असल निवास याको बनमें;
 एक कहै याको वास सरस शहर मध्य,
 एसोही अमल रत्न कहांसै अरन्यमें;
 अंत यों सिद्धांत भयो प्रांतमें पुरुष होय,
 कसे बाकी कदर न जाने कोउ जनमें;
 कहे दलपतिराम कैसे आवे दुर देश,
 होई जो कदरदान विवेकी बतन में. १११

ढाढुरे.

कवि बाण्डी अभूत बरी, भूतक सञ्जवन थाय;
 व्यर्थ होय ते कवि थकी, सदा समर्थ नखाय. ११२

गुर्जर पद्यन-मनहर छंद.

अउपंश पुखु छुन अण सय गोखु वीणी, अस्तंड

અણવા એ? આઠ શબ્દ સણવન થાય તો; ખંદેશ
કવિની વાણીમાં લોકો અમૃત કહે છે તે હું, પુરાણ
સાચું જાણું તને વળી કહું કવિરાય તો; ભુવન
કહે કવિ એ શબ્દોના અંતરમાં ઉતરે જો, અમળ
ખંડેરાવ મહારાજ નામ તે સદાય તો; સદાય
નામને પ્રતાપે પરિણામ કામ સિદ્ધ થાય, ગોરાણી
અણવન શબ્દ તે સણવન જણાય તો. વીજળી

અખંડ ખંડેશ પદ પુરાણ પુરુષ આપે, ૧૧૩
ભુવન પતી ભવન આપે ભલી ભાતનાં;
અમળ અઠળ બુદ્ધિ બળ આપે બુદ્ધિનાથ,
સદાય સદૈવ દેવ રહે દીન રાતનાં;
ગોરાણી ગુરુની વાણી સકળ અમૃત ખાણી,
વીજળી શી ગોરી સ્ત્રી જતન કરે જાતનાં;
કહે દલપત જેના નામથી આ આઠે શબ્દ,
ણવન પામ્યા તે પામે સુખ વિધિ સાતના. ૧૧૪

ગુર્જરી વચન-દોહરો.

હું વાણી ગુજરાતની, ભૂપ ધરે નહિ ભાવ;
તેથી કેમ તને રીએ, રાજા ખંડેરાવ. ૧૧૫

કવિ વચન-મનહર છંદ.

જે વાણીથી નરસિંહ નાગરને નારાયણે,
પરમ પદવી સુદ્રાં સોંપ્યા સિરપાવણ;
જે વાણીથી જગદંબા ભેટી ભટ વહ્નભને,
સુલભ સકળ સુખનો દીધો દેખાવણ;
જે વાણીથી પ્રેમાનંદ સામળ પ્રીતમ અખો,

૧ મતલબ કે એ શબ્દોમાં કંઈ અર્થ નથી, તેમ છતાં તેમાં અર્થ
આવે એકું કરી આપો તો હું જાણું કે કવિની વાણીમાં અમૃત છે.

એવા અગણિત પામ્યા પ્રેમનો પ્રભાવજી;
કહે દલપતરામ તે વાણીથી તેમ મને,
કેમ નહિ રીઝે આજ રાજ ખંડેરાવજી. ૧૧૬

જીરણ જળસ્થળ દેવળને જીવન જડે,
ખુદાવંદ ખંડેરાવ હાકમ હજૂરથી;
પ્રાણી હીણ ગીરવાણ વાણીનું પોપણ કરે,
આપો આપ આદરી ઉદારપણું ઉરથી;
પૂર્વજેના પંડિતો અજીવનના પરિવાર,
ખાળે છે તે કૃપા દષ્ટિ દેશ દૂરથી;
એવા એવા અજીવનને જીવન આપે છે તે તો,
તને સજીવનને જીવન દે જરૂરથી. ૧૧૭

દોહરા.

ચાલ ખાધ મુજ સાથ તું, દેવ સ્મરણ કરી દીલ;
જમ અરજી ઉચ્ચારિયે, થઇશ હું તુજ વકીલ. ૧૧૮
ખંને ચાલી આવિયાં, વટપતન મોઝાર;
નિરખી શોભા નગરની, કવિયે કયો ઉચાર. ૧૧૯
રમણિક થળ ગુજરાતમાં, વટપુર સહેર વિશાળ;
જાણે કળા કુશળતાણી, નિશ્ચય હોય નિશાળ. ૧૨૦
ત્યાં લોકો વિદ્યા તણે, અધિક કરે અભ્યાસ^૨;
વસે સદૈવ સરસ્વતી, પ્રદા ભવન આભાસ. ૧૨૧
લક્ષ્મી વિજય લોકની, દસરા દિન દેખાય;
સંપત્તિ ને સદ્ગુણો, લાખે નહિ લેખાય. ૧૨૨
રાજ્ય કરે રુડી રીતે, રાજ ખંડેરાવ;
ફેલ કીધે ફાવે નહિ, દુરમનનો ત્યાં દાવ. ૧૨૩

૧. જે વાણી વ્યવહારમાં ચાલતી ન હોય તે મૂલક વાણી કહેવાય છે.

૨. સંસ્કૃત તથા ફારશીનો અભ્યાસ હતો.

राजधानी गुजरातनी, पृथ्वीमां प्रख्यात;	
विधायते विक्टोरिया, पडी वधाष्टे वात.	१२४
जे गादीना जेरथी, अभस मर्त्यो अत्रेण;	
वर्जु श्री गायकवाडना, ताजताष्टुं छे तेण.	१२५
हाकम हिंदुस्तानमां, सर्वथका अत्रेण;	
जेम सूरज सर्वोपरी, जयारे मखिनो जेण.	१२६
माने मोटी मित्रता, अत्रे साथे अत्रेण;	
नहि अना छपकारनो, आपी शके अवेण.	१२७

कवित.

पीवत गंगाको पानी पुष्ट हिंदुस्तानी प्राणी,	
जानी एसो मानी लेत पाड गंग पानीको;	
पानी को कहा सु पाड मानी ए सुजानी गंगा,	
गंगा जान्हे आनी पाड सोई सुख दानीको;	
जीही ठौर और जत काठीको जूलूम मीटयो,	
धारी लेत घाड अंगरेजी राजधानीको;	
अंगरेजी राजधानी आनी सुखदानी जीन्है,	
कहै दलपति पाडताकी सुलतानीको	१२८

दोहा.

राजसभा रणियाभली, पंडित पामे मान;	
अंतर धरी उदारता, हे महाराज दान.	१२९
सुरवाली नरवालिमां, काव्य छे कविराज;	
सुखतां थाय सदा सहु, रंजन राज समाज.	१३०
रुडा जश महाराजना, आमो आम गवाभु मना.	
नगर नगर नरनारियो, यित धरी सुखवा यहाय.	१३१

વારિ પ્રવાહ વિશેષ તે, સાગર માંહિ સમાય;
તેમ વિશેષ કળાતણા, નર વટનગર વસાય. ૧૩૨

જ્યાં શ્રી મહારાજ તણે, મનહર મોતીખાગ,
ખડુ સરસ ત્યાં ખંઝડા, ઉપમા યોગ્ય અયાગ. ૧૩૩

ધર્મશાળા ત્યાં ધોંગી છે, મેળે સદાવ્રત સાર;
તીરથવાસી ત્યાં કહે, પામે સૂખ અપાર. ૧૩૪

સંદેહાલંકાર.—શાર્દૂલવિકીરિત વૃત્ત.
દેવી દેવ સમાન માનવિ દિસે, ઐરાવતો હાથિયો,
રિદ્ધિ શ્રી વટપુરની નિરખતાં, સંદેહ સ્વાંતે થયો;
શું હું જાગ્રત છું જરૂર ઉરમાં, કે સ્વપ્નની વ્રાત છે,
સાચું આજ વડોદરાં શહર છે, કે સ્વર્ગ સાક્ષાત છે. ૧૩૫
દોહરો.

ઐરામાં મહારાજની, સ્વારી મળી સમીપ;
સૈન સહિત શોભે સરસ, ખંડેરાવ મહીપ. ૧૩૬

ભ્રાંતાપહનુતિ અલંકાર.—મનહર છંદ.
ગાળે છે ગંગન ઘન કિંવા નાદ નોખતનો,
અખડે વીજ કે ખુખી શસ્ત્રના દેખાવની;
મોટાં મોટાં વાદળાં કે મોટા મોટા મેગળ છે,
આભા ઇંદ્રધનુની કે ધનુષ ચઢાવની;
ચિત્તતણો ચેર આ તે મોરતણો સેર હશે,
કિંવા તૃપતિના અણુજાન કરે ગાવની;
સુણી સખી સખી પ્રતે કહે દલપતરામ,
નહિ મેઘમાળા એ અસ્વારી ખંડેરાવની. ૧૩૭

શુદ્ધાપહનુતિ અલંકાર.—ઇંદ્રવિજય છંદ.
ભાયકવાડની ફોજ વિષે જુઓ,
શ્યામળ રંગના મેગળ મોટા;

કે કિરતી લખવા કવિ કારણ,
કંઠજળ પુજ કરેલ છે છોટા;
દીલ વિચારી કહે દસપત,
કહ્યા તે વિચાર ખરેખર જોટા,
હાલ કડીના મહાલ થકી નકી,
કાઢેલ એજ અધેરના જોટા.

૧૩૮

ઉલ્લેખાલંકાર.—મનહર છંદ.

પુરણ પ્રકાશવંત દિવસમાં તારો દેખી,
હાંશે હાંશે જોવા મળ્યા માનવી હજારો છે;
રાજનીતિતણાં ચિહ્ન દેખી દેખી એમ કહે,
બૃહસ્પતિ હશે તે શોભાયમાન સારો છે;
એક કહે અમસ્તીનો તારો એ તો આપોઆપ,
કાખાના કટક રૂપી સિંધુ શોષનારો છે;
દીલમાં વિચારી નકી કહે દસપતરામ,
સ્ટાર એક ઇડિયા એ નામનો તે તારો છે.

૧૩૯

ભ્રાંતિમત અલંકાર.—શાદૂલવિકીરિત વૃત્ત.

કિંવા પાગશિરે જટા મુકુટ છે, તોરો વ અંગા વહે,
હેયે હેમ હિરા સહીત શુ હશે, કે સંઢમાળા રહે;
કાંડે કંકણ હેમનાં, કે હરના જે વિશ્વ વિખ્યાત છે,
ખંડેરાવક્ષિતી અધિપ બુદ્ધ છે, કે શંભુ સાક્ષાત છે.

૧૪૦

દાહરા.

રાજસભા મધ્યે જઈ, મેળવવાને દાદ;
કવિયે શ્રી મહારાજને, દીધો આશીર્વાદ.
જશ પામે જીવો ઘણું, સુખ પામે દિનનીશ;
પ્રજાતણુ પાલન કરો, દેવ પ્રારિકાથીશ.

૧૪૧

૧૪૨

રતનાવલી અલંકાર.—ઉપજાતિ વૃત્ત.

કીર્તિ તમારી “અમરેલી” છાઇ,

આ વિશ્વ મધ્યે રહેજો “વસાઇ;”

કુંદુખ “ખેરાળુ” ખુશીજ થાજો,

શત્રુતણે દાર “કડી” વસાજો.

૧૪૩

“વડોદરે” સર્વ વિલોપી જમ,

તમોથી શત્રુ ડરજોજ તેમ;

સદા જમો આપ અનેક સ્વાદ,

પડો રિપૂને નિત્ય “પેટલાદ.”

૧૪૪

પાપીષ્ટ પા “પાટણુ” જ કરે છે,

કરોડ ભોષ સમ આચરે છે;

“દેગામ” જોવા જમનુંજ એને,

તું કા “વિજા પૂર” જુ શીશ તેને.

૧૪૫

રોહરો.

રાજ મળ્યું પણ ગર્વ નહિ, રાજે ખંડેરાવ;

તે દેખી કવિયે કહ્યો, વડ એરંડા ભાવ.

૧૪૬

આર્યાવૃત્ત.

આ “વડ ન ગર” વ રાજે, કરતો ચહુદિશ વિશેષ ફેલાઇ,

તુજ એરંડાપત્રો, “વીસ નગર” વજ તથાપિ તજભાઈ. ૧૪૭

પુનઃઆશીષ.—મનહર ઇંદ.

સ્વાદ તો “વડો દરા” કાં જોયો કવિતાનો આખો;

કિંકર કરો “ડભોઇ” સેવામાં સદા ફરે;

ઇંદ્રપુરી સમો “વડ નગર” અપાર પામો,

વૈકુંઠ જોવાં તો “વીસ નગર” અનુસરે;

ખેર ખુશી વાળી પ્રજા “ખેરાળુ” કુંદુખ વસે.

મન કામના તો “સિદ્ધ પૂર” સુ પ્રભુ કરે;
 કહે દલપતરામ રાજ ખંડેરાવ તારો,
 “અમરેલી” વેલી સમ વંશ બહુ વિસ્તરે.

૧૪૮

પૂરસુ પ્રતાપ વસે આપનો અમાપ અતિ,
 મહત પ્રતાપ જોવો દેવ મારતંડનો;
 મહામાયા મનનો મટાડશે હમેશ કલેશ,
 ઘટાડયો મટાડયો જમ મુનિ મારકંડનો;
 શત્રુ સર્વ નાસ પામી નાસતા ઉદાસ કરે,
 પેખીને પ્રતાપ આપ આપના પ્રપંચનો;
 બડા સમગ્રેર બહાદુર સેના ખાસ બેસ,
 ખંડેરાવ થાઓ ક્ષિતિનાથ નવે ખંડનો.

૧૪૯

અમુચ્યાલંકાર—શાદ્ધલવિકીરિત વૃત્ત.

હે રાજ ગુણ તાહરા વરણવા, જીલે કહું જ્યાં કથા,
 ત્યાં તારું બળ કીર્તિ કાંતિ કમળા, સદ્બુદ્ધિ રિધિ તથા;
 એ સૌ એક ખીજથી આજળ થઈ, આવે મહત્વે મળી,
 કેને તો પછિથી અને પ્રથમથી, કેને વખાણું વળી.

૧૫૦

કાહરા.

સાહેબ એક અરજ સુણો, આપો શુભ ધનસાદ;
 રીસ ન ધરશે હૃદયમાં, કહું માગીને માફ.
 કોઈ કરે અન્યાય તો, કહિયે જ્યાં શુભ રાય;
 પણ કહિયે ક્યાં જઈ, રાય કરે અન્યાય.

૧૫૧

૧૫૨

છો રાજ ગુજરાતના, લઈ તેનું ધન ધાન;
 લોપા માંની મરોઠિને, લો છો મોટું માન.

૧૫૩

દિલગિર રહે છે ગુર્જરી, સજે નહિ શણગાર,
 એનું દુઃખ હિચારવા, આવ્યો છું આ વાર.

૧૫૪

ઉપજાતિ વૃત્ત.

છળીલિ છે ને પતિ છેક છાંડી,
ગણેજ લોકો ગુણહીણ ગાંડી;
મળેલ એવા અસલીજ દાળા,
વિચાર રાજ વટપૂરવાળા. ૧૫૫

ઝાલીપતી ગુર્જર નાથ આપ,
પામ્યા પુરો ગુર્જરિનો પ્રતાપ;
ખની ખિચારી દુઃખી એજ ખાળા,
વિચાર રાજ વટપૂરવાળા. ૧૫૬

મનાવિને જો નહિ માન આપો,
સ્થિતી ભલીમાં કદિ જો ન સ્થાપો;
અરે જશે કયાં ભરિને ઉથાળા,
વિચાર રાજ વટપૂરવાળા. ૧૫૭

જે નારિનું સર્વસ લક્ષ્ય લીધું,
તે નારિનું પોષણ જો ન કીધું;
તો કેમ તેઓ કહિયે કૃપાળા,
વિચાર રાજ વટપૂરવાળા. ૧૫૮

સારી સ્થિતીમાં સ્થિરતાથી થાપી,
અન્નાદિ દે આશ્રય શ્રેષ્ઠ આપી;
ઘડાવવા ઘાટ ઘટે રૂપાળા,
વિચાર રાજ વટપૂરવાળા. ૧૫૯

અનાથ જો આશ્રય આવી ભાગે,
ભૂનાથ તેનો ભય સર્વ ભાગે;
એવાજ છો આપ ઉદારતાળા,
વિચાર રાજ વટપૂરવાળા. ૧૬૦

વૈરાગ્ય? પામી હરિને વખાણે,

૧. ગુજરાતી ભાષામાં વૈરાગ્યની, ભક્તિની કે ભોજન વિક્રમ વગેરે પર-
દેશી રાજના ગુણની કવિતાઓ છે; પણ ગુજરાતના રાજાઓની પ્રાચીન નથી.

કાં અન્ય રાજતણી આશ આણે;

છતાં તમે છો પ્રિય રક્ષણા,

વિચાર રાજ વટપૂરવાળા.

૧૬૧

ધનૂતણું કાયક દૂધ લેને,

પાળે ન તેને તૃણ પાણી દેને;

અયોગ્ય એ તો ગણુશે ગુણાળા,

વિચાર રાજ વટપૂરવાળા.

૧૬૨

દિલ્લી ઇલાખો સુલતાન દેતા,

નિર્ગિર સ્વદેશી ગંજી માન દેતા;

રચાવતા ગ્રંથ^૧ રુડા રસાળા,

વિચાર રાજ વટપૂરવાળા.

૧૬૩

સારાંશ સર્વે નૃપ આપ સામે,

દિધો હિચારી દલપતરામે;

દિલે ધરે દાદ હવે દયાળા,

વિચાર રાજ વટપૂરવાળા.

૧૬૪

છપ્યા.

મળે ધણીનાં માન, મનુષ સૌ તેને માને,

મળે ધણીનાં માન, પડે સૌ તેને માને;

મળે ધણીનાં માન; વડી તે ડહાપણવાળી,

મળે ધણીનાં માન, એજ રુડી રૂપાળી;

જો મળે ધણીનાં માન તો, વિશ્વ કહે ગુણવાન છે,

કામની જનને દલપત કહે, ધણીને માને માન છે. ૧૬૫

મળે ન ધણીનાં માન, ભાગ્યહીણી તે ભુડી,

મળે ન ધણીનાં માન, લોક સૌની તે ભુડી;

મળે ન ધણીનાં માન, નારિ તે નિરભાગીણી,

મળે ન ધણીનાં માન, હોય ગુણ પણ ગુણહીણી;

૧. શબ્દાન્વયે “સુદર સંગાર”-અર્થ સુદરદાસ પાસે રચાઈને તેને મહાકવિરાજનો ઇલકાળ આપ્યો હતો.

જે મળે ન ધણિનાં માન તો, હુંહૂળી ઓ ધિક્કારશે,
કામની જનને દલપત કહે, ધણી ગણશે ત્યમ ધારશે. ૧૬૬
દોહરો.

જમ એટ મોતીતણું, જમ ઉતરી નીર;
તેમ ગુજરી વાણીનું, હાલ ગયું છે હીર. ૧૬૭
મનહર છંદ.

હાથીતણું ખર્યું હોય પણ જે રાજ્યે તેને,
ફતરું કહ્યું તો પછી ફતરું તે ફતરું;
ખરફનો ખેટ ખની તરી આવે ઉદધિમાં,
રાજ કહે રૂ તર્યું, તો રૂ તર્યું તે રૂ તર્યું;
ઉતમ કન્યાને ગણી કાઢી જે અનુતમમાં,
ઉતમ ન થાય જોડું, સૂતર્યું તે સૂતર્યું;
રાજ અધિરાજ ખુદાવંદ સુણો ખંડેરાવ,
મોતીતણું નીર તે તો ઉતર્યું તે ઉતર્યું. ૧૬૮

ઉપેદ્રવગ્ર છંદ.

રસાળ જયાંની અંતિએ રસાળા,
બ્યાપારિ બ્યામાર વિચિત્રવાળા;
રસાળ વાણી વિષયો રૂપાળા,
પ્રખ્યાત તે થાય ભૂમી ભુપાળા. ૧૬૯

મનહર છંદ.

ભૂમિને સંભાળી રસ વાળી કરવી રૂપાળી,
એ તો ક્ષત્રી કુંળનું અખંડ ખટ કર્મ છે;
કારીગર લોક સારી કારીગરી કરી લાવે,
કરી અંગીકાર સતકાર કરે પર્મ છે;
ઉલટ આણી સ્વદેશી વાણીમાં જરૂર જણી,
મોટા ગ્રંથ ગુથાવવાં મોટા જમાં મમ છે;
કહે દલપત ખંડેરાવળ ક્ષિતીશ સુણો,
એ તો અહોનિશ ધરાધીશતણો ધર્મ છે. ૧૭૦

દોહરા.

ગુર્જરીના માલેક છો, માટે ધરી ઉમંગ;
કેશ? કરાવી આપીને, કરો સુશોભિત અંગ. ૧૭૧
રથાવીને આપો રુડું, ધરણી ઉપર ધામ;
પ્રીતે તેનું પાડવું, પુસ્તકશાળા નામ. ૧૭૨
હક તેનો આપો હવે, દિલે કરી દરિયાફ;
ધનસાક્ષી છો અધિપતિ, કરો આપ ધનસાફ. ૧૭૩
એવામાં નજરે પડ્યો, નૃપ કંઠે મણિ જહ;
પેખી નૃપ મુખ સૂર્ય સમ, ઉચ્ચેઈ કવિજન એહ. ૧૭૪

કુંડળિયો.

કાંતિ કંઠ મણિતણી, આદ્રો ને અનુસાર;
શોભે નૃપ મુખ સૂર્ય સમ, પ્રતાપવંત અપાર;
પ્રતાપવંત અપાર, ખૂબ ટાણું બન્યું ખાસું,
આદ્રો ને આદિત્ય, મળે મંડે ચોમાસું;
અમૃત દષ્ટિ વૃષ્ટિ, ઘરે ભાસે નહિ ભાંતિ,
મારતંડ સમ મૂખ, મળી આદ્રો મણિકાંતિ. ૧૭૫

દોહરા.

શ્રીમંતે એવું સુણી, ધર્યો મૂછપર હાથ;
કવિયે તે દેખી કહ્યું, સુણતાં સરવે સાથ. ૧૭૬
કર મુછ ઉપર કાં ધરો, ક્ષિતિપતિ ખંડેરાવ;
કલેશ કવિના મનતણો, ભાળી ધરે ભય ભાવ. ૧૭૭
સુણી બોલ્યા શ્રીમંત નૃપ, શ્રીમુખથી સાક્ષાત;
તમે કહી તે તો ઘણી, વિવેકની છિ વાત. ૧૭૮
ભણાવીને કરવા ભલા, સૌ જનને હુંશિયાર;
તમે કહ્યો તે સર્વજા, સમજ્યો હું હું સાર. ૧૭૯

પ્રથમ નિશાળો સ્થાપવી, છે મુજ ચિત્ત વિચાર;^૧
 પછી સ્થપાશે પુર વિષે, પુસ્તકનો ભંડાર. ૧૮૦
 ફરી તમને તેડાવશું, સહાહ લેવા કાળ;
 વિદ્યાખાતું સ્થાપશું, નિશ્ચય કીધો આજ. ૧૮૧
 તે સુણીને કવિયે પછી, દીધો આશીર્વાદ;
 વચન આપનું પાળજો, રાખીને ઉર યાદ. ૧૮૨

હુરિંગીત છંદ-આશીર્વાચન.

જય જયતિ જય છે જગત જનની, આપ શર ધર અંડિકા,
 જય વૃષભવાહિનિ દનુજ દાહિનિ અખિલ ભુવન અખંડિકા;
 પદ પદ કરી પરણામ કહું, છે પાર્વતી જગ પાવની,
 ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૩
 જો બુદ્ધિવંત અનંત વળિ, ભગવંત ભડંભૂપાળ છે,
 અત્યંત દીક્ષીવંત વળિ, કૂળવંત અધિક કૃપાળ છે;
 વળી વિમળ વાણી વદનમાં, અને સદન રિદ્ધિ સુહાવની,
 ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૪
 મનરંજ કરજો મિત્ર એના, શત્રુને સંહારજો,
 સંપૂર્ણ સુખ દધ દુઃખ દળિ, સંસાર સાગર તારજો;
 સૌ સમય આપ સહાયતા, તુજ અરણુ નિર્ભય નાવની,
 ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૫
 હય હાથી સાથી હમેશ વધતા, ભાથી પણ દેજો ભલા,
 દશ દિશથી એના દેશની નર ખખિલ ઘર જાળે ખલા;
 રચિ આપ એના રાજમાં, રચના સુરુચિર રચાવની,
 ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ અખંડ કર, નવખંડ ખંડેરાવની. ૧૮૬
 ખહુ શ્રેષ્ઠ ખંદર હેમ મંદિર, સાજ સુંદર સોંપજો,
 સુણી આજ અરજી તેની મરજી, લેશ માત્ર ન લોપજો;

૧. મનના વિચાર મનમાં રહ્યા અને તા. ૨૮ મી નવેમ્બર ૧૮૭૭ માં ખંડેરાવ મહારાજ કૌશલવાસી થયા.

રમણિક રસાળા વળી વિશાળા, દે તું એના 'દાવની,
ક્ષિતિ મધ્ય કીર્તિ' અખંડ કર, નવખંડ ખડેરાવની. ૧૮૭

દોહરા.

પછી રાખીને પાંચ દિન, શુભ કીધું સનમાન;
વિદાય કીધો શુભવિધે, કવિ વિચર્યો સ્વસ્થાન. ૧૮૮

“ઇંદુપ્રકાશ” અધિપતી. વિષ્ણુ શાસ્ત્રી નામ:
તેઓ પણ હાજર હતા, તે અવસર તે ઠામ. ૧૮૯

કરે વધીલ વિશેષ શ્રમ, એ તો આડે આંક;
પણ જો દાદ મળે નહીં, વધીલનો શો વાંક. ૧૯૦

અમદાવાદની ટ્રેનિંગ કોલેજ વિષે.

(તા. ૧૪ મી જુલાઈ સન ૧૮૫૮.)

હરિગીત છંદ.

આખાદ અમદાવાદ પુર, અધિરાજ તો અંગ્રેજ છે,
ગુજરાતની પ્રખ્યાત રુડી, રાજધાની એજ છે;
જ્યાં લક્ષ લોક નિવાસ, પશ્ચિમ પાસ સાબમતી વહે,
જ્યાં વિવિધ છે વેપાર, બહુ વચ્છિયાત પણ આવી રહે. ૧
ત્યાં એક અવસર શેઠ પોતે, પ્રેમચંદ પધારિયા,
કરવા લલી કોલેજ ચિતમાં, શુભ વિચાર વિચારિયા;
સરકાર હસ્તક થોતરીસ, સહસ્ર નાણું સોંપિયું,
ઓપન સહસ્ર ઉમેરિ રચતાં, અધિક સ્થાનક ઓપિયું. ૨
દક્ષિણ દિશાએ સ્કેલથી પણ ભદ્રથી પૂરવ લણી,
કીધી લલી કોલેજ તેની બહુ સરસ શોભા બની;
પાડયું પ્રગટ પ્રતિબિંબ, હિમાચાર્યની પોશાળનું,
કે ચિત્ર સુંદર ચીતર્યું નૃપ ભોજની નિશાળનું. ૩

હાવડ^૧ સાહેબ ઇંજનીયર, નેત્રના આભાસથી,
નકશો પડ્યો નિર્મળ ભલો, જયમ પડે સૂર્ય પ્રકાશથી;
શુભ ઇંદ્રપ્રસ્થ સમાન, સર્વોત્તમ ખનાવ ખની રહ્યો,
રચનાર લેફ્ટેનન્ટ લી સાહેબ, મય^૨દાનવ થયો. ૪

આવાસ^૨ ચારે પાસ, મોટું મધ્યમાં મેદાન છે,
વસવા ઠરે મન વાંછના સુરવર સુરેશ સમાન છે;
ખુખોદાર છે શતખંડ, વસશે વાસ ત્યાં વિઠાર્થી,
પરમાર્થ માટે રચ્યા સાચા શેઠ તે પરમારથી. ૫

ચોખ્ખણ ઉપર ખૂબ ખનિયા, ખંગલાના ઘાટ છે,
પશ્ચિમ દિશા દક્ષિણ દિશાએ, વિરચી સુંદર વાટ છે;
છે પૂર્વ પશ્ચિમ પાસ તો, મનહરણ મોટાં માળિયાં,
વળી પવન આવાગમનનાં, જુગતે મુકેલાં જાળિયાં. ૬

ખડુ ખારિયો ને ખારણાં, કીધાં કમાડો કાચનાં,
નાળિયાં દિસે નવરંગ, (નાંખા) તુલ્ય સાચે સાચનાં; ૭
પરદેશી પુરમાં પરવરે તે, જુગતી જોવા જાય છે,
ભલભલા ભારે ભૂપતી, પણ ભાળિને ખુશી થાશ છે. ૮

અંજન શલાકા^૩ આદિ, નામાંકિત શહેરમાં સ્થાન છે,
તે મધ્ય જોવા યોગ્ય આ, ઉપયોગી એક મકાન છે;
જ્યાં રાવ મહીપતરામ સાહેબ, મુખ્ય માસ્તર માનિયે,
ગુણી રતનલાલ ગૃહસ્થ, આસિસ્ટન્ટ આજ પિછાનિયે. ૯

પણ મગનલાલ પુરાણી વાણી; શુદ્ધ સંસ્કૃત શીખવે,
પ્રતિ દિવસ દલપતરામ કવિતા, ઠવનની રીતી ઠવે;

૧. મયદાનવ-પાંડવોનો ઇંદ્રપ્રસ્થ મહેલ રચી આપનાર મયદાનવ હતો.

૨. આવાસ-રહેવાના ઓરડા.

૩. દિલીદરવાજા બહારની પ્રસિદ્ધ હડીભાઈની વાડી.

પંડયાજી પિતાંબર ગણિત, સિદ્ધાંત શુદ્ધ ગણાવશે,
મહેતાજી મોહનલાલ શાળા પદ્ધતિ શીખાવશે. ૯

ઇતિહાસ ને વ્યાકરણ ભણુતર પણ ભણાય ભૂગોળનું,
જાણે રસાયન રીતને ખપ તુલ્ય જ્ઞાન ખગોળનું,
નીતિ શિખીને નિત્ય નીતિમાન જ્ઞાની ગણાય છે,
મતિ તાજી ઝાઝી મેળવી, મહેતાજી લાયક થાય છે. ૧૦

સુધરાઇના સાંચાજ કે, ગુણવાન હીવા જ્ઞાનના,
ઉપયોગી મોટા એજ, ગોટા ટાળશે અજ્ઞાનના;
પારસમણિ સમ પર્શ કરી, કરશેજ કાંચન લોહનું,
ઘટશેજ એ થકી બહેમ ને મટશે મહાખળ મોહનું. ૧૧

વિદ્યાની વૃદ્ધિ સાથ વધશે, અધિક દોલત દેશમાં,
જળ વૃષ્ટિ થાતાં જેમ, તરુની વૃદ્ધિ હોય હમેશમાં;
સરકારનો ને શેઠનો, ઉપકાર ઉરમાં આણવો,
જે સાહેબોએ શ્રમ કર્યો વળી જરૂર તેના જાણવો. ૧૨

સાહેબ હોયે સ્થાપી પણ કિરણે વધી કરટીસઝી,
શુભ સર્વ રીત સહાયતા જોઈતી વળી જગદીશથી;
આ સ્થાન શોભાવાન વિરચ્યું, છે સવા એ વર્ષમાં,
પૂરું થવાથી પ્રવેશ કીધો, હોંશ ને વળી હર્ષમાં. ૧૩

ધનુ સાલ હાલ અઢારસે, અડસઠતણા જુલાઈમાં,
વળી દિવસ તો ચોવીસમાં, સર્વોપરી સરસાઈમાં;
કીધું વિશેષ પ્રવેશ મુહુરત, સજ્જનોની સભા ભરી,
કવિએ સભા રંજન કરી, તે આજ કવિતા ઉચરી. ૧૪

દોહરો.

સભાપતિ હરખે અતી, ખડુ વિધિ ખારોડેલ;
જન્મભૂમિમાં જોઈને, સુંદર સ્થાન થએલ. ૧૫

૧. દોહરો—અઢારસે ઉપર લલી, સત્તવનની સાલ;
‘દોષે સ્થાપી હોંશથી, આ ટ્રેનિંગ નિશાન.’

જુના નવા મહેતાજીઓ વિષે.

ઢાહરો.

નામે મહેતાજી લલે, લેદ ઘણો છે ભાધ;
પાંસઠનો^૧ જુલાધ ને જુઓ આજ જુલાધ.

૧૬

ઝાડની શોલા.

ઢાહરો.

કડવો ખાટો રસ કહું, ચઢવો પ્રાઠ પહાડ;
એવાં આંખલી લીંખડા, ઝુકી રહ્યાં છે ઝાડ.

૧૭

મનહર છંદ.

આદરે અભ્યાસ દીલ શ્રમથી હિદાસ થાય,
પ્રથમ પિછાને પ્રાઠ ચડવો પહાડ છે;
કડવો લાગે ને કાં તો ખરું દીલ ખાટું થાય,
વિષમ પરિશ્રમનો પ્રથમ વદાડ છે;
છે તો છાયા સુખકારી શીતળતાવાળી શુદ્ધ,
લાયક થયા પછી લાખેણાં ઘણાં લાડ છે;
દાખે દક્ષપત એજ દાખલો દેખાડવાને,
ઝુકી રહ્યાં આખલી ને લીંખડાનાં ઝાડ છે.

૧૮

ઢાહરો.

નિશ્ચય દિવસ નવાધનો, આ અવસર છે એજ;
જન કોઈ નહિ જાણતું, કદી યશે કોલેજ.

૧૯

૧. સને ૧૮૬૫ માં રોસરાએ દેવની ખાત્રી કરી હતી.

આપારાવ ભોળાનાથ લાઘવેરી વિષે.

(તા. ૧૨ મી જાનેવારી ૧૮૭૦.)

દોહરા.

- જે રૂપાળા રાજવી, નિપુણપણના નાવ;
કુળ દિપક તું કયાં જઈ, વસિયો આપારાવ. ૧
- કુનિયામાં થોડા દિવસ, દીધો તે દેખાવ;
વિખ્યાતિ આઝાં વરસ, રહેશે આપારાવ. ૨
- મમતા તુજ મેળાપની, ડહાપણના દરિયાવ;
મિત્ર ઘણાના મન વિષે, રહી ગઈ આપારાવ. ૩
- તુજ વિજેગનો તેહને, ઘણોક સાલે ધાવ;
નકી જાણુજે તે “ નહિ, રૂઝે ” આપારાવ. ૪
- ધૈર્યની ધૃષ્ટા થકી, બન્યો અયોગ્ય બનાવ;
એ તે સૌને યાદમાં, રહેશે આપારાવ. ૫
- અકળ ગતિની આગળે, કોણ કરે અટકાવ;
ઉપાય એકે એહનો, રહ્યો ન આપારાવ; ૬
- પ્રાણ બદલ તુજ પ્રાણનો, બની શકે ન બચાવ;
નહિ તો અહીં તુજને નકી, રાખત આપારાવ. ૭
- થોડી વયમાં સ્થિર કર્યો, ખડુ જશતણો બિછાવ;
સદ્ગુણનો સાગર હતો, રુડો આપારાવ. ૮
- હતો નાગરી નાતમાં, હીરો હેમ જડાવ;
શોભા સારાભાઈની, રક્ષક આપારાવ. ૯
- ગુણ રુડો ગંભીરતા, સુંદર શાંત સ્વભાવ;
વય થોડે પણ વૃદ્ધતા, રાખી આપારાવ. ૧૦
- સૌ તારા સ્નેહી મળી, જરૂર કરી જમાવ;
યદદાસ્ત તારી અહીં, રાખી આપારાવ. ૧૧
- આ પુસ્તકશાળા તણો લેશે લોકો લાવ;
નિશ્ચય તારી નામના, રહેશે આપારાવ. ૧૨

પિતાના પ્રેમ વિષે.—શાહલવિકીરિત વૃત્ત.
 વારી પુત્ર વિયોગનાં નયનથી, પાડે પિતાઓ ઘણાં,
 પામે પાત્ર વિના પછી પ્રલયતા, ખિંદુ બધા તે તણા;
 આપારાવ સુપુત્રના સ્મરણનાં, જે નીર નેત્રે ઝરે,
 આ શાળા સ્થળથી હમેશ રહેશે, પ્રખ્યાત પૃથ્વીપરે. ૧૩
 કુંડળિયો.

લૂખાં લાડ કરે ઘણાં, પિતા પુત્રને કામ,
 આપારાવ લડાવિયો, દશ હજાર દૈ દામ;
 દશ હજાર દૈ દામ, નામ નિશ્ચળ કરી રાખ્યું,
 ધન્ય પિતાનો પ્રેમ, લલા જન સૌએ લાખ્યું;
 બીજાં માત ને તાત, ભમે થોડાં દિન ભૂખ્યાં,
 કુટે કરે કલ્પાંત, લાડ તે તો સૌ લૂખાં. ૧૪

નિરાશ્રિત સ્થાન વિષે.*

(તા. ૧૨ મી અક્ટોબર ૧૮૭૦ ની સાંજે.)

દોહરો.

જગત વિષે જન જાતિનો, જાણી ધર્મ જરૂર;
 દુઃખ છેદો દુનિયાતણાં, ઉદારતા ધરી હર. ૧

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઉદારતા અંતરમાંહિ આણો,
 દુઃખી જનોનાં સહુ દુઃખ જાણો;
 અરે દયાળુ દીલમાં થઈને,

---

* અમદાવાદમાં નિરાશ્રિત કુંડ સ્થપાયું, તે વિષેની સભામાં આ કવિતા કહી હતી. નવારસું અને અચક્ત એવા હરેક જાતના માણસને ત્યાં રાખીને તેઓને ખાવાનું પહેરવાનું આપવામાં આવતું, અને બાલક રસો-મયા રાખ્યા હતા.

ઘો આશરો લોઠ નિરાશ્રયીને.

૨

પીડા ઘણી પામર લોઠ પામે,

ઠરે ઠહો તે જઈ કાણુ ઠામે;

રડે બિચારા દુઃખમાં રડીને,

ઘો આશરો લોઠ નિરાશ્રયીને.

૩

સૌ માણસો એક કુટુંબી છેએ,

તે વાતનું તત્વ તણ ન દેએ;

લખાણ આ લક્ષ વિષે લખને,

ઘો આશરો લોઠ નિરાશ્રયીને.

૪

અરે વિચારી ઉરમાંહિ આવું,

પ'ડે કદી પેટભરા ન થાવું;

જનો તણાં દુઃખ જુઓ જઈને,

ઘો આશરો લોઠ નિરાશ્રયીને.

૫

સુખેથી સંપાદન જે કરો રે,

વિચારી તેમાં થકી વાવરોરે;

શતાંશનું દાન સદા દઈને,

ઘો આશરો લોઠ નિરાશ્રયીને.

૬

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

ભાળી એક બિખારિણી ભટકતી, આંખે અપંગા અરે,

પાસે ખાળક છોક ખે વરસનું, કલ્પાંત ભૂખ્યું કરે;

દેખી દીલ દયાળુનું દહનતા, પામે બહુ પેરથી,

આપે શેર અનાજ એક દિન તો, શું થાય તે શેરથી. ૭

દોહરા.

એવાં દુઃખીયાં અતિઘણાં, રખડે થઈ હેરાન;

જમવા તેને જોઈએ, સ્થિર રહેવા સંસ્થાન.

૮

સ્થાન નિરાશ્રિત કારણે, આજ થયું આ ઠામ;

જે સુજનોએ નિર્મિયું, ધન્ય તેનાં ધન ધામ.

૯

શાદ્દલપિકીડિત વૃત્ત.

છોટાલાલ તનૂજ આજ સુગુણી, શ્રીમંત સાઠોદરા,
આગેવાન થઇ નિરાશ્રિતતણી, સારી કરી સભરશ;
પીડાતા જન આપ પાપરણથી, ટાળીજ તેની વ્યથા,
છાજે છે રણુછોડ નામ શુભ તે, સાર્થો કર્યું સર્વથા. ૧૦.

દોહરા.

ખારોડેલ ખિરાજિયા, સભાપતી સરદાર;
જરૂર જાણો જોડના, ઉમદા અધિક વિચાર. ૧૧.
મુજ કવિતા સંગ્રહ વિષે, મળશે ઠામોઠામ;
ખારોડેલની વારનાં, ઉમદા આવાં કામ. ૧૨.
આ કારજનો અતિ ભલો, પ્રભૂ કરે પરિણામ;
આશિષ આપે એટલી, દિલથી દલપતરામ. ૧૩.

ક્રિમેલ ટ્રેનિંગ કૉલેજનું ખાત સુદર્ત.

(તા. ૨૨ મી આગસ્ટ ૧૯૭૪: સંવત્ ૧૯૩૦ ના
આવણુ સુદિ ૧૦ વાર શનિને રોજ ગાયેલી કવિતા.)

દોહરા.

સ્ત્રીશિક્ષક શાળાતણી, ખરી હતી ખહુ ખોટ;
બેચરદાસે તે કરી, કર્યો કાતિના કોટ. ૧
ધન ધન અવસર આજનો, ધન સુદર્ત ધન વાર;
નારી કાજ નિશાળનું, કીધું ખાત શુભકાર. ૨
ધન્ય ધન્ય આ ધરણિને, ધન્ય દિવસ અવદાત;
અતિ ઉત્તમ તો આજ થૈ, શુભ કારજ શરૂઆત. ૩

હરિગીત છંદ.

શુભ કાળની શરૂઆત થૈ, રજિયાત સૌ હૃદયે થયા,

આશીષ યેચરદાસને દે દેવની હોજો દયા;
આ કામનો આરંભ કરી, પૂરી અમારી આશને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ યેચરદાસને. ૪

કડવા કુળે કાયા ધરી, પણ મન વિષે મિઠાશ છે,
પુરનો ભલો સ્થિર ચાંભલો, પરદેશ કીર્તિ પ્રકાશ છે;
આ સમય સૌ અંતર થકી, અરણ કરે અવિનાશને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ યેચરદાસને. ૫

સુત એક શંભુપ્રસાદ છે, મહાલક્ષ્મિ પુત્રી નામ છે,
જર ખરચી જોના નામની, શાળા સળ આ કામ છે;
હિદારતાનો આંક વાળ્યો, કાઢી સર્વ કથાશને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ યેચરદાસને. ૬

ભાસ્કરાચાર્યે પુત્રિનું^૧, રચી અંથ નામજ રાખિયું,
તેમજ પિતાએ પ્યારથી, ભલિભાત અહિં પણ ભાખિયું;
આ પુણ્યથી પરિપૂર્ણ પામી, અધિક કીર્તિ હજાશને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ યેચરદાસને. ૭

અતિ ધન્ય છે એ પુત્રિને, વળી જન્મિ જોના ઘર વિષે,
એવા દિસે અવની વિષે, વિરલા નરો પણ નર વિષે;
જગમાં ઘણા દિન જીવજો, હરકત જોને હુતાશને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ યેચરદાસને. ૮

પર દુઃખ દેખી દિલ તપે, દિલ થઈ હિદાર દયા ધરે,
તે કાપવા લવલેશ કલેશ, વિશેષ નાણું વાવરે;
આપી ભુખ્યાંને અંનદાન, હરે સુધા પિપાસને^૨,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ યેચરદાસને. ૯

દુઃકાળથી દુખિયા દિઠા, જન કે દુખી જન દેહના,
પરદેશી હો કે દેશી હો, ઉતાપ જાણ્યા એહના;

ત્યાં રોઠ રૂપિઆ આપીને, વળી ઠાપિયા ઠંઠામને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૧૦

કરી ધર્મશાળા ધર્મથી, ખાતે દવાખાનું ઠર્યું,
કોલેજમાં દશ સહસ્ર દે, પ્રાર્થના મંદિર આદર્યું;
શાળા કરી સંસ્કૃત તણી, અંતર ધરી હિલ્લામને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૧૧

પ્રખ્યાત જેના પૂર્વજે પણ, પદવી હતી પામિયા,
હાકમે લીધું “હોથી”પદ, વળી જગમાં જશ જામિયા;
લશ્કરી પદ વળી સરસ લીધું, વધારી વિશ્વાસને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૧૨

અહાહુર રાવ ખિતાબ પામ્યા, ચાંદ પામ્યા ચળકતો,
જરિયાન વાળો શાલ જેટો, ધરણી સૂધી ઢળકતો;
જશ જેહનો શોભાવશે, અહુ હાલના ઇતિહાસને,
સર્વેશ સંપત સરસ દે, દર વરસ ખેચરદાસને. ૧૩

દોહરા.

ખેચરદાસે અહુ લાડું, કર્યું આજ આ કામ;
આશિષ નિજ અંતર થકી, દે છે દલપતરામ. ૧૪

સફર સંગ્રહસ્થાનનું સંક્ષેપે વર્ણન.

(તા. ૨૩ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૬૮ ને રોજ લેખકયું હતું.)

દોહરા.

વળિ વળિ અતિ વિનનિ કરું, લળિ લળિ લાગું પાય;
સરસ સ્વયંવર વર્ણનું, શ્રી હરિ કરે સદાય. ૧

જન મન વિવાની રુચિ, તે વિવારુચિ નામ;
કહું સ્વયંવર તેહનો, થયો ભૂગુપુર દામ. ૨

વિવારુચિ જન્મી હતી, ભરતખંડ મોઝાર;
અહિંથી આદર્શ થઈ ધર્યો, યુરોપમાં અવતાર. ૩

વનિતા શુભ વિવારુચિ, નિર્મળ જોતું નામ;
પ્રગટી દેશ યુરોપમાં, લાયક લાંડન ગામ. ૪

માતા સુમતિ નામ છે, ચતુર પિતા સુવિચાર;
ઉત્તમ કુળમાં અવતરી, પુત્રી પરમ પ્રિયકાર. ૫

ધંદ્રવિજય છંદ.

લક્ષ્મીથી પણ લક્ષ ગણી, સુવિચક્ષણ ને શુભ લક્ષણવાળી,
સો ગણી શુદ્ધ સરસ્વતીથી, રતિથી અતિ રંગસુરંગ રૂપાળી;
પારવતીથી પવિત્ર પરાક્રમી, કોણ હિસાબ વિષે મહાકાળી,
દિલ રીઝે દસપત કહે, સુવિચાર સુતાતું સ્વરૂપ સંભાળી.

છર્યો.

વિવારુચિ વમ ખાળ, દિસે દિપમાળ ઉલોતે,
યેથી રીઝે પુરખાળ, પ્રગટી જનપાળક પોતે;
સ્વાર્થ ને પરમાર્થ, જથારથ જુગતે જાણે,
ધરમ કરમનો મરમ, પરિપૂર્ણ પિછાણે;
સજતી સદ્ગુણ સદાચરણ, સર્વ પ્રકાર દિસે શુચિ;
હુનિયા જન દેખીને કહે, વાહ વાહ વિવારુચિ. ૭

ધંદ્રવિજય છંદ.

દગુણ સવ પ્રકાર શિખી, વળી સર્વ પ્રકાર શિખી શુભ શિક્ષા;
ટવ ટળી અખળાપણનીજ, રહાપણની દિલમાં ધરી દીક્ષા;
લાયક થઈ લઘુતાઈ ઘટી, પ્રગટી ઉર સાર અસાર પરીક્ષા,
લાગી કરોડ રીતે કરવા, વરવા વરને નરરૂપ નિરીક્ષા. ૮

છપ્પય છંદ.

વિમ્બ સન્નિધર વૈરય, શૂરનાં સદન સંભાળ્યાં,
મરહીમાર અમાર, તેતણાં મર નવ ટાળ્યાં;

ચુલ્લ ચોર અંડાળ, જાત જુલ્મીન જુગારી,
 દુષ્ટ દંભી કે દોડ, ભાંડ ભટકેલ ભિખારી;
 જ્યાં જ્યાં જઈને જોઈએ, સમગ્ર અશુભિ કે શુભિ,
 પદ્મ કિમે વિલાયત દેશમાં, વાત્ર વાત્ર વિચારુચિ. ૯

કંડિવિનય છંદ.

કયાંઈક કંથ શુભે શુભ મંચડિ, કયાંઈક ચાનનું ઠાગ કરંતી,
 કયાંઈક શિલ્પ ક્રિયા સગતી શુભ, કયાંઈક ને વણને વિચરંતી;
 કયાંઈક કંચી ચઢી અતિ અંખરે, કયાંઈક કંચિ અતી કલરંતી,
 લાયક દેશ વિલાયત માંડિ, વિચા રુચિ વેપ વિશેષ વરતી. ૧૦
 જ્યાં વય કાંઈ કિયોરિ થઈ જઈ, ગોરિ સહી શુભવંતિ જણાઈ,
 માન મન્યું મહીપાળ તણું, મહીપાળ દુરુર જાતર જણાઈ;
 તાણી લીધાં મન માનવિનાં જણ, તે શરી તે જણ તર્ક તણાઈ,
 દિમિ વધી દલપત કહે, પછી વિશ્વવિંય અતિયે વખણાઈ. ૧૧

મનદુર છંદ.

ગોસાનું મદન છે વદન વિધુવદનીનું,
 મદનને મદ ન રહે નહી નિહાળતાં;
 રમના મરમના મરમ રમ શા વખાણું,
 જાણું જાય શુભ ન જણાય જણી વાળતાં;
 દાંત દેખવાની ખાંત ખાંતીલાને જૂથ થાય,
 દાંત કે દાડમકળી ખાંત પડે ભાળતાં;
 ટકી ટકી તાકી રહે ને ભણી તમામ શોક,
 ટળવળે ટોળે મળી ટળે નહીં ટાળતાં. ૧૨

ટુંકે વરખાર તણ તીરથમાં નપ કહે,
 ટુંકે કર લીધી પેટ કાપવા કટારિયો;
 ટુંકે જાત જાતરીને જીવે મંત્ર જાપ કહે,
 ટુંકે શોધી શોધી ચિત્તવૃત્તિને સુધારિયો;

દૈક ગ્રંથ પંથ અવલોકન અનેક કરે,
 દૈક ભમે ભૂતળમાં બની બ્રહ્મચારિયો;
 વદે દક્ષપતરામ વિષ્ણુચિ માટે આમ,
 વિહ્વળ થયાં વિશેષ સર્વ નરનારિયો.

૧૩

વિષ્ણુચિવચન-છાંદો.

ગમન કરતાં ગુપ્ત, પવનને પણ લઈ પકડી,
 ચપળા ચંચળ ચાલ, જરૂર તેને લઈ જકડી;
 પ્રમળ અનળ જળ જેહ, મજુર થઇ કરે મજૂરી,
 રવિ ચિત્રો રચનાર, હુકમ ધરનાર હજૂરી;
 આકર્ષણ અકળ અદર્શ છે, એ પણ લઈ ઉપયોગમાં,
 વળી એમ વદે વિષ્ણુચિ, અક્ષળ ન રહું ઉદ્યોગમાં.

૧૪

કેળું પૃથ્વીનું પેટ, ઠેકથી થાગ મગાવું,
 ગ્રહ ગતિ ગજથી ભરું, મેરુ શિર લાત લગાવું;
 નિધિ જળનું નિર્મોણ, જથારથ હું કરી બાણું,
 વાતાવરણ અનંત, અંત તેનો ગણી આણું;
 ગતિ અતિશય કરું ગરુડથી, એમ ઉડું આકાશમાં,
 ખુબ જોળા કરું ક્ષિતિ જોહીને, ઉતરું એ અભ્યાસમાં.

૧૫

દાહરા.

પૃથ્વી પવન પાણી કેળું, કેળું શશિ સૂર્ય પ્રકાશ;
 અંત ન પામું એવડો, એક અકળ આકાશ. ૧૬
 સાહેબ લોકોએ કર્યો, ચિત્તમાં એમ વિચાર;
 વિષ્ણુચિને લઇ જવી, ભરતખંડ મોઝાર. ૧૭
 ભલકે કરવી ભરતમાં, સુડી સ્વયંવર સીત;
 જેતાં જનના મન વિષે, પૂરણ ઉપજે પ્રીત. ૧૮
 લઇ વિષ્ણુચિ આવિયા, ભરતખંડ મોઝાર;
 ભરતભૂમિએ ત્યાં કર્યો, તે રુચિનો તિરસ્કાર. ૧૯

સરતભૂમિ વચન.

લેડિ ટળી લાડી થવા, આવી તું આ કાળ;

તો તુજને તુચ્છકાર છે, પેઠી નહીં પાતાળ. ૨૦

વિદ્યારુચિ વચન-ઈદ્રિવિનય છંદ.

તું તુચ્છકાર મને ન કરીશ, તને અગણિત જને દરી એહી,
રાણી મટી મુગલાણી થઈ, વટલાણી વળી તું મનાણી મરેહી;
વધ વિગેષ વીત્યાં દુઃખદાયક લાયક લેડિ હવે ખની ખેહી,
આપણી એખ સંભાળ તું સાપણી, પાપણી કેમ પતાળ ન પેહી. ૨૧

દોહરા.

રચ્યો સ્વયંવર ભર્યમાં, શોભા સજ્જા અમાપ;

ત્યાં ગ્રીવસં સાહેબ થયો, વિદ્યારુચિનો ખાંપ. ૨૨

વિવિધ વિષય વાણી સુણી, કદી નકરે નહિ કોપ;

પરમાર્થે પરિશ્રમ કરે, હોંશે સાહિબ હોપ. ૨૩

જનજ કલેકટર સાહિબો, સુરત ભર્યના જેહ;

ખીજ અમલદારો ખન્યા, માંડવિયા જન તેહ. ૨૪

સન અદારસે અડસઠે, શુભ સપટેખર માસ;

તારિખ ત્રેવિસમી દિને, કીધો વિવા વિલાસ. ૨૫

નિર્ધન ને ધનવાન જન, અધિક મળ્યા એ દાર;

વરવાને વિદ્યારુચિ, ઉરમાં હરખ અપાર. ૨૬

દમયંતી સીતાતણા, થયા સ્વયંવર જેમ;

શીડ સરાઈ ભર્યમાં, એ અવસર પણ એમ. ૨૭

ફિટબરાહ સીમાર સર, ગુંણી ગંવરનર જેહ;

પ્રીત સહિત પધારિયા, તે ઉચ્છવ પર તેહ. ૨૮

કુમાર દાજરાજી, વર્ધમાનપુર નાથ;

તેણે દસપતરામને, સોંઠાડ્યો નિજ સાથ. ૨૯

મનહર છંદ.

વિઘારુચિ નામે રુડી કન્યાના વિવાહ માટે,
ભારે ભારે ભૂપ ભેળા થયા ભગુસ્થાનમાં;
મંડપની શોભા માટે માંડી મહા મૂલ્ય ચીજો,
વાજિત્ર વિચિત્ર વાજે ગાય ગીત આનમાં;
દમયંતી દ્રૌપદી કે જનકીનો જવો થયો,
એવોજ સ્વયંવર આ એપે અનુમાનમાં;
કેને કંઠે વરમાળા કહે દલપતરામ,
રોપશે રસિલી જોગ જાણીને જહાનમાં.

૩૦-

સુધારાનું શુદ્ધ રૂપ છાતીમાં ન છતાં જોયો,
સુધારાની ધામધુમ ઉપરથી ધરશે;
જમ સ્વયંવર વિષે બુદ્ધાઓ બેઠેલા ગાલ,
બુવાની જણાવા લલી સોપારીઓ ભરશે;
દેખાદેખી ડોળ ધાલી હોંશ ધરી હોડે હોડે,
કોડે કોડે મુંછ કેરા કેશ કાળા કરશે;
કહે દલપતરામ હગાધને તેજ હામ,
વિઘારુચિ વનિતાને કહે કેમ વરશે.

૩૧

દોહરો.

મંડપ મધ્યે ખેસવા, દે. રૂપેયા પાંચ;
ટિકિટ ખરીદે લોક ત્યાં, જાણી દીધી લાંચ.

૩૨

ઉધોર છંદ.

આલ્યા કર વિષે રમાલ, આલ્યા ચટકતી શુભ ચાલ;
વાહન વિબ્રુધનાં વૈમાન, ઉરમાં અતિ ધરે અભિમાન. ૩૩
આવ્યા માંડવે જ્યાં એમ, બીડ ભરાઈ બુદ્ધે જેમ;
ઉપરા ઉપર પડતાં અંગ, છુટયા સ્વજન અનુચર સંગ. ૩૪

પડતી કોઠને શિર પાગ, લાગે કોઠના તન લાગ;
 ફરતાં પાછું નવ ફરાય, જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાં પીલાય. ૩૫
 વાગે ચાખકાના માર, લાગ્યો સર્વ જનનો સાર;
 શું ધનવાન તેમ ગરીબ, પડતી લાત ધીબોધીબ. ૩૬

ધન્દ્રવિજય છંદ.

હાકમ હાથ ચલાવી હઠાવે,
 હઠે ચડી કૈક હઠે ન હઠીલા;
 તોરણને છખવા છક ભેર,
 છલંગ ભરે નર છેલ છખીલા;
 ઘોઠણ પાઠ પડ્યોજ ઘખોધખ,
 ધીરજ છોડી પ્રડયા પછી ઢીલા;
 લોક કરે અવલોકન લક્ષ,
 બની અવલોકન લાયક લીલા. ૩૭
 કાયર કૈક ગયા કહી એમ,
 સ્વયંવર આજ પછી નહિ આવું;
 કૈક કહે હકની હમણું,
 ધરી યાદ ફરી ફરિયાદ અલાવું;
 માંડવિયે અપમાન કર્યું પણ,
 હાલ હવે પછી ચાલ ચુકાવું;
 માફ કરું મરબદ ધરી,
 નહિ તો નિસંશય લાત લગાવું. ૩૮

દોહરો.

નામ સંગ્રહસ્થાન પણ, કહે સંકટસ્થાન;
 મોટા મોટા મહીપતિ, મન પામ્યા અપમાન. ૩૯

સંગ્રહસ્થાનની વસ્તુઓ વિષે.

મનહર છંદ.

અમરવેલી સમાન, શેલીત સંગ્રહસ્થાન,
વેરાવ ઘણામાં છળી સુંદર છવાઇ છે;
વિવિધ પ્રકારના પદારથો અપાર રૂપી,
પાન રૂળ કુલે કુલી ફાલીને ફેલાઇ છે;
દેશ દેશના નરેશ દેખવા વિશેષ મળ્યા,
ખેશ ખેશ ખેલે દેખી નૌતમ નવાઇ છે;
કહે દલપતરામ કહો નહી કયું ગામ,
કાયાં એનાં બીજ વેલી ક્યાંથી વિસ્તરાઇ છે. ૪૦

ઢાહરો.

પુસ્તક એજ પિછાણજે, બહુધા એનાં બીજ;
મૂળ વિલાયત મુલકમાં, બગુપુર ભણી ગુકીજ. ૪૧

ગાયકવાડની હીરામોતીની આદર વિષે.

મનહર છંદ.

આદર કરીને જોતાં આદર હીરામણિની,
અન્યને અનાદર કર્યાનું આવે હિરમાં;
કિમત તો તેની કહે તોળી તેર લાખ તુલ્ય,
રાશિઓ સહિત રાજે નવે ગ્રહ નૂરમાં;
જાણે શણગારી સારી મારી કાહિનૂરતણી;
બણી ઠણી રહી હિંદુ હાકમ હજુરમાં;
દાખે દલપતરામ શેલાબયું સંગ્રહસ્થાન,
પ્યારી મારી તે બહે પધારી બગુપુરમાં. ૪૨

તરેહ તરેહનાં ઓસડિયાં વિષે.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ઔપધ સત્ત્વ મહત્ત્વ મળ્યાં ખડું,
તત્ત્વ વિચાર કરો પણ તેમાં;
ઔપધ તો જન જીવનું જીવન,
જીવનદાન તણા ગુણ જેમાં;
ઔપધ ચિત્ત ચહે જન સવ,
કહે દલપત રહે ગુણ કેમાં;
વિક્રમ, ભોજ, જીવે હજી જે થકી,
ઔપધ એવું કહો કિયું એમાં.

૪૩

પ્રાણીઓ વિષે.

દોહરો.

પુર પુર ફેરા પ્રાણીનો, ઠાઠ મળ્યો આ ઠાર;
સંજ્યા સ્વલ્પ મનુષ્યની, પણ તો અપરમપાર.

૪૪

એકે મોંઠા રથ વિષે.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ભારતમાં રથ પારથનો,
અતિ ઉત્તમ આ રથ એજ દિસે શું ?
કે થઇ રક્ષાણી રાણી કૃતારથ,
આ રથથી પણ એમ થશે શું ?
કે કહું ભૂપ ભગીરથનો રથ,
જાનહવી એ રથ સાથ જશે શું ?
કે રથ રામ નરેંદ્ર તાણો,
અમરેંદ્રતાણો રથ આજ હશે શું ?

૪૫

છેક નાનો એક રથ હતો તે વિષે.

દોહરા.

વૃષભ જોતર્યો વામણો, વામણ રથ આકાર;
આ રથમાં આંખ્યા હશે, વામન ખલિ દરખાર. ૪૬

પુનાનાં માટીનાં પુતળાં વિષે.

પેખ્યાં ઉત્તમ પુતળાં, આદમ તન આકાર;
શોભીતાં છે સરસ પણ, તે નહિ નર અવતાર. ૪૭

ઈંદ્રિવિજય છંદ.

તર્ક વિતર્ક નથિ તલભાર,
નથી તલભાર ભણ્યે સુથિ થાતી,
સાર અસાર વિચાર વિષેની,
જરા પણ ખુદ્દિ નથીજ જણાતી;
કાવ્યકળાથી કદી ન રીઝે,
કવિતા સુ રસિકી નથી સમજાતી;
દેખી છખી દલપત કહે,
કદિ જાણવી તે નહિ માનવ જાતિ.

દોહરા.

અસ્ત્ર શસ્ત્ર ને વસ્ત્ર ખડું, વિચિત્ર ચિત્ર પેવિત્ર;
અનેક એવી વસ્તુઓ, મળીને નિરખે મિત્ર. ૪૮

ગુલાબનાં ફુલ.

ગણું આ ફુલ ગુલાબનાં, પેખી સુવાસ પ્રસંગ;
કે કહું કુંસુમ કુંસુમીનાં, જ રુડો દે રંગ. ૪૯

મનહર છંદ.

કસુંબાના ફુલનો અમૂલ્ય રંગ સંગતિથી,
અન્યને ચઢે તો કીક મતલબ એજ છે;

યાન યાનથી મજાવી થાપી એક યાનકમાં,
 રત્નખસ ઠરવાની તદખીર તેજ છે;
 ખરી દિલ ખાંત ધરી પૂરો પરિશ્રમ કરી,
 હાથ લાલ કરી હાલ દેથે હરખેજ છે;
 કહે દલપતરામ કરે છે આ દેવું કામ,
 શ્રીવત્સ આણેખ અંગરેજ રંગરેજ છે.

૫૧

(મતલબ કે શુલાખનાં અથવા કસુંબીનાં કુલ જેવા ગોરા
 કોટીનો રંગ મન ઉપર ચઢાવવાની તદખીર શ્રીવત્સ આણેખ
 કરે છે.)

આતમખાણ.

ઢોહરા.

સુણો સજ્જનો મેં દિહું, અચરજ એક અધાગ:

નદી નર્મદા મધ્યમાં, યગદી અદભુત આગ.

૫૨

મોટા નાવ વિષે રચ્યાં, આતમખાણ આડ;

સળગ્યા તે તો જાણિયે, જવાળામુખી પહાડ.

૫૩

રંગ રંગ તારા ખરે, રાતા લીલા શ્વેત;

લેતાં જનને કિપજે, કંઈકામાં ખડુ હેત.

૫૪

એ રીતે સંક્ષેપમાં, સર્ય સંશ્લેષસ્થાન;

વર્ણન કર્યું વિવેકથી, વાંચો જન શુણવાન.

૫૫

સંશ્લેષ રાખો સર્વદા, સર્વ ચીજ સમાન;

તે દેખી દલપત કહે, શુણિજન પામે જ્ઞાન.

૫૬

વર વરવા વનિતા ગમ્, વર વરવા મન ધાય;

વર વરવા તૈયાર પડુ, વરવાને ન વરાય.

૫૭

મુંબાઈ વિષે.

શાદૃશવિકીરિત વૃત્ત.

દેવી દેવ સમાન માનવિ દિસે, વૈમાન શાં વાહનો,
 શોભા સુંદર મંદિરોની નિરખી, મેળો મહોત્સાહનો;
 શું હું જાણત છું ખરેખર આહિ, કે સ્વમની વાત છે,
 સાચું મુંબૈ નામ આ શહેર છે, કે સ્વર્ગ સાક્ષાત છે. ૧

સુલક્ષા છંદ.

અધિક વિભૂતિ છે આપતી અંગમાં,
 કોટમાં છે બહુ શ્રેષ્ઠ માળા;
 નળવડે નીર પીને તજ નળવડે,
 કરતી નાળીકિયા કરણ આળા;
 ધુણિયો ધખતી કામકામે ધરી,
 આગખોટે છે અગમગતી જવાળા;
 નામ મુંબઈપુરી નિરખી દસપત કહે,
 જળધિ તટ જોગણી જાત ખાળા. ૨

અર્થ:—શરીરમાં વધારે ભભૂત લગાવેલી છે, અને ગળામાં
 બહુ મોટી માળાઓ છે, અને તે નાળીકિયા કરવાના આળા ને
 છે, તે એવી રીતે કે ચેટના નળવડે પુઠેથી પાણી ખેંચે છે,
 અને નળવડેજ પાછું કાઢે છે, અને આસપાસ ધુણિયો ધખતી
 છે, અને અગમગ થતી આગની આળ ખોટે છે, એટલે આખે છે.
 મતલબ કે આગના ભડકા મોંમાં લે છે. “તેનું” નામ મુંબાઈ
 પુરી છે, (જોગણીના નામ ગિરી, પુરી, ભારથી, વગેરે હોય છે.)
 તે ખાળા જોગણીને સમુદ્રને કાંઠે દીઠી.

બીજો અર્થ:—એ શહેરના અંગમાં એટલે ભાગમાં ઘણી
 વિભૂતિ એટલે વૈભવ છે, ત્યાં બહારકોટ અને કોટ કહેવાય
 છે, તે કોટમાં મોટા મોટા માળા બહુ છે; અને નળવડે વિહાર

નામના તળાવનું પાણી લે છે; અને ખીજા નળવડે એટલે ગટરવડે પાણી પાછું કાઢી નાંખે છે. એવી રીતે નાળીકિયા કરવાના આળા કરે છે; અને તે શહેરમાં ઠેકાણે ઠેકાણે ઇંજનની ધુણિયો ધખતી છે. વળી ત્યાં આગખોટમાં અગમગતી આળ છે. કવિ કહે છે કે તેનું નામ મુખાઇ ગણીએ, તે નામ નારીજાતિનું છે, અને તે સમુદ્રને કાંઠે છે.

ભુજ'ગી છંદ.

જનો દેશ દેશોતણા ત્યાં ફરે છે,
જુદી વાણી ને વેપ જુદા ધરે છે;
દિસે જાણિયે ધશ્વરે ધારી લીધું,
જનોનું ભલું સંવ્રહસ્થાન કીધું. ૩

દોહરા.

લોકાની લક્ષ્મી ખધી, છે મુખાઇ મોઝાર;
જેણે મુખાઇ જોઇ નહિ, અક્ષળ ગયો અવતાર. ૪
વગર ખગાઇ ગાયનું, કરે ન દાન જહાન;
મુખાઇ મસ્છરથી ભરી, પોટુંગિજે દત્તદાન. ૫

દ્વિઅર્થી—મનહર છંદ.

પૃથ્વી પોલાણ પાણી પવન ને તેજ મળી,
પંચતત્ત્વમય જેના પાયા તો રચાયા છે;
જે માંડી અનંત અજ સુર ને અસુર છે,
અસંખ્ય લોકપાળ પણ ઉપજી સમાયા છે;
કામકામ લાળીએ ભૂગોળ ને ખગોળ ગોળા,
લાયક અલેખે લોક લખતાં લખાયા છે;
કહે દલપત જ્યાં અપાર પારવતી પતિ,
મહામાયા પુરી તો પ્રત્યક્ષ મહામાયા છે. ૬

અર્થ:—પૃથ્વી, આકાશ, જળ, તેજ, અને વાયુ મળીને પાંચ તત્ત્વોથી જેનાં મૂળ રચાયાં છે, અને જેમાં અનંત એટલે શેષનાગ,

અજ એટલે બ્રહ્મા, દેવ તથા દૈત્યો છે, અને ઇંદ્ર વગેરે અસંખ્ય લોકપાળ જેમાં ઉપજીને સમાઈ ગયા છે, અને ઠેકાણે ઠેકાણે ગોળાકાર આકાશ અને પૃથ્વીઓ દેખાય છે, અને લેખું ન થઈ શકે, એટલા લાયકીવાળા લોકો શાસ્ત્રમાં લખતાં લખાયેલા છે, અને જ્યાં પાર આવે નહીં એટલા શિવ અથવા રુદ્ર છે, એવી સંપૂર્ણ મહામાયા એજ પ્રત્યક્ષ મોટી માયા છે.

બીજો અર્થ:—પૃથ્વી, પોલાણ, પાણી, હવા, અને અજવાળું અથવા ગરમી એ પાંચ તત્ત્વ વડે મુખર્ધના પાયા બનેલા છે. જે મુખર્ધમાં ઘણાં બઠરાં, દેવસ્થાનોમાં ઘણા દેવ, અને અસુર જાતિ પણ છે, અને અસંખ્ય લોકોને પાળનારા ઉમદા ગૃહસ્થો પણ થઈ ગયા છે, અને ઠેકાણે ઠેકાણે નિશાળોમાં ભૂગોળના અને ખગોળના ગોળા દેખાય છે. લાયકીવાળા અસંખ્ય લોકો લખતાં લખાયેલા છે. પર્વતની દીકરી પારવતી કહેવાય, એટલે નદી તે અપાર નદિયોનો પતિ સમુદ્ર જેની પાસે છે, અથવા શિવનાં દેવળો ઘણાં છે, એવી મુખર્ધપુરી સાક્ષાત મહામાયા છે.

લાડની વાડી—ઢાહરા.

અઢારસેં ઉનસાઠના, મેથી મહિના આઠ;
વસ્યો લાડની વાડિમાં, ઠીક વિલોકી ઠાઠ. ૧૬
સર્વ પ્રકારે સુખ મળ્યું, દિલ હરખ્યું દિનનીશ;
વળતી ત્યાંથી વિચરતાં, કવિયે કહી આશીષ. ૮
ઇંદ્રવિજય છંદ.

વાસ કરી વસુ માસ વસ્યો,
તુજ પાસ અને મુજ આશ પમાડી;
સર્વ મનોરથ સિદ્ધ થયા,
મુજ નેત્રતણી પણ પીડ મટાડી;
કામદુધા કહું કે તુજને કહું,
કલપતરુતણું ઝુંડ કે આડી,

આશિષ દે તુજને દલપત,
થજે વડી લાયક લાડની વાડી.

૮

વસંતતિસદા વૃત્ત.

મુંઝે શહેર શુભ સાગર તીર જોયું,
જોતાં મનોહર દિસે મન મારું મોહું;
લક્ષ્મી તથા વિવિધ વૈભવથી ભરી છે,
જાણે ધરા^૧ ઉપર ઇંદ્રપુરી ધરી છે.

૧૦

મુંઝે વિષે સુજન વાસ વણા કરે છે,
જે પારકાં દુખ સદા દિલમાં ધરે છે;
જાણે રુડાં નિધિતણાં નર રત્ન એજ,
જેનું જણાય જગમાં જશ રૂપી તેજ.

૧૧

મુંઝે વિષે ખડુ સ્ત્રિઓ દિસતી રૂપાળી,
એવા વિચાર ઉપજે ભલિભાત ભાળી;
દેવાસુરે નિધિની એક રમા^૨ ઉધારી,
આ તો અનેક કમળા કહિંથી પધારી.

૧૨

વ્યાપાર સિંધુ પ્રથનો જન જે કરે છે,
તે લક્ષ્મીનો અધિક લાભ અલભ્ય લે છે;
તેનું વિશેષ વળી કારણ એક આ છે,
લક્ષ્મી સદૈવ શુભ સાગરની સુતા છે.

૧૩

ઉચોગ એક વળી ઇશ્વરની કૃપાથી,
જેથી મળે કદિ ન ઉઘમ-એકલાથી;
નાવીક લોક પણ નિત્ય સમુદ્ર સેવે,
તે હોય છે તદપિ હાલ હવાલ કેવે.

૧૪

મુખ્યાધની ગરબી.

ગોકુળ વહેલા પધારજો રે—એ રાગ.

નિરખી આજે ઇંદ્રાપુરી રે,

નિર્મળ મુખાધ જોતું નામ;

નિરખી૦

જમાં જોતાં નજર પડે ઘણું રે,

લાયક લખશેરીનાં ધામ.

નિરખી૦ ૧

ન જડે નિર્ધનને કર રંગવા રે,

એવા રંગે રંગ્યા મેહિલ;

નિરખી૦

એક એકથી અઢિયાતા આપતા રે,

ગણતાં ગણવા તે મુશ્કેલ.

નિરખી૦ ૨

વૈભવ વૈકુંઠ જોવા વાસમાં રે,

હાડી તખતા હારે હાર;

નિરખી૦

છપર પલંગ બિછાનાં ગાલિયા રે,

પુતળાં છખીઓનો નહીં પાર.

નિરખી૦ ૩

અગણિત દોડે ઘોડાગાડીઓ રે,

જ્યાં નવ જડે જવાનો ભાગ;

નિરખી૦

જ્યાં ત્યાં જથે જથે જન જોધએ રે,

તેનો ગણતાં નાવે તાગ.

નિરખી૦ ૪

જણે જતા હોયે જનભારે,

એવાં ઉજળાં વસો અંગ;

નિરખી૦

દેવી દેવ સરીખાં હીસતાં રે,

સૌને સદા અતિ ઉછરંગ.

નિરખી૦ ૫

જ જોધએ તે ચીજે ત્યાં જડેરે,

વિધ વિધ ત્યાં ચાલે વેપાર;

નિરખી૦

લેવડ દેવડ લાખોની કરે રે,

ઠાઠ છે ઠાટીબવજ સાહુકાર.

નિરખી૦ ૬

વાણીથી તો વરણન ખોલતાં રે,

એક કહેતાં એક રહી જાય;

નિરખી૦

જેણે જોય તે જન જાણશે રે,
 નવ દીકું તેણે ન મનાય. નિરખી૦ ૭
 જેણે જન્મ ધરી આ જગતમાં રે,
 નહિ જો નિર્ઘ્યું મુખધ ગામ; નિરખી૦
 જન્મ્યું તે નવ જન્મ્યું જાણજો રે,
 દેખી કહે છે દલપતરામ. નિરખી૦ ૮

ગરખી ૨ ૭.

(રાગ ઉપર પ્રમાણે.)

વૈભવ દાઠા વૈકુંઠનો રે,
 નિરઘ્યું સુંદર મુખધ શેહેર; વૈભવ૦
 ભાસે છે જની રચના ભલી રે,
 લક્ષ્મીની છે લીલા લેહેર. વૈભવ૦ ૧
 ખડુ જ્યાં દેવળ દીપે દેવનાં રે,
 નરનારીની ભીડ ભરાય; વૈભવ૦
 રૂપે રાણી કે ઇંદ્રાણીઓ રે,
 જેતાં નજર વૃત્ત નવ થાય. વૈભવ૦ ૨
 ગુણમય રતનાગર છે ગાજતો રે,
 વહાણો આવે જય અનેક; વૈભવ૦
 મુખધની ઉપમા ન મળે કહી રે,
 મુખધ જવી મુખધ એક. વૈભવ૦ ૩
 દીસે માણસ દેશે દેશનાં રે,
 જનની જુદી જુદી જાત; વૈભવ૦
 પરખી લઈએ તે પોશાકથી રે,
 જેતાં લિન્ન પડે છે ભાત. વૈભવ૦ ૪
 આગ ખગીયા ને ખડુ ખંગલા રે,
 રાજ સરખાં સૈને સુખ; વૈભવ૦

રિધસિધ દિસે ઘરોઘરમાં ઘણી રે, ન દીસે દરિદ્રતાનું દુઃખ.	વૈભવ૦ ૫
જોવા જોગ જગ્યાઓ ત્યાં ઘણી રે, જોતાં દિન ખહુ વીતી જાય;	વૈભવ૦
ત્યાંનાં માણસ માયાળુ ભલાં રે; મળતાં તેને મન હરખાય.	વૈભવ૦ ૬
દિન દિન દિવાળીના દહાડલા રે, રાતે રચના રુડી જણાય;	વૈભવ૦
દીપકમાળા જ્યાં ત્યાં દેખીએ રે, નિત નિત નાટક નવલાં થાય.	વૈભવ૦ -
પૂરા પુણ્યે વાસો પામીએ રે, આવે ઘડીએ ઘડીએ યાદ;	વૈભવ૦
અણુમી અણુની પાસે માગીએ રે, ખહુ જુગતે રહેજો આખાદ.	વૈભવ૦ ૮
નળ છે વહેતા મીઠા નીરના રે, ધોરી રંગો શરીરમાં જેમ;	વૈભવ૦
દિપતા દીઠા દીવા ગ્યાસના રે, તારા નભમાં ચળકે તેમ.	વૈભવ૦
અગણિત ખાતાં છે ઉદ્યોગનાં રે, વિદ્યાખાતાં વિવિધ પ્રકાર;	વૈભવ૦
કોરટ છે ત્યાં શ્રી સરકારની રે, સૌથી ન્યાય સરસ ઠરનાર.	વૈભવ૦ ૧૦
ઉપમા વિક્રમની ઉજ્જણની રે, આંધ્રે મુખધને ન અપાય;	વૈભવ૦
લંકાની શોભા જોવી લખી રે; તેં પણ ગણતીમાં ન ગણાય.	વૈભવ૦ ૧૧

નામીયા જન ત્યાં નીરખ્યા ઘણા રે,
જગમાં પ્રસિદ્ધ જનાં નામ;
રુડો રતનાગર છે રાજ્યો રે,
દેખી રીઝે દલપતરામ.

વૈભવ૦

વૈભવ૦ ૧૨

સમુદ્ર વાણુ ન.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

લોકો સમસ્ત શુભ સાગર આ વિલોકો,
જેવા રૂપાણિ રચના ચિતવૃત્તિ રોકો;
આ છે પ્રભુનું પરિપૂરિત પાણિપાત,
જેમાં જણાય જળ ને જળજંતુ માન. ૧
સિંધુતણા સરસ શોભિત ઘાટ ખાંધ્યા,
છેડા જમીન નિધિના ધરી જેમ સાંધ્યા;
ત્યાં થાંભ દેખી કવિએ ચિત વાત ધારી,
સાધો દઢાવં કરવા દઢ રેખા મારી. ૨
તૂટયાં કુટયાં તટ વિષે જળમાં સડે છે,
ખીજે સ્થળે વિવિધ નાવ નવાં ઘડે છે;
તે જેમ પંથ અસલી ખગડયા જણાય,
ખીજ નવીન હપજે ખડુ સંપ્રદાય. ૩
હિંદુ તથા યવન લોક ઘણા મળ્યા છે,
તે આમ તેમ વિચરે હરજે ભર્યા છે;
જાણે સમુદ્ર મથતાં અમિ નીકળ્યું છે,
દેવાસુરેનું બુદ્ધ પાન પીવા મળ્યું છે. ૪
જાણે દિકા ન નિધિ મધ્ય મહા તરંગ,
કંપે તરંગ તટના અવલોકિ અંગ;
જાવું સમુદ્ર તરીને તટમાંજ ત્રાસે,
તે કંમ નાવ ચઢિને નિધિ પાર જાણે. ૫

આગળ લીટિ પડી છે નિધિ તીરતીર,
ધારે વિચાર નિરખી કવિ કાઠ ધીર;
જાણે સમુદ્ર મુખ તાંબુલ ખીડી આવી,
રેખા પડી અધર ઉપર એથી આવી. ૬

પાપાણુ ધાતુ જળ તે નિજ માલ જાણે,
ઊગેલું પૃથ્વી પર તે ભુમિતું પ્રમાણે;
માટે સમુદ્ર નિજ સંઘરી માલ રાખે,
પૃથ્વીતાણું તટ સંખીપ ઉછાળી નાખે. ૭

જે કાઠ માલ નિધિને વધતો હરે છે,
તેને સમુદ્ર પકડી તળિયે ધરે છે;
તે જમ ચોરી કરીને પરદેશી ચોર,
જાતાં નરેશ પકડે કરી ખૂબ જોર. ૮

પૃથ્વી સમુદ્ર તળની નિધિ માત જાણે,
પૃથ્વી ખીજ નિજ પ્રિયાવત તે પ્રમાણે;
માટે સમુદ્ર કદિ સ્વીધનને ન રાખે,
ઊગેલિ ચીજ જળ તીર ઉછાળી નાંખે. ૯

મોતી પ્રવાળ નિધિ મધ્ય સ્થળે વસે છે,
જે શંખલા છિપલિયો તટમાં દિસે છે;
મોંઘી ચિજે મનુષ્ય જમ ધરે પટારે;
મોંઘી ચિજે રખડતી રહિ જાય દારે. ૧૦

કાંઠે જુઓ કરચલા? અહિ છે ઘણેરા,
જંતૂ નહીં જળતણા, નહિ પૃથ્વી કેરા;
તે જમ યેય વગ સાચવવા વિચારે,
વચ્ચે કુટાય જન નીજતણો ન ધારે. ૧૧

આઝા દિસે ચરણુ જે ગણી કર્યાંલાના,
શા કામના નહિ કદિ દૂર તે જવાના;

શા કામના કદિ ઘણા સુત જે નઠારા,
 થોડા થકીજ સુખ જે સુત હોય સારા. ૧૨
 જે શંખમાં વિવિધ વાસિત જીવડા છે,
 તે શંખ બંધ કરીને જીગતે રહ્યા છે;
 કાલા પડેલ વળિ શંખ ઘણા અહોં છે,
 જાણે સમુદ્ર તટ જોગીતણી મઢી છે. ૧૩
 કાંઠાતણી સ્થિતિ જુદી જુદી વાર ભાસે,
 આવે વિશેષ જળ ને વળી પાછું નાસે;
 લક્ષ્મીતણી ચપળ રીત જણાય જેવી,
 આવે વિશેષ જળ ને વળી જાય તેવી. ૧૪
 કાંઠે જીએ વિવિધ પથ્થર જે જણાય,
 ભોંજાય છે પછી વળી પળમાં સુકાય;
 જે કાળજું અતિ કઠોર બિજાય કેમ,
 માસે સુસંગ પાણુ તે જન દુષ્ટ જેમ. ૧૫
 આવે તરંગ કરતા અતિ ઘૂઘવાટ,
 ધીમા પડી તટ અડી કરી જાય વાટ;
 જાણે દિધેલી જગદીશ્વર કેરી આણુ,
 લોપી સકાતી નથી આવી તટ પ્રમાણુ. ૧૬
 ગેવાળ સિંધુ તટમાં વળગ્યો અગાડી,
 જેવાય જંત્ર લે મોટી જાણાય આડી;
 તે જેમ એક નરના ગુણના પ્રકાશે,
 જેતાં ઝિણી નજરથી બહુ ગૂણુ ભાસે. ૧૭
 કાંઠે વળેલું જળમાં બહુ ફીણુ જોઈ,
 કાંઠે વિચાર મનનો કવિ એક કોઈ;
 જાણે શિવે વિષ બધું નિધિનું પડાવ્યું,
 એથી અફિણી નિધિને સુખ ફીણુ આવ્યું. ૧૮
 જે આ ગરીબ મઝ દૂર જઈ પડે છે,
 પામી વિજેગ નિધિનો તન તકડે છે:

ઓગાળ લીટિ પડી છે નિધિ તીરતીર,
ધારે વિચાર નિરખી કવિ કોઇ ધીર;
જાણે સમુદ્ર મુખ તાંબુલ ખીડી ચાવી,
રેખા પડી અધર ઉપરઃ એથી આવી. ૬

પાપાણુ ધાતુ જળ તે નિજ માલ જાણે,
ભ્રગેલું પૃથ્વી પર તે ભુમિનું પ્રમાણે;
માટે સમુદ્ર નિજ સંઘરી માલ રાખે,
પૃથ્વીતાણું તટ સંખીપ ઉછાળી નાખે. ૭

જે કોઇ માલ નિધિને વધતો હરે છે,
તેને સમુદ્ર પકડી તળિયે ધરે છે;
તે જમ ચોરી કરીને પરદેશી ચોર,
જતાં નરેશ પકડે કરી ખૂબ જોર. ૮

પૃથ્વી સમુદ્ર તળની નિધિ માત જાણે,
પૃથ્વી ખીજ નિજ પ્રિયાવત તે પ્રમાણે;
માટે સમુદ્ર કદિ સ્વીધનને ન રાખે,
ભ્રગેલિ ચીજ જળ તીર ઉછાળી નાંખે. ૯

મોતી પ્રવાળ નિધિ મધ્ય સ્થળે વસે છે,
જે શંખલા છિપલિયો તટમાં દિસે છે;
મોંઘી ચિજે મનુષ જમ ધરે પટારે;
સોંઘી ચિજે રખડતી રહિ જાય દારે. ૧૦

કાંઠે જુઓ કરચલા? અહિ છે ઘણેરા,
જંતૂ નહીં જળતણા, નહિ પૃથ્વી કેરા;
તે જમ યેય વગ સાચવવા વિચારે,
વચ્ચે કુટાય જન નીજતણો ન ધારે. ૧૧

આઆ દિસે ચરણુ જે ગણી કર્યાંલાના,
શા કામના નહિ કદિ દૂર તે જવાના;

શા કામના કદિ ઘણા સુત જે નકારા,
 થોડા થકીજ સુખ જે સુત હોય સારો. ૧૨
 જે શંખમાં વિવિધ વાસિત જીવડા છે,
 તે શંખ ખંધ કરીને જીગતે રહ્યા છે;
 ઠાલા પડેલ વળિ શંખ ઘણા અહીં છે,
 જાણે સમુદ્ર તટ જોગીતણી મઢી છે. ૧૩
 ઠાંઠાતણી સ્થિતિ જીદી જીદી વાર ભાસે,
 આવે વિશેષ જળ ને વળી પાછું નાસે;
 લક્ષ્મીતણી ચપળ રીત જાણાય જેવી,
 આવે વિશેષ જળ ને વળી જાય તેવી. ૧૪
 કાંઠે જીએ વિવિધ પથ્થર જે જણાય,
 ભીંજાય છે પછી વળી પળમાં સુકાય;
 જે કાળજી અતિ કઠોર ભિજાય કેમ,
 પામે સુસંગ પણ તે જન દુષ્ટ જેમ. ૧૫
 આવે તરંગ કરતા અતિ ઘૂઘવાટ,
 ધીમા પડી તટ અડી ફરી જાય વાટ;
 જાણે દિવેલી જગદીશ્વર ફેરી આણુ,
 લોપી શકાતી નથી આવી તટ પ્રમાણુ. ૧૬
 જેવાળ સિંધુ તટમાં વળગ્યો અગાડી;
 જેવાય જંત્ર લે મોટી જાણાય અડી;
 તે જમ એક નરના ગુણના પ્રકાશે,
 જેતાં ઝિણી નજરથી બહુ ગૂણ ભાસે. ૧૭
 કાંઠે વળેલું જળમાં બહુ ફીણુ જેઠ,
 કાંઠે વિચાર મનનો કવિ એક કોઈ;
 જાણે શિવે વિષ બધું નિધિનું પડાવ્યું,
 એથી અદ્રિણી નિધિને સુખ ફીણુ આવ્યું. ૧૮
 જે આ ગરીબ મછ દૂર જઈ પડે છે,
 પામી વિભેગ નિધિનો તન તકડે છે.

સિંધુ દિલે ન સમજે નિજ હાથ દેવો,
મોટા તણો જગતમાં ઉર સ્નેહ એવો. ૧૯

આ બ્યાળ બ્યાળ મરછ ને વળિ કાચળા છે,
આઘા ન જાય તટના જળમાં રહ્યા છે;
તે દેખિ કોઈ કવિ એમ વિચારી લે છે,
સિંધુ નિવાસી શિશુઓ તરવા શિળે છે. ૨૦

મોટા ઝિણા જળતણા ખાહુ જીવજંત,
આવે હિસાબ ગણતાં કદિયે ન અંત;
જાણે વડું વતન છે ભર વસ્તિવાળું,
છે રાજધાની પ્રથિવપર જેમ ભાળું. ૨૧

આ જો કરે અતિ ઘણો નિધિ ધૂધવાટ,
ગાળ રહ્યો ધ્વનિ થકી સઘળોય ઘાટ;
જાણે મહાન્મત વડો ગજરાજ ત્રાડે,
કે સિંહરાજ વનમાં ખાહુ ખૂમ પાડે. ૨૨

મીઠું મળે જગતમાં જળ ક્યાંય સારું,
એથી વિશેષ ખાહુ સાગર મધ્ય ખારું;
થોડા મળે જગતમાં જન જેમ સારા,
ઝાઝા જનો નિરખતાં મળશે નકારા. ૨૩

સારા જનોપર સદા કરનાર ખાર,
આ વિશ્વમાં નિરખિયા જન કૈકે કાર;
તે આવી નાથ નિધિમાં મન લે નહારું,
તેથી હશે અચિત સાગર નીર ખારું. ૨૪

ખારું ઘણું નિધિતાણું જળ જો દિસે છે,
આનંદ માની જળજીવ સદા વસે છે;

૧ પ્રાણીઓના મોટા વતન જેવડો સમુદ્ર વિસ્તારમાં છે, તેમાં પૃથ્વી
। રાજધાનીના એક શહેર જેવી દેખાય છે.

આવે સ્વદેશ જન જેમ વિદેશ ધૂમી,
ભાસે ભક્તી સ્વરગથી નિજ જન્મભૂમિ. ૨૫

નાવીક ખાળ કહિં તો ચઢિ કોટિયામાં,
જો આ ફરે જળવિષે ખલુ આ સમામાં;
તે આપના હૃદયમાં રસ રીત રાચે,
શું કાળિનાગ શિર ગોપ તનૂજ નાચે. ૨૬

આને મનુષ્ય સરવે મછવા કહે છે,
હું તો તથાપિ કહું છું જળકચ્છ તે છે;
હાલે વિશેષ જળમાં નિરખો હમેશાં,
છે કાચખા પગ સમાન રુડાં હલેસાં. ૨૭

ઘોડા સમાન ધુમતા જળ લોહ* આવે, * ૨૧૨ જાનો
નોકા નિશાનધર હાથણિયો સુહાવે; M. Arnold

આ ધુધવાટ વળી નોખતનાદ થાય,
સ્વારી ચઢાવી શુભ આજ સમુદ્ર રાય. ૨૮

નોકાની માળ કરી કંઠ ધરી ઉમંગે,
ભરિં દિસે તિલકરેખ અનેક અંગે;
આ ધુધવાટ હરિકિર્તનને સમાજ,
રુડો ખન્યો નિરખિયે નિધિ ભક્તરાંજ. ૨૯

જે ચીજ હોય હલકી નિધિ નિત્ય તારે,
હૂખાવી દે જરૂર ચીજ જણાય ભારે;
તે જેમ દીન જનને નૃપતિ ખચાવે,
ખીજ ખલિષ્ટ નરને લાડિને નમાવે. ૩૦

નાના વડા તદ્દપિ પચ્ચરને હુખાવે,
સોના રૂપાની કદિયે નહિ શર્મ લાવે;
પોતાનું કાષ્ટ પરિપોષિત છે વિચારે,
જો કાષ્ટને નિજતાણું ગણી નીર તારે. ૩૧

આધાર જેહ જનનો અતિ નિત્ય દૈયે,
તને વિશેષ દુઃખ તો કહિયે ન દૈયે;
ધારાથી જોજ વધતો કદિ કાઠ લાવે,
તો કાષ્ટને તરત નીર તહાં ડુખાવે.

૩૨

આભાર ભૂલિ જળને શિર પંથ પાડે,
જે કાષ્ટને તદ્દપિ તે જળ ના યુડાડે;
તો કાષ્ટ તુરંચ ગણી લોક સદૈવ કળે,
છાંડી દયા પ્રજળતા દવમાં પ્રજળે.

૩૩

નાવ.

માટાં જહાજ તીરથી દુર તે ઠરાવે,
થોડું જણાય જળ ત્યાં કહિયે ન આવે;
તે જમ જાય બહુ શ્રીપતિ ઘેર રાય,
આછા ધનાધિપતિ ઘેર કદિ ન જાય.

૩૪

કાંઠે જહાજ ઘડિયું નિધિ તીર જ્યારે,
માયો સુમાર વિણ માર ઘણો સુતારે;
આબુ અપાર જળ મારગમાં તરીને,
કાંઠે જતાં અધિક એથી રહ્યું ડરીને.

૩૫

જે નાવ દૂર જળ મારગ જઈ શકે છે,
પૃથ્વી વિષે પણ જવા અસમર્થ એ છે;
કર્તાર જેવી જગમાં તન શક્તિ આપી,
તેનાથી તેથી વધતું ન બને કદાપિ.

૩૬

જે નાવ કેરું કદિ લાંગર જાય પૂટી,
તે નાવ જાય વહિને વળિ જાય પૂટી;
તે જમ કુદ્દ જનનો ડર છૂટિ જાય,
સ્વચ્છંદ છેક જન થૈ વહિ જે કુટાય.

૩૭

જેને ન શક્તિ જળમાં તરવા કદાપિ,
તે નાવની મદદથી તરશે તથાપિ;

મોટાતણા સરસ આશ્રય કોઈ લે છે,
 તે શ્રેષ્ઠ કારજ અગ્રજી છતાં કરે છે. ૩૮
 જે નાવની મદદથી પથરા તરે છે,
 તે દેખીને મરમ આ મનમાં કરે છે;
 જેને પ્રધાનજન આશ્રય કોઈ લે છે,
 તે રાજઠાજ ન જાણે છતાં નલે છે. ૩૯
 જે આ સુકાન દિસતું અતિ છેક નાનું,
 આ નાવ તેની મદદ લઈ ચાલવાનું;
 તે જમ હોય કદિ માવત છેક છોટો,
 આલે રહી હુકમમાં ગજરાજ મોટો. ૪૦
 જે નાવ મધ્ય કુપથ'લ જણાય કેવો,
 હંચો અને વળી દિસે મજાપૂત એવો;
 એ પંથ હોય અતિ સુંદર વાવટાનો,
 કે ક્ષતિ થ'લ જગમાં નિધિ છતવાનો. ૪૧
 જે થ'લ સાથ દઢ છે બહુ દોર ખાંધ્યા,
 તે નાવ સાથ કરીને શુભ યુક્તિ સાંધ્યા;
 જાણે વિશેષ નટ એલ કરી ખતાવા,
 રોખ્યો સુથ'લ નટવે નિધિને રિઆવા. ૪૨
 જે આ લલા ચળકતા શઢ છે ચઢાવ્યા,
 ભાળી વિશેષ રચના મુજ દીલ ભાવ્યા;
 જાણે નિધી નૃપતિના બહુ વાવટા છે,
 એ તો સમુદ્ર નૃપ મૈન્યતણી છટા છે. ૪૩
 નાવો વિષે ગણિ જુઓ બહુ લોક ખેઠા,
 કોઈ કુટુંબ કપિલા લઈ માંહિ પેઠા;
 જાણે જમીન વસતાં નહિ જે સમાયા,
 તે કાઢના ઘર વિષે નિધિમાં જમાયા. ૪૪
 દેખું ન યાય લખતાં અતિ માલ લાવે,

એ જોઈ જોઈ ઉર એમ વિચાર આવે;
 એ ચૈદ રતન નિકળ્યાં નિધિ નીરમાંથી,
 આવી હશે વિવિધ વસ્ત સમસ્ત ત્યાંથી. ૪૫
 પૃથ્વીથકી ખહુ ચિન્ને જન જાતિ લે છે,
 એથી અધિક જણુશે નિધિ લાવી દે છે;
 જાણે સુકીર્તિ મળવા ધરવા કરે છે,
 અઠઠકથી અધિકતા રઠમે ભરે છે. ૪૬
 મોટાં જહાજ ભરપૂર ભર્યા જણાય,
 તેમાંથી માલ ઉતરી મછવા ભરાય;
 જાણે પરાક્રમી રણ્યો પ્રભુને પ્રતાપે,
 લાવી ગરીબ જનને ધન વેચી આપે. ૪૭

આગખોટ.

આ જોઈ દયો અધિક શોભિત આગખોટો,
 પેડાતણો તન વિષે નથી કાંઈ તોટો;
 જે ઠામ ઠામ ખહુ બંધન નાડિયો છે,
 જાણે ગરીબ જન માર્ગની ગાડિયો છે. ૪૮
 આ આગખોટ અહિં કયાંયકી એક આવી,
 આ તો અનેક જન ને પ્રશુ માલ લાવી;
 જાણે કહોં પરગણું દરિયે ડુબાવ્યું,
 એમાંથી એક અહિં ગામ તણાઈ આવ્યું. ૪૯
 જે દોડતી જળ વિષે જલદીથી જતી,
 તે તો જણાઈ સ્થિર લગરથી ઠરાતી,
 જાણે પ્રમત્ત ગજ માવતના કહ્વાથી,
 ઊભો રહ્યો સખળ અકુંશ વાવર્યાથી. ૫૦
 જે આ જણાય દ્રુવમાછલી એનું નામ,
 દેખાડનારિ દિશ સત્ય અગમ્ય ઠામ;

જેની સલાહ લઈ પંથ સિધા લીધો છે,
જાણે સમુદ્રજળ મારગ ભોમિયો છે. ૫૧

અગ્ની તથા પવન બે મળી પંથ પાડ્યો,
જે આ અઘાત જળનો મહિમા ઘટાડ્યો;
જાણે જળે દહનથી^૧ અતિ વેર કીધું,
બે મિત્ર સંપ કરીને મળિ વેર લીધું. ૫૨

આવે યુરોપથી કૈાજ સમુદ્ર રસ્તે,
શસ્ત્રો ધર્યાં વિવિધ સૂરજનો સમસ્તે;
જાણે સમુદ્ર તનયા હરિ લેઈ આવ્યો,
માટે પયોધિ પ્રતના^૨ પરદેશી લાવ્યો. ૫૩

વેપારિયો વિવિધ માલ લઈ ચઢાવે,
જેનો હિસાબ ગણતાં નહિ પાર આવે;
જાણે સમુદ્ર જન શેઠની પેટિ એ છે,
વિશ્વાસ રાખિ જન થાપણુ ત્યાં મુકે છે. ૫૪

જે નાવ જૂથ ભરતીતણી વાટ જોઈ,
કાંઈ રહે ન વિચરે નિધિ મધ્ય કોઈ;
ધરછે પ્રજા નૃપતિ જેમ દશા ચઢેલી,
ત્યાં સૂધી હોય નખળી સ્થિતિમાં પડેલી. ૫૫

જોગે શશાંક ભરતી નિધિમાં ચડે છે,
તે દેખી એવી ઉપમા ઉરમાં અડે છે;
જાણે સુપુત્ર^૩ નિરખી હરખે પિતાજી,
પ્રીતિ અધીકે ઉભરાય જણાય રાજી. ૫૬

ખાડી.

નોંધા વિષે રહિ જનો જળ પંથ ચાલે,
તે દોડતાં તરુવરો નિધિ તીર ભાળે;

તે જમ હોય નિજ દુર્ગુણ જે અલેખે,
પોતા વિષે ન પરે પર દોષ દેખે.

૫૭

જો નાવ માંહિ રહીને કદિ દૂર જાયે,

કાંકો સક્ષીલ કુળકાં દ્રુમ દેખી લેયે;

આઘે જમ વળિ જુઓ કરી દોષ ભાષ,

જાણે જમીન સઘળી જળમાં સમાઈ.

૫૮

નાવો બીજાં વિચરતાં બહુ આસપાસે,

તે દૂરથી પ્રથમ તો શઢ માત્ર ભાસે;

જાણે ધબ નિધિશિરે બાહુ છે ચડાવી,

કાં તો અનેક વસિયા બગ પક્ષિ આવી.

૫૯

જો આ શિકારિ જન જળ જળે ધરે છે,

સ્વાયે ગરીબ મછના જીવને હરે છે;

તે જમ ઢોંગી ગુરુ શબ્દની જળ નાંખી,

અજ્ઞાનિ લોકતણી લે કગી મૂડિ આપી.

૬૦

ખોરાક વાળિ ગળ કોઇક તો ધરે છે,

જો સ્વાદ લોભિ મછ તે ગળિને મરે છે;

તે જમ લોભિ જન સૌ કગથી કગાય,

લેવા જતાં અધિક લાભ બધું જાય.

૬૧

ડોળું જણાય જળ સાગર નીર તીર,

આઘે જતાં નિરખિયે વળિ સ્વચ્છ નીર;

એ દેશ સંધિ થળમાં જન મિશ્ર વાણી,

મધ્ય સ્થળે પ્રબળ નિર્મળ જમ જાણી.

૬૨

મધ્ય સમુદ્ર.

દીસે ન તાડ વગરે પણ કોઈ ઝાડ,

દીસે ન ગામ પુર કે ન દિસે પહાડ;

જ્યાં જ્યાં જુઓ નજરથી જળ જોઈ લેશો,

પૃથ્વી નથીજ કહિં એમ તમે કહેશો.

૬૩

જે આળિ જીવી પૃથિવી રચી કાંઈ હોત,
દેખાત ઘાટ પુર પર્વત આડ સોત;
આ તો જીવો અકળ ધત્તર કેરી માયા,
ગોળા શિરે ઉદ્ધિ કેમ હદે રખાયા.

૬૪

આકાશ ને જળ વિના કશુંએ ન દીસે,
સિંધુતાણું સલિલ ત્યાં ઉછળે અતીસે;
જાણે નહીં પ્રલયકાળ કદી નિહાળ્યો,
ભાળ્યાની હોય મરણ નિધિમધ્ય ભાળો.

૬૫

તે નાવ મધ્ય જન જે છતમાં રહેલા,
ખીખ જણાય નહિ જે કહિએ ગયેલા;
ભાળી વધે મન વિષે વળિ એમ ભાવ,
વૈવસ્વતેર વિદિત વાસિત એજ નાવ.

૬૬

જે નાવમાંથિ શુક મોર મુકે ઉડાડી,
તેને સુજે ન દિશ ક્યાંઈ જવા અગાડી;
તે જેમ હોય જન આશ્રય એક ધારી,
ખીજે જવાની કેદિ ક્યાંઈ સુજે ન ખારી.

૬૭

મોટા ઘણા મગર સાગરમાં વસે છે,
નાનાજ તીર સમિપે જળમાં ધસે છે;
તે જેમ કોટિધજ તો શહેરેજ હોય,
તે છેક ગામ લઘુમાં નિપજે ન કોય.

૬૮

સાપો વડા વળિ વસે ખડુ સૂસવાટ,
જેનાં ઘણાં તન જણાય પ્રલંબ ઘાટ;
કેવાં સ્વરૂપ નિરખી ચિતમાં ચડયાં છે,
જાણે પયોધિ ઉદરે ક્રમિયાં પડયાં છે.

૬૯

પાકે સમુદ્ર ઉર મૌકિતક ને પ્રવાળાં,
જાણે તથાપિ મુલ તો જન પૃથ્વિવાળાં;

સિંધૂ વિષે રહી રહી નહિ મૂલ થાય,
વિદ્વાન જન્મ પરદેશ વિષે પુન્ય.

૭૦

ઉપભતિ વૃત્ત.

હંમે તમે સાગર દેખી આરો,
સદા નહારો ઉરમાં ન ધારો;
કુવાક્યમાં જન્મ સુવાક્ય મીઠાં,
મહાણુંવે છે બહુ મોતિ દીઠાં.

૭૧

જે સિંધુમાં વિવિધ મચ્છ ફરે તથાપિ,
મોતી ન હોય સઘળા મછમાં કદાપિ;
તે જન્મ એક કવિની બહુ ટોળિ જોઇ,
નીતિતણાં કવન તો કરનાર કોઇ.

૭૨

પ્રાણી રથે ઉદધિના^૧ ઉરમાં પ્રવાળાં,
રાતાં તથા વિવિધ રંગતણાં રૂપાળાં;
જાણે સમુદ્ર તનના શુભ માંસ લોચા,
કેવા દિસે કહણુ તે નથી કાંઈ પોચા.

૭૩

જે સૂર્યખિખ નિધિના જળમાં જણાય,
તે દેખી એવી ઉપમા ગણતાં ગણાય;
કાયા સમુદ્રતણી નીરમચી રહી છે,
ચૈતન્યશક્તિ તનમાં ચળકી કહી છે.

૭૪

જે વાદળું ધન વિના ક્ષિતિજે જણાય,
તે શ્વેતરંગતણું દેખી વિચાર થાય;
જાણે ગિરિ ખરકનો તરી કોઈ આવે,
એવી ચમત્કૃતિ પ્રભૂ બહુધા બતાવે.

૭૫

જે આગબોટ જતી આવતી દૃષ્ટિ થાય,
આકાશ દીશ અતિ ધ્રુવ જતો જણાય;

જવાળામુખી નિધિચક્રી નિસરેલી જમ,	
આભાસ થાય જનને નિરખ્યાથી એમ.	૭૬
આકાશ દીશ ચડતો વળિ ધુમ્ર જોઈ,	
એવો વિચાર કરશે કવિરાજ કોઈ;	
વંટોળિયો જળતણો નિધિમાં ચડ્યો છે,	
હાંચો અતિ નલ વિષે જઈને ચડ્યો છે.	૭૭
જાણું ભુકંપ નિધિમાં અતિશે થયાથી,	
આ તો નવીન નિસૂર્યો ગિરિ સિંધુમાંથી;	
કે રામદૂત નળ નીલ અડેલ એને,	
આવી સુશક્તિ નિધિમાં તરવાની તેને.	૭૮
જો સિંધુ મધ્ય વળિ ખેટ અનેક જો છે,	
તે તો વિશેષ ઘણી સુંદરતા ધરે છે;	
દેખાય દૂરથકિ તેહતણા ખનાવ,	
જાણું તરે ઉદધિ મધ્ય અનેક નાવ.	૭૯
આ જો સમુદ્ર જળમાં રવિ અસ્ત થાતો,	
જાણું કશાય દુઃખથી પડિને ડુખાતો;	
હાં તો ગયો વળિ ખીજે કરવા પ્રકાશ,	
પાતાળ લોકે ભણી પંનગરાય પાસ.	૮૦
જો આ સમુદ્રતણી છે જગમાં વડાઈ,	
ભોળા જનો સુણી દિલે ભરમાય ભાઈ;	
કેવા યુરોપિયન છે ધનવંત લોકે,	
જેયા વિના સુણી કહે જન જમ કોઈ.	૮૧
આ સિંધુનો ઉચરતાં મહિમા ઘણુંરો,	
માને ન વાત કદિ દાદુર દ્રુપ કેરો;	
જો વાતનું જગતમાં નહિ જ્ઞાન જોને,	
તે વાત કેમ મનમાં સમજાય તેને.	૮૨

નદીઓનો સંગમ.

સિંધુ નદી નરમદા મહિ ને ત્રિવેણી,
આવે અનેક નદિયો વહિ દીન રેણી;
જેતાં જણાય નહિ જે જળ કયાં સમાય,
મોટાનું પેટ કળતાં ન કળી શકાય.

૮૩

ઘોંઘાટવાળો નદિયો નિધિ તીર આવે,
આવ્યા પછી દેવનિ સમુદ્ર વિષે સમાવે;
તે જેમ તુચ્છ જન ગર્જન જે કરે છે,

માથા તણો જન મળે રવ વીસરે છે.

૮૪

આવી હિમાચળ થકી ગુણવંતી ગંગ,
કીધો નિવાસ વળિ સાગર શ્રેષ્ઠ સંગ;

જાણે હિમાચળ તણી તનયા રૂપાળી,
તેણે કર્યું નિધિથી લગ્ન મહત્વ ભાળી.

૮૫

ભૂમિ વિષે સરવથી નિધિ દેવ મોટો,
ખીજે હિમાચળ દિસે પણ એથી છોટો;

મોટાની પુત્રિ પરણે ઘર જેઠ મોટું,
એવું અને અસલથી કહું કેમ ખોટું.

૮૬

ગંગા કદાપિ વરવા સ્થળ અન્ય જાત,
તો તે જરૂર નહિ ત્યાં ઘડિયે સમાત;

મોટાની પુત્રિ પરણાવી ગરીબ ઘર,
અને ક્ષેત્ર ખનશે સુખ લે શો પેર.

૮૭

જે મિષ્ટ નીર ધરિને મળિ આવિ ગંગ,
સિંધુની રીત પકડી મળિ સિંધુ સંગ;

જે ધર્મ વેપ નિજ મેયરનો ઉતારે,

સ્વામીની સાથ મન તો મળી જાય ત્યારે.

૮૮

ખોલ્યાની રીત બદલી વળી આલવાની,

છોડી સમસ્ત રીત મેયર માલવાની;

સૌ મરજી કરજી નિજ જીવન સોત સોંપી,
 સ્વામીની સર્વ મરજી જરિયે ન લોપી. ૮૯
 ગંગાતણું જળ જીએ અતિ મિષ્ટ સારું,
 ખારે જળે મળિ જવાથી જણાય ખારું;
 આઝા કુંપાત્ર જનનો અતિ સંગ થાય,
 સત્પાત્ર જે જન કુંપાત્ર સમો જણાય. ૯૦
 જે કોઈ નાવ ચલે નિધિમાં અજણુ,
 ભાગે ઉંડા ખડકથી અચડાઈ જાણુ;
 દેખી બીજનું કરતાં વણલેદ જાણુ,
 તે જમ રોઈ મરશે નિજ બોધ પ્રાણુ. ૯૧
 જે સિંધુ નિત્ય બહુ ગંભિર થૈ રહે છે,
 ધારા વિરુદ્ધ પણ તે કદિ કયાં સહે છે;
 નિર્દોષ નાવ નિરખી શત કોશ સારે,
 જે દોષ લેશ પડતાંજ ડુબાવી મારે. ૯૨
 જે નાવ કોઈ વધતું નિધિને નમે તો,
 મારે ડુબાવી જળમાં જલદીથી તે તો;
 જને નમ્યાથી ચઢિને ઉલટા દખાવે,
 તેવાની પાસ સુરખા શિર જૈ નમાવે. ૯૩
 લાગે નહીં પવન તો નિધિ શાંત ભાસે,
 લાગે ઘણું પવન તો અનીતિ પ્રકાસે;
 તે જમ દેશપતિ હોય સ્વભાવ સારો,
 પામે કુસંગ પછી તે નિવડે નહારો. ૯૪
 મોટાઈ હોય વળિ જે જર હોય આજું,
 પામે વળી જર ઘણું દર સાલ તાજું;
 તેને વળી પવન જે અતિશે ભરાયે,
 તેના થકી જીલમ સો ન કરી ચકાય. ૯૫
 જે સિંધુરાજ જીલમી ખની જાય જ્યારે,

તે પાપ પુણ્ય નિજ ધર્મ જુએ ન ત્યારે;

તે જમ ક્રોધિ જનને મન થાય ક્રોધ,
ત્યારે જુએ ન કશુંએ કરતાં વિરોધ. ૯૬

જે સિંધુમાં પવનનું અતિ જોર થાય,
ગાંડો ઘણોજ નિધિ તે તકમાં જણાય;

જાણે જીવાન જનના મનમાં સરાયો,
ગાંડાધનો પવન તે જીલમી જણાયો. ૯૭

ગાંડો સમુદ્ર જગમધ્ય જણાય જ્યારે,
નોંઠા ન જાય નિધિ મારગ કોઈ ત્યારે;

તે જમ ફેફ કરીને જન મત્ત થાય,
વિશ્વાસ કોઈ કરીને સમિપે ન જાય. ૯૮

તોફાન કાળ હિછળે અતિ સિંધુ જ્યારે,
નોંઠા નિવાસિ તજી હિમ્મત એમ ધારે;

ભૂકંપના નિધિ તજે અતિ આજ ધૂમી,
પૃથ્વી વિષે નિધિ થશે નિધિ મધ્ય ભૂમિ. ૯૯

જે આગબોટ નિધિમાં અથડાય જ્યારે,
એવો ખનાવ ખનતો નિરખાય ત્યારે;

જાણે લડયા ધરમના દ્વય સંપ્રદાય,
ખાને તણાં મનુષ્યનો બહુ નાશ થાય. ૧૦૦

સમુદ્રને ઠપકો.

રે સિંધુ શ્રેષ્ઠપણનો શિદ્ધ ગર્વ સાવે,

તારા સમાન બહુ આ મનમાં સમાવે;

જે શ્રેષ્ઠ તે મન થકી જગમાં જણાય,
આકાશ કાળ કદિયે મનમાં ન માય. ૧૦૧

રે સિંધુ શ્રેષ્ઠ મહિમા પરિપૂર્ણ પામ્યો,

રોકી વિશેષ વસુધા જગ મધ્ય જામ્યો;

પામે પિવા ન જળ આશ્રય પામિ તારો;

ફેવો કનિષ્ઠ સરખો પણ તુંથી સારો. ૧૦૨

શાહલવિકીડત વૃત્ત.

રે રતનાગર ગર્જના કરિ રહો, ગર્વિત તું તો થયો,
તે તારો ધિક્ક સર્વ ગર્વ ગણિયે, જો ગર્વ ખાલી ગયો;
તારાથી ન ટળી વૃષા જનતણી, છે શર્મ તેની કશી,
જયે ફેપ કને જમ્ જળ પિવા, તારે કિનારે વશી. ૧૦૩

સમુદ્રના દોષ.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

લે છે નદી નદતણું વણિ લે બિજનું,
વર્ષાદનું જળ લઈ ભુવને ભર્યાનું;
પીવા વૃષિત જનને પળિયે ન દેવું,
સિંધુ શિખરે કૃપણ ભૂપનું કામ એવું. ૧૦૪

પાસે પડયા કઠણ પથ્થર જે પ્રધાન,
ખાનાર ખૂબ મગરો પણ છે નિદાન;
જોરાક કાજ સરપો જમ્ જયાં વિરામે,
ત્યાં પડિતો જમ્ પિવા જળ કેમ પામે. ૧૦૫

આવે ઘણુંક જળ તે લઈ સંઘરે છે,
ખારું કરી ખધુ વધુ ભરતી ભરે છે;
જાણે નિશાની કરવા નવી છાપ મારી,
લે ના શકે જન કદી સરકારિ ધારી. ૧૦૬

પાણી ઘણુંક મછ ને મગરો પિયે છે,
પૃથ્વી નિવાસિજ નિરાશી સદા રહે છે;
જાણે સ્વદેશી જનનેજ હમેશ દેવું,
ધારે સમુદ્ર નરપાળ ખીજનું લેવું. ૧૦૭

રે રે મૃગો નિધિતણું ખડુ નીર જોઈ,
આશા ધરી નવ જશે નિધિ પાસ કોઈ;
એ તો ખધુંજ જળ સંઘરી રાખવાનું,
પામે ન કોઈ તરશે પળિયે પિવાનું. ૧૦૮

સિંધુચક્રી સરસ માલ મિઠાઈ આવે,
કાંઈ સમે ઉદધિ તો રિપુ ક્રોધ લાવે;
તે જમ સર્વ જનને સુખ મૂળ રાય,
કાંઈ સમે નૃપતિથીજ પ્રજા લુટાય.

૧૦૯

સમુદ્રનો ઉદ્ધમ.

પીધો હતો અસલમાં નિધિને અગસ્તે,
કાંઈ વખાણુ બહુ આર્થ જનો સમસ્તે;
આજે યુરોપ ભુમિમાં જન જે થયા છે,
તેઓ જરૂર જળ સાગર પી ગયા છે.

૧૧૦

આળીશ મેલ તરીને નિધિમાં ગયા છે,
એવા વિલાયત વિષે જન તો રહ્યા છે;
અભ્યાસથી કરી શકે અતિ શ્રેષ્ઠ કામ,
જો માનવી જનિતને મન હોય હામ.

૧૧૧

જો સિંધુ મંથન કરી ધન કાઢવાની,
શક્તિ હતી સરસ આર્થ જનો બધાની;
તે શક્તિ આજ રહી સર્વ યુરોપખંડે,
ત્યાંના નિવાસી નિધિ મંથન કાજ મંડે.

૧૧૨

આ આગબોટ રથ છે વિકટોરિયાનો,
ખાડી સમુદ્ર રથચક્રતણા ચિલાનો;
જ્યાં જ્યાં જુઓ સખળ તે રથ ચાલી જાય,
ચીલો પડે જળ ભરાય સમુદ્ર થાય.

૧૧૩

રે પક્ષપાત અતિ કેમ નિધિ ધરાવે,
યુરોપખંડ થકી લોક અનેક લાવે;
ત્યાં કેમ એમ અમને નથી તેડિ જતો,
હીસે સમુદ્ર તુજ કૃત્ય અયોગ્ય આ તો.

૧૧૪

વાસુકિ નાગ અહિં આ જળ માર્ગ બાણો,
મંથાદિ નામ પણ નાવ તમે પ્રમાણો;

જો સંપ રાખી નિધ-મંથન કાજ જામો,
તો લક્ષ્મિ લાભ સુજનો પરિપૂર્ણ પામો. ૧૧૫

સમાપ્તિ વિષય.

આ સિંધુનું સરસ વર્ણન મેં કર્યું છે,
નીતિ તથા વિવિધ જ્ઞાન વડે બર્યું છે;
વાંચી વિચાર કરતાં અતિ રુડી રીતે,
આનંદ સાથે શુભ ઔષધ પમાય પ્રીતે. ૧૧૬

જે જે વિચારી પ્રભુએ નિયમો કર્યા છે,
તે સર્વ યોગ્ય વળિ ને સુખથી ભર્યા છે;
હું અહ્યં બુદ્ધિ પ્રભુનો નહિ મર્મ જાણું,
તેથી બતાવી ગુણ દોષ ગુણો વખાણું. ૧૧૭

ક્યાં સિંધુરાજ મહિમા અતિ શ્રેષ્ઠ ધારી,
ક્યાં અહ્યં જેવી જગમાં જડબુદ્ધિ મારી;
પ્રત્યેક કિર્મિતણું વર્ણન જો કરાય,
આવે ન અંત જુગના જુગ વીતે જાય. ૧૧૮

મોટો થયો જગતમાં કવિ દાસિદાસ,
જે મેઘદૂત શુભ કાવ્ય કર્યું પ્રકાશ;
છે શ્લોકે સંસ્કૃત રચ્યા શત એક શોણ,
તેવા ન હોય કદિયે સુજ કાવ્ય તોલ. ૧૧૯

તેવા બીજા કવિતણા અરણ્યારવિન્દ,
વંદી વસંતતિલકા રચિયા સુખંદ;
સંક્ષેપમાં ઉદધિ વર્ણન આજ કીધું,
મેં મૂળ યોગ્ય મનમાં ધન ધારિ લીધું. ૧૨૦

કીધું સમુદ્રતટું વર્ણન સ્નેહ આણી,
વિગ્નેશ્વરે વદન પ્રેરિત જેવી વાણી;
જેણે સુજયો સદૃશ સાગર શ્રેષ્ઠ સારો,
શ્રોતા જનો સરવ તે પ્રભુને સંભારો. ૧૨૧

કૃત્યો અનેક અતિ અદ્ભુત અન્ય એવાં,
પૃથ્વી પહાડ શશિ સૂરજ મેઘ જેવાં;
છે ઠાઠમાઠ થકિ શોભિત કામકામે,
દીઠાં નિહાળી નજરે દલપતરામે.

૧૨૨

જુનાગઢ સંખંધી કવિતાં.

મંગળાચરણ.

સવૈયા.

જે સુખદાયક જે દુખનાશક, જે વરદાયક વિશ્વ વિધાતા,
જે જગદારણુ જે જગધારણુ, જે જગતારણુ જે જગન્નાતા;
જે ગુણકારક જે જગદારક, દોષ નિવારક ઇશ અંજના,
જે વિશ્વેશ્વર જે પરમેશ્વર, દેવ દિનેશ્વર જે મતિદાતા.

કવિત.

કયાં તે મનુષ્ય તે તો કેવાં કેવાં કરે કામ
ધરણી નિમિત્ત ધંધ મચાવે છે ધાધને;
કોઈ તો કળા અનેક કલ્પનાથી કાઢે શોધી,
કોઈ ગુણી ગાન તાન ગાધને;
કોઈ તો વિવેક વિજ્ઞેષ વિત્ત વાવરીને,
વધારે છે વિશ્વમાં વકુપાના વડાધન.
પંચભૂત તણાં એવાં પૂતળાં પ્રગટ
ચિદાનંદ દેવ ધન્ય તારી ચતુરા
કોઈ કુંભકાર કહેવાય વડો કારીગર,
કારીગરી કરે કરી પૂતળાં કળા કરી;
નાના વિધિ નૃત્ય કરે કલ્પનાથી ફેર
ભૂપ અને ભૂત્યર બને શોભતી સભા

કોઈ કવિ તે કિયાના કાવ્યનું કરે વખાણ,
 તે તો વખણાય કુંભકારની કારીગરી;
 તેમજ ત્રિકોઠમાં હું જે જે વાત વરણું,
 તે તે વરણુન તારી લીલાનુંજ હે હરિ. ૩

કરોળિયો લાળતણી જળ જે વિશાળ ગુંથે,
 એ તે એનું ડા'પણ કે એના કરનારનું;
 સુઘરીઓ સુઘડ જે ઘાસનું ગુંથે છે ઘર,
 કરાય ન કારીગરથકા એ આકારનું;
 કારીગરી કરી રુડો માખી મધપુડો રચે,
 એ બધું ચરિત્ર એક અખિલ આધારનું;
 તેમજ મહાન જનનું ચરિત્ર જે વિચિત્ર,
 તેનું વરણુન એ તો એના સજનારનું. ૪

સંવેયો.

ભારતમાં જશ પારથના લખી જીવનનું ફળ સાર્થક જાણ્યું,
 સૂરજવંશ અને શશિવંશ વખાણી પુરાણ પવિત્ર પ્રમાણ્યું;
 આસુરવંશતાણું પણ વણુંન વાદિમક વ્યાસ વિષે વખાણ્યું,
 એ સઘળી કરતારતણી કૃતિ એમ મહા કવિયે ઉર આણ્યું. ૫

દોહરા.

એમજ આઘન અકબરી, શાહનામું શુભ જેહ;
 જન સમજીએ જાણવી, ઈશ્વરલીલા એહ. ૬

સુર અસુર આદિક સહુ, આદિમની આલાદ;
 એક બીજા અજ્ઞાનથી, વ્યર્થ કરે વિષવાદ. ૭

પવિત્ર પોતાનું ગણે, અન્યતાણું અપવિત્ર;
 મત તાણે છે મમતથી, વિશ્વ ચરિત્ર વિચિત્ર. ૮

સોરઠા.

સંચરિ સોરઠ દેશ, જે નહિ જૂનેગઢ ગયો;
 લીધો ન નેણે લેશ, સાર્થક ભવ સંસારમાં. ૯

જુની જગા જે ઠાર, જ્યાં વળી જૂના લેખ ખહુ;
જેવા જોગ અપાર, વિધવિધ થળ વિદ્વાનને. ૧૦

ખાળી ખહાડુરખાન, પરણ્યા રુડી પેરથી;
જાણે સકળ જહાન, અતિ ઉત્સવ એવા થયો. ૧૧

ધસ્વી સતક અઢાર, મે માસે તોતેરનાં;
પરણ્યો રાજકુમાર, તે તારીખ ત્રેવિશમી. ૧૨

એ દિનનો ઉત્સાહ, વિષ વિષે નહિ વીસરે;
હપજ્યો એમ અચાહ, હમંગ લોક અંતરે. ૧૩

લખવા લાયક વાત, જરૂર એ તો જાણીને;
સંક્ષેપે સાક્ષાત, વિવેકથી વરણુન કરું. ૧૪

વિવાહપર તેવાર, ત્યાં કવિ દલપતરામને;
તેડાવ્યો તે ઠાર, અતિ આદર સનમાનથી. ૧૫

સવયા.

જ્યાં અતિ ઉજવળ તીરમનાં સ્થળ તે વળિ ઉત્તમ એકથી એક,
જ્યાં વિદવાન ઘણા ગુણુવાન હિતસ્વિ થવા મન હોંશિ હરેક;
સમજન સંગ વિવાહ પ્રસંગ હમંગ વધારણ હેતુ અનેક,
આવું વિચારિયું જનું જુનાગઢ એક અસાદરિ અર્થ અનેક. ૧૬

વાહ મહોખતખાનની મોટપ, વાહ ઉછાહ વિવાહનું ટાણું,
વાહ ઘરોઘર સુસ્વરનું, ગુણુ સાગરી નાગરી નાતનું ગાણું;
વાહ દામોદર કુંડ કલોલિત, વાહ જટાધર જોગીનું થાણું,
વાહ ગિરિ ગિરનાર રુડો વળી વાહ જિનેશ્વર, વાહ જુનાણું. ૧૭

ગામ જુનું સુરધામ ઘણું વળિ આમ જુનાગઢ નામ લખાણું,
જીવી રમાપુરની રચના શુભ, એવી રુડી રચનાથી રચાણું;
જ્યાં પરતક્ષ વશી પદમા, પદમાપતિનું પુર એજ પ્રમાણું,
રાય તથા સુરરાયની સંપત, જય ભુલી જન જોઇ જુનાણું. ૧૮

મનહર છંદ.

મોટાં મોટાં મંદિરમાં વસે વડા વીર ધીર,
ચારુ ધરી હીર ચીર નીર ભરે નારિકા;
ટાડે ખાંધ્યાં તોરણ તે ચોરણ છે ચિત્તતણાં,
પાંજરામાં પઢે ઘેર ઘેર શુક સારિકા;
ભૂગોળ ખગોળ આદિ ભણવાના ભેદ બાણે,
દેવકન્યા જોવી કન્યાશાળામાં કુમારિકા;
રૈયત નગરી તણી રચના રૂપાળી બાળી,
બાણે દેવે રચી દેવનગરી કે દારિકા. ૧૯

સવૈયો.

જ્યાં વિશ્વેશ્વર તો હટકેશ્વર ગૌરિ ગણેશ્વર સંગ નિવાસી,
શંભુ ઉપાસક જસકે જ્યાં, અઘનાશક ચાતુરવેદ અભ્યાસી;
ગંગ સમાન ઉતંગ ગણાય, દામોદર કુંડ અખંડ પ્રકાશી,
આ નગરીતણું નામ જુનાગઢ કાશી ગણાય કે કાશિની માશી ૨૦

મનહર છંદ.

રહનેમી રાજુલનો રહેવાસ જ્યાં છે રડો,
રહેવાસ વળી કાળનેમીના રિપુનો છે;
દારિકાં અધિપતિનો દીસે દેશ દીપ્તિમાન,
દીપ્તિમાન જ્યાં પ્રદેશ દતાની ગુરુનો છે;
ભારે ભારે ભોંયરાં છે ભોંયમાં ભભકદાર,
લાખો લેખે ખરચેલાં નાણાંનો નમુનો છે;
જગતમાં જોવી હોય જગા જો જુનામાં જુની,
જુઓ જઈ જુનાગઢ જો જુનામાં જુનો છે. ૨૧

સવૈયો.

દેશ જુઓ દુરજોધનનો વળિ રાષ્ટ્ર જુઓ જઈ રાયરદુનો,
લંકપુરિ સહલંક ભરી પણ આ સુરનાયક લોક નમુનો;

આબુ અને વળિ વિંધ્યગિરિ હિમવાન પ્રદેશ દિસે બહુ સૂનો,
જે જગ મધ્ય જડયો જન જન્મ જુઓ ગિરનાર જુઓ ગઢજૂનો. ૨૨
નરસિંહ મહેતાના ઓઠા વિષે.

સવૈયા.

છત્ર નથી શિર છાપતું છે છત્રમાં પણ છે વળી છેકજ છોટો,
તોપણ છે તણુલોઠ પ્રસિદ્ધ સુમેરુ થઈ મહિમા બહુ મોટો;
તત્ત્વ અનેકનું તત્ત્વજહિથી પ્રગટે મહત્ત્વ તણો પરપોટો,
આ મહેતા નરસિંહ તણો અઘનાંશક પુણ્ય પ્રકાશક ઓટો. ૨૩
જે નેહિ સોરઠ દેશ ક્યો ઘરદેશ વિશેષ ક્યો ન ક્યો,
જે ગિરનાર પ્રવેશ ક્યો ન પ્રયાગ પ્રવેશ ક્યો ન ક્યો;
જે ન દામોદરકુંડ તયો સરિતા જલ સર્વ તયો ન તયો,
જે ધરિ જન્મ ગયો ન જુનેગઢ તો જન જન્મ ધર્યો ન ધર્યો. ૨૪

દોહરા.

શ્રી સહજનંદે વળી, કરી મંદિર તે ઠામ;
જૂનાગઢમાં નિજતણું, ધાર્યું પવિત્ર ધામ. ૨૫
પરંપરાગત પરસપર, તણ અદાવત ટેવ;
સાંપ્રત સંપ સથ વસે, મિયાં અને મહાદેવ. ૨૬

કવિત.

રોજ રોજ રાજ રહી કાજ જ્યાં કુરાન પઢે,
હાજ ઘણા હજ કરી આવેલા હયાત છે;
મસીદો મિનારા રોજ વઢૈલા વિશેષ વળી,
પીરની જગાઓ ઘણી પરમ પ્રખ્યાત છે;
પ્રતિદિન પાંચ વાર નિમાજ નિમાજ પઢે,
જ્યાં ઘણીક જોવામાં મુસલમાન જાત છે;
મક્કા કે મદીના સુધી ધાધ ઠાણ મક્કા આય,
મક્કા કે મદીનામાં ને આમાં શી બકાત છે. ૨૭

૧. ત્યાંના મુસ્લમાઓમાં કાતરકામ ઘણું જોવા તથા તપાસવા જેવું છે.

શ્રાવણે કહે અમારાં સાત ક્ષેત્રમાંનું ક્ષેત્ર,
 રૈયતમાં રાજીલનું અસલી રેઠાણુ છે;
 વૈષ્ણવો કહે અમારા વૈષ્ણવ મહેતાજીનો,
 વાસ અહીં તેથી તીર્થ પવિત્ર પ્રમાણુ છે;
 દેવળમાં દીપે દેવી અંખિકા ને દત્તાત્રય,
 વિવિધ પ્રકારે જનું વેદમાં વખાણુ છે;
 દીનંદાર કહે આ દાવલ^૧ શાહતણુ દેશ,
 જ્યેષ્ઠી જત્રાનું આખી જહાનમાં જાણુ છે.

૨૮

સવૈથો.

જ્યાં નરરત્ન ઘણું નિપજે, અવની પણ પ્રાચીન કાળની એવી,
 ખાસિ ખરેખરી રત્નની ખાણુ વખાણી વિશેષ કહે કવિ કેવી;
 ઇંદ્રપુરિ અલકાપુરિ કે લક્ષ્મિવરની પુરિ તે ગણી લેવી,
 જોઇ ઘણી જગમાંહિ જગા પણ જોઇ નથીજ જુનાગઢ જવી. ૨૯

કવિત.

શંકરનું ખાણુ જને સેવવાનો સ્નેહ હોય,
 તે તો નંદિ નર્મદાથી સર્વને સાંપડે છે;
 સ્નેહ જને હોય સેવ્ય રાખવા શાલગરામ,
 તે તો નંદિ ગલ્ફાથી ઝટ હાંથ ચડે છે;
 હીરાની પેદાશ તો હમેશાં શેહીલાચલમાં,
 વડા રજવાડાની વડાઇ એજ વડે છે;
 કારકુન કારભારી મહેતા મુત્સદ્દી જને,
 જોઇએ તેહને જુનાગઢમાંથી જડે છે.

૩૦

૧. દાતાર. જમીઅલશાહની જગા હુંગર ઉપર પણ છે અને એવું
 કહેવાય છે કે તેની સેવાથી પતનો રોગ મટ છે માટે એવા દરદવાળા
 રોગીઓ ગાણુરો દૂર દેશથી ત્યાં આવવાને રહે છે, તેઓને ત્યાં ખાસકા મળે છે.

સવૈયો-નાગરોના ગુણ.

મરછ અને જલમારગ મૌજિક, તે ત્રણ તો ગુલ સાગરમાં છે,
વેચિ ખંવાય, પિવાય, સુશેખિત, તે ત્રણ કો ગુણ નાગરમાં છે;
શીતળતાઈ, સુગંધ, ક્ષમા ગુણ, તે ત્રણ તો મળિયાગરમાં છે,
સંપ, સુખક્રિ, સ્વરૂપ શરીરનું, તે ત્રણ તો ગુણ નાગરમાં છે. ૩૧

દુમિલા છંદ-નાગરોના વિચાર.

ધરિયે રમ્મ ચક્ર કરે ગુલ જેમ કરે નર ચાતુર આકરિયે,
કરીયે પરદેશ પ્રવેશ વિશેષ હમેશ સુહૃદમ આદરિયે;
હરિયે કરતાં પણ દુખ દિલે ધરીયે નહિ તો ધન સંચરિયે,
હરિયે નિર્માણ કર્યું ત્યમ હોય સદા મન ધીરજતા ધરિયે. ૩૨

કવિત-ગિરનાર વિષે.

ગિરનાર ગિરિરાજ ઉત્તમ ગણાય આજ,
દિન પ્રતિ નવા સંઘ આવે જ્યાં દેશાવરી;
મરમ વિચારી છેક છુટવા કરમખંધ,
ધરમ નિમિત્ત નિત્ય વિત્ત જાય વાવરી;
જાત જાતની જુઓ જ્યાં ઓપધી અદાર ભાર,
જેવામાં ઘણીક આવે જાત જ્યાં જનાવરી;
દામોદરકુંડતણું દૈવત દેખાય ખુબ,
કોણ ગણતીમાં અંગા ગોમતી ગોદાવરી. ૩૩

આવાણ માસનો દેખાવ.

સવૈયો.

મેઘતંત્રી ધનઘોર ઘટા શિર શુદ્ધ જટાજુટ જેમ કરે છે,
ઈંદ્રધનુષ્ય ઉઘોત અમૃત્ય ત્રિપુરૂંક તુલ્ય ટકાવ કરે છે;
ગંગા સહસ્રમુખીસમ સોખિત સર્વ દિશા જલ અણું અરે છે,
આ ગિરનાર ગિરિગુણનો નિધિ આવણમાં શિવરૂપ ધરે છે. ૩૪

સોમિત શૈલતણા શુભ ભાગ બધા નલમાંહિ હોયે પ્રસર્યા છે,
 અશ્વિયે જીત તથા જરના છળિલા શુભ છોડ હોયા ઉઠ્યા છે:
 કે સુચકંદ અશોકને નોધણુ આદિક કીર્તિના ચંભ ઠર્યા છે,
 કે શુભવાન મહોબતખાન નવાબતણા - દવજદંડ ધર્યા છે. ૩૫

કવિત.

જેયું જૂનાગઢપુર જોયા મોટા મોટા જન;
 જોધ મેંતા નરસીની જગા જોગ આણીને,
 જોયો જયાં ઉપર કોટ કોટી નાણાંતણાં કામ;
 ભાંયરાં જે જોયાં તે શું વર્ણવું વખાણીને,
 જોયો ગિરનાર ગિરિ જૈનનાં દેવળો જોયાં;
 જોયા શિલાલેખ જુના જોવા જોગ જાણીને,
 જડયો નર જન્મ જો ન ચડયો નર ગિરનાર:
 લવ છુટી પડયો ખાલી પડયો ફેરો પ્રાણીને. ૩૬

ત્યાંના રાજાઓ વિષે.

દોહરો.

જયાં રાજા સુચકંદનો, અસલ હતો અધિકાર;
 પછી દારિકાધીશનો, અમલ થયો આ કાર. ૩૭

કવિત.

તજ તજ દેશ દારિકેશે દારકાં વસાવી,
 આવી વસ્યા સુચકંદનો સુલક જાણીને;
 એ પછી અમલ ઠર્યો અસલ અશોકરાયે,
 લખી રાખ્યો શિલાલેખ હર્ષ ઉર આણીને:
 જે જગાએ નોવણુ, જેંગાર, મંડલિક થયા,
 તેને લીધી મહમદ ખેગડાએ તાલ્મિને,
 એ જગાને આજ બડો ખાખી મહોબતખાન,
 પાલન ઠરે છે પ્રીતે પવિત્ર પ્રમાણીને. ૩૮

હસમાનખાનને હુમાયુ ખાદશાહે આપ્યો,
ખાખીનો ખેતાખ સોંપી સુખત જમાનની;
સફદરખાનની શહાજહાન ખાદશાહે,
કીધી કદર ને દીધી પદવી દિવાનની;
જરૂર વળી જરૂરખાનને આરંગજે,
નવાખી નિવાજી લલી લડ્ય સંસ્થાનની;
સ્ટાર આફ ઇડિયાનો પ્રૌઢ ઇલકાખ પામી,
મોટી લાજ વધી આજ મહોબતખાનની. ૩૯

દોહા.

સોરઠ અરુ ગુજરાતમેં, નર નરપતિ અનેક;
પશ્ચિમકે પતશાહ ૧૫૬૫, સ્ટારર ઇન્ડિયા એક. ૨ ૪૦

સવૈયા.

સ્વાસ્થ કામ સિતાખી કરે ન કરે કૃત્ય સાર્વજનિક સિતાખી,
પૃથ્વી વિષે કિરતી પ્રસરી પસરે શુભ જેમ સુગંધ ગુલાખી;
કાંતિ કળા કુળની ચડતી કરી દીપ્તિ ધીજ દરખાસની દાખી,
બુદ્ધિનિધાન, ખડો ગુણવાન મહોબતખાન ખહાદૂર ખાખી. ૪૧
સર્વ પ્રજાપર પુત્ર સમાન મહોબતખાન મહોબત રાખે,
તે દિલદાર હદારતણી શુભ કીર્તિ વિશેષ વધી જગ આખે;
શિક્ષક તુલ્ય શિખામણ સંજીવ લાવ લલે મુખ લાપણ લાખે,
આશિષ આપી જુનાગઢ વાસી અખંડ લલુ નૃપનું અલિલાખે. ૪૨

૧. કાઠીઆવાડના હરેક સંસ્થાન પાસેથી જમાખંદી લે છે, માટે અંગ્રેજ સરકાર ગાયકવાડ સરકાર અને જુનાગઢ સરકાર એ ત્રણ સરકાર હોવાય છે. કાઠીઆવાડમાં જુનાગઢ સર્વોપરિ ગણાય છે.

૨. એ સમે સોરઠમાં કે ગુજરાતમાં સ્ટાર આફ ઇડિયાના ખેતાખ-વાળો ખીન્ને કોઇ હયાત નહોતો.

कवित.

आभी ने दिवान अहादुर भलदाय होय,
आस गादी पामे खुद ऐवा आनदाननी;
रार ओई छंडियाने भलदाय आज पामे,
अजने प्रमाणे पुन पुत्रिका समाननी;
दिलमां उदारपछुं, पर उपकारपछुं,
नोंधारा आधारपछुं नल्लुमां नल्लाननी;
ऐवा ऐवा उमदा अधिष्ठ गुलु होय ऐने,
उपमा अपाय खुद मडोअतआननी.

४३

पुण्यथडी राजय पामे राजथी प्रताप पामे,
पामीने प्रताप रक्षा रैयतनी करे छे;
रक्षलु धर्याथी धनधान्य तल्ला ठग पामे,
धन धान्य ठगथी स'डार लखा लरे छे;
लरेखा स'डारथी विवेक वित्त वावरे छे,
वावर्थाथी विश्वमां सुवारता विस्तरे छे;
वारताथी कवि जन कविता रचे छे रुडी,
कविताथी क्षति धन्या क्षण थीर करे छे.

४४

पृथ्वीरूपी रकावी विषे.

कवित.

कारीगर कावील मुकावीला नकरे कोड,
जामे हद चिन हेम वेहद हिरावी हे;
चित्रित विचित्र चित्र सोहे जामे सवे चीज,
सेनापति ओर सेनापतिकी सेनावी हे;

સાગર સરિતા શૈલ શંહર સહિત દેશ,
 હોસકે હિસાબ ચસા કોડ ન હિસાબી હે;
 વાલી મહાવતસાન રાવરા ગુલાલી જશ,
 રસન રુદાને રતી રસાલા રકાલી હે.

૪૫

મંત્રી મંડળ વિષે.

કવિત.

ભારતમાં પારથના મહારથીઓનાં નામ,
 નોંધાયાં છે એવા આજ સુલુહિ સાગર છે;
 કામ કરે કારમાં જો કરવાને હામ ઘાલે,
 ઉચ્છવાયછ કરી નાંખે એવા નર છે;
 જના પૂર્વજોએ પણ પરાક્રમ કીધાં પુરાં,
 પોતે પણ પરાક્રમી પરમ પ્રવર છે;
 જોઓનાં અગ્નિ ચરમાય છે ચારે દિશામાં,
 દેશ દેશના નરેશમાં જોનો આદર છે.

૪૬

અહાહર આવહીન વજીર સુહિ નિધાન,
 સેનાપતિ શલેહોદી રયામદ સમાન છે;
 મૃગરાજ મૃગને પકડી પાડે તેવી રીતે,
 રાજદ્રોહી પકડીને પામ્યા મોટું માન છે;
 નૃસિંહપ્રસાદને પ્રસાદ છે નૃસિંહજીનો,
 ગોઠળજી આજ્ઞા તો ગંભીર ગુણવાન છે;
 શેષી રાખે આજ એવા ચારે થીર રાજયથંભ,
 ગોઠળજી આજ્ઞા એમાં પ્રમુખ પ્રધાન છે.

૪૭

પુરપતિ પાસ પણ નૃસિંહપ્રસાદ હોય,
 સરવે હિતારે વળી સરભરા કરે છે;

સાહેબ લોહો સમીપ નૃસિંહપ્રસાદ હોય,
 નૃસિંહપ્રસાદ સ્વાર થૈ મઘળે ફરે છે;
 ખાળ જાનોદય સભા નૃસિંહપ્રસાદ હોય,
 વિધિયોની પરીક્ષા મંડપ મધ્ય ફરે છે;
 જ્યાં જ્યાં જઈ જોઈએ ત્યાં નૃસિંહપ્રસાદ દિસે,
 એ તે રૂપ એક છે અનેક રૂપ ધરે છે. ૪૮

કુહો.^૧

ક્યા સસનોદ ગુલાવ જલ, નહિ મુગંધ રૂત દહ,
 દેશાંતર શુશનોદ્ધર, નાવદીન વહાદૂર. ૪૯

શકરખાગ વિષે.

રૂપિત.

મુકર શકર ખાગ જે કોઈ નિહાળી વુઝો,
 નીરખતાં નક્કી તેને સાગેજ નવાઈનો;
 જાણે તંદાવન કે તંદારે કેથવાળું વન,
 કે જાણે હૈલાસ ખાગ માદેશ્વરી માઈનો;
 જનાં ફળમાંડી જાણે જગત જનેતા એજ,
 શોધી શોધી સંચો સ્વાદ સુધાની સુધાઈનો;
 ઉપજે અથાગ અનુરાગ સલા ભાગલાળી,
 હૃતમ અથાગ ખાગ આવદીનસાઈનો. ૫૦

ખાળ જાનોદય સભા વિષે.

રૂપિત.

ધારા ઘણા સારા જેના સુધરે નહારા જન,
 જમાં જેમનારાઓની સમા તો અસર છે;

૧. જ્યારે એમની હૃદયમાં મળવા ગયા ત્યારે તેમણે પ્રજાજન તથા
 ગુલામગોટા આપ્યો, તે વખત આ રોહરો રહ્યો હતો. ૨. ૬૬.

જોવામાં ફિશોર પણ ચંચળ ચક્રોર ઘણા,
 હીસે રુડો દોર જતી વાણીમાં વિનય છે;
 ભાવણો ભક્ષાં કરે છે કૈંક કવિતા કરે છે,
 કૈંક સ્વર ગ્રાવામાં સરસ અતિશય છે;
 જ્યાં વિશાળ જ્ઞાની પણ મેળવે વિશાળ જ્ઞાન,
 ખાળકને નામે સભા ખાળ જ્ઞાનોદય છે. ૫૧

નૃસિંહ પુસ્તકશાળા વિષે.

ચોપાયાં છંદ.

વાંચન યોગ્ય વિવિધ વિદ્યાનાં, પુસ્તક પ્રાદ અપાર;
 નૃસિંહ પુસ્તકશાળા નિરખી, ભારતીનો ભંડાર. ૫૨

વિવાહ વિષે.

સંજ્ઞેયા.

જો સુતને ભલિભાત ભણાવી અનેક પ્રકારની અક્ષર આપી,
 ચાહ અથાહ ધરી હરમાં કુંળરાહ વિવાહ કરે ગુણ માપી;
 વિશ્વ વિષે ખડુ તે વખણાય ગણાય પિતા મહાપુણ્ય પ્રતાપી,
 તે સુખની તુલના નવ થાય તમામ પ્રીતિ સુખ હોય તથાપિ. ૫૩

દાહરા.

ખાખી મહોળતખાનજી, ધરી હર અતિ ઉત્સાહ;
 કુંવર ખહાદુરખાનનો, વિધિવત કયો વિવાહ. ૫૪
 કોડે લેખી કંકેતરી, મોઢલી, ગામોગામ.
 નામાંકિત જન ખહુ મળ્યા, તે શુ' લખુ' તમામ. ૫૫

કવિત.

જયકનાં જૂથ મળી ચાલ્યા ચારે તરફથી,
 નાતરેલા લોકો પણ નોરે પડ્યા જય છે;

જ્યાં સુકામ કામ ત્યાં તમામ જગા રુધી રહે,
ભરાયલા લોકો તણી લીડાભીડ થાય છે;
રથ સઘરામ ઘોડાં ઘોડાંદેલ ઘણી ઘણી,
ગણતરી કરતાં ન કોઇથી ગણાય છે;
દેશી પરદેશી જન જુનેગઢ જાય જોમ,
કીડિયોનું કંટક સાકર સામું ધાય છે.

૫૬

સવૈયો.

કેંક મળ્યા જન તીરથ કારણ, કેંક મળ્યા ભલું ભોજન ખાવા,
કેંક મળ્યા કંચ વિક્રય કારણ, કેંક વિલોદી ખુશી દીલ થાવા;
કેંક મહોખતખાનતણું મન, મોટી મહોખત રાખી રિઆવા,
સજજન સોખત શોધન કારણ, કેંક મળ્યા જન જ્ઞાન કમાવા. ૫૭
કેંક મહાજન સુખમના વણિ કેંક ગુણીજન છે ગુજરાતી,
કેંક દિસે મરુ દેશતણા, વળી કેંકની જાત કળી નથી જાતી;
દક્ષિણ માળવદેશિ ખંજાણિ, વિશેષ મળ્યા વણિ લોક વિકાતી,
પારસીનો પણ પાર નથી, પુરમાં નથી માણસ જાતિ સમાતી. ૫૮
કોટ ખહાર હજારો હજાર, મળ્યાં નરનાર સહિત સમાજ,
રાવટિ ખાવટિ હેઠ રહ્યાં, કેંક ખાય તરુતળ ઉતરી ખાજ;
કોટ થકી અદકોશ લગી, ચહુકેર વસ્યા ઘરખારી ઘણાજ,
જોમ સમુદ્ર ચડે હલરો, હલરાયું જુનાગઢ એમજ આજ. ૫૯
ભીડ મચી પુર ભીતર ભારી, ખહુ જન જૂથ જડોજડ જોયાં,
મારગમાં તલપૂર ન મારગ, થાય ઘણી વિધિ વસમઘોયાં;
જાતની ભાત જણાય ન જુજવી, ખોળ કરે ન જડે જન ખોયાં,
પોલિસ પાસ સદા દસ ખારકે, હોયજ માથકી છોરું વછોયાં. ૬૦
કેંક મળ્યા કવિ કાવ્ય કળાધર, કેંક મળ્યા વળી વેદ પ્રપાદી,
કેંક મળ્યા રજપૂત રુડા વણિ, કેંક મળ્યા કુંળદીપક કાડી;
કેંક ધરાની તુરાની મળ્યા વળી, કેંક મળ્યા મરુદેશી મરાડી,
જુક્તિ જુનાગઢની નીરખી, મન ગર્વમતિ નર સર્વની નાડી. ૬૧

માંડવા વિષે.

સર્વેયો.

માંડવનો ઇંદ્રપ્રસ્થ મહેલ ખડુ ખડુ ભુક્તિથી જોડ ખનાવ્યો,
માનવથી ન ખને પણ જ મયદાનવ, છેલ છટા લલી લાવ્યો;
જોડતણે મહિમા મનરંજન ભારતમાં લલી લાત લખાવ્યો,
માંડણી માંડવની નીરખી ઇંદ્રપ્રસ્થ મને શુભ સાંભરી આવ્યો. ૬૨

કવિત.

મોટા મોટા રાજાઓના નવલંખા મહેલ જોયા,
જોધ છે હવેલિયો ઠાકોર કઠરાધની;
આયના^૧ મહેલ જોયા ખાધના મહેલ જોયા,
રંગમોલ તારી રંગ રચના સવાધની;
ખડુ ખડુ ખંદેરોમાં મંદિરો મેં મોટાં જોયાં,
જેમાં ખરચાઈ છે દોલત દરિયાધની;

મોટા મોટા માંડવાની માંડણીયો જોધ પણ,
નીરખી આ માંડવાની માંડણી નવાધની. ૬૩

માંડવાની માંડણી તો માંડીને શુ મુખે કહું,
અંલોકિક જાણે એ તો આલથી ઉતર્યો છે;
સ્કાટિક મણિને ઘણો ઘણી રીતે ઘાટ ઘડી,
દીપ્તિમાન દેવે જાણે ધરણીમાં ધર્યો છે;
કાં તો કળા કૌશલ્ય ખતાવા કરી કારીગરી,
રુપેરી ગિરિ કારીને કારીગરે કર્યો છે;
કાં તો હિમાચળ આપોઆપ આવું રૂપ ધરી,
દીક સમો જાણીને આ કામ આવી કર્યો છે. ૬૪

માંડવમાં જાય તેને છાંટણું છંટાય ખૂબ,
રસ ખસ થાય રૂડાં કેસરિયા રંગમાં;

શહેર બજારમાં હજારો લોક ફરે હરે,
 કેસરિયા રંગતણાં આપે વસ્ત્ર અંગમાં;
 સોરઠમાં બણીએ સોનેરી વરસાદ ક્યો,
 અમર અધિપતિએ આ સમે ઉમંગમાં;
 બાણે જરીઆનનાજ પહેર્યા પોશાક સૌએ,
 સાહેબજાદાની શુભ શાદીના પ્રસંગમાં.

૬૫

વરરાજા વિષે.

સંદેશો.

વાંછિત વેષ વિશેષ સજે પણ દોષ ન દાંધ કુચાલ કહેશે,
 ભૂષણ ભાર અપાર ધરે પણ દેખત દોષ ન દૂષણ દેશે;
 રાયતણો પણ રાય બની વરરાય લહાવ અલૌકિક લેશે,
 વાહ રે વાહ જુઓ જગરાહ વિવાહ સમો ન ઉછાહ વિશેષ. ૬૬
 દોહરો.

વરદોડો વરરાયનો, વર્ણવતાં વધી જત;

તે માટે તેમાં થકી, મુખ્ય મુખ્ય કહું વાત.

૬૭

સંદેશો.

હાથી તથા હય હેમ હિરા મુગતાફલ માળ ગણે ન ગણાઈ,
 રતનચંદ્રાં રતનાગરનાં, ગુણસાગર નાગરની સુધડાઈ;
 પાલખિનો પણ પાર નહીં રથ ચારઠની ઠઠ ઠીક ઠસાઈ,
 આખતણો ન બનેજ હિસાબ, નવાખતણા ઘરની ન નવાઈ. ૬૮

કવિત.

કાળા કાળા કાજળ આકારના છે કરિવર,
 જાણે વાદળાના જથા આલથી ઉતર્યા છે;
 દૂરથી દેખાવ દીસે કુંગરાના ડોળ જોવા,
 બચ્યા સેતુ ખાંધતાં તે ધરણીમાં ધર્યા છે;

ઐરાવત પતિએ ઐરાવતના ખાળ જાણે,
ભૂપતિને આખ્યા લેટ ભારી મદ લય્યા છે;
લાયક નવાખ તણા લખવા લાખેણા જશ,
કિંવા કવિકાળે ગંજ કાજળના કર્યા છે.

૬૯

ઘોડા વિષે.

કવિયો.

દક્ષપતિ જનનાં મનલોભિત, શોભિત સાજ સજ્જ સજ્જેડા,
લેશ નહીં તનમાં કશું લાંછન, ઉત્તમ કાંચન કીધ અછોડા;
ચાર પગે ઉછળે ચમકે વળિ, ચૂળપણે પણ તે નથી થોડા,
કાળ ભરે હનુમાન સમાન, ઘણા ખળવાન ઘુમે ખડુ ઘોડા. ૭૦

હાથીના રથ વિષે.

કવિત.

ખળવંત ખળદ ખળખેના રથ જોયા,
જોયો છે મેં સરસ ખેચાર ઘોડા સાથીનો;
જગન્નાથજીનો રથ મોટામાં મોટો જોયો છે,
જોયો છે ભલકાદાર રથ ભૂપ ભાથીનો;
શ્રાવકોના દેવનો મેં જોયો છે સરસ રથ,
જાણે કે મહેલો છે રૂપેરી જગન્નાથીનો;
ઘણી સરસાધનો નવાધનો સફાઈદાર,
જનમ ધરીને આજ જોયો રથ હાથીનો. ૭૧

વરઘોડાની વાડી વિષે.

કવિત.

છોટા મોટા છોડવાળી લલકમાં સારી ભાળી,
રંગમાં રૂપાળી ઘણાં મંજુરે ઉમાડી છે;
ભૂતળ ન ભાળી આવી દેવવાળી દુનિયાથી,
કોણ જાણે એ તે ક્રિયા માળીએ ઉગાડી છે;

ઢાળ પાડી ઢાળી હોય, ડાળીઓ ટૂપાળી જેવી,
સોનેરી ગુછાળી વર રાજની અગાડી છે;
દૈલાસની આડી જેવી, બાંચી તો આંખાડી જેવી,
વાસવની વાડી જેવી, જોડ કુલવાડી છે. ૭૨

રોશની વિષે.

સવૈયા.

પૂર્ણ પ્રકાશ કરે પુરમાંહિ, દશે દિશ હીપક હીપી રહ્યા તે,
મંડિત હોય અમૂલ્યમણિ, અથવા ગ્રહ આભ થકી ઉતર્યા તે;
વાસર કે રજની ન જણાય, ગણીત ક્યે નવ જાય ગણ્યા તે,
સઘ ઉઠે જનને મન સંભ્રમ, પક્ષ હશે સુદ કે વદ આ તે. ૭૩

દોહરા.

આતસખાલ અતિ ઘણી, જોવા જોગ જણાય;
જે જોવાને જનતણી, ભારે ભીડ ભંરાય. ૭૪
રાણપોરના ખાનની, ખેટી ખહુ ગુણવાન;
ખાંટવાની ખીજ ખીખી, પરણ્યો ખહાદુરખાન. ૭૫

વિદાયગીરી વિષે.

સવૈયા.

ભાટ તથા ખહુ ભાંડ મળ્યા વળિ, તેમ મળ્યા ખહુ ત્યાં તરગાળા,
રૂપ ધરે ખહુરૂપી ખહુ વિધ, ચારણ દૈક કરે કવિ આળા;
મીર ક્ષીર અનેક મળ્યા વળો, જે વિદવાન હતા ગુણવાળા,
સ્વાર થઇ નિજ ઘેર ગયા, નિકળેલ હતા ઘરથી પગપાળા. ૭૬

પૂરણ સૌની કરી પરુણાંગત, કોઈ રહ્યું ન કરી ચીજ પાખી,
પાણીની માફક ઘી પીરસ્યાં, અરધી ચીજ માગી તહાં ધરી આખી;
સાકર ખાંડની સીમ રહી નહિ, ના કહેતાં પણ ઉપર નાંખી,
સ્નેહથી વાપરિયું ધન સંચિત, ક્રિયિત માત્ર કયાશ ન રાખી. ૭૭

સ્ફુલ્લનો પાચો નાંખ્યો તેવિષે.

કવિત.

પચિસમી તારીએ ત્યાં સ્ફુલ્લતણો પાચો નાંખ્યો,
કીધું ખાત મુહૂરત એ તો શુભ કામનું;
જેથી જુનાગઢમાં વિઘાતણો વધારે થશે,
ટળશે અજ્ઞાન ત્યાંની રધયત તમામનું;
જમ કલ્પવૃક્ષતણું બીજ કાઢે વાવે કોઈ,
વાળ્યું ઉડહાઉસે^૧ સરસ્વતિના ધામનું;
વિવાથી સરસ એ તો ઉત્તમ કામજ થયું,
દેખી દિવ રીઝ્યું બહુ દલપતરામનું.^૨ ૭૮

ઢાહરો.

મુંબઈની વિક્ટોરિયા, નાટક મંડળી નામ;
તેણે ખેલ કર્યાં બલા, રીઝ્યા લોક તેમામ. ૭૯

આશીર્વાદ.

કવિત.

હાથી હય ભાથી સાથી હજરો હજર પામો,
પામો હીરામોતી હાર હજરો હલકમાં;

૧. પોલિટેક્લ આસિસ્ટન્ટ કેપ્ટન.

૨. ગુજરાત વર્નોક્યુલર સોસાયટીને વાસ્તે ૩. ૫૦) રોકડા આપ્યા તથા
દલપતરામને ઉમદા સરપાવ અને દરસાલ ૩. ૧૦૦) વર્ધાસનનો લેખ કરી
આપ્યો.

घण्टीक तभारे घेर लक्ष्मीनी लीलाखेर,
 छत आवे सागरनी छाणनी छत्रकभां;
 पक्षकार प्रति दिन पार विना पक्ष पाभे,
 प्रतिपक्षीआना पक्ष पडे रे पक्षकभां;
 सुझण धरिदा पाणीजदा ज्वे जोगेजोग,
 आओ पीओ जुणी करे जुशीथी भलकभां. ८०

मोतीदाम छंद.

रखे तुजपे ज्युं रहेम रसूल, करे तव कीर्ति जहान कबूल;
 करीम करं धन पूर्ण मकान, रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८१
 करो कुल लायक उत्तम काम, धरे धन धान्य खूदा तुज धाम;
 गुनी जन गाय सदा गुन गान, रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८२
 वसे मुखमें ज्युं सरस्वति वास, अथाग बढे तुज राज उजास;
 करो कवितारस पीयुष पान, रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८३
 पिता सम होहु प्रजा प्रतिभाळ, दिके दररोज रहो ज्युं दयाल;
 सवे बिधि हो बहू आर सुजान, रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८४
 दिसे तव कीर्ति विलायत देश; नमे तुजपे सब और नरेश;
 सचे तम सोरठके सुलतान, रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८५
 मकेश्वर पूरहि आप मुराद, अपार बढे पुनि आप ओलाद,
 दिनं प्रति देहु गरीबकु दान, रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८६
 बढो मुख आप अविचल वाच, सदा सब व.नि विषे रहे साच;
 समृद्धि बढे सुरराय समान, रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८७
 तुंही सुख पावहु नित्य तमाम, दुवा नित्य दवत दलपतराम;
 विचछन होवहु सर्व निधान, रहो खुशि खूब बहादुरखान. ८८

સમાપ્તિ વિષે.

કવિત.

દૈક લોક કરે છે વિવાહ વિત્ત વાવરીને,
ચરચાય છે તે વાત ચાર દિન ચોકમાં;
દીંગલાંના વિવા' કરી હૈયામાં હરખ ધરે,
ફાવે તેમ રમે જમ ખાળ ફોક ફોકમાં;
તેમજ તમામ રાજતણા વિવા તણી વાત,
થીર રહી નથી આજ જુઓ જન ચોકમાં;
દ્વિજ દલપત જેની જાનમાં જાનૈયો થયો,
એ તો વાત અવિચળ રહેશે આ લોકમાં. ૮૯

વળતી વખત રાજકોટમાં આજમ મણિશંકર જટાશંકર જેઓ ઘણા
અનુસવી છે, તેમનો સમાગમ થયો અને વાતચીત કરતાં કેટલાક સંશય
મર્યા તેથી ખુશી થઈને કહેલો-સવૈયો.

વેદતણા ખડુ ભેદ વિચક્ષણ, લક્ષણ શુદ્ધ ચિત્ત ચતુરાઈ,
સંશય ટાળી કરે ગતસંશય, હંસ જથા જળ દૂધ જુદાઈ;
સ્વાત્મક જ્ઞાન તથા પરમાત્મક, તે ત્રિગુણાત્મકના ગુણ ગાઈ,
ભાગી શકે ભ્રમ ભાવ ભયંકર, શંકર કે મણિશંકરભાઈ. ૯૦

દોહરી.

જે કાર્પસ સાહેબથી, વિવા વિદિત પ્રકાશ;
હવે કહું છું તે વિષે, *કાર્પસ તણો વિલાસ. ૯૧

૧ વર્જન અથવા સંશય.

* કાર્પસ-વિલાસ ખીલ ભાગતા ત્રીલ પ્રકરણમાં ભેટું.

પ્રકરણ ૫ મું.

હંસ કાવ્ય શતક.^૧

મંગળાચરણ—મનહર છંદ.

પ્રથમ પ્રભુના પદ પંકજ પ્રણામ કરું,
 કરું કષ્ટ હરણું સ્મરણ સચેતથી;
 સલાજન ભૂપણ ને દૂષણ રહિત હિત,
 દાખવું દયાંત ને સિદ્ધાંતના મંદેતથી;
 પદે મુખ પાઠ તે પ્રવીણપણું પામે પુરું,
 વરણ ન એવું રુઝું વરણવું વેતથી;
 કહે દલપતરામ રાજનીતિ અંશ કાવ્ય,
 હંસ કાવ્ય શતક હું કહું હવે હેતથી. ૧
 ઓ પ્રભુ ! અનાથ નાથ હેતે મુજ માથે હામ,
 ધાર ધરણીધર તો ધીરજ ધરી શકું;
 કાવ્યકળાના કલ્પોલ છે જીવી સમુદ્ર છોળ,
 તારી દયા હોય તો હું તે વિષે તરી શકું;
 ક્યરું સરસ રસ સલા કરું રસખસ,
 ભીતર ભલાનાં રસભાવથી ભરી શકું;
 કહે દલપત કૃપા કરે તું નિરંજન તો,
 હૃદય સલાસદોનાં રંજન કરી શકું. ૨
 ધૈર્યની કૃપાથકી કારજ કરી શકાય,
 ધૈર્ય કૃપાથી આપદા થકી હિગરીએ;

૧. મુંબઈના સુવાણા ઠાકરે હંસરાજ દરમસીને આ કાવ્યશતક ભેટ

કરીએ ઉઘોગ આશા ધરિયે અપાર પણ,
 ઇશ્વર કૃપાથી તરી પાર તો ઊતરીએ;
 પરિશ્રમ કીધે તો પગાર જોટલું પમાય,
 ઇશ્વરકૃપા થકી ભંડાર ખૂબ ભરીએ;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાએ દલપતરામ,
 ઇશ્વર સ્મરણ કરી કારજ આદરીએ.

૩

સત્સંગ વિષે.

પંડિત પ્રસંગથી સુસંગતિનો રંગ ચડે,
 પંડિત પ્રસંગથકી જોઈએ દૂર વામિયે;
 પંડિત પ્રસંગથી મુખ્ય મુખ્ય જ્ઞાન મળે,
 પંડિત પ્રસંગે પણ પડે ન નકામિયે;
 પંડિત પ્રસંગથકી પવિત્ર મતિ પમાય,
 પંડિત પ્રસંગ તો વખાણ્યો વીર સ્વામિયે;

સુણો રુડા રાજહંસ દાએ દલપતરામ,
 યુણ્ય પાખી પંડિત પ્રસંગ ક્યાંથી પામિયે.
 દોડતી ગાડીએ દડો નાંખીએ સીધી લીટીમાં,
 દોડતી ગાડીને સંગે, દોડી દૂર પડશે;

૪

હોયો જો ઉછળીએ તો આઘો ખાછો પડે નહોં,
 આવી એ તો આપણાજ હાથમાંડી અડશે;
 ગતિમાન સંગતે અગતિમાન ગતિ પામે,
 ઇશ્વરી નિયમ એવો જોઈ લેતાં જડશે;

સુણો રુડા રાજહંસ દાએ દલપતરામ,
 સદગુણી સંગે એમ, સદગુણ અડશે.

૫

શ્રીમંતનું સદન શોભાવે સદા સ્વચ્છ રહી,
 નકી છે નિશાની આપ શ્રીમંતના સુખની;
 રવિ કીરણો જોવું અદર્શ તેના રંગતણું,
 કોઈ સમે કરે જ્ઞાન મીઠી જીભે સુખની;

સ્થાપે જોડ સ્થાનકમાં તેહ સ્થાને સ્થિર રહે,
દામ દધ દૂર જાય દેખી વેળાં દુઃખની;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
જુઓ એક રીત છે, પડિત અમરુખની.^૧

૬

ધીરે ધીરે ધીરવી ધીરવીને ધરાવી ધીર,
અધીર અધીરિયાની ધીર નાંખે ધોધને;
વહે એવાં વચન પચન થાય પેટમાંડી,
અજીરણ ઉપજે નહીં કદાપિ કોધને;
સાચવી સ્વભાવ શાંત, ભાંતને અભાંત કરે,
મેલી દે મતાંત તે મહાંત ખેદ ખોધને;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
જનનેા સુધારનાર જાણીએ તે જોધને.

૭

છોટા હોય છેક તેને મોટા કરીને દેખાડે,
મોટાને મહંત મોટો ધારવાનું ક્યાન છે;
જમ જમ આપની વડાઈ અધિકાઈ થાય,
તેમ તેમ પારછી વડાઈતણું તાન છે;
એવો ગુણ અધિક અધિક જમ આપ ગ્રહે,
તેમજ મનાય તે મહાન મૂલ્યવાન છે;
જાળખીએ દેખી આમ, દાખે દલપતરામ,
સજ્જન પુરુષ સૂક્ષ્મદર્શક સમાન છે.

૮

ધાતુ અને અધિક ધીરજ ધરનાર નર,
સુઘડતા પૂરી ક્યારે પામે છે સંસારમાં;
તવાઈ તવાઈ કીક ઠોકરો ખવાય ખૂખ,
ત્યારેજ દેખાય અતિ હેતમ દેદારમાં;

ઠાકરો ખાવામાં જેને જટલી કચાશ રહે,
 તેટલી કચાશ એળ લગાડે આકારમાં;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 સુઘડ શોભે છે સારી સભાના શૃંગારમાં. ૯
 સભામાં સુભાગ્યશાળી સભાસદ બની શોભે,
 સભા તો અભાગિયાને ઝેરતણી આળા છે;
 સભામાં પ્રભા પ્રગટે પડિત પ્રકાર બની,
 સભામાં વિરાજે તે તો વડા પુણ્યવાળા છે;
 સભામાં સુભાષિત સંભાષણોજ સાંભળીએ,
 સભામાં સુરસ મનરંજન રૂપાળા છે;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 સભા સારી સદગુણો શિખવાની શાળા છે. ૧૦
 જેનું કામ જેથી થાય તોપણ તે ચીજ તણ,
 ટેકે લોક બીજી ચીજ બને તે બનાવે છે;
 ચુનાખંધ ચોખાં ઘર ચિત્તમાં ન ચાહી અને,
 જેળી જેમ જનમારો ગુફામાં ગુમાવે છે;
 કસ્તૂરી ને કેસરને કંકુને નકામાં ગણી,
 ભોળોનાય ભસ્મ અગે ભુંશીને નિભાવે છે;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 જે જેમ ચલાવા ચાહે તે તેમ ચલાવે છે. ૧૧

દુર્જનવિષે—આર્યા વૃત્ત.

કવિ વાણી ધન પાણી, પેખી સકળજન સદા હૃદય રીઝે;
 દ્રેપી જવાસા દિલમાં, ખરેખરા ખારથી ખીજે. ૧૨

મનહર છંદ.

ગાળે જ્યાં ગગન ધન જવાસા સુકાઈ જાય,
 તરુવર તો તમામ ફાલીને ફેલાય છે;

સૂરજની શોભા દેખી સર્વને સતોષ થાય,
 વૃહ તેા વલાર્ધ ખુણે વણાં ગભરાય છે:
 અદેખાને ઉપદ્રવ ઠરે નહીં કોય તોય,
 અદેખાનું શરીર સ્વભાવથી સુકાય છે;
 મુણો રુડા રાજહંસ દાખે દક્ષપતરામ,
 જોમ ક્રાસકેરસ સ્વભાવે ખળી જાય છે. ૧૩

સૂરજ સમાન આપ હોય છે ઉદાર જન,
 કરુણા ધીરણુ પૃથિમાં પથરાય છે;
 અદેખો મનુષ્ય અન્ય અંદ્ર સમ વચ્ચે પડે,
 આવતાં ધીરણુ કેટલાંક અટકાય છે;
 અંતરમાં એટલું અદેખો નથી આણુતો જ,
 અવનીનો વારો આવ્યે અંદર ગ્રમાય છે;
 મુણો રુડા રાજહંસ દાખે દક્ષપતરામ,
 અદેખામૃથી ખંનેને અવગુણુ થાય છે. ૧૪

અદેખાના સામી અદેખાઇ ઠરે શ્રેષ્ઠ જન,
 તેના દીક્ષિતલું ડોળ સૌને સમજાય છે;
 અંદ્રમાની વચ્ચે પડે પૃથિવીનો પડછાયો,
 ગોળ પડે તેથી ડોળ સમજી શકાય છે;
 અદક્ષિત હતો અવનીતણો આકાર પાણુ,
 પ્રગટ સ્વરૂપ પડછાયાથી પમાય છે;
 મુણો રુડા રાજહંસ દાખે દક્ષપતરામ,
 ગંભીર આકાશ કહો કોમૃથી કળાય છે. ૧૫

ખારીલો સખસ જૂખ ખૂનસથી ખારે રાખી,
 વટમાં ને વટમાંજ ખાર વણો વુંટશે;
 છાનો રાખશે તથાપિ છેક નહિ છાનો રહે,
 છાતીમાંથી ખાર ભર્યો વચનજ જૂરશે;

કલોરેટ^૧ પોટાસ ને ગંધક ચોર છાનો ઘુંટે,
ફળેત થશે તેવા ફટાકા બહુ ફૂટશે; ।

સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
એ થકી અદખ તેની તરતજ તૂટશે. ૧૬

કાંધ કહે અતિ ઝેર વિંછીતણા આંકડામાં,
કાંધ કહે તેથી 'ઘણું' સરપના તનમાં;

કાંધ કહે હોય ઝેર હડકાયા ફૂતરામાં,
કાંધ કહે હોય ઝેર વેરીના વચનમાં;

કાંધ કહે ઝેર ઘણું રહે રતન!ગરમાં,
કાંધ કહે ઝેરતણાં આડ ઝેરી વનમાં;

સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
આઝું ઝેર સૌથી ઝેરી માણસના મનમાં. ૧૭

ધંદ્રવિજય છંદ.

કૂરથકી ડરિ દૂર રહી જન કૂરતણું, કરિયે મુખ કાળું,
જો કરિયે કદિ શીશ સમર્પણું, કૂર કદાપિ ન થાય કૃપાળું;
રક્ષકનો પણ ભક્ષ કરે, ભયકારી જનાવર થાય ભુખાળું,
હંસ સુણો દલપત કહે કશું, કૂરને વાયક વિનતીવાળું. ૧૮

મનહર છંદ.

કાળજનો કૂર એક કાંધ હતો કાળો નાગ,
ગળી જતો પ્રાણીઓને પોતે એક ગાળમાં;

એક સમે શેળો તેનું પુછડું પકડી પડયો,
કુટી કુટી ફેંલ કાંટા વાગિયા કપાળમાં;

શેળાની કઠોર કાયા કદ તેને કશું નહિ,
દૂર પેલો ઝેરી નાગ મુઝો ક્રોધ આળમાં;

સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
કૂરને કઠોર એમ મળે કાંધ કાળમાં. ૧૯

૧. આ ત્રણ વસ્તુઓ એકી દરીને ધુટીએ તો બંદુદના જેવા અવાજ થાય.

રામાતણું બળ જે રિસાધને રહેવું ભૂખ્યાં,
ખાળકનું બળ બહુ રાગ તાણી રડવું;
દીનતણું બળ દીલ દુખાઈ બેઠુવા દેવી,
જીલમીનું બળ જે જીલમ કરી નડવું;
અદેખાનું બળ જે અછતા અવગુણ ખોલે,
રાયતણું બળ વેર રાખીને રગડવું;
કહે દલપતરામ કપટી કુટીલ કને,
પડિતનું બળ મૈનપણું તે પકડવું.

૨૦

સૃષ્ટિ મધ્ય સર્વ લોક કપટ કરે છે એમ,
કપટી તો કહે પોતે કપટ કર્યા થકી;
કાયર તો જીલ્લ સમે જોતાં જન સરવને,
ડરતાજ દેખે પોતે દીલમાં ડર્યા થકી;
કંજીસ તો દુનીયામાં સર્વને કંજીસ દેખે,
કંજીસાઈ પોતાતણે કાળજે કર્યા થકી;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ખગોળ કર્યો દેખાય ભગોળ કર્યા થકી.

૨૧

કહી કહી થાકે ગુરુ કહેલું ન કાન ધરે,
કાણુ કરે યોધ શિષ્ય હોય ન કહ્યાગરો;
ભરી ભરી રાખીએ ને ઝરી ઝરી જાય જળ,
કાણુ ભરે પાણી એવી કાણી કાણી ગાગરો;
ખોદી ખોદી ખાતર નાખીને ખૂળ ખેડે તોય,
અન્ન ન હિછેરી આપે લવણના અગરો;
કહે દલપત એવી દાલી માથાકુટ કરી,
કાણુ કરે એવો હંધ વેચીને ઉજગરો.

૨૨

સરસને નરસ નરસને મરસ કહે,
સરસ નરસની સમજ નહીં જોડને;

ધરમને ભરમ ભરમને ધરમ ધારે,
 ધરમ ભરમતણો ભેદ નહિ તેહને;
 અસત્યને અસત્ય કહે અસત્યને સત્ય કહે,
 સત્ય કે અસત્યની અગત્ય નહીં એહને;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દસપતરામ,
 દહીં દૂધ ખાઇ પુષ્ટ કરી જાણે દેહને.

૨૩

ઇંદ્રવિજય છંદ.

'પોચી શ્રેકે ન નીચો પડિ ચોપડિ, રોટસિં ચોપડિ ચાવે,
 માત પિતાતણિ વાત સુણે નહિ, બ્રાત તણે શિરલાત લગાવે;
 છોકરવાદપણું રહે છેક, વિવેક વિના ગુણ એક ન આવે,
 પ્રોઢપણે દસપત કહે, ગુણ એશ વિના પછી દેશ લગાવે. ૨૪

મનહર છંદ.

ઘરમાં ઘરુણી સંગ સંગરામે શૂરવીર,
 હુંટનારં લોકને તો આપવા ઉદાર છે;
 જોરાવર જન પાસ ખરા ક્ષમાવાન રહે,
 પેટને અનાજ દાન દેવાને દાતાર છે;
 લવનમાં લંડારેલું ધન કાઢે ભોગવવા,
 તે તો પાછું સોંપવાને સાણા સાહુકાર છે;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દસપતરામ,
 ચિત્ત પાસે સત્ય બોલે એવા તો અપાર છે. ૨૫

પરુણા થૈ પરવેર પરાધીન પેટ ભરે,
 માનજો તે માનવીનું માન ઘટી જાય છે;
 જ્યાં સુધી રહેવું ચોગ્ય અધિક રહે અચોગ્ય,
 હોય પ્રીત પરમ તે નરમ જણાય છે;
 બુઝા હિતકારી નહિ જગમાં જનેતા જવી,
 એણે પણ દસ માસ ઉદર રખાય છે;

રહે જો અધિક કાળ કહે દલપતરામ,
વૈરભાવ વહી દીલ દીલગીર થાય છે. ૨૬

માનવી તું હોય તો આ માનવી અમારી વાત,
માનવી નહિ જો હોય માનવી વગરનો;
અકીલુથી જ્ઞાન જાય, અકીલુથી માન જાય,
અકીલુનો છંદ એજ કંઈ છે દિલરનો;
ખૂટયો કાં તો કાળ કે વધુટયો ઉરથી વિવેક,
ઉઠ્યો દારો જાણવો અકીલિયાના ઘરનો;
કદી કળાકુશળતા કસુંબામાં કરી નથી,
કસુંબો કાઢયાથી કોપ કૌશલ્યા કુંવરનો. ૨૭

વચન વિવેક વિષે.

દ્વિઅર્થ-વાણીઆ તથા ભાષાઓ.

વાણીએ વેપાર થાય, વાણીએ ઉગાર થાય,
રાજકારભાર સાર, વાણીએ પ્રમાણીએ;
વાણીએજ જ્ઞાન વિજ્ઞાન અનુમાન થાય,
જે વિના યથાર્થ જગદીશ નહિ જાણીએ;
વાણીઓ ન હોત તો નહોત માણસાઈ મૂળ,
એ થકી અધિક કહો ખૂબ શું વખાણીએ;
કહે દલપતરામ જે કહું હરેક કામ,
વિશ્વમાં વિશેષ તો વિખ્યાત કર્યું વાણીએ. ૨૮
બોલે એક બોલ તેના તોલથી તપાસીએ તો,
વરતી શકાય તેની વાતચીત વાણીએ;
કેવી ચાલ કેવો માલ કેવો તેના બધો તાલ,
પૂછ્યા પાળી પણ પરિપૂરણ પ્રમાણીએ;

લક્ષ્મીના લાડુતણા નામથી તમામ ગુણ,
દાખે દલપત આપ અંતરમાં આણીએ;
પંડ્યાણીનું પુરું કુળ પૂછયા પાખી પ્રીછી લેએ,
દીકરાનું નામ જ્યારે દાઉદીએ જાણીએ. ૨૯

વચનથી વેરવાઇ વેરને વિસારી મૂકે,
વચનથી ડીમત જણાઇ આવે જનમાં;
વચનથી અંતરમાં આનંદ અધિક થાય,
વચનથી મહા ખેદ ઉપજે છે મનમાં;
અજાણ્યાથી પ્રીત થાય જાણ્યા વિપરીત થાય,
વચનથી જનું પડે પ્રાર્થા વતનમાં;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
વિઘા વશીકરણની વસે છે વચનમાં. ૩૦

આંખ અને કાન જીવી જાણે તેવી તેવી વાત,
જવને જણાવે તે વિના તો કેમ જાણીએ;
સત્ય ને અસત્ય શબ્દ શ્રવણ તો સુણે જાય,
કહો એવા કાનનો વિશ્વાસ શું વખાણીએ;
પેટી^૧ તણા પેટમાંહી પ્રતિમા એ મડી હોય,
આંખ કહે એક તો ભરુંસો કેમ આણીએ;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
તેમાં બુદ્ધિ ત્રીજી રાખી પારખી પ્રમાણીએ. ૩૧

સમજ્યા વિનાનો શુક રટે સુખ રામ રામ,
કોણ જાણે રામ તે અંજીર કે અનાર^૨ છે;
તિથિ તે શું વાર તે શું; નક્ષત્ર તે નામ શેનું,
અજાણુ જોશીને નામ માત્રનો ઉચાર છે;

૧ પેટી-સ્ત્રીઓસ્કોપ.

૨ અનાર-દાડમ.

પાશેરનું અર્ધ પૂછયે નારી કહે નવટાંક,
પાશેરના ટાંક પૂછયે વિચારતાં વાર છે;
તેમજ રીતિ તમામ દાખે દક્ષપતરામ,
રહસ્ય જાણ્યા વિના ન સૂજે કશો સાર છે. ૩૨

દષ્ટિએ દેખાય પણ જાણપણે જાણે તેને,
રવિતણે તડકો^૧ દેખાય મધ્ય રાતમાં;
અનંત બ્રહ્માંડ^૨ જ્ઞાનવાન નિજ આંખે દેખે,
વિના જ્ઞાનવાન તો વહીજ જાણે વાતમાં;
લક્ષ્મી^૩ વરુણ જમ જમદતની જમાત,
ભારતી આદિક લલાં નામ ભાત ભાતમાં;
સુણે! રૂડા રાજહંસ દાખે દક્ષપતરામ,
બોલી જાણ્યા પણ રહ્યાં જાણવાં બકાતમાં. ૩૩

દસ મોઢે બોલનાર આ સમે અપાર દીસે,
રાવણને ઉપમા નથી લખી નવાઇની;
ઉપમા પ્રમાણે ચિત્ર ચિત્રવાની ચાલ પણ,
ભાસે દેશ દેશમાં હમેશ બાઇ ભાઇની;
ઉપમા વિના આનંદ ઉપજે ન અંતરમાં,
તે તો છે પુરાતનની રીત પંડિતાઇની;
સુંણે! રૂડા રાજહંસ દાખે દક્ષપતરામ,
કવિની ન ચૂક મૂર્ખનીજ મૂરખાઇની. ૩૪

કહે એક જોગીરાજ આજ અચરજ દીઠું,
કાયા ઉજળી મેં નેણે નીરખી કોઠીલની;

૧ તડકો—ચંદ્ર ઉપર પડે છે તે.

૨ બ્રહ્માંડ—જેટલા તારા દેખાય છે તે દરેક બ્રહ્માંડ છે.

૩ લક્ષ્મી એટલે દોલત. વરુણ—જળ. જમ—મોત. જમદત દરેક તંદ્રાના રાજ. ભારતી—વિદ્યા, ઇત્યાદિકને જીવતા દેવોનાં રૂપ આપેલાં છે.

એક દેશમાં અનાજ એવું તો મોલું મળે છે,
તેર કોટિ કીમત તો આવે એક તીલની;
કથન સુણીને એવાં કહે દલપતરામ,
ખોદ્યો એક પડિત દેખાડી વાત દીલની;
કાં તો આજ કોઈ કામ અશ્વનો પ્રસવ થયો,
કાં તો આજ આગલી છે તારીખ એપ્રિલની? ૩૫

મુખની વરાળ કાઢી નાખતાં કળાય પેટ,
તે માટે મોટા મનુષ્ય મત નથી તાણતા;
જવાળામુખી થકી જે ન નીકળે ગંધક રસ,
જમીનના પેટમાં શું છે તે કાણ જાણતા;
પાણી કે પાપાણ હશે, કે સોનાની ખાણ હશે,
એવું એવું ધારીને અચંખો ઉર આણતા;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
વાસતે વાચાળને લોકો નથી વખાણતા. ૩૬

મૂરખના મનતણે મર્મ સર્વને જણાય,
મર્મ જે સુજાણનો તે કહો કાણ જાણે છે;
જાણવા ન ઇચ્છે કૃત્ય તો ન કોઈ જાણી શકે,
જાણવા અનેક જન અલિલાખ આણે છે;
મુલકમાં જવી રીતે ધ્રુવ માછલીનું મુખ,
કાણ જાણે ઉત્તર તરફ કાણ તાણે છે;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
મર્મ જે જણાય તો ખોદાય તે ઠેકાણે છે. ૩૭

---

૧ દિવસે ઘોડી વિચાય તો તે અપશુકન મરાઠવા સાઠ એક અપ
ચલાવવાનો ચાલ આપણા દેશમાં છે; તેમજ તારીખ ૧ લી એપ્રિલને
દહાડે એક ગપ ચલાવવાનો ચાલ અંગ્રેજ લોકોમાં છે, તેને એપ્રિલ-
ફુલ કહે છે.

પારકીજ ચૂકનો વિચાર કરતાં પ્રથમ,
 આપનાજ અંતર તરફ ચિત્ત આપિયે;
 દુઃખ સુખ પારકાના દેહતણું દેખવાને,
 આપનાજ દુઃખ સુખમાંહી દીલ આપિયે;
 આપણું કાળજી કપાય તેનું કષ્ટ જોઇ,
 કાળજી પરાયું પછી કદાપિ ન કાપિયે;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 માપવા દિવસ છાયા આપનીજ માપિયે.

૩૮

કાશી કેરા પંડિતની સાથે સભાવિષે વાદ,
 વદવાને ઉઠ્યો ઠગ મૂરખ ઠગાધથી;
 હુંકારા દુંકારા કરી તાડુકી તાડુકી તે તો;
 તણ લાજ શરમને ખોદ્યો તોછડાધથી;
 પંડિત તો તેના સામે એકે ખોલ ખોદ્યો નહિ,
 રહ્યો સાંભળીને સર્વ રુડી ગંભીરાધથી;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 મૂખ જાણે જાત્યો મારી વિદ્યાની વડાધથી.

૩૯

ક્ષમાવાળા ક્ષમા રાખે ત્યારે દુષ્ટ તેને કહે,
 ખોલી જાણે નહિ માટે નાસવાની ખારીઓ;
 આખર તજીને ખોલતાં અદખ મૂકવાની,
 હિંમત ન રાખે ત્યારે કહે એ તો હારીઓ;
 ઉપરા ઉપર ખોલ ખોલતાંજ ખીલે નહીં,
 જાહેર કરે છે તાત માતતણી જાતીઓ;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 તેવીં તો ચતુર ઘણી નારીઓ સુનારીઓ.

૪૦

ભઠ પડ્યો ભવ જગ્યા ભવનમાં ભુંડું ખોલે,
 ભુંડું ખોલવાની રીત ભાંડ કે ભવાધની;

દીકરી દુહીતા માતા દેખતા બકે છે દુષ્ટ,
 નહિ રીત જૂની એ તો બળુવી નવાઈની;
 અરથ વિનાની તોય આનંદ પમાડે એવી,
 સુસવાટી તેથી સારી હોય છે હવાઈની;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 સારા શબ્દ થકી શોભા સાંપડે સવાઈની.

૪૧

ભોળી સ્ત્રીવિષે—ઢાહરો.

પર હકિકત તું પ્રસિદ્ધ કર, તખ્તતા નર તુજ ધર્મ;
 હાંડી સ્ત્રી હૈયા તણો, પ્રકટ પ્રકાશે મર્મ.

૪૨

મનહર છંદ.

તખ્તો પોતાનો મર્મ પોતે ન પ્રસિદ્ધ કરે,
 પરગુણ દોષ પરદષ્ટિયે દેખાડશે;
 હાંડી તો હૈયાની ભોળો જ ખિચારી નારી. જાત,
 સારી ખુરી વાત નહિ પેટમાં સંતાડશે;
 સંતાડી શકે શું સજ્જનારે નથી શક્તિ દીધી,
 નારી જાત અંતરની વારતા ઉઘાડશે;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 લોક તેમાં તેલ રેડી બળતું લગાડશે.

૪૩

ફરતાં ફરતાં કહી કાયામાં બે ફાંસ વાગે,
 દિવસ ઘણા સુધી રડી શકે ન દેહમાં;
 નીસરી શકે નહીં તો છેલ્લી વારે નીસરવા,
 ઉપડે છે ફેડલો જરૂર અંગ એહમાં;
 કામનિના કાળજમાં છાની છેક રાખવાની,
 વાત ન વશી શકે છે જુજ બુદ્ધિ જહમાં;
 કહે દલપતરામ કિંવા એજ કારણથી,
 મ્તન રૂપી ફેડલા થતા હશેજ તેહમાં.

૪૪

ભણી ગણી નહોં તેથી ભામનીની ભાષા ભુંડી,
 તેને નહિ શુદ્ધ કશી તક કે ખેતકની;
 છુંદી છુંદી મેંદી પછી તેને મુખે છાંદો દીધો,
 રેખ મેખ મારી જાણ્યું જાય ટેવ જકની;
 હરઘડી ઓઠ રૂપી ખારણાં ખે બંધ થવા,
 નાકરૂપી નકુચે કડી કરી કનકની;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 માનનીને મુખે વાણી તો રહી માફકની.

૪૫

સ્વભાવ-દુર્મિલા છંદ.

ઉતરે ન અનામત ચિત્ર મહાવત,
 જે ગજ શીષ ચડયો તે ચડયો;
 મરડાય નહોં મૃતિકા ઘટનો,
 કુંભકારે જે ઘાટ ઘડયો તે ઘડયો;
 બદલાય ખુટો ન ખિલોરતણો,
 જેમ જન્મ થતાંજ જડયો તે જડયો;
 દિલ શોધિ જુઓ દલપત કહે,
 જન જાતિ સ્વભાવ પડયો તે પડયો.

૪૬

મનહર છંદ.

સજ્જનની સંગતિથી દુર્જનના દીલ વિષે,
 સજ્જન સ્વભાવનો દેખાવ નથી દોહલો;
 જે પછી જાતી સ્વભાવવાળા તણો જોગ થાય,
 તો પછી જરૂર જાત અસલની જોઈ લો;
 સાકર અસલ જાત શેલડીનો કાચલો છે,
 મેળવણી મળ્યાયછી સ્વાદ પામી સોયલો;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 ગધેક તેજાખ મળે કાચલો તે કાચલો.

૪૭

કાયલાની કાળપ મટાડવાને દૂધે ધુણા,
 કાયલો કદાપિ કાળો રંગ મૂકતો નથી;
 ક્રોધ લોભ કામનો હરામનો સ્વભાવ હોય,
 છોડે તોય તેનો છેક છૂટકો થતો નથી;
 સંગતણો રંગ જો ન લાગ્યો હોય રંગેરંગે,
 તેજ રંગ ટળે ખીજે લાગ લાગતો નથી;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 જનમ સ્વભાવ કોટી થતને જતો નથી.

૪૮

હવાની ગતિ હમેશ હોય છે જાણે ચઢ્યાની,
 ભારવાળી વસ્તુ નમી ભૂમિભણી જાય છે;
 પ્રવાહી પદારથ તો ચાલે છે પ્રવાહ રૂપે,
 એથી ઉલટું ચલાવતાં તો અટકાય છે;
 તેમજ જંગલમાંથી જને જંગી ટેવ પડી,
 તે તજળ્યા વિના તેનો ઉપયોગ થાય છે;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 ગતિ તેની ગોઠવીએ તેમ ગોઠવાય છે.

૪૯

ગરેડીના ટેકણથી ગાંઠ વિના ગોઠવતાં,
 નીચી તાણીએ તે ચીજ ઉંચી ઉંચી જાય છે;
 હવા એક ભુંગળામાં, ભરીને ભેમાવી હોય,
 નીચી નમે તેથી ઘણો કારજ કરાય છે;
 ક્રોધને કુખોંધ સામો, લોભને સુલક્ષ સામો,
 માનને દેશાભિમાન થાને જો થપાય છે;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 અવગુંણુ તો તે ગુંણુ રૂપમાં ગંણાય છે.

૫૦

ધ્રુવ સામું જુએ ધ્રુવ મોઝલીમાં એજ ગુંણુ;
 કીધો ઉપયોગહીન થતાંરણુ તમામમાં;

ઘડો ઉઘો પાણીતણા પલકમાં પ્રાણ જાય,
 ઘડ્યો ઝેવો મંદિત મળે છે જોયે જોટલું;
 ધુમાડાનાં ધંકણિ જીવી શકે સેંકડો વરસ,
 ખનાવ્યું ખંડુન છે કનક જુઓ કેટલું;
 સુણો રુડા રાજાને જાગે જનનીના સ્તન માંડી,
 ઠરીને જુએ તે તો તૈયાર રાખ્યું તેટલું;
 ગ્રહનું ગ્રહણ થાય હંસ દાખે દલપતરામ,
 કાલખસે કેવો રૂ વિચારી ઉર એટલું. ૫૮
 ઉપયોગી આડને ઇંદ્રવિજય છંદ.
 કરે છે આકાર કાલ, વિજ્ઞાનને જ્ઞાનની નાખત વાળે,
 પાણીતણી વાળે શેર શીયળ છત્રતણી છબિ છાળે,
 ડાહ્યે શોધી કાઢ્યો હિ મહારથિ એજ છે આજે. ૫૯
 સુણો રુડા રાજહંસ દા.
 ઉપયોગ થાય છે અજ્ઞાનીનાં લાંછન છે,
 ઉપદેશ વિષે શરતા;
 શરીર તો ચેતરંજ પટના સંભાં ચિંતા કશી,
 આદશાહ ખન્યા સુવિચારે કુવિચારતા;
 મન તો વજર વાંકો શોધી દોહીલગીરી,
 મનના તરંગ તો તુરંગમ તે રતા;
 દષ્ટિ હેંટ વાંકાં દોડે શ્વાસ હા પણ,
 રસ રૂપી પ્યાદા નહિ પોછા ભારતા. ૬૦
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલા.
 હરિ જાણે એમાં અતે કેની દુઃખ કરે,
 ઇંદ્રિય અવેવ રૂપી સારા સારારે છે;
 આતમા અધ્યક્ષ પક્ષ ઉત્તમ રખોજ હોય,
 સુવિચાર લાધણ કરીને આપે ઉચારે છે;
 કુવિચાર તેવે સમે લાગે ૨

પાપથકી શાપ લાગ્યો કાંતો શીર શત્રુ જાગ્યો,
કાંતો ક્ષય રોગ એવું ધારીને ધિક્કારે છે;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દસપતરામ,
પુનમના ચંદ્રનો સુજશ તો સંભારે છે.

૬૧

વડાની વડાઈ તણું વિગતથી વરણુન,
માપવાના યંત્ર થકી જુગતે જણાય છે;
વરણુન કરનાર જમ જમ ઉંચો વધે,
તેમ તેમ વડાની વડાઈ વખણાય છે;
વરણુન કરનાર નમીને જો નીચો રહે,
વડાની વડાઈ ઓછી એટલી ગણાય છે;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દસપતરામ,
વિશ્વમાંહી સાધારણ વડા તો ઘણાય છે.

૬૨

ઉમદા મનુષ્યને અગાડી કીજીએ હમેશ,
તો તે કામ તતકાળ કીમતી કહાવશે;
ગરીબ અગાડી કીધે કામ હલકું ગણાય,
કોણ તેને કહી ભલું નજરમાં લાવશે;
નવડો અગાડી નાંધ્યે આંકડો એકાણું થાય,
એકડો અગાડી નાંધ્યે ઓગણીશ આવશે;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દસપતરામ,
ઉમદાને આશરે ગરીબ ખૂબ કાવશે.

૬૩

હીમતની હોય કીધે કીમત કરોડ લાખ,
હીમત ધરે છે તે હરાવ્યા નથી હારતા;
હૈયામાં ધરીને હામ કરવાનું ધારે કામ,

૧. યંત્ર-દુરળીન વડે કંઈ જા માપતાં જમ દુરળીનનું મોં ઉંચું
કરવું પડે તેમ તેમ સામી જા વધારે કંઈ જણાય. તેમજ મધ સર-
દારનું વણું કરનાર પંડિત કંઈ પદવી પામે તેમ તેમ તે સરદારની
વધારે વડાઈ જણાય.

એથુ' લેવા નથી અન્ય આગળ ઉચારતા;
 એજ રીતે દુનિયામાં દીસે જે ઉદાર નર,
 આપ જોરથીજ એવી આદરે ઉદારતા;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 ધીર શૂરવીર નથી ઢાલ લેવા ધારતા.

૬૪

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ઝોલ ખડા સુખડાયિ ખડી ખઠિ,
 આગળથી વડિ વાત ઉપાડી;
 અસ્ત્ર અને વળિ શસ્ત્ર ધરી,
 સહુ આગળથી પણ થાય અગાડી;
 દેખિ રિપુ દલપત કહે,
 પછી પાછો હઠે હથિઆર પછાડી;
 તે શૂરને શિરપાવ ઘટે શુભ,
 પાઘ નહિ પણ સુદર સાડી.

૬૫

મનહર છંદ.

સમજી સમર્થ અર્થ વ્યર્થ તો ઉડાવે નહિ,
 યોગ્ય ઠામે વાપરતાં દીલમાં ડરે નહિ;
 શરીરમાં સ્પષ્ટ જ્ઞાનતંતુ મૂકે તે ઠેકાણે,
 જે ઠેકાણે એના વિના અર્થ સરે નહિ;
 છેક દાંત છાલમાં વધેલા નખ વાળમાં,
 સુકા શરીર સાલમાં તે તંતુઓ ધરે નહિ;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 ઘણો માલ ઘાલી ખાલી ખરચ કરે નહિ.
 જાતિલાનું જોર વધ્યે જોરાવંર જાત થાય,
 પેશી ન શકાય ત્યાં પલકમાં પુગાડશે;
 લોહતણી શામડીથી શારીને કઠોર કાઢ,

૬૬

લોહતણા ખીલા તેજ છેદમાં લગાડશે;
જાતમાંથી સંપ જાય તો એક નહિ ઉપાય,
મજબુત મૂળ ખણી ખોદીને ઉખાડશે;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
મણિતણી શાધડી મણિમાં શાર પાડશે.

૬૭

લોભી તથા કંજુસ વિષે.

જીવ જાણે જોગી જતી સેવી સંપડાવું સુખ,
ફોગટનાં ફાંફાં મારે કશે નહિ કાયદો;
સુખ દુઃખ રિદ્ધિ સંતાન સમે સાંપડશે,
વિશ્વપતિએ જો નકા કાધો હશે વાયદો;
જગતની રચના વિચારી કામ કર્યાં જાવું,
એ થકી ઉપાય નહોં શોધિયે ઇલાયદો;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
એક માટે ઇશ્વર ન કરે જુદો કાયદો.

૬૮

જુગારી કરજદાર કરજથી દૂર થવા,
માંડે દાવ મોટા જાણે કરું મુડી કરમાં;
જેમ કોઇ રાયનો કુમાર રાયથી રીસાય,
જાય નાશી જાણે જાઉં દૂર દેશાવરમાં;
પાછું વાળી પેખે ન સીધાવે સીધો સીધે પંથ,
ભીંને ભૂગોળ આવે ખાપનાં ખંદરમાં;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
ઘાંચીનો ખળદ ઘુમે ઘરમાંને ઘરમાં.

૬૯

ઉપકારી ઉપકાર ધારણથી ઓછો કરે,
જેને મહા લોભવાળો નાલાયક લેખશે;
મારચની એકવીસે ત્રેવીસમી સપટખરે,
દુનિયાં દિવાકરને ત્રીસ ઘડી દેખશે;

હઠથી જોવાને સામો દોડે જ હજાર^૧ મૈલ,
અઢી ઘડી ઓછી વાર પ્રાણી તે તો પેખશે;
સુણો રુડા રાજહંસ દાંખે દલપતરામ,
આગ્રહીને એવી રીતે જગત ઉવેખશે.

૭૦

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જો જળ વૃષ્ટિથિ નષ્ટ ઘણાં ઘર,
થાય કનાણી ઘણી કડિયાને;
જો જનને જર લાલ જડે ખડુ,
તો જર જૂથ જડે જડિયાને;
જો વિદવાન વસે વસુધાપર,
તો ખુબ માન મળે ખડિયાને;
હોય દુટાળ કહે દલપત,
ફરી ફરિ લાભ ફળે ફડિયાને.

૭૧

મનહર છંદ.

વસંતની વેળા વિષે ખાખરા પાણીવ્યા ખૂબ,
ફેલાઈ રહ્યાં છે મોટાં પાન જેવા ફાફડા;
કુલ તો સફાઈબંધ કેતુડાંને નામે કરોડ,
થયા થોકે થોકે તેના ઉપર તો થાપડા;
ફાલ્યો ફૂલ્યો ખૂબ પણ ફોગટ થ્રે ફૂલ તેની,
પરિણામે ફળ તો પ્રગટયાં પીતપાપડા;
સુણો રુડા રાજહંસ દાંખે દલપતરામ,
ખડુ આશા ખાંધીને ઠગાયા સુડા આપડા.
સૃષ્ટિમાંહી હોય છે ઘણાકતણું શેઠ નામ,

૭૨

૧. સુરજ આશરે ૧ કલાકમાં એક હજાર મૈલ આવતો જણાય છે; નાટિ ચઢતે પહોરે તેને વધારે વાર જોવા સારૂ દેગમણો ૧ હજાર મૈલ દોડે તો તે હલ્ટો ૧ કલાક વાર ઓછો સુરજને દેખે.

એક તો કુંજુસ અને એક તો ઉદાર છે;
 એક વાદળી તો ચામડીનું લોહી ચૂસી લે છે,
 એક વાદળી તો વિશ્વમાંહિ વર્ષનાર છે;
 એક કરો આકાશથી પડી નેવાં ફેડી નાંખે,
 એક કરો જુઓ અર્ધ ઘરનો આધાર છે;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દસપતરામ,
 કનક ધંતુરો હેમ કેવો ફેરફાર છે.

૭૩

ઇંદ્રવિજય છંદ.

લાલને લાડ લડાવિયે લાખ,
 ધરે નહિ પ્રાણ વિના ધવરાવ્યે;
 ખેતર ખેડિ ભર્યું ભલું ખાતર,
 અત્ર ઉગે ન વિના વવરાવ્યે;
 પીરસવા પકવાન વિના, નહિ
 ગોરવ થાય ગીતો ગ્વરાવ્યે;
 હંસ સુણો દસપત કહે,
 જન સર્વની જાય ક્ષુધા ખવરાવ્યે.

૭૪

મંજન ઉપર હોય નિમંજન,
 મજજન ઉપર હોય નિમંજન;
 અંજનમાં નહિ આંખ ઘસાય,
 ઘસાયજ આંખની ઉપર અંજન;
 વ્યંજનમાં સ્વર અંત લખાય,
 લખાય નહીં સ્વરમાં પછિ વ્યંજન;
 રંજન કૈતક દેખિ થવાય,
 થવાય ન કૈતક આગળ રંજન.
 મનહર છંદ.

૭૫

અરે હેમ પ્રાણ તુજ આગળ હજારો મણ,
 હોય હેમ તોય તારી આલે નહિ હુડીયો;

દુનિયામાં હુંડીઓ તો ચાલે છે દુકાનો તણી,
લક્ષમાં વિચારી લેતાં તે તો તારી હુંડીઓ;
ધક્કા ખાઈ ખાઈને ખરાબ થાય તુજ પાસ,
કદ સદ્યા વિના કોણ ભરી જાય હુંડીઓ;
કહે દલપતરામ ખોઈ સાહુકારી આમ,
દેશ દેશમાંહી તારી વાગી ચુકી હુંડીઓ. ૭૬

ધંડવિજય છંદ.

લાભનિ લાભય થાય ન લેશ,
અશેષ હિપાય કર્યા થકિ આડો;
પ્રારથના ભણિને ગણિ પાઠ,
ઘરયા થકિ હાથ ખસે નહિ આડો;
ખાણુ અને ખુખ ખોળ વળી,
ખવરાવિ જરૂર કરે ખહુ જાડો;
હંસ સુણો દલપત કહે,
પળિયે પણ દૂધ ન દે કદિ પાડો. ૭૭

મનહર છંદ.

શત્રુરૂપી દહીંતણો જમેલો જમાવ જોઈ,
મોટો એક ફૂલતણો વાંસ તેમાં મૂકશે;
પોતાને ન છાંટા લાગે, એવી રીતે છોટે રહી,
ચાળવણી દોરીની ચલાવતાં ન ચૂકશે;
જમેલો જમાવ વલોવાઈને વિખાઈ જાય,
તેને પછી તાણે લેવા અડપત્રી ચૂકશે;
સુણો રુડા રાજહંસ દાણે દલપતરામ,
રાજનીતિની તે રીત ધીર લેવા હુંકશે. ૭૮
ભારખોજવાળાને તો પ્રથમ કરાવે ભેટ,
૧હલકાને તે પછી હજૂરમાં પમાડશે;

પ્રવીણ પ્રધાનની પુરાતનની રીત એવી,
 દુનિઆમાં હવા તેનો દાખલો દેખાડશે;
 પથ્થર ને પાનડું જો પૃથવી તરફ પડે,
 હસકાને હવા જીએ પછી યદી પાડશે;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દસપતરામ,
 હોય ન હવા તો મરજાદ તે મટાડશે. ૭૯
 ધન મદથી અધિક હોય છે હજાર ગણો;
 હુકમનો મદ મહિપાળના મજૂરમાં;
 હુકમનો સ્વાદ નથી શાક પાક શેલડીમાં,
 હુકમનો સ્વાદ નથી ખાંડ કે ખજૂરમાં;
 રઘો નથી સ્વાદ તે પુરાણ કે કુરાન વિષે,
 રઘો નથી સ્વાદ રીઠ^૧ સામ કે ચજૂરમાં;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દસપતરામ,
 હુકમનો સ્વાદ હોય હાકમ હજૂરમાં. ૮૦

વિદ્વષકનો વેષ-દ્વિવિજય છંદ.

મૂછ દિસે અજશૃંગ સમાન,

દિસે શુભ સાવરણી સમ દાંદી;

નાક નવીન પ્રકારતાણું સ્વવળી,

વળિ જેમ વિના છૂત વાદી;

પાઘડીનો પણ ખેશ ખનાવ,

તળાવ વચે જયમ ટેકરિં કાઢી;

ભાંડ કે ભાટ હશે કહે કોઇક,

ધારિ શકે વળિ કોઇક દાઢી. ૮૧

નિર્બળ વિષે—મનહુર છંદ.

નરમ દેખીને ગણવુંજ નહિ નિર્બળ,

માન દેખી મુરખ કે મુગું નહિ માનીએ;

યોગખાય નહિ પણુ હોય આખરુંદાર,
 હોય સરદાર પણુ પૂરો ન પીછાનીએ;
 સુરાખારનો ગંધકનો તેજખ સેવનાર,
 હોય રૂં ખંડુકનું ન છેડિયે નાદાનીએ;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 પાટુ મારવાધકી પીડા પમાય પાનીએ. ૮૨
 શ્રીમંતોની સમા મધ્ય ગરીખ શી ગણુતીમાં,
 કોહીનૂર પાસ કાચ આપડો શા ખાખમાં;
 સાગરની આગળ તે ગાગરને ગણુ કાણુ,
 તલતણું તેલ પુરચ તે ઠશું તેજખમાં;
 લાખ કોડ રૂપેઆનાં ને ઠેકાણુ લેખાં ધાય,
 કોડીઓ ખિચારી ત્યાં દહો ક્રિયા હિસાખમાં;
 સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 છ આનાની છીદરી તે જાળે ઠેમ છાખયાં. ૮૩
 પોતાનું કંરેલું ગમે.

ચાંદનીના આડો ખાંધી ચંદરવો ચારે દીગ,
 દીલમાં ધારે છે આ તો સુંદર દેખાવ છે;
 ચળકતા તારા દેખી પામે ન અચખો હર,
 હવાઈના તારા દેખી ખેલે શો ખનાવ છે:
 ધૂળની દગલીતણાં ખાળક ખનાવે ઘર,
 ઠહે એક એક પ્રત્યે આ રુડો હિલાવ છે;
 અતિ ગમે આપ કામ દાખે દલપતરામ,
 સનાતનનો એવો સંસારીનો સ્વભાવ છે. ૮૪

અભિમાન.

રનેહ વધે સર્વનો ઉપાય એવો આદરીએ,
 માન મળે તેથી અભિમાન નહિ આનુયે:

અંતરથી હેત કદી લોકનું ઉતરી જાય,
લાખનાં મટીને વાળ કાખના પ્રમાણિયે;
બેઠબેના શેર પામ્યા ખાસક હજાર મૂલ,
એના એજ શેર જુઓ આથડતા બણીયે;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
વચન ગરવવાળાં વહીએ ન વાણિયે.

૮૫

ચડતી પડતી વિષે.

સરળી સ્થિતિ સદૈવ દુનિયાની હીસે નહિ,
ઉતરે ચઢે અસલનોજ એવાં દાળ છે;
એક સમે મરદની મુછે રહી માન પામે,
એક સમે તેજ તુચ્છ થાય તૂટયા વાળ છે;
એક સમે ગલીચીમાં રહી નીરગંદુ થાય,
એક સમે એજ મિષ્ટ થાય મેઘમાળ છે,
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
દિવસે આકાશ એજ રાત્રિએ પાતાળ છે.

૮૬

ઉદ્યોગ વિષે.

અસલના લોક અંગ ઢાંકવાને ધરી લેતા,
આમડાં કે પાનડાં કે ઝાડ છાલ જાડિયો;
આળસ તણને જો ઉદ્યોગ કર્યો અફલથી,
અડચણો હડી ગઈ આવનારી આડિયો;
પાથરી મુઠી છે સુખની વસ્તુઓ પૃથિવમાં,
ખડિ ધી ને દૂધતણી, ભરેલી છે ખાડિયો;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
આ નથી આકાશમાંથી આવી આગગાડિયો.

૮૭

નશીબ વિષે.

કરમ કરમ લોક કહે છે તો કેંક ખેરા,
કહેા ખરું રાખે ઠાણ આક્રિન કરમનું;

કરમ સાચું ગણે તો કુંવા વાળ્યો કરે કેમ,
ચરણમાં ધરે કેમ ખાસડું ચરમનું;
ખરું જે કરમ ગણે ચુલા તે તો ખોટી નાંખે,
ધ્યાન ધરી ખેસે કરી કરમ ધરમનું;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
શિયાળામાં જોડે શીદ ગોદડું ગરમનું. ૮૮

કવિ વિષે.

કહે ગ્યાસ કવિરાજ કાનધર કથા મારી,
દૈક કાળ સુધી હું કહેવાયો નકામનો;
કિમતનો કરનાર મને જ્યારે મળ્યો કોઇ,
જમાયો છે સુજશ મારો ને તેના નામનો;
કેવો ઉપયોગી છું હું અધકાર કાઢનાર,
ઓળખીતો થયો આજ તેવોજ તમામનો;
દીલમાં ન દીલગીર થવું દલપતરામ,
ખેવકુંક લોકે કદી, કહ્યો ખે ખદામનો. ૮૯
આરશી અમૂલ્ય અસ્ત્ર શસ્ત્ર તો અતુલ્ય હોય,
નાણાનું ઠેકાણું ભરે ગુંજશ દૈ ગામની;
આરસની શિલાઓ કે શિલા પ્રાદ પારશની,
ઢળકતી ઢાલ દીસે ચળકતા ચામની;
ધાતુતણાં પાત્ર ધર્યાં પાથર્યાંનાં પથરણાં,
હોય રાજહવેલી તે કહે કશા કામની;
સુણો રુડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
કવિ વિના જાણો જેવી કોથળી હજમની. ૯૦
હજજયની ધારામાં ધમારતો અનેક હશે,
મને નથી માલુમ છે દોણે તે કરાવિયો;
ગુણી જને ગુણવાળો સરસ ગુંથેલો ગ્રંથ,
વીર્યાં વર્ષ ઘણાં તોય, તે જોવામાં આવિયો;

ઇમારતથી અધિક આયુષ તો ગ્રંથતણું,
 ને તો છે અચર ગ્રંથ, સચર સુહાવિયો;
 સુણો રડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 ધન્ય ધનવંત જણે સુગ્રંથ ગુંથાવિયો. ૯૧

પાણી વડે પાણીપર પક્ષીતણું ચિત્ર પાડ્યું,
 પેખતાંજ તે તો પ્રલે પામે છે પલકમાં;
 સાચાં પક્ષીતણાં તો સંસારમાં સંતાન વધે,
 ક્ષય તેની જાતનો નથી થતો ખલકમાં;
 ગામે ગામ તેજ રોજ રહે છે ગુંથાતા ગ્રંથ,
 મહા રસમય ટકી રહે છે સુલકમાં;
 સુણો રડા રાજહંસ દાખે દલપતરામ,
 છૈયાંની કવિતા છુપી જાય છે છલકમાં. ૯૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સ્વાસ્થ્ય કારણ સ્નેહ સજે, પરમારથમાં ન પડે પગ દેવા,
 વ્યર્થ વખાણ કરે, વળિ લાખ પ્રકાર કરી કરીને જર લેવા;
 તે કહીયે કપટી જનના ગુણ, જે ગુણ ગાડડિના ગુણ જેવા,
 હંસ સુણો દલપત કહે, કપટી જન અન્ય કહું પછિ કેવા. ૯૩

ઇંદ્ર વિષે—દોહરા.

હંસે કવિને પુછિયું, ઉચરો આપ વિચાર;
 કેવો જગ કરતાર છે, નિરાકાર સાકાર. ૯૪

ઉત્તર—મનહર છંદ.

જુદી જુદી લિપિઓ અનેક છે આ જગતમાં,
 અક્ષર અકેકનાં અનેકધા આકાર છે;
 જણે જેવો માન્યો તેવો ખરો કોઇ જોટો નહિ,
 આકાર અનેક પણ એકજ ઉચાર છે;

કોઈ કહે ઉચાર તો હો નિરાકાર સદા,
માને જે આકાર તે તો માનવી ગમાર છે;
કહે દલપતરામ-હડી મરે લોક આમ,
ખોટો નહિ કોઈ એ તો ખાલી તકરાર છે. ૯૫

સુતારના આંગણમાં આવળ એ વેંત ઉઝ્યો,
લાળી એક ખોલ્યો જે સુતાર મોટો ભાઈ છે;
લાયક આ આડ થશે તેનાં લાકડાંની ગાડી,
ભૂપને કરીશું ભેટ આપણે કમાઈ છે;
ખોલ્યો તેના બીજો ભાઈ ગાડી નહિ પણ મેનો,
ખનાવીને ભેટ કીધે આપણી લલાઈ છે;
વાદ વદી ખંને-મારામારી કરી માયાં કુટ્યાં,
એવીજ આ લોકો વિષે ધર્મની લડાઈ છે. ૯૬

અંતરલાપિકા.

વાગદેવી વાહન શું કયાં સુધી દેલાસ વસે,
નભમાં શું ખાર ને આહાર ઋષિનો હૃથરે;
કનક પરીક્ષા કેમ કરે, હરે કોણ તમ,
થીર નહિ કરે કોણ ધરે કયાં ચશાંક હરે;
ધરમ ધુરંધર ઉદાર કોણ આ સભામાં,
ગ્રાથી સુખ પામે નર એના તું ઉત્તર કરે;
ઉત્તરમાં બેજ લીટી-લખી દલપતરામ,
હંસરાજ દરમશી સદાશિવ સેવી નરે. ૯૭

દેહાતર કવિત.

ત્રેમે પુણ્ય કરે ને અહંપદ ન લાવે ઊર,
મહા સુકર્મની ભણી સદૈવ નયન ધાય;

ત્રાગી સત્ય સિધુનેજ રાંછ રહી કરે કામ,
 હૈશ્વરનો હરેરોજ જપ જાળે જાંખ્યો જાય;
 નોરતજ કુંસંગનો દોંશે સજે તત્વ સંગ,
 પુસ્તક ટલ્લશ જળે શીતળ સહેણો થાય;
 જાણે લોક માસે તુચ્છ, મહિતનીજ વાત ભાવે,
 હેવટ અણલે પદ લોભી તે જળ જણાય. ૯૮

અંતરગત—દોહરો.

પ્રેમખાધનો પુત્ર છે, કર્મસિંહ કુળ ભાણુ;
 હંસરાજ હોંશી ભલો, લાયક જાત હુવાણુ.

આશીર્વાદ—મનહર છંદ.

વાગદેવી આપના વદનમાં વિશેષ વસો,
 હંસતણા તનપર તે વસે છે તેટલી;
 ઉજવળતા પાંખો પૂરિ હંસના અવેવતણી,
 નીર ક્ષીર ન્યારાં કરવાની કળા કેટલી;
 સંતતી તથા સમૃદ્ધિતણી ઘણી વૃદ્ધિ થાય,
 હંસને સદને? ખગ જળ વૃદ્ધિ જોટલી;
 કર્મસિંહ સુત સુણો કહે દેલપતરામ,
 આશીર્વા અમારી અંગીકાર કરો એટલી. ૧૦૦

દોહરો.

હંશ વંશ અવતંસ છો, દિલ દયાળુ દિન નીશ;
 મુદિત રહો મુખધતણાં, જસ્ટિસ આવ ધિ પીસ. ૧૦૧

સમાપ્તિ વિષે—મનહર છંદ.

સુંદર આ ગ્રંથનું સમાપન કરણુ સમે,
 વળી હું ધરું હું દયાન, વિઘન વિઘ્વંશનું;

જના મહિમાનો પાર જરોયે ન જાણ્યો જાય,
 જણે આ જગત ઉપજાવ્યું આપ અંશનું;
 એજ પ્રભુ આપો મારા મિત્રને વિચિત્ર સુખ,
 વળી દરો રક્ષણ વિશેષ એના વંશનું;
 દરીને પ્રણામ આમ દહે દક્ષપતરામ,
 હજારો હજાર સાલ રહો નામ હંસનું.

અથ સમાપ્તિની તિથિ.

સંવત સેં ઓગણીશ હપર તો એકવીશ,
 આવણ સુદી પ્રવેશ પંચમી પ્રમાણિયે;
 અંતરમાં અધિક આનંદતણા વૃંદ પામી,
 હંસ કાવ્ય શતક આ વરણવ્યું વાણિયે;
 ભેટ કર્યું હંસને તે હંસે અંગીકાર કર્યું,
 વિવેકની વાત તો વિશેષ શું વખાણિયે;
 વાંચીને વિચાર એ જો દાખે દક્ષપતરામ,
 શુભતી જરૂર જન રંજનની જાણિયે.

૧૦૩

પ્રીતિ વિષે—ઇંદ્રવિજય છંદ.

અંતર હેતતણા રમ આગળ,
 ખાંડ ખજૂરતણી ખુબિ ખોટી,
 અંતર હેતનિ કીમત આગળ,
 માણુક મોતિ મતા નથિ ખોટી;
 અંતર હેતતણા ધન આગળ,
 ઠાણ ગણે ધન લાખ કે ઠોટી;
 હંસ સુણો દક્ષપત્ર દહે,
 દિલ હેતની નિર્મળ નેણુ કસોટી.

૧૦૪

મનહર છંદ.

સવૈયા કવિત મળી સાહિત્યના સો પ્રખંધ,
રચનાના રચનાર દલપતરામ છે;

લાયક લુવાણા જાત કરમશી રણુમલ,
મુખધના મહાજન કૈલાસ મુક્તમ છે;

સુત તેના હંસરાજ હાંશીલા હરેક વાતે,
સદ્વિવા શોધી તત્ત્વ ગ્રાહક તમામ છે;

પુસ્તક આ તેને ભેટ કીધું માટે પુસ્તકનું,
નિરધાર્યું “હંસ કાવ્ય શતક” એ નામ છે. ૧૦૫

ધ્રુવિજય છંદ.

સ્નેહ હમેશ વિશેષ થશે,

કહિ એમ હવે પછિ કેમ વિસારો,

અત્રથાપી પ્રિય પત્ર લખ્યો,

પ્રતિ પત્ર તથાપિ દિહો ન તમારો,

સ્નેહ સુરક્ષણ લક્ષણ કેવું,

વિચક્ષણ છો ચિત્તમાંહિ વિચારો,

હંસ સુણો દલપત કહે,

વિગતે કરિ આ વિનતી કર ધારો. ૧૦૬

હંસ કાવ્ય શતક સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૬ હું.

જનસ્વભાવ વિષે.

મનહર છંદ.

મનના સ્વભાવથી અભાવ ઉપજે છે ભર,
સંજનન કે દુર્જન કૃતઘ્ની મૂર્ખ થાય છે;
બહેમ અભિમાન નમ્રતા પણ તેથીજ પામે,
સદગુણી કે દુર્ગુણી તે દેખતાં દેખાય છે;
સત્ય કે અસત્યવાદી લોભી કે સંતોષી થાય,
વ્યભિચાર અદેખાઈ જનમાં જણાય છે;
વાદ વદે પક્ષપાત કરે તેથી ક્રોધ ચડે,
ક્ષમા આદિ માણસના સ્વભાવ મનાય છે. ૧

દાહરે.

સ્વભાવ ઉપજે મનથકી, સૌ જાણે સંસાર;
માટે મનના ગુણ વિષે, વર્ણવું પ્રથમ વિચાર. ૨
મન વિષે.

મનના કારણથી દિસે, હરખ શોક આભાસ;
ખુશિથી ખરચે કરેડ પણ, દંડયે થાય ઉદાસ. ૧
મન ઢોંગી મન ધૂર્ત છે, મન મેગળ મસ્તાન;
મન સુધરે તો મિત્ર છે, નહિ તો શત્રુ સમાન. ૨

છંદ્રવિજય છંદ.

અંકુશથી રહે મેગળ શુદ્ધ,
નિરંકુશ નાશ કરે નગરીનો;
લક્ષ્મણ સા શિર લોકની લાજ,
લજાઈ ન લોપ કરે લગરીનો;

દેવગુરુ નૃપ નાતતણો ડર,
કાં ડર છે ડગરા^૧ ડગરીનો^૨;
એ વિણ પાપ કરે અતિ આપ,
ઉથાપ કરે મગરાવે મગરીનો.

૩

શાદ્દલવિકીડિત વૃત્ત.

હાથોને હદમાં હમેશ ધરવા, સારી સજી સાંકળો,
કીધું લંગર નાવને, સરકથી^૩ સાંધેલ ઘોડો ભલો;
મોરી^૪ ગાય મહીધના મુખવિષે, રાશો વૃષોને કરી,
હોવા માણસને હમેશ હદમાં, છે દોઢલજ્જ ધરી. ૪
દોહરા.

જાય કમજરે કૈકની, અંતર પટથી આશ;
વસ્તુ ધરછે નૃપ વેચવા, પુછાય નહિ તે પાસ. ૫
તુરત ન પડેહો તાણિયે, લોભે મન લલચાય;
પડેહો સુવરણ રજ પડી, જલહી જાડી જાય. ૬
અંતર પટ ઉઘાડતાં, અડપથી ઉપજે ઝેર;
વણુ આળવણી ચક્ષુનાં, પડળ ઉતારણ પેર. ૭
છાના છેક રહે નહિ, અંતરતણા વિચાર;
આવે નિકળી એકદમ, અહાર સમ ઉદગાર. ૮

સોરઠો-દ્વિઅર્થી.

ઘટમાં^૧ જે ઘુંટાય, છાનું છેક રહે નહીં;
જે ખાકે^૨ દેખાય, કીધાં ઢાંકણ કાચનાં. ૯

૧. ડોસા. ૨. ડોસિયો. ૩. મગસમગરી-ફગરા ફગરી.

૪. સરક-ઘોડાને બાંધવાની રાશ.

૫. મોરી-ગાય ભેંસને બાંધવાનું દોરડું.

૬. ઘટ-ઘડો, ચરીર.

૭. ઘડાને જે ખાકાં કરીને કાચનાં ઢાંકણાં કંઈ દેાય તે ઘડામાંની

વસ્તુ દેખાય તેમજ આંખ ઉપરથી મનની વાત વરતાય.

મનહર છંદ.^૧

હાથને હું હુકમ કરું તે કામ કરે હાથ,
 પગને ચલાવા ચાહું તેમ પગ ચાલે છે;
 આંખને હું આજ્ઞા કરું તે અવલોકે આંખ,
 કાન ઘણા શબ્દ સુણી ઘટમાંહી ઘાલે છે;
 જીભને ખોલાવું તેમ તે તો ખોલે છે ખિચારી,
 ડોકાને હલાવી ચાહું તેમ ડોકું હાલે છે;
 મન મારો હુકમ ન માને દલપત કહે,
 ખાતરી પોતાની કરી ખરી વાત આલે છે. ૧૦

દોહરા.

તીર્થે પાપ ટળે નહિ, જો મન મેલ ન જાય;
 ‘ખાળકુંડીનું’ હાંડલું, ધોયાયજી શું થાય. ૧૧
 પ્રભુ આજ્ઞા પાળે નહીં, મન વેગે વહિ જાય;
 ભક્ત નહિ ભગવાનનો, મનનો ભક્ત મનાય. ૧૨

આર્યા વૃત્ત.

જો નિજ મન લલચાવે, પરધન પરપદાર્થ પરનારી;
 અવગુણ ગણિ ગણિ એના, ધરવું દૃઢ ધૈર્ય ધિક્કારી, ૧૩

ઉધાર છંદ.

મન તું મૂર્ખ આજા મેલ, ખટપટ ખેલમાં શિદ ખેલ;
 ધર તું ધરણિધરનું ધ્યાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૧૪
 ઘડવા મેલ અઘટિત ઘાટ, વિચર સદૈવ તારી વાટ;
 ગુણ ગોવિંદના કર ગાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૧૫

૧. મુંબાઈમાં ધર્મની ચર્ચા કરતા જીવાનીયાઓની સભા મળતી હતી, તેમાં જે વ્રણ વાર હું ગયો પણ પછી જવાને મન વધ્યું નહીં ત્યારે મેં ચીઠી લખી મોકલી કે આજ મારી પ્રકૃતિ સારી નથી માટે અવારો નહિ, ત્યારે એક મિત્રે મને લખ્યું કે તમારા હાથમાં, પગમાં, આંખમાં કે શરીરના કયા ભાગમાં દરદ થયું છે, તેના ઉત્તરમાં આ કવિત લખ્યું હતું.

ભટકયો ભવ વિષે ખહુ ભાત, લપટ ખાધે તેં ઘણિ લાત.
 કરિને કરિશ નહિ તોફાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૧૬
 લાખો તેં કીધા અભિલાખ, રહિ તુજ હાથમાં તો રાખ;
 કહું તે કથન ધરજે કાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૧૭
 સજ તું સૃષ્ટિપતિશું સ્નેહ, તજ તું તર્ક જીલમી જોહ;
 ભજ તું ભાવથી ભગવાન, મન તું મારી શિક્ષા માન. ૧૮
 અગણિત કર ભલે ઉપાય, ધાર્યું ધરણિધરનું થાય;
 ગુણિયલ થે સમજ શુભજ્ઞાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૧૯
 વીત્યાં વર્ષે લેખિ વિચાર, વીતતાં કાંઈ ન લાગી વાર;
 અવસર આવશે અવસાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૨૦
 ભમણામાં ભમ્યો ભરપૂર, આશા અધિક આણી જીર;
 ન સર્થો અર્થ વ્યર્થ નિહાન, મન તું મારી શિક્ષા માન. ૨૧
 કદિ તેં મેળવ્યું ધન કોડ, જીત્યો જગતશેઠનિ જોડ;
 સાચું અંત તો સમજાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૨૨
 લીધો લેશ તેં નહિ લાભ, દુઃખના ઉગિયા શિર ડાભ;
 જો તુજને થયું ખહુ જાન, મત તું મારી શિક્ષા માન. ૨૩
 હજી તો ખાજી છે તુજ હાથ, સમજી શોધ સારો સાથ;
 ત્રીકમ ત્રાથ જોડી તાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૨૪
 મેલી માન મટ જનમત, દિક્ષા દે ભલી દસપત;
 પ્રીતે કર હરિરસપાન, મન તું મારિ શિક્ષા માન. ૨૫

સ્વભાવ વિષે.

દોહરા.

વસુધા ને વિષા વિષે, વિવિધ રસોનો વાસ;
 આખો ચુસે મિષ્ટ રસ, લે આંખલી ખટાસ. ૧
 આવળ આખો ખોરડી, જો તરું જીવજીવ
 કરતારે દસપત કહે, સરજ્યા જીદા સ્વભાવ. ૨

અન્મસ્વભાવ ટળે નહીં, જાય જીવને સંગ;

સંગથઈ બદલાય છે, ઉપર ઉપરનો રંગ.

૩

ઇંદ્રવિજય છંદ.

એકજ ખાગ અને જળ એકજ,

એકજ ખાતર એકજ કયારે;

લિંબુ દરાખ લવિંગ લિંબોળિ,

વિવેક ઠરી કદિ વાવિ વિચારે;

કોટ ઉપાય કરે દલપત,

ફેરે ન સ્વભાવ ધરે ન સુધારે;

જે ફળમાં રસ જાતિ સ્વભાવિક,

તે ફળમાં રસ તેજ થનારે.

૪

દોહરો.

મરતાં સુધી મટે નહીં, પડી ટેવ પ્રખ્યાત;

ફાટે પણ ફીટે નહીં, પડી પટોળે ભાત.

૫

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સ્વભાવની સાધીત સાધનાનું, પુરું અનુષ્ઠાન નથી થવાનું;

સમાપ્તિ તેની મરવાં સમામાં, પૂર્ણાહુતિ તો પછિથી ચિતામાં. ૬

દોહરો.

સંગતથી સુધરે કદી, જાતિ સ્વભાવ ન જાય;

નાગર સંન્યાસી થયે, પણ ખટપટ ચિત્ત ચલાય. ૭

પારસ^૧ પરસે લોહને, તો તે કનક થનાર;

પણ તેનો બદલાય નહિ, અસલતણો આકાર. ૮

ક્રોધર કે ક્રોમળ દિસે, સ્વભાવ ફળ સરખોજ;

પથર-સુત લોહું જુઓ, જળ-સુત જુઓ રસરોજ. ૯

૧. પારસમણિ, ચિંતામણિ, કલ્પવૃક્ષ અને કામધેનુ એ બધી વસ્તુઓ

સ્વર્ગમાં હોય. ૨. સરોજ-કમળ.

જન મન કોમળ કે કઠણ, દેખિ ન ધરિયે ખાર;
ગુલાબ કોમળ કોઠકળ, કઠણ કર્યું કર્તાર. ૧૦

બુદ્ધા સ્વભાવના જનો, દેખિ ન ધરવો ખેદ;
તીખાં કડવાં ને ગળ્યાં, તરુવરમાં પણ ભેદ. ૧૧

શાદ્દલવિકીડિત વૃત્ત.

ઓલ્યો વાઘ બજાર મધ્ય મુજને, જોતાં જનો કીકથી,
તાડુકયો દિન એક ટેક તણને, જાતિ સ્વભાવીકથી;
માટે માનવી જાત માત્ર મુજને, પાપી ગણી પાડીયો,
રૂડો છું પણ કૂર કામ કરતાં; ફૂડો ગણી કાઢીયો. ૧૨

ઇંદ્રવિજય છંદ.

દીપક દેખી પતંગ પડે,
શરીરે નહિ પીડ કશી શરદીની;
માનસરોવરમાં મહિષી^૧ પડે,
ગંદકી કાજ નહિ ગરદીની;
શ્વાન લડે પણ વૈર વિના,
વનિતાઓ તરેહ રડે દરદીની,
કારણ કાંઈ નહિજ વિચારવું,
ધારવું ટેવ પડી ધરદીની. ૧૩

દોહરા.

જાતિ સ્વભાવ સમ સદા, ઉચરે મુખ ઉચ્ચાર;
શ્વાન ભસે હય હણહણે, કરે કરીર ચીતકાર. ૧૪
જાતી સ્વભાવ બેઘને, રૂઢે ન ધરિયે રોષ;
સૃષ્ટાએ ભસવા સૃજયું, શ્વાન તણે શો દોષ. ૧૫
સરસ ઉચરવા જાય પણ, સ્વભાવ સમ ઉચરાય;
બન્યો જન્મથી બોખડો, શુદ્ધ કેમ બોલાય. ૧૬

જે જેને મન સહિરજી, તે તેને સુખરૂપ;	
મગરને સાગર જમે, કરેછપને મન દેખ.	૧૭
જડથી પણ સુધરે જરૂર, સ્વભાવ મળતું કામ;	
દળે વણે કાંતે લાંબું, યત્રે જીએ તમામ.	૧૮
ચાલે એકજ ચાલ જે, તે ઉપયોગી ગણાય;	
વસે વણાય વરાળથી, વાયુંથી ન વણાય.	૧૯
વરાળ ઉંચે લઈ જશે, હેઠે ખેંચે ભાર;	
પણ જે ગોઠવણી કરે, વિપરીત રીત ચનાર.	૨૦
સમજે જ્ઞાન સ્વભાવ સમ, જેમ પુશ્વલી નાર;	
રખ્યાળીને માંચ પતિ, સમજી ભારત સાર.	૨૧
આંતે જાય સ્વભાવપર, કહી ખોધે ખદલાય;	
યત્રે જળ ઉંચું ચઢે, પણ પાણું પડી જાય.	૨૨
આપ આપને કાવતી, કહે કાઢવા ખામી;	
પીવું નહિ જળ ગળ કહે, જળચંરને સિરનામી.	૨૩
કહે ઉંટ કહી આપણે, કર્યું ન નખણ કાજ;	
નીચે સુખ ન ચાલવું, એમ કરે સૌ આજ.	૨૪
અટકાવ્યાં અટકે નહિ, જે વેગે વહી જાય;	
કાં તો થાકાને રહે; કાં ભીંતે ભટકાય.	૨૫
સ્વભાવ જે સુધર્યો નહિ, ભણ્યો નહિ સુધરેલ;	
છે ચોરો યુરોપમાં, ભણતર ભડું ભણેલ.	૨૬
કહિકહિ થાક્યા કવિજનો, લખિલખિ થાક્યા લેખ;	
જાતી સ્વભાવ જનતણા, તે તો ટળ્યા ન રેખ.	૨૭

અભાવ વિષે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જેમાંથી જેનું મન ઉઠી જાય, જરૂર તેને તુછ તે જણાય;
જીએ ન જાણી ખપની જરીએ, નરેશ ગાદી નૃપ ભવૃહરીએ. ૧

૧-મુશ્વલી-ચંચલીચારિણી. ૨. ખંચાળી-દ્રોપદી.

ઇંદ્રિયંશા છંદ.

જેમાંથી જેનું મન ઉતરી ગયું,
તેને મને તો નિર્માલ્ય તે થયું;
સંન્યાસીને આદર ચિત્તમાં વૃક્ષી,
દુશાસની કિંમત તેહને કૃષી.

૨

જે હોય વસ્તુ પ્રતિપક્ષિ પક્ષની,
નિર્માલ્ય લાગે કદી હોય લક્ષની;
જલેખી જે મોગલ લોક. હાથમાં,
સ્વાદિષ્ટ જાણે નહિ વિષ્ર સાધમાં.

૩

દોહરા.

ગુણ દેખી દ્રેષી ખળે, તે રાજ ન થનાર;
અધિક રૂપાળીનો કરે, ત્યાગી અધિક તિરસ્કાર.

૪

અભાવ આવે એહને, સ્વાદ જરી ન જણાય;
આમિષ^૧ જેતાં વિષ્રને, ઉરથી ઉલટી યાય.

૫

સારાને નરમું ગણે, જે મન કઠી જાય;
સમરે ભોગી સુગંધનો, ચંપાને ન ચહાય.

૬

તેને આલે તે વિના, જે ઉર થાય અભાવ;
સૂર્ય વિના છુડને સદા, કશે નહિ અટકાવ.

૭

વન ભટકતી શીલડી, તણ હીરામણિ હાર;
પહેરે ચાહી ચણાઈયો, સરસ ગણી શુંગાર.

૮

અલ્પ મૂલ આપ્યા થકી, હાથી મળતો હોય;
પણ પામર જન શું કરે, તે કદી સમજે તોય.

૯

સનજન વિષે.

છાપ્યા.

તરુવરનો નહિ તાગ, ભાગ્યથી સુરતર ભેટે;
હીરા મળે હજાર, કોહિનુર છેકળ છેટે;

અગલા ખાણું કોડ, હંસ ન મળે હળવો,
 સમળા મળે અસંખ્ય, ગરુડ મહિમા ક્યાં મળવો;
 જન તો અહુ જડશે જગતમાં, તન તાપ ન તેથી ટળે,
 દિલ સત્યપણે દલપત કહે, મહાભાગ્ય સર્જન મળે. ૧
 સજ્જનતા ગુણ સરસ, મળે નહિ ખરચે મૂલે,
 શિખવ્યાથી ન શિખાય, નથી ફળતી કો પૂલે;
 વિચરે દેશ વિદેશ, લેશ જીવમાં નહિ જામે,
 પવિત્ર તીર્થ પ્રવેશ, કીધે પણ કંઈ ન પામે;
 કદી પ્રગટે નહિ દલપત કહે, ઘરઘર અથડાએ ઘણું,
 ધન્ય કરુણાથી ઉપજે, પુરુષ વિષે સજ્જનપણું; ૨

દોહરા.

સજ્જન સૌના રનેહી પણ, દુષ્ટતણે મન કાળ;
 જગત ચક્ષુ છે સૂંચ પણ, ઘૂડ ગણે વિકરાળ. ૩
 સજ્જનને હરકત કરે, તે જન પામે કલેશ;
 સ્પર્શ કરે તે પરજો, અગ્નિને નહિ દ્રેષ. ૪
 મર્યાદા મૂકે નહિ, સજ્જન હંડતાં કાચ;
 જેમ કુળવતી નારીનું, હસવું ઓઠે હોય. ૫
 સજ્જનને જે સાંપડ્યાં, વિઘા વાણી વિત્ત;
 વિવેકથી તે વાવરે, દુર્ગમ હલદી રીત. ૬
 શીખ શીખવતાં મુરખને, શીખે સમજી તતકાળ;
 તાડન કરતાં ટકુંને, તેજણ તજે કુચાલ. ૭
 નિર્મળ જનને કયમ કરી, ગુપ્ત ભેદ કહેવાય;
 કમાડ જેનાં કાચનાં, ગુપ્ત ચીજ ન રખાય. ૮
 નિર્મળ જન ઢાંકે નહિ, પરચસને આભાસ;
 ક્ષાનસમાં દીવો ખળે, ખાહર પડે પ્રકાશ. ૯
 ચોડે ઢેકાણે મળે, ઠરવા કેરું કામ;
 અહુ પૃથ્વીજળ સારમય, દીસે દલપતરામ. ૧૦

ગણે નહિ ખંભીર જન, દુર્જનનાં આવાજ;
શ્વાન ભસે સો સામટાં, ગણે નહિ ગજરાજ. ૧૧

જનો ઘણાં જગમાંહિ પણ, ગુણિજન પામે માન;
જીતમ છોડ ઉછેરશે, ધન ખરચી ધનવાન. ૧૨

છાયા.

કામ વિચારી કરે, ડરે નહિ તે જન ડાહ્યા,
ગુણનો ન ધરે ગંધ, સર્વથી હોય સવાયો;
વડું ન વાવે વેર, ઝેરની જીભ ન રાખે.
મધુર વચનનાં મિષ્ટ, ચતુર થૈને કૃપા ચાખે;
વળી કળાય નહિ તે કાઠથી, પરનો પામે પાર છે.
દુનિયામાં તે દલપત કહે, ડહો ડહાપણદાર છે. ૧૩

દુર્જન વિષે-દોહરા.

દુર્જન મનમાં દુર્વચન, સજ્જન મુખ મિઠાશ;
હોય સુગંધી આગમાં, ગંધાતો સંડાસ. ૧

દુર્વચનો સુણી દુષ્ટનાં, કરિયે ગુસ્સો કેમ;
સ્વર ઘૂવડ ખર શ્વાનનો, રચ્યો ધૃશ્વરે એમ. ૨

ઉઘાડવો સંડાસ તો, ઢાંકવું નાક નિદાન;
જો છ'છેડો નીચ તો, કરો ખંધ નિજ કાન. ૩

ખળને મન સમવિષમ નહિ, ગુણી આવગુણી સમાન;
સારો નરસો નવ જીએ, ભસે સર્વને શ્વાન. ૪

માન આપવું યોગ્યને, લાયક જનનું કામ;
ઘૂવડ રવિને માન કદિ, દે નહિ દલપતરામ. ૫

અલ્યાસી પડિત થકી, ભાંડ થકી પડિત;
ભાંડ ડરે અતિ ભાંડથી, એજ અસલની રીત. ૬

સોય વડે કદી સીવિએ, ખળ મુખ ખંધ ન થાય;
હાના સાટે હરઘડી, હું છાંહું ઉચરાય. ૭

દ્રેષ તજે નહિ દુષ્ટ જન, દેતાં જીવતદાન;
થાય જવાસા ઘન થયે, ખળીને ભસ્મ સમાન. ૮

નિર્દોષીને શું કરે, દુષ્ટ કરીને દ્રેષ;	
જલદી નિહાળી જવાશિયા, પડે પામે કલેશ.	૯
દુર્જન દાઝીને મરે, સુજન કીર્તિ સુણી સ્વચ્છ;	
પવન સુગંધિ સ્પર્શતાં, મરે તરફડી મરચ.	૧૦
દિલમાં દાઝે દુર્ગુણી, પરાણ કરતાં બોધ;	
ચોર તણી નિંદા કરે, કાળી કરે વિરોધ.	૧૧
સત્યપણું સાખીત થયે, દ્રેષી ન તળે દ્રેષ;	
પ્રતિવાદી સાચો કરે, વાદી વેર વિશેષ.	૧૨
પાપી જન પશુ જાતિની, સરખી રીત સદાય;	
ડર દેખી પાછો હઠે, આલસ પર સજ થાય.	૧૩
જ્યાં જ્યાં જૈને જન વસે, ત્યાં લયનો આલાસ;	
ખળ જનથી ડરી પુર તળે, વનમાં વનચર ત્રાસ.	૧૪
દુઃખ પોકાર્યે દુષ્ટને, દયા ન કપલે દીલ;	
વાઘ અજ પોકાર સુણી, કરે ન ઘડિયે દીલ.	૧૫
ડગે તેહને દુષ્ટ જન, નડે જેમ જમદત;	
નક્કી અધિક અધિક નડે, ખીચે તેહને ભૂત.	૧૬
વાઘ સાપ વરુ હુટિલ જન, કરત ન બે કતાર;	
ગફલત રાખત ગુણિજનો, ચૂકત વારંવાર.	૧૭
દુષ્ટ તળે નહિ દુષ્ટતા, કદી કરિયે સત્કાર;	
નિત દુધ પાચો નાગને, પણ કરડે કોપાર.	૧૮
દુર્જનને ગુણ દીલ્યે, કરે આપ અપકાર;	
પ્રથમ હણે દેનારને, મઠક કર તરવાર.	૧૯
દુર્જનનાં કૃત્ય દેખીને, કરે મહાજન માફ;	
પણ ઇશ્વર સાંભે નહિ, કરે અદલ ઇન્સાફ.	૨૦
ચિતમાં આહો તેટલી, તમે કરો તદખીર;	
કચિર કદી ન કનક બંને, કનક ન થાય કચીર.	૨૧

દુષ્ટ ન દુષ્ટપણું તજે, કરીને તીર્થસ્નાન;
 એર અખોળ્યું દૂધમાં, એરજ રહે નિદાન. ૨૨
 સજ્જન સમ ગણી સેવતાં, દુર્જન સુજન ન થાય;
 એરડે રસ નવ અદે, શેલડી સંગ સિંચાય. ૨૩
 શિખામણના શબ્દ તે, કહિયે નહિ ખળ સંગ;
 પથરે કાદવ ઢાંકતાં, ઉડે છાંટા અંગ. ૨૪

ધંદ્રવિજય છંદ.

જ્ઞાન ભસે મજરાજ ગણે નહિ, જ્ઞાનિ ગણે ન અજ્ઞાનિની ગાળો;
 અથ જવાસો સુકાઈ સુણી ઘન, દુષ્ટ સુણી પર કાર્તિ દુખાળો;
 હંમ સમીપ સદૈવ વસે પણ, કાગ કદાપિ મટે નહિ કાળો;
 સજ્જન સંગ થકી દલપત, સુલક્ષણ લે ન કુલક્ષણ વાળો. ૨૫

દોહરા.

બાથ ભરી ભેટયા થકી, કરિયે નહિ વિશ્વાસ;

ફાંફળને લે બાથમાં, સૂડી કરે વિશ્વાસ.

ફરથી રહિયે ચેતતા, જો કંઈ વશિય;

કદીક સૂડી આપણી, આપણું કાપે વશિય.

સિંહનું દટાંત—ધંદ્રવિજય

સિંહતાણી કરિયે કદિ સોખત, ન.

મસ્ત થએ ન મહોખત રાખી સમાન;

લોપ કરે હિત કોપ કરી પછી,

નિર્દય થઇ પળમાં હણી નમ;

મિત્ર અમિત્ર ન તત્ર ગણે, મ.

તન આંમડી ચીરી ચુપેચુપ

તે દલપત ભલો પણ દુષ્ટ,

અદાવત રાખી નડે ભવ આપે. ૨૮

ગંધેડાનું દટાંત.

દુષ્ટથકી દુર નૈ વશિયે ખશિયે,

ખળનો પરખી પડછાયો,

હત નિહાળિ થવું નહિ હર્ષિત,
 શું થયું જે ગુણ વર્ણવી ગાયો;
 ગર્ધવની કદી થાય ન ગાય,
 ગમાર ભલે જમુનાજળ નાહો,
 દુઝની સોખતથી દલપત,
 નથી જગમાં સુખ કોઈ કમાયો.

૨૯

દોહરા.

સદ્ગુણથી સજ્જન દિસે, ભણ્યાતણે નહિ ભેદ;
 ભણ્યો તોય રાક્ષસ રહ્યો, રાવણ ચારે વેદ.
 નિશાળમાં નાદાને જઈ, વડા થાય વિદ્વાન;
 પણ ન ટકે માણસપણું, નાદાને નાદાન.

૩૦

૩૧

છર્યો.

ભણિ ગણિ થાય ભણેલ, અહંપદ ઉરમાં આવે,
 અધિક મળે અધિકાર, ગુણમથી હુકમ બળવે;
 જે પામે જર જોર, ફેલમાં પડે ફસાઈ,
 બને બહુ બળવંત, કરે જયમ કામ કસાઈ;
 સદ્ગુણ દલપત શોભે નહિ, જાત માનવી માત્રને,
 અવળાં કારજ અદકાં કરે, પદવી મળે કુપાત્રને.

૩૨

મનહર છંદ.

અરે ઝેર અભિમાન તજ કડવાશતણું,
 કુટિલના કથનની એવી કડવાશ છે;
 વાયસ કમાઈતણો તણ દે વિશેષ ગર્વ,
 એવી કમાઈનો કાઠ કગ લોક પાસ છે;
 નિરદયપણું નહિ રાખીશ તું વાઘ માન,
 દયાહીણ એવા દેશી રાજાના દાસ છે;
 મન વિષે મોટું જમદત શું ગુમાન રાખે,
 ઘણા દુષ્ટ ગુણમીનો જગમાં નિવાસ છે.

૩૩

દોહરો.

નિર્લજ નર લાજે નહિ, કયે કાટિ ધિક્કાર;
 નાઠ કપાયું તો કહે, અંગે ઓછા ભાર. ૨૪

નિર્લજ જો લજજા ધરે, સરે ન સ્વારથ કામ;
 જો વેરયા શરમાય તો, દેખે નહિ કદી દામ. ૨૫

નિર્લજ નિર્લજતા કરી, ચોરસ^૧ ધરે અપાર;
 ભાંડ અધિક ભુંડું ભણી, જાણે હું હુશિયાર. ૨૬

કામીને સગપણ કર્યું, ભૂખ્યાને શું અખાજ;
 માખીને મન પાપ શું, નિર્લજને શી લાજ. ૨૭

મનહર છંદ.

દીઠો એક લોહ દંડ, અખંડ પ્રચંડ પંડ,
 કાઠથી કઠોરને અનમ્ર દીસે આવતાં,
 દુધ દધિ ઘૃત મધ પાધએ જો પંચામૃત,
 નરમ ન પડે અંગ અતર લગાવતાં;
 મધુર વચનની મધુરતાથી માને નહીં,
 જડ જેવો જડ સમજે ન સમજવતાં;
 કહે દસપત એવા કઠોરની કાયા નમે,
 તાપથી તપાવી માર મારીને નમાવતાં. ૩૮

ઇંદ્રિયિંજય છંદ.

તેજસુ તાડન શબ્દ સુણી, ઠિક થૈ વિચરે ચિત ચેતિ સુકામે,
 મધ્યમ જાતિ તુરંગમ તે, સજશે ગતિ આગ્રુક ચોટ ઉગામે;
 ટાટપુંચો તન તાડનથીજ, ગતીજ કરે શુભ મારગ સામે,
 મર્ધવ પીઠ પડે ડકણાં પણ પાંચરી ચાલ પુરી નવ પામે. ૩૯

દોહરો.

શકને તો શિક્ષા વિના, કદી ન આવે સાન;
 કહિયે ખશુને કરજરી; તો ન તને તોફાન. ૪૦

ઇંદ્રવિજય છંદ.

કોમળ તાત કહે પણ ઘાત, ઘણી ઘટમાં ઘડિમાં ઘર ઘાલે,
આતુરતા ખતલાવી અહોનિશ, આતુરતા ચિતમાં ધરિ ચાલે;
સ્વારથ સાધિ ઉપાધિતણાં ખળ, ઝાડ કરી ઝટ મારગ ઝાલે;
દોસ્તિ કિધે દલપત કહે, દિલ સંકટના ખહુ કંટક સાલે. ૪૧

મચ્છર મારવાના સાંચાનું દર્શાવ.

શીતળ શાંત સ્વભાવ મને, ખળ આનંદિ મચ્છર મારણ સાંચો;
વીશવસા વિશવાસ વસે, ઉપને નહિ ખેદ પડે નહિ ખાંચો;
વાત વિશેષ કહે દલપત, સ્ત્રીઓધ વિષે વિચતે કરી વાંચો;
હંડક દેખી રહે કરી મચ્છર, ચંચળ શ્રે પકડે પછી સાંચો. ૪૨

ખાખરાના ઝાડનું દર્શાવ.

જે ભરપૂર ભલામ દિસે પણ, ફૂર થઇ પછી કાળજ કાપે,
ખૂબ ખિલ્યો દરસે તરુ ખાખર, આખર તો કડવાં ફળ આપે;
તેમજ દુષ્ટ તમામ તણી જાતિ, મિત્ર થઇ મન આપણું માપે,
મિત્ર મટી દલપત કહે પછી, શત્રુ સમાન સદૈવ સંતાપે. ૪૩

કૃતઘ્ની વિષે.

કોહરા.

કૃતઘ્નીને જે ગુણ કયો, વસ્તુનો વણસાડ;
ગદ્દે ખાધું ખેત તે, નહિ પુણ્ય નહિ ખાડ. ૧
કૃતઘ્નીને જે આપિયું, ખાય ત્યાં લગી પ્રીત;
ખાતાં સુધી ભસે નહિ, શ્વાન તણી જે રીત. ૨
ગુણ જે કયો ગમારને, ધરી ધૂળમાં ધૂળ;
આવળીયો ખળીયો ખની, સદાય આપે સૂળ. ૩

વળતે દિન ન વિસારિયે, સુખ દિધું દુઃખકાળ;
ઉનાળે જળ આપતાં, કળે રતે તરુ કાલ.

૪

મૂર્ખ વિષે.

છાપો.

વણુ પૂછયાથી વેણુ, ઘણું ખેલે તે વેત્રો,
ખોદી ખાડો ખૂખ, પડે પડે પણ પહેલો;
ન કર્યાનું કરી નિત્ય, ચિત્ત ચેતી નવ ચાલે;
પરનું ખોતાતાણું, ઘણું વેત્રો ઘર ઘાલે;
વળિ વહેલો વળમે વાદમાં, છેલ્લો છેક છુટી પડે,
દિનદિન દિલમાં દસપત કહે, ઘાટ ઘણા વેત્રો ઘડે.

૧

ઢોહરા.

બુદ્ધિ વગરનું માનવી, સમજે પણ સમાન;
વાનરને મણુ છે જુઓ, હાથ પાય સુખ કાન. ૨
આવા નરની વાતથી, આ વાનરની વાત;
ખુશી થૈ સુખિયે જાતથી, ખુશી થૈ સુખિયે જાત. ૩
જડને જ કો ગુણુ કરે, ઘડે તેહનો ઘાટ;
નીરે તાર્યું કાલને, શિરપર પાડી વાટ. ૪
જગ મધ્યે જુદાં નથી, ગાંડાં જનનાં ગોમ;
ગુણુહીણા તે ગાંડિયા, દીસે દસપતરામ. ૫
મૂર્ખ ન ચહે સ્વર્ગ સુખ, ખાન ખાન શુભતાન;
શિશુ શું કરે સુવર્ણ, ભક્ષ કર્યાનું જ્ઞાન. ૬
મોટા સાથે માન લે, ગુણુ હિણુ નહિ વખણાય;
હરિ સાથે પૂજય પણ, મૂર્ખજ શંખ મણાય. ૭
વસે વેર જીવ જોનને, ગણાય અવગણુ મૂંડ;
લક્ષ્મી-વરને કર વશી, શંખ મનાયો મૂંડ. ૮

અણસમજી ને આપલો, સમજે ગુણે સમાન;
 સમજળ્યા સમજે નહી, તાડનથી લે સાન. ૯
 માર વગર માને નહી, જડ માણસ-પશુ જાત;
 કરતાં જીલમ હઠે નહી, વિનયતણી સુણી વાત. ૧૦
 એકે પણ સંપૂર્ણ ગુણ, જનમાં નથી જરૂર;
 સંપાદન કરી સ્વલ્પ ગુણ, મૂર્ખ થાય મગરૂર. ૧૧
 મૂર્ખ વિચારે મુજ વિના, કરું ન સુધરે કામ;
 જાય બળદથી ખાર ગણી, આગગાડી પરમામ. ૧૨
 ગોષ્ઠિ કરવી નવ ગમે, બુધને મૂરખ સાથ;
 કદી કાગળ જોલે નહિ, ચડી અભણને હાથ. ૧૩
 પકડી કજીએ પારકા, શીદ કરે સુખ હાણ;
 ચિતા પરાઈમાં બળે, એના કોણ અજાણ. ૧૪
 ઉપાય છતાં અબુધ જન, દે ધંધરને દોષ;
 છતિ છત્રી જોડે નહિ, મેહ ઉપર કરી રોષ. ૧૫

વ્યાધાતાલંકાર.

ભણ્યો નથી હું ભવવિષે, લખી ન જાણું લેશ;
 માટે કામ મુસદ્દિનું, સોંપો મને નરેશ. ૧૬

ગમાર આવની.

ફરી ભરુંસો કર્મનો, કહો થશે થનાર;
 આપ તજે ઉઘોગને, એ પણ એક ગમાર. ૧૭
 આખાની આશા થકી, અરધો તજે આહાર;
 પછી પૂરો પસ્તાય છે, એ પણ એક ગમાર. ૧૮
 જો વસ્તુ જાતિ રહે, એનો શોક અપાર;
 કરે સદા સંભારીને, એ પણ એક ગમાર. ૧૯
 તેલ તુલ્ય અંતર તપે, મૂકે વળી વધાર;
 બળતાને બાળે બહુ, એ પણ એક ગમાર. ૨૦
 કરે વિચાર કર્યા વિના, અવસર વિરુદ્ધ ઉચાર;

- સમય વિષે સમજે નહીં, એ પણ એક ગમાર. ૨૧
- જેની સોખતથી થયું, અતિશય દુખ એકવાર; ૨૨
- વળી તેની સાથે વસે, એ પણ એક ગમાર. ૨૨
- જાણે જો જોની જાણે, નિકળે સદા નકાર, ૨૩
- તોપણ માગે તે કને, એ પણ એક ગમાર. ૨૩
- સહજ વાતમાં સર્વ પર, ખોટો રાખે ખાર; ૨૪
- વેર વધારે વિશ્વમાં, એ પણ એક ગમાર. ૨૪
- સહસા કામ સમેટીને, વળતી કરે વિચાર; ૨૫
- પાણી પીને ઘર પૂછે, એ પણ એક ગમાર. ૨૫
- વાદે નાણું વાવરે, આપે બની હિંદાર; ૨૬
- કરજ કર્યાનો ડર નહીં, એ પણ એક ગમાર. ૨૬
- નિજ દુર્જીણ દેખે નહીં, પદ નિંદાપર ખ્યાર; ૨૭
- છિદ્ર હિંદાડે અવરનાં, એ પણ એક ગમાર. ૨૭
- ભૂતજમાં ભુડાધના, ભરે ભલો ભડાર; ૨૮
- સાખાશી સપને ન લે, એ પણ એક ગમાર. ૨૮
- સારું નરસું સોધીને, જુએ ન સાર અસાર; ૨૯
- ગોળ જોળ સરખાં ગણે, એ પણ એક ગમાર. ૨૯
- છત આઝી ઘરમાં છતાં, નામ ધરે નાદાર; ૩૦
- કૃપણપણું પોતે કરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૦
- કરે પરાક્રમ પણ ધરે, અવરતણો આધાર; ૩૧
- અદ્યે ન મળે આપ બળ, એ પણ એક ગમાર. ૩૧
- સમજે જો હું સહજમાં, પામીશ સાગર પાર; ૩૨
- પંડ બળે તરવા પડે, એ પણ એક ગમાર. ૩૨
- ઘરધણિયાણીથી લડી, ખાળી દે ઘરખાર; ૩૩
- વિમાસણ વળતી કરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૩
- કરી ન પાળે કોઈ દીન, વળતી વધે વિકાર; ૩૪
- ભારે પીડા ભોગવે, એ પણ એક ગમાર. ૩૪

- વિખનું જોવા પારખું, લે મુખ માંહિ લગાર;
 મોહી વજર મોતે મરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૫
 કન્યાનું માથું કરે, એ તો સૌ સંસાર;
 પણ વહનું^૧ માથું કરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૬
 વાત ન જાણે વેદની, અનુભવ નહિ આજર;
 વેદ ખની વેદું કરે, એ પણ એક ગમાર. ૩૭
 ટંટો દુંકો થાય તો, વળી કરે વિસ્તાર,
 લડાઈથી લાજ નહી, એ પણ એક ગમાર. ૨૮
 નિઃસંશય ઉત્તર મળે, તોય કરે તકરાર;
 વ્યર્થ વહે વળી વાદ ખડું, એ પણ એક ગમાર. ૩૯
 સમજે ને જન સર્વથી, હુંજ ઘણો હુંશિયાર;
 પછી ન પૂછે કોઈને, એ પણ એક ગમાર. ૪૦
 અંતર કેરા ઉભરા, બહીને કહાડે ખહાર;
 જોગ અજોગ જુએ નહી, એ પણ એક ગમાર. ૪૧
 ચડે નજર જન આલતાં, ચાલે લારો લાર;
 પ્રીછે નહિ પરિણામને, એ પણ એક ગમાર. ૪૨
 વિરુદ્ધ હીસે વિશ્વમાં, એમ સજે શણગાર;
 અપજશથી નવ ઓસરે, એ પણ એક ગમાર. ૪૩
 કરે ખુશામતખોર જન, વખાણુ વારંવાર;
 સાચું માને સર્વ તે, એ પણ એક ગમાર. ૪૪
 આગળ કહે અમીર તું, પાછળ કહે હુંસાર;
 એવાને નેવ જોળખે, એ પણ એક ગમાર. ૪૫
 ઉપજ ખરચના આંકનો, શોધે નહિ સુમાર;
 પણ લેખે ધન વાવરે, એ પણ એક ગમાર. ૪૬
 પ્રથમ ચડાવી પુખ્તને, છેવટે છાંટે છાર;
 ધન્યું કનક ધૂળે ધરે, એ પણ એક ગમાર. ૪૭

૧. કોઈએ પોતાને વાપરવા સ્વીચ માગી લીધી હોય તો લેવાની માગ.

- સ્વારથ સાધ્ય સમે કરે, સ્નેહીનો સંહાર;
 થોભ ન રાખે લોભનો, એ પણ એક ગમાર. ૪૮
- છેતરવા જન જાતને, હિક્કમત કરે હજાર;
 નીતિની રીતી તજે, એ પણ એક ગમાર. ૪૯
- કથને જનનાં કાળજાં, કાપે જમ કટાર;
 ચતુરપણું ચિતમાં ગણે, એ પણ એક ગમાર. ૫૦
- પાછળ જેના પડને, કરે સહિ પિચ્કાર;
 એવાં જેનાં આચરણ, એ પણ એક ગમાર. ૫૧
- લોળપણાથી ભૂમિમાં, ઠગાય ઠારોઠાર;
 કપટ કશું ન કળી શકે, એ પણ એક ગમાર. ૫૨
- વણુ તેડાવ્યો વળિવેળી, આવે વાર અઢાર;
 વણુ બોલાવ્યો ખહુ ખર્કે, એ પણ એક ગમાર. ૫૩
- હસે હસે લડવા ધસે, હરી સલા મોઝાર;
 માણસની મરજદ નહિ, એ પણ એક ગમાર. ૫૪
- ગુણુ તો એક ગણાય નહિ, અવગુણુનો અવતાર;
 મિથ્યા માન ધરે ઘણું, એ પણ એક ગમાર. ૫૫
- તનની પીડા ટાળવા, કરે નહિ પ્રતિહાર;
 સરુસો કરે સવિધનો, એ પણ એક ગમાર. ૫૬
- માલ તણ મિઠાશનો, વિખની ભરે વખાર;
 સાલે સૌને સાલ સમ, એ પણ એક ગમાર. ૫૭
- પરનારીની પ્રીતથી, ખાંતે થાય ખુવાર;
 જર, જશ ને જોખન ખુએ, એ પણ એક ગમાર. ૫૮
- હિમને અળગો કરી, જૈને રમે બ્રુગાર;
 ધરછે ધન એમાંથી, એ પણ એક ગમાર. ૫૯
- પાપે પેટ ભરે સદા, અહો સ્વરગ સંચાર;
 ભલકો રાખે ભગતનો, એ પણ એક ગમાર. ૬૦
- પક્ષા પાખંડી તણે, પણ રાખે પતિયાર;

ખત્તા ખાય પુરા પછી, એ પણ એક ગમાર. ૫૨
 જોતાં કંઈક જતા રહ્યા, જન જમરાજદાર;
 તોપણ તેનો ત્રાસ નહિ, એ પણ એક ગમાર. ૬૨
 વેગે કલાક વહી ગયા, ઉગ્યા પછી અગ્યાર;
 તોય ન ચેતે ચિત્તમાં, એ પણ એક ગમાર. ૬૩
 પોતે સોંપે પુત્રને, અન ધન ને આગાર;
 વેઠે સંકટ વૃદ્ધ થઈ, એ પણ એક ગમાર. ૬૪
 વૃદ્ધપણે પરણે વળી, નાની સરખી નાર;
 વળતી હેરે હેરણાં, એ પણ એક ગમાર. ૬૫
 પ્રભુ કરુણાથી પૃથ્વીપર, થઈ સૂખો સરદાર;
 આશિષ લે નહિ અવરની, એ પણ એક ગમાર. ૬૬
 ઉપકારી જનનો કદી, ઉર ન ધરે આભાર;
 દુનિઆમાં દલપત કહે, એ પણ એક ગમાર. ૬૭
 કાં તો વગર ભણ્યો ભણે, કાં તો ભણે ભણેલ;
 અધવધરા જનથી જુઓ, ખડુ ખિગાડ ખનેલ. ૬૮

ઇંદ્રવિજય છંદ.

વેણુ ઉચાર વિચાર વિના, કરતો કરતો નરશખની સરખો,
 શોધક સંગ વિરોધ કરી, ગણિ બોધક બોલ અતોલજ તીખો;
 પાઠક પાસ પુરા દસ પાઠક, સાઠક રોજ સુધી નહિ શીખ્યો,
 શિક્ષકની શિખતો ન શિખામણ, ભિક્ષુક થૈ ભવમાં પછી ભીખ્યો. ૬૯

દોહરો.

તાબુત શું જોશે તમે, મન રાખો મજબુત;
 સમજાવ્યું સમજે નહિ, તે પડે તાબુત. ૭૦

સોરઠા.

વિદ્યા વિવિધ પ્રકાર, શિક્ષણ શિખને સ્નેહથી;
 ભણે નહિ ભણનાર, શિક્ષક તેને શું કરે ? ૭૧

- રહી સુજનોની સાથ, દિલથી ન તજે દુષ્ટતા;
આલે લીડે ખાથ, સુજનો તેને શું કરે? ૭૨
- યથાર્થ વાત જરૂર, સાચાં શાસ્ત્રો તો કહે;
અવળું સમજે-કર, શાસ્ત્રો તેને શું કરે? ૭૩
- શિલા સુધારણ કામ, સલાટ ટાંકે ટાંકણે;
ટુકડા થાય તમામ, સલાટ તેને શું કરે? ૭૪
- સાચા સાથે જાય, પણ જૂઠું જીલે વહે;
ખંધનથી ખંધાય, સાચો તેને શું કરે? ૭૫
- સંગત રાખે શુદ્ધ, શુદ્ધ સ્વભાવ સજે નહિ;
એવો હોય અખુધ, સંગત તેને શું કરે? ૭૬
- સાચા ખોટા દામ, સરાફ સંમજાવે સદા;
તોપણ ગ્રહિ તમામ, સરાફ તેને શું કરે? ૭૭
- રહે દિવસ ને નીશ, શાણા મંત્રી સમીપમાં;
મનસ્વી હોય મહીશ, શાણા તેને શું કરે? ૭૮
- શૂરા હોય સિપાઈ, હોય નૃપતિ હિમત રહિત;
રાખે નહિ ઠકરાઈ, શૂરા તેને શું કરે? ૭૯
- સજવાને શણગાર, સોની સજા આપે સરસ;
નાક વિનાની નાર, સોની તેને શું કરે? ૮૦
- હેત સહિત હમેશ, સુખ આપે સ્વામી ઘણું;
કામની તજે ન કલેશ, સ્વામી તેને શું કરે? ૮૧
- સખિયો મળી સદાય, જવા સાસરે સો કહે;
જો જીવતી નહિ જાય, સખિયો તેને શું કરે? ૮૨
- શેઠ સોંપ્યું કામ, નોકર દિલ દૈ નવ કરે;
દાખે દલપતરામ, શેઠ તેહને શું કરે? ૮૩

ચોપાઈ.

- વધામણી વીવાની કહી, મૂરખને મોઢલીયો તહી;
અવળું સવળું જઈ ઉચરે, વીવાની વરણી તે કરે. ૮૪

જેનું જે જાણે નહિ નામ, તેને ભળાવિયે તે કામ;
 કારજ તેથી કશું નવ મરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૮૫
 ઝાળખી ન શકે અક્ષર એક, છૂટો ક્યો રમતમાં છેક;
 વળી વેપાર વડા આદરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૮૬
 હરક ન જાણે હોય હજમ, કરે વળી વૈદકનું કામ;
 પછી પરાયા પ્રાણજ હરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૮૭
 ખોલી ન જાણે વિગતે ખોલ, તેના તે શો કરિયે તોલ;
 સભા વિષે પછી જે સંચરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૮૮
 નીતિનું તો ન મળે જ્ઞાન, પૃથ્વિપતિનો થાય પ્રધાન;
 સંધિ વિગ્રહ શું સાંભરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૮૯
 ભય નિર્ભયનું ન મળે ભાન, એને કરિયે આગેવાન;
 તો લશ્કર તે સઘળું મરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૯૦
 સજે ભણો શોભીતો વેષ, લાયક ગુણ તો ન મળે લેશ;
 તેનાથી કંઈ નવ સુધરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૯૧
 મદૈવ મારું કરવા ચહાય, પણ એનાથી અવળું થાય;
 વિવેક તે ક્યાંથી વાવરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૯૨
 આપનું કામ ખંગાડે એમ, તો ખીજનું સુધારે કેમ;
 અકલ વિનાં મહેનત આદરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૯૩
 જીવ વિના કામે જે જાય, ખેદ ધરે ન ખુશી ન થાય;
 ફાગટ જઘને પાછો ફરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૯૪
 દિલથી કહે છે દલપતરામ, જેના લાયક નહિ જે કામ;
 તેમાં હોસે હિમ્મત ધરે, વીવાની વરશી તે કરે. ૯૫

વહેમ વિષે.

રાહરો.

કેમ વહેમની વારતા, પડિત કરે પ્રમાણ;
 માને મૂરખ માનવી, આપે હોય અજાણ.

૧

મંત્ર જંત્ર ને મેલડી, તે તો વૂતે વૂતઃ
વળગે પૂરા વહેમથી, ભોળા જનને ભૂત. ૨
લડકણુ ભોળા ભાઇને, ભાસે સાચું ભૂત;
તપાસતાં તે તો ઠરે, ભૂત નહિ પણ વૂત. ૩

મનહર છંદ.

ભૂપના લવનમાં સુતો ગમાર ગામડિયો,
ઘડીઆળ ઘોષ સુણી લડકીને ભાગે છે;
બુમ સુણી બહુ લોકે કારણ પુછ્યું તો કહે,
છં તો ઘર ઠીક પણ બીક બહુ લાગે છે;
નકી ભૂત થાય મરી જાય જે નવા ઘરમાં,
આ ઘરમાં ભાઇ ભારે ભુતાવળ જાગે છે;
રાત અરધીક જયારે જાય દલપતરામ,
ઘણુણુ ઘણુણુ, ઘંટડીઓ વાગે છે. ૪

દોહરો.

એક ધુણે અખધુત થઇ, જેવો જનનો દૂત;
છે તો વૂતેવૂત પણ, ભાસે સાચું ભૂત. ૫
આગગાડિ ને તારનો, ખરેખરો છે ખેલ;
એથી કશે અધિક નથી, બીજો ખેલ ખનેલ. ૬
જાણો તે પણ જુક્તિ છે, મંત્ર નહિ પણ જંત્ર;
તેથી બીજા તુચ્છ છે, બહુ તમાસા તંત્ર. ૭
તે રીતે રચનાર પણ, માણસ અવરય મેવ;
દૂત નહિ તે દેવના, નહિ દુનિઆના દેવ. ૮

ઇંદ્રવિજય છંદ.

મારણ મંત્ર ખચીત ક્ષમા, મન મોહન મંત્ર રુડી ચતુરાઇ,
સ્તંભન મંત્ર સદા સનમાન, પ્રકર્ષણ મંત્ર સનેહ સચાઇ;
એમ ઉઘોગીપણું ઉચાટન, વાણિ લક્ષી વચકારક ભાઇ;
અન સજીવન ઔષધિ છે, દલપત કહે જળમાં અમૃતાઇ. ૯

દોહરા.

માન્યાથી જો માનતા, દેહ દરદ દૂર જાય;
 તો સઘળા શ્રીમંતને, દેહ દરદ નવ થાય. ૧૦
 એકી બેકી ઉપરે, ભાખે ભવિષ્ય વાણ;
 એજ પ્રકારે આશરે, જ્યોતિષનું કળ જાણ. ૧૧

મનહર છંદ.

સીતાપતિએ ન જાણ્યું સીતાનું હરણ થશે,
 સીતાએ ન જાણ્યું જે સંન્યાસી પ્રતિક્ષણ છે;
 દેવપતિએ ન જાણ્યું જે દમયંતી નહિ પામું,
 નારદે ન જાણ્યું મોહિની તો માયા મૂળ છે;
 ગૌતમે ન જાણ્યું જે આ કૂંકડામાં કપટ છે,
 શુકે ન જાણ્યું જે આરીમાં સંકટ શૂળ છે;
 કહે દક્ષપતરામ આજ કળિકાળ મધ્ય,
 જોધાયો ભવિષ્ય જાણે ધારવું તે ધૂળ છે. ૧૨

છંપો.

રવિને શિર રિપુ રાહુ, ચંદ્ર ક્ષયરોગી આપ,
 મંગળ છે અંગાર, બુધ શિર કલંક છાપ;
 ગુરુએ ગુમાવે નારી, શુક આંખે છે કાણો,
 સનિ લૂલો સર્વદા, રાહુ શિર વિના ગણાણો;
 વળિ કેતૂને તો ધડ નથી, એમ નવે દુખીયા થયા,
 રૂઢ નડવાથીજ દુઃખ થાય તો, રૂઢને રૂઢો નડયા કિયા? ૧૩

દોહરો.

કન્યાશાળા અગ્નિરથ, આદિક ઉપજયા જમ;
 દેખી દિક દાઝે બળે, વિસેવ જને વહેમ. ૧૪

ઇંદ્રવિજય છંદ.

માની લીધાથી થયું મન માનતું, કંયાંઇ કદાપિ સુણ્યું નથી કાને,
સત્યજ સત્ય ગણાય સદૈવ, અસત્ય ગણાય અસત્ય નિદાને;
શું થયું જો દલપત કહે કદિ, લેખ લખ્યો શુભ પુસ્તક પાને,
વ્યર્થ કુટે શિદ્ધ અર્થ સરે નહિ, પથ્થરને મણિ પારસ માને. ૧૫

દોહરો.

ભોળા જન વિષા ભણી, વહેમ તણ વખણાય;
વહેમીના સહવાસથી, વળિ તે વહેમી થાય. ૧૬

મનહર છંદ.

કાગળીયું ચાલ્યું તે તો ભંગિયે ચલાવ્યું કહે,
મોટા એ તો મૂર્ખ કારભારિયો કુદંગિયા;
વાંક વિના ભંગિયાને મારી ભગાડી મુકે,
પશુ જેવા પોતે કાં તો વડા છે વિહંગિયા;
સંહારવા રિપુ શસ્ત્ર પોતાને સજવાં પડે,
શસ્ત્ર વિના અરિ મારે, ભંગિયા કે કંગિયા;
સર્વ કારભાર એનો ભંગિયાને સોંપો ભાઈ,
ભોળા કારભારીઓથી ભલા ડાહ્યા ભંગિયા. ૧૭

દોહરો.

દેખી પણ નહિ માનિયે, વગર વિચારી વાત;
દીસે કરતો સૂર્ય પણ, કરે પૃથ્વી સાક્ષાત. ૧૮

આભિમાન (વિષે.

દોહરો.

માણસને અભિમાનથી, મળે ન કદિયે માન;
ઉલટું અપમાનજ મળે, નહી ઠરે નાદાન. ૧
અભિમાને દુષ્ણ ઉપજે, અભિમાને જશ જાય;
મિથ્યા અભિમાને કદી, જીવનું જોખમ થાય. ૨

- અરે વૃથા અભિમાનમાં, કશો મગે નહિ માલ;
 ૧ જીવરામ સમ જગતમાં, હીણા થાશે હાલ. ૩
- આ મિથ્યા અભિમાન છે, ખરીજ હડી ખાડ;
 પડે તેહના પંડનાં, હરેક ભાગે હાડ. ૪
- અરે વૃથા અભિમાનથી, સરે ન એકે અર્થ;
 થાય મનુષ્યમાં મરકરી, ઉપજે અધિક અનર્થ. ૫
- ઉપજે નહિ અભિમાનથી, અમૃત તણે ઉઘાડ;
 અરે વૃથા અભિમાન તો, ઝેરતાણું છે આડ. ૬
- સ્વાદ નથી સુગંધ નથી, નથીરે પુષ્પ પરાગ;
 અરે વૃથા અભિમાન તો, કહિએ કાળો નાગ. ૭
- અભિમાનીને અતરે, સ્વપ્ને પણ નહિ સુખ;
 થાય વૃથા અભિમાનથી, દાવાનળ સમ દુઃખ. ૮
- અહુધા ઉપજે ખળતરા, અંગોઅંગ અથાગ;
 અરે વૃથા અભિમાન છે, અદ્ભુત ખળતી આગ. ૯
- માનો જો મારું કહ્યું, કહું તે ધરજો કાન;
 ધરી નર તન ધરશે નહીં, મન મિથ્યા અભિમાન. ૧૦
- કહું છું હું અનુભવ કરી, ખરેખરી વળી વાત;
 ઉપજે છે અભિમાનથી, ઘડિએ ઘડિએ ઘાત. ૧૧
- મિત્ર નથી અભિમાન ગુણ, એ તો ઉઘ અરીદ^૩;
 મિથ્યા અભિમાને ગયો, જીવરામનો જીવ. ૧૨
- જો પામે જન પૂર્ણતા, તે ન કદી પૂલાય;
 પૂરો ઘટ છલકાય નહિ, અધુરો ઘટ છલકાય. ૧૩

ઉપેંદ્રવજ્ર વૃત્ત.

કુસારજાએ સુત જો જણેલો, કૃપાત્ર વિદ્યા વગી તે લણેલો;
 અધર્મિને જો અધિકાર આવે, તો જુદન આજો જગમાં જણાવે. ૧૪

૧. મિથ્યાભિમાન નાટકમાં જીવરામનો દાખલો છે.

૨. હું-જીવરામે કહ્યું છે. ૩. અરિ-ધવ-સત્રુ લેવો.

દોહરા.

અદપ કાંઈ ગુણ આવતાં, છાકી મગજ છલંકાય;
જરૂર તે પછી જાણવું, શેષ ગુણો ન સમાય. ૧૫
ભૂલે ભેદ લવિખ્યાના, સુરવર મુનિ સમાન;
માટે જન મિથ્યા ધરે, અભિમાની અભિમાન. ૧૬
કશા વિના અટકે નહી, જેમ તેમ દિન જાય;
વસ્ત્ર વિના વલકલ^૧ ધરી, વન વસતા ઋષિરાય. ૧૭

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સ્વશક્તિનો સંભવ જે ન જાણે, અનેક વાતે અભિમાન આણે;
માની ઘણો થે મગજર માલે, હરેક વાતે નિજ હાથ ધાલે. ૧૮

દોહરા.

માન હરેક પ્રકારનું, મળવા ન ધરે આશ;
જગત્પર થળમાં વિચરતાં, નિશ્ચે પામે નાશ. ૧૯

શલ છંદ.

સદા સોયનું સોયથી કામ થાય,
કૃપાણુ^૨ કહો કેઠરી શું શકાય;
કરી શું શકે આંખનું કામ કાન,
ધરે માનવી મૂર્ખ મિથ્યાભિમાન. ૨૦

દોહરા.

આપેલો જગદીશ્વરે, હરેકમાં ગુણ હોય;
અવમણના કરી કોઈની, ગર્વ ન ધરશે કોઈ. ૨૧

મનહર છંદ.

વહે વિદવાન એક છે આ જડ જોવો છેક,
અકલ વિનાનો એ તે કારજ શું કરશે;

૧. વલકલ-ઝાડની છાતનાં લુગડાં.

૨. કૃપાણુ-તરવાર.

અરે વિદવાન અભિમાન એવું આણીશ મા,
 મિથ્યા અભિમાની અભિમાનમાં તું મરશે;
 જડમાં તો જગદીશે ગોઠવ્યા છે એવા ગુણ,
 અઠલ તારી એની આગળ જળ ભરશે;
 જડ જાતિ નાવ નામ, દેખ દલપતરામ,
 વિના તારી અઠલ તરીને ઉતરશે?

૨૨

દાહરો.

અવગુણને પણ ગુણ ગણી, હર આણે અભિમાન;
 તો તેને શું ટોકિએ, કહે તે મુણીએ કાન.

૨૩

મનહર છંદ.

ઘૂડ કહે ઘણો જૂનો ચોખો છે અમારો ચાલ,
 દુનિયાંને જૂની રીત અમારે દેખાડવી;
 સૃષ્ટિ સરજ્યા પહેલે સમે ક્યાં મુરજ હતો,
 એ તો થયો નવો નવી રીત નહિ પાડવી;
 હોય જાતે હલકા તે આધુનિક રીત રાખે,
 ઉત્તમ જાતિ એ નવી રીતને નસાડવી;
 જુવો કેવી જગતમાં ઉત્તમ અમારી જાત,
 દિવાકર દેખી નહિ આંખજ ઉઘાડવી.

૨૪

વસંતતિલકા વૃત્ત.

જેને ન જ્ઞાન કદિ કોકિલ નાગ કેરું,
 તે કાગનું કદિ વખાણ કરે ઘણેરું;
 જણે મુણ્યા અવણ કોકિલ શબ્દ સારા,
 તે કાગના સ્વર મુણી નહિ માનનારા.

૨૫

આયાઈ વૃત્ત.

અટન કર્યું ન યુરોપે, મન તેને મુખમંડ નગર મોટું;
 પણ પારિસ પુર પેખે, છેક પછી જાણે છેડું.

૨૬

દાહરો.

આપ આપની અકલનું. સૌને હિર અભિમાન;
ઇશ્વરની માયાતણું, અકળિત એજ નિદાન. ૧

૨૭

મનહર છંદ.

પંડિતને પતની:કહે તમે તો પંઢી જાણો,
આપની અકલ એને અધિક જણાઇ છે;
રસોઇઓ રસોઇ કરી આપી રાજને કહે,
આવી જાણો તેમાં કહે કશી ચતુરાઇ છે;
વણકર વસ્ત્ર વણી આપે વાણિયાને કહે,
વકરે કરી જાણો છો તેમાં શી વડાઇ છે;
આપ આપની અધિક દેખે દલપત કહે,
સકળમાં અકલ અધારે વહેંચાઇ છે.

૨૮

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ચોરાવી લે કે ચિત ચોરી રાખે, વિદ્યાગુરુને ગુરુજી ન ભાખે;
જુઓ કળા એ કપટી જનોની, કરે વડાઇ સ્વપરાક્રમેની.
પ્રીછે ન પોતે પણ પૂછવાથી, લાજ દિલે શિષ્યપણે થવાથી;
પુછે ગુરુ થૈ મન મર્મ લેવા, મિથ્યાભિમાની નર દંભિ એવા. ૩૦

દાહારા.

લટકે હંધે મસ્તકે, જઇ ડાળે વાગોળ;
મન જાણે મેં પગવડે, રાખ્યો ખાળી ખગોળ.
મિથ્યા અભિમાની મનુષ્ય, ઠાલી દરે દકરાઇ;
તેથી તેની થાય છે, ભુંગળ વિના ભવાઇ.

૩૧

૩૨

વંશસ્થ વૃત્ત.

મિથ્યાભિમાનિ વર જોડને મળ્યા,
તે માનનીનો અવતાર તો બળ્યા:
કરે કળાપો બહુ સર્વ કાળમાં,
તેને સદા કાજળ છે કપાળમાં.

૩૩

દોહરો.

ફૂલ્ય કર્યાથી થાય શું, જો ન વખાણે લોક;
નહિ સુગંધ સુદૃઢ નહિ, આવળ ફૂલે ફોક.

૩૪

પાદારૂણ છંદ.

જેમાં ગુણ કે અવગુણ એકે, છાનું કદી રહે નહિ છેકે;
છોને છળથી છાનું રાખે, દુનિયાં દેખે તેવું દાખે.

૩૫

ઉપજાતિ પૃત્ત.

અશક્યતાથી નહિ હાથ આવે, તો દોષ તેમાં ઠગ તે ઠરાવે;
ચાકે કદી જો કરી દૂદકારો, કહે નથી તે ફળ સ્વાદ સારો.

૩૬

દોહરો.

માનીને અપમાનથી, અડે કારમો કાળ;
જો નવ ચાલે જોર તો, ફૂટે આપ કપાળ.
લાલ ખામી ઢાંકતાં, લાખો જાણે લોક;
અભિમાની અભિમાનથી, ફેટેહ માને ફોક.

૩૭

૩૮

ઉપજાતિ પૃત્ત.

જો પારકા કીર્તિ પડેજ કાને, મિઠાસ તેમાં મનથી ન માને;
સ્વકીર્તિનાં ગાયન ગાય ગાળ, મિથ્યાભિમાની મુરખા મિજાળ.

૩૯

દોહરો.

અભિમાની મત આપનો, મૂકે નહિ તિલ માત્ર;
તે માટે તેથી હઠે, શાણા લોક સુપાત્ર.
અભિમાનીને ઉચરતાં, છે સર્વે મગ ધૂટ;
અંતે આપણે થાકિયે, કરતા માથાકૂટ.
મનમાં સમજે મૂર્ખ જે, વૃથા વડું છું વાદ;
મુખે મમત મુકે નહી, અભિમાની ઉસ્તાદ.
અભિમાનીને અંતરે, લાસે જો નિજ ભૂલ;
તોપણ તેની જાણથી, કદિ નહિ કરે કબૂલ.

૪૦

૪૧

૪૨

૪૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખત્તા મળે તોપણ ખેલ ખેલે, મિથ્યાભિમાની મમતા ન મેલે;
કાઢે કરચા ઉત્તર કેરી કુંચી, પડયા મિયાં તોપણ ટાંગે ઉંચી. ૪૪
ડરે દલે દૂરચિ દેડકાથી, વાણી વહે જે વદું વાઘલાથી;
કરે ખરેખાત વિચાર ખોટા, મિથ્યાભિમાની નર મૂર્ખ મોટા. ૪૫

ઢાહરા.

અભિમાનીના ઉપરે, રૂઠે શ્રી ભગવાન;
અંતે જરૂર એહનું, ઉતારે અભિમાન. ૪૬
રાવણ દુર્જોધનતણું, રહ્યું નહિ અભિમાન;
તોપણ તે વાતો સુણી, નવ સમજે નાદાન. ૪૭

મનહર છંદ.

કુવો શું ગરવ ધરે તેથી તો તળાવ મોટું,
તળાવથી નદીઓ છે, મોટી એક એકથી,
નદીઓ તે સઘળી સમુદ્રમાં સમાઈ જાય,
આકાશ ભરાય નહિ સમુદ્રો અનેકથી;
એમ એક એકથી અધિક અધિકાઈ ધરે,
વિવેકી તો ઉર એમ વિચારે વિવેકથી;
કહે દક્ષપતરામ જાય અભિમાન આમ,
સમજે પોતાને જ્યારે છોટા છોટા છેકથી. ૪૮
વધે અભિમાન ત્યારે ઉંચી ઉંચી દષ્ટિ કરે,
વૃષ્ણા વધે ત્યારે નીચા નીચાને નિહાળિયે;
દુઃખિયાનાં દુઃખ દેખી તેઓનાથી તો વિશેષ,
સમજી પોતાને સુખી સદા મન વાળિયે;
જેમ ટાઢ પડે ત્યારે ભાળીએ સૂરજ સામું,
તાપ પડે ત્યારે છાયા આડની સંભાળિયે;
કહે દક્ષપતરામ કરીને ઉપાય આમ,
અભિમાન તથા તાપ વૃષ્ણાતણો ટાળિયે. ૪૯

દોહરો.

અધિક થકી અધિકા મળે, સરસ નરસ કરનાર;
સરસાર્થ નરસાધનો, પામી ન શકિયે પાર.

૫૦

નમ્રતા વિષે.

છાંદો.

નમિને ચાલે નીર, ધીર નર વીર નમે છે,
ધૂર્ત પુરુષને ધૂમ્ર, ભટકતા અધર ભમે છે;
તરુ રસવાળું તેમ, વાળતાં તુરત વળે છે,
કુટિલ પુરુષને કાઠ, ખિચારાં અકડ બળે છે;
અભિમાનપણાની અસર તે, સજ્જનને શા કામની,
નહિ નમ્રપણામાં નિશ દિવસ, રુચિ છે દલપતરામની.

૧

દોહરો.

ઉત્તમ જન પર કારણે, નમેજ કામે કામ;
ઉત્તમાંગરે જ્યાં ત્યાં નમે, ઉદર ભરણુને કામ. ૨
સારા નરસા સર્વને. ગ્રેમે કરે પ્રણામ;
ધંશ્વર છે સૌ લોકના, દીલમાં દલપતરામ. ૩
પરમેશ્વર માતા પિતા કે, પાળકની પાસ;
માન મુકીને માગતાં, નહિ કીર્તિનો નાશ. ૪
જો રાખે નરમાશ તો, કરે શત્રુમાં વાસ;
અત્રિસ દાંત વચે વસે, જીભ રાખી નરમાશ. ૫
ઉદ્ધત દુઃખ પામે અતિ, નમ્ર બચે, એ ન્યાય;
નમ્ર આડ નદીમાં બચે, અનમ્ર ઉખડી જાય. ૬
ખીલો ખુદ ધાતુતણે, અતિ ખરડ દેખાય;
જતરડામાં નીકળે, તેમ નમ્ર તે થાય. ૭

એક અદેખા જન વિના, વિનયથકી વશ થાય;
 જળ સૌને શીતળ કરે, તાતા તેલ સિવાય. ૮
 યોગ્ય નમ્રતા કીજિયે, અધિક કર્યે ઉપહાસ;
 વાટે કરતાં દંડવત, લોક હસે ચોપાસ. ૯
 અતિ નમ્રને દુખાવશે, ઉન્મત્તને એ ચાલ;
 નિધિને નૌકા અતિ નમે, તો ચાપે પાતાળ. ૧૦
 નમ્રપણું અતિ નિરખીને, ઝેરી ન તજે ઝેર;
 અજા ધરે અતિ નમ્રતા, વાઘ તજે નહિ વેર. ૧૧
 વશીકરણુ છે વિનયમાં, વિનયે જન વશ થાય;
 મૂરખ લોકો મંત્રથી, કાલા ઘણા ઠગાય. ૧૨

ભુજંગી છંદ.

અરે લોક કાલા ઠગાર્થ પડે છે, કગારાતણી ચોટમાં તે ચડે છે;
 અને સત્ય તો વારતા એક એ છે, વિનેમાં વશીકાર વિઘા વસે છે. ૧૩
 નથી મંત્રથી જંત્રથી આમ થાતું, નથી ચીઠિ દોરા થકી વૈર જાતું;
 ખરું વૈર તે તો વિનેથી ખસે છે, વિનેમાં વશીકાર વિઘા વસે છે. ૧૪
 વિનેથી વદે જ મુખે મિષ્ટ વાચા, ન મારે કદી કોઈ તેને તમાચા;
 નહિ તો પછી હાથ પોતે ધસે છે, વિનેમાં વશીકાર વિઘા વસે છે. ૧૫
 અજાણ્યા જનોને ભસે જ્ઞાન જ્યારે, વિનેવંત થઈ જો વદે વાણિ ત્યારે;
 કહો જ્ઞાન તેને પછી કયાં ભસે છે, વિનેમાં વશીકાર વિઘા વસે છે. ૧૬
 ગમેતેમ શત્રુ ચડ્યો હોય ચાહી, વિને વાક્ય જો જોલિયે શાંતિ માહી;
 ધરી કોઈ સામે પછી કયાં ધસે છે, વિનેમાં વશીકાર વિઘા વસે છે. ૧૭
 જનો સર્વને જીતવા જો વિચારો, વિને વાક્ય આધીનતાથી ઉચારો;
 વિનેથી દયા દીક્ષમાંડી ઠસે છે, વિનેમાં વશીકાર વિઘા વસે છે. ૧૮
 વિનેથી વધે છે પરીપૂર્ણ પ્રીતિ, વિનેવંત તો ભાઈ પામે ન ભીતિ;
 વિનેહીન તે મૃત્યુ કદિ ફસે છે, વિનેમાં વશીકાર વિઘા વસે છે. ૧૯
 વિનેવંતને મિત્ર આજા મળે છે, વિનેવંતના તાપ સર્વે ટળે છે;
 વિનેવંત તે વિશ્વમાં વીલસે છે, વિનેમાં વશીકાર વિઘા વસે છે. ૨૦

વિનેવંત પામે વિશેષે વિખ્યાતિ, વિનેવંતની હોય છે શાંત છાતી;
 વિને હીનને હીન જાણી હસે છે, વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૨૧
 વિનેવંતને લોક અત્યંત ધુન્ધે, વિનેવંતને પાછળે લોક પ્રીતે;
 વિનેવંતને જાણુજો જે જશે છે, વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૨૨
 જુઓ સર્પ કે સિંહ ને રિંછ જેવા, વિનેથી વળી થાય છે વશ્ય એવા;
 વિને હીનને દુષ્ટ ભાવે હસે છે, વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૨૩
 વિનેની પ્રવૃત્તિ થવા હામહામે, તપાશી દિલે તત્ત્વ દલપતરામે;
 રથેલા રુઠા છંદ આ દ્રાદશે છે, વિનેમાં વશીકાર વિદ્યા વસે છે. ૨૪

સદ્ગુણ વિષે.

દોહરા

ખધાંય વિદ્યા ખીજનું, જીવન સદ્ગુણ જાણુ;
 વણુ જીવન જે વાવીએ, હોય સઠળ શ્રમ હાણુ.
 ઉત્તમ ગુણ ગુણ એકથી, મળે જગતમાં માન;
 કોઠિલ મધુરા કંઠથી, કરે ખુશી જન કાન. ૨
 અધુરા ગુણો અનેકથી, ગુણિજન નહિ ગણાય;
 પરિપૂરણુ ગુણુ એક પણ, વિશ્વ વિષે વખણાય. ૩.

અરવિંદમુખી છંદ.

મણિ માંહિ નહિ રસ સ્વાદ સુવાસ,
 પ્રકાશતણો ગુણુ એક અનેક;
 વળી કસ્તુરી માંહિ સુગંધ વસે,
 ગુણ દ્રવ્ય કે રંગ છતે નહિ છેક;
 શુદ્ધ કોઠિલના સ્વર સુંદરથીજ,
 વખણુ કરે સહિ વિશ્વ વશેક;
 સનમાન સદા દલપત થશેજ,
 હશે ગુણુ જે પરિપૂરણુ એક. ૪

દોહરા.

- હોય એક ગુણુ અધિક તો, એક ન્યૂન ગુણુ હોય;
કાગળ^૧ પુષ્પ સુકાય નહિ, સુગંધી તેમાં નોય. ૫
- એકજ વસ્તુમાં નહિ, સઘળાં ગુણનાં મૂળ;
મીઠી છાયા લીખડો, દે પણ નહિ ક્ષણ દૂલ.
- જો નિજ ગુણુ ઠંડો પડે, તો ઉતરે અધિકાર;
જો પારો ઠંડો પડે, તો નીચો જનાર.
- દેખીતા ગુણુ જન ગણે, અદર્શ ગુણુ નહિ કોય;
અસ્ત ગણાય અમાસ શશિ, પ્રકાશ પાછળ તોય. ૮
- સૌએ માન્યું તે ખરું, ગુણુ તેમાંજ ગણાય;
ધન મહ્યે કિંમત ધરી, નહિ આદાય ખવાય. ૯
- દુર્ગુણ તણ ગુણુ સંગ્રહોં, એ સૌનો ઉપદેશ;
પણુ તે પોતે સમજવું, હૃદમાં હોય હમેશ. ૧૦
- સદ્ગુણુ પણ નહિ કામનો, જો પહોંચે હૃદપાર;
આખી રાત ઉજગરો, કરી ભણે દુઃખકાર. ૧૧
- અભ્યાસી વિદ્યા ભણે, રણતાં દોલત થાય;
ગંભીરતાદિક સદ્ગુણો, ધૈર્યરહત ગણાય. ૧૨
- સમૃદ્ધિ સાથે સદ્ગુણો, ઠરે કોઇકજ કામ;
સોનું તથા સુગંધ ઠયાં, દીસે દલપતરામ. ૧૩

દુર્ગુણુ વિષે.

દોહરા.

- ખળ નિષ્કળ હિંમત વિના, વંશ સંપ વિણુ વ્યર્થ;
વિત વ્યર્થ વિદ્યા વિના, અગુણે ધલમ અનર્થ. ૧
- હજોતો અવગુણુ ટાળિયે, તેજ ટાળવા જોગ;
વળે નહિ વ્યાપી ગયો, રગરગમાં જો રોગ. ૨

જાય નદી જળ પૂર પણ, જળાકાર રહી જાય;
 જાય જીવાની જનતાણી, દુર્લક્ષણ દેખાય. ૩
 નિજ દુર્ગુણ દેખાય નહિ, પર દુર્ગુણ દેખાય;
 નિજ વાંસો દેખાય નહિ, પરવાંસો પેખાય. ૪

મનહર છંદ.

સારું સારું શોધવાને ધારું જ્યારે મારું મન,
 સારું તો સ્વલપ હામ હામ તો નહારું છે,
 મીઠું પાણી મેદનીમાં દીઠું કોઈ કોઈ હામ,
 ખૂબ તો ખચીત મહાસાગરમાં ખારું છે;
 આદિત્યની આસપાસ છે આકાશમાં પ્રકાશ,
 આશુમાની રંજ આ અધિક તો અંધારું છે,
 કામસત્ય નામનું ન નિંદે દલપતરામ,
 સૃષ્ટિતણા સ્વામિયે જે સજયું છે તે સારું છે. ૫

દોહરા.

દીક્ષિવાનના દુર્ગુણો, સડેજ ન જાણ્યા જાય;
 શુકે સંક્રમણ સૂર્યમાં. દુર્જિનથી દેખાય. ૬
 અદ્ય ચિન્હ ઉપર થકા, સમજી લઈએ સાર;
 લખતાં ઉત્તર જણિયે, મીઠું વળે નકાર. ૭

ચોપાઈ.

કૌતક દેખી હરખી હસે, દુઃખ દેખી આંખે જળ જશે;
 ડર દીઠે કાયા કંપાય, સ્વપ્ન આચારે વરતાય. ૮
 તેમજ ઓછો તોળે તોલ, ખોલે જૂઠા જૂઠા ખોલ;
 ચીજ જરૂર તે ચોરી જાય, સ્વપ્ન આચારે વરતાય. ૯
 માણસનું ઉપજે જ્યાં મણું, શોક કરે નહિ સુષુપ્તમાં ઠણું;
 ખૂન કદિક તેથીજ કરાય, સ્વપ્ન આચારે વરતાય. ૧૦

૧ અંગાસના. ચંદ્રના ખાજલા લાયમાં પ્રકાશ હોયજે તેમજ આ તરફ
 દેખાતો નથી માટે ચંદ્ર અસ્ત થયો કહેવાય છે.

- જેને ખોલ્યાનો નહિ અંધ, અધિક દિસે સ્વાસ્થથી અંધ;
લખત લખ્યું તેથી ન પળાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૧
- કરજ ઘણું નિજ માથે કરે, ઉડાવતાં નહિ અંતર ડરે;
એ દેવાળાનો ઉપાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૨
- વહે વાયદો વારંવાર, જુએ આડું અવળું જે વાર;
એ ના ખાડયાનો અભિપ્રાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૩
- ગમે ઘણાં ગુણકાનાં ગાન, રાંડોમાં રખડયાનું ક્યાન;
વળતી તે વ્યભિચારી થાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૪
- પંડે પ્રાણેષુ ગાંજે પિયે, ખહુજન જાણે પણ નહિ ખિયે;
વખતે વારુણિ^૧ પણ પીવાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૫
- દયા ટળે દાનત ફરી જાય, પ્રજા સાથે શનુતા થાય;
તે રાજનું રાજ ડુખાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૬
- વડાની સાથે કરે વિરોધ, કિચિત ખળ પણ અંજો ક્રોધ;
દુઃખ દશા તેની દેખાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૭
- કહશે વ્યસની ફરી નહિ કરું, અચિતપણે પણ કરશે ખરું;
જો વ્યસન સંગત ન તજાય, સ્વપ્નું આચારે વરતાય. ૧૮
- એક હલાવે માણસ જાત, પેટની પરખી લઈયે વાત;
એ પરખી દેવાની આમ, રીત કહે છે દલપતરામ. ૧૯

સત્ય વિષે.

મનહર છંદ. સહોકિત અલંકાર.

કુળનું કંગાલપણું જાય છે કુસંગ સાથે,
સંપ સાથે સમૃદ્ધિ સદા વિદાય થાય છે;
સિદ્ધિ અને બુદ્ધિ ખંને આવે છે ભ્રાંચ સાથે,
આજસ સંઘાતે તો દરિદ્રતા દેખાય છે;

કંજુસાધ સાથે સદા ઉપજે છે અપજશ,
જશ તો ઉદારતાની સાથે વધી જાય છે;
જુઠ સાથે અવિશ્વાસ આવે દલપત કહે,
સત્ય સાથે સાહુકારી ખડુધા ખંધાય છે.

૧

ઇંદ્રવિજય હંદ.

સત્ય ખધા સુખનું શુભ સાધન, સત્યવિના કહેવાય કુધારો,
સત્ય થકી દલપત કહે, ધીરધારપણું વ્યવહારનું ધારો;
સત્ય ગયા પછી સૃષ્ટિ-વિષે, અતિ સંકટનો નહિ અલપ ઉધારો,
સત્ય સમસ્ત સુધારણુ મૂળ, અસત્યથી અસ્ત સમસ્ત સુધારો.

કાહીરા.

સત્ય વિષે સદગુણો, ગણતાં એમ ગણાય;

જેમ રૂપેઆ એકમાં, આના સોળ સમાય.

૩

સત્ય ન સંતાડયું રહે, ખરો જુઓ એ ખેલ;

આવે જેમ ઉપર તરી, જળ તળિયેથી તેલ.

૪

સત્ય સાચવે તેહને, ખળ જન શું કરનાર;

કેમ શ્વાન કરડી શકે, જે ગર્જ શિર અસ્વાર.

૫

કરતાં સારું કામ કે, અદલ ઉચરતાં આંક;

રાખે દુરિજન રોપ તો, સજજનનો શો વાંક.

૬

લેવડ દેવડ ને વળી, વિધિ ભાત વ્યવહાર;

ચાલે છે આ જગતમાં, સત્ય તણે આધાર.

૭

સત્યપણું જો સર્વથા, નિશ્ચે પામે નાશ;

તો સુખની સંસારમાં, અલપ ન ધરવી આશ.

૮

સત્ય ધર્મનું સત્વ છે, અધર્મ સત્વ અસત્ય;

સદા સર્વદા સત્યની, અતિશે દિસે અગત્ય.

૯

ખાળપણાથી ખાળને, સત્યપણાની ટેવ;

પૂરી રીતે પાડવી, ભક્ષા વિચારી લેવ.

૧૦

સ્વપ્ને પણ સાચું વદે, જુઠ ન વદે જરાય;
સત્યવાદિ સંસારમાં, શોભે અધિક સદાય. ૧૧

સેવે સિંધુ સત્યનો, ગુણી હરિલક્ષ્મ ગણાય;
લોભી અણુભે પદતણો, જણુ તે એમ જણાય. ૧૨

જુઠ વિષે.

મનહર છંદ.

જુઠું ખોલીને દૈએ સત્યતાની શિખામણ,
લોકને કહો તે ઉપદેશ કેમ લાગશે;
જુઠું ખોલે તે જરૂર મહા પાપનુંજ મૂળ,
જુઠું ખોલવાથી શૂળ સહસ્રધા જાગશે;
જુઠું ખોલે તે ગણાય કોરટનો ગુનેગાર,
જુઠું ખોલનારતણો ભાર ખોજ ભાગશે;
કહે દસપતરામ જણુવું જરૂર આમ,
કોઈ સમે કોરટ સાચો જવાળ માગશે. ૧
જુઠાનો જરૂર જુઓ જગમાંથી જશ બય,
જીવ્યો તે ન જીવ્યો જેને જન જાણે જુઠો છે;
જુઠું ખોલી જગતને સમજાવે જેમ તેમ,
આં લોકમાં એવું જાણો એનો દિન કઠયો છે;
જુઠું ખોલી જાણે તુષ્ટમાન કરી માન પામું,
ત્રિભુવનમાંથી કહો તેને કાણુ તુકયો છે;
જુઠાખોલો જન ચોર.દોર કે હરામખોર,
કહે દસપતરામ એને રામ કઠયો છે. ૨

કોહરા.

જુઠા ખોલાનું જુઓ, ખધું જુઠમાં બય;
વિછી કરડે ભાંડને, સાચે જુઠ મનાય. ૩

જે જન કહી જુઠો પડે, એક વાર ઠો ઠામ;	
સુણતાં સંસમ હપજે, તેનાં યોલ તમામ.	૪
જુઠી વાતે જો કહી, મૂઠી મળે અનાજ;	
હઠી એમાં આમ તો, રૂઠી હઠે રાજ.	૫
જુઠી સાચી અપ જગતમાં, વિચરી તે વંચાય;	
સૂર્યગ્રહણ સંશિથી અને, પણ ગ્રહ રાહ મનાય.	૬
સર્વ કહે તેજુ કહો, તેમાં નહિ જુઠાઇ;	
તળાઇ નહીં જી તેલમાં, તેને કહે તળાઇ.	૭

એક બાવાની ગપ.

એકટંગિયો દેશ છે, મેં જોયો નિજ જાત;	
ભરી સભામાં બાઇ મેં, ખરે ખરી કહી વાત.	૮

ઉત્તર.

તમે ખરે મુખથી કહી, ખરી તમારી વાત;	
સમજુ તો સમજે તરત, લોળા પામે ખાંત.	૯
દાન સમાન સુપુણ્ય નહીં, ભજન સમે નહિ જાપ;	
સત્ય સમાન સુધર્મ નહીં, જુઠ સમુ નહિ પાપ.	૧૦

લોભ વિષે.

ઢાહરો.

લોભે લાજ ઘટે ગણી, લોભે પ્રભુ અતિક્રુણ;	
લોભે ભક્ષણ બંધ છે, લોભ પાપનું મૂળ.	૧

જુજંગી છંદ.

ઘણા લોભથી તો ઘણું કષ્ટ યાશે,	
ઘણા લોભથી લાભ લેતાં હુંટાશે;	
ઘણા લોભથી તો પડે બીડ બારે,	
અરે લોભને ચોભ રાખો લગારે.	૨

૧. એમાંથી બીજો અર્થ એવો નીકળે છે કે ગધેડે ગધેડિયા વાત કહી.

ઘણા લોભથી સત્યતા સઘ તૂટે,
 ઘણા લોભથી મિત્રતા છેક છૂટે;
 અરે લોભથી ધર્મને દૂર ધારે,
 અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૩
 અતી લોભથી આધળા થાય આખે,
 ચિતે ચેતીને કાંઈ ચિંતા ન રાખે;
 ખરી જોટનો માલ નાખે વખારે,
 અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૪
 જુઓ માછલાં સ્વાદ લોભે મરે છે,
 જુઓ લોભિયા કામ કેવાં કરે છે;
 અકર્મીજને દ્રવ્ય આપે ઉધારે,
 અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૫
 અતી લોભિયાને ઠગારા ઠગે છે,
 અતી લોભિયા કદમોહી કસે છે;
 અતી લોભિયા કદને છે કિનારે,
 અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૬
 વસીલા નહિ લોકમાં લોભિયાનો,
 સગો કે સનેહી કહો હોય શાનો;
 વિવેકે ઠશુ લોભિયો ના વિચારે,
 અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૭
 જનોને ચિતે જ સમે લોભ જાગે,
 અતી ઝેર તે તો સુધા તુલ્ય લાગે;
 વડેરાતણાં શુદ્ધ વાક્યો વિસારે,
 અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૮
 કહો લોભિયાને દયા દીલ ક્યાંથી,
 અરેકાર આવે નહી ઉરમાંથી;
 નહી લોભીઓ પેટ પોતાનું ઠારે,
 અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૯

- કરે લોભથી કારમાં કામ કુડાં,
હુદે લોભિયાને રુચે કેમ રુડાં;
ડરે ના કહે ઘાતકી લોક ભારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૧૦
- ખમે લોભિયો દ્રવ્યની ભીડ ભારી,
ભમે લોભિયો નિત્ય થૈને ભિખારી;
પડયાં હોય જે લાખ નાણાં પટારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૧૧
- કહી શુદ્ધ શિક્ષા રુડા લોક કામે,
દિલે ધારીને નીતિ દલપત્તરામે;
અનીતિ તજે અંતરે જે ઉતારે,
અરે લોભનો થોભ રાખો લગારે. ૧૨

મનહર છંદ.

- ધુતી ધુતી ધન ન ધરાયો ધને ધૂરત તું,
ધીક તારી ધારણા જે ધન ધર્યું ધૂળમાં;
મતિ રૂપી અમૃત મળેલું મહા મૂલ્યવાન,
મચી મચી રેડયું મહા પાપનાજ મૂળમાં; ૧૩
- તાપનો સંતાપ ને સંતાપ શીત સર્વડાંનો,
સહન કરીને દ્રવ્ય સંચયું રહી શૂળમાં;
દેહને સદૈવ દુઃખ દીધું દલપત કહે,
દમડી ન તોડી તે દવામાં કે દુકળમાં.

દોહરો.

- મુખથી માગે અદ્ય પાણું, મનમાં મોટી આશ;
ડગલો માગે ટેલિયો, ધરછે ધન પંચાસ. ૧૪
- આપેલું પહેંચે નહિ, હતા તેહવા ફેર;
પ્રકાશ આપે નિત્ય રવિ, રાતે તોય અંધર. ૧૫
- ગણે ન પીડા પારકી, સ્વારથ સરતાં લોક;
હરખે સ્ત્રી ચૂડો ધરી, ગણે ન રંગજનો શોક. ૧૬

સંતોષ વિષે.

ભુજંગી-છંદ.

ખધા દોષ ને રોષ સંતોષ ખાળે,
તથા સુખ દૈ દેહનાં દુઃખ ટાળે;
નહી તાપ વૃષ્ણાતણો તે નહારે,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૧

જડી જાણુ સંતોષની ખાણુ જને,
ત્રિલોકીતણું તો મળ્યું રાજ તેને;
ખરેખાત લાગે ધીજે સ્વાદ ખારે,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૨

લીધો દામ દાટી લીધો લાભ શાનો,
મળ્યા લાખ તો રાખ જવાજ માનો;
બુઠો લોભ ઠાલો ઠગે છે ઠગારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૩

ઘટે દેહ વૃષ્ણા મટે કેમ મોટી,
થશે હાથ ઇચ્છા ખસે કેમ ખોટી;
કદી કાળ ક્યાંહી ન આવે કિનારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૪

જનાવાદિ ગાંઠ નહિ હોય જને,
રહે છે રૂપામોરની આશ એને;
થશે લોભ લાખો જડે જો હજારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૫

મહા લોભ લાગે મળે દેશ મોટો,
ખરું જાણુ વૃષ્ણાતણો ખેલ ખોટો;
ખડું જો જડે તો રડે છે ખિસારો,
સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૬

- ભલા ભૂપ પડે ગરીબી ગણે છે,
 તમે સર્વ તે એક બીજાતણે છે;
 વસી વિશ્વમાં વાત તે તો વિચારે,
 સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૭
- ઘણે લાભ વૃષ્ણા ઘટેલી ન લાગે,
 પડ્યે ઘી ઘણાથી ઘણી આગ જાગે;
 અરે એમ માનિ ઉદાસી ઉતારે,
 સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૮
- રળો ને ખપે ખૂબ ઉલોગ રાખી,
 સભે સુખ સંતોષનો સ્વાદ ચાખી;
 કદી દીનતા તો ન આપે ઉચારે,
 સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૯
- દુખી હોય પોતા થકી કાઠ માણી,
 જુઓ એ થકી આપ શ્રીમંત જાણી;
 પ્રભુને પુરે પાડ ધીરથી ધારે,
 સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૧૦
- હોતો એક જોડા વિના રાંક જવો,
 વિના પાવ તેણે દીઠો એક તેવો;
 કશું આ થકી તો ભલો જન્મ મારે,
 સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૧૧
- જઈ વિક્રમે પાંડવો દેશ જોયો,
 પુછી રિક્તને રાંક થૈ ખૂબ રોયો;
 ન પામ્યો પ્રભૂ હું પુરાં રાજદારો,
 સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૧૨
- રહે લોભ તો રાંક થૈને રડે છે,
 નકી ડાકણી એક વૃષ્ણા નડે છે;
 હરે તાપ સંતોષ ને નીર હારે,
 સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૧૩

વસે જે થઇ શુદ્ધ સંતોષવાળો,
 મટે માનવી ધંદનો આશિયાળો;
 નહિ કોઇની તે તમા રાખનારો,
 સદા સર્વથી શુદ્ધ સંતોષ સારો. ૧૪
 ભમે માનવીને ભલી આશ ભાગે,
 દિલે દુઃખની જે પુરી લાલ્ય લાગે;
 પઢે પાઠ આ તો પછી શાંતિ પામે,
 રચ્યા છે રુડા છંદ દલપતરામે. ૧૫

દોહરા.

નાશ થાય કે નવ મળે, તેનો તજીએ શોક;
 જોનો ઉપાય નવ જડે, કાંકાં તજીએ ક્રોક. ૧૬
 અંગતણા પણ અંશ નિત્ય, વંધે ઘટે એ ખેલ;
 અંગ રહ્યું તે આપણું, ગયો અંગનો મેલ. ૧૭
 સૌથી સરસ સંતોષ છે, ઠરવા કેરું કામ;
 રાખો રુડી રીતથી, દિલમાં દલપતરામ. ૧૮

વ્યભિચારી વિષે.

ગીતિવૃત્ત.

નિજ નારી વિસારી, પરનારી પર નજર કુનર થાપે;
 તજી નિજ દરના દાણા, મુપક સરપનો કરંડિયો કાપે. ૧
 દોહરા.

ચોરી જીક ગુનાહ વળી, અધર્મ ને અન્યાય;
 વિવિધ દોષ વ્યભિચારના, કુકર્મમાં કહેવાય. ૨
 લાજ ઘટે સૌ લોકમાં, શત્રુતા શિર થાય;
 અકાળ મૃત્યુ ઉપજે, જીવ કદાપિ જાય. ૩
 કરે કોપ સ્નેહી સગાં, કરે કોપ નરનાર;
 કરે કોપ પૃથ્વીપતિ, કરે કોપ કિસ્તાર. ૪

- ઉત્તમ બુદ્ધિ ન ઉપજે, સુજે ન ઉઘમ સાર;
ગર્થ ગુમાવે ગાંઠનો, જર કરમ કરનાર. ૫
- ફૂંપ પડી મરવું બહુ, પીવું બહુ વિષ પાન;
અનેક દુઃખની આપદા, નહિ વ્યભિચાર સમાન. ૬
- નામ બુઝાડે ખાપનું, કુળમાં કરે કલંક;
ટળે ન કદિએ ટાળતાં, એ લાંછનનો અંક. ૭
- નાક કપાયું તે કદી, ફરી ન સાળું થાય;
લાંછન લાગ્યું તે કદી, જરતાણું નહિ જાય. ૮
- નાક કપાયું તે ફરી, તેવું ન ખને તાત;
ડાઘ જાય નહિ જરીનો, પડી પટાળે ભાત. ૯
- માણસમાં ઉજળે સુખે, ખોલી શકાય ન યોલ;
વ્યભિચારીનો વિશ્વમાં, તરણા તોલે તોલ. ૧૦
- હોય રાય કે રંક પણ, નિશ્ચે ખડુ નિદાય;
શ્વાન પુલ્ય સૌ કો ગણે, જીવતો પ્રેત જણાય. ૧૧
- શાણા જન સંસારમાં, કરે ન એવું કામ;
કરનારો કહિયે નહિ, ડાહ્યો દલપતરામ. ૧૨
- જર મનુષ્યના જશ વિષે, ઉઠે મોટી આગ;
ઉંધી બુદ્ધિ ઉપજે, બુઝાં તેનાં ભાગ્ય. ૧૩
- તેવા જનનો સૌ તજે, વિશ્વ વિષે વિશ્વાંસ;
નિશ્ચે અંતે નરકમાં, વસે જમને વાસ. ૧૪
- બુદ્ધિ ખોલી જર જન, સહસ્રધા સમ ખાય;
ચામ ચોરી ચરચામને, જર જર જર થાય. ૧૫
- નિર્લજ, લુચ્ચો, ચોર, કગ, નીચ કામ કરનાર;
પામે પદવી એટલી, જે જન જગમાં જર. ૧૬
- નર તન ધીનો ગાડવો, અખળા અશિઝાળ;
અતિ સંગતથી ઝોગળે, એજ અસલનો ઢાળ. ૧૭
- સદગુણ સઘળા હોય પણ, ચિત ચાહે વ્યભિચાર;
જશ નવ પામે જગતમાં, કરે લોક ધિક્કાર. ૧૮

પરોપકાર ઘણા કરી, મોટું પામે માન;
 પણ જે જર કરમ કરે, નહીં કરે નાદાન. ૧૯
 ધિક તેની ચતુરાધને, ધિક તેની વિઘાય;
 ધિક તેના ગુણ સર્વ જે, વ્યભિચારી કહેવાય. ૨૦
 બહુ પામે ધિક્કાર તે, જર મનુષ્યની માત;
 હાત રહી જે વાંઝણી, સદભાગી કહેવાત. ૨૧
 કુળ અજવાળા કારણે, માગે છે સૌ પુત્ર;
 જર-પુત્ર જે જનમિયો, સળગ્યું તે ઘરસૂત. ૨૨
 જર મનુષ્યનું જીવતર, ધૂળધાણી કહેવાય;
 તે કરતાં તો તે મહુ, જે તન છુટી જાય. ૨૩
 જણે મનમાં જર જે, નથી જણતું કાંય;
 લંપટને લજજા નહિ, તરછોડે જન દોષ. ૨૪
 પછવાડે પાપી દહી, પાડે જન પસ્તાળ;
 સદગુણ હોય સહસ્રધા, ગુણ બદલે દે ગાળ. ૨૫
 ઉત્તમ જન તો એહની, સોખતથી શરમાય;
 કોઈ કદી પણ તેહને, ઘાલે નહિ ઘરમાય. ૨૬
 વ્યર્થ ગણાએ વિશ્વમાં, એવાનો અવતાર;
 મુઆ પછી પણ મુલકમાં, અપજશ રહે અપાર. ૨૭
 પછી કદી પસ્તાધને, અવગુણ છાડે એહ;
 તોપણ જીવે ત્યાં લગી, ટળે ન તોમત તેહ. ૨૮
 પાછળથી પસ્તાય પણ, અંતે નહિ ઉપાય;
 પડી પટોળે ભાત તે, જીર્ણ થતાં નવ જાય. ૨૯

ઇંદ્રવિજય છંદ.

જે જન જરી કરી જગમાં, નિજ આખર આપ કરે ધૂળધાણી,
 તે પછીથી પસ્તાઈ પુરો કદી, જરી થકી ડરતો રહે જણી;
 તો પણ તે તણી ટાળી ટળે નહિ, જે અપકારી જર જણાણી,
 કોઈ ઉપાય કરે દલપત, પછી ન ચઢે કદિ મોતીનું પાણી. ૩૦

ઢાહરા.

અણુભાવ્યું સંભારતાં, ઉપજે ઉલટી જેમ;
 વરણવતાં વ્યભિચાર^૧ પણ, ત્રાસે મુજ મન તેમ. ૩૧
 શોભા માટે નથી સુખ્યાં, એમ વિચારો હિર;
 સ્ત્રી આંઝર ગજ ઘંટ છે, દેખી ખસવું દૂર. ૩૨
 જરે મરે પણ નહિ ડરે, ઘતાં અંગનો ભંગ;
 મોહવડે ઉપર પડે, દીપક દેખી પતંગ. ૩૩
 જે ચેતી ચાલે નહી, ઠાલી ઠાકર ખાય;
 પછી તે સજ્જન પાંચમાં, ઉચ્ચરતાં શરમાય. ૩૪

શાઈલવિકીરિત વૃત્ત.

રે રૂડી ઘડિયાળ હાલ તુજનો, ઘાટો દીસે છે ઘટયો,
 સાચી વાત સુણાવ આન સઘળી, જે સખદ સાચી મટયો;
 મારા મિત્ર પવિત્ર વિપ્ર તુજને, વાર્તા કહું શી કથી,
 ઠાલી ઠાકર ખાધે તેથી કણકો, યાતો નથી ઠીકથી. ૩૫

અદેખા વિષે.

ઢાહરા.

વણ પાવકથી પરજળે, અદેખાતાણું હિર;
 અન્યતણી ઉત્કૃષ્ટતા, બેઠું ન શકે જરૂર. ૧
 શકે નહિ ગુણ મેળવી, રાખે હૃદયે રોપ;
 અઠળાઈ પર ઉપરે, મિથ્યા મૂકે દોષ. ૨
 દિક્ષમાં પ્રભુથી નવ ડરે, વિશેષ રાખે વેર;
 અંતે તે હલકો પડે, આશુ રાખી વેર. ૩
 આંચ ન આવે સાચને, બળે અદેખો આપ;
 નિશ્ચે ઠાઈ સમે નડે, તેને તેનું પાપ. ૪

તે બેઠું કરવારે પરકિયા નાયક વિષે એક હવિત કથામાં મને હતું,
 ત્યારે-મે-આ-ઢાહરા હોયો હતો.

અદેખાતણી આંખમાં, કમળાકેરો રોગ;
 પીણું દેખે પર વિષે, રોગતણે સંભોગ. ૫
 પડતી ધરછે પરતણી, ચડતી આપ ચહાય;
 પણ પાપી શું કરી શકે, ધાર્યું ધણીનું થાય. ૬
 પરમેશ્વર જે પધારો, શત્રુથી શું થાય;
 પથરા ફેંકે પાપી તે, ફૂલ થઇને ફેલાય. ૭
 ધરછે જેવું અવરનું, એવું આપનું થાય;
 નહિ માનો તો કરી જીવો, જેથી તરત જણાય. ૮
 પરનું ખગાડતાં પડે, જોખમ આપ જરૂર;
 પ્રજાળતાં “શિવપુત્ર” ને, પ્રજાળ્યું લંકાપુર. ૯
 તદબીરે તરકટ કરી, પંરઠે તોમત પાંચ;
 પણ સૌ જાણો સાચને, કહી ન આવે આંચ. ૧૦
 જોર વિના સંમુખ રહી, જો રવિના સંમુખ;
 રહી ઉભો રજ નાંખશે, પડે પડને મુખ. ૧૧
 કતારે કાઠીલ તણો; રચ્યો મધુર શુભ રાગ;
 અદેખાઇ ઉરમાં ધરે, કાઠીલ ઉપર કાગ. ૧૨

અંદ્રઅહણુ વિષે-પૃથ્વી પ્રતિઉક્તિ.

કવિત.

ભાનુતણી પ્રભાં, ભૂમિ પુજપેર અંદ્રપર,
 પડતી હતી, હતી રીતિ તે ફેંકે કાળની;
 ઇંદુ પ્રભાં પામી તને, આપતો ઉજ્જશ લેશે,
 તે વિશેષ લોભે ગતિ કીધી ખોટાં ખ્યાલની;
 તે જાણ્યું જે વચ્ચે પડી પામું હું ખધા પ્રકાશ,
 આલી દસપત આલ, આડિયાની આલની;
 ઇંદુમાં અધારું થતાં, પુજમાં અધારું થયું,
 ચેતી લે અચેળા ચૂક, તે તારી કુઆલની. ૧૩

વાદવદવાવિષે તથા પક્ષપાત-વિષે.

દોહરા.

- સરસ ચિત્ત ચરચા વિષે, સંપ તથા સંતોષ;
દ્રેષ બુદ્ધિ ચરચા વિષે, ક્લેશ વૈર ને રોષ. ૧
- કરિયે ચર્ચા જ્ઞાનની, અતિ ઉમંગ ધરી જીર;
પકડે રૂપ લડાઇનું, દેખી ખસીયે દૂર. ૨
- માન તજીને માનિયે, બલે પ્રકારે બૂલ;
તો સીધો રસ્તો જડે, ફેગટ તજીયે દૂલ. ૩
- અસત્ય ભાષણ ધરવા, નિર્દયતા દિલ રોષ;
દુર્વચનાદિ દુરાચરે, દિલે ઘણેરા દોષ. ૪
- આપ આપની સ્થિતિ તરફ, તાણુ ખેંચનું તાન;
શિયાળ તાણે સીમખણી, વસ્તિ સંમુખ શ્વાન. ૫
- વાદીથી ડરી વેગળા, ઉભા રહિયે આપ;
વાદી આગળ હોય છે, ક્રોધી કાળો સાપ. ૬
- કદિ કરવો નહિ કોઇએ, વાદીનો વિશ્વાસ;
સંભળાવીને મધુર સ્વર, પકડે નાંખી પાસ. ૭
- જે વાદીના જોડિયા, એરી જાતે હોય;
તે વાદી સાથે સજન, વાદ ન કરશે કોય. ૮
- માને તેને મુખથળી, દષ્ટિ શુભ ઉપદેશ;
નહિ માને તો તે વિષે, દિલ નહિ ધરિયે દ્રેષ. ૯

મનહર છંદ.

ચેમાને કેમો પુછે છે પૃથિવીમાં પ્રતિ વર્ષ,
મેહ ઝડી માંડે છે ચેમાસે માસ ચાર જ;
એક મેહ હશે કે જરૂર હશે જુજુઆ તે,
ચેમો કહે એકજ છે એકજ પ્રકાર જ;

ફેમો કહે તારે કહે એકજ મનાય કેમ,
 જોશીઆએ જુજુઆ ખતાવેલા છે ખાર જે;
 કહે પેમો તારી સાથે કરે કાણુ માયાકુટ,
 કહે ફેમો તે જુજુઆ છે તું તો તારે ધારજે. ૧૦

વિરોધાભાસ.

વાદ વદવાયછી વિરોધ ક્રોધ વધી જમ,
 વાદ વદવામાં કરો કાર નથી કદીએ;
 વાદ વદી વરો કરી વિત્ત નહિ વાવરીએ,
 વાદ વદી સામે પૂર પડીએ ન નદીએ;
 વાદ વદી જમણુ ન જમીએ જરાં વિશેષ,
 વાદ વદી લડીએ ન ગડદા ગડદીએ;
 વાદ વદવામાં કોટી કષ્ટ દલપત કહે,
 નિશ્ચિત નહારાથી નહારો વાદ વદીએ^૧. ૧૧

હુંકારા ટુંકારા કરી યોલે જ્યાં નહારા યોલ,
 ભાળી એવા ભુંડા લોક ભય પામી ભાગીએ;
 દ્રેષ કે કલેશનો પ્રવેશ લેશ દેખીએ તો,
 કરીને નિકાલ તતકાળ તેને ત્યાગીએ;
 છેક જ્યાં વિવેકહીન ત્યાંથકી તો છુટવાને,
 લાખ વાર તેને લળી લળી પગે લાગીએ;
 કહે દલપત માફ મંગાવે જે ચાર વાર,
 ચાર વાર શું હજાર વાર માફ માગીએ. ૧૨

દુમિલા છંદ.

સુષુરે નટ શુદ્ધ શિખામણુ સારિ, કૃપાથી તને સમજાવું કથી,
 શિર સાત ઘડા ધરિ યાજક એ લખ, દોર ચડી ઉતર્યો દુઃખથી;

૧. એવા અર્થ જણાય છે કે નહારા સાથે નહારો વાદ વદીએ પણ
 ખરા અર્થ એ છે કે વાદને નહારાથી નહારો કદીએ.

કરિ કોડ કળા દલપત કહે, ખુબ ખેલ કરીશ મરીશ મધી,
ન ખડુ કથવા નિરધાર કર્યો, નરે તે તુજને ખદનાર નથી. ૧૩

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વાચાળ જો વાદ વૃથાજ થાયે, તથાપિ તે સત્ય કરીજ આપે;
મરી સલામાં શત વાર ખૂલે, તથાપિ જીવે કદિ ના કપૂલે. ૧૪
વાચાળશુ હોડ કદી ન કીજે, જદ્દગરેથી ખળ ખાંધિ ખીજે,
સુજે ન તેના સમળા શિરસ્તા, વિચિત્ર તેના જળની ભવસ્થા. ૧૫

સોરઠો.

જેને જનું બાન, તે સમજે તે વાતમાં;
અચરજ ધરે અજાણ, માને નહિ મનાવતાં. ૧૬

માલિની વૃત્ત.

અણસમજી જનોના, સંશયો સઘ છૂટે,
પણ સમજી જનોના, સંશયો તો ન ખૂટે;
સરળ મન જનોની, ભાગતાં હંધ ભાગે,
કુટિલ જન કદાપિ, જાગતા તે ન જાગે. ૧૭

કોહરો.

મુષ્ણવા-ધરિછે તેહને, કહિયે આપ વિચાર;
હઠ પકડે તો તે પછી, તજ દેયે તકરાર. ૧૮
હઠ પકડે જે હોય શક, તે સમજે પણ તોય;
ઝાડે કદી ન હા મણે, દેયામાં હા હોય. ૧૯
મમતી જન માને નહિ, મલે કરી હોય બૂલ;
દેડું તેનું હા કહે, કરે ન જીભ કપૂલ. ૨૦
મૂરખ જીવ જતા લગી, છોડે નહિ છછેડ;
મંકોડો મૂકે નહિ, ખમકું પૂટે કેડ. ૨૧

પક્ષપાત વિષે.

હાહરા.

પર પક્ષીના સદગુણો, નિજ પક્ષીના દોષ;
 ડુંગર સમ દેખાય નહિ, એ મોટો અફસોસ. ૨૨
 સરસપાણું સમજાય નહિ, એ પરપક્ષ જણાય;
 સરસ રસોઈ શૂદ્રની, દેખી ન દિજ લોભાય. ૨૩
 ખાતે ખાજી એલતાં, ખોલે પક્ષે ખોલ;
 કરશે કેવા ન્યાય તે, તેનો કરીએ તોલ. ૨૪

ઇદ્રવિજય છંદ.

ભાળિયે ભૂતને ભાંગ વિભૂતિજ, આસન તે વૃષભાસનનું છે,
 જ્યાં પરપત્ની વિહારનું વર્ણન, ગાયન તે ગરુડાસનનું છે;
 મૂમતિ હજણી દેખીને મંદિર, જાણવું જો જિનશાસનનું છે,
 જ્યાં પક્ષપાત પુરો દલપત્ત, વડું સ્થળ વાદવિવાદનું છે. ૨૫

ક્રોધ વિષે.

ઇદ્રવિજય છંદ.

ક્રોધ કરે ચિત્તમાંહિ ચડાઈ, લડાઈ ન ધારિ શકેજ ઉધારે,
 વ્યર્થ સમર્થથિ વેર વધારિ, અનર્થ કરે નહિ અર્થ સુધારે;
 પાપ અને પરિતાપ અમાય પ્રકાશિ કરી પછી આંખે વધારે,
 ક્રોધ ક્રુખોધ કરે દલપત્ત, કરે વળી ક્રોધ વિરોધ વધારે. ૧

હાહરા.

કદિ તેને હણિયે નહિ, એ રીક્ષ બહુ અર્થિ જાય;
 માફીને રોલું પડે, પસ્તાવો પછી થાય. ૨
 દીશ ન સૂજે રીસમાં, નહિ સૂજે દિનનીશ;
 ડર વિસરે જગદીશનો, ચડે હૃદયમાં રીસ. ૩
 ક્રોધી નૃપને દૂરથી, કરિયે સદા પ્રણામ;
 જે અટકે જઈ અગ્નિને, દાઝે દલપતરામ. ૪

કર સ્વભાવિકરું દેહી, આત ક્યેતે થાય;	
વાઘ અજડીમાં પરચે, દોણ કાઢવા જાય.	૫
કોથી પાસે કીછયે, વિચારીને વિચાર;	
બાવળિયા તળ ખેંચિયે, ડરતા દલપતરામ.	૬
કોથી જનને આશરે, કરિયે નહિ વિચાર;	
જ્યાં બાવળ ને ધોરડી, રહે ન દલપતરામ.	૭
બળ સંગે સજજનપણું, કરે સ્વાભાવિક અંધ;	
પાણી પજુ કુંડ બળે, પરતાં તાપ પ્રદાન.	૮
અશર્ધ ઘાટ જણાય તો, હરે ન ધરચો દોષ;	
વક્રપણું નિજ વદનમાં, દર્પણનો એ દોષ.	૯
જો અતિ મન આંખગો, સાક્ષ્ય સુલભી ગળ્યાય;	
રૂ જોતું પોતું નથી, વળથી ફાંચી થાય.	૧૦
પ્રતાપ પામી જે તથો, વિનયે આંતિ ધરે ન;	
ચરતે દિને પરચર નખ્યા, નમતે તરત હરે ન.	૧૧
મગજ જોડતું પવન વગ, તેનો એ વિચાર;	
પવન દેહી વૃષ્ટિ કરે, કંઠી વૃષ્ટિનો નાશ.	૧૨
ગંભીર મન આક્રમમાં, પવન કરે જે દોષ;	
જેમ સુચો કાચે? અંગે, પવન ખાનગો હોય.	૧૩
પતંગ પામર પ્રાણીને, સંજ સમીરને ભરાય;	
દોરી જાય જડાં સુધી, ત્યાં સુધી તે જાય.	૧૪
ચંદ જે સમે જોત્રમાં, તે શું ન કરિયે તાણ;	
ગિખ દેતાં ચેહાણીને, મેનાના ગત પ્રાણ.	૧૫
ચોગ્ય રીતે ઉપયોગથી, દુર્ગુણ પજુ વળણાય;	
કરિયે કોવ અસત્યપર, તો તે સુખ કહેવાય.	૧૬

૧. કાચે-જેમ જેમ જમી પડતી મને તેમ તેમ સુજન મગજમાં પવન
મરાય છે. ૨. સમીર-પવન. ૩. અદિ-દાપ.

છેક તીવ્રતા જે તજે, નર કાં તે ન ગણાય;	
શશિ શીતળ શામાતણા, વદનતુલ્ય વખણાય.	૧૭
રસ ખસ શીતળ વચનમાં, ક્રોધી કંથ રખાય;	
ક્રાસક્રરસ જળમાં રહે, નહિ તો ભડકે થાય.	૧૮
નરમ ગરમ મળીને નિભે, નિભે ન સરખાં બેય;	
રહે રાખમાં દેવતા, દારુમાં ન રહેય.	૧૯
ઘરસૂતરમાં ઘુંચવણુ, આંટી ઘુંટી અત્યંત;	
ધીરજથી ધાગે નિભે, તાતો તોડે તંત.	૨૦
પૂર્ણ થયે ઘટ પાપનો, રૂઠે હરિજન સાથ;	
આવરદા આવી રહે, અહિ ^૩ મુખ ઘાલે હાથ.	૨૧

ક્ષમા વિષે.

મનહર છંદ.

અવનીના જેવી ક્ષમા રાખવાનો ઉપદેશ,	
સારા જનોને સદૈવ સાચ્છકારે કરે છે;	
છેદન તાડન સહે હુંટી લેતાં ના ન કહે,	
દૂષણુ ધરે તથાપિ ધીરજ તે ધરે છે;	
તે તો બધું ખરું પણ તાપ દીધે તપી જાય,	
એટલી ખામી તો ક્ષીતિની ક્ષમામાં કરે છે;	
તાપ ^૧ દીધે તપે નહિ કહે દલપતરામ,	
ક્ષમાધર જન એવી ક્ષમા ધરી કરે છે.	૧

દોહરા.

ગાળ સહન કરિયે સદા, ગાળે-ગુમડ ન થાય;	
જે અમાર જન ગાળ દે, મુખ તેવું ગંધાય.	૨
વણુ સમજી વિવાહમાં, હુજત કરે મતિહીણ;	
દેશ દેશનો ચિરસતો, પછી થવું અવીણ.	૩

મતહર ઝંઙ.

માંડવિઆ સુડીએ સુડીએ મીઠું^૧ મારે ત્યારે,
 ધીરજ ઠરીને આડી દાલ એક ધારીએ;
 હુંકારા હુંકારા ઠરી ટેકે તિરસ્કાર કરે,
 અને તેવી માથે દે તે ઉરમાં ઉતારીએ;
 ટેકે આવી પડ કરે, ટેકે આવી હેઠા પાડે,
 ટેકે તો દેખાડે ઠર દિમલ ન હારીએ;
 કહે દલપતરામ તોરણ જનને કામ;
 તોરણનું ધોરણ આ ગાણા શ્રે સંભારીએ.

૪

દોહરા.

આકર તને ન સરસપણું, ચોમલ તને ન ઝેર;
 સગનન તને ન સગનવા, હરગન તને ન વેર.
 કહે નયનક કુંચલી, કુંધ ન કરે વ્યભિચાર;
 સમા સમાધર નવ તને, હાથો કહે હલાર.
 હાર વિષે સુણ હોય છે, શોભણ સુવાસદાર;
 મળતાં શ્રોતા માનએ, હકિકા જનથી કાર.

૫

૬

૭

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખરેખરું ને સુખ છે સમામાં, રહું નથી તે સવશું રમાનાં;
 દે ઝેર ઠેરી જાગિની રમા છે, સુધર્મની પત્ની ખરી સમા છે.
 સમાથી ગતુની કનેલી થાએ, બે આપણું સત્યપણું નણાએ;
 સમાથી થાએ જગ કામકામે, દિલે વિચાર્યું દલપતરામે.

૮

દોહરો.

સમર્થ શ્રે રાએ સમા, સુવાન છતે કામ;
 એજ અધિક વખણાય છે, દાએ દલપતરામ.

૧૦

૧. એક પ્રાંતમાં એવો વાલ છે કે જે તોરણ છતવા આવે ત્યારે માંડ
 વાળા મીઠાના ગાંજા તેને મારે છે; અને ગાંજાવાડમાં વગલાં ફગાં કરે છે.

કોઈનું ભણું કરવાથી પ્રભુ રીઝે છે તે વિષ.

દાહરા.

કરિયે સારું કોઈનું, એજ ધર્મનું કર્મ;

ખીજ કદિપત ધર્મ છે, મનમાં સમજે મર્મ. ૧

તે માટે મનમાં તમે, કરજો પ્રથમ વિચાર;

આ કરવાથી કેટલો, થાશે પરોપકાર. ૨

હરિગીત છંદ.

તું તીર્થમાં જ્યાં ત્યાં વિચરતો ધર્મ જાણીને ધસ્યો,

વૈરાગ્યથી વસ્તી તજીને વનવિષે જઈને વસ્યો;

ભગવાં ધરીને ભટકતો રહિ પેટ ભીખીને ભર્યું,

શી રીત ધશ્વર રીઝશે તેં સારું કોનું શું કર્યું? ૩

તેં પંચગવ્ય વિશેષ પ્રાશન કીધ ઘોળી ઘોળીને,

તેં નિત્ય સ્નાન ત્રિકાળ કીધું ચાહી ગોમય ચોળીને;

આહાર એકજ વાર કરવો એવું મત તેં આચર્યું,

શી રીત ધશ્વર રીઝશે તેં સારું કોનું શું કર્યું? ૪

તેં હોમ હવન ઘણા કર્યા ધી હવનમાં હોમ્યાં ઘણાં,

તેં આશ્વતી નદીને ચઢાવ્યાં, દૂધ દહિં ગાયોતણાં;

ખહુ વર્ષ મુખ મુનિમત ધર્યું, તે ઠીક તુજ મનમાં કર્યું,

શી રીત ધશ્વર રીઝશે તેં સારું કોનું શું કર્યું? ૫

તેં નવ નવાં નૈવેદ્ય કરીને તે પ્રસાદી તું જમ્યો,

ઉપવાસ ને એકાસણાં કરિ દેહને ખહુ તેં દમ્યો;

ખાડો ખણીને ડાટિયું જ અન્ન જમતાં ઉગર્યું,

શી રીત ધશ્વર રીઝશે તેં સારું કોનું શું કર્યું? ૬

તેં પ્રાર્થના પ્રભુની કરી મુખ વિવિધ વચન ઉચ્ચારીને,

તેં સ્તોત્ર પાઠ ઘણા કર્યા નિતનિત્ય નિયમો ધારીને;

મદ્ગદ્ સ્વરે શુભગાન કરતાં આંખથી આંસુ ઝર્યું,

શી રીત ધશ્વર રીઝશે તેં સારું કોનું શું કર્યું? ૭

ભગવાન લૂણી ભક્તિથી રીઝે નહી રજમાત્ર તે,
પણ ભક્તિ પરઉપકાર સાથે થાય પ્રભુપ્રિયપાત્ર તે;
તેં વગર વાદવિવાદ કીધા કામ તેથી શું સર્થ,
શી રીત ઇશ્વર રીઝશે તેં સારું કોનું શું કર્યું? ૮

દોહરો.

સારું કોનું શું કર્યું, એ ઉર વિષે વિચાર;
ઊંડા ઊંડા ભેદની, તજ બીજી તકરાર. ૯

કુલદીપક વિષે.

દોહરો.

સ્નેહી, ગુણી, સુપાત્રતા, કરે પ્રકાશક કામ;
જ્યોતિ જગમગે જશતણી, નરકુળદીપક નામ. ૧

કવિત.

૧સ્નેહ તો ઘટાડે નહીં મેંશ તો લગાડે નહીં,
૨પાત્રને તપાડે નહીં પોતે તપી તનમાં;
૩ગુણને ન ન્યૂન કરે, પૂઠે ન અંધારું ધરે,
પ્રાણને ન પરહરે ભરાઇ પવનમાં;
જશરૂપી જ્યોતિ જની જામની ને દિન ઘટે,
જને સંગે કોઇ દાઝી મુઝાય ન મનમાં;
દાખે દલપતરામ, દીસે એવા કોઇ કામ,
કુળના દીપક ભાગ્યશાળીના લવનમાં. ૨

પ્રભુના આખ્યા વિના કંઈ પમાય નહિ.

દુમિલા છંદ.

નિજ દેશ તણ પરદેશ વસે, વળિ કલેશ વિશેષ હમેશ સહે;
સુણુ સંગ સદા અણુલંગ સજે, રણવા અતિ અંગ ભ્રમંગ રહે;
અણુભીત થઈ નર નિત્ય ભમે, નિજ ચિત્ત વિષે અતિ વિત્ત ચહે;
પ્રભુદત્ત વિના પણ વિત્ત મળે, નહિ સત્ય ગિરા દલપત્ત રહે. ૩

પ્રજાપત્યે રાજના ધર્મ.

મનહર.

રક્ષણ કરીને વિષા વિચક્ષણ કરે વળી,
લક્ષણ સુધારી અપલક્ષણ મટાડે છે;
શીખવી ઉદ્યોગ સદા સુખનો સંજોગ સજે,
અંગમાંથી આળસના અંશને ઉડાડે છે;
ચિત્તમાં ખચીત હિતચિત્તન હમેશાં કરે,
શત્રુ સામે સજ્જ થઈ શત્રુને નસાડે છે;
પિતા જન્મ પુત્રને પમાડે છે પરમ સુખ,
પ્રજાપતિ તેમ સુખ પ્રજાને પમાડે છે. ૧
ઉપયોગી વિધાનો જે અધિકે અભ્યાસ કરે,
તે જનને તો અધિકે ઉત્તેજન આપવું;
અનેક પ્રકારની કળા કુશળતા શીખ્યાનું,
જનહિત કાળ જીવું જીવું ખાતું આપવું;
અતિ ઉપયોગી ગદ્ય પદ્યના રચાવી ગ્રંથ,
જ્ઞાનદાન દઈને અજ્ઞાન કટક કાપવું;
ખૂરી આલવાળાને ખુરાઈ સમ સજ્જ ઠીજે,
સારી આલવાળાને તો કઢી ન સંતાપવું. ૨

ઢાહરો.

પુસ્તકશાળા પ્રાદ સજ્જ, સજ્જ સંગ્રહસ્થાન;
પ્રજા જનોમાં જે થકી, વધે વિશેષે જ્ઞાન. ૩

ઉદ્યોગ.

ઢાહરો.

વિશેષ વિદ્વાનો મળી, વિધ વિધ કરે વિચાર;
અધિપતિના આશ્રયવડે, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર. ૪

કારીગરી અનેકધા, શિખવે શીખવનાર;	
તો એવા ઉદ્યોગથી, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર.	૨
જે શાળા ઉદ્યોગની, થાપે કારોદાર;	
ગરીબ ગૂંજરો કરે, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર.	૩
દેશ તથા પરદેશના, હુન્નર કરે હજાર,	
સાથે સાંચા યંત્ર તો, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર.	૪
નિરુદ્ધમી નર નારિયો, આવે વર્ણ અઢાર;	
કોડે કામ કરે સહુ, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર.	૫
હુહાર ને સૂતારનું, કોઈ કામ કુંભાર,	
કોઈક કડિયાનું કરે, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર.	૬
રસ્તાની જે બાજુએ, તરુ કરીએ તૈયાર;	
તો તેવાં તરુવરચકી, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર.	૭
સરિતા સરોવરો તટે, વાવે તરુ આ વાર;	
તો તેવાં તરુવર ચકી, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર.	૮
કામ કરે જે લાખ જન, લાંબને અદ્ય પગાર;	
ઉપરની અક્કલ થકી, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર.	૯
જે સાધારણ ઘર કરે, ઘણાં શહેર મોઝાર;	
તો તેના ભાડાતણું, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર.	૧૦
માગે કોઈ મનુષ્ય જે, મજુર કામ કરનાર;	
તો તેમાંથી મોઢલે, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર.	૧૧
જડે ન ધંધો જહને, એનો એ આધાર;	
ઉપરીને પણ એ ચકી, ઉપજે દ્રવ્ય અપાર.	૧૨
અધિપતિઓ ઉરકેરિને, કરવાં એવાં કામ;	
દુખી પ્રજા જનનાં દુખો, તેથી ટળે તમામ.	૧૩

ઔદ્યોગિક મંડળ વિષે.

“નરસૈંમહેતો ભગત પ્રાણેણ જૂનાગઢના રહેવાસી”-એ રાગ.
 એક મંડળી એવી સ્થાપો જ્યાં સૌને ઉદ્યોગ જડે. ટેક.
 ભૂએ મરતા બીજે ભમતા, પીડાના પોદાર કરે,

- ભૂખે મરીએ ભૂખે મરીએ, એમ કરે ઉચ્ચાર અરે;
કાજ ન સૂજે લાજ ન મૂકે, તેહ રહ્યા ઘર માંહિ રહે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉઘોગ જડે. ૧
- ઘણા જનો નિજ ઘાત કરે છે, અન્ન વિના અઠળાધને,
કોઇ મરે ઉપવાસ કરીને, કોઇ મરે વિખ ખાધને;
ભાગ્યહીણા લિખારી થઇને, ખહુ દુઃખથી મુખથી ખખડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉઘોગ જડે. ૨
- સરજૂ ગંગા સિંધુને તટ, તાપી રેવાને તીરે,
રસદાયક તરુઓ રોપાવો, સોંચાવો નદિના તીરે;
જવ ડાંગર જેવાં વવરાવો, પટ જ્યારે ખુટતાજ પડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉઘોગ જડે. ૩
- શાક ખટાટા સૂરણ વાવો, ઉપજવો ખોરાક અતિ,
જળને પાડે અન્ન જડે ને, રહે ન ખામી એક રતી;
નરને કે નારીને નિશ્ચે, ભૂખતાણું નહિ દુઃખ નડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉઘોગ જડે. ૪
- કોડો માણસ કામે લાગે, તોપણ ખુટે કામ નહીં,
એવા તો ઉઘમ ઉપજવો, શાણા જન સજી ખુદ્ધિ સહી;
વિશેષ ઉપજે અન્ન અને ફળ, વિશેષ જનનાં બૂથ વડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉઘોગ જડે. ૫
- પર્વત ખોદી ખેતર કરશે, માણસ જો મંડયા રહેશે,
ખારા પાટમાં ખાતર નાંખી, અનાજ ઉપજવી દેશે;
પૃથ્વી પણ પડતર છે પુષ્કળ, નિહાળતાં નજરેજ ચડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉઘોગ જડે. ૬
- પશુઓના પૈસા ઉપજે છે, પોપટ મેના મોર પળે,
અતિશે એતો વાત શરમની, માણસને ન આહાર મળે;
નિરુઘમી નિર્માલ્ય થઇને, રાત દિવસ રોતાં રખડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપો, જ્યાં સૌને ઉઘોગ જડે. ૭

પ્રસિદ્ધ એમ કરેા પુરપુરમાં, જડે નહોં ઉઘમ જને,
તે ઉઘમ માગેા અમ આગળ, અન્ન વસ્ત્ર દેશું એને;
પછી વિશેષ પગાર મળે તો, ત્યાં જાજે નહિં કોઈ ઘડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપેા, જ્યાં સૌને ઉલોગ જડે. ૮

ખાણેા લોઢાની ખોદાવેા, ખાણુ કોયલાની ખાત્રી,
કાચ તણુ સામાન કરાવેા, સમજી સ્વદેશના વાસી;
હુન્નર વિષે હુશિયાર કરેા જન, ઘાટ અનેક પ્રકાર ઘડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપેા, જ્યાં સૌને ઉલોગ જડે. ૯

એ મંડળીને પણ એમાંથી, લાખેા ધનનો લાભ થશે,
કામ પુરા પરમારથનું છે, ભૂખમરાનું દુઃખ જશે;
સહાયતા શ્રી હરિની માગેા તો એ કામ નહોંજ અડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપેા, જ્યાં સૌને ઉલોગ જડે. ૧૦

અંગ લગાવી એકે ઉઘમ, કરવા જોગ્ય જણાય નહોં,
તેવા પામર જનને પાળેા, નભે નિરાશ્રિત સ્થાન રહી;
માગે ભીખ મદતનું ખાવા, તો પોલીસ તેને પકડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપેા, જ્યાં સૌને ઉલોગ જડે. ૧૧

એક પિતાની પ્રજા આપણે, એક હુંદુંખી સૌ છંપએ,
ભૂખ્યાં ભટકે ભાંડું આપણું, કેમ કંઠાર દીલે ધમએ;
દક્ષપતરામ કહે દિલ દાએ, ધીરજ કેમ રખાય ધડે,
એક મંડળી એવી સ્થાપેા, જ્યાં સૌને ઉલોગ જડે. ૧૨

વિજયદશમા.

દોહરો.

અણુ તુજ પરમ કૃપાતણું, દિન દિન દે મુજ દાન;
ભાવ ભલે તુજને ભણું, ભયં ભંજન ભગવાન. ૧

મેલીદામ છંદ.

ભળું ભય ભંજન શ્રી ભગવાન,
તળું અતિ અંતરથી અભિમાન;
સળું મનમાં રુચિ મેરુ સમાન,
ગળું નથિ તોયે કરું ગુણગાન. ૨

જમાવિ પ્રભૂ પદ પૂરણ પ્રીત,
નમાવિ વળી નિજ મસ્તક નિત્ય;
સમાવિ ગુના કહું ખૂબ ખચીત,
શમાવિજ ઘો દુઃખ શોક સહીત. ૩

વડા ઇશ છે જન અંતર જાણ,
વડા ઇતખારતણી ખરી ખાણ;
વડા વહે વળી વેદ પુરાણ,
વડા ઇતિહાસ વિષે સુવખાણ. ૪

કરેલ તમે સઘળાં શુભ કામ,
ભરેલ તમે જળસિંધુ તમામ;
કરેલ તમે નિજ અવ્યય^૨ ધામ. ૫

પુરાતનમાં પણ તૂંજ પ્રસિદ્ધ,
પુરા તનમાં પણ તુંજ પ્રસિદ્ધ;
પુરા તનમાં પણ તૂંજ પ્રસિદ્ધ,
પુરાતનમાં પણ તૂંજ પ્રસિદ્ધ. ૬

કરો કરિ સંપુટ હું કહું આજ,
કરો કરુણા કરિને મુજ કામ;
કરોધ કુંસંગ કુંમારગ સાજ,
કરોડ પ્રકાર કરે નહિ રાજ. ૭

૧. ગુજરાત વનકિષ્કર સોસાઈટીની સાખા અથવા સ્વતંત્ર પુસ્તક-
શાળા ભાવનગરમાં સ્થાપન થાય તો સાહે એવું ધારીને અને ૧૮૫૯ માં
મુંબાઈ જતાં ભાવનગર ચક્રને જવું, અને તે માટે પ્રયત્ન કરવો એવું સોસા-
ઈટીના સેક્રેટરીએ કહાથી હું ભાવનગર ગયો હતો. આ કવિતા રચીને સાહે
બધ ગયો હતો. ૨. અવ્યય-અવિનાશી.

કુમારજી હું પ્રભુ તું મુજ તાત,
કુમારજી જો કરિ મેં કુડિ વાત;
કુમારજી થાય કદીતનું^૧ જાત,
કુકા રહિરે કોઇ ઘટે નહીં ધાત.

૮

ભલા થઇ માફ કરો મહારાજ,
ભલામણ એટલિ છે મુજ આજ;
ભળાવિશ કાંઇ ખીજું નહિ કાજ,
ભલાઇ તમારિ ભુલું કદિ નાજ.

૯

પુરાણ કુરાન કહે સહુ આમ,
પુરાણ પુરુષ તમારુંજ નામ;
પુરા નગરો કરિયાં જન કામ,
પુરા જડ જો ન કરેજ પ્રણામ.

૧૦

કુચાલ ભરી જન જો તણિ ટેવ,
કુચા ચુસનાર ભજે અન્ય દેવ;
કુ આકર થે ન સજે તુજ સેવ,
કુચાહન તેનું થશે તતખેવ.

૧૧

દિસે દિશ તેં રચના રચિ દત,
દિસે તુજ શક્તિ મહા હિનમત;
દિસે મુજ આવી વિદાર વિપત,
દિસે^૩ તુજ દેખિ કહે દલપત.

૧૨

હાહરા.

ત્રેમે પ્રભુની પ્રાર્થના, એ રીતે કરી આજ;
કહું જન મન રંજન કથા, શુભ ભરિ સભા સમાજ. ૧૩
ઓતા સંજનન સહુ સુણો, ક્ષમાતાણું આખ્યાન;
તે સુણતાં સહેજે ટળે, અંતર ગત અજ્ઞાન. ૧૪

ભુજંગી છંદ.

ક્ષમા ગુણ મોટો ઘણો માનવીમાં,
નદી મધ્ય મોટાપણું જાનહીમાં^૧;

ક્ષમાથી ખને લોકનો લાવ લીજે,
ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે.

૧૫

ક્ષમા ખર્જી જે હાથમાં એક હોયે,
કહો શત્રુ તેને રહે કેમ કોયે;

ક્ષમાથી ખધા વિશ્વને વશ્ય કીજે,

ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે.

૧૬

ક્ષમા મેળવે માનવી એજ મોટું,

ક્ષમા ખોઈ તેનું થયું ખૂબ ખોટું;

ક્ષમાના ખરા લેખ ચિત્તે લખીજે,

ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે.

૧૭

ક્ષમા ગુણ તો હેમમાં જન્મ હીરો,

મહા મૂલ્યનો અંગ ધારે અમીરો;

ક્ષમા ગુણ તે ગર્થ મોટો ગણી જ,

ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે.

૧૮

ક્ષમાનું ઘરેણું ઘણું શુદ્ધ શોભે,

ક્ષમાઠારિ કયાંકી કહો કેમ કોભે;

ક્ષમાથી ખડુ યુદ્ધિવંતા ખની જ,

ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે.

૧૯

ક્ષમામાં વસે સુખનો સર્વ વાસો,

ખરેખાત સૌથી ક્ષમા ગુણ ખાસો;

ક્ષમા રાખવા રીત સ્ત્રી રચી જ,

ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે.

૨૦

ભુગો ભૂગમાં જીવવા નામ જાણી,

વિશેષેજ આ અંતરે વાત આણી;

ક્ષમાનો પુરા પ્રેમથી સ્વાદ પીજે,
 ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૨૧
 ક્ષમાવંત અત્યંત આનંદ લાવે,
 ક્ષમાવંતનાં કંઈનો અંત આવે;
 ક્ષમા રાખિ ભાવે પ્રભુને ભજીજે,
 ક્ષમા રાખવાથી રમાનાથ રીઝે. ૨૨
 રહે વાઘણી દૂધ તો હેમ માત્રે,
 ક્ષમા તેમ જામી શકે છે સુપાત્રે;
 નહિ ઠીક થૈને ઠરે તે કુઠામે,
 દિહું એજ રીતેથિ દલપતરામે. ૨૩

ઢાહરા.

ભાવનગરનો ભૂપતિ, વિજયસિંહ ભડવીર;
 સુણુજો સહુ તેની ક્ષમા, ધરિને મનમાં ધીર. ૨૪
 ગુણવંતી ગુજરાતમાં, અધિપતિ થયો અનૂપ;
 પંડિત જનનો પારખુ, ભોજ સમો ભડ ભૂપ. ૨૫
 જને જગતે જાણીઆ, દેવાંશી દાતાર;
 પ્રજા ઉપર બહુ પ્રેમથી, ઢાટિ કયાં ઉપકાર. ૨૬
 ગોહિલ કુળ ગંગા નદી, તેમાં વડો તરંગ;
 વખતાંસહ સુત વાંકડો, રાવળ પામ્યો રંગ. ૨૭
 સંવતસર અઢારસે, પણ ઉપર પાંત્રીશ;
 શુભ શ્રાવણ વદિ અષ્ટમી, અવતરિયો અધીશ. ૨૮
 બધાં વરસ જોતેર ને, સાત માસ દિન તેર;
 આયુષ લાંબું એટલું, પામ્યો રુડી પેર. ૨૯
 ધરણિપતિ થઈને ધર્યું, છત્ર વરસ છત્રીશ;
 પૂર્વજથી પણ પરેમ જશ, દીપાબ્યો દશ દીશ. ૩૦
 ગૌરીશંકર સદગુણી, રામ સહિત સંતોક;
 પાસ પ્રધાન પવિત્ર જે, લાયક જાણે લોક. ૩૧

- મનમાં મોટી મિત્રતા, સાહેબ કંપનિ સંગ;
 સઘળી પ્રજા સુધારવા, ઈરમાં ભર્યો ઉમંગ. ૩૨
 નિશાળ એક નવી નવી, ગોઠવી કંઈ કંઈ ગામ;
 વાવ્ય કુવા પણ વિધવિધે, ઠીક કર્યો કંઈ કામ. ૩૩
 કર્યાં સદાનત શોભતાં, ભિલ્લુકનો ગણિ ભાગ;
 ધર્મશાળા ધોંગી રચી, ખેશ ખનાવ્યા ખાગ. ૩૪
 દુઃખ ટાળ્યાં કે દીનનાં, આપીને ઉઘોગ;
 રસ્તા સાફ રચાવિયા, જોણે જોવા જોગ. ૩૫
 વિદ્યા વિવિધ વધારવા, કવિતા સુણવા કાન;
 શોખ ધરાવ્યો સર્વદા, તજિ ખીજાં તોફાન. ૩૬
 ચૈદકશાળા ને વળી, કરી અંગ્રેજી સ્કૂલ;
 કુમારિકાને ઠારણે, એક નિશાળ અમૂલ્ય. ૩૭
 કામ પ્રજાને ઠારણે, એવાં કર્યાં અનંત;
 એ પણ એને અનુમતે, જોને સુત જશવંત. ૩૮
 વખત કરાવ્યો વિધવિધે, કરવા પ્રતિદિન કામ;
 આજસ તો અળગી તણ, હેડે રાખી હામ. ૩૯
 યુધવારે દરબારમાં, સુંદર સભા ભરાય;
 કવિતા ખોલે કવિજનો, ગુણિજન રુડા ગાય. ૪૦
 દસરા દિન સૌ દેશના, આવે કવિ અપાર;
 કવિતા સુણિ રાજા કરે, સવ તણો સતકાર. ૪૧
 વિદ્યાની જ વેલડી, સર્વ થળે સૂકાત;
 વરેશ્યો તેને વાસંતે, વિજયસિંહ વરસાત. ૪૨
 વર્ષાસેન વિધવિધ કર્યો, પૃથ્વી કરી પસાય.
 વસે નંગ વાહન દિધાં, રંગ વિજયસિંહ રાય. ૪૩
 ધરણી ગોહિલવાડ ધન, તું ધન સાગર તીર;
 મળી પદવિ મહારાજની, વિજયસિંહ ધન વીર. ૪૪
 જ જ ભૂપે જંગતમાં, ભરિ વિદ્યા ભંડાર;
 જુઓ રદ્યા તે જીવતા, સુઆ ખીજા જખમાર. ૪૫

સોળંકી સિદ્ધરાજનો, લાખોર ને એંગાર૩;	
વિજયસિંહજી વાંકડો, એ એવો અવતાર.	૪૬
અવર તરણાએકે નહી, ગુણના દીસે અંથ;	
ક્યાં જનમ્યા ને ક્યાં ગયા, પોંચ્યા લાંબે પંથ.	૪૭
ગુણિયલ કવિ ગુજરાતના, સામળ ^૪ પ્રેમાનંદ ^૫ ;	
સંવત સત્તર પછી થયા, અતુરપણના અંદ.	૪૮
શોખી ભૂપ મન સાંપડ્યો, ખુબ કરંતાં ખોજ;	
કાં કલિપત નૃપ ગુણ કથ્યા, કાં વિક્રમ કાં ભોજ.	૪૯
સામળ કવિને સ્નેહથી, દેસાઇ રખિઅલદાસ;	
મોકલી તેડું માન દે, પ્રીતે રાખ્યો પાસ.	૫૦
પૃથ્વી કરી પસાય તે, અતિશે અર્ધ હિદાર;	
પાડ્યો શક્તિ પ્રમાણથી, પામ્યો કીર્તિ અપાર.	૫૧
કવિયે રાજ કોઇમાં, રંગ ન દીઠો રેખ;	
રખિયલને રાજ લખ્યો, લાયક છે તે લેખ.	૫૨
જે કોઇ નૃપ જીવતો, અતુરપણે ચિત આત;	
શા માટે સામળ કવિ, ગયા ભૂપને ગાત.	૫૩
ભોજથકી ભારે થયા, ગરથવંત ગુજરાત;	
પણ સદ્ગુણ નહિ પેખિયે, વરણવીએ શી વાત.	૫૪
એ અવસર અધિપતિ થયો, ગોહિલ કુંળ ગુણ જાણ;	
વિગતે જે ગુણ વર્ણવું, પુસ્તક થાય પુરાણ.	૫૫
વાંચો વિક્રમની કથા, લાખો ભોજ પ્રખંધ;	
રાસાથી પૃથ્વીરાજનો ^૬ , પ્રોઢો વિજયપ્રખંધ.	૫૬
સદ્ગુણ જેના શોભતા, એ તો સુણ્યા અનેક;	
વિગતેથી હું વર્ણવું, એમાંથી ગુણ એક.	૫૭

૧. સંવત ૧૧૭૧ માં. ૨. સંવત ૧૧૯૮ માં. ૩. સંવત ૧૧૮૧ માં.

૪. સંવત ૧૭૮૧ માં લતા. ૫. સંવત ૧૭૩૩ માં. ૬. સંવત ૧૧૪૯ પૃથિરાજ મરાયો.

મોટો ક્ષમા અમૂલ્ય ગુણ, એ રાજાને અંગ;
 સઘળા સંજ્ઞન સાંભળી, રાજો ઉરમાં રંગ. ૫૮
 કુંદનથી નિરમળ કહું, રુડો વિજય મહારાજ;
 સરસ ક્ષમા સાગર થયો, અધિપતિ મોટો આજ. ૫૯
 જનો એ ગુણ જોધને, જાણી પરમ સુખણ;
 મોટા મુનિજન મુખચક્રી, વિધવિધ કરે વખાણ. ૬૦
 ચોપાઇ.

એક સમે એ અધિપતિ આપ, મનમાં ધાર્યું મોટે માપ;
 પહેલું વનમાં પરવરું, કોઇ ન પ્રીછે એવું કરું. ૬૧
 વન ચરચા જોઈ આ વાર, સુખિયો કે દુખિયો સંસાર;
 પુર ચરચા રાતે પેખાય, દિવસે વન ચરચા દેખાય. ૬૨
 એવો ઘાટ હૃદમાં ઘડ્યો, ચંચળ ઘોડા ઉપર ચઢ્યો;
 હિંમતથી ધર્યાં હથિઆર, ખાગ સમીપ ગયો પુર ખહાર. ૬૩
 તોટક છંદ.

ખડુ શોભિત ખાગ અથાગ ખણ્યો, ગિરિજપતિના ગિરિરાજ ગણ્યો;
 ગુણખાસ ગુલાબ દિલે ગમતા, લટકી અહિવદિલ^૧ લવિંગ લતા, ૬૪
 તરુ કેતકી કેસુ કદંબતણાં, વળિ ચંપક ચંદન વૃક્ષ ઘણાં;
 ગણિ કેણુ શકે સઘળાં ગણતાં, લણિ ભારતિ યાદિ રહે ભણતાં. ૬૫
 ફળિ છે કદળિ વળિ જમકલો, ગુણકારિ સિતાકળ સ્વાદ ગળ્યો;
 અતિ ખેર અખોડ અને અરણી, હરડે હિતકારી પિડાહરણી. ૬૬
 અગણીત અનાંમત અંખતરુ, જન રંજન જયાં ખડુ જંખતરુ;
 તજનાં તરુ એલચી દ્રાખતણાં, મનમોહન મંડપમાં ન મણા. ૬૭
 ગુઠિ ગુંડ તહાં રહિ આડી ઘણી, ચતુરામયિ ખેઠક ખેશ ચણી
 તકની તરકારિ તમામ તહોં, વડ પીંપળ પીંપર પાર નહોં. ૬૮
 ખિલિ આંખલિ ખાવળ ખોરડિયો, ચિર થૈ ઠરિ કાચકિ થોરડિયો;
 ખળુરી ખરસાણિજ ખીજડિયો, લળિ લિખુડિ ને વળિ લીંખડિયો. ૬૯

અરૂંશિ અનૂપમ આવળ છે, શુભ શીશમ સાગ સતાવળ છે;
 નવ પદ્મવ થોડ અથોડ નકી, લખતાં નહિ લેખણ લેખિ શકી. ૭૦
 વળિ વાડિ વિષે શુભ વાયુ વહે, ગુણ શીતળ કંદ સુગંધ રહે;
 ભમરા રસ ભોગિ અનેક ભમે, ગુણવંત તણા સુણિ સોર ગમે. ૭૧
 ચક્રાં ચિત ચોર ચકોર ઘણાં, સ્વર શુદ્ધ મનોહર મોરતણાં;
 શુક ઠોઠિલ ત્રાતક સારસડાં, વિચરે નગરંગ વિહંગ વડાં. ૭૨
 વળિ કુંડ સરોવર વાવ કુંવા, જુગતીથિ કરેલ પ્રધાર જુવા
 જળ નિર્મળ જ્યાં જમુના જળથી, નહિ નિત્ય પ્રવાહ ઘટે નળથી.
 ભલિ ભાત દિસે જળ હોજ ભર્યાં, કળદાર ભલ જળયંત્ર કર્યાં;
 નરનારી જુએ નજરે નીરખી, હઠ લે ચિત ચોંટિ રહે હરખી. ૭૪
 દિપતું વળિ દેવળ દેવતણું, ચતુરે નવરંગ ઉતંગ ચણ્યું;
 કરિ કારિગરી દલપત કહે, રઘુનાથ રહી ઘડિ જોઈ રહે. ૭૫

સોરઠો.

ખન્યો મનોહર ખાગ, ભૂમિ ત્યાં ભાસે ભલી;

સુંદરિનું સૌભાગ્ય. જોખનમાં જન્નું વધે.

૭૬

મનહર છંદ.

ખન્યો છે આ ખાગ કે ના ભાગ યજ્ઞ ભૂમિનો છે,

વેદી છે વિશાળ કે આ ક્યારાનો આકાર છે;

કદળીનાં ઝાડ કે કરેલા પેલા યજ્ઞ થંભ,

પનાદાર પાંદડાં કે પતાકાની હાર છે:

નીરની આ નીક કે વી નામવાની નળિકા છે,

તરુ સુકી રહ્યાં કે આ તોરણ તૈયાર છે;

કાન ધરી સાંભળો આ કહે દલપતરામ,

પક્ષિનો પોકાર ચાર વેદનો ઉચ્ચાર છે.

૭૭

ક્યારો કહીએ કે કિંવા હશે જળ હોજ સારો,

કેળ છે કે કોઈ રામા રૂપનું નિધાન છે;

નગન થઇને ન્હાવાં મંગન થૈ ઉભી છે કે,
 કેળાં લટકેલાં કેશ ગુચ્છના સમાન છે;
 પુરુષને પેખી પ્યારી પામી છે શરમ પૂરી,
 મનમાંડી જાણ્યું કે આ તો મોટું મેદાન છે;
 ગોટોપોટો વાળીને રૂપાળી સાડી શીર ધારી,
 પાલવ સાડીના છે કે આ તે લીલાં પાન છે.

૭૮

દોહરા:

પુરત તપાસી તે પછી, ચાલ્યો ભૂપ ચતૂર;
 વન જોવાને વેગથી, અધિક હરખ ધરી હર.
 શરદ ઋતુ સોહામણી, ઉપજ્યાં અંન અપાર;
 ખેડુ ખાંતે ખેતમાં, લાભે ગણે ગુણકાર.
 ક્યાંધક ક્યાંધક કણખણો, પામી પૂરણ પ્રીત;
 વિસ્તારીને વિજય જશ; ગાય મનોહર ગીત.
 માળે ચડિને માનવી, કાઢ કરે પોકાર;
 ગુણિયલ વન ગાજ રહ્યું, શરદતણો શણગાર.
 આવે ટોળાં ઉડતાં, પંખી ખેતર પાસ;
 ગોળા ફેંકે ગોફણે, તેને દેવા ત્રાસ.
 ત્રાસે ત્રાસે તોપને, ગોળે જમ ગમાર;
 ખળવો ફરિને ખંડિયા, ઠેકે ઠારોકાર.
 તેતર ખેતર ખેતરે, જૂથ મળીને જાય;
 રોકે નહિ રખવાળ તો, ખાંતે દાણા ખાય.

૭૯

૮૦

૮૧

૮૨

૮૩

૮૪

૮૫

ચોપાઈ.

ખેતર એક લહું ખેડેલ; વળિ તેમાં કર્ષણ વાવેલ;
 વનિતા ખેડુની છે વડી, ચોક્કી કરવા માળે ચડી.

૮૬

દોહરા.

કશી લાધેલો કાછડો, છુટો છેડો છેક;
 પોરથો પગની પાનિયે, વરવો વસ્ર વિવેક.

૮૭

લટકે લીરા? હુગડે, અંગે અધમણ મેલ;	
ચૌરી ચડતાં ચોટલે, ધર્યું હશે ધૂપેલ.	૮૮
કમર કશી શણગટ કરી, લટકે લટ લે લાડ;	
હુડા હુડા હોહો કહી, તાણી પાડે ત્રાડ.	૮૯
ગોફણમાં ગોળા ધરી, ફેંકે ફરતી દીશ;	
નજર વડે તે નિરખતાં, અંતર હસ્યો અધીશ	૯૦
ટોળું મૃગનું ત્યાં કણુ, ખેતરમાં કણુ ખાય;	
હારી મારી હાક પણ, જનાવરો નવ જાય.	૯૧

હુલણા છંદ.

ક્યાંઈ તો ગુંડનાં ગુંડ ખાખી રહ્યાં,	
ક્યાંઈ તો એક પણ વાળ દેવો;	
ક્યાંઈ લાંબી હુંકી વાડ તૂટક વળી,	
ક્યાંઈ તો કીચ ગંધાય તેવો;	
ક્યાંઈ લીખો જુઓ લાખ વાસો વસે,	
કોળ ઉંદર વસે વાસ એવો;	
ફૂવડનો ચોટલો દેખી દલપત કહે,	
જંગલી રાયના ખાગ નેવો.	૯૨

ચોપાદ.

ચિતમાં રાજ કરે વિચાર, કણખી વેઠે કષ્ટ અપાર;	
ઉપજવે છે અન્ન અથાગ, ભૂપતિનો આપે છે લાગ.	૯૩
કામ કરે એ તો મુજ કાજ, એમાં અંદેશો નહિ આજ;	
દીલ વિચારી ધારી દયા, ગોહિલ તે મૃગ સંમુખ ગયા.	૯૪
રાખ્યો ત્યાં શેઠે રેવંત, ચાલ્યો ચરણે ચાતુરિવંત;	
ચરણ તળે ચંપાયા છોડ, કણખણ ખોલી ગાળો કોડ.	૯૫
નહિ સમજી તે કારણ નાર, અતિ અઘટિત હિચરી હિચાર;	
જ સાંભળતાં શાંતિ જાય, રીસ કરે મોટા મુનિરાય.	૯૬

હોતે સુણી સુણિ રાજ હસ્યો, કોપ કર્યો નહિ મનમાં કર્યો;
 ગોફણથી ગોળા ગડગડયા, પુરપતિ પાસે આવી પડયા. ૯૭
 તે કણબણ ખોલી પશુ તુલ્ય, એક વચન તો હતું અમૂલ્ય;
 અમે અનાથ નથીરે આજ, ધણિમોતીવાળો મહારાજ. ૯૮
 એ સુણિ ઉપજ્યો હરખ અતોલ, ખોલે છે મુજ બળથી ખોલ;
 તગડી મૃગલાને દે ત્રાસ, પુરપતિ પહોંચ્યો ઘોડા પાસ. ૯૯
 કણબી ત્યાં આવ્યો તે કાળ, પ્રીછયા તેણે પૃથ્વીપાળ;
 સલામ કરી નમાવ્યું શીષ, અધિપતિએ આપી આશીષ. ૧૦૦
 વળતી રાજ ત્યાંથી વળ્યો, માનનીને જઇ કણબી મળ્યો;
 વનિતાએ વિગતે કહી વાત, સરવ બનેલી તે સાક્ષાત. ૧૦૧
 આવ્યો તો એ કોઇ અસવાર, વાડ વિષે પેઠા જ વાર;
 છોટા છુદી નાંખ્યા છોડ, કડવાં કથન કથ્યાં મેં કોડ. ૧૦૨
 પથરા ફેંકિ કર્યો પોકાર, બીકે નાસી નીસર્યો બહાર;
 જાતો તો શેઠે થઇ જઇ, તમે દિઠો દષ્ટિથી તેહ. ૧૦૩

દોહરા.

કણબણને કણબી કહે, એ શું કર્યું અજાણ;
 છ'છેડીને રાજધર, પળમાં ખોઇએ પ્રાણ. ૧૦૪
 આયુધ જની આગળે, વડાં હતાં વિકરાળ;
 દુકારા કરતાં તને, બીક ન લાગી બાળ. ૧૦૫
 સાંભળી સઘળું સ્નેહથી, બાળા ખોલી ખોલ;
 અધિપતિ શિર છે આપણે, તેનું બળ અણતોલ. ૧૦૬
 દુર્ખજને બળિયો દુલે, એવો નથિ અન્યાય;
 પેસી ખેતર પારકે, કેણે જીલમ કરાય. ૧૦૭
 ધરણીપતિ ધિંગો ધણી, જેનું જોર અધીક;
 એના અમલ તળે વસી, બીજની શી બીક. ૧૦૮
 રૂડા જેના રાજમાં, તલમુલે નહિ ત્રાસ;
 વાઘ અજ ભેળાં વસે, ન કરે કેનો નાસ. ૧૦૯

કણખી કહે સુણ કામની, એજ અધિપતિ આપ;	
બોલી નિરલજ બોલ તું, પ્રગટયાં તારાં પાપ.	૧૧૦
કરશે દિલમાં દુર્વચન; કરશે જે કદિ કોપ;	
હરશે મિલકત માહરી, ધરશે તુજને તોપ.	૧૧૧
નારી કહે છે નાથને, તમે તજો તે ત્રાસ;	
પુરપતિ દિલ દરિયાવ છે, નિશ્ચય ક્ષમા નિવાસ.	૧૧૨
જન દે છે જગદીશને, જ્ઞાન વિના સૌ ગાળ;	
દયા ઘટે છે દેવ દિલ, કોપે નહિ કદિ કાળ.	૧૧૩
સ્નેહ સહિત સંભાળ લે, વરસાવે વરસાદ;	
ગંડુ જનની ગાળને, ઉર નહિ રાખે યાદ.	૧૧૪
વિજયસિંહ રાજ વડો, પ્રજા તણે પ્રતિપાળ;	
હણશે નહિ હેતુ થઈ, ગણશે નહિ મુજ ગાળ.	૧૧૫
કથન સુણી કણખી કહે, પ્યારી નારી પાસ;	
જેરાવરનો જગતમાં, વધતો નહિ વિશ્વાસ.	૧૧૬
કુમારંપાળ કહે સહુ, પાટણનો ભૂપાળ;	
જૈન ધર્મધર જે ધણી, દીલ ઉદાર દયાલ.	૧૧૭
સોગઠિને પણ સર્વથા, મુખથી ન કહે માર;	
પણ જૂ હણતા શેઠ પર, પામ્યો કોપ અપાર.	૧૧૮
લક્ષ્મી ઘર લુંટી લઈ, મેલિ દયા મરજદ;	
રાયે તેયિ રચાવિયો, પછિ યુદ્ધ-પ્રાસાદ.	૧૧૯
તુજને તે માટે કહું, ધીરજ ધરિ મન ધાર;	
રિપુથી રક્ષણ કરે, તેજ પીડે તરવાર.	૧૨૦
પાળે પૂરા પ્રેમથી, ટાળે તન પરિતાપ;	
મણ પાવક નૃપ પાણિથી, અંતર ડરિયે આપ.	૧૨૧

ભુજંગી છંદ.

હરે ટાઢને અગ્નિ અંધારુ ટાળી,
રસોઈ કરી નિત્ય આપે રસાળી;

કદાપી ન વિશ્વાસ રાખો કરીને,

દિલે તોય તેથી રહેવું ડરીને.

૧૨૨

વડો વાઘ કે વ્યાળ જે હેતવાળો,

ભક્ષો ભાગવતો પુરો ભક્ત ભાળો;

અહોનીશ એથી રહો જાગરીને,

દિલે તોય તેથી રહેવું ડરીને.

૧૨૩

સહુ આણિને પ્રેમથી પાણિ પાળે,

તથા તે તણા અંગનો મેલ ટાળે;

તમે તે તણું તીર પામો તરીને,

દિલે તોય તેથી રહેવું ડરીને.

૧૨૪

દયાવંત વાયુ વિશેષેજ દીઠો,

મળે તો ટળે તાપ છે આપ મીઠો;

મટે વાયુ તો જંતુ જાશે મરીને,

દિલે તોય તેથી રહેવું ડરીને.

૧૨૫

તરી પાર જે નાવ સિધુ ઉતારે,

સુખિ રાખિને અર્થ સારા સુધારે;

અભે એયિ જૈ આવિયે ઉતરીને,

દિલે તોય તેથી રહેવું ડરીને.

૧૨૬

હડીલા નહિ હોય જે કાઠ હાથી,

કિંધો કંદમાં કાટિ કાટી કળાથી;

ઠરે થોભતાં એક ઠામે ઠરીને,

દિલે તોય તેથી રહેવું ડરીને.

૧૨૭

વસે વરિ જે વર સર્વે વિસારી,

સદા કાળ સેવા સને સાથી સારી;

ભલું ભાખશે ભાવ ભક્તિ ભરીને,

દિલે તોય તેથી રહેવું ડરીને.

૧૨૮

રૂડો ન્યાય વાળો દયાળોજ રાજ,

મહા પ્રેમ મૂકે ન ચૂકે ન માજ;

અતી સંભળાવે નીતિ ઉચ્ચરીને,
 દિલે તોય તેથી રહેવું ડરીને. ૧૨૯
 વધે જમ લક્ષ્મી ક્ષમા લે વિચારી,
 ધરે નમ્રતા નિત્ય રાજ્યાધિકારી;
 પઠે સદ્ગુણો શ્રેષ્ઠતા જમ પામે,
 દિઠા કોઈ એવાજ દલપત્તરામે. ૧૩૦

દોહરા.

વિજયસિંહ મન વિમળ છે, દેવાંશી છે દેવ;
 મનમાં રાખે રાજમદ, તેવી હોય ન દેવ. ૧૩૧
 પ્રજાતણા માતા પિતા, કોટિ કૃપા કરનાર;
 એ તો આપણિ ઊપરે, ધરે ન કોપ લગાર. ૧૩૨
 કાલાવાલા કીજીયે, તે પાસે જઈ તોય;
 અંતરમાંથી ઊતરે, હાલ કદી રિસ હોય. ૧૩૩
 ચોંપ કરીને આલિયાં, નરનારી ધરી નેહ;
 વિનાંતિ કરવા વિજયની, તત્પર થઈને તેહ. ૧૩૪
 ત્યાં તરુ એક અશોકનું, છે શીતળ શુભ છાય;
 ખેતરથિ ખે ખેત્રવા, તે નૃપ દીઠા ત્યાંય. ૧૩૫
 પુરપતિની પાસે જઈ, પ્રેમે કરી પ્રણામ;
 ગદગદ કંઠે ગરિખ થઈ, ઉચ્ચેઈ કણુખી આમ. ૧૩૬
 પ્રજાતણા માતાં પિતા, દિલના છો દરિયાવ;
 સદ્ગુણ સાગર શાંતિધર, નિર્ભયદાયક નાવ. ૧૩૭
 કરજોડી વિનતી કરું, ઉરમાં આણો આજ;
 કણુખણનાં કડવાં કથન, માફ કરો મહારાજ. ૧૩૮
 સુણીને ખોલ્યા શ્રીમુખે, વનિતાનો નથી વાંક;
 કણુખી કુળ કામળ સદા, એ તો આડો આંક. ૧૩૯
 વીસ વસા સારા વસે, કણુખીમાં ગુણ કોડ;
 સ્પષ્ટ સઘળી શોધિયે, જડે ન જની જોડ. ૧૪૦

- માયાણુ ને મેહેનતું, વિશ્વાંસુ કહેવાય;
 ખોલ્યું પાળે ખાપનું, ખવરાવીને ખાય. ૧૪૧
 આખો મુખમાં ધશ્વરે; જાંહું શખ્દજ એક;
 હજાર ગુણ છે હાથમાં, અંતર દયા અનેક. ૧૪૨
 હોય કણખી જે હરખમાં, જ્યાં કહિયે ત્યાં ખય;
 હઠ પર આવ્યો હોય તો, હાંહુનો ન ઉપાય. ૧૪૩
 કારણ પણ તેનું કહું, સમજે સર્વ સુખણુ;
 જગત સજ્યું જગદીશ્વરે, પૂરણ બુદ્ધિ પ્રમાણુ. ૧૪૪
 અવગુણ સદ્ગુણ એકઠા, મેલ્યા સઘળા માંહિ;
 વધતા ઘટતા વિધવિધે, કીધા છે પણ ક્યાંહિ. ૧૪૫
 સદ્ગુણ સૌના સંગ્રહી, દુર્ગુણ તજવા દૂર;
 ધીમંતાનો ધર્મ તે, જગમાં જણ જરૂર. ૧૪૬

ભુજંગી છંદ.

- સુગંધી ગુલાબે સજ્યાં પુષ્પ સારાં,
 પુરાં પેખતાંવેત લાગેજ ખ્યારાં;
 કિધા છોડવે કંટકો કષ્ટકારી,
 ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૪૭
 કરી હેમની જે છરી હોય કેવી,
 જુઓ જ ન જોતાં જડે જોડ જવી;
 મરે માનવી મસ્તકે હોય મારી,
 ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૪૮
 રચ્યો સિંધુ છે રત્ન ભંડાર રૂડો,
 કહું રત્નદાતા કહે કોણુ ફૂડો;
 ખરેખાત પાણી પિતાં જીભ ખારી;
 ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૪૯
 રૂડી ગાયમાં ગુણ કેવા રહે છે,
 દહીં દૂધ ઘી દેવમે હવે દે છે,

નહી ખાય જે ગાય ચીજે નઠારી,
ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર વારી. ૧૫૦

સજ્જ્યો ગંધ ઠસ્તુરિમાં સૌથી સારો,
અતી ભર આનંદ એ આપનારો;
સુશોભીત સોના સમી તે ન સારી,
ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૧

પ્રજા સર્વને યિત્ય વર્ષોદ પાળે,
તઠે આપિને આપ સંતાપ ટાળે;
ભંલા ભાદ્રવામાં મચે કીચ ભારી,
ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૨

રુડો ચંદ્રમા રાત્રિમાં જે ખિરાજ,
છપી જેનિ જે જે ઘણી છેક છાજે;
વધે ને ઘટે તેજ તેવું વિચારી,
ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૩

ભલો ભાણ આકાશ આભાસ આપે,
કરીને કૃપા કાળુ અધારુ કાપે;
તપે તાપ તે તો ત્વચા? લે ઉતારી,
ગણો સદ્ગુણો દુર્ગુણો દૂર ધારી. ૧૫૪

ભુવો જેમ જ્યાં જ્યાં જડે દોષ જોતે;
પુરો સદ્ગુણી તો પ્રભુ એક પોતે;
ઠરે દોષ તેમાં નહીં કાઢ કામે,
દિહું એજ રીતેથી દલપતરામે. ૧૫૫

દોહરા.

સદ્ગુણી જે સૌથી સરસ, નરસ નહિ ગુણ નામ;
પણુ ડહાપણમાં પેખિયે, ઠરે બ્રૂલ કંઈ ઠામ. ૧૫૬

ગુણ સૌના હું સંત્રહું, દુર્ગુણ તજીને દૂર;
અધિક ચૂક અંજાનિની, એ તો ધક્કા ન જીર. ૧૫૭
પ્રજા ઉપર કે પુત્ર પર, રીસ કરે જે રાય;
ક્રોધ થકી શિક્ષા કરી, પછી પુરા પસ્તાય. ૧૫૮

ચોપાઈ.

સાંભળ એક સુલતાન, મનમાં મોટું ઘરતો માન;
પુત્ર પટેલતણા તે પાસ, કારજ કરવા ગયો પ્રકાશ. ૧૫૯
કરી દુકારો ઉચર્યો કામ, શિર નમાવી કરી ન સલામ;
ભાર્યો નહિ ભોળાનો ભેદ, ક્રોધ કરીને કીધો કેદ. ૧૬૦
ભૂખણ તેનો મોટો ભાઈ, ચાલ્યો સુણિ ચોપે ચિત્ત ચાઈ;
ધાર્યું જે ધીરજ મન ધરું, સલામ એવડી સારી કરું. ૧૬૧
હંદાળો દીઠો સુલતાન, હરખે જો બોલ્યો હેવાન;
સલામ દિહીના શાહને, વળી સલામ વડી હુંદને. ૧૬૨
ખરેખરો સુણિ ઉપજ્યો એદ, કીધો તેને પણ ત્યાં કેદ;
ખની વાત સુણિ તેનો ખાપ, આબ્યો શાહ સમીપે આપ. ૧૬૩
પ્રેમ ધરીને કરી પ્રણામ, કીધું કરી બોલ્યો તે કામ;
લોકતણી તમ હાથે લાજ, માફ કરો અવગુણ મહારાજ. ૧૬૪
શાહ કહે તારો સુત એક, સંમજ્યો નહિ સલામ વિવેક;
સુખે સલામ બિજે કહિ મને, દુશ સલામ કહી હુંદને. ૧૬૫
કારણ એથી કેદજ કર્યો, એવું પટેલ સુણી ઉચર્યો;
તમને સલામ ન કરી તેજ, મોટો મૂરખ માણસ એજ. ૧૬૬
બીજે પણ છે બહુ બકનાર, ચિત્તમાં ચેતિ ન કર્યો વિચાર;
સાહિબને કરિએજ સલામ, કહોને હુંદતણું શું કામ. ૧૬૭
હેતુ તો સુલતાનજ હતા, હુંદે ધરવો તો દેવતા;
આઝી એ સુણી લાગી આજ, કેદ કર્યો તેને તતકાળ. ૧૬૮
સુણિ પટેલતણા જે સગો, ભૂપતિ આગળ આબ્યો ભગો;
કરી સલામ કહ્યું તતકાલ, પટેલને છોડો ભૂપાળ. ૧૬૯

છે મારે સાંકડી સગાઈ, અમે ખંને આંગળિયા ભાઈ;
 રાજી થઈને પૂછે રાય, કેને આંગળિયા કહેવાય. ૧૭૦
 દેતો તો ઉત્તર દીવાન, હું કહું કહિં બોલ્યો હેવાન;
 પાછયાનો મરી જાય પિતાય, પાછયાની મા નાને જાય. ૧૭૧
 પ્રસવે પુત્ર સુવાવડ ખાઈ, એ પાછયા આંગળિયા ભાઈ;
 કાપત સુણિ માથું તે કાળ, હુકમ કર્યો જે પૂરો હાલ. ૧૭૨
 ચોરે ચકલે આવી વાત, જ્યે થઈ કણુખીની જાત;
 દીઠા બે જણા ડહાપણદાર, તેને ત્યાં કીધા તૈયાર. ૧૭૩
 સાહિબ પાસ તમે સાંચરી, કહો ઘણી આજીજી કરી;
 જવાડો તો તો જીવિયે, છેક તમારું છોરું છિયે. ૧૭૪
 પ્રજાતણા છો માતા પિતા, શબ્દ કહો એવા શોભિતા;
 ચઢે દયા રાજને ચિત્ત, પટેલ છૂટે પુત્ર સહિત. ૧૭૫

દોહરા.

જીગતી સુણિને બે જણા, અંતરમાં ધરિ આશ;
 આબ્યા અરજ ઉચારવા, પાદશાહની પાસ. ૧૭૬
 ખીતા ખીતા બે જણા, ઉચર્યા એવું આપ;
 તમે અમારાં છોકરાં, અમે તમારા ખાપ. ૧૭૭
 શબ્દ સુણી સુલતાન તે, ખીજી પામ્યો બેદ;
 હાલ હાલ હુકમે કરી, કીધા તેને કેદ. ૧૭૮
 કૌંઘએ વાત જઈ કહી, જ્યાં કણુખીની જાત;
 પ્રધાન પાસ ગયા પછી, નર જે કણુખી જાત. ૧૭૯
 પ્રીતે કહી પ્રધાનને, વણિ વણિ વિગતે વાત;
 પ્રધાન બોલ્યો પ્રેમથી, સુણો સહુ સાક્ષાત. ૧૮૦
 અધિપતિ આવે અવસરે, માને નહિ મુજ વેણ;
 બેગમ બોલે બે કથન, કાંઈક માને કેણ. ૧૮૧
 પછી બેગમ પાસે ગયા, કણુખી કરી વિચાર;
 પ્રણામ કરીને પ્રેમથી, એવા કર્યો ઉચાર. ૧૮૨

સંકટ પરિયું સામઠું, તે માટે તુજ પાસ;
 આજ સર્વ આઘ્યા અમો, ઉગરવાની આશ. ૧૮૩
 ધણી અરજ નથી ધારતા, વાત ન સુણે વજર;
 તોય અમારી પ્યારિ તું, ધણિયાણી છું ધીર. ૧૭૪
 બોલી બેગમ બોલતાં, ભારે રીસ ભરાય;
 કણબીની ધણિયાણી તો, કણબણને કહેવાય. ૧૮૫
 એમ કહી એ અવસરે, હુકમ કરીને હાલ;
 કેદ કરાવ્યા કણબીને, કોધ કરી તતકાળ. ૧૮૬
 વાત વિગતવારે કહી, પૃથ્વીપતિની પાસ;
 પતિયે કહું પ્રધાનને, કરશે નહીં કચાશ. ૧૮૭
 મૂરખ એવા માનવી, જે જે કણબી જાત;
 મારી કાઢો સુલકથી, રહે ન એકે રાત. ૧૮૮

ચોપાઈ.

પ્રધાનમાં ડહાપણ ભરપૂર, હેતે બોલ્યો શાહ હજૂર;
 કણબિ આકિર આકરિ કરે, કણ પકવી કોઠારો ભરે. ૧૮૯
 મને હુકમ આપો મહારાજ, કેને લે સોંપું એ કાજ;
 પૃથ્વીપતી વિચારે પડ્યો, જન એકે એવો નહિ જડ્યો. ૧૯૦
 કરી શકે કણબીનાં કામ, હૈયામાં રાખીને હામ;
 યહિ બોલ્યો પોતે પ્રધાન, કથન કથું તે ધારો કાન. ૧૯૧
 રુડું કણબીથી છે રાજ, એમાં તો સંશે નહિ આજ;
 અધિક વસે છે વરણ અઢાર, કણબી સૌના પોષણકાર. ૧૯૨
 નહિ તિથિ વણ મહિનાનું નામ, ગણાય નહિ કણબી વણગામ;
 તે કણબીના ગુણ અતોલ, પણ બોલી નહિ જાણે બોલ. ૧૯૩
 રૂઠે કણબી શિર જે રાય, પછી ઘણા મનમાં પસ્તાય;
 તમે તજે તે માટે રીસ, આપો કણબીને આશીશ. ૧૯૪
 શીતળ થયો સુણી સુલતાન, મેલ્યા કણબીને દૈ માન;
 જમ્યા રમ્યા કણબી ઘર જઈ, મશકરિ તો મહીપતિની થઈ. ૧૯૫

સોરઠા.

વઢે વિજય ત્રપ વેણ, પટેલ પાસે પ્રીતથી;
નહિ આવે મુજ નેણ, રીસ કઢી એ રીતથી. ૧૯૬

રિપુ પર કરિયે રીસ, આપણી પ્રજા ઉગારવા;
દુર્જન વણુ જન દીશ, મન નહિ કરિયે મારવા. ૧૯૭

રહે પ્રજાના પ્રાણ, શત્રુ જીવે સો વરસ;
હોય ન કશિય હાણ, સૌથી એ રીતી સરસ. ૧૯૮

રિપુ તન ઉપર રોષ, અંતરમાં નહિ આણિયે;
દુર્બુદ્ધિના દોષ, જરૂર તજવા જાણિયે. ૧૯૯

છેદન ભેદન છેક, વૈદ કરે નહિ વેરથી;
એનો વાંક ન એક, પ્રાણ તજે તે પેરથી. ૨૦૦

સાલે થઈને સાલ, દુર્જનને તો દંડિયે;
ચાલે સારી ચાલ, ખાંતે અંગ ન ખંડિયે. ૨૦૧

ન શકે કરિ નુકસાન, વાંક નહિ જીનો વળી;
બોલે થઈ બેભાન, સાંખી રહિયે સાંભળી. ૨૦૨

ચોપાન.

ગુણી થયો કણુખી તે શાંત, ભયની મનમાં ભાગી ખાંત;
ખાંતો વિજય ક્ષમા ગુણુ ગાન, સુંદરિ સહિત ગયો સ્વસ્થાન. ૨૦૩

ઠા પર દોષ થયો ઘડિઆળ, કાન મુણુયો વિજયે તે કાળ;
પ્રમજ્યો તે મુજને દે માદ, આપે કચેરિ અવસર યાદ. ૨૦૪

વેજય વસ્ત્રો જન વસ્ત્રે જઈ, વિજય ક્ષમા વિખ્યાતજ થઈ;
ગુણો સમાજન સકળ સમાજ, રાખ્યો રંગ વિજય મહારાજ. ૨૦૫

વેજય ક્ષમાની વાત અનેક, આજ કહી તમ આગળ એક;
શ્રી ક્ષમા ધરી ઉર આપ, પામે પ્રભુપદ પ્રેમ અમાપ. ૨૦૬

વેશ વિષે સપી સહુ વસો, હેતે હજિ મજિ હરખી હસો;
ધે વિનોદ ઘટે વિખવાદ, એજ અમારો આગિરવાદ. ૨૦૭

દોહરા.

વિજય ક્ષમાની વાતનું, વર્ણન સુષ્ણિ જશવંત;	
મોજ મેલી મુખ આગળે, થઇ ઉદાર અત્યંત.	૨૦૮
કરિ ઉચ્ચાર કવિએ કહ્યું, રીઝયા જો મહારાજ;	
માણું જો હું મુખથકી, આપો મુજને આજ.	૨૦૯
મરજી જાણી માગિયું, હો મુખ માગ્યું દાન;	
અયુત? રૂપેએ આદરી, સ્થાપો પુસ્તક સ્થાન.	૨૧૦
હસી ખુશી થઇ હેતથી, આપ્યું વાક્ય એહ;	
દિલ હરખ્યા દિવાન પણ, તત્તવ વિચારી તેહ.	૨૧૧
દિધા સિવાય સવાખસે, રૂપેયા ગણિ રોક;	
વાટ ખર્ચિને વાસ્તે, જીવે સભાસદ લોક.	૨૧૨
શાસન મોહાર ખસેતણું, વંશપરા પરજંત;	
અખે રાજ કરિ આપિયું, વળિ આપ્યું જશવંત.	૨૧૩
સભાસદો. સહુ ખુશિ થયા, સુણિને ઉપજ્યો સ્વાદ;	
વળિ કવિએ જશવંતને, આપ્યો આશિર્વાદ.	૨૧૪
વિજયસિંહ સુત વિમળ કુંજ, કળ ખળ અકળ ઉજેશ;	
સુમાનવંત જશવંત સુણ, ગૃહ તુજ વસે ગણેશ.	૨૧૫

૧. અયુત-દસ હજાર.

૨. કોહાર જશવંતસિંહજીએ વચન આપેલું અને આ ચોપડી છપાઈ તેની નકલો ૨૦૦ રાખી, પણ દેવ છમ્મજી શેડાં વરસમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો. તેમના કારભારી, દેશાઈ હગનલાલ સંતોકરાયે વચન આપેલું કે હું જરૂર દરબારે ખાસે પુસ્તકયાળા કરાવીશ, અને જો તે નહીં કરે તો મારી આંઠના ખરચેથી કરાવીશ. પછી તેમણે હગનલાલ લાયબ્રેરી દરબારની સાલ-તાથી સ્થાપી, તેથી પણ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી સંતોષ પામી છે; કારણ કે ગુજરાતમાં પુસ્તકયાળા બહારવાનું કામ હતું. આ બાબત સન ૧૮૫૯ ના સોસાયટીના વાર્ષિક રીપોર્ટમાં તથા બીજા વર્તમાનપત્રોમાં પણ છપાઈ હતી.

ચોતીદામ છંદ.

ગણેશ સુરેશ વસે તુજ ગામ, મહેશ હમેશ કરે દુજ કામ;
 નરેશ નમે તુજ પાસ અનાંત, જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૧૬
 ભલા ભૂપ ભાવતણા કુંજ ભાણ, કળા કુંજળી તુજ કોટિ કલ્યાણ;
 પુરા પ્રસરે જશ દેશ દિગંત, જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૧૭
 કરે ઠિંક થૈ કમળા કરી કામ, ભરે ધન ધાન્ય ધરી તુજ ધામ;
 ડર રિપુ દેખિ દિશે તુજ દંત, જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૧૮
 સિધે મનનાજ મનોરથ સાર, વધે વળિ વંશતણો વિસ્તાર;
 ભલા સુખ ભોગ ભરે ભગવંત, જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૧૯
 વસે સુખ માંહિ સરસ્વતિ વાસ. દસે દિશની દુનિયાં તુજ દાસ;
 જડે જય મેરુગિરી પરજંત, જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૨૦
 શરીર સુખી સુખિયું વરસૂત, પ્રજજન સર્વ સુખી સુખિ પુત;
 તને અધિકો અધિકાર અત્યંત, જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૨૧
 સુખી સરદાર પ્રધાન પવિત્ર, મહા સુખિ રોજ રહે તુજ મિત્ર;
 હણે સહુ સંકટ શ્રી હનુમંત, જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૨૨
 સલા સુખિ સજ્જન સર્વ સમાજ, લખે કવિ લાખ ગણી તુજ લાજ;
 વસો વસુધા ઋતુ કોડ વસંત, જુગોજુગ ભૂપ જીવો જશવંત. ૨૨૩
 સુણી શુભ છંદ પ્રખંધ રસાળ, કરો કરુણાક્ષ કવિકુંજ પાળ;
 અમે ભણિ આશિષ એ મહારાજ, દહે દલપત કરો શુભ દાન. ૨૨૪

દોહરા.

સંવત યોગણિ શત શિરે, પંદર પ્રગટ પ્રભામ;
 ચોખિ ચૈત્ર સુદિ ચૌદશે, વિરચ્યું ક્ષમા વખાણ. ૨૨૫
 યોષડ મળવા આંખનું, શુભ મુખાઈ સંસ્થાન;
 જતાં જઈ જશવંતને, કહ્યું ક્ષમા આખ્યાન. ૨૨૬
 દાઝનાં સૂત ડાકટર, ભાડે તણો ખડુ ભાવ;
 નવિ આંખો આપી અને, શાલજોડ શિરપાવ. ૨૨૭

જનસ્વભાવ વિષે પ્રકરણ સમાપ્ત.

પ્રકરણ ૭ મું.

પદ તથા ગરબી સંગ્રહ.*

પદ ૧ લું. (નર ભમરને શિખામણ)

“ પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે કેમ થાય. ”—એ રાગ.

નિર્ભય ન ભમિશ રે નર ભમરા,

ખહુ ખાવળ કયાંધકજ ડમરા.

નિર્ભય૦ ટેક.

આ સંસાર વિકટ વન છે, સ્થિર ચર તરવરમય તે છે,
કયાંધ મોટા પર્વત દુઃખમય કયાંધ, સુખમય સરિતા વહે છે. નિં ૧
કયાંધ ભયકારી શિકારી કરે છે, સૂક્ષ્મ જાળ પસારી;
પગ અડતા પકડાઈ પડિશ તું, તો પછી શી ગતિ તારી. નિં ૨
કોઈ તરુવરનો પરિમળ નિર્મળ, છે વિષમય કોઈ છાયા;
કુટિલ કઠણ છે કોઈના કાંટા, કષ્ટ કરે કરકાયા. નિં ૩
ઉપર નિરખી આકાર અધિક શુભ, અધિક સુવાસની આશે;
ગણગણણણ ગુંજારવ કરતો, પહોંચિશ નહિ તે પાસે. નિં ૪
દિસે સરસ દેખાવ ખરો વળિ, ફૂલ અતુલ્ય ફુલેલાં;
પ્રાણ પ્રલય પળમાંહિ કરે, પ્રગટવાથી પણ પહેલાં. નિં ૫
સરસ સુગંધિત અમળ કમળ, લોભે ન રહિશ લપટાઈ;
ખંધ થતાં ખંધાઈ પડિશ તો, મુકરર મરિશ મુંઝાઈ. નિં ૬
કોઈ તરુનો ચિઠ્ઠો રસ છે ત્યાં, અડપ રહે પગ ચોંટી;
એ પગ પછી ઉખડે ન ઉખાડ્યો, પડે પીડા મહા મોટી. નિં ૭
રિસામણી સરખાં તરુ રિસનાં, સેહેજ રિસે ભરાય;
પ્રિય ભાવે પણ સ્પર્શ કર્યાથી, ચડપ ખહુ ચિડવાય. નિં ૮

* આમાંનાં ઘણાં ખરાં પદ તથા ગરબીઓ મુંબઈના “ત્રીબાઈ” ચોપા
નીઆને જારતે રચ્યાં હતાં.

કોઇ તરુ કોગટ યુગ્મે-ખરાં પણુ, સુગંધ નહિ માંહિ સારો;
 નિરખિ રહિશ પણુ-નકી નહિ સરે, તેથી અરથ કાંઇ તારો. નિં ૯

કોઇકે તરુ કદળી જેવાં, કળ આપે એકજ વાર;
 કાપે તેને ફરી કળ આપે, ખીજ નિરાશ જનાર.. નિં ૧૦

રાયણની વળી રીત જુદી, શરમાં કળશે સો વરસે;
 સેવા કરનારો સુખ નહીં લે, પણ કોઇને સુખ કરશે. નિં ૧૧

ઠેકાણું ઠિક જોઇને ઠરજે, ડરિય ન ઠામ કુંઠામે;
 કથન અધિકે તુજ હિતકારક કહી દીધાં દલપતરામે. નિં ૧૨

દોહરો.

જો વિચારી છવ તું, આ શિક્ષા ધરી ઉર;
 સદાચાર ધર સવદા, દુરાચાર કર દૂર.

૨

પદ ૨ જી. (દુરાચારીને શિખામણુ.)

“ આલ વેલી અલખેલી ખ્યારી રાધે ”-એ રાગ.

દુરાચારી બ્યભિચારી, જો વિચારી,
 થશે સારી કે નહારી, ગતિ તારી;
 દુખવિદારણુ માટે, તને ભવતારણુ સાટે,
 કહું સુખકારણુ માટે, ધીરજ તું તો ધારીધારી,
 જો વિચારી, દુરાચારી. ટેક.

તજી શર્મ તેં કુંકર્મ કોડ કીધાં,
 લકડપાપનાં તેં આપ શિર લીધાં,
 ખાનપાન દાન દીનને ન દીધાં, તારું કેમ થશે કલ્યાણુ,
 અંતર આણુ, નરક ખાણુ, જઈશ જાણુ,
 શું સુખ માણુ, થશે હાણુ, લેશે પ્રાણુ, જમડાખાણુ;
 મોટાં મારી મારી, જો વિચારી, દુરાચારી.

૩

રુડી રીતે ચીતે ચેતી તું ન ચાલ્યો,
ઝેરી વિષય વ્યાલ ઝડપથી તેં આલ્યો,
કર્યો કંદમાં કશીને કુલ્યો કાલ્યો,

પૂજ્યા નહિજ પ્રભુ પરમ, ભર્યો ભરમ, તજી ધર્મકેરાં કર્મ,
હાડચર્મ, રાખ્યાં ગરમ, ભુલ્યો મર્મ, જમ્યો નરમ;
રસોધ સારી સારી, જો વિચારી, દુરાચારી. ૨

કહું હેતથી તું ચેત હજી ચીતે;
ધર્મ આલ હવે ચાલ રુડી રીતે;
મસ્તક નામ, પ્રભુ પામ, પુરી પ્રીતે;

સ્મરણુ કર અશરણુ શરણુ, સંકટ હરણુ ધરણી ધરણુ,
તારણુ તરણુ, ટાળે મરણુ, કરુણા કરણુ, સદાચરણુ, સુધાઝરણુ,
પી લે હારી હારી, જો વિચારી દુરાચારી. ૩

શિક્ષા સંતની મહંતની ન માની,
કુડા ગ્રંથ કેરે પંથ ધરી પાની;
સાંભળી જાત આ તો વાત, નથી નાની,

દીસે દુષ્ટ અરસ દરસ, વણો નરસ, પીધા છ રસ, કીધા સ્પરસ,
રહ્યો ચડસ, ન ઝઈ તરસ, શિક્ષક સરસ વરસો વરસ;
ચાકચા વારી વારી, જો વિચારી, દુરાચારી. ૪

ખન્યો છેલ તું છકેલ, ખેલખોયો,
સાર ઉરમાં જરૂર તેં ન જોયો,
કર્યો ફેલ પાપ મેલને ન ધોયો;

ન લીધુંજ હરિ નામ, ધરી હામ, દસપતરામ, કહે આમ,
દીધા દામ, વિષય કામ, કામે કામ, આઠે જામ;
ભજ્યો નારી નારો, જો વિચારો, દુરાચારો. ૫

પદ ૩ શ્રુ—ક્રોધ વિષે.

“નાથ દેસે ગજદો અધ છોડાયો”—એ રાગ.

ક્રોધ પર ક્રોધ ન કરશે કદાપિ, અતિ ક્રોધ છે પૂરણ પાપી;

ક્રોધ પર ક્રોધ ન કરશે કદાપિ. ટેક.

ક્રોધ ક્રુઓધ અધિક ઉપજાવે, સઘ સુઓધને કાપી;

વહાલાં માંહી વિરોધ વધારે, શોધ સમૂળ ઉથાપિ. ક્રોધ. ૧

કૃત્ય અકૃત્ય કર્યું ન વિચારે, જ્યારે રહે રીસ વ્યાપી;

મુખનું વચન ફરી મુખમાં ન પેસે, છાપ પટોળે છાપી. ક્રોધ. ૨

આપની સઘળીએ વિસરી સુમતિયો, ક્રોધે કુમતિ જને આપી;

નહીં કરવાનાં કામ કરી નર, રોયા છે વનમાં વિલાપી. ક્રોધ. ૩

ક્રોધ કરી ફરી ફરી પસ્તાયા, જે હતા પ્રાઢ પ્રતાપી;

દસપતરામ કહે દુનિયામાં, ખ્યાત છે વાત અઘાપિ. ક્રોધ. ૪

પદ ૪ શ્રુ—લોભ વિષે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

ન કરવાનું લોભથી કર્મ જે કરશે, અંતે કષ્ટથી કેમ ઉગરશે;

ન કરવાનું—ટેક.

લોભ દેખીને લાલચમાં લેવાશે ને, પાપીપણે પેટ ભરશે;

કદી દસ દિવસનું સુખ દેખશે પણ, ઠેક લગણુ નહિ કરશે. ન. ૧

દુઃકરમીને દોલતમંદ દેખી, આપે જે એવું આદરશે;

પડતા સાથે પોતે પડી પરવતથી, મોત વિનાનકી મરશે. ન. ૨

છાનાં કરીને કુકર્મો છુપાવી, જે દિલમાં નહિ ડરશે;

ધુશ્વરથી નહિ રહે તે અબાણ્યું; ધરણી ખોદીને જે ધરશે. ન. ૩

ખાંતે ખુશીથી જે લોભની ખાડીમાં, વગરવિચારે ઉતરશે;

દસપતરામ કહે દેહ તજીને, નરકની વાટે વિચરશે. ન. ૪

પદ ૫ મું.—ઈશ્વરના ગુનાથી ડરવાવિષે.

“જીવ તું શાને શોચના ધરે, કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે.”—એ રાગ.

દિલે દિલજાણ થકી જો ડરે, કમાણી કપટ કરી કેમ કરે-ટેક.
 ખુનીને ખાંધી ખાંડાની ધાર તળે લઇ ધરે;
 એ અવસર કોઇ આપે સુખડી, કેમ ગળામાં ગરે. કમાણી. ૧
 વાઘ મળે જનને વગડામાં, પંથ જતાં પાધરે;
 ભય લાગે ને હિંમત લાગે, ભૂપર પગ નવ ભરે. કમાણી. ૨
 જળ પંથ જતાં જળધીમાં, જર આવે નજરે;
 પણ ત્યાં કહી ઠેકી પડવાનું, અંતર નહીં ઉતરે. કમાણી. ૩
 ઘર બળતું દેખીને ઘરઘણી, રદન ઘણું આદરે;
 પણ દોલત બળતી દેખીને, માંહી પડી નવ મરે. કમાણી. ૪
 માયા કારણ ઉપજે મૃત્યુ, એવું ન કોઇ આચરે;
 મોતથકી હરિનો ડર મોટો, એમ વિચારી ચરે. કમાણી. ૫
 આ જગતું સુખ અદ્ય અરે ભાઇ, અતિ દુખ છે આખરે;
 પછી પીડાનો પાર ન પામે, સહસ્ર જુગને સરે. કમાણી. ૬
 આં સંસાર સ્વપ્નની સમૃદ્ધિ, ભવ પછી નહીં સાંભરે;
 સુકરમ કુકરમ રહેશે સાથે, ફેરા જ્યાં તું ફેરે. કમાણી. ૭
 સ્વપ્નામાં કુટે કે રજે, ને આંખે આંસું ઝરે;
 જાગી જુએ સ્વપ્નું તો જુહું, કુટ્યું ત્યાં ચરચરે. કમાણી. ૮
 રે પ્રાણી તેં પ્યાર ન રાખ્યો, પરમ પ્રભુ ઉપરે;
 દલપતરામ કહે દારુણ દુખ, હરિવિના કોણુ હરે. કમાણી. ૯

પદ ૬ કું.—સત્યવિષે-રાગ હુમરી.

“બહુગારે ક્યુતારે છું કર ગયોરે.”—એ રાગ.

ચિતે ધારી વિચારીને ઉચારી બુઝોરે,
 સત્ય કેવું છે સુખકારી બુઝો; ચિતે. ટેક.
 સત્ય ઉચારે તે સુખ ધારે,
 હારે ન વિચારે તેની સ્થિતિ તો નહારી; બુ. સ. ૧
 સત્યની વાણી સઘળે પ્રમાણી,
 હારે ઉર આણી વખાણી નરનારી; બુ. સ. ૨
 સત્ય તજાય તો જશ ટળી જાય છે,
 હારે ખાય ખત્તા અને થાય છે ખુવારી; બુ. સ. ૩
 સત્ય આધારે ધનને વધારે,
 હારે વડા વિદવાન વિવેકી વહેપારી; બુ. સ. ૪
 સત્ય ન બોલે તે ખર તોલે,
 હારે સત્ય બોલે તે તો લે શોભા સારી; બુ. સ. ૫
 પરમ પિતાજી સત્યથી રાજી,
 હારે પૂરા પાજી રહે રાજી સત્યહારી; બુ. સ. ૬
 પરમ ધરમ પણ સત્ય પ્રમાણે,
 હારે બોલી બજો ઉર આજો સ્વર્ગ ખારી; બુ. સ. ૭
 દલપતરામે કહ્યું શુભ કામે,
 હારે સર્વ કામે સદા સત્યને સંભારો. બુ. સ. ૮

પદ ૭ મું.—ભોળા જનવિષે.

“પ્રભુ તને પ્રસન્ન તે કેમ થાય.”—એ રાગ.

ભાઈજન ભોળા જે ભૂતળમાં, સમજે નહિ સવળઅવળમાં, ભાઈ. ટેક.
 જ્યાં જવી સોખત ત્યાં જઈને, તરત ગરથ તે થાય;
 જેમ ગંગાજળથી મદિરાથી, માટી પલળી જાય. ભાઈ. ૧

સત્ય અસત્યની સમજણ નહિ, સમજ નહિ સાર અસાર;
 છાતિએ ગાંઠ પડી નવ છુટે, હિઠમત કરૈ હજાર. ભાષ. ૨
 હસે રૂએ કે હઠ પકડે, વણ કારણ કરે લડાઈ;
 વણ સમજ્યા વિવાદ કરે, તે ભોળા કહીએ ભાષ. ભાષ. ૩
 ભૂત પ્રેતની ભમણા રાખે, મંત્ર જંત્રને માને;
 સઘળો વાતો સાચી માને, કથન પડયું જે કાને. ભાષ. ૪
 રૂપ આપી સોનું કરાવે, કાંઈ કિમિયાગર પાસે;
 સોનું ખનત તોતે શિદ રખડત, ભોળાને નવ ભાસે. ભાષ. ૫
 વગર વિચાર ઉચાર કરે પણ જોગ અજોગ ન જાણે;
 શુભ રીતે શિખામણ દેતાં, ઉલટો અવગુણ આણે. ભાષ. ૬
 મનસૂખા ખડુ મોટા રાખે, જોગ ખને નહિ જોનો;
 પોતામાં જે ગુણ નહિ પૂરે, ધરે ગરવ ઉર એનો. ભાષ. ૭
 ભોળા ભૂપતિની ભૂમિમાં, પ્રજા અધિક પીડાય;
 ચોરી કરીને ચોર જતો રહે, જોગી માર્યો જાય. ભાષ. ૮
 અજ્ઞાની અજ્ઞાનપણાથી, વચન ઉચરતાં ચૂકે;
 ભોળાજન ભીતરમાં ખીજે, મહા જુલમ કરી મૂકે. ભાષ. ૯
 ભવિષ્ય કારણથી ભોળપણું, એ તો સહુમાં આવે;
 ડાહ્યા પણ ખની જાય દિવાના, ભવિષ્ય જો ભૂલાવે. ભાષ. ૧૦
 ભોળા થઈને સ્વાસ્થ સાધે, તે કહીએ ઠગ ભોળા;
 ગાગર સાટે લેઈ જઈને, ગુપ્ત કરી દે ગોળા. ભાષ. ૧૧
 કામ કરી પસ્તાવું પડે પછી, કરેજ એવાં કામ;
 ભોળાને ભીતરમાં ખુદ્દિ, દિસે ન દલપતરામ. ભાષ. ૧૨

પદ ૮ મું.—ભવિષ્ય ભુલવવા વિષે.

રાગ પ્રભાતિ.

“ મેં ગાયો શ્રદ્ધ તે પરમ આનંદથી,
 કર્મના જીવને મર્મ જોલે ”—એ રાગ.

ભૂલવે ભવિષ્ય તો કાણ ભૂલે નહિ,
 ભેદ પણ ભૂલથી થાય ભોળા;

કોઇ દિન સાહસિક કામ ન કરે કરું,
તેતણા તુરત દેવાય ડોળા, ભૂલવે.
ધર્મરાજ બધો મર્મ મન સમજતા,
કર્મ તે ઘૂતનું કેમ માંડે;
પાળતી પતિતણાં વચન સીતા સતી,
છેક પતિઆણુ તે કેમ છાંડે.

ભૂલવે. ૧

નરપતિ નળતણી પ્રબળબુદ્ધિ બહુ,
જૂગટે જીવ તે કેમ જોડે;
જાણીને દુર્લભા આણી જે વલ્લભા,
તેતણો સંગ તે કેમ તોડે.

ભૂલવે. ૨

સંપીને શત્રુ સહુ જીતી સંસારમાં,
જાહે જશ વિશેષે જમાવ્યો;
રાજનીતિતણી રીતચિતથી ટળી,
કુમતિ સુજી જયારે કાળ આવ્યો.

ભૂલવે. ૩

ચતુરની ચતુરતા કાંઈ ચાલે નહિ,
ભાવિ ભુલાવતાં ચતુર ચુકે;
અન્યને આપ ઉપદેશ આપે અતિ,
આપ ઉલટો જાંઈ પાય મૂકે.

ભૂલવે. ૪

નાવની જેમ સરખીજ ન રહે ગતિ,
જયારે જળપવન તોફાન જાગે;
વિબુધ વિવેકાનું થાય વિપરીત મન,
વધિથી વિપરીત જો વેગ લાગે.

ભૂલવે. ૫

દેવ નિર્દોષ તે ભૂલિ દૂષિત થયા,
દેવ ભુલાવતાં દેવ ભૂલ્યા;
માનવી માત્ર અભિમાન મનમાં કરું,
રાખીને ફ્રાંક ફરશે ન ફુલ્યા.

ભૂલવે. ૬

છાંડી દેવાંગના વિપ્રની અંગના;
 ઇંદ્રને રૂડી શું અધિક લાગી;
 બુદ્ધિ બહુ તોય તે શુદ્ધિ ભૂલી ગયો,
 કામની કાજ નિજ લાજ ત્યાગી.

ભૂલવે. ૭

જાણુ પરવીણુ ગોસાંધ જહુનાથજી,
 આખર કાજ જે અરજ કીધી;
 સમજણા સેંકડો પાસ સેવક હતા,
 કોઇએ કેમ નહિ બુદ્ધિ દીધી.

ભૂલવે. ૮

અગ્નિના અધિક ઉત્પાત તે સાંભળી,
 સાચવી રાખવા સર્વ જાગે;
 છેવટે ઇશ ઇચ્છા થકી છાપરે;
 આપણી ચૂકથી આગ લાગે.

ભૂલવે. ૯

એહને કોઇ ઇચ્છા કહે ઇશ્વરી,
 કોઇ કહે કમના આંક એવા;
 જે ન ચૂકે કદા તેજ ચૂકે તદા,
 કાંઇપણ છે ખરું એવું કહેવા.

ભૂલવે. ૧૦

જૂઠનો વેગ સત્યવાદીને જે ચડે,
 બોલતાં બોલ જૂઠાજ બોલે;
 પરણી સ્ત્રી પરહરી વનવિષે વિચરી,
 પરવધૂ પેખિને દિલ ડોલે.

ભૂલવે. ૧૧

એવું અભિમાન અભિમાની મનમાં ધરે,
 ઠાકરો ખાજી નહિ કોઇ કામે;
 દૈવની આગળે કરવું ડહાપણુ કર્યું,
 દીનતા દાખી દસપત્તરામે.

ભૂલવે. ૧૨

પદ ૯ મું.—ગુરુઓને શિખામણ.

- વૈભવ નથી થયો તુંરે, હરિજન નથી થયો તુંરે—એ રાગ.
 સમજે શાણાગુરુઓરે, મુણજે શાણાગુરુઓરે; શી પેરે પૂજ્યો;
 દુરાચરણથી દૂર થવાને, સદાચરણના સારું;
 સંસારીને ઘો શિખામણ, તે છે કામ તમારું. સ. ૧
- આચાર તજવાથી હિલકું, આપો છો ખાધ એહું;
 ખઠરું ખેતર ખહાર કાઢતાં, ઊંટ આવીને પેહું. સ. ૨
- વિષય ભરેલાં પદ વંચાવી, કરો છો જનને કામી;
 વ્રજપતિને શીદ ખાલી વગોવો, જુએ છે અંતરજામી. સ. ૩
- અવળે રસ્તે ધધેર ભજતાં, જગમાં સુખ નવ જોયું;
 ખડુ આહું મળવાને ખદલે, જોળે હાતું તે જોયું. સ. ૪
- શરણ પામીને મરણ પછી, જમપુરમાં પીડા વેડી;
 પોંજરી ગઈ પૂત પામવા, ખસમ જોધને ખેડી. સ. ૫
- પાખંડી ગુરુજન પોતાનાં, પાપ ન નજરે પેખે;
 ઉંડા કુવામાં ઉતરેલો જમ, હુંગરને નહિ દેખે. સ. ૬
- સેવક જન સઘળાને સાચા, સમજે ખેટા ખેટી;
 દાસતણી વહુ દીકરિયોને, બ્રહ્મ ન કરશે ભેટી. સ. ૭
- આ અવસર છે અવર તરેહનો, જે થાશે તે જોશે;
 મમત તમારો નહી મેલો તો, ખાલી સરવસ જોશે. સ. ૮
- સેવા પામી શું સુધર્યું જો, પૂજ્યા જડ્યા જોવે;
 દુરાચરણ નહિ દૂર તળેતો, સમજી જન નહિ સેવે. સ. ૯
- આમ તમારું કામ ખગડશે, રામ દેદે નહિ રીઝે;
 નામ દામ ને ગામ ગરાસ, તમામ જશે ઘેર ત્રીજે. સ. ૧૦
- ખાનપાન સનમાન મળે તોય, માન મૂકી દો મનથી;
 ભાન રાખી ભગવાન ભજો, નાદાનપણું તણ તનથી. સ. ૧૧
- વાત સુણીને વિવેક સાથે, વિચાર વળતી કરજો;
 દક્ષપતરામની વિનતિ દીલમાં, ધીરજ રાખી ધરજો. સ. ૧૨

૫૬ ૧૦ મું.—પ્રીતિ વિષ.

“નાથ કેસે ગજકે ખંધ છોડાયો.”—એ રાગ.

દરદ દિલ દરદીનું દરદીજ જાણે, અજાણ્યાં તો અંદેશો આણે. ટેક.
પ્રાણીથી દૂર લગાર પડયા થકી, તરફડે મછ જે ટાણે;
હાડીઆને મન હસવું આવે અને કીકિ હસે તે ઠેકાણે. દરદ. ૧
ચંદ્રમાં ચિત્ત ચક્રારનું ચોંટયું, જે વાકેફ હોય તે વખાણે;
પોતાના જીવને ખીડા પડી હોયતે, પારકો જીવ શું પિછાણે. દરદ. ૨
અમકની તરફ ખેંચાય છે લોહડું, તે કહો કાણ તાણે;
અકળિત કારણ એ અસાધારણ, પ્યારનું એજ પ્રમાણે. દરદ. ૩
સારસ જોડું સનેહે વસે તેને, પાડતાં જુદાં પરાણે;
સુખની ઘડી તેને સ્વપ્ને મળે નહિ, ટળવળીને તજ પ્રાણે. દરદ. ૪
દંપતીનાં દિલ તેમજ તરસે છે, ખંધન પ્યાર ખંધાણે;
જાણે છે અંતર અરસપરસનાં, ગાઈ ખતાવે શું ગાણે. દરદ. ૫

હોરી ૧ લી.

“સાવરો અજહુ નહીં આયો.”—એ રાગ.

ઘેર આવો વસંત વિલાસી; વિલાસી, ઘેર. ટેક.
આવે સમે કેમ આપ થયા છો, પિયુ પરદેશ પ્રવાસી;
અવધ ઉપર દિન અધિક ગયા છે, કાગળની ગુણ રાશી;
પ્રિયા આવી પૂરણ માસી, ઘેર આવો વસંત વિલાસી. ૧
લખી લખી કાગળ લખવાની લેખણ, ઘણું લખતાં ગઈ ઘાસી;
આપનો ઉત્તર એકે ન આવ્યો, એ થકી થઈ છું ઉદાસી;
નકી ખેડી થઈને નિરાશી, ઘેર આવી વસંત વિલાસી. ૨
કંથ કથનથકી કોલ કર્યો હતો, એક દિન ખેસી અગાશી;
પ્યારી તને નહિ પલક વિસારું, તે નથી જોતા તપાસી;
સ્વામી કેમ મળશે શાખાશી, ઘેર આવો વસંત વિલાસી.

પિયુ તમ અરથે પલંગ ખિછાવું, ખાટ ખાંધું ખૂખ ખાસી;
 ચંપા ચંખેલી ગુલાબના ગજરા, હાર પહેરાવું હુલાસી;
 વદન જોઈ નેણુ વિકાશી, ઘેર આવો વસંત વિલાસી. ૪
 આ ઋતુમાં રમે પિયુ સંગ ત્રેમદા, હેતે કરી કરી હાંસી;
 દલપતરામના દેવે દીધી હોય, જોડ જો રામ સીતાશી;
 કશી કેમ રાખે કયાશી, ઘેર આવો વસંત વિલાસી. ૫

હોરી ૨૭.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

આવો પ્રાણુપતિ પિયુ ખ્યારા, હો ખ્યારા; આવો. ટેક.
 આ અવસરમાં ઉતાવળા આવી, પૂરો મનોરથ મારા;
 વીતી જશે જો વસંતના દિવસો, સોનાથી શોભિત સારા;
 આગળ મળવાના ઉધારા, આવો પ્રાણુપતિ પિયુ ખ્યારા. ૧
 પુલેલા પુલના ફાલ તે તમવિના, નિરખતાં દીસે નઠારા;
 સંત વસંતના રાગ આલાપે, લાગે છે તે તો લવારા;
 સ્વામી હોય તોજ તે સારા. આવો. ૨
 કોયલના સ્વર કાળજી કાપે, શૂકસ્વર દુઃખ કરનારા;
 વાળે દુકડે? ડકે, ચંગ મૃદંગ ને, ગાળે છે સરોદ સતારા;
 ભિતર ઉપજે ભયભારા. આવો. ૩
 સેવા કરું આવો સાસુના જાયા, નહીં રાખું નેણુથી ન્યારા;
 નાથ તમે મારી નયનીનું મોતી, હઠિડાના હાર હજારા;
 તમે મારા નેણુના તારા. આવો. ૪
 કંથવિના મને કશુંએ ગમે નહીં, ખટરસ લાગે છે ખારા;
 દલપતરામના દેવને કહું છું, તોડ વિજેગ અમારા;
 તેથી પાડ માનશું તારા. આવો. ૫

હોરી ૩ છ.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

નણુદી કેમ નાથ ન આબ્યા, ન આબ્યા; નણુદી.—ટેક.

જેને એણે પરદેશમાં જધને, જથુ જમાવ જમાબ્યા;
જરીએ ફરી ઘર સામું ન જોયું, કરોડ સંદેશા મેં કહાબ્યા;
કાગળ એક લાખ લખાબ્યા. નણુદી૦ ૧

પરણીને તુરત જવા પરદેશે, શોધી સંઘાત સિધાબ્યા;
મારું કહ્યું કરુંએ નહિ માન્યું, કરોડ તરે અટકાબ્યા;
રહ્યા નહિ મારા રોકાબ્યા. નણુદી૦ ૨

નૂર આપી નવા નાવમાં જયારે, નવ નવા ભાર ભરાબ્યા;
એવે સમે છાંટા આંસુના મારી, આંખેથી ખૂબ ખરાબ્યા,
અવધ ખટ માસ ઠરાબ્યા. નણુદી૦ ૩

ખરેખરા સમ ખાઈ ખચિત કરી, હર વિશ્વાસ અણાબ્યા;
જર અરથે જળપંથ જવાના, અગણિત ગુણુ તો ગણાબ્યા,
ભલા ભલા ભેદ ભણાબ્યા. નણુદી૦ ૪

ખંડુ ખંડુ ખંદર અંદર જૈને, મૂલથી માલ મંગાબ્યા;
લાભ મળ્યો તેમ લોભિયા થૈને, લોભ અથોભ લગાબ્યા;
લોભે સમભારે ભગાબ્યા. નણુદી૦ ૫

વાટ જોતાં દસ વર્ષ વિત્યાં પણ, લાજે ન કાઢના લખાબ્યા;
જેખન જોર તો જાય છે જલદી, નહિ શણુગાર સખાબ્યા;
ભલા નહિ વેષ ભખાબ્યા. નણુદી૦ ૬

સુદત દિવાળીના દિવસની દીધી, વાયદા તે તો વટાબ્યા;
ફરીને અવધ વળી ફાગણની લખી, એ પણ દિવસ તો આબ્યા;
હરખ હેયે નહિ ઉપજાબ્યા. નણુદી૦ ૭

રંગે રમે હોરી મળીને રસીલી, કેસુડે રંગ રચાબ્યા;
પરણ્યો ને ખ્યારી પરપર છાંટે, મનહર જોલ મચાબ્યા;
લાળી ભડકા પ્રગટાબ્યા. નણુદી૦ ૮

તાલ મૃદંગ વીણા ડંક વાજે, રાગ રસિક ગવરાવ્યા;
 વિરહણીને તો વિશેષ વધે દુઃખ, વિષના રોપા વવરાવ્યા;
 અણા લોહના અવરાવ્યા; નણદી૦ ૯
 ચંપા ગુલાબ ચંબેલી ને ચોસર, ફુલડે ફુલી ફુલાવ્યા;
 લોળવીને કોઇએ મુજ ભરથારને, ભાન જરૂર ભુલાવ્યા;
 કાં તો રહેવા કમુલાવ્યા; નણદી૦ ૧૦
 દહાડા વસંત ઋતુના જે દુર્લભ, ગાફલ થૈને ગુમાવ્યા;
 કાંતો કોઇએ મારા અવગુણ કહી કહી, મુજભરથાર ભમાવ્યા;
 કોણે એવી અકલ કમાવ્યા; નણદી૦ ૧૧
 કર્મ ક્રિયા ભવનાં નડયાં નણદી, ભરમાં અંગાર ધખાવ્યા;
 દલપતરામના દેવને કહું છું, પિયુથી વિજેગ રખાવ્યા;
 એવા કેમ લેખ લખાવ્યા, નણદી કેમ નાથ ન આવ્યા. નણદી૦ ૧૨

હોરા ૪ થી.

“મત ડારો પીચકારી રે મેં તો સઘરી ભીંજાઈ ગઈ.”—એ રાગ.
 વસંત ઋતુ ખીલ્યો વનમાં રે, મોટી ખુશી મારા મનમાં. ટેક.
 દેશમાં વાગ્યો સુધારાનો ડંકો, શુભ થયું એજ શુકનમાં રે. ૧
 ધરણીમાં થઈ છે કુધારાની કુમતિ, ગમતી સફાઈ ગગનમાં રે. ૨
 આજ પ્રજા તો સ્વતંત્રતા પામી, વદનથી વદતાં વચમાં રે. ૩
 ખાગમાં ફુલ ખહુ વિધ ફુલ્યાં, ફુલ ફેલાઈ છે જનમાં રે. ૪
 દોરદોર ઓરછવ અતિ ઘણા થાએ, ગાય છે ગીત ગાયનમાં રે. ૫
 રંગભંગે થયાં મુખ રાતાં, હોય જમ હોરી ખેલનમાં રે. ૬
 ધાણીની પેઠે તો ધન વહેંચાયું, ભળિયા છે લોક ભજનમાં રે. ૭
 દલપતરામના દેવે દયાથી, દીધો આનંદ આ દનમાં રે. મોટી. ૮

કેફ વિષે.

દોહરો.

ભાંગ અફીણ માંજ થકી, ઉપજ્યાં કષ્ટ અનેક;
 રાજ ગયું દોહત ગઈ, વિદ્યા તથા વિવેક. ;

ગરબી ૧ લી.

“ધન્ય અખેમાત વસીયાં કુંગરમાંરે જગ્યા જોધને.”—એ રાગ.

કેફી લોકો કેફ તણા અવગુણુરે કહું હું કેટલા,
નિર્લજ નર છે કેફતણા કરનાર રે; જગમાં જોટલા. ટેક.

આ જગમાં જે જન કેફ કરે,

તેના તનમાં રોંગ અનેક કરે;

તેની નિશ્ચે નરમાં લાજ ન રે,

કેફી લોકો કેફતણા અવગુણુરે, કહું હું કેટલા. ૧

તેનાં ખાળક ખાજરીને રડશે,

તેને દેવાવાળા નિત નડશે;

પછી ગભરાઇ બધરીને લડશે,

કેફી લોકો કેફતણા અવગુણુ રે, કહું હું કેટલા. ૨

નિત નવીનવી ફરીઆદો થાશે,

વસતર હરરાજે વેચાશે;

કેફી સરકારે દોરાશે,

કેફી લોકો કેફતણા અવગુણુ રે, કહું હું કેટલા. ૩

ખેલાન થઇ ભૂલ્યો ભમશે,

નરસી જગ્યામાં જઇ રમશે;

અભિમાન તણ ગાળો ખમશે,

કેફી લોકો કેફતણા અવગુણુ રે, કહું હું કેટલા. ૪

તેને ઘરધંધો નહીં હાથ ચડે,

તેની બુદ્ધિ બાશે કેફ વડે;

તેને રસ્તો સુધો નહીંજ જડે,

કેફી લોકો કેફતણા અવગુણુ રે, કહું હું કેટલા. ૫

એવો અઝલહીલો કોણુ હશે,

ધન ખરચી દુખીઆરો થશે;

ઠોણુ મરવા સામે પૂર જશે,
 કેફી લોકો કેફતણા અવગુણુરે, ઠહું હું કેટલા. ૬
 કાંધ નથી રે એમાં સ્વાદ કશે,
 કેફથી ઉલટા હેરાન થશે,
 પછી મરીને જમને હાથ જશે;
 કેફી લોકો કેફ તણા અવગુણુરે, ઠહું હું કેટલા. ૭
 તમે વિગતેથી વિચાર કરો,
 વળી પરમેશ્વરથી કાંધકે ડરો;
 દલપતની વિનતિ દીલ ધરો,
 કેફી લોકો કેફતણા અવગુણુરે, ઠહું હું કેટલા. ૮

ગરબી ૨ છ.

“ સુણુજે સાજનો રે ”—એ રાગ.

સજજન લોક વિચારી, સારી શિખામણુ મન ધરીએછરે;
 જમ તેમ મુખ જોલાએ જ્યથી, દિલમાં તેથી ડરીએ.
 કેફ ન કરીએછ. ૧
 તાળી પાડી દોપ દેખાડી, ઠહું છું દહાડી દહાડીછરે;
 મારું વેણુ તમે માનો તો, તજજે મદિરા તાડી. કેફ. ૨
 કેફ કર્યોથી ઘટશે ભાધ, ચિતમાંથી ચતુરાઈછરે;
 ધન ખરચી લેવી હુચ્યાધ, મોટી એ મુરખાઈ. કેફ. ૩
 લાજ ઘટે ને કાજ ન સુધરે, એમ ન વિચારે અંધોછરે;
 સાર નથી એમાં અંતે, ઘર જોવાનો ધંધો. કેફ. ૪
 વેદ પુરાણુ કુરાન કિતાબો, જોજો તેહ તપાસીછરે;
 એ લક્ષણુ તજવાથી મળશે, સઘળેથી ગ્રાખાણી. કેફ. ૫
 કાજ મુહાંનો મત એ છે, એ મત અધ્યાદનોછરે;
 હિંદમાં જોહત્યાથી પણુ, દોપ વળો દાડનો. કેફ. ૬

મદિરા સાડ મારું તારું ચોર્યાનું ચિત્ત થાશેજીરે;
 કોઇ સમે સાંકડમાં આવી, જીવ તેમાંથી જશે. કેક. ૭
 વચે તજીને લાજ વિનાના, ખરની રીત રખડશેજીરે;
 કહે દલપત કરમાં દીવો લઇ, કોઇ ન કુવામાં પડશે. કેક. ૮

ગરબી ૩ જી.

“આવો હરિ શિવશંકર લોળા.”—એ રાગ.

તને તમે કેક કરમ કરવું,
 જીથી થાયે મોત વિના મરવું, તને તમે કેક. કેક.
 નથી એમાં સ્વાદ કશે સારો, દુઃખી થશે કેકનો કરનારો. ૧
 પીશે જ જન મદિરા તાડી, તેનાં કળ દેશું દેખાડી;
 જીવે પદથી દેશે પાડી, તને તમે ૨
 અક્ષીણથી ટેક ગયા ઉડી, ગમાવી ગાંઠ થકી મૂડી;
 મૂઆ દુઃખ દરિઆમાં ખૂડી, તને તમે ૩
 મૂરખને મૂર્ખ મળે સંગી, લીલાગર ભાંગ પીએ ભંગી;
 અક્કલહીણા એ તો અડખંગી, તને તમે ૪
 મફર કે માજમ જે ખાશે, જરૂર અક્કલ તેની જશે;
 સારા સારા લોકોમાં નિંદાશે, તને તમે ૫
 પીએ કોઇ ગાંજે ગુણ જણી, ધુમાડો એવે બળ આણી;
 એની તો અક્કલ વેચાણી, તને તમે ૬
 તે સર્વે રોગ કરે તનમાં, અમે સાંભળ્યું વૈદો જનમાં,
 મોટા તમે માની લેજો મનમાં, તને તમે ૭
 ન ખાશે પાક કદી ખીતે, જીથી ચતુરાઇ ઘટે ચિત્તે;
 રેને રુડા માણસની રીતે, તને તમે ૮
 પ્રભુ થકી જે દિલમાં ડરીએ, કદી એવું કરમ નહીં કરીએ;
 શિખામણ સારી રહે ધરીએ, તને તમે ૯

ખનાવી ગરબી ખહુ સારી, સુણી જ દેશે વિસારી;
 તેના મુખ ઉપર પેઝરી, તજે તમે ૧૦
 વારે વારે શું કહીએ વાર, સ્નેહ કરી કહું છું તમ સાર;
 માનો દક્ષપત કહે કહ્યું મારું, તજે તમે ૧૧

ગરબી ૪ થી.

કેકેના અવગુણ ૧૫૫.

“લાલ પીઆરીનો સાહેબોરે”—એ રાગ.

શીખ કહું-છું તે સૌ માંભજોરે,
 ફેલ વિસારે અફીણ હો લાલ;

લાલ કસુંબા નવ લીગ્યે રે, ટેક.

અવગુણ અતિ ઝાઝા અફીણમાં રે,
 એથી હોય છે અફલહીણ હો લાલ; લાલ કસુંબા. ૧
 મોટે મહેલ ચડીને બેસતારે,

અફીણથી એજ થયા હરરાજ હો લાલ;
 જ નર ભોજન જમતા ભાવતાં રે,

રડતા દીઠા અત્રને કાજ હો લાલ; લાલ કસુંબા. ૨

વાહન રથ ઘોડા ને પાલખી રે,
 ચાલ્યા પગપાળા તંજ તેહ હો લાલ;

રાતા માતા શરીરે શોભતા રે,
 દીઠા તેના દુર્જળ દેહ હો લાલ; લાલ કસુંબા. ૩

જ નર ચતુર શિરોમણી જગતા રે,
 નીરખ્યા તે નિદ્રા લેતા નેણ હો લાલ;

જ નર ખહુ બુદ્ધિથી બોલતારે,
 તે નર ભાણે ભાંગ્યાં વેણ હો લાલ; લાલ કસુંબા. ૪

જની અતિ સંભળાતી આખર રે,
 તે નર લોકોમાં નિંદાય હો લાલ;
 જનું સાચપણું સૌ માનતારે,
 તે સાચો થવા સમ આય હો લાલ; લાલ કસુંબા. ૫
 તો પણ સાચ મનાય નહિ તેહનુંરે,
 સર્વે લોક તજે વિશ્વાસ હો લાલ;
 તે નર દુનિયામાં જીવતો મુઓરે,
 સારું મનુષ્ય ન જેસે પાસ હો લાલ; લાલ કસુંબા. ૬
 ખડું દુઃખ છે એવા ખંધાણુમારે,
 કોઈ દીન કરમગતિ હોય હીણુ હો લાલ;
 પૃથ્વી ઉપર પગ ઘસવા પડેરે,
 તે ઘડી આવે મોઢે કીણુ હો લાલ; લાલ કસુંબા. ૭
 જે કોઈ તજશે વસ્તુ કેફની રે,
 રાજ થાશે શ્રી ભગવાન હો લાલ;
 શિક્ષા સુંદર દલપતરામની રે,
 સજ્જન સહુ કોઈ ધરજો કાન હો લાલ;
 લાલ કસુંબા નવ લીજીએ રે.

ગરબી ૫ મી.

પરજીયો.

“જીવે માણીગર ખંદલો”—એ રાગ.

કેફી સૈયર જનો કંથડોરે, તેનાં પૂરણુ પાપ;
 મનમાં ઉદાસી મટે નહીં, હારે તપે તનડામાં તાપ. કેફી. ૧
 એવા દિસે અળખામણોરે, જાણે જીવનો ટળેલ;
 આડા ખેલે અકીણીઓરે, હારે એનાં ગાત્ર ગળેલ. કેફી. ૨
 એક ટકાની આખરરે, પીટયો ચૈટાનો ચોર;
 દહાડી દોરાય દરબારમાં, હારે પુઠે લોકોનો નોર. કેફી. ૩

અપોચિચો ન ઘણો આળસુરે, કાં તો હવે કાં ગાય;
 રળવાની શક્તિ રહે નહીં, હારે રાગ્યું રંડાનું ખાય. કેદી. ૪
 ખારેથી આવે ખેખાકળોરે, હીણા દેખાય હાલ.
 ખૂણે ઢાળીને પડે ખાટલા, હારે ખેરી છૈયાંના કાળ. કેદી ૫
 ખાળકને ખાવા નહીં ખાજરી રે; પીટયો પ્રકટે ઉદ્ધાંદ;
 છતે ધણીએ ખળે છાતડી, હારે વેઠે રંડાપો રાંડ. કેદી. ૬
 લાજ હીણા લેએ નહીંરે, જશે તરણુની તોલ;
 તેવા અકીલુના તોરમાં, હારે ખોલે જુઠેરા ખોલ. કેદી. ૭
 કાઠ કાઠ વખત થાય કેદથીરે, હેયાકુટો હેરાન;
 તોય શિખ દલપતરામની, હારે કદી ધારે ન કાન. કેદી. ૮

ગરબી ૬ ફી.

“આધવજી સંદેશો કહેલો શામને”—એ રાગ.

મા મુજને કેમ હીધીરે કેદી કંથને,
 કાઢયાં ચોધી કીયા જનમનાં વેરજે;
 જનમ સમે નવ આણ્યો મારા અંતને,
 ગળથુથિમાં ઘોળી ન પાયું ઝેરજે. મા મુજને. ૧
 હછેરી નાંખીરે ખળતી આગમાં,
 હગરવાનો નથી હવે ઉપાય જો;
 ભોગવતું દુઃખ લખ્યુંરે મારા ભાગ્યમાં,
 રજની દહાડા રડતાં વીતી જાય જો. મા મુજને. ૨
 આવરદા મારેરે અતિ લાંબો થઇ,
 ત્રાગ નહીં જો તોડયે તુટયો જાયજો;
 કર્મતણી કહાણીરે ક્યાં જાયે કડી,
 છાંય કૈવાની કૈવા વિમે સમાય જો. મા મુજને. ૩

શું કરવું જીવી આ સંસારમાં,
 હાથે મરું તો આત્મહત્યા થાયજો;
 સાત જનમ પાંખુરે શોક અપારમાં,
 પાર ન આવે કરતાં કરોડ ઉપાયજો. મા સુજને. ૪
 રમવું ને જમવું તો સુજને નવ ગમે,
 માથે ઉગ્યાં દુઃખનાં મોટાં આડજો;
 એ દુઃખથી છોડાવે સુજને આ સમે,
 પૂરણ માનું પરમેશ્વરનો પાડજો. મા સુજને. ૫
 ફરી જનમ પશુરે ત્યાં સુખ પામશું,
 આ અવસર તો એળે ગયો અવતારજો;
 હૈયું કઠણ કરી હિમ્મત રાખશું,
 ભાગ્યે લખીયો દેવે આ ભરથારજો. મા સુજને. ૬
 પાપ નથી કાઢ્યાં મેં આવડાં આ પળે,
 ગળટયાં આવી પેલા ભવનાં પાપજો;
 લેખ લખ્યા દેવે તે ટાળ્યા નવ ટળે,
 કર્મ કરે તે ન કરે માને બાપજો. મા સુજને. ૭
 દિલમાં એમ સમજીને દુઃખ ન માનવું,
 રાખું રહેમાં કેના ઉપર રોષજો,
 ભવ પેલે કાઢ્યાં તે ભોગવી છૂટવું,
 દલપતના સ્વામીને ન દેવો દોષજો, મા સુજને. ૮

ગરબા ૭ મી.

કેફીની સ્ત્રીના બાર મહિના-વાલાજીના ગરબાનો રાગ.

- ૧ કારતક મહિને કેફી જોનો કંથરે સાહેલી,
 આ એ અખળાના દુઃખનો નાવે અંત; સાંભળ સાહેલી. ૧
 દિવસ ઘટે ને રજની મોટી થાશેરે, સાહેલી;
 કેફીની અખળાના કેમ દીન જશે; સાંભળ સાહેલી. ૨

હિમાળાનો શીતળ વાયે વાયરે, સાહેલી.

આ એ મહિનો એવી રીતે ઠેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩

૨ માગશર મહિને સુખ પામું શી પેરરે, સાહેલી,

આ ઠેકીડે તો માંડ્યો અઠરાઠેર; સાંભળ સાહેલી. ૧

ઉપજ ખરચની વાત કશી નહી જાણીરે, સાહેલી;

આ ખોઈ ખેઠો નિજ ખાપતણી કમાણી; સાંભળ સાહેલી. ૨

પડ્યો રહે ક્યાંઈ ઠેકી રસ્તા માંયરે સાહેલી;

આ એ મહિનો એવી રીતે ઠેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩

૩ પોષે તો ઘર વેચી ખેઠો પાપીરે, સાહેલી,

આ પીયર જવાની રજ વહુને આપી; સાંભળ સાહેલી. ૧

જણે મને પરણાવ્યું આવું પાપરે સાહેલી;

આ પેલા ભવનાં દુશ્મન મા ને ખાપ; સાંભળ સાહેલી. ૨

એ રતમાં સાસરે જવા સહુ ચહાયરે, સાહેલી;

આ એ મહિનો એવી રીતે ઠેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩

૪ મહા મહિનામાં ખોલે લોક વસંતરે, સાહેલી;

આ તે દુઃખની ઠેકીડો જનો કંથ; સાંભળ સાહેલી. ૧

વન પાલોવ્યાં આંખે આવ્યો મોરરે, સાહેલી;

આ દુખણીને સુખ નથી જોણુ કે પોર; સાંભળ સાહેલી. ૨

ભમર ગાન સુણી ખીયુ મળવા મન થાયરે, સાહેલી;

આ એ મહિનો એવી રીતે ઠેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩

૫ ફાગણમાં નરનારી એલે ફાગરે, સાહેલી;

આ ઠેકીની અખળાને અંતર આગ; સાંભળ સાહેલી. ૧

રમે જમે ને હરે મળી નર નારરે, સાહેલી;

આ ઠેકીની પરણેલી ખાએ માર, સાંભળ સાહેલી. ૨

જેવું ને રોવું ઘરખુંણા માંયરે, સાહેલી;

આ એ મહિનો એવી રીતે ઠેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩

- ૬ ચૈતરમાં કેમ ધીરજ રાખું ચીતરે, સાહેલી;
આ કેફ કરે કેફીડો નીતને નીત; સાંભળ સાહેલી. ૧
- ઓ પરમેશ્વર કેમ આવો વર આપ્યોરે, સાહેલી;
આ એ વરથી તો અતિ ભલો રંગપો; સાંભળ સાહેલી. ૨
- લેણાવાળાની ફરિયાદો થાયરે, સાહેલી;
આ એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય, સાંભળ સાહેલી. ૩
- ૭ વિલપતાં આવ્યો મહિનો વૈશાખરે; સાહેલી;
આ, ધોમ ધણે દિલ થાય ખળીને રાખ; સાંભળ સાહેલી. ૧
- સૂરજ તપે તો છત્તર આડું રાખુંરે, સાહેલી;
આ દિલ દાઝે તે કેની આગળ દાખું; સાંભળ સાહેલી. ૨
- રજની ઘટી ને દહાડા મોટા થાયરે; સાહેલી;
આ એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩
- ૮ જઠે તો જીવડલો જળવા લાગ્યો રે, સાહેલી,
આ કેફીની અખળાનો આનંદ લાગ્યો; સાંભળ સાહેલી. ૧
- પગ દાઝે તો મોજડીઓ લઇ ધારુંરે; સાહેલી;
આ ઠાળજડું દાઝે તે કેમ કરી ઠારું; સાંભળ સાહેલી. ૨
- કેફીડાને કોઇ ન કહે સમજાયરે, સાહેલી;
આ એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩
- ૯ અસાડમાં ચઢી આવ્યો છે ઘનઘોરરે, સાહેલી;
આ મોટો હરખ ધરીને ખોલે મોર; સાંભળ સાહેલી. ૧
- કેફી પીયુ ખંદાખાનામાં માલેરે, સાહેલી;
આ પરણેલીના દિલમાં એ રત સાલે, સાંભળ સાહેલી. ૨
- લીલી ધરા વિધવિધ અન વવાયરે; સાહેલી;
આ એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩
- ૧૦ શ્રાવણમાં મેં શિવ પૂજા નહિ કીધીરે, સાહેલી;
આ દૈવે મુજને કેફીને કર દીધી; સાંભળ સાહેલી. ૧
- ચિત્ત ટુળેલો વ્યસની જુઠો ચોરરે, સાહેલી;

- આ એ સગપણ કરનારો મરજો ગોર, સાંભળ સાહેલી. ૨
ભાગ્યવતી જે પીયુ સાથે સોહાયરે, સાહેલી;
- આ એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩
- ૧૧ ભાદરવે ભર જોખન એજો જાયરે, સાહેલી;
આ કેફીની બધરીને કેમ સુખ થાય; સાંભળ સાહેલી. ૧
નદીએ આવ્યાં પૂરણ જળતાં પૂરરે, સાહેલી;
આ પીયુ સાંભરતાં આગ જો છે જોર; સાંભળ સાહેલી. ૨
માજે ખેંસી પંખીડાં મલકાયરે, સાહેલી;
આ એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩
- ૧૨ દીવાળીના દહાડા આંસો માસરે, સાહેલી;
આ કેફીની બધરી નિત રહે ઉદાસ; સાંભળ સાહેલી. ૧
રમે જમે જન ધરે નવા શણગારરે, સાહેલી;
આ કેફીની નારી નયણે જળધાર; સાંભળ સાહેલી. ૨
શુણવંતી મળી મળીને ગરબા ગાયરે, સાહેલી;
આ એ મહિનો એવી રીતે કેમ જાય; સાંભળ સાહેલી. ૩
- ૧૩ માસ અધિકમાં અધિકપણે શું કહીએરે, સાહેલી;
આ પીયું બંદીખાને એકલાં કેમ રહીએ; સાંભળ સાહેલી. ૨
એ વરથી જે છુટકો મારો થાયરે, સાહેલી;
તો દલપતના સ્વામીને લાગુ પાય; સાંભળ સાહેલી. ૨

લાવણી ૧ લી.

કેફ વિષ.

“એક વાર રામ રામ ખોલો.”—એ રાગની.

સખી મારો કંથ મને પ્યારો,
જવો હૃદયનો હાર વળી જમ નેણનો તારો. ૧

સખી મારો કેફી કંથ રુડો,
મોટે મારગ જાય તો ભાગું લાવ ધરી ગુડો. ૨

સખી મારો કંથ ગયો છાટે,
 વણ દિઠે ઉદારી થઇ હું એકી એ માટે. ૩
 સખી મારો પીયુ ગયો પીઠે,
 વણ દિઠે સુખ થાય ખળે છે દિલ મારું દિઠે. ૪
 સખી મારો પીયુ છે વેપારી,
 જાણે સઘળું શહેર નથી અજાણ્યું નર નારી. ૫
 સખી મારો કંથ કરે ચોરી,
 નિત્ય જાય રાજકુવાર જે ચાકર ચાલે છે દોરી. ૬
 સખી મારાં ભાગ્યે બલાં જાણું,
 મન ગમતા પિયુ સાથ સદા મન ગમતાં સુખ માણું. ૭
 સખી મારા કર્મભણી કાણી,
 કહે છે દસપતરામ બેલી એમ. કેફીની રાણી. ૮

લાવણી ૨ છ.

“શ્રીકૃષ્ણકે દર્શન દારણ આયે સદાશિવ ગોકુલમે”-એ રાગ.
 કરશે કેફમગન થઇ ફરશે, ધરશે નહિ શિક્ષા મનમાં;
 ખુદા પણ શિર કુટી કુટી મરશે, રડશે રોગ થયે તનમાં. ૧
 તે સારું હિત કહું તમારું, મારું વાયક માની લહો;
 શરમ ધરીએ કરમ તને તો, પરમ ધરમથી ખૂણું રહો. ૨
 અટપટ કેફથી અટપટ છોડી, અટપટી વાત નથી એમાં;
 દામ ઉગરશે, કામ સુધરશે, રામ થશે રાજ જમાં. ૩
 જશે પુરાઇ થશે બલાઇ, ખસે કમાઇ ન કરમાંથી;
 કેફ લખાઈ, તને તોળાઇ, જશે લઢાઇ ધરમાંથી. ૪
 સ્વાદ વિચારો, વેણ સંભારો, ચારો કેફ પછી કરજો;
 ગરબ ખરચી ગદ્દા શીદ ખનિયે, ધીરજ ધરી મનમાં ધરજો. ૫

નિરલજ કરવું, સુખ નીચું કરવું, મરવું તેથી મહા સારું
 કેદી થવાથી કોઠી થવું તે, ઘણું સરસ સનમાં ધારું. . . ૬
 વાઘ અગની વિષ વૈરી મળજે, કદી ન મળજે કેદ નહી; .
 ત્રેત પિશાચ ને ભૂત વળગજે, કદી વળગજે કેદ નહી. . ૭
 સુઆ મનુષ તો ખહુ વખાણીયે, જીવતાં કેદી નિંદાય અતિ;
 કહે જે દલપતરામ ન થાશે, દુરમનની પણ એવી ગતિ. . ૮

લાવણી ૩ જી.

“ ખરડેમે ખીલેશ્વર ખંડા, અટલછત્ર ધારી. ”—એ રાગ.

હડી પલકમાં ગંયા સુલકથી, કેદ જાઓ કરતાં;
 કેદ જાઓ કરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; હડી. ૧
 ખાગ પુવારા હોજ ખનાવી, સુખથી વિચરતા;
 ગજરા તોરા હાર દૂલના ધરી મગન કરતા;
 ધરી મગન કરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; હડી. ૨
 જની મુછો મોટી વાંકડી, ઉપર લીંબુ કરતા;
 દેશ વિજય કરી, એકછત્ર ધરી, દેવથી નહિ ડરતા;
 દેવથી નહિ ડરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; હડી. ૨
 ગુણીજન નિજ જશ ગાન કરતા, સુખ અમૃત ઝરતા;
 ખડેજાઓ ખડેજાઓ થાય અગાડી, શિર ચંમર ઢળતા;
 શિર ચંમર ઢળતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; હડી. ૩
 શત્રુ સકળનાં શહેર હુંડોને, ભૂમિ ખણી બરતા;
 ન ખમે કદિ અપમાન હુંકારો, તરત લડી મરતા;
 તરત લડી મરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; હડી. ૪
 ધિગડજાં ધિગડજાં ઘોઘડિયે, ઘડિ ઘડિ ઘાવ પડતા,
 સુમસુમ અણુણુ કણુણુ ચાલતી, નારિ-સારિ વરતા;
 નારિ સારિ વરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; હડી. ૫

સોના સિંહાસન, ખેઠક જાજમ, મખમલી પાથરતા;
 ઝળઝળ કાંતી, અજબ ઝળકતી, ઘરની સુંદરતા;
 ઘરની સુંદરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી. ૬
 ઠેક ઠરી ગફલતમાં નિશદિન, શયન અનુસરતા;
 કહે છે દલપતરામ, ધામ ધન, શત્રુતણું હરતા;
 શત્રુતણું હરતારે, કદી શંકા મન નહિ ધરતા; ઉડી. ૭

ગરબી ૧ લી.

આ દુનિયામાં કોઈ રહેવાનું નથી, એ વિષે.

“સારું સારું સુરત શહેર, મુખધ અલખેલી”-એ રાગ.
 થિર ઠરીને કોઈ આ ઠામ, રે નથી રહેવાનું;
 ઠરી લો કાંઈ રુડું કામ, રહેશે કહેવાનું. ટેક.
 વિક્રમ સરખા વીર ગયા ને, ભૂપ ગયો વળી ભોજરે;
 ભેરાવર જયકારી જગતમાં, ફરતી જેની ફેાજરે; નથી. ૧
 છતે ગયો શાહુ છત્રપતિનો, દુનિયાથી દેખાવરે;
 બાજરાવ ગયા બળવંતા, ગયા શિવાજીરાવ; રે નથી. ૨
 ખારોનેટ બહુ જશવંતા, શેઠ ગયા જમશેદ રે;
 કહો રહ્યા ક્યાં ધનજી કામા, ખલક ધરેછે ખેદ; રે નથી. ૩
 જણે બહુ જર બોડી જગતમાં, ક્યાં ગુપત ઉપકાર રે;
 કંઈ દુખિયાનાં દુઃખ કાખ્યાં તે, સંભારે સંસાર; રે નથી. ૪
 મોતીશા મુખધમાં મોટો, સરસ હતો શાહુકાર રે;
 નામ અયું ને ઠામ ગયું વળી, ગયા ગરથ ભંડાર; રે નથી. ૫
 કંઈ ગુણવંતા ગયા ગવરનર, સરસ ગયા સરદાર રે;
 રાજ રાણા કોઈ રહ્યા નહીં, કટા અમલ કરનાર; રે નથી. ૬
 હેમાભાઈ હયાત હતા ને, શેઠ હતા હકિસંગ રે;
 તે પ્રણુ દુનિયા તણ ગયા ને, મનમાં રહ્યા ભિંગ; રે નથી. ૭

કયાં પ્રિન્સ આલખરટ પૃથ્વીપતિ, રાણીનો ભરથાર રે;
 જોતાં જોતાં ગયો જગતથી, જરા ન લાગી વાર; રે નથી. ૮
 પડ્યું રહે નાણું પૃથ્વીમાં, અગણિત આડે આંક રે;
 સમજી લેજો કાંઈ પણ સાથે, નહીં આવે નવટાંક; રે નથી. ૯
 ખાગ ખગીચા ખેઠકે ખંગલા, મોટા મોટા માળ રે;
 એ તો સૌ એમના એમ રહેશે, પરચમ ચંણજો પાળ; રે નથી. ૧૦
 આરંભેલાં અધુરાં રહેશે, કંઈક જગતમાં કામ રે;
 તરત અજાણ્યું તેડું આવે, તજીને જનુ તમામ રે; નથી. ૧૧
 કાલ કર્યાનું આજ કરી લે, કોણે હીઠી કાલ રે;
 પગલાં હેઠે મોત પડ્યું છે, ચેની ચેતી ચાલ રે; નથી. ૧૨
 લાચારોની આશિષ લેજો, નિશ્ચળ કરજો નામ રે,
 સમજો તો સારી શિખામણ, દે છે દલપતરામ રે; નથી. ૧૩

ગરબી ૨ જી.

જુહું ન બોલવા વિષે.

“વનમાં જુહી પડી રે, પેટો કયાં ગયો કાનુડો”-એ રાગ.
 ઠગમાં તે ઠરે રે, જગમાં જ જન બોલે જુહું,
 જુઠે રુઠે જગતપતિ વળી આખર કહે હું ઉહું; ઠગમાં; ટેક.
 જુહા જનનું કોઈ ન જાણે, સમ ખાતાં પણ સાચું;
 વાટે ઘાટે વાત કરે કે ડાટે એનું ડાચું; ઠગમાં. ૧
 સહજ સ્વભાવે હસતાં હેતે, વહો ન જુહી વાણી;
 તજે તમે તે ટેવ નહારી, જુહામાં દુઃખ જાણી; ઠગમાં. ૨
 ઢાંગીને વાગે ઢીંચણમાં, પીડા પીડા પોકારે;
 સુણનારા કોઈ સત્ય ન માને, ઢાંગ હશે એમ ધારે; ઠગમાં ૩
 પ્રથમ થકી પતિયાર ગયો તો, પછી ન પાછો પામે;
 કોઈક ચોરી કરે પણ ચદશે, નર તસ્કરને નામે; ઠગમાં. ૪
 સોનાનો શણગાર સરસ જો, ઘડનારો ઘડી લાવે;
 ખદસી લેનારો ખદલે પણ, સોનીને શિર આવે; ઠગમાં. ૫

કહ્યાં આ તો કયન તારે શુભ કામે,
દેખી તારું દુઃખ દીલ ધારી દયા મેં;
હારે રુડી રીતથી દસપતરામે.

જવાસા. ૧૨

ગરબી ૪ થી.

દુર્જનની સોખત ન કરવા વિષ.

“મારે ઘેર આવ્યા રે સુંદરવર શામળિયો”—એ રાગ.
મન નહિ માને રે, ત્યાં નહિ જઈએ મળવા;—ટેક.
જેના હૈયામાં હેત ન દીસે, પાસે ના વસીએ પાળવા; મન.
લલચાવી ઉલટાં લાગે, કાળજડાને કળવા;
ખગલો ધ્યાન ધરી જેમ ખેસે, જ્ઞાની થઈ મછ ગળવા; મન.
સારું સારું કહી સ્વાર્થ સાધો, તુરતજ લાગે ટળવા; મન.
મતલખ હોય તો મોટા મનથી, લાગે અદળક દળવા; મન.
વચન સુણી જણી મનને મેલ્યું, તાતે તેલે તળવા; મન.
કાં તો કાંઈકજ કામ કરાવે, દે જેમ દળણું દળવા; મન.
વાવીએ આપણુ અમૃત વચનો, વિષ ફળ લાગે ફળવા; મન.
જેની પાસ જવાથી લાગે, ખાલ સુણી મન ખળવા; મન.
સુખમાંથી જઈ દુઃખના દસ્કેત, શા માટે સાંભળવા; મન.
દસપતરામ ઠહે દુનિયામાં, રળડીને દુઃખ રળવા; મન.

ગરબી ૫ મી.

માતાની સ્તુતિ.

દીધાં તેં સુખ દહાડી દહાડી રે, મારા મનમાં છે માડી; ✓
ઘણી ઘણી વિપત ઘટાડી રે, મારા મનમાં છે માડી. ટેક.
ખાળપણે હું હોતો ખહુ નિર્ખળ,
પણ તેં પીડા ન પમાડી રે; મારા. ૧
પૃથ્વી ઉપર મેં તો પગ ન મંડાતો,
ત્યારે તું ફરતી ઉપાડી રે; મારા. ૨

હાલરડાં ગાતી હેતે હિંચાળી,	
પારણા માંહી પોઢાડી રે;	મારા. ૩
બીનેથી કોરે સંભાળીને કરતી,	
આછા આછાડ આઢાડી રે;	મારા. ૪
બૂખ્યો થયો ત્યારે બર નિંદ્રાથી,	
ઉંઘે ભરેલી ઉઠાડી રે;	મારા. ૫
દુખિયો દેખીને થતી દુખી દિલમાં;	
પાંપણથી આંસુ પાડીરે,	મારા. ૬
જોઈતું તે હું કહી શકતો ન જીભે,	
ચેતતી ચિત પડેંઆડીરે;	મારા. ૭
મારા સારું પીધાં તેં ઘસી મૂળિયાં,	
ખાટાં કે કડવાં ઉખાડીરે;	મારા. ૮
દિવસમાં ઘડીએ ન જપવા દેતો,	
એવો હતો હું અનાડીરે;	મારા. ૯
ખાતાં પીતાં કે ખરા સુખ દુઃખમાં,	
વિવિધ વાતે વિતાડીરે;	મારા. ૧૦
આર ઘડી એવી આકરીતો ગુણ,	
મનથી શકું ન મટાડીરે;	મારા. ૧૧
દલપતરામ કહે દાસ થઈને,	
આપીશ ખદલો અગાડીરે;	મારા. ૧૨

ગરબી ૬ કી.

દિન દિન ખહુ સુખદાતારે, માયાળુ મારી માતા;
 તું જગમાં ખરી ત્રાતારે, માયાળુ મારી માતા. ટેક.
 જોટલા ગુણ ગાઉં તેટલા થોડા, સૌ નથી ઉચરી શકતા;
 સંસારમાં સહ સ્વારથે સરખા, પેખ્યા સગા પરખ્યાતારે. માયાળુ.

ભુંડો બલો પણ માતા નિભાવે, જોયા બીજ તણ જતારે;
 જોયું નહી હેત માતાના જવું, ચાહતો તો બહુ ચહાતારે; માયાણ.
 માતાના ગુણ નહીં માને તે પુત્રો, પાછળથી પસતાતારે;
 જેને માતા નહી તે સુત જોયા, મહા દુખમાંહી મુઝાતારે; માયાણ.
 માતાનું મન તે તો સ્નેહનો સાગર, વિશ્વમાં રચિયો વિધાતારે;
 ભાવ ભરેલાં બલે હોય ભૂમાં, ભગતી અને વળી બાતારે; માયાણ.
 માસી કે મામા ને કાકી કે કાકા, સૌ બલે હોય સોહાતારે;
 નેહ ભરી બલી નારીતણા ગુણ, તારી તો તુલ્ય ન થાતારે; માયાણ.
 આ ભવમાં બલી તું આપનારી, સર્વ વિધિ સુખ શાતારે;
 દસપતરામ કહે ખરા દિલથી, ગુણ નથી ગણતાં ગણાતારે. માયાણ.

ગરબી ૭ મી.

પિતાજીની સ્તુતિ.

રામ કહે થઈ રાજરે, સુણો ખ્યારા પિતાજી;
 ગુણ ગણી ગાઉં છું ગાજરે, સુણો ખ્યારા પિતાજી. ટેક.
 લેશ તમારું વચન નહીં લોપું, જે કહો તે કહું હાજરે; સુણો. ૧
 તન મન ધન શિર સર્વસ્વ સોપું, નિશ્ચે કહું નહીં નાજરે. સુણો. ૨
 વસ્તી તજીને વસું વાસ વનમાં, જે જીભથી કહો જાજરે. સુણો. ૩
 પાલણુ પોષણુ પાડ પિતાનો, પુત્ર ભુલે તે તો પાજરે; સુણો. ૪
 સારી સારી ચીજ સુતને જમાડે, બક્ષ કરે પોતે બાજરે; સુણો. ૫
 પેટે પાટા ખાંધી પેસાની વસ્તુ, તનુજને ખવરાવે તાજરે; સુણો. ૬
 કાલાધેલાપણે જે જે કહ્યા મેં, બોલ સાંખ્યા તે બધાજરે; સુણો. ૭
 અગુણી હતો પણ ગુણ ગણી લીધો, દુર્ગુણ દૂર કિધાજરે; સુણો. ૮
 સેવકની પેઠ સર્વ પ્રકારે, સ્નેહથી કાપી સેવાજરે; સુણો. ૯
 કહોજી કદાપિ હું કેમ વિસારું, અતિ ઉપકાર એવાજરે; સુણો. ૧૦
 સાદા રહી પોતે મુજને શોભીતા, શુભ શણગાર સજાવ્યાજરે; સુણો. ૧૧
 અચિત ખરેખરી પ્રીતથી અતિ, ભક્તની રીતે ભજવ્યાજરે; સુણો. ૧૨

દુઃખ ખમી દેહે મને સુખ હીધું, કીધું રક્ષણ કોટિધાજીરે; સુણો. ૧૩
 શિક્ષકની પેઠે મુજને સુધારવા, દિનદિન દિલાસા દીધાજીરે. સુણો. ૧૪
 પુત્ર માગે પ્રીતે રાંકને રાજ, ભણિ ગણિ ભક્તિ ભાષાજીરે; સુણો. ૧૫
 ઘડપણમાં ઘણી આકરી કરશે, અંતરે એની આશાજીરે; સુણો. ૧૬
 છાતીમાં રાખીને છાંયડો કીધો, દિલ ઘણી રાખી દયાજીરે; સુણો. ૧૭
 કોઇ દિવસ મને દુખમાં દીઠો તો, આંસુ પ્રવાહ વદ્યાજીરે; સુણો. ૧૮
 જે કોઇએ મુજને જયારે દૂર્યો, ધીરજ છાંડી ધખ્યાજીરે; સુણો. ૧૯
 પિતાજી તે ઉપકાર તમારા, લખતાં ન જાય લખ્યાજીરે; સુણો. ૨૦
 મારું સારું થવા મનમાં હમેશાં, કરોડ વિચાર કર્યાજીરે; સુણો. ૨૧
 આ પુત્ર કેમ પામે સુખ એવી, કીકર રાખી કર્યાજીરે; સુણો. ૨૨
 આખી હંમરના જિઆટ આગળથી, ધ્યાનમાં રોજ ધર્યાજીરે; સુણો. ૨૩
 દલપતરામ કહે દિલમાંથી, વળી તે નથી વિસર્યાજીરે; સુણો. ૨૪

ગરબી ૮ મી.

“લે લાગી મને તારી, અલ્યાજી, લે લાગી”—એ રાગ.

જે કહો તે પ્રેમથી હું પાળું,

પિતાજી તમે જે કહો તે પ્રેમથી હું પાળું;

વીસ વસા વાર નહિ ગાળું; પિતાજી તમે. ટેક.

પુત્ર થઈ ન પાળે વેણ પ્રેમથી પિતાનું,

કહે લોક તેનું મોઢું કાળું; પિતાજી. ૧

વચને પિતાને વરયા રામ વનવાસે,

રાજપાટ છોડીને રૂપાળું; પિતાજી. ૨

પાળ્યો મને ખાળખણે પોતે કદ પામી,

શી રીતે એ સર્વ સાદું પાળું; પિતાજી. ૩

નિમકહરામી કદી હું ન થવાનો,

સોંપશે તે આકરી સંભાળું; પિતાજી. ૪

વાંચી છે મેં એક વાત એક વહાણના ઉંદરની,
તેવી એક ટેક કેમ ટાળું; પિતાજી. ૫
જેનો સૂત જગતમાં દુષ્ટ જેવો જાગ્યો,
તેને ઘેર છોતે વામ્યું તાળું; પિતાજી. ૬
દાસ ગણીને ઘણી આશીષ મને આપો,
હીલ રુઠું રાખીને દયાળું; પિતાજી. ૭
કહે આમ દલપતરામ કર જોડી,
માફ કરો વેણ ભૂલવાળું; પિતાજી ૮

દોહરા.

સાંખે કથનો સ્નેહથી, બાળકનાં માબાપ; ૧
પછી ઘરડાં માબાપનાં, સંપૂત સાંખે આપ. ૧
અવગુણ એકે નવ ગણે, પ્રીતે પાળે લાડ;
માત પિતાને પાળવાં, પછી તેમાં શો પાડ. ૨
એક દિવસ પણ અન્ન જો, જમિયે જને ઘેર;
સદા કાળ સંભારિયે, પ્રીતે રુડી પેર. ૩
ચાર ઘડી પણ ચાકરી, કરે કોઈની કૈય;
ભૂલે તે આભાર તો, નિમકહરામી સોય. ૪
ખરા હીલથી ખાંતથી, પ્રીતે માતપિતાય;
કરે ચાકરી ચાકરી, ભવમાં કેમ ભૂલાય. ૫
ભૂલે તે ભગવાનનો, ચાહન મોટો ચોર;
નહિ તેના પછી નીસરે, નરકવિષે પણ ખોર. ૬

ગરબી હામી.

બાળકીઓનાં નિત્યકર્મની.

“મા પાવા તે ગઢથી જિતયા, માકાળીરે.”—એ રાગ.
સુતાં ઉઠી શુભ રીતથી સાહેલીરે;
પરમેશ્વર ભજવા પ્રીતથી સાહેલીરે. ૧

પછી દાતણ પાણી થાય છે સા.	
જેથી દુરગંધી જાય છે સાહેલીરે.	૨
નહાવું નિત્ય નિરંબળ નીરથી સા.	
સઘળો જાય મેલ શરીરથી સાહેલીરે.	૩
સંતોષે જમીએ જે મળ્યું સા.	
નહિ ખાધએ નિત્ય ગળ્યુંગળ્યું સાહેલીરે.	૪
પટકેળ ઝીણું નહિ પેહેરીએ સા.	
ગાવા ન જવું પરશેરીએ સાહેલીરે.	૫
આભરણ અઝાં નહિ ધર્યોએ સા.	
સદ્ગુણની શોભા પ્રીછીએ સાહેલીરે.	૬
નિર્લજની સોખત છોડીએ સા.	
વહાલાંથી વૈર ન જોડીએ સાહેલીરે.	૭
સઘળું સરખું નહિ લેખીએ સા.	
હિલમાં ડાયાં થઇ દેખીએ સાહેલીરે.	૮

ગરબી ૧૦ મી.

હિંદુઓની સ્ત્રીઓને ભણવા વિષે.

“લાલ હુઓડા.”—એ રાગ.

તમે ભણો બલી ભાત, ખાધ હિંદુવાણી;	
રહો સુખી દીનરાત, ખાધ હિંદુવાણી.	૧
જેથી દુષ્ટ બુદ્ધિ જાય, ખાધ હિંદુવાણી;	
સ્થિર સારી બુદ્ધિ થાય, ખાધ હિંદુવાણી	૨
રાખો સંપ સગાંમાંહિ, ખાધ હિંદુવાણી;	
નહીં કલેશ કરો કાંહિ, ખાધ હિંદુવાણી;	૩
સુખ સંપમાં સદાય, ખાધ હિંદુવાણી;	
ગુણવંત એમ જાય, ખાધ હિંદુવાણી.	૪
શિખો સારાં કામકાજ, ખાધ હિંદુવાણી;	
વધે લોક માંહિ લાજ, ખાધ હિંદુવાણી.	૫

તણ પીયરની પ્રીત, ખાધ હિંદુવાણી;
 રહો સાસરે સુ રીત, ખાધ હિંદુવાણી. ૬
 કોધ કરે સારો ખોધ, ખાધ હિંદુવાણી;
 સુણી કાળજે ન કોધ, ખાધ હિંદુવાણી. ૭
 ભળે અકળ અભેવ, ખાધ હિંદુવાણી;
 દસપતતણો દેવ, ખાધ હિંદુવાણી. ૮

ગરબી ૧૧ મી.

છોડીઆને ભણવા વિષ.

“ આવો આવો શિવચંકર ભોળા, ”—એ રાગ.

ખડેનો તમે ભાવ સહિત ભણજો, ગાંડા લોકો નિંદે તે નવ ગણજો; ટેક.
 ભણે તે તો ભગવાનને ભાવે, એથી દીલ જ્ઞાન અધિક આવે;
 તણ અવગુણ સદ્ગુણ લાવે. ખડેનો. ૧
 ભણે તે તો અપજયથી ભાગે, જને ઘણી લાજનો અપ જાગે;
 મોટી સતિયોનું પદ માગે. ખડેનો. ૨
 દુરાચાર હોય ન ભણે તેમાં, જગ્યા જુઓ કેદી. રહે જમાં;
 અધિક તો હશે અભણ્યા એમાં. ખડેનો. ૩
 ભણેલી હતી રકમણી રાણી, મીરાંખાધ મુલકમાં વખણાણી;
 જની કવિતા જગ સૌ જાણી. ખડેનો. ૪
 ત્રિયાને પાપ ભણે લાગે; એવું કોઈ લખી ન ગયા આગે;
 મોઢે ખોલનારા જુતી માગે. ખડેનો. ૫
 ભણ્યા વિના ક્યાંથી અક્કલ આણે, નીતિની રીત તે કેમ જાણે;
 ભણ્યા વિના જન પશુ પરમાણે. ખડેનો. ૬
 બણી ગણી નાગરની નારી, શી રીતે નહિ કહિયે સારી;
 ચતુર લેજો ચિતમાં વિચારી. ખડેનો. ૭
 ભણો તમે આજસં બમ છોડી, વધે તેથી લાજ નહિ થોડી;
 કહે દસપત જેલું કરજોડી. ખડેનો. ૮

ગરબી ૧૨ મી.

ભણવાના ઉપદેશ વિધે.

“ મારી માત ખલુચરા રે લોલ. ”—એ રાગ.

- ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ, રૂદે રળીઆતથી રે લોલ;
 સખી સંઘાતથી રે લોલ, ભણો ભત્રી ભાતથી રે લોલ. ૧
- ભણ્યાથી ભલું થશે રે લોલ, મુરખતા મટી જશે રે લોલ;
 હાથમાં ભરી હશે રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨
- શિખામણ સાંભળી રે લોલ, ફુટેવ જશે ટળી રે લોલ;
 વિવેક વધે વળી રે લોલ, ભણો ભત્રી ભાતથી રે લોલ. ૩
- ભાવેથી ભણો ગણો રે લોલ, તેથી તો તમે તણો રે લોલ;
 સુધારો થશે ઘણો રે લોલ, ભણો ભત્રી ભાતથી રે લોલ. ૪
- ભણ્યા વિના ભામની રે લોલ, ગદ્દી જેવી ગામની રે લોલ;
 ઠહે શા કામની રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૫
- ઠહું વળી કાનમાં રે લોલ, અવગુણ અજ્ઞાનમાં રે લોલ;
 સમજ્જે સાનમાં રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૬
- મુરખ મન મેલમાં રે લોલ, ફેરે ફેદ ફેલમાં રે લોલ;
 જુઓ જઈ જેલમાં રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૭
- ભલે ભણવા જશે રે લોલ, દુપંથ નથી કશે રે લોલ;
 થતાં સુખીયાં થશે રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૮
- વિદ્યાગુણ વ્યાપશે રે લોલ, ફુટીલતા કાપશે રે લોલ;
 અધિક બુદ્ધિ આપશે રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૯
- એવું જાણી આપથી રે લોલ, પાછાં ફરે પાપથી રે લોલ;
 હિંમેશ અમારાથી રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૦
- ધરમ મનમાં ધરે રે લોલ, કરમ શુદ્ધ તો કરે રે લોલ;
 પરમ પદ પરવરે રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૧

- બળે ભગવાનને રે લોલ, તળે અભિમાનને રે લોલ;
 સળે શુભ જ્ઞાનને રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૨
 ભણી ભરતારમાં રે લોલ, ખ્યારી રહે ખ્યારમાં રે લોલ;
 સુખે સંસારમાં રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૩
 લડાઇ લડે નહિ રે લોલ, કુશખ્દ ળહી ળહી રે લોલ;
 મોંઘી ચીજને ચહી રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૪
 ચાખી નિત્ય ચિતથી રે લોલ, રહે સતી રીતથી રે લોલ;
 પ્રભુ બળે પ્રીતથી રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૫
 છઠે નહી છંદમાં રે લોલ, ઝાપે આનંદમાં રે લોલ;
 ફરે નહી ફંદમાં રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૬
 સદા સંતોષથી રે લોલ, રહે નહીં રોષથી રે લોલ;
 ડરે દીલ દોષથી રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૭
 સાસરીયું શોભાવતી રે લોલ, એવા ગુણ આવશે રે લોલ;
 ભરથારને ભાવશે રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૮
 ભલી હોય બે ભણી રે લોલ, તારીફ ઘણી તે તણી રે લોલ;
 ગુંથે ગ્રંથમાં ગણી રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૧૯
 ઘણો જશ જમશે રે લોલ, વીપતથી વિરામશે રે લોલ;
 પુરાં સુખ પામશે રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૦
 સીધે પંથ સંચરે રે લોલ, દુરાચારીથી ડરે રે લોલ;
 સાસુની સેવા કરે રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૧
 વધે લાજ લોકમાં રે લોલ, ચાલે વાત ચોકમાં રે લોલ;
 થતા જન થોકમાં રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૨
 લેખણ ખડીઆ લઈને રે લોલ, નિશાળે નિત્યે જમશે રે લોલ;
 કરે થીર ત્યાં થઈ રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૩
 મહેતાજીનું માનથી રે લોલ, ઠથન સુણી ઠાનથી રે લોલ;
 ધરી એક ધ્યાનથી રે લોલ, ભણે ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૪

રમાપતિ રીઝશે રે લોલ, ખોટી મતી ખીજશે રે લોલ;
 ઠહી થાઠી જશે રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૫
 ગોરી સહુ ગામની રે લોલ, સુણો કથા કામની રે લોલ;
 દલપતરામની રે લોલ, ભણો ભલી ભાતથી રે લોલ. ૨૬

ગરબી ૧૩ મી.

નિશાળે આવવા વિષે.

“ તમે હરી હૈયાના હાર છો ”—એ રાગ.

આવળે આવળે આવળે રે, આજ વહેલાં નિશાળે આવળે;
 ખડેની મને ખોલાવળે રે, આજ વહેલાં નિશાળે આવળે. ટેક.
 જે તમને અવકાશ ના આવે રે, કાંઈ સાથે કહાવળે રે; આજ. ૧
 પાટી ને ખડીઓ લેખણુ સાથે રે, લખવાનો સામાન લાવળે રે. ૨
 કંકો ભણાવી મને આંક ગણાવી રે, ખારાખડી શિખવાડળે રે. ૩
 ભૂલ્યો પડે કદી ભણતાં ગણતાં રે, તો મને તરત શિખવાડળે રે. ૪
 સારી શિખામણુ શીખવીને સજની રે, ખહુ હુશિયાર ખનાવળે રે. ૫
 સમજાવતાં કદી જે નવ સમજું રે, શીળે સ્વભાવે સમજાવળે રે. ૬
 હતી ભણેલી સતજીગની સતીઓ રે, એવી મને આખર અપાવળે રે. ૭
 સારી સુધારી મારા મનની મનમાં રે, દિકના દોષ દખાવળે રે. ૮

ગરબી ૧૪ મી.

ભરત ચિત્ર શીખવવાની ગરબી.

“ અલખેલીરે અંખે માત, જેવાને જમ્મએ. ”—એ રાગ.

આવો આવો રે શીખીયે આજ, ભરતજ ભરવાને; ટેક.
 લાવો લાવો રે સઘળો સાજ, ચિત્ર ચિતરવાને;
 અત્ર ચિતરવા ને ભરત જ ભરવા, માતપિતા મન હરવારે,
 જગકરતાનાં કરતબને, કાંઈ કાંઈ ઉત્તેજન કરવા, ભરત. ૧

પોપટ ચિતરો ને પાંજરું ચિતરો, ચિતરો ગાયો ચરવા રે;
 ડુલ્લઝાડે ડુલ્લઝાં ચિતરો ને, ચિતરો આંખે મરવા; ભરત. ૨
 ચતુર મનુષ્યના ચહેરા ચિતરો, સજ્જનને સાંભરવા રે;
 ચિતરો મંડપ ચોરી મંચે, વરવહુ બેઠાં વરવા; ભરત. ૩
 ભણતર ભણતી કુંવરી ચિતરો, શીખતી પાઠ સુધારવા રે,
 પનઘટની પાણિયારી ચિતરો, હોય જતી જળ ભરવા. ભરત. ૪
 નિર્મળ જળની નદિયો ચિતરો ને, ચિતરો ગિરિવર ગરવા રે;
 નાટકશાળામાં નટ ચિતરો, ચિતરો નરપતિ નરવા; ભરત. ૫
 પરવતના પાયામાંથી, જે ઝરણાં લાગે ઝરવા રે;
 તે ચિતરીને વળી હિમજિરિ, ચિતરો ઠંડકથી જળ ઠરવા; ભરત. ૬
 શીતળ વાયુ વાય શિયાળે, લાગે પાન વિખરવા રે;
 વૈશાખે વનવેલી ડુલ્લે ને, જળ વરસે ભાદરવા; ભરત. ૭
 ચિતરો રે સજની માતની મૂર્તિ, દુષ્ટ કરમથી ડરવા રે;
 ભાવે પ્રભુના ભજનિક ચિતરો, અવસર અંત ઉગરવા. ભરત. ૮
 રતન સહિત રતનાગર ચિતરો ને, ચિતરો નાવ ઉતરવારે;
 સુત ધવરાવતી સુંદરી ચિતરો, પ્રીતે પુત્રો ઉછેરવા. ભરત. ૯
 અમ્મર ચિતરો ને હાંડિયો ચિતરો, ભોંય જળમ પાથરવા રે;
 ખુખસુરતની છખીયો ચિતરો, રંગમહેલમાં ધરવા. ભરત. ૧૦
 વિધવિધનાં કાંધ વાસણ ચિતરો, ઘરમાં ઘણું વાપરવા રે;
 ગાડી ખગી ને ચારટ ચિતરો, સાંજ સવારે ફરવા. ભરત. ૧૧
 ચિતર થકી ચિત ચિતા ટળવા, શોક સકળ પરહરવા રે;
 દક્ષપતરામ રહે દુનિયામાં, સુખથી દિવસ નીસરવા. ભરત. ૧૨

ગરખી ૧૫ મી.

“સોના ફેરું બેડલું મોહન વેણ વગાડે.”—જે રાગ.

જગતની રચના જોણે રચી, પ્રભુ મને પ્રાણથી પ્યારો.

હા બેહેન મોટો જનો મહિમાય, પ્રભુ;

દેવ ખધા જેના દાસ છે, પ્રભુ મને હો. ૧રાજરાજેશ્વરાય; પ્રભુ; ૧
 પૃથ્વી પાણી ગ્રાહ પર્વતો, પ્રભુ; હો. સોમ સુરજ અજનાર; પ્રભુ;
 એવી દીલા એની અદભુત, પ્રભુ; હો. કોટી ભુવન કરતા; પ્રભુ; ૨
 અગણિત આપણે પણ ઉપકાર, પ્રભુ; હો. એણે કીધા ઉપકાર; પ્રભુ;
 દીન દયાળ ઉદાર ને, પ્રભુ; હો. નોધારા આધાર; પ્રભુ. ૩
 આંખો અમૂલ્ય એણે દીધી, પ્રભુ; હો. કીધા સાંભળવા કાન; પ્રભુ;
 હાથ ને પગ દીધા હેતથી, પ્રભુ; હો. દીધું છે જીવતદાન. પ્રભુ. ૪
 ખીજા પ્રાણીને ખક્ષી નથી, પ્રભુ; હો. બુદ્ધિ દિધી એવી ખેશ, પ્રભુ;
 સંભાળ રાખે છે સર્વની, પ્રભુ; હો. હરિવર એજ હમેશ, પ્રભુ; ૫
 ભોગ આપી બલી ભાતના, પ્રભુ; હો. લાલ લડાને છે લાડ, પ્રભુ;
 ભોળે ભાવે કેમ ભૂલિયે, પ્રભુ; હો. પરમ પુરુષનો એ પાડ, પ્રભુ. ૬
 અંતરમાંથી એકે ઘડી, પ્રભુ; હો. કદિયે વિસારીયે કેમ, પ્રભુ;
 ખાતાં પિતાં સુતાં ખેસતાં, પ્રભુ; હો. પૂરણ રાખિશ પ્રેમ, પ્રભુ; ૭
 એ સાથે છે ઘણું આપણે, પ્રભુ; હો. આદે ને અંતે કામ, પ્રભુ.
 તેના હુકમ કેમ તોડીએ, પ્રભુ; હો. જે છે જગતનો જામર; પ્રભુ. ૮
 અંતરની ગતિ આપણી, પ્રભુ; હો. એથી અબણી ન એક, પ્રભુ;
 દેખે છે દુનિયાને દૃષ્ટિએ, પ્રભુ; હો. એની કળા છે અનેક, પ્રભુ. ૯
 ભલું કે ભુડું નથી ભૂલતો, પ્રભુ; હો. કરિએ જે આપણે કાંઠિ, પ્રભુ;
 અંતે એના કળ આપણે, પ્રભુ; હો. માન ખરું મનમાંહિ. પ્રભુ. ૧૦
 સાચો સગો એક શ્રીહરિ, પ્રભુ; હો. વાહાલામાં વાહાલો એ વીર, પ્રભુ.
 પાળે ગમે તો પ્રલે કરે, પ્રભુ; હો. સોંપ્યું મેં એને સરીર, પ્રભુ. ૧૧
 જેથી એ રીએ જગપતિ, પ્રભુ; હો. તેજ કરું તતખેવ, પ્રભુ;
 ભાવે ભણું બલી ભાતથી, પ્રભુ; હો. દલપતરામનો દેવ, પ્રભુ. ૧૨

૧. પહેલા ચરણ સિવાય ખીજામાં હો આગળ મીઠું કરવું છે ત્યાં
 “હો બહેન” વાંચવું. ૨. જામ-રાજ.

ગરબી ૧૬ મી.

પૃથ્વી રૂપી નટડી વિષે.

“અહુચરખાળા બેનડી, સોળ સબ્યા શણુગાર,”-એ રાગ.

સખી જે મોટા મેદાનમાં, અદલુત રીતે આજ; નટડી નાચે છે.
 પેખીને અચરજ પામીએ, સૌ વિદ્વાન સમાજ; નટડી નાચે છે. ૧
 કાણુ જાણે આવી ક્યાં થકી, ફરતી દેખ વિદેશ; નટડી નાચે છે.
 નાટકના ભેદ ભલા ભણી, ખની સ્વરૂપે ખેશ; નટડી નાચે છે. ૨
 એક કીધો ખેલ ખરેખરો, વિગતે કહું તે વાત; નટડી નાચે છે.
 અણુજાણ્યા જન માને નહિ, એવી વાત અઘાત; નટડી નાચે છે. ૩
 નિજ શરીર સંકેતન કરી, થઇ ગઇ ગોળમટોળ; નટડી નાચે છે.
 મેં દીકું તેના દેહનું, દડા પ્રમાણે ડોળ; નટડી નાચે છે. ૪
 તે ગુણવંતીએ ગોઠવી, અંગપર વસ્તુ અનેક; નટડી નાચે છે.
 કોઇ ચોંટી એના અંગમાં, કોઇ તો છુટી છેક; નટડી નાચે છે. ૫
 પશુ પક્ષી પ્રાણી અહુ ધર્યાં, સ્થાવર જંગમ જાત; નટડી નાચે છે.
 કેટલાંએક છોટાં છોકરાં, મોટાં પણ પ્રજ્યાત; નટડી નાચે છે. ૬
 વળી ગાત્ર ઉપર અહુ ગોઠવ્યા, પ્યાલા પાણી ભરેલ; નટડી નાચે છે.
 પછી દરાની પેઠે દડવડી, ખૂખ કર્યાં ત્યાં ખેલ; નટડી નાચે છે. ૭
 પછી ઉલટસુલટ કાયા કરી, ખુખ ગોલાંટો ખાય; નટડી નાચે છે.
 પણ એકે વસ્તુ અંગથી, જરીએ ખશી ન જાય; નટડી નાચે છે. ૮
 સ્થિર સ્થાપિત મોટો થાંભલો, ધરી એનો આધાર; નટડી નાચે છે.
 પણ તેને સ્પર્શ કર્યા વિના, ફરતી કુંડાકાર; નટડી નાચે છે. ૯
 વળી તેથી રહી અહુ વેગળી, અધર હડી આકાશ; નટડી નાચે છે.
 નિજ નજર ઠરાવી થાંભલે, ચકર ફરી ચોપાસ; નટડી નાચે છે, ૧૦
 પણ કશીએ ખસીને નવ પડે, અંગેથી ચીજ એક; નટડી નાચે છે.
 પ્યાલા પાણી છલકાઇને, છોળ ન ઉડે છેક; નટડી નાચે છે, ૧૧

વળી છૂટું તેનું છોકરું^૧, ફરે તેને ચોફર; નટડી નાચે છે.
 જન અણબાણ્યા બાણે નહી, ખેલ ક્યો શીખર; નટડી નાચે છે. ૧૨
 એ દૈતાક દેખી કોઇને, મન સમજાય ન મર્મ; નટડી નાચે છે.
 પણ રમોણવેલ મુજને મળી, ભાગ્યો તેથી ભર્મ; નટડી નાચે છે. ૧૩
 ઘનરાજ ખુશી થયો ઘણો, દીધા સરસ શણગાર; નટડી નાચે છે.
 રુડી સાડી લીલા રંગની, ઝાઢાડી એ વાર; નટડી નાચે છે. ૧૪
 તે જોવા ખેલ ખરેખરો, સૌને ઉપજ્યો સ્વાદ; નટડી નાચે છે.
 ત્યાં કવિ દલપતરામે કહ્યું, ધન્ય એનો ઉલ્લસતાદ; નટડી નાચે છે. ૧૫

શાદ્દલવિકીરિત છંદ.

ખાનાં કોઇકે કોઇકમાં ભરી ભલી, ધાતુ જુદી જાતની,
 કોઇમાં રસ શીશિયો વિવિધની, ભાળી ભલી ભાતની;
 કોઇમાં ખડુ ખીજ આપધિતણાં, ખુદી જડી કવાથની,
 પૃથ્વી કે ખડુ વસ્તુ વાળિ ધરિ છે, પેટી પ્રજનાથની. ૧
 સંકોચી નિજ ગાત્ર ગોળ દડુલા, જીવી થઇ દીક્ષતી,
 અંગે વસ્તુ અનેક ગોઠવી અને, ગોલાંટ ખાતી જતી;
 એકે વસ્તુ પડે ન જોઇ જન તે, ભોળાય છે ખાંતથી,
 પૃથ્વી કે તૃપ પાસ કોઇ નટડી, ખેલે ખરી ખાંતથી. ૨

ગરબી ૧૭ મી.

વહેમ તજવા વિષે.

“જે કોઈ અંધિકા માતને અરાધણે રે લોલ.”—એ રાગ.

સુણો શીખવા વિવેક, એક વાતડી રે, લોલ;
 છૂટે મૂર્ખપણું છેક, ખુલે છાતડી રે, લોલ. ૧
 ગુંથ્યા ગુણુ ભરેલા ગ્રંથ, ભણો ભાવથી રે, લોલ;
 પામે સ્ત્રી સતીના પંથ, તે પ્રભાવથી રે, લોલ. ૨
 તજો વહેમ ભરી વાત, વહેમીએ કહી રે, લોલ;
 ભૂત ત્રેતાને પિશાચ, સાચ છે નહી રે, લોલ. ૩

દારા ચીઠી મંત્ર જંત્ર, જૂઠ જણજો રે, લોલ;	
આશા દુચકાના તંત્રમાં, ન આણજો રે, લોલ.	૪
દેતાં દામ કરે કામ, દેવ દેવીઓ રે, લોલ;	
હેલે લોક કામ-કામ, વાત એવીઓ રે, લોલ.	૫
કરી મેખ વર્ખ ફુલ, ઠગે જોશીઓ રે, લોલ;	
આડા ઉંજણી ને દંલ, ઠગે ડોશીઓ રે, લોલ.	૬
કૈક પુત્ર પુત્રી કાજ, ખત્તા ખાય છે રે, લોલ;	
તજી લાજ જોગીરાજ, પાસે જાય છે રે, લોલ.	૭
વશીકરણતણી વાતથી, લુટાય છે રે, લોલ;	
લોખી ભામનીની જાત, તે ઠગાય છે રે, લોલ.	૮
ખરું માનીને ખચીત, ચિતે ચેતજો રે, લોલ;	
ધરો ગાવા આવાં ગીત, હેડે હેત જો રે, લોલ.	૯
જશે ભૂલ ભર્યા ભર્મ, મર્મ જણુશો રે, લોલ;	
પાળવા પવિત્ર ધર્મ, ધરછા આણુશો રે, લોલ.	૧૦
ભજો રાજધિરાજ, મહારાજને રે, લોલ;	
થશે કાજ વળી આજ, પામે લાજને રે, લોલ.	૧૧
તજો તુરછ જીવી ટેવ, અહમેવનારે, લોલ;	
રીજો દલપતનો દેવ, દેવ દેવતા રે, લોલ.	૧૨

ગરબી ૧૮ મી.

“લાલ પિયારીના સાહેબો રે”—એ રાગ.

ડુંગરા દૂર થકી રળિયામણા રે,	
પાસે જાય ત્યાં પથરા હોય હો લાલ;	ડુંગરા.
નહિ ગુણ ગણીએ મોટા નામથી રે,	
તેની તારીફ સુણિયે તોય હો લાલ;	ડુંગરા. ૧
સરોવરથી સાગર મોટો સુણી રે,	
પંખી પહોચ્યાં રાખી ખ્યાર. હોલાલ;	ડુંગરા.

- પાણી પીને સુખ નહિ પામીયાં રે,
તેની તરસ ન ગઈ તલભાર હોલાલ;
જેઘને દીપક જોત પતંગિયાં રે,
પડીયાં ઉપર ધરીને પ્રીત હોલાલ;
પાંખો દાઝી પીડા પામિયાં રે,
ખુખ ખુખ પામ્યાં જોઈ ખચીત હોલાલ;
ધંદરવરણાં ફળ અતિ આપતાં રે,
મુખમાં મેલે નહિ મીઠાશ હોલાલ;
ઉજળું દૂધ અનુપમ ચોરનું રે,
તે તો પીતાં ઉપજે ત્રાસ હોલાલ;
ઝાઝા જળનાં દેખો ઝાંઝવાં રે,
મૃગના મનમાં હરખ ન માય હોલાલ;
દોડી દોડીને દુઃખ પામીયાં રે,
જઘને જોતાં કાંઈ ન જણાય હોલાલ;
આંખા જવાં જોઈ આઠોલીયાં રે,
કાયલ કરતી હતી આશ હોલાલ;
પછી તે દીધાં પૂરાં પાકવા રે,
કરડી જોતાં માંહિ કપાસ હોલાલ;
મણિની આશે મણિધર સેવિયો રે,
ઘણી રુડી રીતે રાખ્યો ઘેર હોલાલ;
માસ ગયા બહુ પણ ન મળ્યો મણિ રે,
આયુ' દીર્ઘ ઉલટું ઝેર હોલાલ;
સોનું વાલજ દેતી શંખલી રે,
તે તણ લીધો શંખ લેપોડ હોલાલ;
બહુ ખોલે પણ દમડી દે નહિ રે,
કહેજે લેને લાખ કરોડ હોલાલ;
બૂલ્યો ભમરો વનમાં ભટકતો રે,
પૂલ્યાં જોઈ આવળનાં પૂલ હોલાલ.
- કુંગરા. ૨
કુંગરા.
કુંગરા. ૩
કુંગરા.
કુંગરા. ૪
કુંગરા.
કુંગરા. ૫
કુંગરા.
કુંગરા. ૬
કુંગરા.
કુંગરા. ૭
કુંગરા.
કુંગરા. ૮
કુંગરા.

કાંધ સુગંધ ન પામ્યો સુંઘતાં રે,

મનમાં સમજ્યો મોટી ભૂલ હોલાલ;

કુંગરા. ૯

સુંદર હીરા સરખો શોભતો રે,

કિમ્મત પામે કાચ ન કાંધ હોલાલ;

કુંગરા.

કેરી કેળાં કિધાં કાઠનાં રે,

જનની ભૂખ ન ભાગે જોઈ હોલાલ;

કુંગરા. ૧૦

શોભે દૂરથી દોલત સૂમની રે,

પણ તરશાને પાણી ન પાય હોલાલ;

કુંગરા.

છેલે નરસા નિપજે છોકરા રે,

લક્ષ્મી લાખ રીતે હુંટાય હોલાલ;

કુંગરા. ૧૧

શોભે પણ પથરાની પૂતળી રે,

સઘળો ન ચલાવે સંસાર હોલાલ;

કુંગરા.

દસકત આ છે દલપતરામના રે,

વાંચી કરજો ચિત્ત વિચાર હોલાલ;

કુંગરા. ૧૨

ગરબી ૧૯ મી.

પરમેશ્વરના રસ્તાની ગરબી.

“તમને કેમ વહુ ગોરાં ગમશે રાજ, અચકોમચકો કારેલી.”—એ રામ.

જો પ્રભુનો મારગ પૂછો રાજ વસ્તો રસ્તો સસ્તો છે,

છે સૂત્ર ખરાખર સીધો રાજ, વસ્તો રસ્તો.

૧

કરતારે સેહેલો કીધો રાજ, વસ્તો રસ્તો.

૨

નથી ખેતર ખાડો ખધ્યા રાજ, વસ્તો રસ્તો;

નથી પર્વત આડો પડિયા રાજ, વસ્તો રસ્તો.

૩

નથી કંકર ગોખરુ કાંટા રાજ, વસ્તો રસ્તો;

નથી આડો અવળા આંટા રાજ, વસ્તો રસ્તો.

૪

નથી પથરા કાદવ પાણી રાજ, વસ્તો રસ્તો;	
ત્યાં દાણુ ન લે કોઈ દાણી રાજ, વસ્તો રસ્તો.	૫
નથી ઝુકી ભયંકર ઝાડી રાજ, વસ્તો રસ્તો;	
નહોં જોઈએ ઘોડાગાડી રાજ, વસ્તો રસ્તો.	૬
નહોં તાપ તપે મેહ વરસે રાજ, વસ્તો રસ્તો,	
નહોં ઠંડક પડે તન ઠરશે રાજ, વસ્તો રસ્તો.	૭
એ તો ખુબ ખન્યો છે ખાસો રાજ, વસ્તો રસ્તો;	
નહિ વાઘ વરુનો વાસો રાજ, વસ્તો રસ્તો.	૮
વિશ્વાસ વળાવો લેવો રાજ, વસ્તો રસ્તો;	
એક દામ પડે નહિ દેવો રાજ, વસ્તો રસ્તો.	૯
લઈ સત્ય દયાને સાથે રાજ, વસ્તો રસ્તો;	
ધરી ધશ્વર આજ્ઞા માથે રાજ, વસ્તો રસ્તો.	૧૦
તમે ચોંપ કરીને આલો રાજ, વસ્તો રસ્તો;	
મનગમતા મારગ આલો રાજ, વસ્તો રસ્તો.	૧૧
તમે સિધાવજો શુભ કામે રાજ, વસ્તો રસ્તો;	
ઠહી દીધો દલપતરામે રાજ, વસ્તો રસ્તો.	૧૨

ગરબી ૨૦ મી.

ધશ્વર ભજવા વિષે.

“ આવો કરી શિવશંકર ભોળા ”—એ રાગ.

- સેવો સાહેબ સુખદાતા, જવો જણી તેજ પિતામાતા; સેવો. ટેક.
 જગત થીર થાપેલું જેણે, અધિક સુખ આપેલું એણે;
 તેણે તારા તોપ હથો તાતા, સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧
 અચળ પદ એજ ધણી આપે, યાઠેલાંને થીરતામાં થાપે;
 કાટે સહુ સંકટ દૈ શાતા, સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૨
 જગતમાં જીવવું છે થોડું, જરૂર જવું વહેલું કે મોડું;
 જેડું તણ જાય ગોચાં ખાતા, સેવો સખી સાહેબ સુખદાતા. ૩

ગયા ઠેઠ જોશીને જાણ્યા, રથા નહીં રાજ કે રાણા;
 શાણાને અજાણ્યા જાણ્યા જાતા, સેવા સખી સાહેબ સુખદાતા. ૪
 જોને મનગમતા રથ મેના, ઉત્તમ અધિકાર હતા એના;
 તેનો જશ ગુણી જન નર ગાતા, સેવા સખી સાહેબ સુખદાતા. ૫
 જોને થતી છત્રવડે છાયા, કમળ થકી કામળ શુભ કાયા;
 માયામાં જીવ ખાડુ જોડાતા, સેવા સખી સાહેબ સુખદાતા. ૬
 જોમે નિત્ય મનગમતા મેવા, દીસે જાણે દેશપતિ જેવા;
 એવા ગયા અગણિત અથડાતા, સેવા સખી સાહેબ સુખદાતા. ૭
 હતા રજપૂત શૂરા પૂરા, આહન કરે શત્રુતણાં ચૂરા;
 શૂરા હાલે હોમમાં હોમાતા, સેવા સખી સાહેબ સુખદાતા. ૮
 શરીરે સાજસુખે તાજ, રાજેશ્વરી રાજેના રાજ;
 માજ જોની કાંચ ન તજી જાતા, સેવા સખી સાહેબ સુખદાતા. ૯
 સાહેબી સોતા સાહેબજાદા, આવે નહિ નગરે એકાદા;
 સાંદા થૈ કખરમાં સમાતા, સેવા સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧૦
 જોણે લગવાન લજી લીધા, તેણે જશના ડંકા લીધા;
 લીધા લાલને ગયા પંકાતા, સેવા સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧૧
 મનોહર શિક્ષા જે માને, પુરા જશ પામે તે ખાને;
 પાને દલપત લખે પ્રખ્યાતા, સેવા સખી સાહેબ સુખદાતા. ૧૨

ગરબી ૨૧ મી.

સંસારમાં સુખ આગવાની ગરબી.

“મા પાવા તે ગદથી ઉતરી મહાકાળીરે”—એ રાજ.

સંસાર વિષે સહુ સુખ, ઇશ્વર આપોને;

દીલડાનાં ટાળી દુઃખ, કુમતી કાપોને.

સહ સંબંધીમાં સંપ, ઇશ્વર આપોને;

વળી જીવમાં આપી જંપ, કુમતી કાપોને.

ભણવા ગણવાનું જ્ઞાન, ઇશ્વર આપોને;	
શુભવંતુ આપી જ્ઞાન, કુમતી કાપોને.	૩
કોડીલો રુડો કંથ, ઇશ્વર આપોને;	
વળી પવિત્ર આપી પંથ, કુમતી કાપોને.	૪
ઘરડો સસરો ઘરમાંથી, ઇશ્વર આપોને;	
કંકાસ ન ઉપજે કાંઠી, કુમતી કાપોને.	૫
સાસુ ગંગાજળ શુદ્ધ, ઇશ્વર આપોને;	
વિચરું નહિ વચન વિરુદ્ધ, કુમતી કાપોને.	૬
જશવંતો રુડો જોઈ, ઇશ્વર આપોને;	
ઠરવા મઝીઆરો ઠેઠ, કુમતી કાપોને.	૭
જેઠાણી કેરી જોડ, ઇશ્વર આપોને;	
ઠરવાને પૂરા કોડ, કુમતી કાપોને.	૮
દીયર દીલનો દરીઆવ, ઇશ્વર આપોને;	
દેરાણી રાણી રાવ, કુમતી કાપોને.	૯
નાની નણદી નણદોષ, ઇશ્વર આપોને;	
જીવમાં હું હરખું જોઈ, કુમતી કાપોને.	૧૦
ખ્યારી પુત્રી ને પુત્ર, ઇશ્વર આપોને;	
સારું આવે ઘરસૂત્ર, કુમતી કાપોને,	૧૧
વળી વેવાઈ ને વેવાણુ, ઇશ્વર આપોને;	
સદગુણવાળાં સુંબણુ, કુમતી કાપોને.	૧૨
સંજનન ને શુદ્ધ જમાઈ, ઇશ્વર આપોને;	
દઈ કંથને ઘણી કમાઈ, કુમતી કાપોને.	૧૩
ઘાંઠીઆળી વેર વહુ, ઇશ્વર આપોને;	
દઈ ખાળક બીજાં બહુ, કુમતી કાપોને.	૧૪
અધિકા નિત્યે ઉવોજ, ઇશ્વર આપોને;	
રૂઢિયાના ટાળી રોજ, કુમતી કાપોને.	૧૫
સારી સાહેલીનો સંગ, ઇશ્વર આપોને;	

આપી અધિકા ઉમંગ, કુમતી કાપોને.	૧૬
વળી નિર્ભય નગરનિવાસ, ઇશ્વર આપોને;	
આંગણીએ દઇ ઉજાસ, કુમતી કાપોને,	૧૭
દિવાળી જવા દીન, ઇશ્વર આપોને;	
દઇ ઉચ્છવ નિત્ય નવીન, કુમતી કાપોને.	૧૮
હૈકામાં હર્ષ હમેશ, ઇશ્વર આપોને;	
વધતો તે થાય વિશેષ, કુમતી કાપોને.	૧૯
પ્રભુ ભક્તિમાં પણ ભાવ, ઇશ્વર આપોને;	
ઠદી અને ન જૂઠા બનાવ, કુમતી કાપોને.	૨૦
પરિપૂરણ તમારો ખ્યાર, ઇશ્વર આપોને;	
આપી અમને આધાર, કુમતી કાપોને.	૨૧
લોકોમાં રુડી લાજ, ઇશ્વર આપોને;	
જળી આપી અખુટ અનાજ, કુમતી કાપોને.	૨૨
વળી સુધર્મમાં વિશ્વાસ, ઇશ્વર આપોને;	
કાપી સઘળા કંકાસ, કુમતી કાપોને.	૨૩
અંતરથી માગે આમ, ઇશ્વર આપોને;	
દીનતાથી દલપતરામ, કુમતી કાપોને.	૨૪

ગરબી ૨૨ મી.

સુંદરબાઇને શિખામણની ગરબી.

“અચકામચકા કરેલી” — એ રાગ.

સુંદરબાઇ સાંધ્યાં સાસરીએ, સાખાપ શિખામણ આપે, બેન;
લાજ વધારજો લાખેણી. ટેક.
નીચા કુળની નિરલજ નારી, ભરથારનું વેણ ઉઘાપે બેન, લાજ. ૧
સાસુજી કહે તે સાંભળજો, કોઇથી વિદ્વત્કાં ન કરશે બેન, લાજ.
સાંખી રહેજો બોલ્યું સહુનું, અભિમાન નિ અંતર ધરશે બેન, લાજ. ૨

ઘરમાં બેઠાં ધંધો કરીએ, પરવેર ઘણું નવ જમીએ બેન, લાજ.
 તમે લણ્યાં ગણ્યાં બહુ ડાઘાં છે, તમને આંખું શું કહીએ બેન, લાજ.૩
 કાલાં ઘેલાં તો નવ રહીએ, ચટકો મટકો નવ કરીએ બેન, લાજ.
 કાંધ વાત કરે વાંસે લોકો, એવું ન કહી આચરીએ બેન, લાજ.૪
 જે સંપૂત છે સારી છોડી, માખાપની લાજ વધારે બેન, લાજ.
 મણિ લોહતાણું સોનું કરશે, સોખતીને એમ સુધારે બેન, લાજ.૫
 જે સંપ સગાંથી તોડે છે, કાંધ વખતે હાથ ઘસે છે બેન, લાજ.
 જે સોનું સારું ધર્યું છે, તેના દીલમાં દેવ વસે છે બેન, લાજ.૬

ગરબી ૨૩ સી.

સખીઓને શાણપણું શીખવવાં વિષ.

દોહરો.

શાણપણું સમજવવા, વિગતે કરી વિચાર;
 સખીઓને શાણી સખી, શિખામણુ દે સાર;

ગરબી.

“મહાકોપ થયો તે કળીકાળમાં બે” — એ રાગ.

સખી શીખો તો શાણપણું શીખવું બે,	
સંખી જંખી સંસારમાં સુખી થવું બે.	સખી. ૧
સાસુ સસરો કહે તે સરવ સાંખીએ બે,	
કલેશ લેશ તો ફેરેમાં નહીં રાખીએ બે.	સખી. ૨
મીઠા મીઠા મોઢેથી ખોલ ખોલીએ બે,	
ખોટાં વેણુ તો કદાપિ નહીં ખોલીએ બે.	સખી. ૩
દાસ દાસી સુધાને માન દીજીએ બે;	
કદી કોઈને દુકારો નહીં ધીજીએ બે.	સખી. ૪
આપણી સંગતે ચઢે તેને સુધારીએ બે,	
ખોધ દધને વિરોધ ન વધારીએ બે.	સખી. ૫

જીવ રાખવો જરૂર કામ કાજમાં જો,	સખી. ૬
લાજે લેખાંનો લાભ લેજો લાજમાં જો.	
છેક છાની પગવાટે નહીં પેસીએ જો,	સખી. ૭
ખુરાં ખધરાંની પાસે નહીં ખેસીએ જો.	
ગણી તુચ્છ કાળ વ્યર્થ નહીં ગાળીએ જો,	સખી. ૮
ભરત ચિત્ર તથા ચોપડી સંભાળીએ જો.	
ખોટી થઇને નકામાં નહીં ખેલીએ જો,	સખી. ૯
મેલાં ઘેલાં રહેવાની રીત મેલીએ જો.	
રૂડી રીતે ઘરખાર સાફ રાખીએ જો,	સખી. ૧૦
ભાષા જડી કે આડી નહીં ભાખીએ જો.	
કોધી સામા તો કોધી નહિ થઇ જવું જો,	સખી. ૧૧
આગ દેખીને આપણે પાણી થઇ જવું જો.	
ઉંડી આપદામાં ધીરજ તો ધારીએ જો,	સખી. ૧૨
હેથે હરખડીને હોંમત ન હારીએ જો.	
જ્ઞાનદાતાને માતપિતા માનીએ જો,	સખી. ૧૩
પણ બુદ્ધિ નહિ રાખીએ પાનીએ જો.	
આડી ચોરીમાં ચિત્ત ન ચોંટાડીએ જો,	સખી. ૧૪
ઘણું ખરચવાની ટેવ તો ઘટાડીએ જો.	
સારું થાવા આગળથી સુરત સાંધવી જો;	સખી. ૧૫
ખેહેનો પાણીથી પેહેલી પાળ ખાંધવી જો.	
વધે લાજ આજ કાજ તો એવાં કરો જો;	સખી. ૧૬
સદા રાખી સંતોષ દોષથી ડરો જો.	
ખાનપાન તણું દાન દેવું દીનને જો,	સખી. ૧૭
આંખી સુખવારો આપણા આધીનને જો.	
ધર્મ કર્મનો તો મર્મ દીલે ધારીએ જો,	સખી. ૧૮
ઝેર વેરતણી વાત તો વિસારીએ જો.	

ભૂત ગ્રેત પૂત જણી ભમ ભાગીએ જો,	
જરૂર સૂરજ હિગ્યાથી પ્રથમ જાગીએ જો.	સખી. ૧૯
જાદુ ટોણાં વગોણાં જવાં જાણુજો જો,	
આધા આખડીમાં આશા નહિ આણુજો જો.	સખી. ૨૦
રુડી રીતે રસોઈ શીખો રાંધતાં જો,	
સારું શીખો વળી સીવતાં ને સાંધતાં જો.	સખી. ૨૧
થવું ઠીક થૈ ઠરેલ રાખી સ્થિરતા જો,	
ગુણવંતાં થૈ રાખવી ગંભીરતા જો.	સખી. ૨૨
સોના કરો શણગાર નથી શોભતો જો,	
લેજો લાયકી લેવાનો ઘણો લોભતો જો.	સખી. ૨૩
શોધી લેવો તે સ્વર્ગ સુખ સાજને જો,	
રડી રાજધિરાજ મહારાજને જો.	સખી. ૨૪
રૂઢ્યે રાખો રુડી દલપતરામની જો,	
કહી શિક્ષા તે છે તમારા કામની જો.	સખી. ૨૫

ગરબો ૨૪ મી.

સાહેલીઓને શિખામણની ગરબી.

“પ્રથમ પાર્વતીના પુત્રને પાચે નમુરે લોલ”-એ રાગ.	
સરવ સ્નેહ ધરી સાંભળો સાહેલીઓ રે લોલ;	
ભાત ભાત ભાવ લેદની લણ્ણલિયો રે લોલ.	૧
કથું કથન તે કથેલું ધરો કાનમાં રે લોલ;	
શીખ શીખવું તે શીખી લેજો જ્ઞાનમાં રે લોલ.	૨
શીખી સારા પાઠ સદગુણે શોભાવજો રે લોલ;	
લખો વાંચીને ગંભીરપણું લાવજો રે લોલ.	૩
કરો પ્રેમે પ્રભુ પ્રાર્થના પ્રભાતમાં રે લોલ;	
તજો વાદ ને વિવેક લાવો વાતમાં રે લોલ.	૪

- બોલ બોલતાં વિચારી બહુ બોલજો રે લોલ; ૫
 તેમાં તત્વમાંથી તત્વ વાત તોળજો રે લોલ.
 આઠ પહોર ચિત્ત રાખવું આનંદમાં રે લોલ; ૬
 ફેસલાધને ફેસાવું નહીં ફંદમાં રે લોલ.
 કુટિલ થાય તે ભણેલી કશા કામની રે લોલ; ૭
 નફટ નારિં રહે તે ભણેલી નામની રે લોલ.
 ઘડક ટાળિ દુર્ગણાગિને ધિક્કારવી રે લોલ.
 ધર્મહીણિને તો ધુળ જીવી ધારવી રે લોલ. ૮
 ઘેર પારકે જે ધૂમતી ફેરે ઘણી રે લોલ;
 તુચ્છતા જણાય તેવી તારુણીતણી રે લોલ. ૯
 હઠીલાઈ તો હેયાથી દૂર પરહરો રે લોલ;
 શીખ સાચુની સદૈવ ધ્યાનમાં ધરો રે લોલ. ૧૦
 શાંત ચિત્ત ધરીને સૌનું બોલ્યું સાંખજો રે લોલ.
 ક્રોધ ને વિરોધ જોધ કાઢી નાંખજો રે લોલ. ૧૧
 બહુ અદ્ય રાખી બોલવું ને ચાલવું રે લોલ;
 ભુંડાપો તજીને ભલપાણું સંભાળવું રે લોલ. ૧૨
 અધમ આજસ તો અંગમાં ન આણવી રે લોલ;
 જશ જમાવવાની જુક્તિ જોડી જાણવી રે લોલ. ૧૩
 પિયર સાસરે સુકીર્તિ સંપડાવજો રે લોલ;
 ફૂળદીપિકા ફુડુંખમાં ફહાવજો રે લોલ. ૧૪
 દણું અંગમાં ઘરેણું નહીં ઘાલવું રે લોલ;
 મેલી લોઠની મરજદ નહીં ચાલવું રે લોલ. ૧૫
 કરજ હોય તો વધારે કસર કીજયે રે લોલ;
 દેવા દામ તે તમામ વાળી દીજયે રે લોલ. ૧૬
 સ્વામિને કુસંપથી નહીં સંતાપિયે રે લોલ;
 ધીરજ ધારીને વધારે ધીરજ આપિયે રે લોલ; ૧૭

રુડું આંગણું સમારી સાડું રાખવું રે લોલ.	
આવણું તે સૌને વહેંચી આપી આખવું રે લોલ.	૧૮
મનેહ સંપ જંપ સર્વદા સંભાળિયે રે લોલ;	
તાણ ખેંચની તમામ ટેવ ટાળિયે રે લોલ.	૧૯
ભરત ચિત્ર શીખી લેવાં ભાતભાતનાં રે લોલ;	
જમણ રાંધી જાણી જોવાં જાતજાતનાં રે લોલ.	૨૦
પુસ્તકો પવિત્ર વારેવારે વાંચિયે રે લોલ;	
મારીએ નહિ ગપાટા ખેસી માંચિયે રે લોલ.	૨૧
પેતે મુધરી સાહેલોને મુધારવી રે લોલ;	
તરત વહેમમાં તણાતી તેને તારવી રે લોલ.	૨૨
સારા ભણતરને એટલોજ સાર છે રે લોલ;	
નહિ તો તેથી ભલી અણુભણેલી નાર છે રે લોલ.	૨૩
કદાં કહેણુ તે તો છે તમારા કામનાં રે લોલ;	
ખજો રૂઢેમાં દલપતરામનાં રે લોલ.	૨૪

ગરબી ૨૫ સો.

ઘેલી મુસાફરની ગરબી.

“અમે ઇંડરીઓ ગઢ છત્યારે, આનંદ ભલા”-એ રાગ.	
એક હતી મુસાફર ઘેલીરે, શુભો સાહેલિયો;	
તેની આગળ એક તપેલીરે, શુભો સાહેલિયો.	૧
ગઈ રાતની રાખી એઠીરે, શુભો સાહેલિયો;	
ઉઠી પ્રભાતે માંજવા બેઠીરે, શુભો સાહેલિયો.	૨
ઘણી રીતે ઘણી ઘણી બાધીરે, શુભો સાહેલિયો;	
ખડુ ડાઘા રઘા તોય બાધીરે, શુભો સાહેલિયો.	૩
પુરી રીસે તપેલી ઉપાડીરે, શુભો સાહેલિયો;	
સામી ભીંતની સાથે પછાડીરે, શુભો સાહેલિયો.	૪

લઈ પયરે તપેલીને ફૂટીરે, શુભો સાહેલિયો;	
પડી ગોખા તપેલી તો ફૂટીરે, શુભો સાહેલિયો.	૫
થયા ખપોર ભૂખ તો લાગીરે, શુભો સાહેલિયો;	
પછી વાસણુ માગવા લાગીરે, શુભો સાહેલિયો.	૬
એને વાસણુ ન આપે ન કોઈરે, શુભો સાહેલિયો;	
પછી રાગ તાણી ઘણી રોઈરે, શુભો સાહેલિયો.	૭
તોય થૈ ન તપેલી સાજીરે, શુભો સાહેલિયો;	
હસે લોક ને તે મરે લાજીરે, શુભો સાહેલિયો.	૮
જથી સ્વારથ આપણો જરિયેરે, શુભો સાહેલિયો;	
તેના ઉપર ક્રોધ ન કરિયેરે, શુભો સાહેલિયો.	૯
લાત દૂઝતી ગાયની ખમિયેરે, શુભો સાહેલિયો;	
તેને તજીએ તો દૂધ ક્યાં જમિયેરે, શુભો સાહેલિયો.	૧૦
કોઈની સાથે ટુંકારે લડીયેરે, શુભો સાહેલિયો;	
એમાં આપણે હલકાં પડીયેરે, શુભો સાહેલિયો.	૧૧
સાંખી ચાલે તે માણસ મોટુરે, શુભો સાહેલિયો;	
દલે સાચું માનો નથી ખોટુરે, શુભો સાહેલિયો.	૧૨

ગરબી ૨૬ મી.

શ્રી રૂપી પેટીની ગરબી.

“ મહા ક્રોધ થયો તે કળીકાળમાં જો. ”—એ રાગ.	
શાને કાજે કારીગરે પેટી કરી જો;	
શુભો કારણ કહું તે સર્વે સુંદરી જો.	શાને. ટેક.
ધણી માલ સોંપે તે સંભાળી રાખવા જો;	
ચોરી પાછાં તેમાંથી નહીં ચાખવા જો.	શાને. ૧
ધંધા માટે ધણી તો જ્યાં ત્યાં ધાય છે જો;	
સરવે પેટીથીજ માલ સચવાય છે જો.	શાને. ૨

વાત છાની લખેલી સોંપે બેઘને બે;	
કાયા છતાં જણાવે નહિ કોઢને બે.	જ્ઞાને. ૩
તરખલા જેવીએ ચીજ સોંપે તેહને બે;	
સોના મોહોરની પેઠે સંભાળે એહને બે.	જ્ઞાને. ૪
સોંપે ચીજ તે મલિન થવા દે નહીં બે;	
સારી રાખે સંભાળીને સદા સહી બે.	જ્ઞાને. ૫
સોંપે દફતર તો તે પણ સંભાળશે બે;	
ધણીની ઘણી ઘણીક ચિંતા ટાળશે બે.	જ્ઞાને. ૬
ધણી પણ તેને ગ્રાણુ જેવી ધારશે બે;	
કોઈ મારવા આવે તો તેને મારશે બે.	જ્ઞાને. ૭
ધણીને પઠો ભરસો હોય પાડતી બે;	
પેટી માલ પાઢનો નથી ખગાડતી બે.	જ્ઞાને. ૭
કુંચી રૂપી ધણીની ચીઠી બેઘને બે;	
માલ તે વિના ન આપે કોઢને બે.	જ્ઞાને. ૯
કરે રક્ષણ હરેક પ્રકારે ધણી બે;	
વળી ચિંતા રાખે ચિત્તમાં ઘણી બે.	જ્ઞાને. ૧૦
ધણીથીજ તે પેટીને મોટું માન છે બે;	
ધણીના પ્રતાપથીજ ધનવાન છે બે.	જ્ઞાને. ૧૧
નહિ તો તે હેરાન થાય ટાઢ તાપમાં બે;	
માનવી ગણે નહોંજ મોટા માપમાં બે.	જ્ઞાને. ૧૨
સંપ હોય તો ખંને સુખી ગણાય છે બે;	
નહીં તો ખંને નુકશાન થાય છે બે.	જ્ઞાને. ૧૩
એક મૂરખાએ માલ પાછો માગતાં બે;	
લાગી પેટી લગાર વાર લાગતાં બે.	જ્ઞાને. ૧૪
સમજ્યો મર્મ હર રીત જ્યારે ઉતરી બે;	
પસતાધને પોતે રોવા ખેઠો ફરી બે.	જ્ઞાને. ૧૫
શિખામણ છે આ સૌના કામની બે;	
દિલે રાખો આ વાત દલપતરામની બે.	જ્ઞાને. ૧૬

ગરબી ૨૭ મી.

ઘર સૂત્રની આંટી ઉઠેલવા વિષે.

“મેં તો પહેલે પાવટડે પગ મેલ્યો.”—એ રાગ.

- સખી આંટી ઉઠેલો સૂતરની,
કાંતો હચરો વાચા ઉત્તરની, આંટી ઉઠેલો સૂતરની.
થિર રાખીને મન ઠેકાણે, આ આંટી ઉઠેલે આ ટાણે;
ઘરસૂત્ર ચલાવી તે જાણે, આંટી. ૧
- આ આંટિમાં છે ઘુંચ ઘણી, ઉઠેલે તે મારી બેનપણી;
બહુ ભણતર તે! તે આઘ ભણી. આંટી. ૨
- સૈયર એ કામ નથી સહેલું, સાધારણ સમ ભાસે પહેલું;
પણ જાણે જોણે ચલાવેલું. આંટી. ૩
- આગળ જાતાં ઘુંચો આવે, એ તો અતિશે જીવને અકળાવે;
કુવડ નારીને નવ ફાવે. આંટી. ૪
- જો તાંતુ ઘણો કાઠ તાણે, તો તરતજ તૂટે તે ટાણે;
જીદાઈ પડે તે જગ જાણે. આંટી. ૫
- સાંધે તો વચમાં ગાંઠ વળે, પછી તો કાઠ કાળે ન ટળે;
સાંભળતાં ચર ચર ચિત ખળે. આંટી. ૬
- જે સમજણ વગર ગરવ આણે, તે આંટી ઉઠેલી નવ જાણે;
વણુ સમજે તાંતુ ઘણો તાણે. આંટી. ૭
- કાં તો વારે વારે તોડે, કાંતો તરછોડી છેકજ છોડે,
પછી આંટીને તે અવખોડે. આંટી. ૮
- બેસે રોષ ધરી ખડુ રોવાને, જન મળે તમાસો જોવાને,
આવા ન ઉઠે પત ખોવાને. આંટી. ૯
- સમજી તો ધીરજ ધારીને, પૂછે જઈ પ્રવીણ નારીને;
તે વચન કહે વિચારીને. આંટી. ૧૦

એકાદી ઘુંચ દાદી આપે, રુડી રીત ખતાવી સ્થિર સ્થાપે;
 બધિ તો ઘુંચ નવ દાદે આપે. આંટી ૧૧
 પૂરી સમજાવુ પોતાની જોઈએ, ખીજે શું કરી શકે દાઈએ
 નવ અઢળાઈએ ને નવ રોઈએ. આંટી. ૧૨
 જે મનડું રાખે ધિર ઠામે, તે આંટી ઉઢેલી જગ પામે;
 દિધી શીખામણુ દલપતરામે. આંટી. ૧૩

ગરબી ૨૮ મી.

ઘરસૂત્ર રૂપી રાજ વિષે ગરબી.

“ સખી આજ મોહન દીઠાજે ઝેરીએ આવતારે. ” એ રાગ.
 સખી ઘરસૂત્રની શોભા રે, સુરાજ્ય સમાન છે રે;
 તે રાજ્યમાં રુડી રામા રે, પ્રખ્યાત પ્રધાન છે રે. ૧
 રાજ તો રાજ્ય જમાવે રે, નિભે છે પ્રધાનથી રે;
 સાગરમાં નાવ ચાલે છે રે, તે જમ સુકાનથી રે. ૨
 પ્રવીણુ પ્રધાન પમાય રે, પ્રભુની કૃપા થકી રે;
 નકારા પ્રધાનથી તૃપ્તિ રે, ન રહે સુખીઓ નકી રે. ૩
 પ્રજા પાણુ પીડાજ પામે રે, ખેન અણખનાવથી રે;
 રૂઢે થાય રિપુજન રાજ રે, દગો કરે દાવથી રે. ૪
 ખરેખરી ખુબ ખરાખી રે, અંતે એથી ઉપજે રે;
 ઉલયતણી થાય અકીર્તિ રે, તથા લક્ષ્મી તજે રે. ૫
 રુડો સીધો રસ્તો ખતાવે રે, રાજ રાખી રાયને રે;
 પ્રધાન વખાણુ તે પામે રે, તજે નહિ ન્યાયને રે. ૬
 રાજ પણુ કાજ આરંભે રે, પૂછીને પ્રધાનને રે;
 ખંનેની સલાહથી સુધરે રે, પામે મોટા માનને રે. ૭
 જો ખે મત તાણુ જુદા રે, ખરાખી અંતે ખરી રે;
 માટે મન રાખવાં મળતાં રે, મરમ મનમાં ધરી રે. ૮

રુડો રાજ્ય રૂપી તો રથ છે રે, ઘોડા બે નિભાવશે રે;
 હઠે એક ને એક દોડે રે, તે રથ શું ચલાવશે રે. ૯
 ખચિત રથ ખાડામાં નાંખે રે, પોતે દુઃખમાં પડે રે;
 રુડી રીતે રથ તો ચલાવે રે, બેડે બેડું બે બેડે રે. ૧૦
 હરેક પ્રકારે તે હરકત રે, કરે નહીં કાંઈને રે;
 રાજ થાય રથ સજનારો રે, જીવતી રુડી બેઠીને રે. ૧૧
 વિવેકે આ વાત વિચારો રે, તમે તજી ગર્વને રે;
 દિધી ભલી દલપતરામે રે, શિખામણ સર્વને રે. ૧૨

ગરબી રહ મી.

રાધિકાનું રૂપાણું.

“ મા તું પાવાની પટરાણી, ભવાની મા કાળકા રે, લોલ.

સજની તું શામાટે રીસાણી, રાણી રાધિકારે લોલ;
 સજની તારણી નથી તુજતુલ્ય, અઠલમાં અધિકારે લોલ. ૧
 સજની સાંભળ સ્નેહ સહિત, શિખામણ સાર છે રે લોલ;
 સજની જીવતી જનને બેગ, વિવેક વિચાર છે રે લોલ. ૨
 સજની કંથની સાથે કેમ, રહે તું રીસમાં રે લોલ;
 સજની કહું તે ધરજી કાન, કરોધ કરીશમાં રે લોલ. ૩
 સજની સાસરીયાંની સાંથ, વસે શુભ સ્નેહથી રે લોલ.
 સજની સુંદરી જનને સુખ, અધિક તો અહથી રે લોલ. ૪
 સજની કરમે મળીઓ કંથ, ન છોડયો છૂટશે રે લોલ;
 સજની તે સગપણનો તંતુ, ન તોડયો તૂટશે રે લોલ. ૫
 સજની નમ્રપણથી નારી, સુખ સંસારમાં રે લોલ;
 સજની સંપ વિષે શોભાય, નથી શણગારમાં રે લોલ. ૬
 સજની સાસુને દિલ શુદ્ધ, સ્વભાવે સેવીએ રે લોલ;
 સજની માતા સગી સમાન, તો તેને ટેવીએ રે લોલ. ૭

સજની જે દિગ્ગેર કે જોઈ, બહા તે બાધ છે રે લોલ;
 સજની સાસરીયાંની સાથ, કે સાચી સગાઈ છે રે લોલ. ૮
 સજની પીયર પૈસાદાર, કહો શા કામનું રે લોલ;
 સજની ધણીઆપું. ન ધરાય, કે બેય બદામનું રે લોલ. ૯
 સજની સસરાની સંપત્તિ, કે એ તો આપણી રે લોલ;
 સજની એમ ન સમજે આપ, પસ્તાય તે પાપણી રે લોલ. ૧૦
 સજની સસરો સાસુ સર્વ, સગાં સાચાં થયાં રે લોલ;
 સજની જે પીયરનાં જન, એ તો અળગાં રહ્યાં રે લોલ. ૧૧
 સજની અવગુણ એનો એક, ન ઉરમાં આણીએ રે લોલ;
 સજની હરકોઈ જે ગુણ હોય, વિશેષ વખાણીએ રે લોલ. ૧૨
 સજની એ સુખનો ઉપાય, નથી બીજો નહી રે લોલ;
 સજની સ્વારથ તારો સર્વ, બગાડે કાં બધી રે લોલ. ૧૩
 સજની રીઝવીએ રસ રીતે, કંથને કેળવી રે લોલ;
 સજની પૂરણ કરીએ પ્રેમ, કે મનડું મેળવી રે લોલ, ૧૪
 સજની ભાગ્ય થકી ભરથાર, મળ્યો તે માનીએ રે લોલ.
 સજની બુદ્ધિમાં લઈ બોધ, ન પરઠો પાનીએ રે લોલ; ૧૫
 સજની પરણ્યા સાથે પ્રીત, ગણો મનમાં ગળી રે લોલ;
 સજની નખ તો કાખ્યા જાય, કપાય ન આંગળી રે લોલ. ૧૬
 સજની અંબજાનો અવતાર, દીસે જશ દોહલો રે લોલ;
 સજની સાચવવો સંસાર, સદા નથી સોહલો રે લોલ. ૧૭
 સજની પરવશ પડવું પડ, ગરજ રાખો ગળી રે લોલ;
 સજની કડવાં મીઠાં વેણ, સાંખી જઈએ વળી રે લોલ. ૧૮
 સજની અંતરમાં અભિમાન, અવરય ન આણીએ રે લોલ;
 સજની સ્વામી સાથે તંત, અત્યંત ન તાણીએ રે લોલ. ૧૯
 સજની કરે હમેશાં કસેશ, તે હલકી હોય છે રે લોલ;
 સજની મીઠુતણો પણ મરહ, ધણી તે તોય છે રે લોલ. ૨૦

સજની યેપરવાઈના યોલ, ન યળમાં યોલીએ રે લોલ;
 સજની રીસ ચડયાની રીત, બચીત ન યોલીએ રે લોલ. ૨૧
 સજની ધરીએ નહિ નિરધાર, કે આળસ અંગમાં રે લોલ.
 સજની વસીએ જઈને વાસ, સદા સતસંગમાં રે લોલ. ૨૨
 સજની ઘર છોડી પરધેર, ખડું નહિ યેસીએ રે લોલ;
 સજની નિર્લજ નારી પાસ, ન પ્રેમે પ્રેસીએ રે લોલ. ૨૩
 સજની વહેલાં વહાણમાંડી, કે હાંધી હઠીએ રે લોલ;
 સજની કહીએ નહિ કહી કહેણ, કે જીભે જૂઠીએ રે લોલ. ૨૪
 સજની વિધવિધ થાય વખાણ, કે કારજ કીજીએ રે લોલ,
 સજની પીયુના વચન પ્રમાણ, કે પાણી પીજીએ રે લોલ. ૨૫
 સજની તેના મનની મરજ, ધરીયે ધ્યાનમાં રે લોલ;
 સજની કહ્યા વિના પાણુ વેણ, સંમજીએ સનમારે લોલ. ૨૬
 સજની ચોખાં અંગે ચીર, સરસ શોભાવીએ રે લોલ;
 સજની સંપતને અનુસારે, કે ઘર નિભાવીએ રે લોલ. ૨૭
 સજની વિનયથડી વશ થાય, સરવં સંસારમારે લોલ;
 સજની અમૃત વિનય વચન, નહી નરનારમારે લોલ. ૨૮
 સજની કામણ દુમણ મન, જરૂર છે જીહડારે લોલ;
 સજની વળગે જોને વહિમ, રઘુવર રહડારે લોલ. ૨૯
 સજની વહોલપ ભરીયાં વેણ, ભલી વિધ ભાખીએ રે લોલ;
 સજની હસતું મુખ હમેશ, રૂડાં થઈ રાખીએ રે લોલ. ૩૦
 સજની જશ વાધે જગમાંડી, પૂરાં સુખ પામીએ રે લોલ;
 સજની સુત પરિવારસહિત, જગતમાં જમીએ રે લોલ. ૩૧
 સજની વળી વિચરે વિખ્યાતિ, જુગેજુગ મામનીએ રે લોલ;
 સજની શિખામણ છે શુદ્ધ, કે દલપતરામની રે લોલ. ૩૨

ગરબી ૩૦ મી.

ભરથાર વશ કરવાની ગરબી.

“અલખેલી, રે અંખે માત, જોવાને જમ્યે” — એ રાગ.

લલના નહિ થાય લગાર, કામણ મંત્ર કશે;

આ મંત્ર કરે ઉચાર, વશ ભરથાર થશે.

ટેક.

પ્રાણ થકી પિયુષ છો પ્યારા, ન્યારા ન રહો નાથ રે;

સર્વથકી લાગો છો સારા, હું વેચાઉં તમ હાથ. કામણ. ૧

તનમનમાં રહે સાજ તાજ, રાજ દેખું રાજ રે;

જો કદી જાણું કાંઈ કુરાજ, કુખ્યાં દરિયે જહાજ. કામણ. ૨

માતપિતાએ મોટી કરીને, હેતે સોંપ્યો હાથ રે;

સુખ આપો કે દુઃખ આપો તમે, છો મસ્તકના નાથ. કામણ. ૩

ગુણ સાગર ગંધાર છો સ્વામી, હું અવગુણ ભરી આવરે;

પોતાની ગંધી પ્રેમ નિભાવો, ખાંલ શ્રદ્ધાની લાજ. કામણ. ૪

સ્નેહ તમારો જોઈને સ્વામી, જામી મિલકત જમ રે;

પ્રુખ પ્રુશી થઈ ન રહી ખામી, પામી પૂરણ પ્રેમ. કામણ. ૫

ભલું કયું ભગવંતે મારો, સફળ કયોં અવતાર રે;

મહેર કરી મનગમતો આપ્યો, તમ સરખો ભરથાર. કામણ. ૬

સગાં સરવં તમ સારુ તજ્યાં, સૈયર તજ્યાં સંગ રે;

દોસ્તી સંરવની દૂર કરી હું, રાચી તમારે રંગ. કામણ. ૭

આભ જાએ ને નીચે અવની, અંવર નથી આધાર રે;

આશા રાખું એક તમારી, છો સુખના દાતાર. કામણ. ૮

જો સુંદરીને રીઝે સ્વામી, તો શોભે શણુગાર રે;

નહિતો તે શણુગાર સરવં છે, આગતણા અંગાર. કામણ. ૯

દુનિઆમાં નર તમને દેખું, બીજા સરવં કક્ષાર રે;

તુરછ ગણું છું તે સઘળને, હોય અમીર વછર. કામણ. ૧૦

જળજળતું જળ સંગાયે, જોવી પૂરણ પ્રીત રે;

પલક પડે જો દૂર તરફડે, એજ અમારી રીત. કામણ. ૧૧

પાર ન લે પ્રીતિ વરણવતાં, સ્થિર ખેંશી એક ઠામ રે;

રાત દિવસ કવિતા રચનાજો, રચશે દલપતરામ. કામણ. ૧૨

ગરબી ૩૧ મી.

વિજેગ વિષે.

- “ મારું સોનાનું છે ખેડુંરે, છેલ છળીલા છોગાળા ” એ રાગ.
- કહે શામા સુણુ સાહેલી રે, પીઢિ પધાર્યાં પરદેશે; ૧
 મુજને એકલડી મેલી રે, ભર જોખન ખાળે વેષે.
- સાસરીઆમાં સુખ શાનુંરે, વાલમજીના જોગ વિના; ૨
 પીયર ન ગમે પોતાનુંરે, ખનવી ન રહી ખાઠી ખીના.
- રોતાં વીતે છે રજની રે, દિવસે દિલમાં દાઝું છું; ૩
 શું કહીએ આઝું સજની રે, લોકની લાજે લાજું છું.
- સૈયર મારો સંદેશો રે, પોંચાડે કોણુ પ્રીતમને; ૪
 ઉરમાં આવે અંદેશો રે, અવગુણુ ગણી તણ્યાં અમને.
- અલખેલો જો નહિ આવેરે, જીવલડો મારો જાશે; ૫
 સમજણુ દધ કોણુ સમજાવે રે, કંથ હત્યારો કહેવાંશે.
- જગમાં જન સઘળા જાણે રે, દિલમાં એને પુખ દયા; ૬
 તે ટેક તણ આ ટાણે રે, કંથ નમેરા કેમ થયા.
- રૂદયામાં કરુણા રાખી રે, મન મોહન આવે મળવા; ૭
 પરણીને પરવશ નાંખી રે, રસીયો તુરત ગયો રજવા.
- રૂદયામાં સમજી રહીએ રે, વિજેગના દુઃખની વાતો; ૮
 ક્યાં જઈને દુઃખડાં કહીએરે, ઘરધણીએ કીધી ઘાતો.
- મુજને પીઢિ ક્યારે મળશે રે, કંથ વિના સરવે કાચું; ૯
 તનનાં દુઃખ ક્યારે ટળશેરે, સજની તું કેને સાચું.
- જો પંડ વિષે હોય પાંખો રે, ઉડી જઈ મળીને આવું; ૧૦
 એકવાર મેળાવું આંખોરે, લલચાવીને ઘેર લાવું.
- પોપટડા પાંખો વાળા રે, વાલમ પાસે જાવીરા; ૧૧
 રસકસ આપીશ રૂપાળા રે, વળી માણુક મોતી હીરા.
- પાંજરીયું તારું ખ્યારા રે, સરસ ઘડાવીશ સોનાનું; ૧૨
 જ્યાં જીવનજી છે મારા રે, એક વચન કહેજ છાતું.

- અતિ રુદન કરે છે રાધા રે, જીવન વિચર્યા જે દિનથી;
ખાંધી અનજલની ખાધારે, તન દાઝે છે તે દિનથી. ૧૩
- તમવિના રહે ટળવળતીરે, શી રીતે સંતાપ સહે;
બહાસમ પસ્તાશો વળતી રે, ખ્યારીના નહિ પ્રાણુ રહે. ૧૪
- પ્રીતમજી ઘેર પધારોરે, દિલમાં લાવી કંઈક દયા;
વનિતાનો હરખ વધારોરે, બળવંતા શું એતી રહ્યા. ૧૫
- શૂળીનું સંકટ સારું રે, વિભેગનું તેથી વસમું;
હળવે હળવે હણનારુંરે, સંકટ તો તેના ન સમું. ૧૬
- કોઈ પણ પ્રીતમ ખ્યારીનેરે, વિશ્વ વિષે ન વિભેગ મશે;
નવનીધ છતાં નારીને રે, કંથવિના નહિ લહાવ કશે. ૧૭
- પ્રથમથી પ્રીત વધારી રે, સાથ ન રાખી શા માટે;
વળતી મેત્રી વિસારી રે, અંતર દાઝે એ માટે. ૧૮
- હવે ઘણી થઈ ઘેર આલોરે, સમજી છો ઘણું શું કહીએ;
અબળાને ધીરજ આલોરે, રીસ કરી ન હવે રહીએ. ૧૯
- ધીરતા રાખીને થાકીરે, શાણપણે સુખ દુઃખ સહી;
ખનવાની નહિ રહી ખાકીરે, હિંમત હેડામાં ન રહી. ૨૦
- રોધરોધને આંખો રાતીરે, કીધી છે તે કામનીએ;
છણછણ દાંઝે છે છાતીરે, ભજન ધર્યું છે લામનીએ. ૨૧
- તેનું દુઃખ ટાળે તેવીને, જડીબુટ્ટી જગમાં ન જડે;
અતિ અદ્ભુત પીડા એવીરે, નારીને નિત નીત નડે. ૨૨
- એટલું જઈ પિયુની આગળરે, કથન વિચારીને કેન્હ;
વળી લાવ લખાવી કાગળરે, જે જોઇએ તે તું લેજે, ૨૩
- રુડી આ રસની રીતિરે, દલપતરામે કહી દીધી;
પ્રીતમ ખ્યારીની પ્રીતિરે, લાયક બણી દીલ લીધી. ૨૪

ગરબી ડર મી.

મહીના.

- “આધવણ સંદેશો કહેજો રથામને.”—એ રાત્ર.
 કારતક મહીને અળળા કહે છે કંથને,
 હવે શિયાળો આવ્યો સ્વામીનાથ જો;
 હિમાળુ વા બહાયા રે હલકી ટાઢના,
 એ મહીને નવ જમ્યેરે પિયુ પરદેશમાં—એ ટેક. ૧
- માગશર મહીને હોશ ઘણી મનમાંડ રે,
 રસિયા સંગ રમ્યાની મહાજન રાત જો;
 હસીએ ને વસીએ રે હેડે હેતથી,
 પિયુ મેલો પરદેશ જવાની વાતજો. એ મહીને. ૨
- પોષે જે પરણીને પિયુડે પરહરી,
 તે પ્રેમદાનાં પૂરણ મળીયાં પાપ જો;
 સાસરીએ રહીને તે શું સુખ ભોગવે,
 મૈયરમાં નવ ગોઠે મા ને બાપ જો. એ મહીને. ૩
- માહ મહીને નવ કરીએ નાથ મુસાફરી,
 ઘઉં સાટે જમ લાવો ખોરી જર જો;
 જે મળશે તે જમશું મારા બહાલમા,
 જર નહિ જવા હઉં ઘરની બહારજો. એ મહીને. ૪
- ફાગણ તો ફુલ્યો રે ફાલ્યાં ફૂલડાં,
 હસે રમે ને ગોરી હોરી આય જો;
 જે નારીનો નાવલીઓ નાસી ગયો,
 કહો તેણે કેમ નજરે જોયું જાય જો. એ મહીને. ૫
- ચૈતરમાં ચતુરને પંથ ન આલવું,
 જો ઘેર નારી સારી ચતુરમુજણ જો;
 વહાપને વચને રે પિયુને વશ કરે,
 નિરધાર્યું તે પડયું રહે પરિઆણ જો. એ મહીને. ૬

વાવલીઆ જડાયા રે પિયુ વૈગ્રાખના,
 રજ હડે ને માણુક મેલું થાય જો;
 નયડીનું મોતી રે હીરો હારનો,
 કહો પર હાથે કેમ તે ધીરો જાયજો. એ મહીને. ૭
 જોડે તો પરદેશે જાવું દોહલું,
 તાપ તપે ને સા' જોવી છૂ વાયજો;
 કોમળ છે કાયા રે મારા કંધની,
 વણ સીંચ્યાં જોમ ડુલડીઆં ઠરમાયજો. એ મહીને. ૮
 અંખર ઘનછાયો રે માત્ર અપાઠમાં,
 મોર બોલે મેહ વરસે મૂનળધારજો;
 કચરા ને કાદવ રે મચી આ મેદની,
 પંખી માળા ઘણે ઠારોઠાર જો. એ મહીને. ૯
 શ્રાવણનાં વરસે રે તારાં સરવડાં,
 ભર્યાં મરોવર નદીએ નીર ન માયજો;
 ચકવા ને ચકવી પણ જોયાં જોડે,
 ખગલો પણ જોડું તણ નવ જાયજો. એ મહીને. ૧૦
 બાદરનાં ભરજોખનનો ફરી નહોં મળે,
 વણી જાશે જોમ નદીઓ ઠેરાં નીર જો;
 એવા રે દિવસ-એળે નવ કાઢીએ,
 વાત વિચારી જુઓ નણુંદના વીરજો. એ મહીને. ૧૧
 આસોના દિવસ તો અતિ રણિઆમણા,
 ખાલું પીલું રમવા નવણાં ખેલ જો,
 લેજાં એમી હરખે રમીએ મોજોડે,
 રંજે રમતાં ઉપજે રમનો રેલજો. એ મહીને. ૧૨
 માત્ર અધિકમાં અધિકપણે શું કીજીએ,
 રહો જોડીને નેણ સંખાથે નેણ જો;
 જોમ ન છૂટે ડૂટો કાચ બિચારનો,
 દહપતના સ્વામી છા જણ પ્રવોણજો. એ મહીને. ૧૩

ગરબી ઉડે મી.

ભણેલી પુત્રીના હૃદય વિષે.

“આજ મને આનંદ વધ્યો અતિ ઘણો મા.”—એ રાગ.

પુત્રી કહે મા પાસ, હાસ કરી હેતે મા;
અતિ સોખ્યો અલ્યાસ, આશ પુરી એ તે મા. ૧

ભણી ભણુતર ભલી ભાત, વાત વિવિધ વાંચી મા,
પૂરણુ થૈ પ્રખ્યાત, સાચ સુખે સાચી મા. ૨

હીલમાં લઈ ઉપદેશ, ખેશ ઉજ્જેશ થયો મા;
હૈડે હરખ હમેશ, લેશ કલેશ ગયો મા. ૩

ધન ધન આ અવતાર, સાર લીધો સાચો મા;
ધૃતરનો આહાર,^૧ ચાર ઘણી વાંચ્યો મા. ૪

જ્ઞાન પદારથ પાન, કાન વડે કીધું મા;
લૈ વિદ્યાનું દાન, માન મહા લીધું મા. ૫

ન મળ્યો કપડો ઠેશ, ખેશ ભૂગોળ ભણી મા;
વળી થૈ વાત વિશેષ, દેશ સમગ્ર ગણા મા. ૬

પાઠવિધી પરસીધ, સીધ કરી સારી મા;
આઠ સીધ નવનીધ, હીધ દયા તારી મા. ૭

ગણુતાં શીખી ગણિત, ગીત શબ્દ સાખી મા;
ચિત્ર ભરત દૈ ચિત, રીત શીખી રાખી મા. ૮

દેખી અદભુત દાવ, પાવ પ્રથમ દીધો મા;
ભણી ગણી ધરી ભાવ, ભાવ ભણે લીધો મા. ૯

ભટકે પણ નહિ ભાગ, લાગ જડે જનો મા,
ઉડે અરથ અથાગ, તાગ, લીધો તેનો મા.

૧. આહાર નહિ પણ ધૃતર ક્ષેત્રે જે તે વિષે વાંચ્યું.

- પછી ખીજ પરચુરણ, ગુણ લીધા ધારી મા; ૧૧
- એ આટામાં હુણ, સુણ માતા મારી મા. ૧૧
- પૂરો શૂરો રજપૂત, ભૂત થકી લાગે મા; ૧૨
- મન મારું મજબૂત, તુત ગણી ત્યાગે મા. ૧૨
- હિમ્મત ધરું હજર, ખાર જઈ ખેસી મા; ૧૩
- ભમણાનો શો ભાર, પાર શકે પેસી મા. ૧૩
- કિધો વહેમનો હોમ, રોમ નથી ખીતી મા; ૧૪
- વાર ગણાયો ભોમ, સોમ ગયો વીતી મા. ૧૪
- મેં આભે ભરી ખાથ, સાથ વિના સાથે મા; ૧૫
- દયા કરી દીનાનાથ, હાથ ગ્રહી હાથે મા. ૧૫
- એ પ્રભુનો જે પાડ, ખાડ ખણી દાટે મા; ૧૬
- તે જન મોટા તાડ, ઝાડ સુકા સાટે મા. ૧૬
- વિઘા કળા વિહીન, ચીન ચડી જશે મા; ૧૭
- પણ તે પર આધીન, દીન થઈ જશે મા. ૧૭
- નહિ વિઘા નવટાંક, રાંક જીવે જવા મા; ૧૮
- વળતી કાઢે વાંક, આંક કરમ એવા મા. ૧૮
- ફાવે એવી ફાજ, હોજ લય્યા પાણી મા; ૧૯
- જો નહિ જાણે ચોજ,^૧ રોજ ભણી રાણી મા. ૧૯
- તો તેનો અવતાર, છાર પડી છુટયો મા; ૨૦
- કહે કવિ ધિક્કાર, તારા નશીબ તૂટયો મા. ૨૦
- હું હોયે કદિ હીર, ચીર નહી ચાહતી મા; ૨૧
- નહિ પામી કદિ નીર, ખીર કદી ખાતી મા. ૨૧
- ઘડયા કનકના ઘાટ, કાટ ચડતા કીધા મા; ૨૨
- મેં ભણવાને માટ, ડાટ વળણ દીધા મા. ૨૨
- ચાતુરતા હીર ચીર, ધીરજ જળ ધોયું મા; ૨૩
- શાભે તેથી શરીર, જીરણ નવ જોયું મા. ૨૩

હરિગુણ હાર હજાર, આર નહીં બાસે મા;	
સદગુણના શણુગાર, પાર વિના પાસે મા;	૨૪
કરતી પર ઉપકાર, આર તજ ખોટો મા;	
પુસ્તક પદી અપાર, સાર મળ્યો મોટો મા.	૨૬
અરધું જમી અનાજ, કાજ લીધું સાચી મા;	
લોક વિષે તો લાજ, આજ અધિક વાધી મા.	૨૭
ગણ્યા ભક્ષા સુખ ભોગ, રોગ ગણે રોગી મા;	
એમ કીધો ઉઘોગ, જોગ જપે જોગી મા.	૨૭
સરસ નરસ કદિ-શાક, પાક નહિ ગણતી મા;	
હતી ન કોઇની હાક, થાક ભુલી ભણતી મા.	૨૮
કાયા સુકી કાઠ, કાઠ જતે થેતી મા;	
પણ નહિ પાડ્યો પાઠ, આઠ વરસ ગેતી મા.	૨૯
આગળ તો ઉદમાત, રાત દિવસ કરતી મા;	
પોઢી ઉઠી પ્રભાત, સાત સદન કરતી મા.	૩૦
પણ મારાં માખાપ, આપ અમૂલ્ય થયાં મા;	
ટાળ્યા સહુ સંતાપ, પાપ પતાળ ગયાં મા.	૩૧
જ તું કથન કહીશ, શિશ ધરી સાંપું મા;	
મનમાં ગુણ માનીશ, રીશ નહીં રાખું મા.	૩૨
નવજુગ રહેશે નામ, દામ વિના દીધે મા;	
મળશે નિરમળ ધામ, કામ સરસ કીધે મા.	૩૩
લહિ લહિ પેન સિલેટ, પેટતણી પાસે મા;	
ખહુ ખહુ ચિતરું ખેટ, લિધી શીખ બાસે મા.	૩૪
માર્ગુ ખુરશી મેજ, એજ ઇચ્છા આણું મા;	
આપું વાળી અવેજ, તેજ હું હઠ તાણું મા.	૩૫
વળી વેઠે જેમ વેઠ, શેઠ તણા અનુચર મા;	
શું શ્રીશૃણુ શું જેઠ, ઠેઠ નિશાં અવસર મા.	૩૬

બેડી કથીને દેડ, દેડ રહી ખાટી મા;	
છાંડી નહી છંછેડ, બેડ ખરી પાટી મા.	૩૭
નીચાં રાખી નેણ, દેણ મુછું ઠાને મા,	
વળી વાંચું મુખ દેણ, વેણ પછી પાને મા.	૩૮
સીધ દરવા સદેત, ^૧ હેત સહિત હળતી મા;	
રહે શરીર સચેત, વેત ઠરું વળતી મા.	૩૯
કોટી પ્રકારે દેદ, બેદ વિના ખમતી મા;	
વિંમ્ર ભણે જમ વેદ, ભેદ લેવા ભમતી મા.	૪૦
તપસી તપમાં જમ, તેમ દરાવ ઠયો મા;	
પૂરો આણી ગ્રેમ, એમ અધ્યાત્મ ઠયો મા.	૪૧
ચુકથી ચેરાચેર, ફેર ફરક જોતી મા;	
મુઠાતું લોહી ચેર, ઘેર ઘાણું રાતી મા.	૪૨
કુંવરીઓ દેટલીક, ખોઠ નહી ગણતી મા;	
આળસ આણી અધીક, કીક નહી ભણતી મા.	૪૩
હસતી હુઠા હુઠે, બૂઠ લાહી ભોહી મા;	
ઠાણું વલોવી ચુંદ, ચૂદ ઠરે ચોખી મા.	૪૪
ભણવાની નહિ ભૂખ, મુખ ગયો ગાતી મા;	
તે દેખી થઈ દુઃખ, શાંતિ જાતી મા.	૪૫
છઘડી લેવા છૂટ, ફેટ કરી મસ્તી મા;	
હું તો અરથ અખૂટ, લૂટ લાઈ ભરતી મા.	૪૬
હોય ખરા જે હંસ, વંશ વિષે વળગ્યા મા;	
નીર ખીર નિઃસંશ, અંશ કરે અળગા મા.	૪૭
સાચ વિષે ભેઠ જાદ, પૂઠ ઠરું પેટેલી મા;	
રૂઠ ગમે તો પૂઠ, મૂઠ નહી મેલી મા.	૪૮

કરતું, કરતું ફેલ, ખેલ તણું ખાતું મા;	
રમતતણી રસ રેલ, તેલ ગણ્યું તાતું મા.	૪૯
શીરો સુવાળી શેવ, દેવ ચળે ભાળી મા;	
તે ખાવાં તતખેવ, દેવ દિધી ટાળી મા.	૫૦
ચોરે ચોટે ચોક, લોક મળે કાલા મા;	
દેખી હલાવે ડોક, ચોક વચે ઠાલા મા.	૫૧
શોધે નહિ સુગંધ, અંધ ઘણા એવા મા;	
ખોલે પણ નિરખંધ, ધંધ ધરે તેવા મા.	૫૨
જુદ્ધ વિષે જૈ જોધ, જોધ કરે ખળથી મા;	
શત્રુ તણો કરી શોધ, કોધ કરે કળથી મા.	૫૩
ગોપ કરી એમ કોપ, તોપ ભરી તંગે મા;	
તો જશનો ભરી ટોપ, જોપ લીધો અંગે મા.	૫૪
જો ભણી હું નહિ હોત, જોત નજર જાળી મા;	
ખેલ ખરેખરી જોત, જોત લેત માગી મા.	૫૫
જડથી ન કરું જુદ્ધ યુધ ઘણી આણું મા;	
ઉજળું એટલું દૂધ, શુદ્ધ સરવ જાણું મા.	૫૬
ભમતા દેખું ભૂપ, રૂપ રંગે રડા મા;	
ચેતી ચાલું ચૂપ, રૂપ ગણી કુંડા મા.	૫૭
કરવા ફેલ ફિતૂર, ઉર ધરણ કરતી મા;	
પાપ તણું ગણી પૂર, દૂર થંકી ડરતી મા.	
ઉપજે સંકટ શૂળ, ધૂળ તહાં ધરતી મા;	
છળતું છેદી મૂળ, ફૂળ ઉજવળ કરતી મા.	
આગ્યાં વિધન અનેક, ટેક નહિ તૂટી મા;	
પ્રથમ પ્રીતિ એક, છેક નહી છુટી મા.	

કરતી ખૂરા કાડ, જોડ નહી ખાતી મા,	
હગ્યા નસીબના છોડ, જોડ મળી જતી મા.	૬૧
પામી પરમ પવિત્ર, મિત્ર સરસ સ્વામી મા;	
વિઘાવંત વિચિત્ર, ચિત્રકળા જામી મા.	૬૨
કરી કરુણા કરતાર, પાર નહિ પુણ્યે મા;	
લહી હચાર લગાર, વાર રહી મુન્યે મા.	૬૩
જડ બુદ્ધિ મરી જાય, ગાય પટે પ્યારું મા;	
રીઝે જગતનો રાય, થાય સર્વ સારું મા.	૬૪
ગાય ખજાવી ગાલ, ચાલ કુંડી ચાલે મા;	
નહિ થાશે તે ન્યાલ, સાલ થઇ સાલે મા.	૬૫
ગુણ લે ગરબો આમ, ગામ વચ્ચે ગાશે મા;	
રાજી રહેશે રામ, કામ સંકળ થાશે મા.	૬૬
સંવત શ્રુતિ શશિ નાગ, “ જગલાગજોક્તા ” મા;	
પક્ષ અશાડો પ્રાગ, રાગ તિથી ત્રોક્તા મા.	૬૭
વસીને અમદાવાદ, સ્વાદ રચ્યો સારો મા;	
નહિ અવગુણ એકાદ, યાદ કરે યારો મા.	૬૮
બુદ્ધિવર્ધક પાસ, દાસપણે કીધો મા;	
કરવા પ્રગટ પ્રકાશ, આશ દઇ લીધો મા.	૬૯
વાસ પ્રથમ વઢવાણ, જાણ ઘણા જામાં મા;	
રાજસિંહ મહારાજ, આણ ફરે ફરતી મા.	૭૦
નાગર પામ્યા નામ, કામ કેવિ સવિતા મા;	
રહી ત્યાં દલપતરામ, કામ કરે કવિતા મા.	૭૧
અંતર ગ્રેરક ઇશ, રીશ નહિ રાખો મા;	
જયજય શ્રીજગદિશ, વિશ વખત ભાખો મા.	૭૨

- પોપટનું ટાંગીએ ત્યાં પાંજરૂં રૂપાણું,
 મીઠા બોલે મોર ને ચઠાર રે; આંગણુની આગે.
 ભલીભલી ભાતના ભણેલ પંખી ભાણું,
 ચતુરનાચિત્તતણું ચોર રે; આંગણુની આગે. ૭
- રહે આસપાસ ગુલખાસ ટુલ ટુલી,
 શોભે સારી ચાંદની સમાન રે; આંગણુની આગે.
 ભમરા ભમે તે ભાળી ભાન જૈએ ભૂલી,
 ગાય જમ ગુણીજન ગાન રે; આંગણુની આગે. ૮
- મેંદી તણી વાડ અડને ઠરાવી મેલો,
 બેઠઠ ધરી ઠેરાખંધ રે; આંગણુની આગે.
 ફાવતા ટુવારા પાસ ખાંતે વસી બેલો,
 અંતરમાં ઉપજે આનંદ રે; આંગણુની આગે. ૯
- મોટા મોટા મિત્ર મળી મંડળી મચાવો,
 હું રમું સાહેલીઓ સાથ રે; આંગણુની આગે.
 રુડી રુડી રમે ભરી વારતા રચાવો,
 નેણું ભરી નીરખું હું નાથ રે, આંગણુની આગે. ૧૦
- વાળી વાળી દીસે રુડી આંગણે દિવાળી,
 ભાળી ભાળી માનું મોટાં ભાગ્ય રે; આંગણુની આગે.
 આંગણુમાં મેલું રુડા દીવડા ઉજળી,
 જીવ ખુશી યાય જોઈ જાય રે; આંગણુની આગે. ૧૧
- લાખ લાખ ધન ઉપકાર ઉર લાવી,
 નિત નિત જપશું નામ રે; આંગણુની આગે.
 બેશ બેશ ગીત બેજ ખાગનાં ખનાવી,
 દેશે રુડા દક્ષપત્રામરે; આંગણુની આગે. ૧૨

ગરબી ૩૬ મી.

શેરના સ્વપ્નાની ગરબીઓ.

“ ઓ અરદેશર ! તારોરે ડંકારે સુરત શહેરમાં. ”—એ રાગ.

ઓ સમજેરો રે, શેરતણા વેપારનું સ્વપનું સાંભળો;
સુણી સમજને, ભવતારણ ભગવતની ભગતીમાં ભળો. ટેક.
ધસ્વીસન અદારસે થાતાં, વળી તે ઉપર ત્રેસઠ જતાં;

ખડુ મનુષ્ય થયાં ધનથી માતાં, ઓ સમજેરો રે. ૧

જ્યાં અમેરિકામાં જુદા જાગ્યો, ત્યાંના રૂનો ધંધો લાગ્યો;
આપણે લાંબ ઘણો લાગ્યો, ઓ સમજેરો રે. ૨

તે નાણું ધંધે ક્યાં ધરવું, વેપાર વિષે કેમ વાપરવું;
સૂને નહિ જે આ શું કરવું, ઓ સમજેરો રે. ૩

પછી સરખે ભાગે શેર કર્યા, લોળા થઈ સૌએ ભાગ ભર્યા;
હિકમતથી લાખો દામ હર્યા, ઓ સમજેરો રે. ૪

કોઈ નાણાવર્ડુ કરવા લાગ્યા, કોઈ જમીન લેવાને જાગ્યા;
કોઈ તમામ ધંધો કરી તાગ્યા, ઓ સમજેરો રે. ૫

પછી ઉઘમ તો પકડાયા આડા, ખાડીના પૂરાગ્યા ખાડા;
જર જોઈને ખુબ થયા જાડા, ઓ સમજેરો રે. ૬

થઈ અનેક કંપનીઓ એવી, જુગતી દીસે જોવા જેવી;
દિઠી ઉભરાતી લક્ષ્મી દેવી, ઓ સમજેરો રે. ૭

લોકો દોડે શેરો લેવા, જન સૌ ખનિયા ગાંડા જેવા;
કોઈ પુછે નહિ ધણી છે કેવા, ઓ સમજેરો રે. ૮

ઉપરિયોએ ધાર્યું એવું, લોકોનું ધન લુંટી લેવું;
પછી કંઈ તરકટ જોવા જેવું, ઓ સમજેરો રે. ૯

૧. ઈ સ ૧૮૬૫ માં શેર બહેગમજ ફાદુતજીની કંપનીએ રૂ. ૫૦) ના ઇનામની જાહેર ખબર છાપી હતી, તેથી આ ગરબીએ રચીને ઇનામ બીધું હતું.

જે જે કંપની જેણે કહાડી, અતિ ભાવ ચલાવ્યા છપાડો;
લોકોને લાલચ દેખાડી, એ સમજેરો રે. ૧૦

એમ કંઈક મેળવી ખહું માયા, જેમ લોકો લલચાયા;
કહું કાણુ દિવાના, કાણુ ડાહ્યા, એ સમજેરો રે. ૧૧

રોકડ ભરતી શેરો લીધાં, ગાંઠિથી ગરથ ગણી દીધાં;
પછી શેર તણા સદા કીધાં, એ સમજેરો રે. ૧૨

પાંસઠની સાથે પરિભ્રામે, દગ ધંધો તે હામોહામો;
દીઠો નજરે દસપતરામે, એ સમજેરો રે. ૧૩

ગરબી ૩૭ મી.

“ કાનુડે કામણુ કીધલાં એ ખડેની, પેલે કાનુડે કામણુ
કીધલાં. ”—એ રામ.

જાગિયો વાયદો જીલાધનો રે, જીએ જાગિયો વાયદો જીલાધનો;
થાંભલો એજ હજાધનો રે. જીએ. ટેક.

લાલનાં તો લાખે લેખાં લખાણાં, વધી ગયો ગર્વ વડાધનો રે. ૧

સોનાં લાવીને ઘેર સોની ખેસાર્યાં, ચુડો ખનાવ્યો ખેડેન ખાધનો રે. ૨

ખળી રાખી અને ખાગમાં ખંગલો, સારો કરાવ્યો સફાધનો રે. ૩

વાદે કરીને વળી વેગે વધાર્યો, સારો પગાર સિપાધનો રે. જીએ. ૪

અડતો દહાડો ગણ્યો પોતે પોતાનો, પડતો ગણ્યો પિતરાધનો રે. ૫

રૂપધયા ખરચીને રાંડો નચાવી, મનમાં મદ મૂરખાધનો રે. ૬

ખામુદિ આણિએ ને કિધિ હજાણીએ, મેળવ્યો સ્વાદ મિઠાધનો રે ૭

દયા તજીને ખુબ ઘોડા દોડાવ્યા, કિધો આચાર કસાધનો રે. ૮

ન્યાય થયા એવું નહીં વિચારી, લાહાવો લીધો લુચ્યાધનો રે. ૯

પુછ્યને મારગે એક પણુ પેસો, કેમ જાય કૂડી કમાધનો રે. ૧૦

સંપ હોય તો વળી સારો શોભાવે, ભલકો ભાઈ ભોજાધનો રે. ૧૧

દસપતરામે નજરે દીઠો, વડી ગયો વારો નવાધનો રે. જીએ. ૧૨

ગરબી ૩૮ મી.

(રાગ ઉપર પ્રમાણે.)

સૌ જય શેરખજરમાં રે; જન સૌ જય.
 વાત વસી એજ વિચારમાં રે; જન સૌ જય શેરખજરમાં. ટેક.
 નોકરીઆતે નોકરી છોડવા, કિધા રિપોર્ટ સરકારમાં રે; જન સૌ.
 મેહેતાજીએ મેલી નિશાળો, વળગ્યા એ વેપારમાં રે; જન સૌ.
 હોંગ્રથી જધને નાણાં હજારનો, લાભ લેવાર લગારમાં રે; જન સૌ.
 ધમધાકારથી શેરનો ધંધો, ઉછળ્યો વરણુ અંદારમાં રે; જન સૌ.
 મોચી ઘાંચી ને માળી હાળીમાં, સાળતી સૌ સૂતારમાં રે; જન સૌ.
 ગાંધી ગાંઠે શેર ખાંધીને રાખે, વસાણું ન ભરે વખારમાં રે; જન સૌ.
 જેમ તેમ કરીને નાણું જમાવતું, સમજ્યા એટલું સોરમાં રે; જન સૌ.
 પોતાના કામનો કથો વિચારપણુ, ન રહ્યો કોઇ નરનારમાં રે; જન સૌ.
 ખેંકવાળા શેર સાટે ખડુ ધન, આપવા લાગ્યા ઉધારમાં રે; જન સૌ.
 ચાલતાને જોઈ જોધને ચાલે, જેમ લશ્કરની લા'રમાં રે; જન સૌ.
 કરજ કરી એવો ધંધો કરતાં, પોહોંચ્યા હજારી પારમાં રે; જન સૌ.
 દલપતરામ કહે એવું દેખી, કોપ ઉપજ્યો કરતારમાં રે. જન સૌ.

ગરબી ૩૯ મી.

“કઠણુ થયા રે માધવ મથુરાં જઇ, કાગળ ન લખીયો
 કડકોરે.”—એરાગ.

લાભ મળ્યો તેથી થઇ લોભી, શેર લાગ્યા સંઘરવા રે;
 ગળપણુ જાણી કણિકની ગોળી, મછ ગળે જેમ મરવા રે.
 લાભ મળ્યો તેથી થઇ. ટેક.
 આપની દોલત દસ વિસ લાખની, તેના તો શેર લીધા રે;
 અધિક વળી કરજે ઉપાડી, દસ્તાવેજ લખી લીધા રે; લા. ૧
 ઘરધણિયાણી-કેરું ઘરેણું, વેચી શેર વસાવ્યા રે;
 સર્જાં સખંધીનાં વળી નાણાં, લખી આપી ખત લાગ્યા રે; લા. ૨

પ્રામેસરી નાટા પણ વેચી, લોભે શેરે લેવા રે;
 શેર વળી ખેઠામાં સોંપી, દામ-હિપાડયા દેવા રે. લા. ૩
 સરભર ભાવે શેર મળેલા, તેથી તૃપત નથી થાતા રે;
 પંદરગણું પ્રિમિયમ પણ આપી, વળી લીધા વેચાતારે. લા. ૪
 જમાન આપી જર હિપાડયા, મિત્રોને માંહિ મૂક્યા રે;
 ધમધાકારે શેરનો ધંધો, ચલાવતાં નહિ શુક્યા રે. લા. ૫.
 આઈઓ પણ દિવાની ખનીઓ, લોભને ખ્યાલો પીધો રે;
 વસ્ર ઘરેણાં વાસણ વેચી, શેરનો સોદો કીધો રે. લા. ૬
 ગરીબ તવંજર સો ગુંથાયા, માયા મોટી મળવા રે;
 રાત દિવસ એ એકજ રસ્તે, રસથી લાગ્યા રળવારે. લા. ૭
 શેર સંઘરજે શેર સંઘરજે, શેરથી વેળા વળશે રે;
 વળી આવી રળવાની વેળા, મનખામાં ક્યાં મળશે રે. લા. ૮
 દલાલ દોડા દોડશે કરતા, દસે દિશાએ દેખું રે;
 ઉચ્છ્વસપાત્ર થાય અતિશે, લાસનું ન મળે લેખું રે. લા. ૯
 શેરખજારની શોભા શી કહું, જાણેમોટો મેળો રે;
 નાણું તો જમ નીર ભરેલો, વહી જતો હોય બહેળો રે. લા. ૧૦
 લાખની મૂડી નહિ લેખામાં, કોડે લેખાં કીધાં રે;
 હાંશે તખતા જમરખ હાંડી, લાભ દઈને લીધાં રે. લા. ૧૧
 કંઈક પુરુષ તો અચરજ પામે, નિકળ્યું ક્યાંથી નાણું રે;
 દલપતરામ કહે દુનિયાની, અંદરથી ઉભરાણું રે. લા. ૧૨

ગરબી ૪૦ મી.

“અલખેલી રે અંખે માત, જીવાને જઈએ.”—એ રાગ.

જો સજની જોને આજ, શેરે શું કીધું;

લોકોની લીધી લાજ, દુઃખ મોટું લીધું.

ટેક.

પડવા લાગ્યો ભાવ પ્રથમથી, રૂનો જાગ્યો રોળ રે;

શેર તણો તો સરતાં સરતાં, ખેડો નૈ ધરખોળ. શેરે. ૧

ચડવાની આશા રહી ચિતમાં, કાઢી શક્યા નહિ કોઇરે;
 પુંજમાં પણ પૈસો ન રહ્યો, જન ગભરાયા જોઈ. શેરે. ૨
 ટેક જણે તો બદલા કીધા, તાજ લઈ તૈયાર રે;
 મનમાં માને મેં કીધો છે, વિચારીને વેપાર. શેરે. ૩
 કોડપતિ નોકર થયા, શી ગરીબની ગુંજાય રે;
 ચોથે ભાગે ચુકવી દેવા, પૈસો ન મળે પાસ. શેરે. ૪
 શરમ ઘણી પણ શું કરવું, તે કિપાય ન મળે એકરે;
 ફૂડકપટ પછી કરવા લાગ્યા, છાંડી લજ્જા છેક. શેરે. ૫
 ઉપરિઓએ આપ-સ્પર્શ, શિર લીધેલા શેર રે;
 એ પણ કંપનીને ઓઢાડ્યા, કીધો અકરાકેર. શેરે. ૬
 સત્ય તજ્યું સારા લોકોએ, મજબુત વાળી મૂઠીરે;
 જ્યાં જોઈએ ત્યાં નજરે આવે, જૂઠ જૂઠ ને જૂઠ. શેરે. ૭
 નાણાવટિના નામિયા જે, ગુમાસ્તાઓ ગણાય રે;
 શેકની તેણે સીલિકઃ-હામી, એવા અધરમ થાય. શેરે. ૮
 શેર તણા પઃશેર થયા ને, કોઈ તો થયા નકામ રે;
 રોકડમાં પડી રહી રસિદો, દિસે નહિ કાંઈ-દામ. શેરે. ૯
 લખેશરિ-લા' લેવા ચાલે, પેદિ તૂટે પ્રખ્યાત રે;
 કોડપતિ દેવાળાં કાઢે, કેની કહીએ વાત. શેરે. ૧૦
 રાંડીરાંડો રોવા લાગી, રોવા લાગ્યા રાંક રે;
 જતું રહ્યું જીવનનું નાણું, અરે કરમના આંક. શેરે. ૧૧
 ખાપનું દુઃખ ખેટો ન મટાડે, ખેટાનું દુઃખ ખાપ રે;
 દલપતરામ કહે-દુનિયામાં, સકિને દિલ સંતાપ. શેરે. ૧૨

ગરબી ૪૧ મી.

“મા પાવા તે ગદ્યથી કિતર્યા, મા કાંજી રે.”—એ રાગ.

એરે કીધો સંહાર સંધર, શું કરિયે;
 બહુ લોક થયા લાચાર, ધીરજ કેમ ધરિયે.

લેણું નવ આપે લોક, સઘયર શું કરિયે; થઈ દીન હલાવે ડોક. ધી. ૨
 માગે તે મૂકે કેમ, સઘયર શું કરિયે; વળી અડચણ આવી એમ. ધી. ૩
 શેરે તો લુટયાં શેહેર, સઘયર શું કરિયે; કાંઈ કીધો કાળો કેર. ધી. ૪
 દુનિયાંને વાળ્યો ડાટ, સઘયર; અતિ ઉપજાવ્યા ઉચાટ. ધી. ૫
 નર કંઈક થયા નાદાર, સઘયર; વળી ખંધ પડ્યો વેપાર. ધી. ૬
 ઉપજી ઉર માંહિ અધીર, સઘયર; કંઈ નરનાં ઉતર્યા નીર. ધી. ૭
 અહુએ ખોયાં ઘરખાર, સઘયર; એકે ન રહ્યો આધાર, ધીરજ. ૮
 કંઈ ગયા તજીને ગામ, સઘયર; દેવાને ન મળ્યા દામ. ધીરજ. ૯
 કંઈ ઉદર ભરે નહીં અન, સઘયર; કંઈ મરવા ઇચ્છે મન. ધી. ૧૦
 કંઈ દેખાડે નહીં મુખ, સઘયર; કંઈ દિલમાં પામ્યા દુઃખ. ધી. ૧૧
 અણુઘટતું દેખી આમ, સઘયર; દિલગિર છે દલપતરામ. ધી. ૧૨

ગરબી ૪૨ મી.

“અચકો મચકો કારેલી” — એ રાગ.

પછી ચાહન ફરિયાદો ચાલી
 કંઈને એવ્યા કર આલી રાજ, સુણો કજ્જતી કિનાનની. ૧
 કંઈ હિસાબ સોંપ્યા કારટમાં, ખામી ન દિસે ખટપટમાં, રાજ. સુ. ૨
 ઉપરિઓએ જાંધાં કિધાં, લખી નામે નાણાં લીધાં રાજ. સુ. ૩
 પછી લખી વાળ્યાં પોલે પાને, લોકોનાં મન કેમ માને રાજ. ૪
 ફરી કાંઈએ તો પાનાં ફાડ્યાં, ચિતરી ખીજાં ચોટાડ્યાં રાજ. ૫
 જણશે માંડી રકમો જૂઠી, એમ આજ મુલકમાં ઉઠી રાજ. સુ. ૬
 નહિ નહિ એ તો તરકટ નાહાતું, કહો છોક રહે કેમ છાતું રાજ. ૭
 જે શેઠ ગણાતા બહુ સાચા, કહેવાણા કથને કાચા રાજ. સુ. ૮
 ફિણના પરપોટા જેમ કુટે, તેમ કંપનિયો નિત્ય તુટે રાજ. ૯
 વઠિલોને રળવાનો વારો, તે સમે મળ્યો બહુ સારો રાજ. ૧૦
 લુચા જનને આપી લાંચો, આલવવા દુખની આંચો રાજ. સુ. ૧૧
 કંઈ પકડાયા કામો કામે, દિઠા નજરે દલપતરામે રાજ. સુ. ૧૨

ગરબી ૪૩ મી.

ધૈર્ય પ્રાર્થના.

ઓ ધૈર્ય અરણ્ય હર ધારો,
 દુનિયાનાં દુઃખ નિવારો રાજ, દયા કરો હવે દીનખંધુ. ૧
 સારા જન સંકટમાં પડ્યા, નરસાના છાંટા નડ્યા રાજ. દયા. ૨
 જે પરોપકારી છે પૂરા, એ પણ રહ્યાં નથી અધુરા રાજ. ૩
 જે થંભ અડગ ડગશે જ્યારે, જગે રહેશે શા આધારે રાજ. ૪
 જે મટી જશે મોટાં નામો, કાણુ કરશે સારાં કામો રાજ. દયા. ૫
 શુભ સંપ વસો સઘળા જનમાં, વિશ્વાસ વસાવો મનમાં રાજ. ૬
 જન પામે છે પીડા પાકી, ખનવાની ન રહી પાકી રાજ. દયા. ૭
 આ સંકટ તો નથી સંખાતું, નજરે જોયું નથી જતું રાજ. ૮
 ઓ ધૈર્ય છાં તમે ધનસાકી, મહારાજ કરો હવે માકી રાજ. ૯
 પામ્યા છે સૌ શિક્ષા પૂરી, આ જોતાં નથી અધુરી રાજ. ૧૦
 ફરીથી મનમાં કોઈ નહિ ફૂલે, ભવમાં આ દુઃખ નહિ ભૂલે રાજ. ૧૧
 સુખ પામે સૌ ગામે ગામે, દિધી આશિષ દલપતરામે રાજ. ૧૨

ગરબી ૪૪ મી.

“આવળ રે સંદેશોડો, દહેજે મથુરા મોઝાર.” એ રાગ.
 શેર ખજારે આ શું કર્યું, વાળ્યો દુનિયાનો ડાટ;
 લાજ લીધી લાખો લોકની, ઉપજળ્યા ઉચાટ. શેરખજારે, ૧
 પ્રથમ તો પૈસા પમાડીયા, લલચાવિયા લોક;
 મુડી વગર કીધાં માનવી, કાંકાં મારતા કોક. શેરખજારે. ૨
 ખાગમાં ખહુ સારો શોભતો, જોવો કુલનો કાલ;
 જોવો તમાસો બદ્દતણો, તેવો થઈ ગયો તાલ. શેરખજારે. ૩
 મુખધની મોટી સાહેબી, સુખ સ્વરગ સમાન;
 દિલગિરિવાળી દેખાય છે, જવું મોટું મગાણુ. શેરખજારે. ૪

નૂર ગયું નર નારીનું, મુખ ઝાંખાં જણાય;
 શત્રુને લશ્કરે હુંટિયાં, એવા ડોળ દેખાય. શેરખજરે. ૫
 કંધકે વાસણુ ઘર વેચિયાં, વેચ્યા ખંગલા ખાગ;
 કોઇજ કરજ દરિયે પડયાં, તેનો ન જણાય તાગ. શેરખજરે. ૬
 ભલારે ભલાને ભુલાવિયા, ભૂલ્યા ડાહ્યા દિવાન;
 હાણુ અને હસવું થયું, ખોઈ શુદ્ધ ને સાન. શેરખજરે. ૭
 કશી ચતુરાઈ ચાલે નહીં, દિસે દૈવનો કોપ;
 કયાંથી આવ્યું નાણું કયાં ગયું, એમ થયું'રે અલોપ. શેર. ૮
 એક સંકટ આ જીગારનું, ખીજે રૂ તણો રોળ;
 ત્રીજું કોગળિયું તુટી પડ્યું, ધરા થઇ ધરખોળ. શેરખજરે. ૯
 સ્વપ્ને જે સમૃદ્ધિ સાંપડી, ગઈ સ્વપ્નની સાથ;
 અંગે પીડા ઉલટી વધી, વાગ્યા છાતીએ હાથ. શેરખજરે. ૧૦
 કંધકે રામા મેલી રખડતી, મેલ્યાં રખડતાં ખાળ;
 નાસી છુટ્યા નર એકલા, આવ્યો કઠણુ આ કાળ. શેર. ૧૧
 કોડપતિ હતા કંધક તે, થયા કોડીના આજ;
 અતિશે વધારેલી આળસ, તેની હુંટાણી લાજ. શેરખજરે. ૧૨
 જ્યારે જવા ખેડી લક્ષ્મી, જીએ દૈવનો ખેલ;
 દરિએ પુરાવાનું દિલ થયું, ભૂલ્યા અધિક ભણેલ. શેર. ૧૩
 નાણું નાખ્યું ખારા નીરમાં, જાણ્યું જગશે આડ;
 લક્ષ્મીતણાં ફળ લાગશે, થાશે સોનાના પાહાડ. શેર. ૧૪
 વાંક નથી એમાં વિશ્વનો, કીધો કરતારે કોપ;
 આખો અંજાઈ અસાનથી, થઈ અકલ અલોપ. શેર. ૧૨
 આગણીસે એકવીસમું, વિક્રમાજીત વર્ષ;
 સાંભરશે આ તો સર્વને, ઉતર્યો સહુનો અમર્ષ.^૧ શેર. ૧૬
 ચતુર ઘણાએ ચેતાવતા, ભાખી લખતા લવિબ્ય;
 ચેતી શકે કેમ ચિત્તામાં, રૂઠ્યા જ્યાં જીગદીશ. શેરખજરે. ૧૭

ઘાયલ કંઈક ઘણા થયા, જોતાં એવા જણાય;
 આખી ઉમર લગી એહના, નહિ ઘાવ રૂઝાય. શેર ખ. ૧૮
 ડુંકી ડુંકી પગ માંડતા, બિહિતા માખીથી મન;
 ફાંદામાં આવી ફસી પડયા, તેનાં તરફડે તન. શેર ખ. ૧૯
 દેશ આખે દવ લાગિયો, એ તો કેમ હોલવાય;
 શું જાણીએ હવે શું થશે, કથ્યું કશુંએ ન જાય. શેર ખ. ૨૦
 કાઠકે હબક ખાધી કારમી, થયા ચિતભ્રમ રોગ;
 નાણું જતાં લાજ નવ રહી, જે જે દૈવના ભેગ. શેર ખ. ૨૨
 સત્ય તજ્યાં સત્યવાદીએ, તજ્યા ખોલેલા ખોલ;
 જાડ નર જે ભારેખમ હતા, તેનો પણ ઘટયો તોલ. શેર. ૨૨
 ચરમાં સંતાઈ ઘણા રહે, લાગે લોકમાં લાજ;
 ચરણ ધરિછે કંઈક માનવી, દેખી ન ખમાય દાજ. શેર ખ. ૨૩
 પ્રભુને જાણું કરી પ્રાર્થના, એજ છેલ્લો ઉપાય;
 દલપતરામના દેવ તું, સહિની કરજે સહાય. શેર ખજારે. ૨૪

દાહરા.

ગયા શિકારે શેરને, શિકારના કરનાર;
 ત્યાં સામે શેરે ક્યો, શિકારીને શિકાર. ૧
 મુખઈ ઉપર વાદળાં, ચડયાં દિસે ચોપાસ;
 ખળે ચિતા ખેંઠોતણી, ધુમ્ર ચડયો આકાશ. ૨

મનહર છંદ.

લેખણો ને આકાં રૂપી શૂળ ને ખડગ કંઈ,
 ખાતાવડી ખખરમાં ખસકને ખાઈ ગઈ;
 શેરની સવારી કરી ફરી સારા શહેરોમાં,
 આચરમાં તાલિયો પડાવી ગીત ગાઈ ગઈ.

પ્રાણિયોનું લોહી પીવા પ્રથમ પ્રયાણ કરી,

દિવાના બનાવા મદપાન પણ પાઈ ગઈ;

કહે દક્ષપતરામ કરવા પ્રલય કાળ,

કંપનિયો રૂપે જીઓ કાળિકા જણાઈ ગઈ. ૩

શાહ્નલવિકીડિત વૃત્ત.

રે તું કંપનિ કે નહીં નહિ અરે, હું કાંપિની છું સહી,
આ શું લેખણ કે નહિ, ત્રિશુળ છે, ત્રીજી અણી ક્યાં તહી;
તે તો તુટી નિશુભ શુભ હણતાં, ક્યાં ખંડ આકું બન્યું,
આવી કેમ અહીં સુધાતુર થઈ, લોહી પીવા લોકનું. ૪

મનહર છંદ.

હીરાકંઠી હેમ હાર તરુણીઓ તથા ખેડી,
તજ્યાં ઘરખાર વળી એવી વેળા આવી છે;
સોસો રૂપેઆની સાડી શરીરે શોભાવતી તે,
સવા રૂપેઆની સાડી શરીરે ધરાવી છે;
શેર ને કપાસ જેવા જાણે સદગુરુ મળ્યા,
તેણે દક્ષપત પોથી જ્ઞાનની પઢાવી છે;
આગણીસે ખાવીતણી ખાવી રૂપે આવી સાલ,
ખેરીઓને ખોધ કરી ખાવીઓ બનાવી છે. ૫

ખાતાવહીમાં દેખાતો સરસ શૃંગાર રસ,
જેતાં કરુણા રસ હવે જીઓ જગ્યાય છે;
આવરાની નાંધ એવી રસિક પ્રિયાના જેવી,
સુંદર વિલાસ જેવી હવે સમજાય છે;
ખેંક રૂપી તીરથના નીર થકી નહાઈ ભાઈ,
વાસના વિસરી પૂરો વૈરાગ્ય પ્રમાય છે;
દૈવતણી ગતિ દેખો દાખે દક્ષપતરામ,
અનુભવી ગુરુ વિના અનુભવ થાય છે. ૬

ધોળ ૧. લું.

પ્રભાતની પ્રાર્થના કરવાના ઉપદેશતું ધોળ.

“ રાતો ઘોડો રણ પાખરીઓ. ”—એ રાગ.

સુતાં ઉઠી નિત્ય સવારે, પ્રભુ પ્રાર્થના કરીએ;   ખેડેની.
મહીમા તેનો મનમાં ધાવી, ધ્યાન રૂઢેમાં ધરીએ.   ખેડેની. ૧
સૃષ્ટિ સઘળી જોણે સરજી, સરજ્યા સૂરજ અંદ્ર;   ખેડેની.
અગમગતા તારા જોધને, ઉપજે ઉર આનંદ.   ખેડેની. ૨
પૃથ્વી, પાણી, સાગર સરજ્યા, પશુ પર્વત પહાડ;   ખેડેની.
ધરણીમાં ધાતુઓ સરજી, આઝાં સરજ્યાં આડ.   ખેડેની. ૩
સહનાં ઉપરી માણસ સરજ્યાં, આપી બુદ્ધિ અનૂપ;   ખેડેની.
અગણીત વસ્તુ ઉપજવી છે, રુડાં જનાં રૂપ.   ખેડેની. ૪
એક જ ધંધર એવો એ છે, બીજો નથી તે તુલ્ય;   ખેડેની.
ભજે બીજને ભાવ ધરી તે, ભોળા મનની ભૂલ.   ખેડેની. ૫
સોનો કરતા હરતા સ્વામી, એવો છે એ એક;   ખેડેની.
જુદી રીતે જનો ભજે છે, એનાં નામ અનેક.   ખેડેની. ૬
કરુણાનિધિને રાજી કરવા, કામ દયાતું કરવું;   ખેડેની.
બહુ બહુ તેની બીક ધરીને, દોષથકી દિલ ડરવું.   ખેડેની. ૭
એનું કાંઈએ નથી અજણ્યું, ઉરમાં સમજે આમ;   ખેડેની.
સમજે તો સાદી શિખામણ, દે છે દક્ષપતરામ.   ખેડેની. ૮

ધોળ ૨. લું.

છાડીઓને ભણવા વિષે.

“ રૂઢમણી અંબિકા પૂજવા આલી. ”—એ રાગ.

સંયર આલો ને ભણવા નિશાળે, દયા ઠીધી છે દેવ દયાળે;
આપણે ભણવાની ચૈ હવે છુટી, થાક્યા હર્જન ડાહાપણ કુટી. ૧
ઘણું જીવો સોસાઈટી સારી, જોણે દેશમાં વિવા વધારી;
સંયર આજ આનંદની એલી, ભણીએ અંગથી આળસ મેલી. ૨

આજ મોતીડે મેહુલા વુઠયા, ત્રણ લોકતણે નાથ ત્રુઠયા;
 લેએ લેખણ ખડીએ ને પાટી, દેખી દુરિજન છો મરે કાટી. ૩
 હેત હેડામાં માખાપે આણ્યાં, દિલમાં દીકરા જેવાં કરી જાણ્યાં;
 તેથી છાણ વાસીદાં છોડાવી, ભાવે ભણવા બેસાર્યાં છે આવી. ૪
 ભણી ગણીને શિખામણ લેશું, માત તાતને આશીષ દેશું;
 સઘળી વાતનો યાશે સુધારો, દીલમાં દીન દયાળ સંભારો. ૫

ધોળ ૩ જી.

પરણી ઉઠયા પછીનો હરખ.

(જ્યારે સીતાજી પરણીને ઉઠયાં ત્યારે પોતાની ખડેનપ-
 ણીને પોતાના હરખની જે વાત કહી તે વિષેનું ગીત.)
 (છઠ્ઠે ખોળામાં ઘાલી ખીચડી, છઠ્ઠે ઘેરઘેર માગી દીકરી-એ રાગ.)
 ઉઠયાં પરણીને જે સમે જનકી, વઢ્યો હઠયામાં હરખ વિવા' થકી;
 મળી શાણી સાહેલી ને સુંદરી, ખોલી ખોલ અતોલ ખુશી ભરી. ૧
 સખી સાંભળ કહું એક વાતડી, મારી આજ શીતળ થઇ છાતડી;
 મારો હરિવરે હાથ તે આલિયો, મને અખંડ ચુડો એણે આલિયો. ૨
 વર પામી સુંદર વર વિકલો, મેં તો કાને સુણ્યોતો તે દીકલો;
 મને પણ ન ગમે હવે પિયરમાં, મારું મન મોહું શામશરીરમાં. ૩
 વર મળિયો મને છેલ વાંકડો, હવે શીદને ન રાખીએ આંકડો;
 વર પામી હું તો વરણાગિયો, મેં તો ભવોભવ એ વર માગિયો. ૪
 મને મનગમતું મળ્યું સાસરું, હવે કેમ ધડક મનમાં ધરું;
 મારી એ સંગે જોણે સગાઇ કરી, એને આશિષ આપું ફરીફરી. ૫
 ગુરુને મસ્તક નામું લળી લળી, મને પરણાવી એ વરને વળી;
 હવે મનગમતાં સુખ માણિયે, કેમ કોઇની શરમ ઉર આણિયે. ૬
 મારે કસુર ન રહી કોઇ વાતની, મારે માયા નથી માત તાતની;
 આપું આશીષ માત ને તાતને, ભલું થાજે કહું મારા બાતને. ૭

મને માનિતી કરી હરિ આપશે, હું તો જ જ માગીશ તે તે આપશે;
 મારે નીસરી ખાણુ કરમની; વાત મૂરખ ન જાણે એ મરમની. ૮
 પૂણ્ય પૂર્વે કીધાં હશે મેં ઘણાં, તેણે પામી ચરણ હું તો પિયુતણાં;
 વ્રત દાન કરે જને કારણે, તેને પામી હું તો સુતી પારણે. ૯
 હું તો કાશી કેદારમાં નવ ફરી, હું તો ઘેર બેઠાં એ વરને વરી;
 હવે સગાં સંબંધીને શું કહું, હું તો સુંદર વરની સાથે ફરું. ૧૦
 મન માન્યું છે દશરથ લાલમાં, વર લખ્યા ભૂધર મારા લાલમાં;
 ભુલી દુરમતિ દુરગુણી દેવને, પ્રણી દલપતરામના દેવને. ૧૧

ધોળ ૪ થું.

રામ તથા લક્ષ્મણ વનમાં જતાં સીતાને રામે કહેલું.
 રામ લક્ષ્મણ વનમાં સીધાવતાં, સતી સીતાને આવતાં સાથ;
 કહે રઘુનાથ, પધારો પીયર બણી.
 નહીં તો અહીં રહો સાસરાના રાજમાં,
 હેતે હળી મળી સાસુ સંગાત; નહીં તો બેડી હાથ. પધારો. ૧
 અમે વસ્તીમાં નહીં વસીએ વનિતા, અમે કરશું જઈ વનવાસ,
 તમે પામે ત્રાસ; પધારો.
 સાથે રથ કે ઘોડું નહીં રાખીએ, નહીં રાખીએ દાસી કે દાસ;
 કાઈ અમ પાસ. પધારો. ૨
 તમે કૌશલો પંથ કીધો નથી, ચરણે ચાલવાથી પામે ચાક;
 લીટી બેંચો નાક; પધારો.
 અમે વનફળ ખાઈ ખુશીમાં રહેશું, કાઈ દિવસે તો કેવળ શાક;
 વિના લૂણ પાક. પધારો. ૩
 વનમાં નથી મંદિર નથી માળીયાં, નથી પોઢવા કાજ પલંગ;
 રંગિત નવ રંગ; પધારો.
 કરશું ઘાસ કે પાનની ઝુંપડી, સુવા સાથરો તે ખુએ અંગ;
 એમાં શો ઉમંગ. પધારો. ૪

વનમાં હીરનાં ચીર તો નહીં મળે, વનમાં નહીં મળે ફરતાં કુલેલ
ઠે તેલ ધુપેલ; પધારો.

વનમાં નહિ મળે ચાણી સાહેલીઓ, ફરશે કો સંગે ખાંતથી ખેલ;
ઉમંગ ભરેલ. પધારો. ૫.

ઉશ્નુકાળે વાશે ઉના વાયરા, એવું દેખીને થાશે ઉદાસ;
જ્યારે જઠ માસ; પધારો.

વરસે મેઘને અખઠશે વીજળી, તેવે ટાણે તો તરુ તળે વાસ;
નહીં છત્ર પાસ. પધારો. ૬

વનમાં ઘાતકી રહે છે રાક્ષસ ઘણા, ચારે તરફ ફરે બહુ ચોર;
જેનું ઘણું જોર; પધારો.

વનમાં વાઘ વડ ને વાનર સમાં, ઘણાં વિચરે જનાવર ઘોર;
ખચે નહીં ઢોર. પધારો. ૭.

મોટા પર્વત દેખીને માનની, તમે નજરે જોયા નહિ જાય;
ઢીઠે ખાવા ધાય; પધારો.

તમે રાજકન્યા કાયા કોમળી, વનવાસનાં દુઃખ ન વેઠાય;
કાયા કરમાય. પધારો. ૮

ઘરમાં અંધારું દેખી ડરો ઘણાં, નથી નિસર્ગી કદી ઘરખાર;
છો નાજુક નાર; પધારો.

તમે છોટી ઉંમર વર્ષ સોળનાં, નથી સંકટ વેઠયાં લગાર;
તમે કોઈ વાર. પધારો. ૯.

પરણી આવીને પીયર ગયાં નથી, તમને મળવાને મરછે છે માય;
ચાંચે ચિત આય; પધારો.

રાજ જનકજી તમને અંખે ઘણું, તેના સંદેશા આવે સદાય;
તેડાં પાછાં જાય. પધારો. ૧૦

ભાત ભાતનાં ભોજન ભાવતાં, તમને મોઠલશે મહીપાળ;
પુરાવીને થાળ; પધારો.

અમે અવધે ફરી જ્યારે આવશું, લેશું ત્રેમે તમારી સંભાળ;
ત્યારે તતકાળ. પધારો. ૧૧.

રડી મિથિલાપુરી મનમાનતી, તેમાં પામશે પરમ વિરામ;
છે આપનું ગામ. પધારો.

ગોરી તમને ગમે તેમ હું કરું, એમ દક્ષપતરામનો શ્યામ;
કહે રાજા રામ. પધારો. ૧૨

ધોળ પ મું.

પછી સીતાજી બોલ્યાં તેનું ધોળ.

રાગ ઉપર મુજબ.

એવું સાંભળીને સીતાજી કહે, સુણો સુંદર શ્યામ મુજબ;
ધ્યારા મારા બ્રાણુ, સાથે રાખો સ્નેહથી;
જુદાં પડવાની વાત બહાલ કહો, તે તો બોલ લાગે તીખાં બાણુ;
રઘુકુંળ ભાણુ. સાથે. ૧

સ્વામી જ્યાં તમે ત્યાં ઘર માહરું, તમથી વેગળી તે પરદેશ;
હું બાણું હમેશ; સાથે.

તમે જોગીનો વેશ જો ધારશે, તો હું જોગણુનો ધરું વેશ;
જટા કરું કેશ. સાથે. ૨

સ્વામી તમેરે સુખી તો સુખ માહરે, તમે દુઃખમાં તો દુઃખ મારે દેહ,
એમાં શો સંદેહ; સાથે.

જે કોઈ પરણ્યા પછી રહે પીયરમાં, અવતાર બળ્યો ધિક્ક એહ;
મુઆ જવું તેહ. સાથે. ૩

સ્વામી તમ વિના મંદિર ને માળિયાં, ભાસે પંવત મોટા સમાન;
વસ્તી તો વેરાન; સાથે.

મહાવનમાં વસ્તી ભરી ભાસશે, જ્યારે પામીશ દરશનદાન;
કૃપાના નિધાન. સાથે. ૪

સાસુ સસરો ને માતપિતા સહ, ભલે જીવે કરે રૂડાં રાજ;
મને મહારાજ; સાથે.

સ્વામી શું કરું બાઈ ભોંબળને, સ્વામી શું કરું સૈયર સમાજ;
કેનું નથી કાજ. સાથે. ૫

સારું સગંપણ જગમાં સ્વામીતણું, બીજે સ્વારથી સઘળો સંસાર;
 કુંડુંબ પરિવાર; સાથે.
 મારાં લાડ પાસણ તમે લાલણ, બીજે નથી આંસુનાં લોનાર;
 કે એકે આધાર. સાથે. ૬
 કાયા પ્રાણુયજી જે જુદી રહે, તો હું તમથી જુદી પડી છેક;
 જીવું તણ ટેક; સાથે.
 જે કોઈ જળથી જુદી પાડી માછલી, રાખો દૂધમાં કરીને વિવેક;
 જીવે પણ એક. સાથે. ૭
 તમે સુખના સાગર રહો વેગળા, પછી શું કરું રાજ ને પાટ;
 હવેલીના ઠાક; સાથે.
 મને હીરનાં ચીર ગમે નહિ, મને ન ગમે ઘરેણાંના ઘાટ;
 મટાડો ઉચાટ. સાથે. ૮
 હું તો તમને દીઠે થાઉં દેખતી, અણુદીઠે તો આંધળી ભોંત;
 જનમની એ રીત; સાથે.
 મેં તો સ્નેહ તોડ્યો સર્વ લોકથી, બાંધી તમ સંગે પૂરણ પ્રીત;
 ચોરાયું છે ચિત્ત. સાથે. ૯
 જમવું જીવન તમથી જુદાં પડી, હોય વિધવિધનાં પકવાન;
 તે વિખનાં નિશાન; સાથે.
 કરીએ ભોજન તમ સંગે ભાવથી, હોય કેવળ શાક કે પાન;
 તે મેવા સંમાન. સાથે. ૧૦
 પડશે તડકા ને તાપ વૈશાખના, તે તો જાણીશ ચંદ્રપ્રકાશ;
 રહી તમ પાસ; સાથે.
 મુજને મેલી જે પથે પધારશે, આવી મળવાની ધરશે ન આશ;
 નિશ્ચે પામું નાશ. સાથે. ૧૧
 કરેતી વાત ઢળી પડી ધરણીએ, નારી જનકી યૈને નિરાશ;
 કહે લેતી શ્વાસ; સાથે.
 દયા કરી દેવ દલપતરામને, સતી સીતાને દેખી ઉદાસ;
 જતાં વનવાસ, સાથે રાખ્યાં સ્નેહથી. ૧૨

ધોળ ૬ હું.

રામચંદ્રજીના સીતાજી ઉપરના કાગળનું ધોળ.

“ મામેરું મોંઘા મૂલનું ” એ રાગ છે.

સ્વસ્તિ શ્રી પુરી લંકા સોહામણી, જ્યાં રાજે છે જનકકુમારી;
 પ્રીતમ લખે પ્યારીને. ૧
 રહો અખંડ હેવાતન તમતાણું, એવી આશીષ વાંચો અમારી. પ્રી.
 ગોરી દૈવના જોગે જુદાં પડ્યાં, પણ પ્રાણ મારા તુજ પાસ;
 એસું બાગ બગીચે કે બંગલે, રહું તમ વિના આઘક ઉદાસ. પ્રી. ૨.
 તારો સ્નેહ ઘડીએ ઘડી સોભરે, તારો ભાવ ભુલ્યો નવ બચ;
 તારા હેતથી હેડું ભરાય છે, તે તો લેખણથી ન લખાય; પ્રી. ૩.
 મારે અર્થે તમે બાળપણ થકી, તજ્યો સઘળો પીયર પરિવાર;
 મારાં લેશ વચન નથી લોપીઆં, નથી કોપીઆં કદીયે લગાર. ૪.
 તારી નમ્રતા અમરતથી ગળી. વળી શોભીતો શાંત સ્વભાવ;
 જ્યથી મનની ઉદાસી તરત મટે, તારા બોલનો એવો ખનાવ. ૫.
 ગોરાદે ! તારા ગુણ કેમ વીસરે, કેમ વીસરે બહાલપ ભર્યાં વેણુ;
 હેતે હસતું વદન તારું વનિતા, મારાં નિરખવા તલખે છે નેણુ. ૬.
 દિવસે તુજ વિના દીલમાં ગેઠે નહીં, પીવું પાણી કે જમવું અનાજ;
 રાતે રોધ રોધ આંખો રાતી થઇ, લોક પૂછે તો આવે લાજ. ૭.
 ગોરી ! મનમાં ધીરજ ધરી રાખવી, કાલે ભાગશે ભવના વિભોગ;
 જ્યથી રીઝે આપણને જગતપતિ, એવો અહોનિશ કરવો ઉલોગ. ૮.
 વૃદ્ધ પાડોશીઓ હોય શુદ્ધ જ, તેને પ્રીતથી કહેજો પ્રણામ;
 વિભીષણ મારા મિત્ર પવિત્રને, કહેજો જરૂરનું હોય જો કામ. ૯.
 જોઈતી વસ્તુ જરૂર મંગાવજો, કશી વાતે ન સુંઝાશે મન;
 કાલે દેખીશું દિવસ આનંદના, જશે વીસરી આ દુખભર્યા દંન. ૧૦.
 જ જ પ્યારી તમારી સાહેલીયો, તેને પણ મારા કહેજો જુહાર;
 સાસુ સસરાની આશીષે સુંદરી, મળશું ભામની ને ભરતાર. ૧૧.
 વધે સ્નેહ ને સંપ મુજન સાથે, તેવી તનમન રાખજો દેવ;
 અમે થોડી અવધે હવે આવશું, એમ દલપતરામનો દેવ; પ્રીતમ. ૧૨.

ધોળ ૭ મું.

સીતાજીના કાગળનું ધોળ.

સ્વસ્તિ શ્રી શુભ સ્થાન સોહામણું, જ્યાંહે રાજ સદા રઘુનાથ;
કાગળ લખે કામની.

લખે લંકા થકી સીતા સુંદરી, હેતે વંદે જોડી જોડ હાથ. કા. ૧

પત્ર આવ્યો તમારો પ્રીતિ ભર્યો, વહાલા વાંચી થયો વીશરામ;

પણ જીવન તમથી જુદાં પડે, ઘણા દિવસ થયા ઘનશામ. કા. ૨

માટે મળવાને મન અકળાય છે, ઘડીએક તે જીગ જીવી જાય;

મારાં નેણનાં નીરથી નાથજી, સુતાં રજનીમાં સેજ ભીંજાય. કા. ૩

ઘેર આલો હવે તો ઘણી થઇ, નહીં તો જીવડો જાશે જરૂર;

દેવે પાંખો આપી હોય પિંડમાં, હડી આવું દેશાવર દૂર. કા. ૪

જહાલા નિત્ય નવી વારતા વાંચીએ, જથી પામીએ પૂરો પ્રમોદ;

ચતુરાઇના યોજ હું આજવું, આવો વિધાના કરીએ વિનોદ. ૫

મારા જહાલા તમારા વિભોગથી, દિલ દાઝે છે દિવસ ને રાત;

હું તો મનમાં ને મનમાં મુંઝાઈ છું, કહું ક્યાં જઇ કરમની વાત. ૬

વાતો ટાઢીમીઠી મારા જહાલમાં, પ્રીતે યેસીને પાસ;

એવા દિવસ તે ક્યારે દેખાડશે, ક્યારે અંતરનાં સાંપાશ. ૭

સ્વામી તમ વિના પીયર ને સાસરું, સુંતો લાગે છે પાનસાર;

મારા માથાથી મોંઘા પ્રભુ તમે, મારા આતમના હો આધાર. ૮

આવે પરવના દિન સુખ સર્વને, હું તો શોકે હૃદાસી સદાય;

ગાજે મેઘ ને દમકે જો દામની, આખી જામની જંપ ન થાય. ૯

હું તો સુની દેખું સુખ સેજડી, ખાલી મંદિર આવાને ધાય;

ભરી વસ્તી હજી જીવી ભાસતી, એક તમવિના ત્રિલુવનરાય. ૧૦

જહાલા હું તમને કેમ વીસરી, કેમ વીસર્યું દાદાનું વતન; કા.

પત્ર વાંચીને વેહેલા પધારજો, સ્વામી શરીરનાં કરજો જતન. ૧૧

કોઇને દુખીયાં દેખીને દુઃખ પામતા, તેવી નાથ તમારી છે દેવ;

આવે અવસરે કેમ કંઠણ થયા, તમે દલપતરામના દેવ;

કાગળ લખે કામની. ૧૨

ધોળ ૮ મું.

શીયળ વિષે.

“ મામેરું મોંઘા મૂલનું ”—એ રાગ.

સુણો સમજી સકળ નર નારિયો,
મોટો શીયળ તણો મહિમાય શીયળ પાળો રનેહથી.
જે કોઈ શીયળ સારી રીતે સાચવે, સરવે સુદૃઢ મનોરથ થાય. ૧
સોના રૂપાની શોભા ન સમજીએ, શોભા સરસ શીયળ શણગાર;
જેવાં નકટાંને ભૂષણ નાખીઆં, એવાં શીયળ વિના નરનાર. શી. ૨
વધે લાજ અધિક ઠીક લોકમાં, પરલોકમાં મુક્તિ પમાય;
સુખ સંપત્તિ શીયળથી સેવીએ, રીઝે જગકરતા જગરાય. શી. ૩
મોટે શીયળ સરવ વિધે સાચવો, તજે કામી હરામીનેા સંગ;
જરીએ ડરીએ ન મરણુનો ડર ધરી, ભારે ડરીએ શીયળ થતાં ભંગ. ૪
તણ લાજ ખેઅદખી ન ખોલીએ, નહી ડોલીએ મદ છકમાંય;
નીચી નજરે સરળ રીતે આલીએ, હાંસી મશકરી કહીએ ન કાંચ. ૫
ફાટી આંખે ફરે જે કોઈ ફાતડા, તેનું દાટીએ માટીમાં મુખ;
તજવી સોખત જરૂર તે જનતણી, જણે લજવી જનેતાની કુંખ. ૬
ભણવું ગણવું તો તેહનું ધન્ય છે, જણે કુંજને લગાડયો ન ડાઘ;
ભણી ગણીને જે શીયળ ન સાચવે, એના ભણતરમાં ઉઠી આગ. ૭
હૈયાકુટા ખોલે ખોલે હાંસીએ, દેખી ફાંસીને નાંસીએ દૂર;
શિક્ષા સુંદર દલપતરામની, બણી કામની શીખો જરૂર. શીયળ ૮

ધોળ ૯ મું.

નર ભમરને ઉપદેશ વિષે.

“ ક્યાંનાં તે આળ્યાં બીલડાં, મોતીવાળા ભમરજી ” એ રાગ.
ભૂલા પડી ભમરો નહિ, ભોળા નરરે ભમરજી;
ભમરો તો ભળશે અભાગરે, ભૂલણ ભોળા નરરે ભમરજી;
પછી પૂરો પસ્તાવો પામશે, ભોળા નરરે ભમરજી;
અંતર ઉઠશે આગરે, ભૂલણ ભોળા નરરે ભમરજી. ૧

પારકા ખાજમાં પેસશે, ભોળા નરરે;
રમણીક જોઈ રૂડા રંગરે, ભૂલણ ભોળા;
પૂલ્યાં કમળ અને પૂલડાં, ભોળા નરરે;
એથી છેદાશે અંગરે, ભૂલણ ભોળા.

૨

આંખુ જાંખુ જેવાં જે તરુ, ભોળા નરરે;
કેળ જેવાં વળી કોયરે, ભૂલણ ભોળા;
અરે તરુ અમૃતનાં એ નથી, ભોળા નરરે;
હળાહળ વખનાં તે હોયરે, ભૂલણ ભોળા.

૩

માળી તેને તને મારશે, ભોળા નરરે;
કોગટ થઈશ કજોત રે, ભૂલણ ભોળા;
શાણા રૂડા ખીબ સોખતી, ભોળા નરરે;
હોડામાં નહિ રાખે હોતરે, ભૂલણ ભોળા.

૪

ચોરી તારી તે આહન થશે, ભોળા નરરે;
છાની રહે નહિ છોક રે, ભૂલણ ભોળા;
કીર્તિ કપાશે કુંજની, ભોળા નરરે;
અપજશ વધશે અનેક રે, ભૂલણ ભોળા.

૫

પિંડ પડયા પછી પૂછશે, ભોળા નરરે;
નરકપુરીનો નવાખરે, ભૂલણ ભોળા;
કહે ત્યારે કેમ કરીશ તું, ભોળા નરરે;
જીભે શો દધશ જવાખ રે, ભૂલણ ભોળા.

૬

શિક્ષા પામીશ સારી પેઠે, ભોળા નરરે;
એ માટે ચેતજે આજરે, ભૂલણ ભોળા;
નિશ્ચે તું જણજે ત્યાં નથી, ભોળા નરરે;
રાણી પોપાંખાધનું રાજરે, ભૂલણ ભોળા.

૭

જગતમાં કંટકું જીવવું, ભોળા નરરે;
આ તો વિચારી જો આપરે, ભૂલણ ભોળા;

જોતાંમાં જોખન વહી જશે, લોળા નરરે ભમરજી;
 પદ્મે રહેશે યુલુય પાપરે, ભૂલણુ લોળા ભમરજી. ૮
 મનમાંથી મગદરી મેલજે, લોળા નરરે ભમરજી;
 રહે નહિ રાજા કે રાંક રે, ભૂલણુ લોળા ભમરજી;
 જશ અપજશ જેણે જે કર્યા, લોળા નરરે ભમરજી;
 એના અચળ રહ્યા આંક રે, ભૂલણુ લોળા ભમરજી. ૯
 રાવણુ જેવા ગયા રાજવી, લોળા નરરે ભમરજી;
 જેનું હતું અતિ જોરરે, ભૂલણુ લોળા ભમરજી;
 ખડુ ખળિયા હતા ખાદશાહ, લોળા નરરે ભમરજી;
 ઘણાની ચણાધઓ છે ઘોરરે, ભૂલણુ લોળા ભમરજી. ૧૦
 નિર્ધાર એક ઘડીને નથી, લોળા નરરે ભમરજી;
 કેવો દિવસ હશે કાલ રે, ભૂલણુ લોળા ભમરજી;
 ડગલાં તું ભરજે ડરી ડરી, લોળા નરરે ભમરજી;
 ચોંચે સુધારજે ચાલરે, ભૂલણુ લોળા ભમરજી; ૧૧
 પડે છે ક્ષીપકમાં પતંગિયાં, લોળા નરરે ભમરજી;
 તેવી તો તું તજ દેવરે, ભૂલણુ લોળા ભમરજી;
 રુડે રસ્તે જતાં રીઝશે, લોળા નરરે ભમરજી;
 દલપતરામનો દેવરે, ભૂલણુ લોળા ભમરજી. ૧૨

ધોળા ૧૦ મું.

મોચીના પથ્થરને શિખામણતુ ધોળા.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

કુટિલ હધ્યાના કઠણુ ચયા, મોચીવાળા પથ્થરજી;
 કરતાં અનેક ઉપાય-રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથ્થરજી;
 ઝડીઓ પડે વરસાદની, મોચીવાળા પથ્થરજી;
 સો જુગ તોય શું થાય-રે, પલાળતાં ન પલળ્યા પથ્થરજી. ૧

કથાઓ સુણી એક કાનથી, મોચીવાળા પચ્ચરણ;
 કાઢી નાંખી ખીજ કાનરે, પલાળતાં ન પલડ્યા પચ્ચરણ;
 જ્ઞાનીને સંગે સદા વસ્યા, મોચીવાળા પચ્ચરણ;
 તોય ન થયા જ્ઞાનવાનરે, પલાળતાં ન પલડ્યા પચ્ચરણ. ૨
 વચનને ટાંકણે ટાંકતાં, મોચીવાળા પચ્ચરણ;
 ન ખરી દુર્ગુણ કણી એકરે, પલાળતાં ન પલડ્યા પચ્ચરણ;
 ભીજવી નીતિ જળે વીંટિયા, મોચીવાળા પચ્ચરણ;
 પત્રનાં પાટા અનેકરે, પલાળતાં ન પળડ્યા પચ્ચરણ. ૩
 પડીયા સભા સરોવર વિષે, મોચીવાળા પચ્ચરણ;
 જ્ઞાન ઉંડા જળમાં કથા કરે, પલાળતાં ન પલડ્યા પચ્ચરણ;
 પલળેલા હીસો ઉપર થકી, મોચીવાળા પચ્ચરણ;
 કાળજાં તો કોરાં ધાકરે, પલાળતાં ન પલડ્યા પચ્ચરણ. ૪
 સુધારવા સજ્જન શિદ્ધિપથે, મોચીવાળા પચ્ચરણ;
 કીધા કરોડ પ્રકારરે, પલાળતાં ન પલડ્યા પચ્ચરણ;
 હાથ હથોડા તે ચાકીયા, મોચીવાળા પચ્ચરણ;
 એક બન્યો ન આકારરે, પલાળતાં ન પલડ્યા પચ્ચરણ. ૫
 ખાસડાં ખમવાને ચોગ્ય છો, મોચીવાળા પચ્ચરણ;
 શિખરે નથી જવા જોગરે, પલાળતાં ન પલડ્યા પચ્ચરણ;
 વિશ્વપતિથી થયા વેગળા, મોચીવાળા પચ્ચરણ;
 ભલે પડ્યા મોચીને ભોગરે, પલાળતાં ન પલડ્યા પચ્ચરણ. ૬
 વર્ષ ઘણાંક વિતી જશે, મોચીવાળા પચ્ચરણ;
 છુટકો થશે નહિ છેકરે, પલાળતાં ન પલડ્યા પચ્ચરણ;
 હતો રે ઉપાય જ્યારે હાથમાં, મોચીવાળા પચ્ચરણ;
 વખતે ન પામ્યા વિવેકરે, પલાળતાં ન પલડ્યા પચ્ચરણ. ૭
 કંઠસુને સંગે કંઠસુ થયા, મોચીવાળા પચ્ચરણ;
 નિપજ્યા જગતમાં નહોરરે, પલાળતાં ન પલડ્યા પચ્ચરણ;
 વખણાએલામાં નહિ વસ્યા, મોચીવાળા પચ્ચરણ;
 નિપજ્યા જગતમાં નહોરરે, પલાળતાં ન પલડ્યા પચ્ચરણ. ૮

પૂરણ પસ્તાવો પામશે, મોચીવાળા પથ્થરજી;
 મુદગરના ખાશે મારે, પલાળતાં ન પલજ્યા પથ્થરજી;
 મોચી દયા નહિ મન ધરે, મોચીવાળા પથ્થરજી;
 પીડાના કરશે ચોકારે, પલાળતાં ન પલજ્યા પથ્થરજી. ૯
 કાયાતણા કટકા થશે, મોચીવાળા પથ્થરજી;
 આવશે તોય ન અંતરે, પલાળતાં ન પલજ્યા પથ્થરજી;
 માટે ચેતો ચિત આજથી, મોચીવાળા પથ્થરજી;
 ભાવે ભળે ભગવંતરે, પલાળતાં ન પલજ્યા પથ્થરજી. ૧૦
 અંતે સાચો ખેલી એજ છે, મોચીવાળા પથ્થરજી;
 નિરભે થવા જપો નામ રે, પલાળતાં ન પલજ્યા પથ્થરજી;
 શિક્ષા સાચી માનો સાંભળી, મોચીવાળા પથ્થરજી;
 દે છે તે દલપતરામ રે, પલાળતાં ન પલજ્યા પથ્થરજી. ૧૧

ચેતવણીનું પદ—રાગ. કાફી.

“હાલો હાલી કહે છેરે, પ્રભુ મારી વધે ચઢો”-એ રાગ.
 ચિતે જો વિચારીરે, તારી ગતિ શી થાશે;
 જીવવાની વારીરે, વારી સમ વહી જશે. ૮૬.
 સંસારમાં સગું કાણુ છે તારું સ્વારથિયો છે સંસાર:
 હાથે કરીશ તે આવશે સાથે, ભર્યાં રહેશે ભંડાર;
 તારું નથી એમાંરે, કાણુ જાણે કાણુ ખાશે. ચિતે જો. ૧
 મોટા મોટા મહારાજ હતા તે, મેલી ગયા ધન માલ;
 પુણ્ય કર્યું તેજ પરલોક પામ્યા, એવા અસલનો છે ચાલ;
 વેદ ને પુરાણેરે, વાત એજ વંચાશે. ચિતે જો. ૨
 ચેતાય તો ચેત જ્ઞાની ચેતાંવે, આવે જો અંતરે વિશ્વાસ;
 શાસનો સાર પણુ તે સમજાવે, કાવે તો કર અભ્યાસ,
 જાજ ભયહારીરે, તેથી તારું અઘ નામે. ચિતે જો. ૩

અધમ પાપી અજમેળ જવા, એવાનો કયો ઉદ્ધાર;
તે પ્રભુને તું સ્નેહે સમરતો, પામીશ ભવજળ પાર;
વાસ વસે જઈનેરે, પરમ પ્રભુ પાસે. ચિત્તે જો. ૪

રામને નામે પથ્થર તરીયા, તો તું એ ન તરીશ કેમ !
રામના નામનું રોજ રટન કર, ઉર વિચારીને એમ;
ભવજળ તરતારે, ભય તને નહિ ભાસે. ચિત્તે જો. ૫

શિલા હતી તેની થઈ અહિલ્યા, રામના પદને પ્રતાપ;
તે પદને પુરા પ્રેમથી ભજ તું, થાશે પ્રલય તારાં પાપ;
જ્ઞાન દીવો દિલમાંરે, પૂરેપૂરે પ્રગટાશે. ચિત્તે જો. ૬

શેષ, મહેશ, ગણેશ ને શારદા, ગાય જેના ગુણ ગાન;
અષ્ટાંગ યોગ અભ્યાસ કરીને, ધ્યાની ધરે જેનું ધ્યાન;
સંસારથી છૂટીરે, અચળ પદની આગે. ચિત્તે જો. ૭

એવા પ્રભુજી છે અંતરજામી, ખડુ નામી જળવંત;
દીલથી દલપતરામ કહે છે, ભજ ભાવે ભગવંત;
સ્મરણ તું કરજેરે, સદા શાસોશાસે. ચિત્તે જો. ૮

ઈશ્વર આદર્શ છે તે વિષે પદ.

ભાભો રહેને ગોવાળિયારે, તારી મોરલી મીઠી વાય.—એ રાજ
છૂટાં મેલીને છાકરાંરે, સંતાઈને બેઠો ખાપ;
કેવી રીતે શોધી કાઢશે, એવો જુએ તમાસો આપ. છૂટાં. ૧
આલ બિચારાં શું કરે, ફાંફાં મારીને થાકે ફાંફાં;
જેતાં તે ક્યાંહિ જડે નહિ, શોધી શોધીને પામે શોક. છૂટાં. ૨
જુદાં જુદાં મત યાંધીને, આપે જુદા જુદા અભિપ્રાય;
એક કહે નથી વાત તે એ તો છે મહામાયા. છૂટાં. ૩
કાંઈ કહે નિરાકાર છે નથી તાત કે નથી સાત;
બ્રહ્મ કેવું કહેવાય છે એવી વેદ વિષે છે વાત. છૂટાં. ૪

એક કહે જુઠો તુંય છે ત્યારે બીજો કહે જુઠો તુંય;
 વાદ વહીને વઢી મરે હેયે જાણે જ સાચો હુંય. છૂટાં ૪
 સર્વ ધરછે શુભ આપનું ચિત્તે કોઈ ન કષ્ટ ચહાય;
 કોઈ દોડે દિશા પૂર્વમાં કોઈ પશ્ચિમ તરફ પળાય. છૂટાં ૫
 એમ કહે એના હરમાં અતિ આવે દયા કરો એમ;
 દાયાએ કષ્ટ વણું મહો કહેશે નહિ કાંઈએ કેમ. છૂટાં ૬
 કર્વત સુકાવી કષ્ટ મુઆ કર્યા કોઈએ અંપાપાત;
 કોઈએ કમળ પૂજી કરી પણુ તોય ન બોલ્યો તાત. છૂટાં ૭
 એક કહે અક્ષલે જુઓ શોભે સ્પષ્ટ વિચિત્ર પ્રકાર;
 હંસ ઘોળા કાળા કાગડા, તેનો કોઈક છે કરનાર. છૂટાં ૮
 કર્તારે પ્રતિજ્ઞા કરી મુખે બોલવો બોલ ન એક;
 આત્મહત્યા કરો આપણે તેથી તે કેમ તજશે ટેક. છૂટાં ૯
 સંપી જંપીને સૌ રહો કરો અન્યોઅન્યે ઉપકાર;
 નીતિ ન તોડો પ્રભુ ભજે તેથી રીઝાશે તે કરતાર. છૂટાં ૧૦
 આપણને કોઈ દુઃખ દે જીવ આપણો દાએ જેમ;
 પ્રાણીને પીડા ન કીજીએ હરમાંહિ વિચારીને એમ. છૂટાં ૧૧
 સંસારમાં સુખ પામશે, સુખ પામશે પરત્રોદ દામ;
 એદ તજેને જુશી રહો, એમ દાએ છે દલપતરામ. છૂટાં ૧૨

કર્તાર સર્વ વ્યાપક છે તે વિષે-કવિત.

જગતનો કરતાર ભુવનનો ભરતાર,

વિશ્વ વિષે વ્યાપક છે એ તે પ્રભુ લેખું છું;

જળમાં દિસે છે એજ થરમાં દિસે છે એજ,

અચલમાં દીસે એજ દહનમાં દેખું છું;

અવનિ આકાશ અંતરીક્ષમાંહિ અહોનિશ,

થાવર જંગમમાંહિ એજ અવર ન દેખું છું;

દાએ દલપતરામ દાલો નથી ક્યાંઈ દામ,

પ્રતિમામાં પણ એજ પ્રભુને હું પેખું છું.

રાગ પ્રભાતી.

જગોરે જશોદાના જીવન, વહાણુલીયાં વાયાં—એ રાગ.

જગોરે મારા સજ્જન મિત્રો, જગોરે જગો—

ઉત્તમ પ્રાપ્તિ ધૈર્ય પાસે, મગોરે મગો; જગોરે જગો. ટેક.

દીનદયાળ છે દીનનો અંધુ દેવ વડો દાતા;

સૃષ્ટિ અધી સજ્જનનાર સહનો, એજ પિતામાતા. જગોરે. ૧

જીવ બીજ થકી જણે આપણને બુદ્ધિ અધિક આપી;

સર્વ ઉપર તેણે આપણી સત્તા, સ્થિર કરીને સ્થાપી. જ. ૨

એજ આપણને અન્ન ને પાણી, આણી દયા દે છે;

સર્વ સમે સંભાળ આપણી, સ્નેહ સહિત લે છે. જગોરે. ૩

એ પ્રભુએ ઉપકાર અતિશે, આપણા પર કીધો;

જજે જરૂરનો સામાન જોધયે, તેહ તેણે દીધો. જગોરે. ૪

આ ભવમાં ઘણું કામ છે એનું; અંતે પણ છે એનું;

ભાવ ધરી ભૂલી ભાતથી કરિયે, તેથી ભજન તેનું. જગોરે. ૫

આપણે તો અગનાનથી એને, ભૂલી ગયા ભાધ;

તોપણ તે સુખ આપણને નિત્ય, દે છે સુખદાઇ. જગોરે. ૬

આપણે અન્ન ખવાતું નહિ, ત્યારે તેણે ધરી મનમાં;

લોહી હતું તેનું દૂધ બનાવ્યું, માતાના તનમાં. જગોરે. ૭

વૃષ્ટિ સમે વળી વૃષ્ટિ કરે છે, એ આપણે કાળે;

લુણ્ણરામી હશે તેહ તેને, ભૂલતાં નહિ લાળે. જગોરે. ૮

સંસાર સ્વપ્ન સમાન છે, તહિં જવું છે જ પાસે;

તેની ગરજ નહિ રાખશે તેતા ભોળા અમિત ભાસે. જગોરે. ૯

નાથ નિરંજન ભવ ભય ભંજન, સમરથ છે સ્વામી;

એકજ ધૈર્ય સર્વનો એ છે, અળવત ખડુ નામી. જગોરે. ૧૦

સૂરજ ને શશી સાગર ભૂમિ સર્વ સજ્જયાં જણે;

કોટીક બ્રહ્માંડ તેણે કર્યા છે, શું વદિયે વેણે. જગોરે. ૧૧

જે જન ધૈર્યનો ડર રાખી, પાપથી પંસ્તાશે;

દસપતરામનો દેવ દયાળુ, રાજી રહે મહિં થાશે. જગોરે. ૧૨

મનરૂપી હાથી વિષે-ગરખી.

ઘડુલે ઘુઘરમાળ, ઘડુલો ઘુમે છે.—એ રાગની.

મન મદબર મેગળ એક છેલો છુટયો છે,
 છ'છેડી છરાવેલો છેક, છેલો છુટયો છે. ૧
 એ તો અંકુશ તોડે ટચ, ભચકાવો બાલો ભચ. છેલો. ૨
 નહિ માને માવતનો માર, કરે અકરાકેર અપાર. છેલો. ૩
 જખને જખયો જુની ખજર, ખજ નાઠી પાડીને પોકાર. છેલો. ૪
 નાઠા પરા શૂરા રજપૂત, નાઠા જોગી જુઓ અખધૂત. છેલો. ૫
 નાઠા ધ્યાની તો ધરતા ધ્યાન, કંઈક જ્ઞાનીએ ગુમાવ્યાં જ્ઞાન. ૬
 એના કંઠમાં સાંકળ એક, લોકલાજની પાતળી છેક. છેલો. ૭
 તાણે તો ટુક ટુક થાય, જે મેલે તો જડમૂળ જાય. છેલો. ૮
 થીર રથુળ તોડે તે થ'લ, જેતાં અંતર ઉપજે અચ'લ. છેલો. ૯
 જ્યારે આવશે એનું મોત, જશે ગોકુલગોળા સોત. છેલો. ૧૦
 એને સૌ સમજે સેતાન, ઠોધ મરદ લડે મેદાન. છેલો. ૧૧
 ખાંધી કમર જીતવા કામ, રામ સમરીને દલપતરામ. છેલો. ૧૨

ધંધર વિષે.

ધંધર મહિમા—પદ ૧.

રાગ ખમાચ.

રંગમાં રમે છે બલાજી, રંગમાં રમે છે.—એ રાગ.

વિશ્વના પતિજી વાલમ વિશ્વના પતિજી,
 વા વા વા વાવા વાલમ વિશ્વના પતિ. ટેક.
 સઠળ સૃષ્ટિ નાય તારી અઠળ છે ગતિ,
 અનુસરી શકે શું તને મનુષની કૃતિ. વાવા. ૨

જીવ હરેક જાતીની હયાતી કયાં હતી, તારા તેજથીજ કેરી તેજ ઉત્પત્તિ.	વાવા. ૨
કરણી તારી વર્ણવીને કહી નથી જતી, ભાખીએ શું નાંખી નથી નજરે પહોંચતી.	વાવા. ૩
શરણુ તારું સર્વ સુખ કરણુ છે અતિ, માગું ચીતહરણુ તારા ચરણુમાં રતી.	વાવા. ૪
હાથ જોડી હું કરું છું નાથ વિનતિ, આપ શુદ્ધ બુદ્ધિ બધી કાપ દુઃકૃતિ.	વાવા. ૫
અધમને ઉધારવાને ધારવા ધૃતી, દલપતના દેવ તારી દેવ છે છતી.	વાવા. ૬

હોરી.

મત ડારે પિચકારીરે, મેં તો સગરી બીજ ગઈ—એ રાગ.
 વસંત ઋતુ દેખી વનમાંરે, મચ્યો રસ મારા મનમાં. ટેક.
 નિર્મળ જળમાં કમળ દળ પુલ્યાં, પુલ્યો છે સ્નેહ સજનમાં રે. મ. ૧
 પવન સુગંધી શીતળમંદ પ્રસરે, તે સુખદાયક તનમાં રે. મચ્યો. ૨
 ચારે દિશામાં દીસે છે ચળકતી, ગંભીર જ્યોત ગગનમાં રે. મ. ૩
 રંગે સરસ પુલ્કી કેસુડી રુડી, સૌ થકી શોભે શકુનમાં રે. મ. ૪
 આંખે મોર આવ્યો વર્ણી અગણિત, આવ્યો નવો કસ અત્રમાં રે. ૫
 ખોલ રુડા સુડા કાચલ ખોલે, વાણી પ્રમાણુ વદનમાં રે. મ. ૬
 તરુવરને થવાં પલ્લવ તાજાં, ધન સાંપડે જમ ધનમાં રે. મ. ૭
 ગમતી ગુલાબની છાખ ભરીને, ભામની લાવે ભવનમાં રે. મ. ૮
 કામિની કંથ કસુંબલ કપડે, આપે છે ખેઠાં આસનમાં રે. મ. ૯
 હેતથી હાસ્ય વિલાસ કરે છે, વિવિધ વિનોદ વચનમાં રે. મ. ૧૦
 સરસ સતાર સરોદ બજાવી, માનવી રહે છે મગનમાં રે. મ. ૧૧
 દલપતરામને દેવે દયા કરી, વિસ્તારી શોભા વતનમાં રે. મ. ૧૨

માંકણુંની ગરબી.

“ તમે હરી હિયાના હાર છો.”--એ રાગ.

માંકણના દુખથી મુઝાય છે રે,	
લોકો માંકણના દુખથી મુઝાય છે;	
ખાટલામાં ખુખ કરડી ખાય છે રે,	
લોક માંકણના દુખથી મુઝાય છે.	લોક. ૧
હઘમાં આવીને લોહી પી જાય છે,	
જાગીએ ત્યારે જણાય છે રે.	લોક. ૧
વીણતાં ઝાઝા હાથ ન આવે,	
કોણ જાણે ક્યાં સંતાય છે રે.	લોક. ૨
પલંગ તણને પથારી કરીએ,	
ધાડની પેઠે ધાય છે રે.	લોક. ૩
જમીન તણને કહો ક્યાં જઈએ,	
એવો વિચાર હર થાય છે રે.	લોક. ૪
માછલાએ જાણ્યું ન જળમાં જઈ રહેવું,	
એજ ભલો ઉપાય છે રે.	લોક. ૫
રણછોડજી ખેટમાં જઈ ખેઠા,	
ત્યાં પણ ક્યાં મુખે વસાય છે રે.	લોક. ૬
આખુ ગિરનાર વિંધ્યાચળ ઉપર,	
પારશનાથ નાસી જાય છે રે.	લોક. ૭
સદા આઠાએ રહે સૂરજ ખિચારો,	
માંકણથી અહીં અકળાય છે રે.	લોક. ૮
ચંદ્રનું અંગ રોજ ઓછું ઓછું થાય છે,	
ખોતરી ખાધેલું દેખાય છે રે.	લોક. ૯
દિવસે પણ દિલમાં રહે ખટકો,	
રાતે તો રોજ વરતાય છે રે.	લોક. ૧૦

કેમ કરીએ ને માંકણ ખુટે,	
શોસનાથી શરીર સૂકાય છે રે.	લોક. ૧૧
એકના અનેક ઉપજે છે એક રાતમાં,	
કાણુ જાણે કેમ ઉપજાય છે રે.	લોક. ૧૨
દલપતરામ કહે દુનીઆમાં,	
માંકણથી દીલમાં ડરાય છે રે.	લોક. ૧૨

કેફ વિષે.

“ એક વાર રામ રામ ખોલો. ”—એ રાગ.

લાવણી ૭ મી.

કોઈ દીન કેફ ન કરનાં ઘટત છે તનકી જયેત;	
હોત છે મોત ખિન મરના.	૧
કેફકા કહું અવગુણ કેતા;	
નિરલજ જન સખ લગત જગતમેં કેફ કરે જોતા.	૨
વ્યસન જખ કેફ લગે આધ;	
ઘટત ઘટત જાત ચતુરકે ચીતકી ચતુરાધ.	૩
કેફકા સામ્રથ એક લક્ષ્મી;	
મિટત મરદકા વેશ, ખનાવત આદમીકા ગહ્વા.	૪
એસા કુન મંદ અક્ષલવાલા;	
લેહે તાની સીર દુઃખ સુખ તણ, કરે સુખ કાલા.	૫
તણ ગુડ સાકર ઘૂત મેવા;	
અચરજ અનહદ એહ અમલકી કરે સુરખ સેવા.	૬
ખડે જખ રોગ ખોત તનમેં;	
હાય હાય સુખ ગાય, પિછે પસ્તાય ખડુ મનમેં.	૭.
ફિરે ખિન પુછ પશુ જોસા;	
કહેવે દલપતરામ કામ, મત કરો કોઈ એસા.	૮

કુચ્છ ગરબાવળી.

ભાગ ૧ લો.

ગરબી ૧ લી.

ઈશ્વરના કામ વિષે.

- “પૂજું ગણપતિના પાય, પૂજું અંબિકાની પાવડીરે.”—એ રાગ.
 આવો આદરીએ આજ, એક ઈશ્વર ઉપાસના રે; ૧
 રુડો રાજધિરાજ, હોષ છેદે છે દાસના રે. ૨
 એનો મહિમા અપાર, જુક્તિ જોતાં જણાય છે રે;
 ધર્યાં લોક* નિરાધાર, કયાં તે કોઇએ કળાય છે રે. ૩
 જોવો જોડેલો જન, ફેર ચક્રે ઘણાં ફેરે રે;
 તેવો કીધો છે તંત્ર, કોણ ખીળે એવું કરે રે. ૪
 જુગ જોતાં વહી જાય, ફેર પળનો પડે નહી રે;
 ગોળા હોડતા દેખાય, નામ અડચણ નડે નહી રે. ૫
 ઘણી રુડી ઘટમાળ, ગણી ગાંઠીને ગોઠવી રે;
 સદા રાખે સંસાળ, જાય અળગો ન ઝોઠવી રે. ૬
 ઝીણા જંતુની જાત, ગણતીમાં રાખે ગણી રે;
 રાખે તેની દિન રાત, ફિકર ખાવા પીવા તણી રે. ૭
 છાનું એનાથી છેક, રંચ માત્રે રહે નહી રે;
 રાખે ભરમાં અનેક, કોઇને જીલે કહે નહી રે. ૮
 એજ કરશે ધનસાક, જેજ જ્યારે એનો થશે રે;
 મળશે ધર્મીને માક, પાપી પૂરા માર્યા જશે રે. ૯

માટે દિક્ષમાં સદાય, દોષ દેખી તમે ડરો રે;
 જ્યથી રીઝે જગરાય, કામ એવાં રૂડાં કરો રે. ૯
 પામો પરલોકે સુખ, માન આ લોકમાં મળે રે;
 દેખી દૂર રહે દુઃખ, પાપ પળમાં ખધાં ખળે રે. ૧૦
 હીધો માણસનો દેહ, એજ માટે આ વારમાં રે;
 સજો ધૃશ્વરથી સ્નેહ, સજો નીતિ સંસારમાં રે. ૧૧
 કરો દુરમતિ દૂર, ઉરમાંથી અહમેવની રે;
 જ્યથી પામો જરૂર, દયા દક્ષપતના દેવની રે. ૧૨

ગરબી ૨ જી.

ધૃશ્વરની દયા વિષે.

“તજો તમે કેંક કરમ કરવું.”—એ રાગ.

દયાળુ દેવ છે સુખદાતા, જુઓ કેવો શાણો જગત્રાતા. દયાળુ. ૧
 ચિતા સૌની રાખે છે ચિત્તે, નજર કરી સર્વ તરફ નિત્યે;
 પ્રભુ જગ પાળે પરમ પ્રીતે. દયાળુ. ૨
 અતર જુઓ મોંઘુ અધિક કીધું, લાયક એમ મનમાં ગણી લીધું;
 શ્રીમંતોને દિન દિન તે લીધું. દયાળુ. ૩
 સર્વ થકી સોંધું કર્યું પાણી, જરૂર જની સૌને જાણી;
 અંતરમાં દેવે દયા આણી. દયાળુ. ૪
 મોતીના કણ મોંઘા કરીયા, ધનાઢયના ધામ વિષે ધરિયા;
 એ તો કણ અલ્પજ ઉછરિયા. દયાળુ. ૫
 કર્યાં કણ અન્ન તણા સસતા, વાટે ન ઘાટે હીસે વસતા;
 હેતે સૌ લોક જમે હસતા. દયાળુ. ૬
 મોંઘા મહેલ જુઓ મોટા, તેના જુઓ હીસે છે ટોટા,
 જમાં રહેવા ધૂંછે ન જન છોટા. દયાળુ. ૭
 છતે સોંધી છે તરુવર છાયા, દુઃખી પ્રાણી જ્યાં સુખી દેખાયા;
 મોટી જુઓ ધૃશ્વરની માયા. દયાળુ. ૮

રિદ્ધિપતિને મહેલમાં રોકી, જેસારી આવડીએ* ચોકી;
એને ન શકે આઝા અવલોકી. દયાળુ. ૮
ગુણીજનને દીધી બરીખાધ, સમાગમ સર્વ કરે ધાધ;
કેવી જબકર્તાની ચતુરાધ. દયાળુ. ૯
જડે તાર જરિયાન ખહુ જરથી, સદા મોઘા હીસે સુતરથી;
ન લેવાય તે નિર્ધન નરથી. દયાળુ. ૧૦
સુતર કંથુ સસ્તું જુઓ કેવું, લાગે છે સૌને સુલભ લેવું;
ધૈર્યનું ડહાપણ છે એવું. દયાળુ. ૧૧
કનકકળાં કાંટાળાં કરિયાં, કેળાં કેરી કામળ કરિ ધરિયાં;
અધિક જે ઉપયોગી કરિયાં. દયાળુ. ૧૨
જે જે અતિ ઉપયોગી આજે, સોંધું કંથુ સર્વ તણે કાજે;
સુઠું કંથુ રાખધિરાજે. દયાળુ. ૧૩
ઠરાવ એવો જુઓ સૌ કામે, કયો પ્રભુએ સૌને કામે;
દીઠો નજરે દલપતરામે. દયાળુ. ૧૪

ગરબી ૩ જી.

ખાળડીઓના નિત્યકર્મની-ગરબી.

“મારી ખહુચરાજ ખાધરે, જવના જવારા વાવીઆ જો.”-એ રાજ.
સુણો સૈયર સમાણીરે, જાગે જનો ત્યારે જાગીએ જો; ૧
સુણો સૈયર સમાણીરે, પ્રભુને સંભારી પગે લાગીએ જો.
સુણો સૈયર સમાણીરે, ધીરજ ધરીને દાંત ધાધએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, જન જાતની રીત જોઈએ જો, ૨
સુણો સૈયર સમાણીરે, પાઠ કરવાંને હોય તે કીજીએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, લખવાનું હોય તે લખીએ જો. ૩
સુણો સૈયર સમાણીરે, નિર્મળ નીરથી નાહીએ જો;
સુણો સૈયર સમાણીરે, ચોળીએ અંગ ચતુરાધએ જો. ૪

સુણો સૈયર સમાણીરે, ધોએલાં વસો ધારીએ જો;	
સુણો સૈયર સમાણીરે, મેલાં તો અંગ ઉતારીએ જો.	૫
સુણો સૈયર સમાણીરે, માતાની આજ્ઞા માગીએ જો;	
સુણો સૈયર સમાણીરે, કામકાજ કરવા લાગીએ જો.	૬
સુણો સૈયર સમાણીરે, જમજો નિશાળે જમી કરી જો;	
સુણો સૈયર સમાણીરે, શીખીએ ચોપડી સમી કરી જો.	૭
સુણો સૈયર સમાણીરે, વાંચીને વચન વિચારીએ જો;	
સુણો સૈયર સમાણીરે, અંતરમાં અર્થ ઉતારીએ જો.	૮
સુણો સૈયર સમાણીરે, કોષને નહોં ટુંકારીએ જો;	
સુણો સૈયર સમાણીરે, હથે ઘાંટે ન હચારીએ જો.	૯
સુણો સૈયર સમાણીરે, ચોરવાનું ચિત્ત નવ રાખીએ જો;	
સુણો સૈયર સમાણીરે, જુહું જીભે નવ ભાખીએ જો.	૧૦
સુણો સૈયર સમાણીરે, પાપથી પાછાં ભાગીએ જો;	
સુણો સૈયર સમાણીરે, સ્વર્ગ તણું સુખ માગીએ જો.	૧૧
સુણો સૈયર સમાણીરે, કહી વાત તે છે કામની જો;	
સુણો સૈયર સમાણીરે, શિક્ષા છે દલપતરામની જો.	૧૨

ગરબી ૪ થી.

ક્રોધે ભણવાની ગરબી.

“એકે ટકાનું પાન મંગાવો રે.”—એ રાગ.

આવો અક્ષર આજ આળખાવું રે;	
ભક્તી ભાતે હું તમને ભણાવું, લાડકડી લાવો લેખણને પાટી.	૧
ભજો ક્રોધે કમળ કટારીરે, શીખો શીખો શિખામણ સારી.	૨
ભજો ખખખો ખંજૂર ખંજૂરીરે, થાઓ સદ્ગુણ શીખવા શરી.	૩
ભજો ગગે ગાય ગામ ગોળારે, ભણતાં વારે તે તો લોક ભોળા.	૪
ભજો ઘઘે ઘંટી ઘંટારે, તમે તજો માંહિમાંહી ટંટા.	૫

લખો ચરચે ચરણા ચોળી રે; નવ લણે તે નારીઓ ભોળી.	૬
લખો છરછે છાવડી છાપોરે; લાળી ભુખ્યાંને ભોજન આપો.	૭
લખો જળજે જીવ જંત ભેગીરે; રહે આળસુ તે થાય રોગી.	૮
લખો ઝઝઝે ઝાડી ઝાડોરે; લખવામાં ચિત્ત લગાડો.	૯
લખો ટટ્ટે ટોપલા ટોપીરે; કંઠાસ ન કરશે કોપી.	૧૦
લખો ઠઠ્ઠે ઠીક ઠાઠ ઠાકુંરે; થાય માકું બોલે માકું.	૧૧
લખો ડડે ડમરા ડેલીરે; ઘણું જાંઘે તે બાળકી વેલી.	૧૨
લખો ઢઢે ઢાંકણી ઢોરાંરે; પડે પાણીમાં તે ક્યમ રહે ઢોરાં?*	૧૩
લખો જોજો જે અન્તે છે રણમાંરે; લણે વિધા તે તો બહુ ગુણમાં.	૧૪
લખો તત્તે તળાવ તલ તાળુંરે; કરો કંઠાસનું સુખ કાળું.	૧૫
લખો થથ્થે થાણું થાળીરે; સારા અક્ષર લખો સંભાળી.	૧૬
લખો દદ્દે દેવ દયા દાતારે; ડાહી દીકરીની માન પામે માતા.	૧૭
લખો ધધ્ધે ધન ધર્મધારીરે; ન લણે તે તો બાળકી નહારી.	૧૮
લખો નન્ને નામ નર નારીરે; શીખી રાખીએ પાઠ સંભારી.	૧૯
લખો પપ્પે પાપ પુણ્ય પ્રાણીરે; ઘણી મેલી ઘાંચીની ઘાણી.	૨૦
લખો ફફે ફૂલ ફળ ફાંટોરે; ઘણું બોલીએ નહિ તાણી ઘાંટો.	૨૧
લખો બબ્બે બાળા બોલ બાધરે; શીખો ચાહી ચાહી ચતુરાઈ.	૨૨
લખો ભભભે ભાવી ભેદ ભારોરે; અતિ કષ્ટ થકી કોઈને ઉગારો.	૨૩
લખો મમ્મે મગ માગ માળીરે; ખોટી ટાપટીપ મૂકો ટાળી.	૨૪
લખો યય્યે યશ યોગ યોગીરે; લણા લોકો વિધાના ભોગી.	૨૫
લખો રરે રાજ રાજ રાણીરે; જે ન જીકું બોલે તે ડાહી જાણી.	૨૬
લખો લલલે લખોટી લાખ લેખારે; બળે અંતરમાં હોય જે અદેખાં.	૨૭
લખો વવ્વે વખાણ વહાલ વાણીરે; લણો અંતરમાં ઉત્સાહ આણી.	૨૮
લખો શશ્શે શરીરે શની શાંતિરે; લણે તેની ભાંગી જાય ભાંતિ.	૨૯
લખો ષષ્ષે ભૂપણ ષટ ભાપારે; રાખો અંતરમાં અભિલાષા.	૩૦
લખો સસ્સે સુધર્મ સગો સાચોરે; એથી ઉલટો કરે તે વાદ કાચો.	૩૧

લખો હહે હજાર હાથ હાથીરે; ઘણું લાજીએ લોકની લજજથી. ૩૨
 લખો બળે નિશાન કાળ કાળીરે; શોભે દીકરી તો હહાપણવાળી. ૩૩
 લખો ક્ષણે ક્ષમા ક્ષત્રીરે; વાંચો પ્રભુના ગુણની પત્રી. ૩૪
 કહ્યો કક્રો કુમારિકાને કામેરે; રુડી રીતે તે દક્ષપતરામે. ૩૫

ગરબી પ મી.

સાત વારની ગરબી.

“રઘુપતિ રામ રૂઢેમાં રહેજેરે.”—એ રાગ.

સખી સાત વારનાં નામ સંભારેરે,
 વીતે સુખમાં તે સારે. સખી-ટેક.

રવિવાર સૌ રુડો ગણે છેરે, ભાવે પ્રભુની પ્રાર્થના ભણે છેરે,
 પ્રભુ રીઝે તો પાપ હણે છે. સખી. ૧

સોમવારે તો સમજણ લઈએરે, ભણું ભણુતર ભણવાને જઈએરે;
 વાંચી અર્થ વિચારી લઈએ. સખી. ૨

વાર મંગળ મંગળકારીરે, ન ભણે તે નાનકડી નઠારીરે,
 બહુ બહેમમાં બુડે બિચારી. સખી. ૩

બુધવારે તો બુદ્ધિ મળે છેરે, ભણવાથી તો બમણા ટળે છેરે,
 બુદ્ધિ વગરનાં દેખી બળે છે. સખી. ૪

ગુરુવારે ગુરુ જ્ઞાન આપેરે, સર્વે મનતણા સંશય કાપેરે,
 જ્ઞાન પામીએ ગુરુને પ્રતાપે. સખી. ૫

શુક્રવારે શીખો સત્યવાણીરે, બુકું કદિએ ન ખોલીએ જણીરે,
 બુકું ખોલે તે તો પાપી પ્રાણી. સખી. ૬

શનિવારે શરીર શોભાવેરે, શીખી સદ્ગુણ લાયકી લાવેરે,
 રુડો અવસર આવ્યો છે આવો. સખી. ૭

સાતે વાર કહ્યા છે તે સારારે, નથી તેમાં કોઈ નઠારારે,
 જશે નરકે નિંદા કરનારા. સખી. ૮

શિખામણ દીધી સમજીને કામેરે, સ્થિર થઈને સુણો શુભ કામેરે,
 દીધી દિલ થકી દક્ષપતરામે. સખી. ૯

ગરબી ફૂટી. તિથિઓની ગરબી.

- “ સખી પડવેના પડીઆ પંથ, નાથલ નાઘ્યારે. ” એ રામ.
 સખી પડવે તે પહેલો દિન, અંતરે આણીરે;
 બધું ધથરને આધીન, જગત આ બાણીરે. ૧
- સખી બીજી બીજી વાત, સાંભળો આણીરે;
 ઉપજાવ્યાં જાતે જાત, પ્રભુએ પ્રાણીરે. ૨
- સખી ત્રીજી તું કર તોલ, તેના તપાસીરે;
 કેવો બળિયો તે સાચું જોલ, એ અવિનાશીરે ? ૩
- સખી ચોથે ચિત્ત વિચાર, તું કર તેનારે;
 કેવો મહિમા અપરમપાર, અકળિત એનારે ? ૪
- સખી પાંચમે પ્રભુનો પાડ, માનજો મનમારે;
 જણે આજાં બનાવ્યાં આડ, વિધ વિધ વનમારે. ૫
- સખી છઠે છોકરવાદ, છેકજ છાંડોરે;
 પ્રભુના ગુણ આણી યાદ, મનમાં મારોરે. ૬
- સખી સાતમે સાચો સ્નેહ, પ્રભુપદ રાખોરે;
 જણે દીધો અમુલ્ય દેહ, બલપણ ભાખોરે. ૭
- સખી આઠમે ઠહું છું આમ, સાંભળો સાચુંરે;
 ધન, માલ, ધરા ને ધામ, કામ છે કાચુંરે. ૮
- સખી નામે ધવાનું નાશ, જગત આ બાણીરે;
 એક ધથરનો વિશ્વાસ, અંતરે આણીરે. ૯
- સખી દશમે દેશ વિદેશ, જન સૌ જ છે રે;
 સગાં સર્વે સંબંધી વિશેષ, આપણાં એ છે રે. ૧૦
- સખી અગિયારશે તો એમ, સમજીને સંધોરે;
 કાંઈનો દ્રેષ કરીએ કેમ ? ઉપજે અજંપો રે. ૧૧
- સખી બારસે જો જો જોલ, જોલીએ બાધરે;
 તેના પ્રથમ તપાસી તોલ, તેમાં બધાઈ રે. ૧૨

સખી તેરશે તેનો તપાસ, કેમ ન કરીએ ?
 આખો ધશ્વરે બુદ્ધિ ઉભાશ, સાર સંઘરીએ. ૧૩
 સખી ચાદશે ચતુરા ચિંત, ચેતી વિચરએ; ૧૪
 જમાં હોય તમારું હિત, કામ તે કરએ.
 સખી પૂનમે ગુણ્ય ને પાપ, ગઠે ગણાશે; ૧૫
 ઉર એમ સમજાએ આપ, તો સુખ થાશે.
 આવે અધારિયામાં અમાસ, માસને અંતે; ૧૬
 દક્ષપત પ્રભુનો દાસ, વિનવે અંતે.

ગરબી ૭ મી.

બાર મહિનાની ગરબી.

“ તજે તમે કેક કરમ કરવું. ”—એ રાગ.

ખેલો બાર માસ હવે બાંધ, જણો ગુણ ધંધરના ગાંધ; ખેલો.—ટેક.

કારતકે વરસ નવું કહીએ, રાજી રાજી અંતરમાં રહીએ,
 ચિતે સારું સર્વ તણું ચહીએ; ખેલો ૧
 માગશે મનમાં તમે રાચો, શિયાળાનો માસ બીજે સાચો,
 કાયા કુળવામાં નથી કાચો; ખેલો ૨
 પોષે પ્રભુને ભજો પ્રીતે, વળી ચતુરાઇ ધરો ચિતે,
 રહો સુખી સર્વે રુડી રીતે; ખેલો ૩
 માહે શીખ માની લેજો મનમાં, જરૂર તમે જરા પામશે જનમાં,
 તથા સુખ ઉપજશે મનમાં; ખેલો ૪
 ફાગણમાં ફુલ ફુલ્યાં ભાળો, આખો હવે આજંથી ઉન્હાળો,
 તમે તાપ છત્રી વડે ટાળો; ખેલો ૫
 ચેતરે ચેતો તમે ચિતે; નમે પરમેશ્વરને નિત્યે,
 કરો પરમારથ પણુ પ્રીતે; ખેલો ૬
 વૈશાખે વાવલિયા વાશે, વળી આઝી કરીએ વેડાશે,
 વંટોળીયા વનમાં દેખાશે; ખેલો ૭

નેટો તો જાણીએ પાછા, દાડમ ને દાખમાં શી ખાઈરે,
 તેને લોકો લે છે તાકી તાકી; ખોલો ૮
 અવાડે તો ચોમાસું આવ્યું, ગડડાટે બધાંડ. ગરખાવ્યું,
 ખિછાનું લીધું ભોય ખિછાવ્યું; ખોલો ૯
 ધાવણ તો સુદિ શોભાવે, મેળામાં મન જવા લલચાવે,
 ઘણા લોકો ગાડીઓ દોડાવે; ખોલો ૧૦
 બાદરવો બહી પેરે ગાળે, છતે નવા છોડ ઘણા છાળે,
 ઠર્યાં પ્રભુએ આપણે કાળે; ખોલો ૧૧
 આશોમાં દશરા દિવાળો, બહી બહી સૌ કહે છે ભાળી,
 ગાઓ રુડાં ગીત પાડો તાળી; ખોલો ૧૨
 ખારે માસે વર્ષ થયું પૂરું, એમાં નથી કાંઈએ અધૂરું,
 માસે સુખ દુખથી બહુ ખુરું; ખોલો ૧૩
 ત્રીજે વરસે માસ અધિક આવે, શાણા તેનું કારણ ઉપજાવે,
 ભક્તિ બહી દલપતને આવે. ખોલો ૧૪

ગરખી ૮ મી.

જુઠ્ઠના છોડની ગરખી.

“મારું સોનાનું છે ખેડું રે, છેલ છખીલા છોગાળા.”—એ રાગ.
 મખી જે આ સુંદર શોભેરે, દુલવાડીમાં જુઠ્ઠ ફૂલી; ૧
 જેઘ લોકોનાં મન લોભેરે, દુલવાડીમાં જુઠ્ઠ ફૂલી. ૧
 છે દેખાતી તો છોટીરે, દુલવાડીમાં જુઠ્ઠ ફૂલી;
 ગુણ ગણતાં તો છે મોટીરે, દુલવાડીમાં જુઠ્ઠ ફૂલી. ૨
 વડી વસ્તીમાં વખણાઈરે, દુલવાડીમાં જુઠ્ઠ ફૂલી;
 છે જાળકી જરી ખાઈરે, દુલવાડીમાં જુઠ્ઠ ફૂલી. ૩
 સૌ જન કહે સારી સારીરે, દુલવાડીમાં જુઠ્ઠ ફૂલી;
 કહીએ કાંઈ દેવકુમારીરે, દુલવાડીમાં જુઠ્ઠ ફૂલી. ૪
 વનિતાને લાગે બહાલીરે, દુલવાડીમાં જુઠ્ઠ ફૂલી;
 નખી કાઠ જણવતી કાલીરે, દુલવાડીમાં જુઠ્ઠ ફૂલી. ૫

નથી હોતું કાઠ નધારીરે, દુલવાડીમાં જુધ દૂલી;
 નિરખી હરખે નરનારીરે, દુલવાડીમાં જુધ દૂલી. ૬
 એવી પુત્રી જન્મન ખામેરે, દુલવાડીમાં જુધ દૂલી;
 જગમાં તેના જશ જમેરે, દુલવાડીમાં જુધ દૂલી. ૭
 જુધ દરજે સુખી સાં ઠામેરે, દુલવાડીમાં જુધ દૂલી;
 દીધા આશિષ દલપતરામેરે, દુલવાડીમાં જુધ દૂલી. ૮

ગરખી દ મી.

ખાળકીઓને શિખામણ.

“ સાંભળો સાંહેલી ”—એ રાગ.

સુખે શાખો શિખામણ સારી, સુણો ખાધ ખેનડિયો;

લેજે અંતરમાં હોતારી, સુણો ખાધ ખેનડિયો. ૧

સજ્જે શરીરમાં સુઘડાધ, સુણો ખાધ ખેનડિયો;

તજ્જે ગદસત ગદાધ, સુણો ખાધ ખેનડિયો. ૨

રાખશે નહિ હઠનો હેવા, સુણો ખાધ ખેનડિયો;

માત તાતની સજ્જે સેવા, સુણો ખાધ ખેનડિયો. ૩

જળે નહાનપણથીજ નિશાળે, સુણો ખાધ ખેનડિયો;

તેથી વધશે બુદ્ધિ વિશાળે, સુણો ખાધ ખેનડિયો. ૪

ભણતરે લણજે લલી લાતે, સુણો ખાધ ખેનડિયો;

જનમાં વખણાશે જાતે, સુણો ખાધ ખેનડિયો. ૫

નિત્ય નિત્ય તમે વાંચજે નીતિ, સુણો ખાધ ખેનડિયો;

અણુ ઉપર રાખજે ઓતિ, સુણો ખાધ ખેનડિયો. ૬

તેથી ઠંઠ્યાણુ ધારે તમારું, સુણો ખાધ ખેનડિયો;

સંસારમાં સુખ લેશે સારું, સુણો ખાધ ખેનડિયો. ૭

પર લોકમાં અણુને પ્રતાપે, સુણો ખાધ ખેનડિયો;

હતમ પદ પામશે આપે, સુણો ખાધ ખેનડિયો. ૮

તમે લડશે નહિ લડાધ, સુણો ખાધ ખેનડિયો;

તેથી માંમેશે જગમાં વડાધ, સુણો ખાધ ખેનડિયો. ૯

- મેન ગંભીર રાખજો મોટું, સુણો ખાધ બેનડિયો;
ખરે અભિમાન જાણજો મોટું, સુણો ખાધ બેનડિયો. ૧૦
વળી વિનયનાં શીખજો વેણાં, સુણો ખાધ બેનડિયો;
મુખે કોઈને ન મારશો મેણાં, સુણો ખાધ બેનડિયો. ૧૧
સમજણ સમજીને કામે, સુણો ખાધ બેનડિયો;
દિધિ દિલથી દલપતરામે, સુણો ખાધ બેનડિયો. ૧૨

ગરબી ૧૦ મી.

સારાં નરસાં સંતાનો વિધે.

- “આ તન રંગ પતંગ સરીખો જાતાં વાર ન લાગેછ.”—એ રાગ.
વિશ્વ તણી છે વિચિત્ર રચના; કળિ ન શકે કવિ કોઈજ;
અવલોકન કરતાં તો અચરજ, જરૂર ઉપજે જોઈજ. ૧
સુપાત્રનાં સંતાન સુપાત્રો, દુનિયામાં મેં દીઠાંજ;
કોમળ કેળે નીપજે કેળાં, મહા મનોહર મીઠાંજ. ૨
કડવા લીંબડાનાં હોયે કડવાં, ફળ એમાં શું કહેવુંજ ?
એથી ઉલટું પણ નિપજે છે, હૃદયે સમજી રહેવુંજ. ૩
કુપાત્રની કાયાથી ઉપજે, સુપાત્ર પણ સંતાનોજ;
ઉદાહરણ એનાં આપું છું, મનાય તો તે માનોજ. ૪
ગુલાબનો છે છોડ સકંટક, કુલ મૃદુલ કેમ ફૂલ્યાંજ ?
જાણું છું જ જન્મજ ધરતાં, ભોળપણથી ભૂલ્યાંજ. ૫
સુપાત્રનાં સંતાન કુપાત્રો, કવિજન કહી દેખાડેજ;
દ્રાક્ષ ખજૂર તણો સુત દારૂ, જનની શુદ્ધિ ખરાડેજ. ૬
ખારા જળની માછલી યધ, મુક્તાફળની માતાજ;
જેતાં જેની કાંઈ ન કિમત, પુત્ર થયા પ્રખ્યાતજ. ૭
વડાઈ પામ્યા છે વડલો પણ, તેને ઉપજ્યા ટેટાજ;
કહો સખી તે કેમ થયા નહિ, ખાપ ખરાખર ખેટાજ. ૮

- એક બાપનાં બે સંતાનો, એક નરસું એક સારું;
 સ્નેહ સહિત તું સાંભળ સજની, તે હું હવે ઉચ્ચારું. ૯
 હીપકથી ઉપજેલાં દીસે, કાળજી ને અજવાળું;
 એક ઘરનું અંધારું ટાળે, એક કરે ઘર કાળું. ૧૦
 એરડે એરડી ઉપજે, કરડે ઉપજે કરાં;
 હલકી જાત તણાં એમ હલકાં, ઘેરઘેર હોય ઘણેરાં. ૧૧
 આંખાને લાયક રૂળ ઉતમ, કેરી જેવાં કઢીએ;
 પણ ધંધર ધંધાએ ઉમળે, સમજીને તે સહીએ. ૧૨
 સુધારવામાં કસુર ન કરવી, પોતાના સંતાનો;
 તેમ કરતાં જો સુધરે નહિ તો, ધંધર ધંધા માનો; ૧૩
 કાંટા તનમાં કરવા ધારત, તો તે કરત કદાપી;
 ખાડ ગણે મણુનો જ એણે, ઉતમ કાયા આપી. ૧૪
 હીક એના અંતરમાં ઠરિયું, તેમ રચ્યું તે કામે;
 એમ સમજી ઉચાટ મટાડ્યો, દલથી દલપતરામે. ૧૫

ગરબી ૧૧ સી.

કાતર, ગજ અને સોયની ગરબી.

“ધન્ય અંબે માત, વસિયાં ડુંગર માંયરે જાયગા જોધને”-એ રામ.

- સુણુ દરજીડા, કાતર ગજ ને સોય તણા ગુણુ હું કહું;
 અચરજ ઉપજે, જોઈ જગતની રીત રૂઢે સમજી રહું. ૧
 તે ત્રણુ રહે છે ઘેર તારે, પણ જુદા સ્વભાવ સદા ધારે;
 તને ટેવ પડી જનમ્યાં જયારે, સુણુ દરજીડા. ૨
 કાતર કેવી જુડી ભાળી, તે પેટ વિષે રાખે પાળી;
 સાજાં ભાંગ્યાં કરવાવાળી, સુણુ દરજીડા. ૩
 જે મૂન તણાં તાંતુ દરશે, સજી સાંપ સદા સ્થિર થઈ કરશે;
 કાતર તેને જુદા કરશે, સુણુ દરજીડા. ૪

- હવે ગજના ગુણ કહું છું જે છે, બદસલાહ કાતરને દેહે; ૪
 પછી પોતે તો અળગો રહે છે. સુણ દરજીડાં
- આ જગમાં જેના ગુણ એવા, કહીએ તેને કપટી કેવા ? ૫
 એ તો લખાડ લેએ ગણી લેવા. સુણ દરજીડાં
- એણે જગથી ઉલટું નામ ધાર્યું, માટે જગથી ઉલટું કામ કર્યું; ૬
 એને લાયક એ કીક કર્યું. સુણ દરજીડાં
- જગમાં જે જેવા ગુણ ધરશે; તેવું લોક વિષે લાયક કરશે; ૭
 સજ્જન તો દુર્ગુણથી ડરશે. સુણ દરજીડાં
- એવા જનને આળખી લઇએ, તેને દિલની વાત નહી દઇએ; ૮
 દઇએ તો અતિ દુખિયાં થઇએ. સુણ દરજીડાં
- એવાને કોઈ આગળી આપે, તો કપટ કરી તરતજ કાપે; ૯
 માટે અર્થ સરે અળગાં ચાપે. સુણ દરજીડાં
- જે સોય ખિચારી સારી છે, તુટયાં સાજાં કરનારી છે; ૧૦
 ગુણવંતી નામે નારી છે. સુણ દરજીડાં
- તેવી છે પણ ગુણ દેવાને, સમજાવે સંપી રહેવાને; ૧૧
 આવકારજ દેવો એવાને. સુણ દરજીડાં
- કુળ એકજ કાતર સોય તણું, પણ કામ જુદી કરનારી ગણું; ૧૨
 ગુણ+ વિનાની એક ગુણવાળી ગણું. સુણ દરજીડાં
- તે પણ અંતરમાં અભિલાખી, *શિર ઉપર સોય ધરી રાખી; ૧૩
 ગજ કાતરને નીચાં નાખી. સુણ દરજીડાં
- અણસમજુ જન વિશ્વાસ કરે, સમજુ તો દિલમાં સંમથ ડરે; ૧૪
 નિજ અર્થ સરે અળગાંજ ધરે. સુણ દરજીડાં
- એમ કર્તારે ઉપયોગી કર્યા, તે થકી નકામાં તે ન કર્યા; ૧૫
 દસપતરામે દિલમાંહિ ધર્યા. સુણ દરજીડાં

ગરબી ૧૨ મી.

સારા નરસા જનમ વિષે.

“ મા પાવા તે મઢથી ઉતર્યાં, મહાકાળીરે. ”—એ રામ.

- જન ભલા ભૂતળમાંય, ધન્ય જનમ ધરિયા !
 જે જીલમી જનો જણાય, એ શિદ અવતરિયા ? ૧
- જેણે કીધાં રૂડાં કામ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
 જેણે રાખ્યું ન નિશ્ચળ નામ, એ શિદ અવતરિયા ? ૨
- જેણે સેવ્યાં મા ને ખાપ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
 જેણે સૌના લીધા શાપ, એ શિદ અવતરિયા ? ૩
- જેણે પાડ્યા માણસ પાંચ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
 જેણે લોલે લીધી લાંચ, એ શિદ અવતરિયા ? ૪
- જેણે ધરી ધરમની રીત, ધન્ય જનમ ધરિયા !
 જેની પાપ ઉપર ખડું ખીત, એ શિદ અવતરિયા ? ૫
- જેણે સૌને કીધાં સુખ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
 દુખિયાને દીધાં દુઃખ, એ શિદ અવતરિયા ? ૬
- જેણે દીધા સદૈવ સુખોધ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
 જેણે કયોં મરીજપર ઠાપ, એ શિદ અવતરિયા ? ૭
- જેનાં વિધવિધ થાય વખાણ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
 જેણે ખરના લીધા પ્રાણ, એ શિદ અવતરિયા ? ૮
- જેણે દયાથી દીધાં જીન, ધન્ય જનમ ધરિયા !
 જે નિર્લજ ને નાદાન, એ શિદ અવતરિયા ? ૯
- જે પ્રજા તણા અતિપાલ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
 જે ચોર થયા અંડાળ, એ શિદ અવતરિયા ? ૧૦
- સતવાદી શાણાં શેઠ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
 જેણે પાપે ભરિયાં ખેટ, એ શિદ અવતરિયા ? ૧૧
- જેની તનમન સારી-સ્ટેપ, ધન્ય જનમ ધરિયા !
 ન ભજયા દલપર્તની દેવ, એ શિદ અવતરિયા ? ૧૨

ગરખી : ૧૩૫મી.

કપાસનાં છોડની ગરખી :

“સેયર શું કસરે, મારે નંદુ પસરું નેહન” — એ પરાગ.

છોટો છોડ છેરે, કહીએ નેનું નામ કપાસ;

કામ કંઈ વું કરેરે, તેનાં કરીએ આબજત પાસ.

ફળ તેનાં બુઝારે, કાલાં ઘેલી તે કહેલાય;

પણ પરમારથીરે, દુર્તિયામાં કેવાં દેખાય.

પોતે ઘેટમારે, નિશ્ચે રાખે છે નરમાશ;

મન મેલું નહીરે, અંતરમાં અંતિશે ઉઠ્યાનાશ.

કોઈ પ્રકારનારે, કાયામાં નહિ કાંઈ લેશ;

સારી સૌ થકારે, કાતિ દેશ વિદેશ.

સંકટ બહુ સહીરે, લોકની રાખે છે તે લાજ;

તોપણ તે કહીરે, પોતે રાખે નહિ પતરાજ.

મોટાઈ નવ મળેરે, છોટો થઈને રહે છે છેડ;

ઝોડ જોડે નહીરે, એનાં જોવી જાતળ એક.

વૃક્ષ બીજ વડારે, ઉંચાં વધિયાં કાનાં અર્થ;

પર ઉપકારમારે, રાખે કોઈ ન એવો રંગ.

વસંદ પે થઈરે, કેવી ઢાંકે જનની કાય;

કાગળ રૂપ થઈરે, જનનાં સંદેશ લઈ જાય.

પાનાં પોથીએરે, ગુરુ થઈ આપે જનને સામ;

દોરી દોરડારે, પાગે તરસ્યાને જળપાન.

કાયા ધરી કરેરે, એવાં ઉત્તમ કામ અનેક;

ગુણ દેતેના ઘણારે, એકથી અલિયાતો છે એક.

મોટો માનીએરે, જનાં ગુણ મોટા જગમાંડી;

પ્રાંત વધી પડ્યોરે, એ તો અદ્વન ગણ્યા આંડી.

તનુધર ધન્ય ! છેરે, જનો અતિ જગમાં ઉપયોગ;

ધર્મ સડો ધરેરે, આપે સૌ જનને ઉદ્ધોગ.

નિયમે નીતિનારે, જમમાં જહ વડે સચવાય;	
શેભા સર્વનીરે, દુનિયામાં જથી દેખાય.	૧૩
ગુરુ ગુલાખનારે, મનમાં સાવે વ્યર્થ ગુમાન;	
જે આ જગતમાંરે, શેભે કાણુ કપાસ સમાન !	૧૪
ખીજ ખધા વિનારે, ખહુ દિન ચલાવતાં સચવાય;	
પણુ જેના વિનારે, રજની દિન પણુ નવ રહેવાય.	૧૫
મઠ રૂપે થઈરે, સાગરમાં સંચારે વહાણુ;	
ઠેટલાં હું કહુંરે, એના કૃત્યનાં વિવિધ વખાણુ !	૧૬
જનની જગતમાંરે, કરશે એવાં ઉત્તમ કામ;	
તેને તો સદારે, દેશે આશિષ દસપતરામ.	૧૭

ગરબી ૧૪ મી.

પરોપકારી વાદળી વિષે.

“વેગળો રહે વરણાગિયા,”—એ રાગ.

હારે આવ વહાલી વિવેકી વાદળી, હારે તું તો મર્મના

મંત્રની માદળીજરે. વહાલી. ૦ ટેક.

હારે મુડી સાંચે તું તો આઠ માસમાં;	
હારે એ તો છાની રાખે છે આકાશમાંજરે,	વહાલી. ૧
હારે વેળા વાવરવાની એક આવશે;	
હારે એવું ડહાપણુ તું દીલમાં સાવશેજરે,	વહાલી. ૨
હારે વેળા આવે એવી જ વારમાં;	
હારે દીલ રાખે ઉદાર માસ ચારમાંજરે,	વહાલી. ૩
હારે એક દહાડે એકદમ નથી આપતી;	
હારે રહે આપવાનો અનુમાન માપતીજરે,	વહાલી. ૪
હારે કરકસર એવી તું કર્યાં ભણી !	
હારે ગુણવંતી તે ગુણથી તને ગણીજરે,	વહાલી. ૫
હારે તારાં જવા પ્રધાન જોઈએ રાચને;	
હારે જોઈએ એવી અર્ધાગના ખધાયોજરે.	વહાલી. ૬

હારે નથી સુમની સમાન ડાટી રાખતી;	
હારે કાંઈ નકામું નથી કાઢી નાખતીછરે,	વહાલી. ૭
હારે આપતાં તું અસિમાન નથી આણતી;	
હારે ભેધ તને નમ્રતાનો ગુણ જાણતીછરે,	વહાલી. ૮
હારે મુડી સત્ય માર્ગે તેં મેળવી;	
હારે કહિયે કેવી રીતે કેળવીછરે ?	વહાલી. ૯
હારે શીખે તારી શિખામણ સુંઢરી;	
હારે તે તો હોશિયાર ને જણાય હુન્નરીરે,	વહાલી. ૧૦
હારે ધન્ય ! ધન્ય ! તારી ચતુરાઈને !	
હારે ભલે પામી પ્રસિદ્ધ વડાઈને છરે !	વહાલી. ૧૧
હારે જળ સાચવ્યાની રીત તારી ભેધને;	
હારે મળે સારી શિખામણ કેાઈનેછરે,	વહાલી. ૧૨
હારે વારે વારે વખાણું નારો કામને;	
હારે હીલ જાવી તું હક્ષપતરામને છરે.	વહાલી. ૧૩

ગરબી ૧૫ મી.

પરોપક્ષરી બાઈ રૂપી વાદળીની ગરબી.

“શિવજી ગેરિયારે,”—એ રાગ.

હયાથી દે છે જીવનદાન, વહાલી વાદળીરે;	
કર્યું તેં નિજ જીવન કુરખાને, વહાલી વાદળીરે.	૧
ભલે તું પામી કંચો અધિકાર, વહાલી વાદળીરે;	
અખિલ જગતરે તારો ક્રિપકાર, વહાલી વાદળીરે.	૨
યધ તું સોની માત્ર સમાન, વહાલી વાદળીરે;	
કરાવે તું સાને પયપાન, વહાલી વાદળીરે.	૩
જમતમાં ભે પુજ તને ન જણાય; વહાલી વાદળીરે;	
અખિલ જગ આકુળગ્યાકુળ થાય, વહાલી વાદળીરે.	૪
મંડી સુરજ તુજથી ગરમાય, વહાલી વાદળીરે;	
પાટે પુજ એણે સંતાય, વહાલી વાદળીરે.	૫

દીઠા તુજ પાસેથી લેઈ દાન, વહાલી વાદળીરે;	
કરે કોઈ દાન મેળવવા માન; વહાલી વાદળીરે.	૬
ઠઠી તુજ પાસેથી ન પમાય, વહાલી વાદળીરે;	
સરોવર સરિતા પણ સૂકાય, વહાલી વાદળીરે.	૭
વને છે વનસ્પતિનો વાસ, વહાલી વાદળીરે;	
જીવન તે જાય તારી પાસ, વહાલી વાદળીરે.	૮
તપી પર્વત પામે પરિતાપ, વહાલી વાદળીરે;	
ઠરું તેને તું શીતળ આપ; વહાલી વાદળીરે.	૯
ઠરું જ્યાં દષ્ટિ ત્યાં તુજ કામ; વહાલી વાદળીરે;	
નથી તેં રાખ્યો ઠાલો કામ, વહાલી વાદળીરે.	૧૦
ઠહું તે ધન્ય ! જગત કરનાર ! વહાલી વાદળીરે;	
ભલે આપ્યો તુજને અવતાર, વહાલી વાદળીરે.	૧૧
દીસે જે અનેકનો આધાર, વહાલી વાદળીરે;	
સદા તે જીવો જન સરદાર ! વહાલી વાદળીરે.	૧૨
દીસે નહાની પણ મોટું દીલ, વહાલી વાદળીરે;	
સમાયું તેમાં ઘણું સલીલ*, વહાલી વાદળીરે.	૧૩
સદા નિઃશય રહેજે તુજ નામ, વહાલી વાદળીરે;	
દિલે એમ ઇચ્છે દલપતરામ, વહાલી વાદળીરે.	૧૪

ગરબી ૧૬ મી.

વિવેકી વડવાઈ વિવે.

“ હરિ દૂધ પિયો, ને મને જવા દો. ”—એ રાજા.
 તું વડી વિવેકી વડવાઈ, ગુણ ઠહું છું તારા હું ગાઈ;
 તું સબજનને પણ શિખામણ દેનાર, તું વડી વિવેકી વડવાઈ. ૧
 તેં ઉત્તમ કુળ અવતાર ધર્યો, તેં સદગુણથી ભવ સફળ કર્યો;
 તું શાણી છે, એમ સૌ જાણે સંસાર, તું વડી વિવેકી. ૨

- પૃથવીપર સાસરીયું પામી, જ્યાં મૂળ જિંડાં કરીને જામી;
વળિ વિશ્વપતિએ વિસ્તાર્યો વિસ્તાર, તું વડી વિવેકી. ૩
- તારા વૃદ્ધપિતાને દુઃખ પડિયું, મૂળ જિંડું હતું તે જખડીયું;
ત્યારે તેં તેને આપ્યો સારો આધાર, તું વડી વિવેકી. ૪
- તેં નામ પિતાનું અમર કર્યું, અમૃત તુજ પાસ અખંડ ભંડું;
તું કુળમાં આમી લાવી નહીં લગાર, તું વડી વિવેકી. ૫
- આશ્રય મુશુ પક્ષીને આપ્યો, જાણે થઈ ધરમનો તે આપ્યો;
તેં ચિત્તમાં યોગો એજ ધર્યો વિચાર, તું વડી વિવેકી. ૬
- સાસરીયું પણ તેં શોભાવ્યું, આશ્રય મામ્યું જે કોઈ આપ્યું;
તને બાળી જગમાં બલાધનો ભંડાર, તું વડી વિવેકી. ૭
- કદી કાંટો કોઈને નવ માર્યો, તપતો આવ્યો તેને ઠાર્યો;
હરમડીએ આપું સાખાંશી હજાર, તું વડી વિવેકી. ૮
- તેં નમ્રપણું ધરથી રાખ્યું, તે જિદ્દતપણું કાઢી નાંખ્યું;
તેથી ઉત્તમ આવી તું પામી અધિકાર, તું વડી વિવેકી. ૯
- તને જગમાં સૌ જન-જાણે છે, વિદ્વાન વિશેષ વખાણે છે;
તને સારી ગુણશે સૃષ્ટિ સરજનહાર, તું વડી વિવેકી. ૧૦
- તને જે કોઈએ કદી દીધી, તે પંડ અખંડ સમા કાપી;
તેં દુખ નહિ ધરતાં દિલ રાખ્યું ઉદાર, તું વડી વિવેકી. ૧૧
- સૌ સંજનન તુજ ગુણ જાણે છે, વળી વિવિધ પ્રકાર વખાણે છે;
ગુણવંતી તારા ગુણ શું ગણે ગમાર, તું વડી વિવેકી. ૧૨
- છે કંઈકે કંઈક પૂત ઘણા એવા, નથી સંજતા માતપિતા સેવા;
વળી નામ પિતાનું યોગે જગ મોઝાર, તું વડી વિવેકી. ૧૩
- તું સ્થિર કરજે ખડુ-આ ઠામે દીધી આશિષ દલપતરામે;
તારો અધિક બલો છે અમં હિપર આભાર, તું વડી વિવેકી. ૧૪

ગરબી ૧૭ મી.

શેલડીની ગરબી.

“ કર પ્રભુ સંગાથે દહ પ્રીતડીરે, — એ રાગ.

સુષ્ણ શેલડી તું શાણી થણીરે, કરે છે તું શુભ ઉપકાર; ૧
 ઉપકાર તું સાચી શેલડીરે;
 નથી દુઃખ કરીને દુઃખતીરે, તારા ચિત્તના ચોખા વિચાર. ૨
 નથી દુનિયાને કળ દેખાડતીરે, ઉંચાં લટકાવી આકાશ;
 તારાં કળ ગોળ સાકર ખાંડ છે રે, પણ દેખે ન કાંઈ તુજ પાસ. ૩
 દાન આપી કહી દેખાડવુંરે, તે તો કીર્તિ દાન કહેવાય;
 પ્રભુ પ્રીતે જરૂર દાન જે કરેરે, તે તો કાંઈથી ન જાણ્યું જાય. ૪
 દુઃખ કરીને જે કળ દાન દેરે, કળિયા છાંતરાં તે માંહી;
 તારી પેઠે શુભ દાન જે કરેરે, તેમાં કસ્તાર ન મળે કાંઈ. ૫
 નથી ખુબ મોટાં દેખાડતીરે, દીસે દુર્બળ તારો દેહ;
 નથી કાંટા કાયામાં રાખતીરે, તેથી પામી તું સૌનો સ્નેહ. ૬
 મોટા મોટા તરુમાં નથી માલતીરે, સદા વસી એરડા સાથ;
 પણ નીચો સ્વભાવ લીધો નમીરે, એમ હૈંડું રાખ્યું તેં હાથ. ૭
 ક્યાંથી પામી સરસપણું પંડમાંરે, જોતાં અંચરજ જેવું જણાય;
 કેરી કેળાં અદિક કળ જે કહુંરે, તારા કળની તુલ્ય ન જણાય. ૮
 મળી સૌની વધારે મિષ્ટતારે, એનું એવું મેળાપી અંજ;
 જીવ મેળવી લે જ્યાં જાય ત્યારે, સૌને સારો ભાગે તારો સંગ. ૯
 કાંઈ જરીખ શુભ દાન તો કરેરે, કરે મોટા તો પામવી માન;
 જમ પરસાદ જળનું દાન દેરે, ગાજે ઉંચે ચટ્ટી આશમાન.
 જે કાંઈ જગત વિષે જન્મ પામીનેરે, કરે પરઉપકારી કામ;
 એવા એવાને અંતઃકરણથીરે, દે છે આશીષ દલપતરામ. ૧૦

ગરબી ૧૮ મી.

કેળ વિષ.

“હું વારી બહ ઉભાં રહોને અલભેલી.”—એ રાગ.

રસીલી કેળ રુડી તું તો ઠકરાણી;	
હું વારી બહ વાણીએ શું કહું વખાણી.	રસીલી૦ ટેક.
ખોરડી ને ચોરડી તો ઠામ ઠામ હીસે;	
હારે જને કાંટે વિધાય ખહુ પ્રાણી.	રસીલી૦ ૧
લીમડીને કાણ ખાંગ સાયક ગણે છે;	
હારે જની કડવી જાત-કહેવાણી.	રસીલી૦ ૨
વરખડીને કાણ ખાગમાં વાને;	
હારે તારા જવી જરની જણી.	રસીલી૦ ૩
જયવેલ તો ખહુ પુલડે પૂલે;	
હારે પણ ભૂખ્યાને પાય નહી પાણી.	રસીલી૦ ૪
કાળજું પણ ખહુ કામલ તારું;	
હારે તારી એજ ઉચી જાંતની એવાણી.	રસીલી૦ ૫
નિર્મળ નૌતમ નાણુક નારી;	
હારે તારી પડિતોએ ઉપમા પરમાણી.	રસીલી૦ ૬
જગ સુજનારે તુજને સરજ;	
હારે એતા અંતીશે ડહાપણુ આણી.	રસીલી૦ ૭
મીઠાં મીઠાં ફળ દેનારી;	
હારે તું તો માનવીએ! મધ્યે મનાણી.	રસીલી૦ ૮
પુલ્યા વિના તું તો ફળ દે છે;	
હારે તું તો એવી ઉદાર ઇંદરાણી.	રસીલી૦ ૯
પુલી પુલીને જ દાન દે છે;	
હારે તેનું ધર્મ કરમ ધુળધાણી.	રસીલી૦ ૧૦
પૂલે અધિક પણ ફળ નવ આપે;	
હારે તેની ફાગટ જાત પુલાણી.	રસીલી૦ ૧૧
દસપતરામ કહે ગુણ દેખી;	
હારે તારી સાયકી લેખમાં લખાણી.	રસીલી૦ ૧૨

અમરખી. ૧૬૭મી.

આરશીની અમરખી.

૧૬૮ પ્રભુ સંગાયે દહમીતીડીરે. ૧—અમરખી.

અરે આરશી મેં તને જાળખીરે,
 તું તો શુભ શુભ વંતી ગણાય; સત્યવાદી તું સાચી આરશીરે;
 તારા આગળ આવી જઈ હું રહેરે, જીવું હોય તે તેવું ગણાય. ૧
 તું તો શુભ દોષ હોય તે દેખાડતીરે, જીવી સાચે સાચી કહેવાત;
 જોઈ હોય તે પોતાનું કદમારુંરે; તારે પ્રદેખિ પ્રકાશપાત. અરે. ૨
 હોય રંક રાજ ભલે રાયરે, કંઈની શરમીવી ના શરમાય;
 બીક દેખાડતાં તું બીકે નહીરે, સાંચા આમવાથી ના સહસાય. ૩
 રાજ દેશ તું લેશ નથી રાખતીરે, માટે રાખે હૃદયે હોય રાય;
 પુઠ તો નકટાને નકટું કહેરે, બાણે તે બધું આસાનો દાય; અરે. ૪
 પુઠ પાછળ તું ખડખડતી નથીરે, સાચે સાચું કહે મુખિ મુખ;
 તારું દીલ સ્વચ્છ દેખતાં દેખાય છેરે, તેથી દેશમાં નથીરે કાંઈ દુઃખ. ૫
 તારી આગળ આવીને જ હું રહેરે, સાચું તે જ તું કહેનાર;
 નથી ખીજા વિષે તું કંઈ ખોલતીરે, એવો નિયમ ધર્યો તે નિર્ધાર. ૬
 તારી સત્યતાને સૌ ચંદાય છેરે, હોશિ હોશે અલે તને હાય;
 નાનાં મોટાં અને રંક રાયનેરે, સાંચે એ તારો સાચા અરે. ૭
 તારા સત્ય જીવર કોપ જ રહેરે, તેને હોય કહે પ્રિયાર;
 તેને મોટો મુરખ થણે માનવીરે, સદા તારો તાણે મરનાર. અરે. ૮
 વાંક તેનો ગણાય આ વિશ્વમારે, કોઈ તારો પ્રદેખિ વાંક;
 તું તો સાચી ઠરી સંસારમારે, એ તો અણગળ અરે અરે આંક. ૯
 શુદ્ધ બુદ્ધિથી સાચું જ કહેરે, રાખી નિર્મળ મન તુજ તુલ્ય;
 તેને હીઝે તેનો કર્તા ધણીરે, એવો શુભ સત્યતાનો અમૂલ્ય. ૧૦
 કવિ કાવિદ વિચારીને કહેરે, તારી સત્યતાને સાપ્રાશ;
 કૃપા કહેરે કૃપાળુ નાથજીરે, આપે શુભ એવો અવિનાશ. અરે. ૧૧
 વારે વારે પ્રભુજીને વિનવીરે, પ્રણીએમે કરી તે પ્રણામ;
 તારી તુલ્ય સોઈશુ સત્યતા તણીરે, માગે દિન દિન દશપતરામ. ૧૨

ગરબી ૨૦ મી.

નઠારાં ગીત ન ગાવા વિષે.

“ મારું સોનાનું છે ખેડુરે, છેલછળીલાં છેગાળા. ”

જેની અંદર અથ નઠારેરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ;
સુણિ સુણિને સત્ય વિચારેરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ. ૧

જેમાં નીતિનો નહિ સ્વાદરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ;
ખાધએ તે તો અઠવાદરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ. ૨

સુખ શીદ દુખવીએ ઠાલુરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ;
વિપરીત મતિને તે વહાલુરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ. ૩

એવાં શીખવે ગીત સુતાનેરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ;
ધિક! તેવાં માતપિતાનેરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ. ૪

સારા જન તો શરમાયેરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ;
એ તો સુણતાં ઉઠી જાયેરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ. ૫

એ તો માત પિતાનો વાંકરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ;
એ તો જાણી આડો આંકરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ. ૬

જે સોનું સારું ધારેરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ;
નવ રાખે ચાલ નઠારેરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ. ૭

જેમાં હોય ધશ્વરનું નામરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ;
પણ અનીતિ ઠામે ઠામરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ. ૮

એથી ઉપજે અસર નઠારીરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ;
ચિત ધરજે અતુર વિચારીરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ. ૯

નીતિથી ઉલટું જોડરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ;
ધશ્વરને ન ગમે એડરે, ગીત નઠારાં નવ ગાધએ. ૧૦

મુધરે નહિ અંતઃકરણરે, ગીત નહારાં નવ ગાઇએ;
 આવે નહિ સદઆચરણરે, ગીત નહારાં નવ ગાઇએ. ૧૧
 કહો તે ગાઇએ શે કામરે ? ગીત નહારાં નવ ગાઇએ;
 દાખે છે દલપતરામરે, ગીત નહારાં નવ ગાઇએ. ૧૨

ગરબી ૨૧ મી.

મીઠા બોલી મેના વિરે.

“ મોહનરે મોહી તારે લટકે, ”—એ રાગ.

મેનારે મીઠી તારી વાણી, મીઠી તારી વાણી, માનવીએ પ્રમાણી. ટેક.
 જાત તારી જોતાં જનથી છે જુદી, પણ તું પામી મોટું માન;
 હોય પક્કા પુરા પડિત તે પણ, કહેણ ધરે તારાં કાન. ૧
 ભાગ્ય ભલું તેથી તું થઈ ભણેલી, નહિ તો તું રખડત રાન;
 વણ ભણેલી ઘણી વનમાં વસે છે, કોઈ ન ગણે ગુણવાન. ૨
 ભણતરમાં ભલો લાભ મેં ભાળ્યો, આ જોઈ તુજ અધિકાર;
 શોભિતું પિંજર વસવાને સોંપ્યું, ઉતમ આપે આહાર. ૩
 આકરી તારી કરે જન આકર, પાણી લાવી તને પાય;
 એવડો માલ છે તુજમાં શો મોટો, કામ તો કાંઈ ન થાય. ૪
 મધુર ભાષણ કરવા શીખી મુખથી, એ ગુણ તુજમાં છે એક;
 સૌ સાથે સ્નેહ તેથી થાય તારે, આપે છે માન અનેક. ૫
 પૂરાં વખાણ આ પૂરમાં તું પામી, હૈટાં તેં સૌનાં હરેલ;
 વસ્તી બધીને તેં વશ કરી લીધી, કામણ જીમ કરેલ. ૬
 દેશ વિદેશમાં વાત વંચાઈ, ગુણ ગણાયા ગામો ગામ;
 તું તજીશ તોપણ અહિં તારું, નહિ વિસારે કોઈ નામ. ૭
 સદ્ગુણ પામીને કુંજ તેં શોભાવ્યું, જન વચાણે તારી જાત;
 ધન્ય તારો અવતાર ધરામાં, ધન્ય તારાં માત તાત. ૮

૩૫ તારુ અતિશે નથી રુડું, નથી તેં સજયા શણુગાર;
 પણ તેં પૂરો સૌને મોહ પમાડ્યો, અચરજ એ તો અપાર. ૯
 નાના મોટા જન નેહ નિહાળે, શો એવો તુજમાં છે સાર;
 દિલગીરી હોય તેની દિલગીરી છૂટે, ઉચરે જ્યાં તું ઉચ્ચાર. ૧૦
 ખડેન ખરાખર જન તને જાણે, મન હરખે જોઈ મુખ;
 હાકેમ પણ તને હેતે ખોલાવે, સાંભળી સ્વર પામે સુખ. ૧૧
 ભાઈ ભલો જણે તુજને ભણાવી, આખ્યો ઉત્તમ ગુણ આમ;
 અંતર શુદ્ધથી આશિષ તુજને, દે નિત્ય દલપતરામ. ૧૨

ગરખી ૨૨ મી.

હાથીણીની ગરખી.

“વાંસલડી વેરણ થઈ લાગી તું મળની નારને.”—એ રાગ.
 હો હાથીણી, જાણી મેં તુજને તું ઉત્તમ જાતની;
 સુણ શુભ કુંળની, વળી વિશેષે વિગત કહું તે વાતની. ટેક.
 તું સીધે પંથ સિધાવે છે, કુતરીઓ ભસવા આવે છે;
 પણ તું મનમાં ક્યાં લાવે છે? હો. હાથીણી ૦ ૧
 તે ખહુ ભશિ ભશિને થાકે છે, તું સામે ઉત્તર ક્યાં દે છે;
 ધન્ય! ધન્ય! તને લોકો કહે છે; હો. હાથીણી ૦ ૨
 ખળ તો ખહુ તનમાં તારે છે, તને માવત અંકુશ મારે છે;
 તું સહન કરી વિસારે છે; હો. હાથીણી ૦ ૩
 ભલી છે તારી ગંભીરાઈ, તું ખઠવા નથી કરતી ખાઈ;
 તારી કીર્તિ કવિ લોકે ગાઈ; હો. હાથીણી ૦ ૪
 તું નિશાળમાં નથી પાઠ ભણી, પણ નીતિ છે તુજ માંડી ઘણી.
 તું પુત્રી જાત સજાત તણી; હો. હાથીણી ૦ ૫
 તારા ગવાય ગુણ ગામે ગામે, તું સુખી રહેજે ઠામેઠામે;
 દાઘ એ આશિષ દલપતરામે; હો. હાથી ૦ ૧૨

ગરબી ૨૩ મી. નેતરની નમ્રતા વિષે.

“ સાઈં સાઈં રે સુરત શહેર, મુખાઈ અલખેલી. ”—એ રાગ.
તારા નમ્રપણાને ધન્ય ! નેતર નમનારી;

રુડું માણસ ધરછે મન, તે અલગત તારી !—ટેક.

વહેતિ નદીના નીર વચ્ચે તું, તલ નથી ધરતી ત્રાસ. નેતર. ૧

જ્યારે જળનું જોર વધે ને, ઘણા કરે ઘુઘવાટરે;

મોટાં તરુનાં મૂળ ઉખાડે, તને ન હર ઉચાટ. નેતર. ૨

જોર જણાય ઘણું જો વારે, જળમાં તું નમી જાયરે;

તેનું જોર ઘટે ત્યારે તું, આપે ઉભી થાય. નેતર. ૩

પાતળી સરખી તું પડે પણ, નમ્રપણું ધરનારે;

જળમાં તું સુખથી જીવે છે, એ ગુણને આધાર. નેતર. ૪

સમય વિચારી સમજી ચાલે, લે સુખ તે આ લોકરે;

ઉદ્ધતપણું અખંડ ન છોડે, ફાંસામાં પડે કોઈ. નેતર. ૫

મૂળ ગયાં મોટાં તરુવરનાં, નાની તું નિશ્ચિંતરે;

મોટી બુદ્ધિ તુજમાં માનું, રુડી તારી રીત. નેતર. ૬

નમ્રપણું રાખે નિશ્ચે તો, વેદીમાં કરે વાસરે;

અંતરમાં કદિએ નવ ઉપજ, તેને તલપુર ત્રાસ. નેતર. ૭

તાડ અને વડ તારી પેઠે, નમ્યા નહીં જો નામરે;

દેશવટો નદિએ તો હીઘો, ઠાલો ઠીઘો ઠામ. નેતર. ૮

પવન તને નવ તોડી પાડે, સજોર થઈ સર્વત્રરે;

તેથી તુજને કરીને રાખે, છત્રપતી શિરછત્ર. નેતર. ૯

સારા જનના ઘરમાં શોભે, ઠરી તું ઠામો ઠામરે;

નિરખી તુજને નેત્ર કરે છે, ધન્ય તુજ નેતર નામ. નેતર. ૧૦

દેશ જો ફળ ફુલ તો તું નથી દેતી, દીસે દુર્ખળ દેહરે;

તું તપણુ તું નમ્રપણાથી પામી, સર્વે જનનો સ્નેહ. નેતર. ૧૧

સદ્ગુણ પણું રાખે નરનારી, એ સુખ પામે આમરે;

ધન્ય તારેશ્વિઆમણુ સમજી લેજો, દિલમાં દલપતરામ. નેતર. ૧૨

ગરબી ૨૪ મી.

કામઠીની ગરબો.

“પૂલણુ ! તમે પુલાવ્યા ક્યમ પૂલ્યારે ? પૂલણુ ?” —રાગ

*શરધરણી તું વિશ્વ વિષે વખાણાધરે; શરધરણી;

તું કમાન નામે કુશળપણે કહેવાઈ, શાણી શરધરણી. ૧

સારા વંશ થકી તું ઉપણ સારીરે, શરધરણી;

વળિ શુભ શિક્ષકથી સદ્ગુણ લીધો ધારી, શાણી ૨

તીરની સાથે લગ્ન થયું છે તારુરે, શરધરણી;

તે જુગતે જુગતું બેઠું શોભ્યું સારું, શાણી ૩

નમી નમીને તેં નરને વશ કીધારે, શરધરણી;

તુજ સદ્ગુણ વડે લાવો તેણે લીધો, શાણી ૪

આપી હિંમત એને તેં ઉશ્કેર્યોરે, શરધરણી;

તેં પ્રવાસ કરવા પ્રીત કરીને પ્રેર્યો, શાણી ૫

જઘને તેણે તો ત્યાં જશ વિસ્તાર્યોરે, શરધરણી;

નિજ શેઠ તણા શત્રુને રણ સંહાર્યો, શાણી ૬

હિતમ પરાક્રમી કહેવાયો આપેરે, શરધરણી;

પણ તે તો તારા સદ્ગુણ તણે પ્રતાપે; શાણી ૭

બે તેને તેં હિંમત હોત ન આપીરે, શરધરણી;

નર તો તે એવું કામ ન કરત કદાપી, શાણી ૮

જગમાં તુજને હિંમત જાણીરે, શરધરણી;

હું અરેખરી તો જાણી, શાણી ૯

સૌ સુંદરીઓ શરધરણી;

તો સર્વ શાણી ૧૦

વધુ સું શરધરણી;

તો ઉશ્કરા શાણી ૧૧

દલપતરામે દિલમાં શરધરણી;

તે માટે આવું વખાણ કીધું તારું, શાણી ૧૨

ગરબી રૂપ મી.

સોનાની અરણ.

'સાડે સાડેરે સુરત શેહેર, મુખમ અલખેલી.'-એ રાગ.
 સોને જગલ્લ્યા પાસ, અરણ ઉચ્ચારી;
 "આ સુણિયે શ્રી અવિનાશ, અરણ આ મારી !-ટેક.
 શેઠ સદનમાં મહોરો રૂપે, રહું છું દિન ને રાતરે;
 મિજલસમાં અપમાન મળ્યું મને, સુણો વિતકની વાત. અરણ ૧
 પેટીમાં મને પૂરી મૂક્યું, પુષ્પ ગણ્યાં ગુણવાનરે;
 મુજથી મોટું પુષ્પો પામ્યાં, ભરી સલામાં માન; અરણ ૨
 મુજ તનમાં જે સુગંધ સરજે, તો હરિ તેમ ન થાયરે !
 પુષ્પ પ્રમાણે માન હું પામું, મુજ મન શેઠ સમાય." અરણ ૩
 દેવે તેને ઉત્તર દીધો, "સુણ સોના તણ શેઠરે;
 પરગુણ દેખી દ્રવ ધરે, તે કજેતી પામે કૌંક. અરણ ૪
 એકેક ગુણ ઉપયોગી દધને, સમજી વસ્તુ સર્વરે;
 જોથી ગુણ બીજનો જોધને, તજે પોતાનો ગર્વ; અરણ ૫
 હલકામાં પણ હોય ગુણ મોટો, જોથી જન ચિત અહાયરે;
 એકજને ગુણ અનેક દઈ તો, બીજી નકામી થાય. અરણ ૬
 મોતી માંધાં મૂલતણાં પેણ, માંડી-નહિ મીઠાશરે;
 જુવાર તો જનને જીવાડે, દુકાળમાં દઈ આશ. અરણ ૭
 માટે મનની ધર્ષા મેલી, સોના સજ સંતોષરે;
 તારા ગુણથી તું રાજી રહે, દધશ ન કોધને દોષ. અરણ ૮
 કુંભારનું કોધ કરવા બેસે, કામ વડો વિદ્વાનરે;
 કદી ખેરાળર કરી શકે નહિ, ઉલટું લે અપમાન. અરણ ૯
 યથાર્થ રીતે તે કરી જાણે, જ છે જનું કામરે;
 કેખી અદેખા દિલમાં દાઝે," કહે દ્વિજ દલપતરામ. અરણ ૧૦

ગરબી ૨૬ મી.

ઉત્તમ એક ગુણ તો મેળવવો જોઈએ, તે વિષે.

‘આધવળ, સંદેશો કહેજો શામને, ’—એ રાગ.

પોપટજી બેઠા સોનાને પાંજરે,
રાજ રાણી જોઈ જોઈ રાજ થાયજો;
ચાકર રોજ કરે પોપટની ચાકરી,
જુઓજી પોપટ ક્યાંઈ ન રળવા જાયજો. પોપટ. ૧

એકજ ઉત્તમ ગુણ આપ્યો છે ધૃત્વરે,
મુખથી ઉચરે મધુરાં વચન અમૃદ્ય જો;
જગત વિષે જો જોઈએ પક્ષી જાતમાં,
તપાસતાં મળે કોઈક તેની તુલ્ય જો. પોપટ. ૨

એકજ ગુણ પણ આ જગમાં એવો ભલો,
વિશેષ સૌથી વિશ્વ વિષે વખણાયજો;
જશ જામે તેનો સઘળા સંસારમાં,
ચતુર જનો સૌ તેને ચિત્તમાં ચહાયજો. પોપટ. ૩

મોતી તો આભૂષણમાં શોભે ભલાં,
માણસમાં તે તેથી પામ્યાં માનજો;
આંખો પણ રસ આપે એક પ્રકારનો,
તે ગુણથી તે ગણાય છે ગુણવાનજો. પોપટ. ૪

સુગંધનો ગુણ સરસ ગુલાબ વિષે વસે,
ભક્ષ કર્યાથી ભાગે નહિ જન ભૂખજો;
અક્ષીણ તો આવે આસડ ઉપયોગમાં,
દેહતાણું તે દૂર કરે છે દુઃખજો. પોપટ. ૫

સોમલ પણ સંહારે રોગ શરીરનો,
તદબિરથી તેનો કરતાં ઉપયોગજો;

ઘોડું તો ઘણી મજલ કરે દિન એકમાં,
જણાય ઉત્તમ જનને વાહન જોગજો.

પોપટ ૬

હમ તણી વીંટી શોભાવે હાથને,
શોભાવે નહીં એવું સોનું શેરજો;
લખણુ તો લખવું હોય તે આપે લખી,
પામી તે એકજ ગુણુ ઉત્તમ પેરજો.

પોપટ. ૭

મેળવજો એક ઉત્તમ ગુણુ તો માણસે,
જેથી જગમાં પ્રગટે કીર્તિ પ્રકાશજો;
નહિ તો જીવતર વ્યર્થ જગતમાં જાણવું,
એકે ઉત્તમ થાય નહિ અભ્યાસ જો.

પોપટ. ૮

જુઓ વળી હલકામાં હલકી ચીજમાં,
તુંખડાનો તો કોણુ ગણુ છે તોલજો;
પણુ ઉત્તમ ગુણુ તરવાનો છે તેહનો,
ગરજ પડે જન જોલે ગુણુ ગણિ જોલજો.

પોપટ. ૯

એકેક ગુણુ આખ્યો છે સૌને ધૈર્ય,
હરી હરીને નિરજો ઠામો ઠામજો;
ધૈર્ય તું ઉત્તમ ગુણુ અમેને આપજો,
દિલથી એવું ધરજો દક્ષપતરામજો.

પોપટ. ૧૦

ગરબી ૨૭ મી.

સંપૂર્ણ ગુણુ તો એક પરમેશ્વરમાં છે, તે વિષે:

“ મહાકોપ થયો તે કળિ કાળમાં જો. ”-એ રાગ.

પરિવ્રજ એકલામાં ગુણુ પૂર્ણ છે જો;

ખીજે જ્યાં જુઓ ત્યાં ગુણુ અવગુણુ છે જો. પરીવ્રજ. ટેક૦

- મહાસાગરના સદ્ગુણો ઘણા મળે જો;
પણ પાણી તેણું પીતાં તરશ નવ ટળે જો. પરીબ્રજ. ૧
- જુઓ સૂર્યના જોતાં ગુણો ઘણા જડે જો;
તપે તાપ ત્યારે જીવજંત તરફડે જો. પરીબ્રજ. ૨
- અગ્નિના ગુણો ગણી જોતાં ગણાય છે જો;
લાલ્ય લાગે ત્યારે લોક અઠળાય છે જો. પરીબ્રજ. ૩
- જુઓ જળ વિના કોઈ જીવે નહિ જો;
પણ પ્રાણીઓના પ્રાણ એજ લે સહી જો. પરીબ્રજ. ૪
- એવા એવા ગુણ અવગુણોનાં પાત્ર છે જો;
ત્યારે માનવી ખિચારું કોણ માત્ર છે જો. પરીબ્રજ. ૫
- ગુણો ગણી ગણી અંતરે ઉતારીએ જો;
વળી અવગુણો તો સર્વના વિસારીએ જો. પરીબ્રજ. ૬
- સદા અવગુણો તપાસીએ પોતતણાં જો;
તેને ટાળવા ઉપાય શોધીએ ઘણા જો. પરીબ્રજ. ૭
- કોઈ ક્રોધી કોઈ લોભી કોઈ સ્વાદીઆ જો;
કોઈ આળસુ અને કોઈ વિવાદીઆ જો. પરીબ્રજ. ૮
- સુધરે સ્વભાવ તો તે સુધરાવીએ જો;
નહી સુધરે તોપણ તેને નિભાવીએ જો. પરીબ્રજ. ૯
- ઝાડ, પાન પશુ પંખી આદિ પ્રાણી છે જો;
પ્રકૃતિ પ્રત્યેકની જુદી પ્રમાણી છે જો. પરીબ્રજ. ૧૦
- નિયમ સૃષ્ટિને નજર કરી નિહાળીએ જો;
ટાળીને કુસંપ સંપને સંભાળીએ જો. પરીબ્રજ. ૧૧
- કલ્યાં તે કથનો છે તમારા કામનાંજો;
રાખો તે હૃદયમાં દલપતરામનાં જો. પરીબ્રજ. ૧૨

ભાગ ૨ જો.

ગરબી ૨૮ મી.

ઉંચા તાડની ગરબી.

“ મહાકોપ થયો તે કળી કાળમાં જો.”-એ રાગ.

તું તો ઉંચો વિશેષ વધ્યો તાડિયાજો;

પણ તાપ કોઈના તેં ન મટાડિયાજો. તું તો-ટક.

સૌમાં મોટો ગણાયો તેથી શું થયું જો ?

તારું મોટાપણું કહેવામાં રહ્યું જો. તું તો ૧

પર ઉપકાર કાંઈએ નહીં કર્યોજો;

ધરા ઉપર તેં જન્મ શીદને ધર્યો જો ? તું તો ૨

તેં તો આશરો ના આપિયો કોઈનેજો;

જન આશા ન રાખે તને જોઈનેજો. તું તો ૩

કોઈ ભૂખ્યાને ભોજન ન આપિયાંજો;

ટાઢ, તાપ, કષ્ટ કોઈનાં ન કાપિયાંજો. તું તો ૪

તારી છાયાથી સુખ કોઈને છે નહીંજો;

પક્ષી માળો ઘાલીને વસે નહીંજો. તું તો ૫

સારાં સુગંધી કુલડે ન કુલિયોજો;

ભાધ ! અક્કડ રહેવામાં નથી ભૂલિયોજો. તું તો ૬

મીઠાં ફળ તુંથી કોઈને નહીં મળ્યાંજો;

ભારે લાકડાં ધમારતમાં નહીં મળ્યાંજો. તું તો ૭

તારી કાયા પણ તુંથી ક્યાં ઢંકાય છે જો;

દુનિયામાં એવાં કંજુસ દેખાય છે જો. તું તો ૮

તારું અંગ તું ન ઢાંકી શક્યો એટલું જો;

કહું તેથી કંજુસપણું કેટલું જો ? તું તો ૯

છોટા છોડ ભાજના તારાથી છે ભલાને;

તેથી પોષણ પામે છે પ્રાણી કેટલાને ? તું તો ૧૦

તુંમાં એટલું પરાક્રમ હીસે અરેને;

૧૧ દુનિયાને રસ પાઇ દિવાની કરેને. તું તો ૧૧

શિર છત્ર સમાન તે શોભા ધરીને;

જન નિબંધ જાણે છે ખરેખરીને. તું તો ૧૨

ધન્ય ! ધન્ય ! મનીએ તેનું મોટાપણુંને;

કામ પર ઉપકારનું કર્યું ઘણુંને. તું તો ૧૩

રુડી સમસ્યા છે દલપતરામનીને;

કહી માણસોને જાણવાના કામનીને. તું તો ૧૪

ગરબી ૨૯ મી.

મગર વંટોળિયાની ગરબી.

“ ગોરસ લઇને ગોપિકા ચાલી વેચવા કાળ.” એ રાગ.

વાત તું સુણ વંટોળિયા, કહું ચિત્ત વિચરી;

પળમાં વડાઇ તું પામિયો, ભૂમિ ઉપર ભારી. ૧

પવતો નીચે પાડિયા, એથી ઉંચેરો ચાલ્યો;

ચંચળતાથી ચાલતો, મહા મદભર મહાલ્યો. ૨

વાદળ સાથે વેગથી, વાત કરવા વિચરિયો;

સૂરજ શશિને ઢાંકિયા, એવો કોપ તે કરિયો. ૩

પણ તું વિચારી જો, પાપિયા! વ્યર્થ તારો વડાઇ;

શરીર ધરીને શું કર્યું, ભલું કામ તે ભાઇ ! ૪

વિશ્વમાં કોણ વખાણશે, તારી કીર્તિની કલાણો ?

ઇચ્છે તને કોણ આવતો, કોઇ પૃથ્વીમાં પ્રાણી. ૫

દષ્ટિએ તુજને દેખીને, જીલમી ઘણો જાણે;

જાલ ક્યારે નજરે ચડી, એવું અંતરે આણે. ૬

- મોટાઈનું અભિમાન તું, હૃદયે શીદ રાખે ?
 દૈવત નથી તુજ દેહમાં, જાણ્યું છે જગ આખે. ૭
- ધૂળ ધરી સૌની આંખમાં, વડું વડપણ લીધું;
 એમાં તે તેં અતિ એવડું, શું પરાક્રમ કીધું. ૮
- તુજ જેવા કંઈક ઉડી ગયા, નથી કામ ઠેકાણું;
 તારી વલે તેવી થશે, જોતાં જોતાં હું જાણું. ૯
- વડો વડો છે વિશ્વમાં સૌને આશ્રય આપે;
 વડપણ તો તેનું વડું, કંઈ પારકાં કાપે. ૧૦
- અદ્ય આવરદા ભોગવી, ચટ જઈશ તું આદ્યો;
 ફોફટ ખડુ પુલીશ માં કાઠ દેખીને કાલો. ૧૧
- સુણ ભાઈ, પવનને શું કહું ! તને વેગે વધાર્યો;
 પાન કુંપાનનો ભેદ કંઈ, વાયુએ ન વિચાર્યો. ૧૨
- જીલમી જનને જણવા, કવિતા આ તો કીધી;
 દલપતરામે દીલગી, શિખામણ શુભ દીધી. ૧૩

ગરબી ૩૦ મી.

નાની નદીની ગરબા.

- “ઓ વાંસલડી, વેરણ થઈ લાગી તું વ્રજની નારને.” રામ.
 ઓ છોટિ નદી, છત પામીને તું કેમ છલકાઈ ગઈ;
 મદમાં માતી, ઉન્મત હાથીની સમ ઉન્મત તું થઈ-ટેકું
 પરિતાપ તણા દિન તું ભૂલી, દોલત દેખી ફોફટ પુલી;
 તારા ડા'પણની હુંડી ફૂળી. ઓ છોટિ ૧
- ખાડોશીને ખીડા દીધી, હદ તેની દખાવી તેં લીધી;
 મરજદા છેક છોડી દીધી. ઓ છોટિ ૨

તેં પ્રાદ ઘણાં તરુવર પાડયાં, હંડાં મુળ તેનાં ઉખાડયાં,
દેશપાર કંઈકને પહોંચાડયાં;   આ છોટિં ૩

દીસે તારું અંતર નાનું, છલકાઈ ગયું ન રહ્યું છાનું,
પડયું પાપે તુજ સાથે પાનું;   આ છોટિં ૪

તારું જીવન જો ડોળુ દીસે, નિર્મળતા ગઈ તે ગુણ નરસે,
તારો કોઈ વિશ્વાસ નહીં કરશે;   આ છોટિં ૫

મોટા મન ઉન્મત થાય નહીં, જો સાગર કદિ છલકાય નહિ,
મરજદ તજને જાય નહીં,   આ છોટિં ૬

આ આમાસું ચાલ્યું જશે, સ્થિતિ હતી તેવી તારી થાશે,
તું દેહે દુર્બળ દેખાશે;   આ છોટિં ૭

તારું જીવન જો શીતળ કરતાં, તે તરુવર તુજને સાંભરતાં,
સંતોષ થશે તને સંચરતાં;   આ છોટિં ૮

જેવું ચોળતણા રંગનું ચટકું, તેવું જર જોખનનું લટકું;
કદી કોઇનું કયાંઈ અચળ ન ટક્યું;   આ છોટિં ૯

આ જીવન તારું વહી જશે, તારા જૂલમની વાતો થાશે,
અહુ કાળ કહેણી કહેવાશે;   આ છોટિં ૧૦

તું રાખ હુંદે અંબીરપાણું, ઘટમાં અભિમાન ન લાવે ઘણું,
તારું ભલું થવા જો ખોલ ભણું;   આ છોટિં ૧૧

તને આ જગત જુલમો કહે છે, અપકીર્તિ તારી ઉપજે છે,
તને દલપત શિખામણુ દે છે.   આ છોટિં ૧૨

ગરબી ૩૧ મી.

ફેકટ પુલયા વિષે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

જો પૂલણુજી, ફેકટ પૂલ કરે, પણ ફળ તેમાં નહીં;

રુડા જન તો પૂલ કર્યા વિણ પર ઉપકાર કરે સહી;

ટેકન

ગરબી ડર મી.

અદેખા જવાસાની ગરબી.

“ આણાં નાવ્યારે મોરાર, ”—એ રાગ.

ગગન વિષે ધનરાય અડથો ને, ગડગડિયાં નિશાન;

સવ તરુઓ સુખી થયાં જે, લીધું જીવનદાન.

જવાસા તું શિદ ખાળે જીવ ? ૧

ગમાર તેં જાણ્યું કયમ ગાજે, મુજ શિર ઉપર મેહ ?

એથી અદેખાઈ તુજને આવી, દાઝ્યો તારો દેહ, જવાસાં ૨

એનો આ અવસરે તે ધાર્યો, પરમેશ્વર પ્રતાપ;

તારો તો કાંઈ તોલ વધ્યો નહિ, તે તો તારાં પાપ; જવાસાં ૩

તારાથી કંઈ તેના જશને ઢાંક્યો નહી ઢંકાય;

ધર્મથી ઉલટી હલકાઈ, દુનિયામાં દેખાય, જવાસાં ૪

લોકે તુજને કળી લીધો જે, મજબૂત નહિ તુજ મૂળ;

વણ કારણ વરસાદ થકી તું, ખંડ થયો પ્રતિકૂળ, જવાસાં ૫

તુજ સરખા જે કોડ અદેખા, એની કરે અદેખાઈ;

તોપણ તે મનમાં નથિ ધરતો, એની એજ વડાઈ, જવાસાં ૬

તારું પણ તે તો ભલું ધર્યો, મોટું રાખી મન;

તું બળિબળિશા માટે મરેછે ? જોઈએઈ હસશે જન, જવાસાં ૭

ધન દેખીને હરખ ઘણાને, પ્રગટ્યો પૂરો પેખ;

તું નવ હરખ્યો તેથી તેને, દરદ થયું શું દેખ ? જવાસાં ૮

સમજણ હોય તો તું સમજીને, દુદયે શાંતિ રાખ;

આટલી બધી અદેખાઈ તું નિશ્ચે કાઢી નાખ, જવાસાં ૯

મનમાં જાણે છે હું મોટો, પણ બીજને પૂછ;

ખાવળ ખોરડીઓ બહુઅહિં છે, તું તેથી પણ તુચ્છ, જવાસાં ૧૦

તુજ સરખા બહુ થયા, શ્રેષ્ઠ વળિ કાંટાવાળા છોડ;

એને આદર સૌ આપે છે, તું નહિ તેની જોડ, જવાસાં ૧૧

મારી શિખામણ જે માને તો, તજ તારી આ ટેવ;

રહે અદેખાઈથી નહિ રાજ, દલપત કેરો દેવ. જવાસાં ૧૨

- જુઓ છો આ છોડ અનાજ તણા,
મોટા ફૂલથી ન ફૂંલાય ઘણા,
નયિ પર ઉપકારની કાંઈ મણા;   જે ફૂલણુ. ૧
- જુઓ શિમળો તો બહુ ફૂલિ વળે,
માંહિ સુગંધ કે નહિ સ્વાદ મળે,
અંતે પણ મીઠાં ફળ ન મળે;   જે ફૂલણુ. ૨
- જુઓ આવળ પણ દીસે એવી, જેતાં ફૂલ સુવર્ણના જેવી,
કહો ફળ દેવામાં છે કેવી?   જે ફૂલણુ. ૩
- જુઓ કદળી કેવો ગુણ લે છે ? કુદ્યા વિણ મીઠાં ફળ દે છે,
અતિ ઉત્તમ તો રીતિ એ છે;   જે ફૂલણુ. ૪
- પોયણિ સુખ બહુ ફૂલે પહેલાં, પણ તેનાં ફળ તો ઘીતેલાં,
નહિ ફૂલ પ્રમાણે ફળ ભેલાં;   જે ફૂલણુ. ૫
- ખંબરી સાધારણ ફળ દે છે, પણ દેતાં કંટક મારે છે;
કયાં-ઉત્તમ પંક્તિમાં એ છે ?   જે ફૂલણુ. ૬
- જાંબુડો ફળ દેતો ભાળું, પણ મૂખ કરાવે છે કાળું,
નહિ ફળ એ અતિશે રસવાળું;   જે ફૂલણુ. ૭
- નેતરના ન્યારા ધારા છે, નહિ ફૂલ કે ફળ દેનારા છે,
એવા પણ કંઈક બિચારા છે;   જે ફૂલણુ. ૮
- આખર તો ખૂબ કુદ્યો ભાસે, દેખી શોભા દિલ લોભાશે,
પણ અંતે કડવાં ફળ* થાશે;   જે ફૂલણુ. ૯
- ધોળાં ફૂલ ધતૂરો ધરશે, દુરથી જેતાં સારાં દરશે,
પણ ફળ આઝાં ઝેરી ઝરશે;   જે ફૂલણુ. ૧૦
- વળિ ફળ આ જે ઇંદરવરણું અતિ સુંદર શોભે મનહરણું,
પણ મિકાશ કશિયે નહિ કરણું;   જે ફૂલણુ ૧૧
- ગુણ જુદા જુદા કામો કામે, જનમાં પણ એજ રીતે જામે,
દીઠા નજરે દસપતરામે.   જે ફૂલણુ. ૧૨

- ઉતરીને ચાલ્યો તે વનમાં એકલો,
ભુલો પડ્યો તે ફરી ન આવ્યો ભાઈજો;
બજડ ઝાડીમાં અતિશે આથડ્યો,
ખેદ કરીને જીવ્યે: ફળ ફુલ ખાઈજો. કોઈનીં ૭
- ભક્ષ મળે નહિ ત્યારે તે ભૂખ્યો રહે,
હરેક વાતે ખૂબ થયો હેરાનજો;
વચ્ચે હતાં તે પણ ફાટી તૂટી ગયાં,
સમજ્યો મર્મ અને સૌ આવી સાનજો. કોઈનીં ૮
- હાર હતો હીરાનો તે શા કામનો ?
ઉચ્ચો ઉંચે અવલોહી આકાશ જો,
“ઓ પ્રભુ ! સૌની ગરજ પડે સંસારમાં,
કડિયા વણ કોણ કરિ આપે આવાસજો; કોઈનીં ૯
- વાસણ કોણ કરી આપે માટી તણાં,
જો કર્તા કર્યો ન હોત કુંભારજો ?
વચ્ચે વગર આ વિશ્વ વિષે વેલા પડે,
જો ન જડે કોઈ વચ્ચે તણે વણનારજો. કોઈનીં ૧૦
- ખેતી કોણ કરી જાણે ખેડુ વિના ?
હોય ખજનો પણ નાણું ન ખવાય જો;
કંસારક વિણ કોણ ઘડે વાસણ ઘણાં ?
ઘાંચી વિના ન ઘરમાં હીલો થાય જો. કોઈનીં ૧૧
- વસ્તી પામું તો હું આખા વિશ્વનો,
દિનદિન પ્રત્યે રહું યધને દાસ જો;
હળી મળીને ચાલું ઝાઝા હેતથી,
વસ્તીમાં જઈ વસું કરી નિવાસજો. કોઈનીં ૧૨
- જેની છત તે ભાસે સોંધા ભાવનું,
પાણીનો જેમ પાડ ન પૂછે લોકજો;

ગરબી ૩૩ મી.

ઝેગરણુ કેશવાની ગરબી.

“આધવજી સંદેશો કહેજો શામને.”—એ રાગ.

“કોધની ગરબ નથી” એમ કહેતો કેશવો,

કને હતા રૂપેયા કોટી ચારજો;

હીરા ખરીદ કરીને કીધો હારડો,

હમેશ હૈડાપર રાખે તે હારજો.

કોધની૦ ૧

વધે હીરો એક વટાવી વાવરે,

કરે ન કોધનો કોધ સમે વિશ્વાસ જો;

અતિશે સૌ માણસથી તે અતડો રહે,

પાંચ દિવસ પણ કોધ રહે નહિ પાસંજો.

કોધની૦ ૨

સગાં કુટુંબી સૌ સાથે લડતો કરે,

પાડોશી સાથે પણ પૂરું વેરજો;

ગમે નહી કોધનું મુખ જોવું ગામમાં,

આશુ કીધું જન્મ સૌ સાથે ઝેરજો.

કોધથી૦ ૩

ખંદર કાઠે જઈ ખંધાબ્યો ખંગલો,

વસ્તી તજીને ત્યાં જઈ કીધો વાસજો;

ગરીબ લોકો ગરજે જઈ ચાકરી કરે,

કોધનો પાડ ન માને કેશવદાસજો.

કોધની૦ ૪

‘પૈસા દધને લઈએ તેમાં પાડ શો?’

ખડુ ગરવ ધરી બોલે એવા બોલજો;

બાય પીએ ને મોજ કરે મનમાનતી,

તલભારે પણ કોધનો ન ગણે તોલજો.

કોધની૦ ૫

હોડીમાં બેસીને હવા ખાવા ગયો,

ત્યાં તોફાન થયું મોટું તે વારજો;

ભિજડ બેટ હતો દરિયામાં એક જ્યાં,

હોડી જઈ પહોંચી ત્યાં ગાઉ હજારજો.

કોધની૦ ૬

- હતરીને ચાલ્યો તે વનનાં એકલો,
 ભુલો પડ્યો તે ફરી ન આવ્યો ભાઈજો;
 ભજડ આડીમાં અતિશે આથડ્યો,
 ખેદ કરીને જીવ્યે! કળ કુલ આઈજો. કોઈનીં ૭
- ભક્ષ મળે નહિ ત્યારે તે ભૂખ્યો રહે,
 હરેક વાતે ખૂબ થયો હેરાનજો;
 વચ્ચે હતાં તે પણ કાઠી તૂટી ગયાં,
 સમજ્યો મર્મ અને સૌ આવી સાનજો. કોઈનીં ૮
- હાર હતો હીરાનો તે શા કામનો ?
 ઉચર્યો ઉંચે અવલોટી આકાશ જો,
 “ઓ પ્રભુ ! સૌની ગરજ પડે સંસારમાં,
 કડિયા પણ કોણ કરી આપે આવાસજો; કોઈનીં ૯
- વાસણ કોણ કરી આપે માટી તણાં,
 જો કર્તા કર્યો ન હોત કુંભારજો ?
 વચ્ચે વગર આ વિશ્વ વિષે વેલા પડે,
 જો ન જડે કોઈ વચ્ચે તણે વણુનારજો. કોઈનીં ૧૦
- ખેતી કોણ કરી જાણે ખેડુ વિના ?
 હોય ખજનો પણ નાણું ન અવાય જો;
 કંસારા વિણ કોણ ઘડે વાસણુ ઘણાં ?
 ઘાંચી વિના ન ઘરમાં ફીવે થાય જો. કોઈનીં ૧૧
- વસ્તી પાસું તો હું આખા વિશ્વનો,
 દિનદિન પ્રત્યે રહું યદને દાસ જો;
 હળી મળીને ચાલું આઝા હેતથી,
 વસ્તીમાં જઈ વસું કરી નિવાસજો. કોઈનીં ૧૨
- જની છત તે ભાસે સોંધા ભાવનું,
 પાણીનો જમ પાડ ન પછે લોકજો;

પણુ જ્યારે પાણી પીવાને નવ મળે,
ટાંક તણા આપે રૂપેઓ રોકળે. કાઠની૦ ૧૩
ગરજ પડે છે ગરીબની, શ્રીમંતની,
એગરણુ જન દુઃખ પામે ખહુ કામ જો;
એ માટે અભિમાન ન ધરવું અંતરે,
દિલમાં એમ સમજે છે દસપતરામજો. " કાઠની૦ ૧૪

ગરબી ૩૪ મી.

વચન વિવેક વિષે.

“સોનાનાં ઘોર, ઝુલે નંદકિશોર, પ્યારાને પારણે સોનાનાં
ઘોર.”—એ રાગ.

કરિયે હિચાર, ચિત્તકરી વિચાર, કાનને કઠોર કરિયે હિચાર ? ટેક.
વચન થકી જશ પામે જગતમાં, વચન થકી પામે ભુંડાઇના ભાર. ૧
વશીકરણની છે વિષા વચનમાં, બોલી બાણે તેની તો અલિહાર;
સારા વચન સુણી લાગે સાકરિયાં, વાંકા વચન વિખની છે વખાર. ૨
વચન થકી માન મળે મનુષ્યમાં, વચન થકી ખાય મુરખ માર;
વચન વડે વેર વડાં વસાય છે, વચન વડે સ્નેહ રાખે સંસાર. ૩
શીખ્યો અધું પણુ બોલતાં ન શીખ્યો, તેના શીખ્યાપર છવાઇ છાર;
વચન બિચરતાં ન આવડે જીને, લાયકી તેને નવ મળે હજાર. ૪
વચન થકી કામ ખગડે છે પારકું, વચન થકી થાય પરક્રિપકાર;
વચન વહી જન નિજ શિર લેછે, હાથે કરીને હરકતો હજાર. ૫
વચન થકી છેક છાતી છેદાય છે, કાળજી કાપે જમ કરોડો કટાર;
કુવચનના ઘાવ કહી ન રૂએ, સાલે વચન હર સાંજ સવાર. ૬
દસપતરામ કહે દુનિયામાં, વચન વિવેક શિખે સૌ નરનાર.

ગરબી ૩૫ મી.

કુવડ સ્ત્રી વિષે.

“ મેં તો પહેલે પાવડે પગ મેલ્યો. ”—એ રાગ.

સુણો સુણો કુવડની કુવડની, ઘણી ઉપમા દધ્યે ઘુવડની;
 કુવડનું શરીર જે સંભાળો, માંહિ લાળો જુઓ લીખો ભાળો. ૧
 જે વસ્ત્ર જુઓ જઘને પાસે, માંહિ અધમણુ મેલ ભર્યો ભાસે. ૨
 એની જગા જુઓ જે રાંધયાની, જાણુ કોડ ખળદને ખાંધયાની. ૩
 નિત્ય દહાડો પહોર ચડયા પૂઠે, આંખો ચોળતી ચોળતી ઉડે. ૪
 સરડક સરડક છીંકણી સૂઘે, ખાધ આખો દહાડો ઉઘે. ૫
 નહિ સ્વાદજ એની રસોઇ વિષે, માંહિ કાંકરિયો ને વાળ દિસે. ૬
 જળ વાસણમાં સેવાળ વળે, તે નીર કદી સ્વપ્ને ન ગળે. ૭
 વાતે વળગે જ્યાં ત્યાં વાટે, ઘરમાં કુતરાં ઘંટી ચાટે. ૮
 કાંતો કોઇ સાથે ખેસે લઢવા, કાંતો રીસાઇને ખેસે લડવા. ૯
 શિર ચોટલો કેવો શોભાળો ? જાણુ શોભે સુગરીનો માળો. ૧૦
 હોય મેલ હમેશ પગે હાથે, એને શિદ સરજી જગને નોથે ? ૧૧
 નવ ફરીએ કુવડની સંગે, વળગે અવગુણુ આવી અંગે. ૧૨
 જેને દીધિ સુઘડતા જગદીશે, ગણુને ઉપકાર અહરનીશે. ૧૩
 આ કદ્યાં કથન સમજી કામે, દીધી શિખામણુ દલપતરામે. ૧૪

ગરબી ૩૬ મી.

કડવું બોલનાર ઘુવડની ગરબી.

“ હળવાં ડગલાંરે ભરજો, કોઇ ના જાણુ એવું કરજો. ”—એ રાગ.

કોયલ ઘુડનેરે કહે છે, દિલ તારું કેમ ઉદાસી રહે છે ?
 જ્યાં જઘ તું પગરે યાપે, સૌ જન ત્યાં તુજને સંતાપે. ૧
 તું કહે કોઇ નથીરે સારો, તેમાં વાંક દીસે છે તારો;
 સૌમાં કોઇ તો રે સારા, નહિ સર્વે લોક નહારા. ૨

કઠોર તારીરે કહેણી, દુનિયાને લાગે દુઃખદેણી;	
તેથી તુજનેરે તાડે, જ્યાં જઈ બેસે ત્યાં ઉડાડે.	૩
પોપટ ઘરમારે પાળે, તુજને ભટકાવે જ્યાં ભાળે;	
તેનું કારણુરે તે છે, કડવી બોલી તું બોલે છે.	૪
મધુરું વદ તુંરે મુખથી, તો સંસાર વિષે રહે સુખથી;	
મેહણું મટશેરે માથે, સ્નેહ થશે તારે સૌ સાથે.	૫
મોર ખપેયા રે મેના, તું શીખી લે લક્ષણ તેનાં;	
પણ તે વસમીરે વાતો, જન્મ સ્વભાવે કદી નથી જતો.	૬
ભૂતળ જ્યાં જ્યારે ભમતું, મુખ તારું કાઢને નથી ગમતું;	
ધિક્ક! તે કાચારે ધારી, નિંદે તુજને સૌ નરનારી.	૭
ખત્તા જ્યાં ત્યારે ખાધા, પણ બોલ્યાની કરી ખાધા;	
પદવી નીચીરે પામ્યો, જ્યાં ત્યાં તારો અપજય જામ્યો.	૮
પુરમાં હલકોરે પડિયો, નકોર સૌની નજરે ચડિયો;	
તું કહે એવુંરે કહેણું, “ નથી મારે લોક સાથે લેણું. ”	૯
તે તો જીકુંરે તારું, વદવા શીખ્યો વચન નકારું;	
અવગુણ તુજમારે એવો, દોષ બીજને શિર શો દેવો.	૧૦
હજી સમજે તો રે સારું, વારે વારે શું તુજને વારું;	
જે નવ બોલીરે જાણે, તો તું ચુપ થઈ રહે તે ટાણે.	૧૧
માન શિખામણુરે મારી, તજ તું કડવી બોલી તારી;	
કર તું સુખથીરે હામે, દિધિ શિખામણુ દલપતરામે.	૧૨

ગરબી ૩૭ મી.

લડાઈખોર મેનાની ગરબી.

“ સુણજે સાજનોરે ”—એ રાગ.

મેના મદયાતી ને કોધી, વસી ચકી નહિ વતનમાંજીરે,
જ્યાં ત્યાં વેર વિશેષ વહ્યું પછી, વસી પરાયા વનમાં.

- રયાં પણ તેને વનનાં પક્ષી, અતિ લાગ્યાં અકળાવાજીરે;
સગાં કુટુંબીને સંભારી, પછી લાગી પસ્તાવા. ૨
- રણ વગડામાં રોવા બેઠી, ધાર્યું તન તજ દેવાજીરે;
દુખિયારી તેને દેખીને, કાયલ લાગી કહેવા. ૩
- “ સગાં અને પાડોશી સાથે, સદૈવ સંપી વસીએજીરે;
કદીએ અડચણ કાંઈ કરે તો, લડવાને નવ ધસીએ. ૪
- પાડોશીની ગરજ પડે છે, જઈ વશીએ જે કામેજીરે;
વનમાં એકલું આડ વસે તો, તે પણ પીડા પામે. ૫
- પૃથ્વી શશિ ઉપકાગી પરસ્પર, પણ છે ભેડે ભેડેજીરે,
તો કદી તેજ સુરજથી મળતું, એક બીજનું ઓડે.* ૬
- દાંત સમીપે જીભ વસે છે. તો કચરાય કદાપિજીરે,
જીભમી દાંત જણાય ખરા પણ, તજ્યા ન જાય તથાપિ. ૭
- આપણો કર વાગે આપણને, તો શું કરીએ તેનેજીરે ?
સ્વજન વિષે પણ એમજ સમજે, જગતમાં સમજણ જેને. ૮
- અગ્નિ બે કદિ અંગ દહાડે, પણ સંઘરીએ ઘરમાંજીરે;
છરી ને સુડી કર છેદે પણ, પડે પકડવી કરમાં. ૯
- ઘંટી તો ઘઘડાટ કરીને, કદ કદે છે કાનનેજીરે;
કામ કરે પણ કહી સંભળાવે, લાડી લોક બધાને. ૧૦
- ખાંડણિયો તો ખૂબ કરે છે, ધમક ધમક ધમકારાજીરે;
અણચાલ્યાથી સહન કરે સૌ, ચિતમાં લોક ખિચારા. ૧૧
- દિન દિન ખાવા દિવલ માગે, દીવો દિલનો લોભીજીરે;
પણ તેને કયમ કરી તજાય ? જેથી, સદન+ રહે છે શોભી. ૧૨
- અવગુણ સૌમાં હોય અકેકો, બે તે સામું બેઠએજીરે;
દલપતરામ કહે દુનિયામાં, સંપ તથા સુખ ખોઈએ. ૧૩

ગરબી ૩૮ મી.

નિરૂપયોગી ઠોંકરીની ગરબી.

- સૈયર શું કરુંરે, મારે નંદકુંવર શું નહ-એ રાગ.
 એક ઘરમાં હતીરે, ઘરધણિયાણી શાણી એક;
 ઠાલી ઠોંકરીરે, ત્યાં જળ ખોલી ખોલ અનેક. ૧
- “ખાધ તુજ વાસમાંરે, મુજને વસવાને દે માગ;
 વસ્તુ વિશેષ છે રે, તેમ હું રહીશ જોધને લાગ.” ૨
- ખોલી ખાધ તેરે, “ઠોંકરી રીઝ ગમે તો ખીજ;
 મુજ મંદિર વિષેરે, નથી નકામી કોઇએ ચીજ. ૩
- જો જળપાન છે રે, પાણી તે તો મુજને પાય;
 ચતુર ચુલો જુઓરે, ખાંતે રાંધી રોજ ખવાય. ૪
- ઘંટી તો ઘણારે, દળિ આપે છે દાણા રોજ;
 ડામચિયો દિસેરે, ખાધ તે ઉપાડે છે જોજ. ૫
- સાવરણી સદારે, કચરો ઘરનો કાઢે દૂર;
 સુપડું તો સખીરે, મારા ઘરનો એક મજૂર. ૬
- ચતુર ચાલણીરે, ચાળી આપે આટો એજ;
 નથી નકામીરે, માંચો* માંચી ખુરશી મેજ. ૭
- કાંટો કાટલારે, તે તો કરી આપે છે તોલ;
 કોણ નકામનુંરે ? ખાધ તું વિચારી ખોલ. ૮
- મુજ ઘરમાં રહીરે, તું શું કરીશ મારું કામ ?
 કોઇને કેમ ગમેરે, કાલો રોકી જેસે કામ ? ૯
- ભૂંડી બિખારણીરે, ઉલટી અડચણ કરે અપાર;
 નફટ નકામનીરે, તારો ઉકરડે અધિકાર. ૧૦
- કામ નહીં કરેરે, એનો જગમાં પિંક અવતાર !
 કાલો થઇ પડેરે, ભૂમિને શિર તેનો ભાર. ૧૧

જને જટલુરે, સોંપ્યું જગદર્તાએ કામ;

તેણે તેટલુરે, કરવું બેધએ કામ તમામ.

૧૨.

ઉંઘણુ આળસુરે, જ છે તે અપરાધી જાણુ;

પ્રભુનો ચોર છે રે, પૂરો પાપી એજ પ્રમાણુ.

૧૩

સર્વે સૈયરો રે, અંતર સમજી લેજો આમ;

દિલમાં દાખજેરે, શિખામણુ દલપતરામ.

૧૪

ગરબી ૩૯ મી.

ઐરંડીની ગરબી.

“ઓ વાંસલડી, વેરણુ થઈ લાગી તું ત્રજની નારને.”—રાગ.

ઓ ઐરંડી, ઉત્તમ સંગે તેં ઉત્તમ ગુણુ નવ ધર્યા;

ગહી શેલડીમાં, શેલડી સરખા, ગુણુ સંપાદન નવ કર્યા. ટેક.

જે વાડીમાં શેલડી વાવી, તુજને પણુ તે સ્થળ રોપાવી,

તોપણુ તું ઉપજી કેમ આવી ? ઐ ઐરંડી.

૧

તું ઉછરી શેલડીની સંગે, પણુ રંગાણી જૂદે રંગે,

ઉપજ્યો નહિ મીઠો રસ અંગે; ઐ ઐરંડી.

૨

તમે એક કુને પાણી પીધું, એનું રક્ષણ સરખું કીધું,

નથી વિશેષ તેને કાંઈ દીધું; ઐ ઐરંડી.

૩

તને અવલોક્ષીને આજ થડી, એક કહેવત મારે ચિત્ત ચડી,

તારી જાત વિના નવ ભાત પડી; ઐ ઐરંડી.

૪

ઐ જગત વહે છે જે વાણી, તે જરૂર મેં સાચી જાણી,

ઠરી તું દાસી તે ઠકરાણી; ઐ ઐરંડી.

૫

તું ને તે તારી બહેનપણી, જૂદી જૂદી આશાદ તણી,

માટે જણાય જૂદી રીત ઘણી; ઐ ઐરંડી.

૬

શેલડી સૌને લાગે મારી, એને મળવા ધરજે નરનારી,

તેની આગળ શી કીર્તિ તારી ? ઐ ઐરંડી.

૭

- શેલડીનાં સંતાનો સારાં, લોકોને ખુલ્લું લાગે ખ્વારાં,
જે ખોળ દિવેલ દીસે તારાં, ઓ એરંડી. ૮
- થઈ શેલડીના સરખી મોટી, પણ તે તારી મોટાઈ ખોટી,
જે છે તુજમાં કીમત છોટી; ઓ એરંડી. ૯
- સજે યુક્તિ તને સમજવાની, ખુબ ચીજે આપે ખાવાની.
પણ તું તેવી નથી થાવાની; ઓ એરંડી. ૧૦
- શિખામણ તુજને શી દઈએ? જાણે કહી કહી થાકી જઈએ,
નહિ હિતની વાત ધરે હૈયે; ઓ એરંડી, ૧૧
- તારે શેલડી સરખો સંગ થયો, પણ કુળનો ગુણ તારો ન ગયો,
તારો તેનો તેજ સ્વભાવ રહ્યો; ઓ એરંડી. ૧૨
- ગાઈ ગરખી એરંડી નામે, પણ અર્થ જુદો છે પરિણામે,
દીધી શિખામણ દલપતરામે; ઓ એરંડી. ૧૩

ગરખી ૪૦ મી.

અદખ.

“ ખુલ્લુંચર ભલે આવીયાં. ”—એ રાગ.*

- સુણો સમજી સઠળ નરનારીઓ,
વધે માણસમાં જેમ માપ, અદખ શીખો એટલી.
સારી અદખ જે રાખવા શીખશે;
થશે ઉત્તમ પંક્તિનાં આપ. અદખ શીખો ૦ ૧
- સારું મનુષ્ય આવે ઘેર આપણે;
“ આવોજી ! ” કહી કરીએ સલામ. અદખ શીખો ૦ ૨
- ભલાં થઈને આદરમાન આપીએ;
પછી પૂછીએ હોય જે કામ. અદખ શીખો ૦ ૩

* આ રાગ લાંબા સ્વરથી યોગમાં ગવાય છે અને ટુંકા સ્વરથી ગરખીમાં ગવાય છે.

કાંઈ કારણે પરઘેર જો જાઓ;	અદખ શીખો.	
ભિલાં રહેજો જઈ ઘર ખહાર,		
રજા માગી પછી ઘરમાં પેસજો;		
રહેજો મન દેખો તેટલી વાર,	અદખ શીખો.	૩
છાની વાત કરે જ્યાં માણસ મળો;		
વણુ તેડયાં ન જઈએ ત્યાંય,	અદખ શીખો.	
વણુ ખેલાવ્યાં વચમાં ન ખેલીએ;		
ઠડવું કથન ન કાઢીએ કાંય,	અદખ શીખો.	૪
વાંસો ઉઘર ઉઘાડાં ન રાખીએ;		
હંચે ઘાંટે ન કરિયે ઉચ્ચાર,	અદખ શીખો.	
છેડો વચ્ચેના મુખ આડો રાખીએ;		
આવે ખગાસું કે જોડકાર,	અદખ શીખો.	૫
સલામાં બહુ સંભાળી ખેસીએ,		
જેવો આપણો હોય અધિકાર.	અદખ શીખો.	
મોટા જનને ઉઠી માગ આપીએ,		
નીતિશાસ્ત્રનો એ છે આધાર.	અદખ શીખો.	૬
કોઈ ધનના, વિધાના, કે અમલના;		
અધિકારથી મોટા મનાય,	અદખ શીખો.	
તેની માન મરજદા ન તોડીએ;		
તોડયે જરૂર ખેઅદખી જણાય,	અદખ શીખો.	૭
પૂછે મત તો પોતે મત આપીએ;		
અતિ આગ્રહમાં નથી સ્વાદ,	અદખ શીખો.	
માને નહિ તો ત્યાં યુપ રહી ખેશીએ;		
વડા સાથે ન વહિયે વિવાદ,	અદખ શીખો.	૮
કોઈના કરમાંથી ચીઠી કે ચોપડી;		
ખેંચી લઇએ ન વાંચવા કામ,	અદખ શીખો.	
સેવી હોય તો માગીને લીજીએ,		
આપે તો લઈ કરિયે સલામ,	અદખ શીખો.	૯

કોઇને દુકારે કદિ ન ખોલાવીએ;
 હોય દીન કે ઘર કેરો દાસ, અદખ શીખો.
 ઘરમાં નાનાં મોટાં મહિ માણસે;
 એમ કરવો અદખનો અભ્યાસ, અદખ શીખો. ૧૦
 “કરમાવો” “ખિરાજો.” “ભોજન કરો”
 એવા અદખના શબ્દ અનેક, અદખ શીખો.
 સારા માણસે તે શીખી રાખવી;
 વળી શીખવો વચન વિવેક, અદખ શીખો. ૧૧
 હસીએ નહિ ખડખડતે મુખે;
 કોઇ સાથે ન લડિયે લડાઇ, અદખ શીખો.
 કોઇ કડવાં વચન કહે કોધથી;
 મુણી મુખ રહીએ શરમાઇ, અદખ શીખો. ૧૨
 મર્મ વચનનાં ખાણુ જે મારવાં;
 કહીયે નાદાન જનનું તે કામ, અદખ શીખો.
 ક્ષમા રાખે તે તો મોટું માનવી;
 તેને લોક વખાણુ તમામ, અદખ શીખો. ૧૩
 હોય અદખ તો હિતમ જાતમાં;
 હલકી જાતમાં અદખ ન હોય, અદખ શીખો.
 જેના ઘરમાં અદખ દલપત કહે;
 સૌથી સુખિયાં તે માણસ સોય. અદખ શીખો. ૧૪

ગરબી ૪૧ મી.

રીસામણીના છોડની ગરબી.

“આ વાંસલડી વેરણુ થઇ લાગી તું મજની નારને.”—એ રાગ.
 આ રીસામણી, રીસ કરી તું સહેજે શીદ રીસાય છે ?
 તને ગાંડી ગણી, હોંશે હોંશે જન ચીડવવા ચહાય છે. ટેક૦
 એ તો ખરેખરી તુજમાં ખામી, તું તેથી મોટાઇ નવ પામી,
 મૂલ ફળથી જેતાં નવ જામી; આ રીસામણી. ૧

તું ચિતમાં ચિડ બહુ લાવે છે, તેથીજ તને ચીડાવે છે,
 તું હરઘડી લોક હસાવે છે;   ઓ રીસામણીં ૨
 બીજી વનસ્પતિ બહુ બે આ તું, તુંજ સરખું કોઈ નથી ચીડાતું,
 તને ચીડવવા નથી કોઈ ચહાતું;   ઓ રીસામણીં ૩
 બે સ્વભાવ તારો તું છોડે, કોઈ ચીડવે નહિ કોડે કોડે,
 નથી વેર જોને તુંજ બેડે;   ઓ રીસામણીં ૪
 તું બહુ રીસવાળી ખાધ છે, તું ભૂતળ લોળી ગણાધ છે,
 તું અવગુણથી ઝાળખાધ છે;   ઓ રીસામણીં ૫
 તું બણે લોક નઠારા છે, પણ વાંકે બધા તે તારા છે,
 તું સારી તો સૌ સારા છે;   ઓ રીસામણીં ૬
 તું રુડી વાડીમાં રહે છે, પણ લક્ષણ રુડાં ક્યાં લે છે ?
 તને દલપત શિખામણ દે છે.   ઓ રીસામણીં ૭

ગરખી ૪૨ મી.

હઠીલા મંકોડાની ગરખી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

ઓ મંકોડા, હઠ લેવાનો હેવા તેં ક્યમ નવ તજ્યો ?
 પીડા પામ્યો, તોપણ તેં નિજ સ્વભાવ સારો નવ સજ્યો. ટેકં
 તેં લુગડાંને બચકું લીધું, મૂકાવા જતન જેને કીધું,
 પણ તેં નહિ તે મુકી લીધું;   ઓ મંકોડાં ૧
 તને હાથ લગાડી હડશેલ્યો, વળિ ઠોઠર મારીને ઠેલ્યો,
 તેં સ્વભાવ તારો નવ મેલ્યો;   ઓ મંકોડાં ૨
 તને જરૂર હઠીલો બહુ બાણ્યો, પછી પાછળ પકડીને તાણ્યો;
 એમ અંત તરત તારો આણ્યો;   ઓ મંકોડાં ૩
 ત્યાં તારી કેડ ગઇ તૂટી, બધી આવરદા તારી ખૂટી,
 પણ છેક ન હઠીલાધ છૂટી;   ઓ મંકોડાં ૪

તેં સ્વારથ કાંઈએ નવ સાર્યો, કહે સ્વાદ એમાં તેં શો ધાર્યો ?
 વણ મોતે વ્યર્થ ગયો માર્યો;   આ મંઠાડાં ૫
 જગમાં હઠીલા ને તુજ જેવા, સંકટમાં આવી પડે એવા,
 ન તને હઠીલાઈ તણો હેવા;   આ મંઠાડાં ૬
 કટિ તુટે છુટે પ્રાણ ભલે, સમજાવ્યો સમજણ લેશ ન લે,
 વળતી નીપજે એવીજ વલે;   આ મંઠાડાં ૭
 જે ઘોડું હરઘડી હઠ પકડે, તેને આબુકનો ખડુ માર પડે,
 હઠ ન કરે તો કોઈ ન નડે;   આ મંઠાડાં ૮
 હઠીલાની હઠીલાઈ ન ટળે, કદી પાંચરી વાટે તે ન વળે,
 એની ઉંડનું એસડ ન મળે;   આ મંઠાડાં ૯
 બુઝો મુરખ કેવો મંઠાડો, તેને તાણી ખેંચીને તોડયો,
 પશુ મમત મનનો નહિ છોડયો;   આ મંઠાડાં ૧૦
 જેની ઉત્તમ જાત જણાય સડી, તેતો હઠીલાઈ પકડેજ નહીં,
 હલકી જાતે હઠીલાઈ રહી;   આ મંઠાડાં ૧૧
 આ જગમાં હઠીલાઈ જન જણે, તે સમજણ સમજ ક્યાં લેછે,
 દલપત તો શિખામણ દે છે.   આ મંઠાડાં ૧૨

ગરબી ૪૩ મી.

સંપ વિષે.

“ આલો સૈયરો જઈએ જમના કાંઠડેરે. ”—એ રાગ.

સંપ જંપીને સર્વે સુખમાં વસોરે,

‘સાચું’ જાણો સંપ થકી સુખ થાયરે;

કુસંપમાં તો કષ્ટ અને કંકાસ છેરે,

કુસંપથી જર જશ ને શોભા જાયરે.

સંપીં ૧

જનજાતીનું જીવતર થોડું જગતમારે,

વહી જતાં તેને નહિ લાગે વારરે;

ગયા પછી સાંભરશે ને દુઃખ સાલશે,
માટે ચેતી ચિત્ત કરે વિચારે.

સંપી૦ ૨

નદી ઉતરવા બેઠા બહુ જન નાવમાં,
એ માણસને અધ ઘડીનો મેળાપરે;
પાર ઉતરીને કોઈ ક્યાંઈ કોઈ ક્યાં જશે,
લડી લડી શીદ પડે બાંધે પાપરે !

સંપી૦ ૩

નક્કી પછી કોઈ કોઈનું સુખ જોવું નથીરે,
સાખાશી પામે રાખીને સ્નેહરે;
“ભલો ! ભલો !” કહી સંભારે સૌ ભાવથીરે,
જશ ઉચ્ચારે જીભે જગમાં જોડરે.

સંપી૦ ૪

પંખીના મેળાના પેઠે સૌ મળ્યારે,
જેતાં જેતાં જુદાં ઉડી જાયરે;
કુટુંબી ને પાડોશી તે રીતે મળ્યારે,
કંડવું કહિને શીદને શત્રુ થાયરે ?

સંપી૦ ૫

પડયું રહેશે પાછળ પૃથ્વી ઉપરે,
વાડી ગાડી વાસણ ને ઘરખારરે;
સાથે નહિ આવે એક સળીએ ઘાસનીરે,
તો શિદને જીદી કરિયે તકરાર ?

સંપી૦ ૬

કઠણ વચન કોઈ કહે તો સુણીને સાંખીએરે,
તો પાછળથી પડે તે પસ્તાયરે;
વિશેષ નહિ તે લાંબી વાત વધી પડે રે,
અળગો પડી જમ અંગારો આલવાયરે.

સંપી૦ ૭

દાદને જ્યાં સૂધી ન અડકે દેવતારે,
ભડકા થઇને કરે નહિ ભભકારરે;
સ્વભાવ શીતળ જળના સરખો રાખીએરે,
સુખ ઉપજ ને સ્નેહ કરે સંસ્પરરે.

સંપી૦ ૮

સંપ થઈ રીઝે છે સહિનો ધણીરે,

કુસંપ દેખી પ્રભુ ઠરે છે કોપરે;

જેના ઘરમાં કુસંપ પેસે કારમોરે,

તેને ઘેરથી લક્ષ્મી થાય અલોપરે.

સંપી૦ ૯

સુખ દુઃખ વેઠી સંપ સદા જો સાચવોરે,

સર્વ મનોરથ થશે તમારા સિદ્ધરે;

આરું જળ તે દૂધ થએલું દેખશેરે,

સંપ થઈ નિશ્ચય મળશે નવનીધરે.

સંપી૦ ૧૦

કુટુંબમાં જો પુટ પડે કોઈ સમેરે,

કલેશ વધારી શત્રુ જમાવે કાંપરે;

પશ્ચરમાં જમ કાટ પડેલી જોધનેરે,

નિર્જાળ છે પણ વચમાં ઉગે લાંપરે.*

સંપી૦ ૧૧

ઢિલ્લામાં જો લગાર કાટ પડે કહોરે,

વડ કે પીંપળા વચમાં ઉગે ઝાડરે;

ધીમે ધીમે ઉડાં મૂળ ધરે તહોરે,

વળતી ઠરે તે ઢિલ્લાનો વણસાડરે.

સંપી૦ ૧૨

જોરાવરનું વતન દખાવી ન વસેરે,

જીગતી જો જો એવી ઠામો ઠામરે;

મનાય તો સાચું આ મનમાં માનજોરે,

દે છે શિખામણ શુભ દલપતરામરે.

સંપી ૧૩

ગરબી ૪૪ મી.

શારી શિખામણનો ગરબો.

“મૈયા ધનુષધારીનું ધ્યાન ધરો જો,” એ રાગ.

આમજો શારી શિખામણ સાંભળજો, કદી ન કરો કુસંગા સંગજો;

મહા સતીના મનમાં ભળોજો, રુડો રાજો નીતિનો રંગજો. ૧

સદા સમજીને મન સ્વચ્છ રાખીએજે, સ્વચ્છ રાખો પોતાનું શરીરજે;
 ભગવત નામ મુખે ભાખીએજે, તરી પામીએ ભવજળ તીરજે. ૨
 લંકા લુંટવાનો લોભ નવ લાવીએજે, સદા ચ્છાએ સુશીલ સંતોષજે;
 નિજ ઘર એમ નભાવીએજે, રિદ્ધ કારણ ન રાખીએ રોષજે. ૩
 સંપ સારમાં સાર સંસારમાંજે, સંપમાં છે સફળ સુખવાસજે;
 નહિ સંપ જ્યાં નર નારમાંજે, ત્યાં તો ત્રાહ્ય ત્રાહ્યનો હોય ત્રાસજે. ૪
 સૌથી હળી મળીને હેત રાખીએ જે, ઠહી ઠડવા ન બોલિયે બોલજે;
 દુઃખ પરઘેર નવ દાખીએજે, જેમાંથી તૂટે પોતાનો તોલજે. ૫
 પ્રેમે પતિવ્રતાવ્રત પાળીએજે, પરનરશું ન રાખીએ પ્રીતજે;
 ટાપટીપની ટેવ ટાળીએજે, રુડી રાખીએ સાદી રીતજે. ૬
 ખડુ પરઘર જઈ નવ ખેસીએ જે, કોડે કરીએ પોતાનું કામજે;
 ખાપ મારગે નવ પેશીએજે, જથી કરીએ નરકને કામજે. ૭
 પોતે ભણીએ બીજીને ભણાવીએજે, સૌને દધએ શિખામણ સારજે;
 હોય દુર્ગુણ તેહ હણાવીએજે, જથી રીએ જગકર્તારજે. ૮
 વળી વિદ્યાની ચોપડી વાંચીએજે, જથી વાઘે વિવેક વિશાળજે;
 મૂરખ બાધ ખેસી માંચીએજે, ગપ મારી ગુમાવે કાળજે. ૯
 બોધ લાગે બાળને સ્ત્રીબોધથીજે, એવી વદીએ વિવેકની વાતજે;
 ઠહીએ ન કોઈને કોધથીજે, સજે શાંતિ સ્વરૂપ સાક્ષાતજે. ૧૦
 લેશ લાલો ન આળસ અંગમાંજે, ચાહી રાખો ચંચળતા ચિત્તજે,
 અખંડ રહો હ્રદયરંગમાંજે, હૈયે ધરછો સરવણું હિતજે. ૧૧
 દીન દેખી દયા દીલ લાવજેજે, ઠહી કરશે ન કાળજું કઠોરજે;
 માણસોને દુઃખથી મુકાવજેજે, જતે જવું તમારું જોરજે. ૧૨
 પોતે સુધરીને બીજીને સુધારજેજે, ડાહી થાવા દેજે જ્ઞાન-દાનજે;
 સદગુણથી શણગારજેજે, પાળે પીળે પ્રીતિરસ પાનજે. ૧૩
 સાસુ સસરા તણી સેવા કરોજે, શીષ તામીને માગો અશીષજે;
 કરજોડી કહેવું કૃપા કરોજે, એની આશિષે સુખ અહોનિશજે. ૧૪

ભંગ કરશે ન વેણુ ભરથારનુંજે, પ્રિય ગણને જોવા નિજ પ્રાણુજે;
 સુખ પામશે સંસારનુંજે, થશે વિશ્વમાં વિવિધ વખાણુજે. ૧૫
 વૃદ્ધ સાથે વિવાહ ન કરીજીએજે, મોટા જનની રાખો મરજદજે;
 ખામી ખતાવ્યે નવ ખીજીએજે, પરહરિએ પોતાનો પ્રમાદજે. ૧૬
 ગુણુ ગાળે હરિના ગીતમાંજે, મોટો સમજી તેના મહિમાયજે;
 ચોંટાડી રાખો ચિત્તમાંજે, જોજે જરિએ ન વીસરી જાયજે. ૧૭
 જુઓ આદિત્ય ઇંદુ આકાશમાંજે, તારા મંડળ તણું તેજજે;
 દીસે તે કશી ન કયાશમાંજે, એનો ઉત્પન્ન કરનાર એજ જો. ૧૮
 જુઓ સાગર શૈલ સરિતા ગણી જો, જુઓ પૃથ્વીના પડનો પ્રભાવ જો;
 વાણી વિલાસ રાગ રાગણી જો, એવા બહુએ બનાવ્યા બનાવ જો. ૧૯
 એણે આપણાં શરીર સજી આપીઆં જો, પ્રતિપાલન કરે છે રુડી પેરજો;
 પાડ ન ગણે તે તો પાપીઆં જો, એ તો અજ્ઞાનનું અધેર જો. ૨૦
 નથી અળગો રહ્યો કરી એટલું જો, સ્નેહ લે છે સદૈવ સંભાળજો;
 કહો એ તો કામ છે કેટલું જો? દુઃખ દે છે દીનદયાળજો. ૨૧
 એની આજ્ઞા ઉલ્લંઘી આપણેજો, યુદ્ધી આદ્યાં સ્વચ્છંદી આલજો;
 દોષ ન ગયા દીલ ડા'પણે જો, કૃપા રાખે છે તોય કૃપાળ જો. ૨૨
 મોટે ભણ્યે તેને બલી ભાતથી જો, એના બાણી અનેક ઉપકારજો;
 પ્રાર્થના કરીએ પ્રભાતથી જો, પાપ ઠાપી પમાડે પાર જો. ૨૩
 પ્રભુ ચિંતા તમારી ચૂરશે જો, મન માન્યું દેશે મહા સુખ જો;
 લાખ લાખ અલિલાખ પૂરશે જો, નહિ દેખો દારિદ્ર કે દુઃખ જો. ૨૪
 ધન ધાન્ય સન્માન શુભ પામશેજો, વળી વધશે અજ પરિવારજો;
 વિધન વિવિધનાં વામશે જો, અતે કરશે ઇશ્વર ઉદ્ધાર જો. ૨૫
 ક્રોડે કરશે જો ભજન કૃપાળનું જો, તજી તુચ્છ સ્વભાવ તતંબેવજો;
 સ્વર્ગનું સુખ સદા કાળનું જો, દેશે દલપતરામનો દેવ જો. ૨૬

ગરબી ટપ મી.

પંખીઓના મંપની ગરબી.

- “મારૂં મોનાનું છે બેડુંરે, હેઠ્ઠી છબીલા ડોગાળા”-એ રામ.
 મમી બે ત્યા ગોલે ગારરે, પીંપર હપર પંખીડાં;
 ખડુ ટોળે મળી વમનારરે, પીંપર હપર પંખીડાં. ૧
- ઢેવાં દેલોલ દરે હરે ! પીંપર હપર પંખીડાં;
 સ્વર મધુર મધુર હચરે હરે, પીંપર હપર પંખીડાં. ૨
- પરિપૂર્ણ પરસ્પર પ્રીતરે, પીંપર હપર પંખીડાં;
 રહે હળી મળી રૂડી રીતરે, પીંપર હપર પંખીડાં. ૩
- દીપ્તિ છે દિલમાં ડાહ્યરે, પીંપર હપર પંખીડાં;
 સુદૃઢ ભલાં જણાયરે, પીંપર હપર પંખીડાં. ૪
- ઢેવાં લાયક છે નથી લડતરે, પીંપર હપર પંખીડાં;
 નથી એટ બીજાને નડતરે, પીંપર હપર પંખીડાં. ૫
- તેથી થોતે સુખ પામે હરે, પીંપર હપર પંખીડાં;
 જુએ તેને હરખ જામે હરે, પીંપર હપર પંખીડાં. ૬
- મેં દૂર રડીને ડીકારે, પીંપર હપર પંખીડાં;
 મારા મનમાં લાગ્યાં મીઠરે, પીંપર હપર પંખીડાં. ૭
- છે બેતાં જગનાવર જાતરે, પીંપર હપર પંખીડાં;
 પલ્લુ મંપી વસે ભલી ભાતરે, પીંપર હપર પંખીડાં. ૮
- તેથી લેશ ગિખામલુ લખજેરે, પીંપર હપર પંખીડાં;
 એમ હળી મળી મરવે રડીજેરે, પીંપર હપર પંખીડાં. ૯
- ત્રિભુવનનો રાજા રીઝેરે, પીંપર હપર પંખીડાં;
 પરચોટિ પલ્લુ સુખ લીજેરે, પીંપર હપર પંખીડાં. ૧૦
- જતમાં થોડા દિન છપ્પજેરે, પીંપર હપર પંખીડાં;
 લડીને શિદ અપજાશ લખજેરે ? પીંપર હપર પંખીડાં. ૧૧
- આ કથન કથાં શુભ કામેરે, પીંપર હપર પંખીડાં;
 લીધી શિખ દલપતરામેરે, પીંપર હપર પંખીડાં. ૧૨

* માણસથી વીજ દલકા નવનાં પ્રાણી.

ગરબી ૪૬ મી.

શિખામણુ ન લાગવા વિષે.

“સુંદરખાઇ આલ્યાં સાસરીએ.”—એ રાગ.

જે સુણ્યા પછી નહિ સંભારે,
કાંતો ધરથી મન નવ ધારે, ખડેન, તેને શિખામણુ શી દઇએ ?
જેના જીવમાં જોત નહી જાગે, ખડુ કહેતાં ઘોઘ ન લાગે, ખડેન; ૨
જેનો જાતિસ્વભાવ જુદો જાણો, આશા સુધર્માની ન આણો, ખડેન; ૩
ખગલાને હંસ વિષે વાસે, પણ ખગલો હંસ ન ધારે, ખડેન; ૪
સો મણુ સાચુ દેહે દેશુ, ગર્ધવની ગાય ખને શું ? ખડેન; ૫
પથરા પાણીમાં નિત્ય નહાયે, પણ ભીતર નવ ભોજાયે, ખડેન; ૬
કાળી કાંખળી જેવી જે ચીજો, તેને રંગ ન જોસે બીજો, ખડેન; ૭
જેનું આજણી સરખું ચિત દરશે, તે સાર અસાર સંઘરશે, ખડેન; ૮
પક્ષજે ચીકણી માટી પહેલી, વળી સુકાય વહેલી વહેલી, ખડેન; ૯
જેને હેતાં શિખામણુ શિર પાકે, દલપત પણ હેતાં થાકે, ખડેન; ૧૦

ગરબી ૪૭ મી.

કુપાત્ર વિષે.

“આજ એકાદશી આરંભવની”—એ રાગ.

શું કરિએ ? અલગું કરિયે; કહોણું
કુપાત્રને શું કરિયે ? ટેક.
જેને સદા વઢવાડજ વકાલી, દેખી તેને દુરથી ડરીએ. કહોણું ૧
કાળજે ઝેર રહે જેને આજુ, એથી તો નાસીને જાગરીએ. કહોણું ૨
વિષધરં સામો મળે જે વાટે, ભડકી પાછાં પગલાં ભરીએ. કહોણું ૩
શરમાય નહિ એવા નિર્ભજ સાથે, એક વચન નહિ જિયરિએ. કહોણું ૪
વાદ એવા જન સાથે જો વહિયે, આપણે એના જવા ઠરીએ. કહોણું ૫
ક્રોધ ચડે એવાં કથન કહે તોય, ધીરજ અંતરમાં ધરીયે. કહોણું ૬
દિન દિન દ્રેષ વિશેષ જે રાખે, એને આછાંએ ન જીતરીએ. કહોણું ૭
દલપતરામ કહે દુર્જનના, પાડોસરે પણ પરહરીએ. કહોણું ૮

ભાગ ૩ જો.

ઉપદેશ વિષે.

ગરબી ૪૮ મી.

નીતિ વિષે.

“આધવજી સંદેશો કહેજે શ્યામને.”-એ રાગ

શ્રીતી તો રાખો નીતીની રીતમાં, નીતીથી જીતી લેશે સંસાર જો;
 નીતીથી ભીતી તો સર્વ ભાંગશે, કરુણા કરશે જગત તણો કરતાર જો. ૧
 નીતીથી નરનારી શોભે સર્વથા, સૌથી સારો નીતીનો શુભગાર જો;
 નરતનુ પામી નીતી જો રાખે નહી, અવની ઉપર ધિક્ક ? એનો અવતાર જો.
 નીતીથી ઉમળે નહિ પીડા અંગમાં, દરિદ્રતા સ્વપ્નામાં નવ દેખાય જો;
 નીતી અધિક વધારે જગમાં આપડ, નાતીધરને કદી ન રહે રાય જો. ૩
 નીતી તો નરનારીનું શુભ નાક છે, નકટાં જાણો જે જન નીતીહીન જો;
 નીતી વિણ સદગુણ એકે શોભે નહી, દૂષણ તેને લાગે છે દિન દિન જો. ૪
 કરે અનીતી અધર્મ એતો જાણવો, અનીતિથી પુરણ ઉપજે પાપ જો.
 ખડે નરકના કુંડે જઈ પરલોકમાં, આ ભવમાં પણ તને ઉપજે પરિતાપજો,
 કપટ કરી જે માલ પચાવે પારકો, કે વદનેથી અસત્ય બોલે વેણ જો.
 આપ સવારથ સાધે જે અન્યાયથી, એનું નામ અનીતિ અતિદુષ્કાર જો,
 અયોગ્ય કામ કરે તે પણ નીતિ નહી, ફૂલજી, થઈ ફાકટ રાખે ફૂલજો.
 બ્યાજે લાઇને વાદે નાણું વાવરે, પાળે નહી કરીને વચન કબૂલજો.
 અદબ ન રાખે કોઈની અભિમાનથી, બોલે બેશરમી મુખ હલકાં બોલજો.
 એવાં એવાં કામ અનીતી એજ છે, તે કરનારાનો ન રહે કાંઈ તોલ જો. ૮
 મથુ પંખીના પંડ વિષે પણ પ્રાણ છે, જન જાતીમાં નીતિ વિશેષે જાણજો;
 જે જનમાં નીતીની રીત ન જોઈએ, તે તો મથુ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણજો. ૯

લેવડ દેવડ લાખો ધનની થાય છે, એ સૌને છે નીતીનો આધારજે;
 નરનારીમાં જે નીતી નવ હોય તો, વિશ્વ વિષે કાંઈ ચાલે નહિ વ્યવહારજે.
 નીતી તો શિર સાટે સાચવિયે સદા, જીવ જતાં પણ નીતિ ન તજીયે લેશજે;
 મોંઘા માલ થકી નીતી મોંઘી ઘણી, હેત ધરીને કરિયે જતન હમેશજે.
 આ શિખામણ અંતરમાં હિતારીને, કપટ તજી કરશે નીતીથી કામજે;
 સર્વ મનોરથ સફળ થશે સંસારમાં, દિલથી આશીષ દે છે દસપતરામજે.

ગરબી ૪૯ મી.

વચન વિવેકની ગરબી.

“મારી ખાચરાજીખાધરે, જવના જવારા વાવિયાજે.” એ રાગ.

ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ખંધન ન થાય જમ ખોલતાં જે;
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, છોડિયાંની પેઠે રજે છોલતાંજે. ૧
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ખાળકની રીતે નહિ ખોલવુંજે;
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ખાંતે વચન ખરું ખોલવુંજે. ૨
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ખોલ્યાના દામ ખહુ ખેસશેજે;
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ખોલીમાં મૂલ પાડ પેસશેજે; ૩
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ખોલી જાણ્યામાં ગુણ ખેશ છે જે;
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ખોલવામાં યુદ્ધિ વિશેષ છે જે; ૪
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ખોલતો સહાયકારી ખાણ છે જે;
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ખોલ ખરા સૂખ ફેરી ખાણ છે જે. ૫
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ખીંક મટી જાય ઠીંક ખોલથી જે;
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ખોલવું તે તાત જત તોલથી જે. ૬
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ખોલથી તો જાતલાત જાણીએ જે;
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ખોલથી વિવેકતા વખાણીએ જે. ૭
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ખોલવાનો જોગ આજ છે જડયો જે;
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, પાપતણો ખોલ મેલો પડયો જે; ૮

ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, મહેલી પડયું વેણ અભિમાનનુંજે;
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, લેળવી લજ્જન ભગવાનનું જો; ૬
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ઉપજ અધિક હેત અતરે જો;
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, પાપ ન રહી શકે પટતરે જો; ૧૦
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, જોલે છે ઘરાણું સડા ઘાટનુંજો.
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ભાતું વળી છે ભવવાટનું જો. ૧૧
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, ઠીક નહિ ખોલી ખોશો કામને જો;
 ખોલો ખોલો મારી ખાધરે, દોષ નહિ દલપતરામને જો. ૧૨

ગરખી ૫૦ મી.

ક્રોધ વિષ.

“હારિ દાણુ માગેરે દાણુ માગે.”—એ રાગ.

હારિ ક્રોધ કાળોરે ક્રોધ કાળો,	
હારિ બહુ સમજીને ક્રોધનું મોં ખાળોરે;	ક્રોધ કાળો ૦-ટેક.
હારિ ક્રોધે ન કર્યાનું કામ તે કરાશે,	
હારિ પછી પસ્તાવો પેટ ભરી થાશેરે.	ક્રોધ કાળો ૦ ૧
હારિ ક્રોધ પાપ રૂપ ઝેર છે પ્રમાણો,	
હારિ ક્રોધ જીરવે તે જન મોટું જાણોરે.	ક્રોધ કાળો ૦ ૨
હારિ ક્રોધ ભોરિંગ ભયંકર ભાસે,	
હારિ ક્રોધ વાંસામાં વેર વડું વાસેરે.	ક્રોધ કાળો ૦ ૩
હારિ જની કાયામાં ક્રોધ ઘણો વ્યાપે,	
હારિ એની અક્કલ તો હડી જાય આપેરે.	ક્રોધ કાળો ૦ ૪
હારિ હોય માણસ મહા ભલું મજનું,	
હારિ હીસે ક્રોધી થાય ત્યારે તે દિવાનુંરે.	ક્રોધ કાળો ૦ ૫
હારિ વરે વાઘ કપિ રીંછ હોય કેવું ?	
હારિ ક્રોધવાળું જણાય જન એવુંરે.	ક્રોધ કાળો ૦ ૬

હારિ ક્રોધ ભડકે છે આગ ફેરો ભારી;	
હારિ તેથી ચેતીને ચાલજો વિચારીરે.	ક્રોધ કાળો ૭
હારિ સોનું તાપમાં તપાવી જોઇએ જ્યારે,	
હારિ તેની ક્ષિપ્ત ખરી જણાય ત્યારેરે	ક્રોધ કાળો ૮
હારિ તેમ માણસને ક્રોધ જ્યારે યાશે,	
હારિ તેના બાર તોલ તે સમે જણાશેરે.	ક્રોધ કાળો ૯
હારિ જમાં દીસે ગંભીરતાઇ જવી,	
હારિ એની ક્ષમિત અધિક જાણો એવીરે.	ક્રોધ કાળો ૧૦
હારિ ક્રોધ જાણો જમપુર ફેરું ખારું,	
હારિ જશે નરકમાં ક્રોધ કરનારુંરે.	ક્રોધ કાળો ૧૧
હારિ ક્રોધ કરશે નહિ કોઇ કામે;	
હારિ દીધો ઉપદેશ દલપતરામેરે.	ક્રોધ કાળો ૧૨

ગરબી ૫૧ મી.

સત્યથી સંસાર નલે છે તે વિષે.	
“છાનો રહે ચુપ, વીરા છાનો રહે ચુપ.” એ રાગ.	
નલે સત્યે સંસાર, નલે સત્યે સંસાર;	
સત્ય જાય તો પૃથ્વી થાય પ્રલેકાળ,	નલે ૦-ટૅક
સાગરના પાણીને ખાંધેલી નથી પાળ;	
હૃદ છાંડીને ન જાય જુઓ કોઇ કાળ.	નલે ૦ ૧
નિયમ પ્રમાણે લાઠડાને તારે નીર;	
કસુર ન કરે કદી તો ઉતારે તીર.	નલે ૦ ૨
સૂરજ તારા બધા રહ્યા છે નિરાધાર;	
નિયમ પોતાનો તજે નહી કોઇ વાર.	નલે ૦ ૩
નિયમ પ્રમાણે દિવસ ને રાત યાય;	
નિયમ પ્રમાણે ઋતુ આવે અને જાય.	નલે ૦ ૪

ધ્રુવમાછલી તો રાખે ધ્રુવ સામી ચાંચ;	નભે૦ ૫
તે નિયમ તજે નહી, લાખ આપો લાંચ;	
છાંશ તો ખટાશ રાખે, સાકર મીઠાશ;	નભે૦ ૬
જે ઉકાળો તોય તેના સત્યનો ન નાશ.	
માણસ જો સત્ય તજે, તજે એક ટેક;	નભે૦ ૭
તો વહેવાર જાય કષ્ટ ઉપજે અનેક.	
ચોટ ચુકે તો અણાય કેમ રામખાણ ?	નભે૦ ૮
સત્ય ચુકે માનવી તો માનવી ન જાણ.	
જંગલમાં જો બધાય ઝેરી ઝાડ હોય;	નભે૦ ૯
પક્ષી પ્રશુ આદિ પ્રાણી કેમ જીવે કોય ?	
સ્વારથને માટે જો અસત્ય ખોલે સર્વ;	નભે૦ ૧૦
તો જરૂર આવે પ્રલેકાળ ઠેરું પર્વ;	
લેણ દેણ નોકરી ને કોરટના ન્યાય;	નભે૦ ૧૧
સત્ય છે જે ત્યાં લગી સંસારમાં જણાય.	
અજનામાં ધન રહે, ખેતરમાં ધાન;	નભે૦ ૧૨
સત્યને આધારે, નહિ તો થાય તે વેરાન.	
ખોલવા કે ચાલવા નિયમ ન જણાય;	નભે૦ ૧૩
જડ વસ્તુથી તે જન નજીવો ગણાય.	
સર્વ લોક સત્યવાદી થજો કામો કામ;	નભે૦ ૧૪
દેવ પાસે એમ માગે દક્ષપતરામ.	

ગરબી પર મી.

ઉઘોગ કરે તો ઈશ્વર સહાય થાય તે વિષે.

“આ વાંસલડી, વેરણ થઈ લાગી તું પ્રજની

નારને.—એ રાગ.

ઉઘોગ કરો, ખની શકે તે કામ તમેજ ખનાવો;
જનથી ન બને, બલે તમે તે ભગવતનેજ બળાવો.—ટેક.
જો જરૂર છે એવું જાણે, તો તે કરી દેશે તે ટાણે;
નહિ તો નહિ અરજી ઉર આણે; ઉઘોગ કરો૦ ૧

લુગડાં તો લોકો ધોધ લેશે, પણ છાપડું* કેમ ધોધએ કહેશે ?
 તો ધણી જગતનો ધોધ દેશે; ઉલોગ કરો ૦ ૨
 સરોવર સરિતા ધધર ભરશે, પાણીયારાં ભરવા નહિ ફરશે;
 તે તો બહુ છે જે જન કરશે; ઉલોગ કરો ૦ ૩
 જે માણસ એડ કરી વાવે, તો ધધર તેમાં ઉપજવે;
 પણ લણવા તો તે નહિ આવે, ઉલોગ કરો ૦ ૪
 પ્રભુએ રસ કસ મૂક્યા પાસે, પણ રસોધ કરશે તો થાશે;
 નવ રહેવું ધધરની આશે; ઉલોગ કરો ૦ ૫
 જે તરુને પગ ન રચ્યા જવા, તેને રયાંજ મળે પીવાખાવા;
 એવા પગવાળાના નહિ દાવા; ઉલોગ કરો ૦ ૬
 તમે સૌ જન સંપીને આલો, જૂદા જૂદા ધધા આલો;
 ચિજ એક પીજને કરી આલો, ઉલોગ કરો ૦ ૭
 કોઇ સર્વેની સંભાળ કરો, તે કાઠ ધરી કાઠાર કરો;
 કોઇ વેપારી વસ્તુ સંધરો; ઉલોગ કરો ૦ ૮
 જે કામ મનુષ્યને શિર થાપે, તે કદી ન ધધર કરી આપે;
 કયમ ન્યાયી થઇને નિયમ કાપે ? ઉલોગ કરો ૦ ૯
 જે ધધર એવું કામ કરે, તો શિદ જનજનની ગરજ ધરે !
 સૌ ફકડ થઇ છૂટાજ ફરે; ઉલોગ કરો ૦ ૧૦
 માટે પ્રથમ ગરજ જનની બહો, એવી ધધર ધધ્ધા ઉર આહો;
 સજી ઉલટું કદી નહિ સુખ માહો; ઉલોગ કરો ૦ ૧૧
 જન જે જઇ રહે નિર્જન કામે, તો તે પીડા પુરી થામે;
 નહિ ભોળાશો જુઠે ભામે; ઉલોગ કરો ૦ ૧૨
 પ્રભુ ભક્તિ કરે જન જે ભાવે, તો ધધર એવા જોગ લાવે;
 કામ કરવા માણસ મળી આવે; ઉલોગ કરો ૦ ૧૩

* વરસો વરસ છાપડું ધોધને સાફ કરવું જોઈએ પણ તે કામ માણસથી
 બની શકે તેવું નથી; માટે ધધર વરસાદ વરસાવી છાપડાં ધોધને સાફ
 કરી આપે છે.

જન જાતે ગોરા ને કાળા; રહે એક ખીજના આશિયાળા;
 એવા વિચાર વિશ્વેશ્વરસાળા; ઉઘોગ કરો. ૧૪
 ધશ્વર નહિ શીવે અંગરખું; નહિ રચી દેજે જોઈ હંરખું;
 એ તો માણસને કરવા સરખું; ઉઘોગ કરો. ૧૫
 જે કામ જને પ્રભુ સોપે છે, તેનેજ તે તો કરવાં દે છે;
 એવા ઇન્સાફી ધશ્વર એ છે; ઉઘોગ કરો. ૧૬
 પ્રભુ નામ છે ચિંતામણિ જવું, મુખ ખોતરવા તો તૃણ લેવું;
 પ્રભુ નામ ન કામ કરે એવું; ઉઘોગ કરો. ૧૭
 શિશુને માતા તેડી કરશે, પણ મોટા તેવી હઠ કરશે;
 સહે રહે તે મા નહિ મન ધરશે; ઉઘોગ કરો. ૧૮
 એની મરજીથી ઉલટું માગે, તો નહિ તેના પતો લાગે;
 ધશ્વર નિજ નિયમ નહિ ત્યાગે; ઉઘોગ કરો. ૧૯
 લોકો સૌ ઉઘોગે લાઘો, શુભ સહાયતા પ્રભુની માગો;
 દલપત કહે તન આળસ ત્યાગો; ઉઘોગ કરો. ૨૦

ગરબી પડ મી.

આળસ વિષે.

રાગ ઉપર પ્રમાણ.

આ આળસડી, શા માટે તું ખાંધીવાન બનાવે ?

શિદ વણ પ્રાંકે, કામ ચુકાવી તું નુકસાન કરાવે!-ટેક.

ઉઘમ કરતાં કોઈ અટકાવે, તો તેપર દાઝ દિલે આવે;

પણ તુજ પર તો ખળ ન ફાવે; આ આળસડી ૦ ૧

જે રાય હુકમે એસી રહીએ, તણ ઉઘમ નુકસાની સહીએ;

તો તે રાખ જીલમી કહીએ; આ આળસડી ૦ ૨

તે કર જના કખજ કીધા, જાણે ખાંધનથી ખાંધી લીધા;

તેણે તરત ઉઘોગ તણ લીધા; આ આળસડી ૦ ૩

તુજ વશ ન શકે ડગ એકલરી, જાણે હોય ચરણમાં હેતધરી;
 તું જોરાવર જીલમીજ ખરી;   ઝો આળસડીં ૪
 તું વાંચતાં વારી રાખે, જાણે તેં પાટા ખાંધ્યા આંખે;
 તે પુરતક સેરત તજી નાંખે;   ઝો આળસડીં ૫
 નથી દેતી તું ભણતર ભણવા, નથી દેતી ગુણ પ્રભુના ગણવા;
 નથી દેતી લાભ અધિક લણવા,   ઝો આળસડીં ૬
 નથી દેતી જર કે જશ રળવા, નથી દેતી મિત્રોને મળવા;
 નથી દેતી શિખામણ સાંભળવા;   ઝો આળસડીં ૭
 તું દરિદ્રતા દેનારી છે, કાયાને અવગુણ કારી છે;
 તું નિષ્વે બહુજ નકારી છે;   ઝો આળસડીં ૮
 અમે દલમાં બહુ તુજથીડરીએ, તને સ્વપ્ને પાણુનાહિ સંઘરીએ;
 દુરમન ગણી દૂર સદા કરીએ;   ઝો આળસડીં ૯
 હળવે હળવે તુજ જડ બમે, પછી તો વિસ્તાર પુરો પામે;
 દીઠી રોગ સમી દલપતરામે;   ઝો આળસડીં ૧૦

ગરબી ૫૪ મી.

શિખામણના સારની ગરબી.

“પૂજું ગણપતિના પાય, પૂજું અંખિકાની
 માવડી રે.”—એ રાજ.

બજું ભાવે ભગવાન, પુરા ત્રેમે પાયે પડુંરે;
 માંગું ગુણ તજું ગુમાન, ઘાટ ઘાટમાં ઘણા ઘડુંરે.   ૧
 આપો અવિચળ અપાર, વાણી વિમળા વિવેકનીરે;
 કરું કાવતા શ્રીકાર, ઉપયોગી અનેકનીરે.   ૨
 બહુ નીતિનો ખોષ, વિવિધ વાતે તેમાં વસેરે;
 સર્વ સારાંશ શોધ, કામ કામે તેમાં ઠસેરે.   ૩
 દંડને સારાં દર્શાત, કથન કેવાં કેવાં કહુંરે;
 બાજે સાંભળતાં બાંત, ખોષ લાગે બહુ બહુરે.   ૪

અતિ ઉરમાં આનંદ, વધે વચનો તે વાંચતારે.	
ચિતે આતુર્ય અંદ, ઉગે સદ્ગુણો તે સાંચતારે.	૨
સર્વ સાર તણો સાર, પ્રથમ ભક્તિ પરમેશનીરે;	
કરો કામનો ઉપકાર, હાંશે મૂડી હમેશનીરે.	૩
જ્ઞાની પાસેથી જ્ઞાન, મન રાખીને મેળવોરે;	
દાપ છેદી નિદાન, કુટિલ બુદ્ધિને કેળવોરે.	૪
બ્રહ્મો બૂઠ મંત્ર જંત્ર, ભ્રમ ભાગોને ભૂતનારે;	
તેમ દુચકાના તંત્ર, તે તો બ્રહ્મો સૌ તૂતનારે.	૫
માળી ઠગની ઠગાઈ, ભોળા થઇને ન ભૂલશેરે;	
નહિ તો ગાંડા ગણાઈ, દીલ ડહાપણથી ફૂલશેરે.	૬
દેખે દુખિયાંને દાન, પુણ્ય તેથી પ્રમાણજેરે;	
જેને ખુબ ખાનપાન, દાનપાત્ર તે ન બ્રહ્મજેરે.	૭
વિદ્યા વૃદ્ધિને કાળ, આપ આશ્રય તો આપજેરે;	
રીઝે રાખધિરાજ, કષ્ટ કષ્ટીનાં કાપજેરે.	૮
દેહ ઉત્તમ આ કામ, દેવે દીધો રજિયામણોરે;	
દે છે દલપતરામ, સદા સારી શિખામણોરે.	૯

ગરબી પપ મી.

શિખામણના સારની ગરબી બીજી.

“પ્રથમ પાર્વતીના પુત્રને પાયે નમુરે લોલ.”—એ રાજ.	
વડી વિવેકની વાત, કંઈ બહાલથીરે લોલ;	
બ્રહ્મો શેભે જન ભત, ચોખી ચાલથીરે લોલ.	૧
ચોખી ન હોય જેની ચાલ, તેને તો તજેરે લોલ;	
પ્રભુ પ્રાણી પ્રતિપાળ, ભાવથી ભજેરે લોલ.	૨
કામથી કદાપિ કલેશ, નવ કીલજેરે લોલ;	
દયા દાવી વિશેષ દાન દીલજેરે લોલ.	૩

સર્વનું સદા કલ્યાણ, હર પ્રીતીએરે લોલ;	
પોતાનાજ જવા પ્રાણ, સૌના પ્રીતીએરે લોલ.	૪
સદા રાખીને સંતોષ, સીધાં સંચરેરે લોલ;	
દુનિયામાં દેખી દોષ, હીલમાં ડરેરે લોલ.	૫
સર્વ પ્રાણીને સદાય, અભય આપજેરે લોલ;	
કષ્ટ કોઈનાં કપાય, તો તે કાપજેરે લોલ.	૬
રૂઝા માણસોની રીત, હુદે રાખજેરે લોલ;	
નમ્રતાથી સારી નિત્ય, ભાષા ભાંખજેરે લોલ.	૭
સારા સંગનો ઉમંગ, ઝટ જોડજેરે લોલ;	
શઠ માણસોના સંગ, છેક છોડજેરે લોલ.	૮
વધે લોક વિષે લાજ, જરૂર જહથીરે લોલ;	
કરે એવાં એવાં કાજ, સદા સ્નેહથીરે લોલ.	૯
ચોરી કોઈ ઠેરી ચીજ, નવ લીજીએરે લોલ;	
પડે સર્વને પતીજ, તેમ કીજીએરે લોલ.	૧૦
ખડાઈના ખહુ ખોલ, નવ ખોલીએરે લોલ;	
તેથી તરત થાય તોલ, પોત ખોલીએરે લોલ.	૧૧
તજો તન મને તમામ, તુચ્છ દેવનેરે લોલ;	
ભજો દસપતરામ, તણા દેવનેરે લોલ.	૧૨

ગરબી પદ મી.

પરોપકાર કરવાના ઉપદેશની ગરબી.

“મૈયા ધનુષ્યધારીનું ધ્યાન ધરોજો.”—એ રાગ.

ભાઈ પરોપકાર કર પ્રાણિયાજો, દેવે દીધો છે દુલભ દેહજો;
જના મરણ તે ન જાણિયાજો, ધર્યો નાણામાં નિશ્ચય નેહજો. ૧
ક્ષણી લીધી વડાઈ લોખ લોકમાંજો, પામ્યો પુત્ર તથા પરિવારજો;
આલ્યો મલપતો ચોકમાંજો, કીધો કદીએ ન પર ઉપકારજો. ૨

કહેવત એક અસિદ્ધપણે કહેવાય છે,
 જનની જણને હરિજન દાતા શૂરજે;
 નહિ તો વંઝા વિશ્વ વિષે વખણાય છે,
 વ્યર્થ ગુમાવિશ નહિ તું તનતું નૂરજે. સ્વ૦ ૭
 સંપ વધે સૌજન ને જમ સ્વદેશમાં,
 એવા એવા કરિયે અધિક ઉપાયજે;
 કદ ન પામે કોઈ કુસંપ કલેશમાં,
 સંપી જંપીને સૌ સુખિયાં થાયજે. સ્વ૦ ૮
 પોતાના ટંટા પોતેજ પતાવજે,
 સમજી હો તો જશે ન કદિ સરકારજે;
 પંથ જનો પાસે પંચાત કરાવજે,
 ખચીત નહિ તો થાશે ખુબ ખુવારજે. સ્વ૦ ૯
 સ્વદેશમાં જે કોઈ કુસંપ કરાવશે,
 નિશ્ચે જાણો પાપી તેનું નામજે;
 અનેક જનને અતિ સંકટ ઉપજાવશે,
 દુર્જન તેને કહે છે દલપતરામજે. સ્વ૦ ૧૦

ગરબી પંદ મી.

રિદ્ધિસિદ્ધિનો ભરોસો ન રાખવા વિષે.

“મહા કાપ થયો તે કાળીકાળમાંજે;

૧ સિધીનો ભરોસો નહિ રાખવોજે;

હુત્તર કળાનો સ્વાદ ચાખવોજે. રિધી-૦-ટેક.

એસે ત્યારે જ ને જ છે જો;

નો ક્યાં જો ? રિધી-૦ ૨

૧ ને જો;

૧. રિધી-૦ ૨

ગરબી પાઠ મી.

સ્વદેશ ઉપર મમતા રાખવા વિષે.

“આધવળ સંદેશો કહેજો શ્યામને.”—એ રાગ.

સ્વદેશની મમતા મનથી નવ મૂકીએ,

સોએ સો કદિ સંકટ આવે શીધજો;

ચુરા થઇ પડિયે પણ ચિત નવ ચુકીએ,

સ્વદેશનું શુભ ચિતવિયે દિનનીશજો. સ્વદેશની ૧

જન જાતીનો દેહ ધર્યો જે દેશમાં,

તે ભૂમિને ગણિયે માતા તુલ્યજો;

હૈડે ધરિયે હેત વિશેષ હમેશમાં,

ઉત્તમ ગણિયે અંતરમાંહિ અમૂલ્યજો. સ્વ૦ ૨

સદૈવ કરીએ જતન સ્વદેશ સુધારવા,

કામ પડે તો કરિએ તેન કુરખાનજો;

વળિ શ્રમ કરિયે ત્યાં ઉદ્યોગ વધારવા,

સ્વદેશ તરતો કરવા ધરિયે તનજો. સ્વ૦ ૩

સ્વદેશના રાજનું સારું ધરજીએ,

પવિત્ર તે તો પ્રજા તણા છે ધર્મજો;

પુરાણ શાસ્ત્રો પાનાં પેળી પ્રીછીએ,

રાજદ્રાહ કરે તે કુત્સિત કર્મજો. સ્વ૦ ૪

દેશ તણ પરદેશ વિષે રળવા જવું,

બધુ બહુ ધરવો સ્વદેશ ઉપર પ્રેમજો;

સ્વસ્થાનકથી દિલે ઉદારી નવ થવું,

નિજ જાનિતાથી હેત ન તણજો જેમજો. સ્વ૦ ૫

મરણ પથારી પર તો સૌ પ્રાણી મરે,

કહિયે તેની કાયા ગઇ નકામજો;

જે કાયા કુરખાન સ્વદેશ લીધે કરે,

નવ જીવ તેનો રહ્યાં છે નિશ્વળ નામજો. સ્વ૦ ૬

કહેવત એક પ્રસિદ્ધપણે કહેવાય છે,
 જનની જણને હરિજન દાતા શૂરને;
 નહિ તો વંઝા વિશ્વ વિષે વખણાય છે,
 વ્યર્થ ગુમાવિશ નહિ તું તનતું નૂરને.   સ્વ૦ ૭
 સંપ વધે સૌજન ને જમ સ્વદેશમાં,
 એવા એવા કરિયે અધિક ઉપાયને;
 કદ ન પામે કોઈ કુસંપ કલેશમાં,
 સંપી જંપીને સૌ સુખિયાં થાયને.   સ્વ૦ ૮
 પોતાના ટંટા પોતેજ પતાવને,
 સમજી હો તો જશે ન કદિ સરકારને;
 પંચ જનો પાસે પંચાત કરાવને,
 ખચીત નહિ તો થાશે ખુબ ખુવારને.   સ્વ૦ ૯
 સ્વદેશમાં જે કોઈ કુસંપ કરાવશે,
 નિશ્ચે જાણો પાપી તેનું નામને;
 અનેક જનને અતિ સંકટ ઉપજાવશે,
 દુર્જન તેને કદે છે દલપતરામને.   સ્વ૦ ૧૦

ગરબી પંદ મી.

રિઠિસિદ્ધિનો ભરોસો ન રાખવા વિષે.
 “મહા કાપ થયો તે કાળીકાળમાંને;
 રિધી ત્રિધીનો ભરોસો નહિ રાખવોને;
 ચાહી હુન્નર કળાનો સ્વાદ ચાખવોને.   રિધી૦-ટેક.
 જવા એસે ત્યારે જ તે રીતે જાય છે ને;
 અટકાવાનો ક્યાં એકે ઉપાય છે ને ?   રિધી૦ ૧
 ફરે છાયા તેમ ફરતી દેખાય છે ને;
 લક્ષ્મીનું નામ ચપળા લખાય છેને.   રિધી૦ ૨

કવિ માઘ વિપ્ર શ્રીમાળી*શ્રીમાળનાને;	
ભલા મિત્ર ભોજરાજ ભૂમિપાળનાને.	રિધી૦ ૩
એને માથે મણુ આપદા આવી પડીને;	
ઘરખાર વેચવાની આવી ઘડીને.	રિધી૦ ૪
પિતાએ મુક્યા રૂપેયા અખજ રોકડાને;	
દીકરા પાસે રહ્યા ન દશ દોકડાને.	રિધી૦ ૫
દુનિયામાં એવા દાખલા દિસે ઘણાને;	
મહા કષ્ટ વેઠવામાં ન રહી મણાને.	રિધી૦ ૬
કાણ જાણી શકે કાળ કેવો આવશેને;	
હશે હુતર તો હરકત ઉઠાવશે ને.	રિધી૦ ૭
કંધક શ્રીમંતની સુંદરી ને શાણી છે ને;	
એ તો જરૂર ઉઘોગી. અતિ જાણી છે ને.	રિધી૦ ૮
ટાપટીપથી ગુંથે છે કંધક ટોપીઆને;	
નથી લેશ માત્ર લોક માર્ગ લોપિયોને.	રિધી૦ ૯
કંધક ચોપડીનાં જુથ ગુંથે જોધનેને;	
કામ આવડે ન એવું બિજા કોધનેને.	રિધી૦ ૧૦
ધન હોય ને ઘણું ધણાના ધામમાંને;	
નાણું ઉપજે તે આપે. ધર્મકામમાંને.	રિધી૦ ૧૧
ખાધા ! સુરતમાં એક સારી ખાધ છે ને;	
મોટાં પુસ્તકો લખીને તે કમાધ છે ને.	રિધી૦ ૧૨
ભરત ચીતરે શીખો ને શીખો શીવવુંને;	
કાંઈ સુજે નહિ તેનું વ્યથ જીવવુંને.	રિધી૦ ૧૩
વલ્લે વેતરવા શીખવું વિવેકથીને;	
નહી જાણુને એમાં નીચાપણું નથીને.	રિધી૦ ૧૪
કંધક રેટિયો કાંતે છે રૂડી રીતથીને;	
અતુરાધ આળવે છે પોતે પ્રીતથીને.	રિધી૦ ૧૫

સારું કામ આવડે તો શોભા સાંપડેજે;	
આપદા સમે ન આપદા એને નડેજે.	રિધી૦ ૧૬
વિતે દિવસ આનંદમાં હોયોગીનોજે;	
નવરાનો રોજ જાય જોવો રોગીનોજે.	રિધી૦ ૧૭
શિખામણ કહી તે તમારા કામનીજે;	
હુદે રાખો વાત દલપતરામનીજે.	રિધી૦ ૧૮

ગરબી પદ મી.

વાદે વાદે દુલનાં કામ ન કરવા વિષે.

“ સાંભળો સાહેલી. ”—એ રાગ.

વીરા વાદ વદવાની તજે વાતોરે, વાદમાં સ્વાદ શેનો ?
 વાદે લાગી લાગી લોક ખાય લાતોરે, વાદમાં સ્વાદ શેનો ?
 વાદે વાદે કરે વરા વિશેષેરે, જાય દેવાણું કાઢીને વિદેશેરે. ૨
 વાદે વાદે જો ખાય ખાણુંરે, આવે હુંકામાં મોતનું ટાણુંરે. ૩
 વાદે વાદે વેપાર ખુબ જોએરે, પછી વાસણ ને ઘરખાર વેચેરે. ૪
 વાદે વાદે હિતારે મોટા વીમારે, પછી ધન ખોધને પડે ધીમારે. ૫
 વાદે વાદે ચઢાવે વરઘોડારે, જર જાય ને શીર પડે જોડારે. ૬
 વાદે વાદે દુલણજીરે દુલાણારે, પછી અંડીયામાં અંપલાણારે. ૭
 વાદે વાદે ગાડીઓ દોડાવા લાગેરે, ધરી લાગી પડે હાથ પગ લાગેરે. ૮
 વાદે વાદે ઘર ઉચું ચણાવેરે, પછી વેચે કે બ્યાજમાં ડુલાવેરે. ૯
 માટે વાદજે વહો તો વહો સારોરે, દલપતનાં વચન દિલ ધારોરે. ૧૦

ગરબી ૬૦ મી.

સતસંગ વિષે ગરબી.

“ કાંકરિયા હિંપરે, કે નોખત વાંગે છે, ”—એ રાગ.

સોખત તો સજીએરે, સદા જન સારાની;
 તનમનથી તજીએરે, નગુણી નકારાની.

સારી સોખતથીરે, કે સારાં કહેવાશે;	
નરસાને સંગેરે, નકી ખડુ નિંદાશે.	૨
સંગતિને રંગેરે, કે જો નવ રંગાધએ;	
તોપણ તે જોવારે, જગતમાં દેખાધએ.	૩
હોય નિર્મળ હીરેરે, અધિક આપાવેલા;	
ઘાણી ઘણી મેલીરે, ઉપર એને મે'લા.	૪
ઘાણીને રંગેરે, કે તે નહિ રંગાશે;	
તોપણ તે જોવારે, મલિન ખડુ દેખાશે.	૫
તેમ લંપટ સંગેરે, કે લાંછન લાગે છે;	
અપકાર્તિ એથીરે, જગતમાં જાગે છે.	૬
અતિ પાપી આગળરે, કે હલા નવ રહીએ;	
કુળ ભૂપણ કીર્તિરે, જગતમાં જો અદિએ.	૭
સોખતની અસરેરે, અધર્મી કંઈક થયા;	
વ્યસની થઈ વળતીરે, કે ખારે વાટ ગયા.	૮
ઘડપણમાં પૂરારે, પછી પસ્તાયા છે;	
દુનિયાદારીમારે, દુઃખી દેખાયા છે.	૯
ચિતમાં આગળથીરે, ન આલ્યા ચેતીને;	
પછી તો તે પામ્યારે, પુરી કજેતીને.	૧૦
સુધરીને સારારે, થયા કંઈ સતસંગે;	
રંગાણું અંતરરે, રુડે નીતિરંગે.	૧૧
પૂરણ જથ પામ્યારે, જગતમાં પરિણામે;	
વિધ વિધ વખણાતારે, દિઠાં દસપતરામે.	૧૨

ગરબી ૬૧ મી.

જીવાનીના રસ્તા વિષ.

“હાલો હાલોને એકવાર, હાલો ઉદ્દેપુર જઈએ.”—એ રાજ.

આલો આલો મુસાફર ચેતી, જીવાનપુર ખતારે;

નહિ તો ફરી યાશે કજેતી, જીવાનપુર ખતારે. ૧

હવા એવી ત્યાં આગળ આવે,	જુવાનપુર જતાંરે;	
લલા લલાને લાન લુલાવે,	જુવાનપુર જતાંરે.	૨
આવે ઉન્મત્ત ગંગા એવી,	જુવાનપુર જતાંરે;	
તરી ન શકાય તુંબડે તેવી,	જુવાનપુર જતાંરે.	૩
વાટે દુગમ હુંગરા દીસે,	જુવાનપુર જતાંરે;	
એમાં અડચણ આવે અતિશે,	જુવાનપુર જતાંરે.	૪
ઝાઝી મોહની આવે ઝાડી,	જુવાનપુર જતાંરે;	
રહે નિર્દય પ્રાણી અનાડી,	જુવાનપુર જતાંરે.	૫
ઠામ ઠામ ફેરે ચોર ઠગારા,	જુવાનપુર જતાંરે;	
લાગે ફેડે લોકને લુટનારા,	જુવાનપુર જતાંરે.	૬
માટે શોધજે સોખત સારી,	જુવાનપુર જતાંરે.	
વાટે ચાલજે જોધ વિચારી,	જુવાનપુર જતાંરે.	૭
જે અવળે પંથ ચરી જશે,	જુવાનપુર જતાંરે;	
ખેદ પામીને ખતા ખાશે,	જુવાનપુર જતાંરે.	૮
ડરી ડરીને ડગલાં માંડો,	જુવાનપુર જતાંરે;	
ઝાઝી છતનો છંછણાટ છાંડો,	જુવાનપુર જતાંરે.	૯
અહીં આબ્યાં લાખેણી લાલ લેવા,	જુવાનપુર જતાંરે;	
થશે લેવાના ઉલટા દેવા,	જુવાનપુર જતાંરે.	૧૦
રખે જે ગદ્ગદતમાં રહેણો,	જુવાનપુર જતાંરે;	
પછી શેઠને જવાબ શો દેશો ?	જુવાનપુર જતાંરે.	૧૧
લેખું પાધ પાધનું તે લેશે,	જુવાનપુર જતાંરે;	
નહિ દેશો તો ખુબ દંડ દેશે,	જુવાનપુર જતાંરે.	૧૨
તજશે વિશ્વાસ તમારો,	જુવાનપુર જતાંરે;	
નહિ આવે આપદાનો આરો,	જુવાનપુર જતાંરે.	૧૩
પછી યાશે પુરો પસ્તાવો,	જુવાનપુર જતાંરે;	
નહિ આવે અવસર આવો,	જુવાનપુર જતાંરે.	૧૪
દિલ ધિર રાખો દિન થોડા,	જુવાનપુર જતાંરે;	

નથી કાઢવા જુગના જોડા,	જુવાનપુર જતારે. ૧૫
જોતાં જોતાં દિવસ વહી જશે,	જુવાનપુર જતારે;
જરાપુરઃ પાસે દેખાશે,	જુવાનપુર જતારે. ૧૬
પછી ચઈ જશે ડર થોડો,	જુવાનપુર જતારે;
માટે જીવમાં હિંમત જોડો,	જુવાનપુર જતારે. ૧૭
પ્રભુને ભજે તે પાર પામે,	જુવાનપુર જતારે;
દીધી શિક્ષા દલપતરામે.	જુવાનપુર જતારે. ૧૮

ગરબી ફર મી.

પ્રભુ ભજવા વિષે.

“મીઠાં ગોરસ લ્યો, ગોરસ લ્યો.”—એ રાગ.

ભાવથી પ્રભુ ભજે, પ્રભુ ભજે, હારે તમે ટરકટ કરવાં તજેરે. ભાવ. ૧
હારે જ્યારે આવશે વેળા છેલ્લી, ખીજે પ્રભુ વિના નથી જોલીરે. ૨
હારે દોષ દેખીને દિલમાં ડરજે, કર્મ રૂઝાં વિચારીને કરજેરે. ૩
હારે દયા દિલમાં રાખજે દહાડી, એથી અતિ સુખ પામશે અગાડીરે. ૪
હારે જીભે જુઠું ન જોલશે જાણી, જુઠમાં મહા પાપ પ્રમાણીરે. ૫
હારે કાંઈ પારકાં સંકટ કાપો, લાળી ભૂખ્યાને ભોજન આપોરે. ૬
હારે પાપ પુણ્યના હિસાબનું પાનું, નથી પ્રભુથી કાંઈ પણ છાનુંરે. ૭
હારે લેખું આખી ઉમ્મરનું લેશે, ફૂડાં રૂડાં કરમ ફળ દેશેરે. ૮
હારે જુઓ દૈરવ પાંડવ કેવા ? જાડી ગયા ઘણા એવા એવારે. ૯
હારે ગયા સંકટો મોટા શૂરો, ગયા પ્રવીણપંડિત પૂરાંરે. ૧૦
હારે જે જે દીસે છે તે છે જવાનું, નથી એમાંથી કોઈ રહેવાનુંરે. ૧૧
હારે ન રહ્યા કોઈ વૈષ કે જોશી, ન રહ્યા કોઈ ડોસા ડોશીરે. ૧૨
હારે નથી રહેવાનો દલપતરામે, પ્રભુ ભજે તો સુખ ગતિ પામેરે. ૧૩

ગરખી કુંડ મી.

સંસાર રૂપી વનની ગરખી.

“સુંદરખાધ ચાલ્યાં સાસરીએ.”—એ રાગ.

- સંસાર વિકટ વન સરખો છે;
સંસારીને સાંચરજો બહેન, વચમાં રસ્તો વચ્ચે છે.
કુગચોર રહે છે કોઈ કામે;
ડરી ડરીને ડગલાં ભરજો બહેન, વચમાં રસ્તો. ૧
- ક્યાંક વાઘ વરુના સ્વર સુણીશો;
ક્યાંક મોર બપેયા બોલે બહેન, વચમાં રસ્તો.
ક્યાંક શીતળ છાયા સારી છે;
ક્યાંક તાપ તપે વણુ તોલે બહેન, વચમાં રસ્તો. ૨
- ગંભીર થજો ગભરાશે માં;
ધરી ધીરજ આગળ ધસજો બહેન, વચમાં રસ્તો.
ગાહુકાર વસે જ્યાં સતવાડી;
સમજ ત્યાં વાસો વચ્ચે બહેન, વચમાં રસ્તો. ૩
- વળી સોખત પણ સજજો સારી;
શિખામણુ શુભ સાંભળજો બહેન, વચમાં રસ્તો.
અનુભવી જનની આગળ જામને;
પૂછીને પંથે પળજો બહેન, વચમાં રસ્તો. ૪
- સતીઓ જે રસ્તે ગઈ સજ થઈ;
તે નકશે જો જો નરખી બહેન, વચમાં રસ્તો.
શું સારું ને શું નરસું છે?
પેળીને લેજો પરખી બહેન, વચમાં રસ્તો. ૫
- તમે દયા વણી દિલમાં ધરજો;
દુઃખ દેખી જનને દેહે બહેન, વચમાં રસ્તો.
તન મન ધનથી તેને આગે;
મુખ ફરજો પૂરા સ્નેહે બહેન, વચમાં રસ્તો. ૬
- મૃગતુલાx જેવી મારગમાં;

નદીઓ મોટી નિરખાશે બહેન, વચમાં રસ્તો.

પણ તે પાણી નથી પીવાનું;

પીવા બનાર ઠગાશે બહેન, વચમાં રસ્તો. ૭

કોઈ ઠેકાણે બહુ કાદવ છે;

ઠરિયા પર્વત કોઈ ઠામે બહેન, વચમાં રસ્તો.

પ્રભુ કરુણાથી કોઈ પાર પડ્યાં;

દીઠા છે દલપતરામે બહેન. વચમાં રસ્તો વસમે છે. ૮

ગરબી ૬૪ મી.

પાનખર મહિના વિષે.

રાગ-ઉપર પ્રમાણે.

પિપળાં તું સાંભળજે પ્રીતે, સમજવું સારી રીતે. ૧
મહા મહિનો આવ્યો વણ માગ્યે, તરુ પત્રો પડવા લાગે. ૨
તું ધરથી રહે ધીરજ ધારી, નહિ તેજ દશા રહે તારી. ૩
દુઃખના દિન જોતાં વહી જાયે, વળી સુખના દિન દેખાશે. ૪
આ જરૂર મહિનો જનારો, ઋતુ વસંતનો પછી વારો. ૫
ધરથી ચાલ્યો આવે વારો, તે કોણ મિથ્યા કુરનારો. ૬
જેમ દિવસ વીતે રજની થાયે, રજની પછી દિન દેખાશે. ૭
જેમ સુખ દુઃખ છે ચારાફરતી, જેમ સાગર ઓટ ને ભરતી. ૮
સમજુ તો સમજીને સાંખે, મૂરખ નિસાસા નાએ. ૯
ધણી જમનો જે કરવા ધારે, નર નારી કોણ નિવારે. ૧૦
સૌની ચિંતા ઈશ્વર ધરશે, તું ફિકર કરી શું કરશે? ૧૧
સુખિયાં દુખિયાં ઠામે ઠામે, દીઠાં છે દલપતરામે. ૧૨

ગરખી દપ મી.

બધા દહાડા સરખા નથી, તે વિષે.

“સારું સારું સૂરત શહેર, મુળંધ અલખેલી.”—એ રાગ.

સમજે સંસારી રીત, સૌ દિન નથી સરખા;
 દુખમાં શિદ થા લયભીત ? સુખમાં શિદ હરખા ?—ટેક.
 કોઇ દિન લીલું લીલું સઘળે હીસે લીલાદહેરરે;
 તેમજ કોઇ દિનમાં તો હીસે, ઘણી સમૃદ્ધિ ઘેર. સૌં ૧
 કોઇ દિન ટાઢ પડે તન ઉપર, હડ હડ ધુળે હાડરે;
 તેમજ કોઇ દિન તન કંપાવે, ઉપજે શત્રુ અનાડ. સૌં ૨
 કોઇ દિન તો પરિતાપ તપે ને, ઉઠજે *શોષિત અંગરે;
 તેમજ ચિંતા અતિશે ઉપજે, ઉતરી જાય ઉમંગ. સૌં ૩
 ઉત્તરાયનથી એક મિનિટ નિત્ય, દિન ચડતો દેખાયરે;
 હીસે છ મહિના પછી દહાડો, એજ રીતે ઘટી જાય. સૌં ૪
 તેમજ ચડતી પડતી હાલત, જગમાં સૌની જણાયરે;
 જ્ઞાની તો ધીરજ મન ધારે, અજ્ઞાની અકળાય. સૌં ૫
 કોઇ દિન દિસે દિવાળી સરખા, હોળી કોઇ દિન હોાયરે;
 એમજ આવે રીત અસલથી, કલેશ ન કરશે કોય. સૌં ૬
 ટાઢ પડે ત્યારે ડગલી પહેરો, પંખો લ્યો જો ધામરે;
 અકળાશે નહિ ઉપાય શોધો, અનેક રીતે આમ. સૌં ૭
 કંઈ તણો તો કંઈ ન આવે, અકળાયાથી અંતરે;
 ઉપાય કરીને છોડો આણો, ધીરજથી ધોમંત. સૌં ૮
 અંદ્રકળા બળે ઘડી ચડતી, રાંતે હીસે રોજરે;
 પંદર દિવસ પછી યાય પડતી, ખીજનો શ્રો ખોજ ? સૌં ૯
 કોઇ દિન નદીએ નીર ઉછળતાં, લોસે અતિ ગંભીરરે;
 વળી કોઇ દિન એવો આવે જ, ન મળે તેમાં નીર. સૌં ૧૦

ધરછાથી ધશ્વરે કરાવી, અવધ ટળે કયમ એહરે ?
 ભલે “પિયુ! પિયુ!” કરે અપેયા, અવધે આવે મેહ. સૌં ૧૧
 અવધે આવી હિલું રહેશે, સુખ દુઃખ એવી રીતરે.
 પણ ધશ્વર સુખ આપી શકે છે, કરો પ્રભુપર પ્રીત. સૌં ૧૨
 ધીરજ આપદ કાળે ધારો, પ્રભુને કરો પ્રણામરે;
 દીનદયાળ સદા સુખ તમને, દેશે દલપતરામ. સૌં ૧૩

ગરબી દંદ મી.

વરઘોડાની વાડીની ગરબી.

“ સુંદરખાઇ આદ્યાં સાસરીએ. ”-એ રાગ.

આ વરઘોડાની વાડી છે; એપે છે વરની અગાડી બહેન. વર. ટેક૦
 તેની શોભા અતિશે છે સારી; એના ખનાવની ખલિહારી બહેન. ૧
 માંહિ છોડ લીલાની છબિ છાજે; બહુ રંગનાં પુલ ખિરાજે બહેન. ૨
 સોનેરી પુલડાં શોભાવે; જોતાં અચરજ ઉપજાવે બહેન. ૩
 જાણે જે છે પુલ તાજનો; જાણે ખાગ ખન્યો રાજનો બહેન. ૪
 પણ જોતાં જોતાં તે જશે; આ લૂંટી કે લૂંટાશે બહેન. ૫
 એનો ખુખ ખન્યો ભભકો ખાસો; પણ તણુ ઘડિનોજ તમાસો બહેન. ૬
 એનાં વિચિત્ર પુલડાં વિખાશે; કાંઈ ક્યાં ને કાંઈ ક્યાં જશે બહેન. ૭
 ધરી વરની આગળ શોભાવા; એને સમસ્યામાં સમજવા બહેન. ૮
 એવી કંઈક થઈ ને કંઈ થાશે; અંતે એમજ લૂંટાશે બહેન. ૯
 શિદ હરખ ઘણો હઈડે ધરીએ; કલ્યાંત ઘણો શિદ કરીએ બહેન. ૧૦
 એ તો રીત અસલથી છે એવી; સમજીએ સમજી લેવી બહેન. ૧૧
 નયિ નયિ અચળ એ રહેવાની; લટકા સમ જોઈ લેવાની બહેન. ૧૨
 જડમતિ પુલડાં જોઈ લલચાશે; ખુખ લાતો ગડદા ખાંશે બહેન. ૧૩
 જન કંઈકે મુઆ છે કચરાઈ; મોટી એ તો મુરખાઈ બહેન. ૧૪
 સમજીની સમજણુ તો ન્યારી; બહુ ધસે લેવા ધારી બહેન. ૧૫
 ધશ્વર ધરછાથી મળી આવે; ઉપકાર અંતરમાં લાવે બહેન. ૧૬

ન મળે તોપણ નહિ થાય દુઃખી; સંતોષ ધરી રહે સુખી બહેન. ૧
સમજે તો આ સમસ્યા કીધી; દલપતે શિખામણુઃઢીધી બહેન. ૧

ગરબી ૬૭ મી.

નાશવંત ખાગ વિષે ગરબી:

“ શંકર વસે કૈલાસમાં. ”—એ રાગ.

મનમાં સમજ તું માલણીરે, એક વિચારી વાત;

ખાગ તારો રડો બન્યો,

હારે લક્ષી *બજે છે લાત.

મનમાં ૧

કુલ્યાં ઘણાં ઘણાં કુલડારે, રડો રાજે છે રંગ;

કાલે તે કરમાઇ જશે,

હારે એનું સ્થિર નથી અંગ,

મનમાં ૨

વળી નીપજશે નવાં નવાંરે, ચાલ્યું આવે છે એમ;

કીધો પ્રભુએ એવો કાયદો,

હારે કહો ફેરવાય કેમ ?

મનમાં ૩

ગયું તે તો ગુમ થઇ ગયુંરે, નહિ જગમાં જણાય;

કોઇ દિન દેખવાનું નહિ,

હારે કરે કોટી ઉપાય.

મનમાં ૪

વહી ગયું તે પાછું નહિ વળેરે, જમ નદીનું નીર;

મૂરખ જન મનમાં થશે,

હારે દુઃખ ધરી દીક્ષીર.

મનમાં ૫

આતસખાજી ઉડી ગઇરે, ખાસો જોવાનો ખેલ;

તેના તે જોવા તણો;

હારે ફરી મળે ક્યાં મેળ ?

મનમાં ૬

માટી તણાં જમ માટલાંરે, ઘણાં ઘડે કુંભારરે;

- કામ ભાગીને થાય ઠીકરાં,
હારે એનાં ગયો આકાર. મનમાં ૭
- કપૂર ઉડીને ક્યાં ગયુંરે ? દીકું કહે ન કોય;
સ્વપ્નાની જન્મ સાહેબી,
હારે એ તો સાચી ન હોય. મનમાં ૮
- દિવસ ગયો તે નવ દેખીએરે, એવો લાગે આ લોક;
જેતાં આવે ને જાય છે,
હારે શેનો હરખ ને શોક ? મનમાં ૯
- સ્વપ્નમાં દુઃખ દેખીનેરે, કોઈ કરે રદન;
જાગે સ્પષ્ટ જુદું કરે,
હારે સાચાં આંસુ લોચન. મનમાં ૧૦
- તેમ પાપ પુણ્ય બે સત્ય છેરે, ખીલ જુકી જાજળ;
અજ્ઞાન તો સમજે સહ,
હારે જની વિષા વિશાળ. મનમાં ૧૧
- ધૈર્ય કરે તે ઉપરેરે, હૃદય રાખે જ રોષ;
એથી તે અજ્ઞાની કિયો ?
હારે દીસે મોટો એ દોષ. મનમાં ૧૨
- સમજાય તો સમજી રહોરે, મોટું રાખીને મન;
દક્ષપત્નરામના દેવનું,
હારે કરે ભાવે બળન. મનમાં ૧૩

ગરબી દત્ત મી.

સોળ શણગારની ગરબી.

“મા પાવા તે ગઢથી ઉતર્યા, મા કાળીરે.”—એ રાજ.
સુંદરીએને સજવા તણા, હો શાણીરે !
શણગાર ગણાવું સોળ, સુણ મુજ વાણીરે;
શણગાર પ્રથમ તો સ્વચ્છતા, હો શાણીરે !

- અંગે કરવું અઘોળx, સુણ મુજ વાણીરે. ૧
 બીજે શણગાર ખડું બલો, હો શાણીરે !
 ચોખાં તન ધરવાં ચીર, સુણ મુજ વાણીરે;
 ત્રીજે શિર કૈશ સમારવા, હો શાણીરે !
 જમ શોભે સુંદર શીર, સુણ મુજ વાણીરે. ૨
 ચોથો તન સુગંધી ચોળવી, હો શાણીરે !
 વળી મુખ કરિયે મુખવાસ, સુણ મુજ વાણીરે;
 શણગાર પુનિતઃ તે પાંચમો, હો શાણીરે !
 થાય સુગંધ શ્વાસોશ્વાસ, સુણ મુજ વાણીરે. ૩
 છઠો કહું તે વળી છે બલો; હો શાણીરે !
 ભૂષણ જેમાં નહિ ભાર, સુણ મુજ વાણીરે;
 શુદ્ધ વાણી તે છે સાતમો, હો શાણીરે !
 મુખ મધુર મધુર ઉચ્ચાર, સુણ મુજ વાણીરે. ૪
 શણગાર ઉત્તમ છે આઠમો, હો શાણીરે !
 હસ તો ચહેરો જે હોય, સુણ મુજ વાણીરે;
 નવમો જે દળળ નેણમાં, હો શાણીરે !
 નવ તજે તપે મન તોય, સુણ મુજ વાણીરે; ૫
 નિર્ભળ દશમો છે નમ્રતા, હો શાણીરે !
 અતિ રાગ સરસ અગિયાર, સુણ મુજ વાણીરે;
 ખડું સંપ સજે તે બારમો, હો શાણીરે !
 નિશ્ચય શોભે નરનાર, સુણ મુજ વાણીરે. ૬
 તે પછી વખાણું તેરમો, હો શાણીરે !
 વ્રત પતિવ્રતા પ્રખ્યાત, સુણ મુજ વાણીરે;
 ચિત આતુરતા તે ચૌદમો, હો શાણીરે !
 શીખે ભરત ચિતરની ભાત, સુણ મુજ વાણીરે.

- ઠામ ભાંગીને થાય ઠીકરાં,
હારે એના ગયો આકાર. મનમાં ૭
- કપૂર ઉડીને ક્યાં ગયુંરે ? દીકું કહે ન કોય;
સ્વપ્નાની જમ સાહેબી,
હારે એ તો સાચી ન હોય. મનમાં ૮
- દિવસ ગયો તે નવ દેખીએરે, એવો લાગે આ લોક;
એતાં આવે ને અથ છે,
હારે શેના હરખ ને શોક ? મનમાં ૯
- સ્વપ્નમાં દુઃખ દેખીનેરે, કોઈ કરે રદન;
જાગે સ્વપ્ન જુદું કરે,
હારે સાચાં આંસુ લોચન. મનમાં ૧૦
- તેમ પાપ પુણ્ય બે સત્ય છેરે, ખીલ જુદી જ'જળ;
સજ્જન તો સમજે સઉ,
હારે જની વિષા વિશાળ. મનમાં ૧૧
- પૃથ્વર કરે તે ઉપરેરે, હ્રદે રાખે જ રોપ;
એથી તે અજ્ઞાની ક્રિયો ?
હારે હીસે મોટો એ દોષ. મનમાં ૧૨
- સમજાય તો સમજ રહોરે, મોટું રાખીને મન;
દંદપત્તરામના દેવર્ણ,
હારે કરો ભાવે ભજન. મનમાં ૧૩

ગરબી ફટ મી.

સોળ શણગારની ગરબી.

“મા પાવા તે ગઢથી ઉતર્યાં, મા કાળીરે.”—એ રાજ.
સુંદરીએને સજવા તણા, હો શાણીરે !
શણગાર ગણાવું સોળ, સુષુ મુજ વાણીરે;
શણગાર પ્રથમ તો સ્વચ્છતા, હો શાણીરે !

- અંગે કરવું અંધોળ*, સુણ મુજ વાણીરે. ૧
 બીજે શણગાર બહુ ભલો, હો શાણીરે !
 ચોખાં તન ધરવાં ચીર, સુણ મુજ વાણીરે;
 ત્રીજે શિર કેશ સમારવા, હો શાણીરે !
 જેમ શોભે સુંદર શીર, સુણ મુજ વાણીરે. ૨
 ચોથો તન સુગંધી ચોળવી, હો શાણીરે !
 વળી મુખ કરિયે મુખવાસ, સુણ મુજ વાણીરે;
 શણગાર પુનિતઃ તે પાંચમો, હો શાણીરે !
 થાય સુગંધ શ્વાસોશ્વાસ, સુણ મુજ વાણીરે. ૩
 છઠો કહું તે વળી છે ભલો; હો શાણીરે !
 ભૂષણ જેમાં નહિ ભાર, સુણ મુજ વાણીરે;
 શુદ્ધ વાણી તે છે સાતમો, હો શાણીરે !
 મુખ મધુર મધુર ઉચ્ચાર, સુણ મુજ વાણીરે. ૪
 શણગાર ઉત્તમ છે આઠમો, હો શાણીરે !
 હસ તો ચહેરો જે હોય, સુણ મુજ વાણીરે;
 નવમો જે લજ્જા નેણમાં, હો શાણીરે !
 નવ તજે તપે મન તોય, સુણ મુજ વાણીરે; ૫
 નિર્ભળ દશમો છે નવ્રતા, હો શાણીરે !
 અતિ રાગ સરસ અગિયાર, સુણ મુજ વાણીરે;
 બહુ સંપ સજે તે બારમો, હો શાણીરે !
 નિશ્ચય શોભે નરનાર, સુણ મુજ વાણીરે. ૬
 તે પછી વખાણું તેરમો, હો શાણીરે !
 વ્રત પતિવ્રતા પ્રખ્યાત, સુણ મુજ વાણીરે;
 ચિત આતુરતા તે ત્રીદમો, હો શાણીરે !
 શીખે ભરત ચિતરની ભાત, સુણ મુજ વાણીરે.

પંદરમો પાઠ લખે ભણે, હો શાણીરે !
 વળી વહે વિવેકે વેણુ, સુણ મુજ વાણીરે;
 સખી એ સોળમો શણુગાર છે, હો શાણીરે !
 દુનિયામાં અતિ સુખ દેણુ, સુણ મુજ વાણીરે. ૮
 પણ શખનેx તો શોભે નહિ, હો શાણીરે !
 શણુગાર શરીર અખંડ, સુણ મુજ વાણીરે;
 એમ જીવ ધરમ તે બાણુવો, હો શાણીરે !
 દિસે જીવતો જેથી પંડ, સુણ મુજ વાણીરે. ૯
 ભક્તિ કરીએ ભગવાનની, હો શાણીરે !
 તે વગર બધું છે વ્યર્થ, સુણ મુજ વાણીરે;
 સદ્ગુણ વિણ તન શણુગારતાં, હો શાણીરે !
 અતિ ઉલટો થાય અનર્થ, સુણ મુજ વાણીરે. ૧૦
 દિલમાં નિશદિન ધરિયે દયા, હો શાણીરે !
 વળી સજિયે સ્નેહી સ્વભાવ, સુણ મુજ વાણીરે;
 આજસ અંજે નવ આણિયે, હો શાણીરે !
 જેથી દિસે નરસ દેખાવ, સુણ મુજ વાણીરે. ૧૧
 સજવા શણુગાર સુશોભિતા, હો શાણીરે !
 અંતરમાં સમજી આમ, સુણ મુજ વાણીરે;
 સૌભાગ્ય અખંડ સદા રહે, હો શાણીરે !
 હે છે આશિષ દક્ષપતરામ, સુણ મુજ વાણીરે. ૧૨

ગરબી દદ મી.

સદ્ગુણના શણુગારની ગરબી.

“ઓ લાછાકુંવર, ઓ લાછાકુંવર; તમે કેટલા ભાધ કુંવારા
 હો રાજ, અચકો મચકો કારેલી.”—એ રાગ.

હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 તમે મારી શિખામણુ માનો હો ખેન,

સદ્ગુણના શણગાર સને,
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 તમે તને ખોળ તોફાનો હો ખેન, સદ્ગુણનાં ૧
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 શોભે સત્ય સાંકળી સારી હો ખેન, સદ્ગુણનાં
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 રહો નત્રપણની નથ ધારી હો ખેન, સદ્ગુણનાં ૨
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 તમે પહેરો ચોખાધની ચુડી હો ખેન, સદ્ગુણ
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 દિસે દયાની દામણી રૂડી હો ખેન, સદ્ગુણ ૩
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 અદ્ભુત અદ્ભ અઠોટી હો ખેન, સદ્ગુણ
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 સદ્ગુણના વિષુ ટાપટીપ ખોટી હો ખેન, સદ્ગુણ ૪
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 તમે જ્ઞાનનો ચાંદલો ચોડો હો ખેન, સદ્ગુણ
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 ધરો ઉદારતાનો અછોડો હો ખેન, સદ્ગુણ ૫
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 તુસી પ્રભૂભજનની પહેરો હો ખેન, સદ્ગુણ
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 સદ્ગુણથી અળકે અહેરો હો ખેન, સદ્ગુણ ૬
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 તમે શરમનું અંજન આંખે હો ખેન, સદ્ગુણ

હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 મહા જ્ઞાનથી મનહુ માંજે હો ખેન, સદ્ગુણ ૭
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 કીરતીનું કંઠુ કીજે હો ખેન, સદ્ગુણ
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 ઉદ્યાગની મેંદી લીજે હો ખેન, સદ્ગુણ ૮
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 લાયકીની લહેર ફેલાશે હો ખેન, સદ્ગુણ
 હો શાણી સખી, હો શાણી સખી,
 દસપતનો દેવ ખુશી થાશે હો ખેન, સદ્ગુણ ૯

ગરખી ૭૦ મી.

શિયળ વિષે.

“અણખેલીરે અંખે માત, જોવાને જમ્ખે.”—એ રામ.
 સર્વથી સરસ ગણાય શોભા શીયળની;
 નહિ તો જન્મ વ્યર્થ જણાય, નદિયો નિર્જળની. ટેક.
 સર્વાંગે શણગાર સજ્યા પણ ન મળે જોને નાકરે,
 તો એકે શણગાર ન શોભે, જોઇ જન હસે અથાક. શોભા ૧
 મણતરમાં તો ભડકે ઉઠયો, રૂપ વિષે પડી રાખરે;
 સ્નેહ સહિત શીયળ નવ પાળે, લાંછન લાગે લાખ. શોભા ૨
 ડહાપણમાં તો દવ લાગ્યો ને ગુણે પડી ચતુરાધરે;
 જો જનથી શુભ વેલ શિયળની, સ્નેહ નહિ સચવાઇ. શોભા ૩
 ધર્મ કર્યામાં ધૂળ પડી, જો કર્મ નહારું કીધરે;
 હૃદયે પરમેશ્વર નહિ રીઝે, વંદન કરે વિવિધ. શોભા ૪
 અંક ઉપર મીઠાં મૂકે તો, દશ દશ ગણા ગણાયરે;
 અંક વિનાનાં મીઠાં સર્વે, શુન્યે શુન્ય જણાય. શોભા ૫

શિયળત્રતને અંદ સમજાવે, મીઠાં સદ્ગુણ માંવરે;
 શિયળ વિના સદ્ગુણીને પણ સૌ, કહેશે લોક કુપાવ. શોભા ૬
 અમૃત જેવાં હિતમ ભોજન, પિરમ્યાં રુડી પેરરે,
 પણ તે પર સર્પે ગળ નાખી, તો તે સર્વે ઝેર. શોભા ૭
 ધિક્ક! ધિક્ક! તેનાં માતપિતાને, ધિક્ક! એનો અવતારરે;
 જે સંસાર વિષે જનમીને, શિયળ તલે નરનાર. શોભા ૮
 છવ વિનાતું ગરીર જેવું, તાર વિનાજ સતારરે;
 શિયળ વિના નરનારી તેવાં, સૌ બાણે સંસાર. શોભા ૯
 જે કોઈ ઘેર જઈને બેસે, બાણે ક્યારે બંધરે?
 સુવા પછી પણ માનવીઓમાં, લંપટ જન નિંદાય. શોભા ૧૦
 પરનારી માતા સમ માનો, પરનર પિતા સમાનરે;
 તો આ લોક તથા પરલોક, બધું કરે સજવાન. શોભા ૧૧
 સાળો કે સમરો કહેવાથી, તામસ કરે તમામરે;
 સૌનો સાળો સૌનો સમરો, છે દિગ્ગજ દક્ષપતરામ. શોભા ૧૨

ગરબી ૭૧ મી.

ત્રમીનાં જોડાં વિષે.

“હું તો ઇંદરને પૂજવા નીસરીરે લોહ,
 ચોખા કંકાવડી ને કંકું વીસરીરે લોહ”-એ રાજ.
 સુરજ હો સદે શોભીત, તેથી શું ચયુંરે લોહ,
 ચિત્ત ચંદ્રમાં ચક્રારનું ઠરુંરે લોહ;
 કોઈ ચંદ્રને કહે તારો શોભીત છેરે લોહ,
 પત્રને તો સૂર્ય સાથે પ્રીત છેરે લોહ;
 મીન સર્વ સુખ માને રહી નીરમાંરે લોહ,
 જેદ પામીને મરે તે ખીરમાંરે લોહ;

પ્રીત દીપકમાં લાગી છે પતંગનીરે લોલ,
 શુદ્ધ નહીં સુખ દુઃખસંગનીરે લોલ. ૨
 પતિમાં પતિવ્રતાની પ્રીત છે રે લોલ,
 એજ એને સર્વથી શોભીત છે રે લોલ;
 નેણ આપણાં તે આપણાજ કામનારે લોલ,
 પારકાં નેણાં તે નેણ નામનારે લોલ. ૩
 એમ ઇંદ્રથી અધિક વલ્લભ* આપણોરે લોલ;
 ગુણ રૂપ ને ગરથ માપણોરે લોલ;
 ધ્રુવમાછલીનું મુખ ધ્રુવ બાણીરે લોલ,
 તે વિના ખીજની તુચ્છતા ગણીરે લોલ. ૪
 સૂર્ય ચંદ્ર સામું કોઈ મુખ ડેરવેરે લોલ,
 તે બણી તે તરત પુંક ડેરવેરે લોલ;
 જમ વીજળીને પ્રીત વરસાદનારે લોલ,
 નાગને તો મોરલીના નાદનારે લોલ. ૫
 જમ ભરને બાવ મઠરંદનારે^૧ લોલ,
 પોયણીનો પ્રેમ પૂરો ચંદ્રનારે લોલ;
 પૂરો પ્રેમ માંડો માંડે રાખે દંપતીરે લોલ,
 એક એકના વડે શોભે અતીરે લોલ. ૬
 શોભે નિશા વડે ચંદ્ર ચંદ્રથી નિશારે લોલ,
 દિશા વડે કિરણ, કિરણથી દિશારે લોલ;
 સલાથી શોભે પંડિત, પંડિતથી સમારે લોલ,
 પ્રભા વડે બાનુ, બાનુથી પ્રભારે લોલ. ૭
 શોભે ધીરવટે ઢાલ, ઢાલથી ધીરોરે લોલ,
 હીરાવડે શોભે હેમ, હેમથી હીરોરે લોલ;
 શોભે સેના વડે ભૂપ, સેના ભૂપથીરે લોલ,
 ગુણ વડે શોભે રૂપ, ગુણ રૂપથીરે લોલ. ૮

શોભે પંદમ વડે નીર, પંદમ નીરથીરે લોલ,
 મુગટ વડે શોભે શીર, મુગટ શીરથીરે લોલ;
 શોભે પ્રાણ વડે દેહ, પ્રાણ દેહથીરે લોલ,
 નારી વડે શોભે નેહ, નારી નેહથીરે લોલ. ૯
 શોભે માત વડે બાળ, બાળ માતથીરે લોલ,
 રાગ વડે જામે તાળ, રાગ તાળથીરે લોલ;
 શોભે મુખવડે દંત, મુખ દંતથીરે લોલ,
 નારી વડે શોભે નેહ, નારી નેહથીરે લોલ. ૧૦
 શોભે ભક્તિ વડે ભાવ, ભક્તિ ભાવથીરે લોલ,
 શઠ વડે ચાલે નાવ, શઠ નાવથીરે લોલ;
 શોભે છે દયાથી દાન, દયા દાનથીરે લોલ,
 વાજા વડે શોભે ગાન, વાજા ગાનથીરે લોલ. ૧૧
 એવાં જોડાં શોભે છે એક એકથીરે લોલ,
 બે હળી મળી વસે વિવેકથીરે લોલ;
 હુદે રાખો રૂડાં દલપતરામનાંરે લોલ.
 જ કયાં તે કયનો છે કામનાંરે લોલ. ૧૨

ગરબી ૭૨ મી.

પતિ રૂપી હીરા વિષે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે

એક હીરા આંચો છે મારા હાથમારે લોલ,
 મું વખાણું સેયરોનાં સાથમારે લોલ;
 મને ધક્કરે કૃપાં કરીને આપિયોરે લોલ,
 મેં તો મસ્તક મોર કરી આપિયોરે લોલ. ૧
 મને પ્યારો લાગે છે મારા પ્રાણથીરે લોલ,
 પારખ્યો મેં પ્રેમના પ્રમાણથીરે લોલ;

મેં તો હૈયાનો હાર કરી રાખિયોરે લોલ,
અંતરમાં એજ અભિલાષીઓરે લોલ. ૨

મારી જીવનદોરી તો એક એજ છે રે લોલ,
તે તો મારા નેણતણું તેજ છે રે લોલ;
જમ છાયા ન છુટી પડે દેહથીરે લોલ,
તેમ હું જીવી પડું નહિ તેહથીરે લોલ. ૩

હું તો વારે વારે નિહાળું હેતથીરે લોલ,
સાચવું સંભાળીને સચેતથીરે લોલ;
જવો હૈયાનો હાર હોય હેમનોરે લોલ,
પૂરો સમુદ્ર જવો પ્રેમનોરે લોલ. ૪

જમ ચાહે ચક્રાર ચિત્ત ચંદનેરે લોલ,
ચાહે ભમરાં જમ મઠરંદનેરે લોલ;
મીન નીરથી કદાપિ જીવું જો પડેરે લોલ,
તે ખિચારું ત્યાંજ જાણું તરફડેરે લોલ. ૫

મોર ચાહે છે ચિતે જમ મેહનેરે લોલ,
તેમ હું ચાહું છું ચિત્ત તેહનેરે લોલ;
તપે તન ને સંતાપ પામું તે વિનારે લોલ,
પડે જીવને ન ચેન જો વિનારે લોલ. ૬

હું તો પ્રભુને લગીને પાયે લાગતીરે લોલ,
સુખ થકી એવું રત્ન માગતીરે લોલ;
હું તો પામી પુરા પુણ્યના પ્રતાપથીરે લોલ;
આવી મળ્યું તે આપોઆપથીરે લોલ. ૭

મારે કસર રહી ન કોઈ વાતનીરે લોલ,
એ તો આશીષ છે માતતાતનીરે લોલ;
મારો સર્વ મનોરથ સુદૃઢ દૃષ્ટોરે લોલ,
મિત્ર મનમાન્યો મુજબ મળ્યોરે લોલ.

એક એનેજ દેખું મારી આંખથીરે લોલ,
 પ્યારો મને પંખીની પાંખથીરે લોલ;
 એવું વહાલું બીજું આ વિશ્વમાં નથીરે લોલ,
 ઠાટી પ્રકારે શું કહું કથીરે લોલ.

૯

મારી આંખી ઉમરનો એ સોખતીરે લોલ,
 મોટામાં મોટો મારો મહોખતીરે લોલ;
 મારા સુંખદુઃખનો સંઘેવ લાગીઆરે લોલ,
 સૌથી લાયક મને લાગીઆરે લોલ.

૧૦

મારું તન મન ધન હું તેને ગણુરે લોલ,
 ભાગ્ય મારું તે વડે ભલું બાણુરે લોલ;
 બીજા નજરે પડે છે બહુ નામનારે લોલ,
 ઠાધ મારે એમાં નથી કામનારે લોલ.

૧૧

પ્રભુ પાસે મારું છું પુરા પ્રેમથીરે લોલ.
 મારો હીરો મઢાળે પ્રેમ ઉમથીરે લોલ,
 દીલ આશીષ દલપતરામનીરે લોલ,
 કર જોડી મારું એજ કામનીરે લોલ.

૧૨

ગરબી ૭૩ મી.

વીજળી વિષ.

“અજાણ સલુણી પ્યારી મરગાનેણી ! તે મોહન
 વશ ઝાધારે.”—એ રોગ.

અળક અળક અળકંતી દશ દિશ, વિજળી ઉજળે અંગેરે;
 સો વાતે એકલી નવ શોભે, શોભે વરસાદ મંગેરે.—ટેક.
 જો વરસાદ વગર હોય વિજળી, મડકાં જોવી ખાસેરે;
 ગુણવંતી જન ઠાધ ગણે નહિ, તેને જોધ સો ત્રાસેરે.

૧

૧૩તી તે પરવતને પાડે, જોરાવર છે જાતેરે;
 મદ્ય નથી કોઈની ઝોશિયાળી, કસર નથી કોઈ વાતેરે. ૨
 રૂંધે વગર દિસતી નથી વરવી, ભક્ષ વગર નથી ભૂખીરે;
 પ્રણુ વીજળી વરસાદ વગરની, લાગે જોતાં લૂખીરે. ૩
 રાય વગર જોમ રાજ્ય ન શોભે, વસ્તી વગર જોમ ગામરે;
 સદ્ગુણ વિણ જોમ જન નવ શોભે, ધણી વગર જોમ ધામરે. ૪
 નીર વગર જોમ નદી ન શોભે, જળ વિણ પોયણી જોવીરે;
 નાક વગર જોમ નારી ન શોભે, ધન વિણ વિજળી એવીરે. ૫
 પ્રભુને પ્રણુમીને મુખ માગે, વિજળી વારંવારે;
 વિજેગ કદી વરસાદતણે નવ, કરશે જગકરતારે. ૬
 સતી પતિમાં સ્નેહ ધરે છે, જોતાં વિજળી જોવોરે;
 દલપતરામ કહે દિલમાં તે, લક્ષ વિચારી લેવોરે. ૭

ગરબી ૭૪ મી.

વિજેગની ગરબી.

“ જમને કહેજો મારા વાલમનેરે. ”—એ રામ.

પંખી તું તો મુજ પ્રાણ છે રે,
 પરવર હડીને આકાશ; પિછને કહેજો જમ પંખીડારે. ૮૬.
 વાલા તારી ગોરી ગભરાય છે રે, દિન દિન દીલ રહે છે હેરાશ. ૧
 વનમાં કોયલ ટોકા કરેરે, ભીતર ભેદે છે જોમ ખાણુ;
 આંખે આંસુ ધારા વહેરે, પ્રેમદા કયમ કરી રાખે પ્રાણુ ? પિં ૨
 ન થઈ કેમ ઘડિયાળ હું ? શોભત અજવામાં પિછ સાથ;
 ન થઈ વીંટી હું હેમનીરે, કરઘડી રહેત પ્રીતમને હાથ. પિં ૩

વાલમથના વિજેગથીરે, ભાગ્યે છે વસ્તી ભેંદાર;
 ઘેર પધારો હવે ઘણું થયુંરે, છો અખળાના પ્રાણુઆધાર. પિં ૪
 દહણુ ઠયું છે ઠેમ ઠાળજુંરે ? પરણીને વિચર્યા પરદેશ;
 નાથ નમેરા એમ શું થયારે ? વનિતા મેલી ખાળે વેશ. પિં ૫
 આર ઘડી પિછે ચાટે જતારે, જાણીએ વડી જતા જુગ આર;
 પળપળ પંથ નિહાળતીરે; વદતી “પિછે પિછે” વારંવાર. પિં ૬
 આંજ પડે આવે સાહ્યોરે, સૂરજને દેતી હું શાપ;
 જાણું આ ક્યારેને આથમેરે ? મારે પિછેનો થાય મેળાપ. પિં ૭
 દહાડા દુઃખે તીતે હવેરે, રોતાં રોતાં રજની જાય;
 ચમકે વીજ-મેહુલા ઝરેરે, ત્યારે અંતર અતિ અઢળાય. પિં ૮
 દુત્તમ આવે દિન પર્વનારે, સૌને હર હપજે હિતસાહ;
 મારે હોળી હેયે ખળેરે, દેખી દીલમાં લાગે દાહ. પિં ૯
 વાળે વાળાં વિવાહનારે, મારા ઘટમાં વાગે ઘાવ;
 ભોજન મારાં હું શું કરુરે, ભોજન કરવા ન વધે ભાવ. પિં ૧૦
 સારસડી પશુ સદ્ભાગણીરે, હરઘડી રહે કંથ હજાર;
 પૂછે વેલી વળગી રડીરે, દેવ ! હું રડી પ્રીતમથી દૂર. પિં ૧૧
 મળવા ઠાળે મનહું તપેરે, છવ તલસે આઠે જમ;
 અધને જો તું લાવે અહીરે, દેશે આશિય દલપતરામ, પિં ૧૨

માગ ૪ થો.

વિવિધ ગરબીઓ તથા ધોળ.

ગરબી ૭૫ મી.

વિઘા વેલડીની ગરબી.

“મા તારું કારણ કળિબુગ માંયરે,
ખાળી જોયારે.”—એ રાગ.

તું તો દોલતની દાતારરે, વિઘા વેલડીરે;
તારો પ્રતાપ અપરમપારરે, વિઘા વેલડીરે. ૮૬-
તું બની પ્રભુનાં ખાગમાંરે, લલી શોભી સારા ભાગમાંરે;
પામી વિશ્વ વિષે વિસ્તારરે, વિઘા વેલડીરે. ૧
તારા ને સૂર્ય સુધી વધીરે, બહુ રોકા તેં પૃથ્વી બધીરે;
ખાતાળે કીધો પેસારરે, વિઘા વેલડીરે. ૨
જન મનમાં તારું મૂળ છે રે, શોધકતા સારાં પુલ છે રે;
પાકયાં કળ તો વિવિધ પ્રકારરે, વિઘા વેલડીરે. ૩
વાહન ને વસ્ત્રો વાસણોરે, ઘેર ઘેર જે માલ ખીજે ઘણોરે;
તે તો તારાં કળ નિરાધારરે, વિઘા વેલડીરે. ૪
ભોજન ચીજે બહુ ભાતનીરે, જગમાં ખીજ બહુ બતનીરે;
જે તો તારો છે આભારરે, વિઘા વેલડીરે. ૫
રસ ઉત્તમ તુજ કળમાં રહરે, કવિ કાવિદ જન સુખથી કહેરે,
સુખ પામે તેથી સંસારરે, વિઘા વેલડીરે. ૬
જે રસ તારો પ્રીતે પીએરે, તે ધન્યરે આજખી લીએરે;
ઉચરે અગમગતિ ઉચારરે, વિઘા વેલડીરે. ૭
જે જનને મન તું જામશેરે, સન્માન સભામાં પામશેરે;

તું તો સર્જનનો શણગારે, વિધા વેલડીરે. ૮
 જે જનથી તું દૂરે રહીરે, તે નરનારી જાતે નહીરે;
 તે તો પશુતણો અવતારે, વિધા વેલડીરે. ૯
 તું સંકટમાં સાથે રહે રે, તું હુઝતણા વનને દહેરે;
 તું તો નોધારા આધારે, વિધા વેલડીરે. ૧૦
 તારી છાયા છે શીતળ સદારે, જ્યાં ઉપજે નહીં કાંધ આપદારે,
 તું તો અઠળકળા *અંખારે, વિધા વેલડીરે. ૧૧
 તું ચિર હરી થઈ આ કામનીરે, કર કુશળ પુરુષ ને કામનીરે;
 વિનવે દલપત વારંવારે, વિધા વેલડીરે. ૧૨

ગરબી ૭૬ મી.

સર્વ સારસંપ્રહની ચોપડી વિષે.

“ગોકુળ આવો શ્રીનાથજીરે.”—એ રાગ.

હીઠી એક દેવી અમેરે, જેના ગુણ ગણતાં ન ગણાય;
 તેની સોખત જન જે સજેરે, અજ્ઞાની પણ જ્ઞાની થાય. ૧
 સાચી હોય જે સોપડીરે, તોપણ ચોપડી ધારે નામ;
 એવી એની છે નમ્રતારે, આપે નામ શિખામણ આમ. ૨
 જ્ઞાની સાથે વાતો કરેરે, અજ્ઞાની આગળ રહે ચૂપ;
 કાંધ ખોલાવી ખોલે નહીરે, હોય ભલે તે મોટો ભૂપ. ૩
 સ્વપને ન કરી હોય મુસાફરીરે, તેને પણ દિલ જાગે જ્યોત;
 ખેઠાં ખેઠાં ખધુંએ જીએરે, પર્વત નદીઓ સાગર સોત. ૪
 દેસો દેશે દેખી વળેરે, એવો એનો પૂર્ણ પ્રતાપ;
 શિક્ષા એની જે માનીએરે, આપે ઉત્તમ સુખ અમાપ. ૫
 જે કદી અંતર આપણુંરે, દેખે તે દેવી ઉદાસ;
 રૂડી રીતે રંજન કરેરે, કાપી નાંખે છે કંકાસ. ૬

જીની દ્રાતો બણે બધીરે, જીવી ધરડી ડોશી હોય;
 હચરે આપણી આગળેરે, બીજું કહી શકે નહિ કાવ્ય. ૭
 બધી તે વૈદું બણે ઘણુંરે, જોસડ વેસડની ખહુ વાત;
 શીખવે આપણને સ્નેહથીરે, રાખી રાખીને રળિયાત. ૮
 ખાંતે જ્ઞાન ખગોળનુંરે, આપે આપણને અત્યંત;
 સુરજ ચંદ્ર ગ્રહણુ વિષેરે, એવા હચરે મર્મ અનંત. ૯
 સંકેટ આવે કાંઈ જ સમેરે, એને પૂછો જઈ ઉપાય;
 તો તે ખાઈ ખતાવશેરે, જો માને તો સંકેટ બય. ૧૦
 જગ સજનારે એને સજીરે, કોટિક આપણા સુખને કાજ;
 માટે રાખો મનમાં તમેરે, એના ઉપર પ્રીતિ આજ. ૧૧
 એની સાથે એકાંતમારે, એકા હોઈએ કોઈ કામ;
 બણે સો જન સાથે છેયેરે, દિલમાં ભાસે દલપતરામ. ૧૨

ગરબી ૭૭ મી.

સુધારાની ચઢાઈની ગરબી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે

સુધારો રાણો રણમાં ચડયોરે, કાવે તેવી લઘને ફાજ;
 વેડી વહેમની ઉપરેરે, ગુસ્સો લાવી ચિત્ત ઘણાજ;
 પડધમ લાગે રસપૂરમારે. ૧
 રાણીબયો રણમાં લડેરે, શત્રુથી સજવા સંજામ;
 સાથી તેના શાણા ઘણારે, થાણાં થાપ્યાં કામો કામ. પડધમ. ૨
 પુસ્તક રૂપી કમાનથીરે, ખહુ વિધનાં છુટે છે ખાણ;
 ચિંતવી ચોટ ચુકે નહીરે, પાપી વહેમના લે પ્રાણ. પડધમ. ૩
 નકશા નૌતમ વાવટારે, નિશાળ રણભૂમિ નિરધાર;
 પલટણુ ખાળક ને ખાળકીરે, શિક્ષક શાણા સંરદાર. પડધમ. ૪
 લેખણુ રૂપી ભાલા ભેલારે, સાલે શત્રુને થઈ સાલ;
 બખતર ટેકનાં ખનાવિયારે, ધારી ધીરજ રૂપી ઢાલ. પડધમ. ૫

ગોળા ભૂગોળ ખગોળનારે, છરણ કિલ્લા જૂના-ચાલ;
 તે તો માંડયા છે તોડવારે, જે કંઈ હસકા જાણ્યા હાલ. ૬
 શૂરા પૂરા સનસુખ સહેરે, બીકણ છાના રહીને છેક;
 છત સુધારાની સા ચહેરે, અદભુત કરે ઉપાય અનેક. ૫૩૦ ૭
 કષ્ટ પડે આવી કંઈકનેરે, સાંખે સ્વદેશના સુખ કાજ;
 સૌ જન સાચાં સુખ ભોગવેરે, યાય સુધારાનું જે રાજ. ૫૩૦ ૮
 દેશ સુધારાને કારણેરે, કંઈક કીધાં શિર કુરખાન;
 કર્યો પ્રવાસ વિલાયતેરે, સંકટ સાંખ્યું યુદ્ધ સમાન. ૫૩૦ ૯
 રકમો આપીને રોકડીરે, કંઈકે કર્યો સુધારા સ્થાન;
 પુસ્તકશાળા આદિક રચારે, વધવા વતની જનનું જ્ઞાન. ૫૩૦ ૧૦
 વેરી વહેમની ફાળનુંરે, કોઈ કોઈ વખતે જોર જણાય;
 ગોળા ચાલે ગખોતણારે, જોતાં ઉડી હવામાં જાય. ૫૩૧ ૧
 દિન દિન આપણા દેશમારે, થજે સુધારો કામો કામ;
 ધશ્વર આગળ એટલુંરે, દિલથી માગે દક્ષપતરામ. ૫૩૧ ૨

ગરબી ૭૮ મી.

પૃથ્વીરૂપી ગાલીચા વિષે.

“તમે તમે કેક કરમ કરવું.”—એ રાગ.

ગુરુઓ કેણે આ રુડો ગાલીચો ?

નજર કરો પાથર્યો છે નીચો.

ગુરુઓ ૦ ટેક

કરી એમાં કારીગરી સારી,

ખુટા ને વેલો વચ્ચે ધારી,

ખનાળ્યો જણે તેની ખસિહારી.

ગુરુઓ ૦ ૧

ચેતનમય ચિત્ત રુડાં ચળકે,

ઝાઝાં મણિ માણેક માંહિ ઝળકે,

નહીએનાં નિર્મળ જળ ખળકે.

ગુરુઓ ૦ ૨

સાગર ને શૈલ સરોવર છે,	ગુંથ્યો ૦ ૩
ભૂચર ને ખેચર જળચર છે,	
નગર વન નારીઓ ને નર છે.	
સોના રૂપા સહિત બધી ધાતુ,	
કહેતાં નથી જીલે કહ્યું જાતું,	
ગાલીયાનું મૂલ નથી થાતું.	ગુંથ્યો ૦ ૪
ગાલીયામાં રંગ બધા રાજ,	
કયો છે જુઓ આપણા કાજ,	
ઉપર મેઘાડુંબર છત છાજ.	ગુંથ્યો ૦ ૫
બનાવ્યો હશે જોણે ઓ ખાઈ !	
કહો તેની કેવી ચતુરાઈ ?	
શોભે જોની અદ્ભુત સરસાઈ.	ગુંથ્યો ૦ ૬
કારીગરીની કારતી કરીએ,	
અધિક ઉપકાર અંતર ધરીએ,	
દિને દિને દીનતા ઉચરીએ.	ગુંથ્યો ૦ ૭
ગાલીયાની ગરબી ગાઈ આ મેં,	
પ્રભુનો મહિમા છે પરિણામે,	
દિલ એમ ગણ્યું દલપતરામે.	ગુંથ્યો ૦ ૮

ગરબી ૭૯ મી.

આકાશ તથા કાળ વિષેની ગરબી.

“મારું સોનાનું છે ખેડુંરે, છેલ છળીલા છોગાળા.”—એ રાજ.

જોયા બે જૂના જોગીરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?

નથી નિર્જળ કે કાંઈ રોગીરે, જ્યાં જોઈ ત્યાં વાસ વસે.

અધઘડી થાતા નથી અજગારે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?

એમ એક બીજને વળગ્યારે, જ્યાં જોઈ ત્યાં વાસ વસે.

- મન ધારી પરસ્પર માયારે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
અંનેની એકજ કાયારે, જ્યાં જોઈ ત્યાં વાસ વસે. ૩
- એક સ્થિર રહે એક દોડેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
પણ જગ્યાય જોડે જોડેરે, જ્યાં જોઈ ત્યાં વાસ વસે. ૪
- મણિઆની* પહેરી માળારે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
દીસે છે સુડા રૂપાળારે, જ્યાં જોઈ ત્યાં વાસ વસે. ૫
- વળી વસ્ત્ર ધર્યાં વાદળિયારે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
એ ગોળ ધર્યાં માદળિયારે;† જ્યાં જોઈ ત્યાં વાસ વસે. ૬
- વસ્ત્રીમાં વળી વગડામારે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
ગિરિરાજતણી ગુફામારે, જ્યાં જોઈ ત્યાં વાસ વસે. ૭
- છે પવન-પાવડી પાસેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
અંતરિક્ષે પણ એ ભાસેરે, જ્યાં જોઈ ત્યાં વાસ વસે. ૮
- પાતાળે પણ તે પેસેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
જહં સ્વર્ગ‡ નરકમાં યેસેરે, જ્યાં જોઈ ત્યાં વાસ વસે. ૯
- એની હિમ્મર કંઈક ગણે છેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
પણ ભૂલી ફરી ભણે છેરે, જ્યાં જોઈ ત્યાં વાસ વસે. ૧૦
- કંઈ હિપજે અને અપે છેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
પણ એ તો એના એ છેરે, જ્યાં જોઈ ત્યાં વાસ વસે. ૧૧
- કોણ જાણે જનમયા કયારેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
ક્યાં સૂધી કાયા ધારેરે, જ્યાં જોઈ ત્યાં વાસ વસે. ૧૨
- એનો આદિ અંત ન આવેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
સખી કોણ મુજને સમજાવેરે, જ્યાં જોઈ ત્યાં વાસ વસે. ૧૩
- અચરજ સરખું આ કામેરે, કહે સૈયર તે કોણ હશે ?
દિલે દીકું દલપતરામેરે, જ્યાં જોઈ ત્યાં વાસ વસે. ૧૪

ગરબી ૮૦ મી.

સૂરજમાળાની ગરબી.

“ઘડુલે ઘુઘરમાળ, ઘડુલો ઘુમે છે.”—એ રાગ.

એક દાકારનો જુઓ ઠાઠ, ઠરેલા સૌ ઠામે;	
જેના જશનો પવિત્ર છે પાઠ,	ઠરેલો ૧
ઘણાં પરગણાં રતેને ઘેર,	ઠરેલો ૨
એક એકમાં એક છે શહેર	ઠરેલો ૩
જાણે રાજધાની એજ હોય,	ઠરેલો ૪
નહી કેમ કહી શકે કોય,	ઠરેલો ૫
ક્રિયા ધનવંતનાં હશે ધામ,	ઠરેલો ૬
નવ જાણું હું તેઓનાં નામ,	ઠરેલો ૭
દીસે દૂરથી રુડો દેખાવ,	ઠરેલો ૮
માળી અંતરે ઉપજે ભાવ,	ઠરેલો ૯
તેના તાળામાં નગર અનેક,	ઠરેલો ૧૦
આરે આધાર તે એક એક,	ઠરેલો ૧૧
પરાં છે વળી નગરની પાસ,	ઠરેલો ૧૨
કોણ જાણે ત્યાં કેનો છે વાસ,	ઠરેલો ૧૩
જ્યાં જ્યાં જોઈએ ત્યાં વસ્તી જણાય,	ઠરેલો ૧૪
નવી નિપજ ને જૂની તે જાય,	ઠરેલો ૧૫
ભૂપ લે સૌની સંભાળ,	ઠરેલો ૧૬
ઘણો પ્રેમી પ્રજા-પ્રતિપાળ,	ઠરેલો ૧૭
એકલો તે કરે ધનસાફ,	ઠરેલો ૧૮
મહેર આવે તો કરે માફ,	ઠરેલો ૧૯
એક છત્ર કરે છે રાજ,	ઠરેલો ૨૦
નથી પડતું પ્રધાનનું કાજ,	ઠરેલો ૨૧

એની શક્તિ છે અપરમપાર,	ઠરેલો.	
નથી એનાથી છાનું લગાર,	ઠરેલો.	૧૨
એને જોઈ ન શકે કોઈ જમ,	ઠરેલો.	
એ તો આજ્ઞામાં રહે એમ,	ઠરેલો.	૧૩
નવ ખેલે કોઈ સાથે ખેલ,	ઠરેલો.	
એવો તખતનો રાખે છે તોલ,	ઠરેલો.	૧૪
નથી દેતો લેતો હાથેહાથ,	ઠરેલો.	
નથી નજરે દીઠા કોઈને નાથ,	ઠરેલો.	૧૫
એનું કામ કેળીને કહેવાય,	ઠરેલો.	
રહ્યો છાનો ત્રિભુવનરાય,	ઠરેલો.	૧૬
ઠાલો ન મળે એના વિના ઠામ,	ઠરેલો.	
દીલે ધરે છે દલપતરામ,	ઠરેલો.	૧૭

ગરખી ૮૧ મી.

પ્રભુને ધ્યાનમાં રાખીને ગાવા વિષે.

“ મારી માત જોયરાં લોલ. ”—એ રાગ.

ગાઓ ગીત ગાનમાં રે લોલ, ધરી દરી ધ્યાનમાં રે લોલ;
 તાળી પાડી તાનમાં રે લોલ; ગાઓ ગીત ગાનમાં રે લોલ. ૧
 હૃદય સમે આજ્ઞાને રે લોલ; ગાવા ગુણ કાજ્ઞાને રે લોલ;
 રાજ અધિરાજને રે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાં રે લોલ. ૨
 ધરમ મનમાં ધરી રે લોલ, કરમ તો રૂડાં કરી રે લોલ;
 મરમ અનુસરી રે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાં રે લોલ. ૩
 ગાઈએ ગરખાવળી રે લોલ, ભાવિઈ જનમાં ભળી રે લોલ;
 દેતેથી હળીમળી રે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાં રે લોલ. ૪
 વિશ્વેશ કૃપા વડી રે લોલ, આવી આજ્ઞાની વડી રે લોલ;
 ફરી ફરી પુદી રે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમાં રે લોલ. ૫

હરિ ગુણ ગાધએરે લોલ, શાને શરમાધએરે લોલ ?
હમડે હરખાધએરે લોલ; ગાઓ ગીત ગાનમારે લોલ. ૬
તજને બીજ ગપોરે લોલ, ખરા સક્તમાં ખપોરે લોલ;
જા! જા! હરિની જપોરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમારે લોલ. ૭
દુરિત તજ દેહથીરે લોલ, નાઓ કુદો નેહથીરે લોલ;
તાજ થશે તેહથીરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમારે લોલ. ૮
પ્રભૂ પગે લાગીએરે લોલ, મુખે એમ માગીએરે લોલ;
ભીતી ભમ ભાગીએરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમારે લોલ. ૯
નીતિની રીતથીરે લોલ, પ્રભુપર પ્રીતથીરે લોલ;
હંમેડા* હથે હેતથીરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમારે લોલ. ૧૦
સંકટ સૈનાં કાપએરે લોલ, અધર્મ કથાપએરે લોલ.
અધિક સુખ આપએરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમારે લોલ. ૧૧
રીએ સ્વામી સત્યનેરે લોલ, જીવન જે જગતનેરે લોલ;
પ્રભુ દક્ષપતરામનેરે લોલ, ગાઓ ગીત ગાનમારે લોલ. ૧૨

ગરબી ૮૨ મી.

શિખામણ નહિ માને તે વિષ.

“વનમાં ભુલી પડીરે, પેલો કયાં ગયો કાનુડો?”—એ રાગ.
કહિયે કેટલુંરે? મૂરખ શિખામણું નવ માને;
કોડ કહો દષ્ટાંત કદી પણ, કથન ધરે નહિ કાને. કહિયે—ટેક
જે કારણ કરવાનો જેને, પવન મગજમાં પેઠા;
વળતી કોઇનું વાર્યું ન કરે, હારી ખેસે હેઠા. કહીએ ૧
આધારમાં આંખો મીચી, દોડે લઈ હઠિલાધ;
વાળ્યો કોઇનો પાછો ન વળે, વળે ભીતિ ભટકાધ. કહીએ ૨
અવળી બુદ્ધિ જેને ઉપજે, અવળે અવળું દેખે;
પૂરવ દિશને પશ્ચિમ જાણે, પશ્ચિમ પૂરવ લેખે. કહીએ ૩

પતંગને પકડી દીપકથી દૂર રહી મુકાવો;
 પણ આવી દીપક પર પડશે, પછી કહે પસ્તાવો. કહીએ ૪
 માત પિતાની વાત ન માની, ભણતાં આજસ આણી;
 મૂરખ મોટા ઘઘને રડશે, પાપણુ હાવી પાણી. કહીએ ૫
 કુંકર્મ કરતાં કાંઈ ઉરે નહિ, મદ કપને મન જયારે;
 વળતી મોટી વિપત્તિ પડશે, તે પસ્તાશે ત્યારે. કહીએ ૬
 પાડાખારે પડી પરસ્પર, ખૂબ લડાઈ લેશે;
 છોડાયા કોઈના નહિ છૂટે, યાજીને ધિર રહેશે. કહીએ ૭
 આપ અકલથી સમજૂ સમજે, જનસમજે, સમજાવ્યો;
 સમજાવ્યાથી જ નવ સમજે, અવમ પશુ કપજાવ્યો. કહીએ ૮
 પત્થર કપર પાણી રેડો, પણ ભીતર નવ ભીંજે;
 કઠોર અંતઃકરણ કુટિલને, શી શિખામણુ દાને? કહીએ ૯
 શિખામણુ સુણતાં ગુરૂ થઈ, પીડા કરે પરિણામે;
 એવાં કુહટો પણ દુનિયામાં, લીલા દલપતરામે. કહીએ ૧૦

ગરબી ૮૩ મી.

ધુમીને ગાવાની ગરબી.

“આલ ગાગર, આલ ગાગર, જમનારે જમજે—એ રાજ.

આજની ઘડી હૃદયે આપી,

રંજયેર રાજ આલાપીએ.

ધૂમનારી ધૂમે. ૧

આઈએ ગીત મીઠાં મીઠાં મન માન્યાં,

તનતન લેધને તાનારે.

ધૂમનારી ૨

મેર ખુંગળ વાજાં ભલાં વાજે,

અમનમાં લેમ વન ગાજેરે.

ધૂમનારી ૩

આજં યુગીનો રતનાગર રેલ્યો,

યુગીથી ખતિ ખતિ ખેલારે.

ધૂમનારી ૪

તાનમાં તાનમાં પાડીએ તાળી,	ધૂમનારી૦ ૪
આવો રાજવણુ રઢિયાળારે.	
રમિ રમિ રંગભેર રંગથીરે રાચો,	ધૂમનારી૦ ૬
ચનગન તાથેઈ નાચોરે.	
ચળક ચળક કેવી ચાંદનીરે ચમકે?	ધૂમનારી૦ ૭
ઘમ ઘમ ઘુઘરા ઘમકેરે.	
હોશિ હોશિ હેડાનો હરખ દેખાડો,	ધૂમનારી૦ ૮
દે પ્રભુ રાજ આવો દહાડોરે.	
ધામ આગળ ધામધુમ મચાવો,	ધૂમનારી૦ ૯
લાખેણી લીજીએ લાવોરે.	
ખેલતાં ખાંત આજ રાખવી નં ઉણી,	ધૂમનારી૦ ૧૦
સાંભળો સૈયર સહુણીરે.	
આજ અતિશે થયો આનંદમાં ઉમેરો,	ધૂમનારી૦ ૧૧
પાડ માનીએ પ્રભુજી કરોરે;	
હળીમળી હેતથી આ રીતથી રમી જ,	ધૂમનારી૦ ૧૨
દસપતનો દેવ રીઝેરે.	

ગરબી ૮૪ મી.

તાન લઈને ગાવાની ગરબી.

“ વારી જાઉં વાલમજી. ” -- એ રાગ.

સખી ખુખ આજ ખુશી ખુશી થઈનેરે. તનનન તાનાં દ્યો.	
લાલ લણતરનો લઈનેરે, તનનન તાનાં દ્યો.	૧
વાત વિવિધ વિવેકની વાંચીરે, તનનન તાનાં દ્યો;	
સદ્ગુણ અંતરમાં સાંચીરે, તનનન તાનાં દ્યો.	૨
પ્રભુપદનું જ્ઞાન પણ પામીરે, તનનન તાનાં દ્યો;	
આજ ખુશીમાં નહિ કાંઈ ખામીરે, તનનન તાનાં દ્યો.	૩

આવો બુગોળવિદ્યા સણિયેરે, તનનન તાનાં હ્યો;	
ગુલુ ગણિતવિદ્યાના ગણિયેરે, તનનન તાનાં હ્યો.	૨
અખળાનાં ભાગ્ય આજ બૂદ્યાંરે, તનનન તાનાં હ્યો;	
સણુવા ખેડાં ને વહેમ બૂદ્યાંરે, તનનન તાનાં હ્યો.	૫
દુઃખનાં તો વહિ ગયા દહાડારે, તનનન તાનાં હ્યો;	
દિન રુડા પ્રભુએ દેખાડ્યારે, તનનન તાનાં હ્યો.	૬
લીધી લેખણુ ખડિયો પાટીરે, તનનન તાનાં હ્યો;	
દુરમનનાં દિલ પડ્યાં ફાટીરે, તનનન તાનાં હ્યો.	૭
ભૂત ચેતનો વહેમ ગયો ભાજીરે, તનનન તાનાં હ્યો;	
જેત જ્ઞાનની છવયાં બજીરે, તનનન તાનાં હ્યો.	૮
હવે હમથી નહિ હજાઇએરે, તનનન તાનાં હ્યો;	
હવે નિર્લજ્જ ગીત નહિ ગાઇએરે, તનનન તાનાં હ્યો.	૯
હવે અદખ ધરી કિચરીશુંરે, તનનન તાનાં હ્યો;	
હવે હોઠ ભવાં નહિ ઠરીશુંરે, તનનન તાનાં હ્યો.	૧૦
હવે સમજણુ પાપશું આરીરે, તનનન તાનાં હ્યો;	
હવે આશ્રણું ચિત્તે વિચારીરે, તનનન તાનાં હ્યો.	૧૧
હવે સંપનો ગ્રિખશું સુધારીરે, તનનન તાનાં હ્યો;	
દલપતનો દેવ અંભારીરે, તનનન તાનાં હ્યો.	૧૨

ગરબી ૮૫ મી

ઈંદર માયા વિષે—ગરબી ૧ લી.

“ઓ વાંસલડી, વેરણુ થઈલાગી તું વચની નારને.”—એ રાગ.

સુણુ સાહેલી, ઇંદર માયાનો અદ્ભુત એલ છે;

અચરજ ઉપજે, રચના એવી દામેદાર એલ છે.—ટેક.

છવ નંતુની દાયા જામી, આકાર બદા એ દેમ પામી?

જો જનાં નવ દીસે આમી:

સુણુ સાહેલી ૧

જળ જંતુ તો ઉપજે જળમાં, મળના કીડા ઉપજે મળમાં,
 એ પિંડ કાણુ ઘડિયા પળમાં? સુણુ સાહેલી ૨
 બોલે છે તેમાં કાણુ બેઠું? એ પવન સંગાતે શું પેઠું?
 બે પવન જતાંજ પડે હેઠું; સુણુ સાહેલી ૩
 હલકા જંતુ મોટા હાથી, સૈ પેટ ભરે છે તે શાથી?
 આહાર ન રાખે એ *આથી; સુણુ સાહેલી ૪
 જીવોને કીધા જવા, ઉઘમ સોખ્યા સૌને એવા;
 નવ પામે પળ વિરતિ? લેવા; સુણુ સાહેલી ૫
 ગણુને તારાગણુ કોડ ગમે, આધાર વિના આકાશ ભમે;
 એ અકળિત વાત કળાય કયમે? સુણુ સાહેલી ૬
 રવિ ફિરણો રોજ પ્રકાશ કરે, વળી તે કરતા ગ્રહ તો વિચરે;
 તે ફેર નિયમસર કેમ ફરે? સુણુ સાહેલી ૭
 તે તૂટે તો કાણુ સાંધે છે? તે છૂટે તો કાણુ બાંધે છે?
 બહુ વર્ષ વિત્યાં વણુ વાંધે છે; સુણુ સાહેલી ૮
 મોંઘણુ ઘડો વનમાંહિ મળે, માંહિ શું છે તે કહો કાણુ કળે?
 વળી તે સંશય શી રીત ઢળે? સુણુ સાહેલી ૯
 ઘણી નવ દીસે ત્યાં ધરનારો, નહી કાણુ કહે કાણુ કરનારો?
 તે સ્થિર હશે કે કરનારો? સુણુ સાહેલી ૧૦
 નથી દીઠો કોઈએ નજરભરી, નથી બોલ્યો તે કોઈ સાથ જરી;
 સહિ ઉચરે છે અનુમાન કરી, સુણુ સાહેલી ૧૧
 નથી જાણતું કોઈ એનું નામે, કલ્પિત નામો કીધાં આ મેં;
 એ સત્ય કહ્યું દલપતરામે, સુણુ સાહેલી ૧૨

ગરબી ૮૬. સી

હંશરની માયા વિષે—ગરબી ૨ જી.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

- સુણ સાહેલી હંશરની માયા જોઈ અચરજ ઉપજે;
 જોઈ મન મારું કોડ વિચાર કરે, પણ સંશય શું તને?—ટેક.
- કોઈ સર્વ પ્રકારે સુખિયા છે, કોઈ દેહ ધરીને દુખિયા છે,
 કોઈ મનુષ્ય ઘણામાં સુખિયા છે;   સુણ સાહેલી૦ ૧
- કોઈ ગર્ભ થકી પણ જાય ઝરી, કોઈ જન્મ ધરીને જાય મરી,
 કોઈ સંવત્સર સો પૂર્ણ કરી;   સુણ સાહેલી૦ ૨
- કોઈ પામે છે માગ્યા મેવા, કોઈ ભવથી ભિખારી જેવા,
 એ શા કારણ ઉપજ્યા એવા?   સુણ સાહેલી૦ ૩
- કોઈ દેહ ધરીજ દિવાના છે, કોઈ મહા પાંડિત મનમાન્યા છે,
 કોઈ મૂળા કોઈ મસ્તાના છે;   સુણ સાહેલી૦ ૪
- એ પરભવતું કાંઈ કર્મ હશે? કે કારણ ખીજાં કાંઈ હશે?
 અંતે કેવા ઇનસાફ થશે?   સુણ સાહેલી૦ ૫
- પશુ પાંખી જાતે કેવાં છે? જો દીવાના જન જેવા છે,
 એને શું લેવા દેવા છે?   સુણ સાહેલી૦ ૬
- *એ નરકે કે સ્વર્ગે જાશે? અંતે એની ગતિ શી થાશે;
 એ કેમ નહીં કરી કહેવાશે?   સુણ સાહેલી૦ ૭
- હંશરને તો સૌ સરખા છે, નળજા સળજા કયમ નરખ્યા છે,
 કોઈ દિલગિર ને કોઈ હરખ્યા છે;   સુણ સાહેલી૦ ૮
- થાવર આણી તો ચિર રહે છે, નહિ એમાં અકલ કશી કહે છે,
 શાં પાપ થકી સંકટ મહે છે?   સુણ સાહેલી૦ ૯
- જે દુનિયા મધ્યે દેહ ધરે, તે એક ખીજને! આહાર કરે,
 તેથી પુણ્ય હશે કે પાપ ભરે,   સુણ સાહેલી૦ ૧૦

જેને બુદ્ધિ આપી જવી, એને સમજાણુ ઉપજ છે એવી,
 હશે કતીની ઇચ્છા કેવી? સુણ સાહેલી૦ ૧૧
 છે ઇશ્વર શી મરણ તારી, નહિ સમજી શકી સમજાણુ મારી,
 દક્ષપત કહી દે પોકારી. સુણ સાહેલી૦ ૧૨

ગરબી ૮૭ મી.

પ્રભુના મહિમાની ગરબી.

“આજ મારે આંગણુરે, પ્રભુજ દાતણુ કરતા જાઓ.”—એ રાગ.

સખી મેં તો સજીરે, પૂરી પરમેશ્વરજી પ્રીત;
 હવે હું હેતથીરે, ગાઉં ગોવિંદગુણનાં ગીત. ૧
 જગ જાણે રચ્યુંરે, જાણે રચી આ રાશી ખાર;
 મહિમા મુખ થકીરે, કહેતાં કાંઈ ન પામે પાર. ૨
 વિધ વિધ નામથીરે, જેને ભજ સકળ સંસાર;
 ઇશ્વર એક છેરે, નૌતમ નોધારા આધાર. ૩
 ભાષા ભેદથીરે, નોખાં નોખાં પડિયાં નામ;
 રહેણી રાખવીરે, કયની કયવાનું શું કામ? ૪
 પર ઉપકારથીરે, રીઝે તે રાજ અધિરાજ;
 તે માટે સદારે, કરવું ઉત્તમ એવું કાજ. ૫
 સૌ સંપી મથીરે, જો રહિયે દિવસને રાત;
 ભજીએ ભાવથીરે, તો રીઝે તે જગનો તાત. ૬
 અન્ય ઉપાયથીરે, તે પ્રભુ થાય નહીજ પ્રસન્ન;
 મર્મ વિચારીનેરે, મનમાં સમજે સમજી જન. ૭
 જનમી જગતમારે, કરવાં પ્રભુ રીઝે તે કામ;
 સાર્થક તે સદારે, દિલમાં જાણે દક્ષપતરામ. ૮

ગરબા ૮૮ મી.

ધૈર્યના મહિમા વિષે.

“ બહાલા ! તમે પુરુષ અમે નારી. ”—એ રાગ.

જયજય ! પ્રભુ અંતરજામી, બળવંત વિદિત બહુ નામીરે. જયજય—ટેક.
તુજ મહિમા જગમાં છે મોટો, વાણી પાર ન પામીરે. જયજય ૦ ૧
ઠોઠ પ્રકારે તારાં કૃત્યમાં, અચિત નથી કાંઈ ખામીરે. જયજય ૦ ૨
તુજ વશ વગર વડી વડી વાતો, કહીએ સર્વ નકામીરે. જયજય ૦ ૩
તું ઇશ્વર અધિદેવ અમારો, ધીમંતા અવિચળ ધામીરે. જયજય ૦ ૪
અશરણુ શરણુ સદા તું એકજ, સૃષ્ટિ સકળનો સ્વામીરે. જયજય ૦ ૫
તુજ ભક્તોપર સંકટ શત્રુ, શસ્ત્ર શકે ના હિંગામીરે. જયજય ૦ ૬
દલપતરામ કહે તુજ જશમાં, મુજ મનવૃત્તિ વિરામીરે. જયજય ૦ ૭

ગરબા ૮૯ મી.

ધૈર્યની સ્તુતિ વિષે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

જયજય ! પ્રભુ કરુણાકારી, અમે સ્તુતિ ઉચ્ચરિયે તારીરે; જયજય ટેક.
તેં સૂરજ શશી તારા સરજ્યાં, સૃષ્ટિ તેં શણગારીરે. જયજય ૦ ૧
સાગર શૈલ સરોવર સરિતા, પશુ પાંખી નરનારીરે. જયજય ૦ ૨
સરજીને વળી તું સંભાળે, ધર્મ પોતાનો ધારીરે. જયજય ૦ ૩
નાથ વળી તેં કીધા નિયમો, વિવિધ પ્રકાર વિચારીરે. જયજય ૦ ૪
ધ્યાન અમે ઉર તારું ધરીએ, સદા તને સંભારીરે. જયજય ૦ ૫
અહોનિશ તુજ ઉપકાર ઉચરીએ, અલ્પમતિથી અમારીરે. જયજય ૦ ૬
ઓ પ્રભુ ! રક્ષણુ કરજે અમારું, આપદ સમય હિંગારીરે. જયજય ૦ ૭
દલપતરામ સદા તને વંદે, ધ્યાન હૃદયમાં ધારીરે. જયજય ૦ ૮

ગરબી ૯૦ મી.

ઠંધરની સ્તુતિની ગરબી.

“ ખેલ ખેલરે ભવાની મા, હોશીડા મઠ હેઠ. ”—એ રાગ.

ધન્ય ધન્યરે સૌના આધાર,

જય દેવાધિદેવ;

કરુણાસાગર કોટિ જગકર્તાર.

જય દેવાધિદેવ. ૧

ભગવત અખિલ ભૂવનનો તું ભુપાળ,

જય દેવાધિં

દુઃખવિદારણ હીસે દીનદયાળ.

જય દેવાધિં ૨

નિર્મળ આપે તારાં અગણિત નામ,

જય દેવાધિં

પ્રભુ તું વિપત્તિ વેળાનો વિશ્રામ.

જય દેવાધિં ૩

અમને સદૈવ સારી બુદ્ધિ આપ,

જય દેવાધિં

કષ્ટ અનેક પ્રકાર તણાં તું કાપ.

જય દેવાધિં ૪

અમને આશ્રયદાતા તું છે એક,

જય દેવાધિં

અદ્ભુત તેં ઉપજાવ્યાં કામ અનેક.

જય દેવાધિં ૫

તારો પ્રગટ દિસે છે પૂર્ણ પ્રતાપ,

જય દેવાધિં

પ્રભુતાથી કર પ્રલય અમારાં માપ.

જય દેવાધિં ૬

ભલ્યે તુજને અંતર રાખી ભાવ,

જય દેવાધિં

ઠીકાઠીક કયોં એ અમે ઠરાવ.

જય દેવાધિં ૭

અંતરજમી તું અંતરજાણ,

જય દેવાધિં

વદીએ શાં વળી એથી વિશેષ વખાણ ?

જય દેવાધિં ૮

પાય નમીને કરીએ નિત્ય પ્રણામ,

જય દેવાધિં

દાસ તમારો જાણે દલપતરામ.

જય દેવાધિં ૯

ગરબી ૯૧ મી.

કરજ વિષે.

“ મા તું પાવાની પટરાણી, ભવાની મા કાળકારે લોલ ”—એ રાગ.

કરજ ન કરશે અધિકું કોઇ, કરજ સંકટ કરેરે લોલ,

રામજી જન તો જગમાં જોઇ, દિલે રામજી ડરેરે લોલ. ૧

સુણતાં દિલમાં થાશે દુઃખ, કથન કટુ કાનથીરે લોલ; ૨
 કરવું પડશે નીચું સુખ, અતિ અપમાનથીરે લોલ.
 ફરિ ફરિ નિત્યે ફેરા ખાઈ, અતિ અકળાવશેરે લોલ; ૩
 એ દુઃખથી અતિશે અકળાઈ, લોજન નહિ ભાવશેરે લોલ.
 ખમશે મેણાં ફેરા માર, વિષમ ખાડુ વેણુમાંરે લોલ; ૪
 નિશ દિન નહિ આવે નિરધાર, કે નિદ્રા નેણુમાંરે લોલ.
 પછી તો કરશે તેની પાસ, કે જુઠ્ઠા વાયદારે લોલ; ૫
 સુણી સૌ જન તજશે વિશ્વાસ, ફજેતી ફાયદારે લોલ.
 વળતી થઇને સત્ય વિહીન, જુદે રસ્તે જશેરે લોલ; ૬
 દાંનત કરશે પછી દિનદિન, કે તસ્કર તમે થશેરે લોલ.
 અતિશે યાશે પર આધીન, કરજ કીધા ચકીરે લોલ; ૭
 તેથી દેખશે દુખના દીન, નથી સુખડું નકીરે લોલ.
 સૌ ધન દેવું જને શીશ, ન ટેકે તે ટકેરે લોલ; ૮
 જે તે જન હોય ન્યાયાધીશ, અન્યાય કરી શકેરે લોલ.
 આશિયાળો એનો અવતાર, સિપારશ સાંભળેરે લોલ; ૯
 જાણે કરતાં કોઈ પ્રકાર, કરજ મારું વળેરે લોલ.
 કરજ નહીં તેને સુખ સાત, જાણો દિન જમનીરે લોલ; ૧૦
 દિલ ધરજે સુખદાયક વાત, આ દલપતરામનીરે લોલ.

ગરબી દર મી.

આશા વિષે.

“શંકર વસે ટૈલાસમાં”-એ રાગ.

આશાનો અંત આવે નહીરે, શોધે ન મળે સુમાર;

✓ આવે ન છેડો આકાશનો, હારે એવી આશા અપાર. આ. ૧
 સીમા આકાશની ક્ષિતિજનીરે, જેતાં પાસે જણાય;
 જેમ જેમ જઈએ આગળે, હારે તેમ આઘી તે જાય. આ. ૨

નિર્ધન જન ધનને ચહેરે, સુડી સોની હમેશ;
 જાણે મળે મને એટલું, હારે નહીં વાંધું વિશેષ. આ. ૩
 સો મળતાં ઇચ્છે સહસ્રનેરે, લક્ષ્ણ લાખે બંધાય;
 કરે ઇચ્છા પછી કોડની, હારે પછી અળજે ઇચ્છાય. આ. ૪
 આળી પૃથ્વીનું રાજ એકનેરે, મળે મન ન ધરાય;
 અધિક હોમે જમ આગને, હારે લડકા ભારે જાળાય. આ. ૫
 આશાથી આ સંસારનોરે, ચાલે સર્વ વ્યવહાર;
 ભાંગે આશા તો ભાંગી પડે, હારે સર્વ વાતે સંસાર. આ. ૬
 નોકર કરે છે નોકરીરે, સજા કરે છે રાજ;
 ધંધારથી ધંધા કરે, હારે એ તો આશાથી આજ. આ. ૭
 સારાં હુડાં કામ સૌ કરેરે, એ તો આશાથી આમ;
 જશ કે જર માટે કરે, હારે કાંતો પરલોક કામ. આ. ૮
 આયુષ્યનો છેડો આવતાંરે, ખાધી માસ કે બે માસ;
 ધંધાનું તોય તાણે ધુંસરે, હારે ઉરમાં છુટ્યાની આશ. આ. ૯
 પુણ્ય કરે છે પરમારથીરે, પાપી કરે છે પાપ;
 આશાથી એ પણ જાણજે, હારે ગ્રોઢ તેનો પ્રતાપ. આ. ૧૦
 હુંટાડેએ માર્યું માનવીરે, હુંટયું પામીને લાગ;
 જાણે આ જર હું ભોગવુંરે, હારે તેને કરડયો ત્યાં નાગ. આ. ૧૧
 આશા છે અતિ ઉપયોગનીરે, કરે રુડાં બે કામ;
 સારી શિખામણુ આ સુણીરે, હારે દે છે દલપતરામ. આ. ૧૨

ગરબી હતુ મી.

સંકટમાં ધીરજ રાખવા વિષે.

“એકવાર ગોધવ ગોકુલ સાંચરેરે.”—એ રાગ.

સંકટ સમયે ધીરજ ધારિયેરે, કંઈપણ કરિયે નહીં કલ્યાંતજે;
 ચિતે ચેતી ઉપાય વિચારિયેરે, સર્વ પ્રકારે રહીને સાંતજે. સંકટ. ૧

કાંઈએ લાભ નથી કદપાંતથીરે, ઉલટું અતિશય ઉપજે દુઃખજે;
 સૂજે ઉપાય તો મન શાંતથીરે, સંકટ ટાળી લઈએ સુખજે. સંકટ. ૨
 મૂરખ માણસ તો મુંઝાઈ મરેરે, ધીરજ ધારે છે ધીમંતજે;
 મિત્ર સમીપે એ દુઃખ ઉચરેરે, તે પછી દુઃખનો આણે અંતજે. સંકટ. ૩
 જોનો ઉપાય જોતાં નવ જોરે, સમજણથી સુખ શાંતિ થાયજે;
 સુર નર સૌને શિર સંકટ પડેરે, એમ વિચારે અંતર માંયજે. સંકટ. ૪
 જ્ઞાની કે અજ્ઞાની જન તણીરે, પીડા પડયે પરીક્ષા થાયજે;
 જ્ઞાની જન ધીરજ ધારે ઘણીરે, અજ્ઞાની અતિશે અકળાયજે. સંકટ. ૫
 ઉર આણો વાતો ઇતિહાસનીરે, કષ્ટકે કેવાં વેકયાં કષ્ટજે ?
 વૈભવતા તજી રાજ નિવાસનીરે, ભટક્યાં વનમાં થઈને ભ્રષ્ટજે. સંકટ. ૬
 એની આગળ આપદ આપણુંરે, ગણતાં ગણતીમાં ન ગણાયજે;
 ઘટમાં એમ વિચારી જુવે ઘણુંરે, તે અકળામણુ ઓછી થાયજે. સંકટ. ૭
 આ અવસર પણ જો જગમાં જુઓરે, ખડુ દુખિયા લોકો દેખાયજે.
 ઓછા દુઃખથી શું અતિશે કુઓરે ? મહાદુઃખ પડતાં કેમ ખમાયજે ? ૮
 મોટાને સંકટ મોટાં નડેરે, છોટાને દુઃખ છોટું છેકજે;
 મોહને ખીલા ખડુ ખમવા પડેરે, વળીને લાગે ખીલો એકજે. સંકટ. ૯
 પાપ તણાં કળ પીડા પામીએરે, સુકર્મનાં કળ સુખ સૌ દામજે;
 એમ કરાવ્યું અંતરજામીએરે, દિલથી કહે છે દલપતરામજે. સંકટ. ૧૦

ગરખી ૯૪ મી.

સાત પ્રકારના અતિ સુખ વિષે.

રાગ ઉપર પ્રમાણે.

સુણુંને વર્ણન અતિ સુખ સાતનુંરે, એ થઈ ઉલટાં છે અતિ દુઃખજે;
 તનમન ભજન કરે જગતાતનુંરે, સર્વ પ્રકારે આપે તમને સુખજે. સુ. ૧
 સૌથી સુખ તો શ્રેષ્ઠ શરીરનુંરે, રગમાં રંચ રહે નહિ રોગજે;
 વધુ બાણે જીવું શરૂવીરનુંરે, ઇચ્છિત કરી-શકે ઉદ્ધોગજે. સુ. ૨
 સુખ ખીજી સંધો સારો જોરે, અદપ નહીં ફાઇની આશિયાળજે;

કોઇ દિન કરજ નહીં કરવું પડે, સ્વતંત્રતા હીસે સો કાળજે. સુ. ૩
 સુખ ત્રીજું વર વહુ સારાં મળે, પૂરણ વધે પરસ્પર પ્રેમજે;
 હિયે હરખ હમેશાં જળહજે, દેખે સદા દિવાળી જમજે. સુ. ૪
 ચાથું સુખ જો સુપુત્ર સાંપડે, માત પિતાની પ્રતિજ્ઞા પાળજે;
 નિરખી ચિતમાં ઉમળકો ચડે, કયન ન લોપે કરે કોઇ કાળજે. સુ. ૫
 રહેવા ઘર રુઝું સુખ પાંચમે, તે જ્યાં રુઝું ન્યાયી રાજજે;
 સુખની વસ્તુ મળે સરવે સમે, સદા વસે જ્યાં સુસ સમાજજે. સુ. ૬
 છઠું સુખ ઉત્તમ અધિકાર છે, માન પ્રતિજ્ઞા માણસમાંધજે;
 વિદ્યાદિક એનો આધાર છે, કાવ્યકળાદિક પણ ગુણ કાંધજે. સુ. ૭
 મિત્ર પવિત્ર મળે સુખ સાતમે, સુખનું મૂળ સદા સતસંગજે;
 સદા સહાય કરે સંકટ સમે, આત્મા એકજ જુદાં અંગજે. સુ. ૮
 સૌ સુખ શોભે છે સુજ્ઞાનથી, સુજ્ઞાને સંતોષ રખાયજે;
 નહિ તો વૃષ્ણા કેરા તાનથી, સુખ સો દુઃખ રૂપે દેખાયજે. સુ. ૯
 જગતપતિ આપે સુખ જટલું, પાડ ગણીને કરે પ્રણામજે;
 આપણું સુકૃત તો હશે એટલું, શું મળે વિશેષ દલપતરામજે. સુ. ૧૦

ગરબી દુપ મી.

પ્રશ્નનાં ત્વરની ગરબી.

“ પ્રેમની પ્રેમની પ્રેમની, અને લાગી કટારી પ્રેમની. ”—એ રાગ.
 સત્ય કહું આગળ સમાજની, સુણ સાજની, સાજની, સાજની;
 ગોઠવણી ગરીબનિવાજની, સુણ સાજની. ટેક.
 સારાં માણસ કરે શાની આહના ? લાજની લાજની લાજની; ૧
 જનના શીરપર શાની જર છે ? રાજની રાજની રાજની; ૨
 પ્રધાનને શાની જુક્તિ જાણવી ? કાજની કાજની કાજની; ૩
 કોહિનુરથી શોભા વધી શેની ? તાજની તાજની તાજની; ૪
 સર્વે પ્રાણીને શી શી ફિકર છે ? ખાજની ખાજની ખાજની; ૫
 પંખીના પંડને ખીક ખાહ શેની ? ખાજની ખાજની ખાજની;

છેક નિર્ધન ઠરે શેની છાપરી ? છાજની છાજની છાજનીરે; ૯
 તેના ભોજનમાં શોભા શેની ? ખ્યાજની ખ્યાજની ખ્યાજનીરે; ૮
 દેણદારને ચિત્ત ચિંતા શેની ? વ્યાજની વ્યાજની વ્યાજનીરે; ૯
 કહે દલપત ઘડી હિતમ ક્યારની ? આજની આજની આજનીરે; ૧૦

ગરબી ૯૬ મી.

કેવા ગુણ કેનામાં છે તે વિષ.

“ હાં હારે પટોળાં પાટણનાં. ”—એ રાગ.

હાં હારે કે કનક કટાય નહી, હાં હારે સુગન ગુણ જાય નહી;
 હાં હારે પત્યર પલળેજ નહી, હાં હારે કુટિલ ગુણ લેજ નહી. ૧
 હાં હારે નિધિ છલકાય નહી, હાં હારે મોટા છદ્ધી જાય નહી;
 હાં હારે અક્ષીણ મીઠું થાય નહી, હાં હારે નઠોર સુધરાય નહી. ૨
 હાં હારે નદી સૌ સાગરમાં, હાં હારે કે ત્રપ તો નાગરમાં;
 હાં હારે વસંત ઉત્તરાયણમાં, હાં હારે ગમત તો ગાયનમાં ૩
 હાં હારે શોભા તો સાજનમાં, હાં હારે મોટાઇ તો મહાજનમાં;
 હાં હારે સુગંધ તો કેસરમાં, હાં હારે કૃપા પરમેશ્વરમાં. ૪
 હાં હારે શિતળતા અંદર, હાં હારે ઉષ્મ તો અંદરમાં;
 હાં હારે મધુરતા સાકરમાં, હાં હારે નમનતા આકરમાં. ૫
 હાં હારે ચતુરાઇ અણવામાં, હાં હારે ભલા ગુણ ભણવામાં;
 હાં હારે કે રેશમ મુગટામાં, હાં હારે કે જોખમ જુગટામાં. ૬
 હાં હારે કુટુંબ તો પરિવારે, હાં હારે કે રાજ તો તરવારે;
 હાં હારે કે જુગતી જંતરમાં, હાં હારે અઢલ તો અંતરમાં. ૭
 હાં હારે કે આડ બહુ આડીમાં, હાં હારે કે ક્ષણ કુલ વાડીમાં. ૮
 હાં હારે કે લોભ તો સ્વારથમાં, હાં હારે કે પુણ્ય પરમારથમાં;
 હાં હારે કે નીર તો વૃદ્ધિનું, હાં હારે કે તેજ તો દ્યિનું. ૯
 હાં હારે કે દૂધ તો ગાય તણું, હાં હારે કે હેત તો માય તણું;
 હાં હારે શક્તિ જગત પતિની, હાં હારે કે દીનતા દલપતની. ૧૦

ગરખી ૯૭ મી.

ભવિષ્ય કાળનાં ચિહ્ન વિષે.

“અલખેલીરે અખે માત, જોવાને જમ્યે.”—એ રાગ.

સુણો સુણોરે સનજન લોક ! ચિન્હો આગમનાં;
 સુખ દુઃખ સંભવ સંજોગ, સઘ સમાગમનાં. સુણો, ૧.
 ધીડિયો ધંડાં લધ નિકળે ને, ખોલે દાદુર મારે;
 એ એધાણ ઉપરથી જાણો, જળ વૃષ્ટિનું જોર. ચિન્હો. ૨
 ઢુંકડા ઢુંક શબ્દ કરે ને, જાગે પાંખી જાંતરે;
 એ ઉપરથી એમ સમજવું, પડશે હવે-પ્રભાત. ચિન્હો. ૩
 અંગ વિષે ઉકરાટા આવે, થાય ન અંન પચાવરે;
 એ એધાણ ઉપરથી જાણો, દેશે નંવર દેખાવ. ચિન્હો. ૪
 સગાં જનોને શત્રુ સમજે, શત્રુ સગાં-સમાનરે;
 વિનાશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ, નિશ્ચય એજ નિદાન. ચિન્હો. ૫
 ઢુંકડામાં જ્યાં ઢુંકસંપ પેસે, વસે નહીં વિશ્વાસરે;
 એકબીજાનું ખોલ્યું ન ગમે, તો ત્યાં લક્ષ્મી વિનાશ. ચિન્હો. ૬
 ઉપજ થકી અદકું ખરેચે ને, ફાગટ મન ફુલાયરે;
 તો તેને ઘેર થોડી મુદતમાં, દરિદ્રતા દેખાય. ચિન્હો. ૭
 જાણિયાં સાંચે બળ ખાંધીને, વળી વળી કરે વિવાદરે;
 કાંઈ સમે સંકટમાં પડશે, અતિ ઉતરશે નાદ. ચિન્હો. ૮
 ઢુંકસંપ જાતાં સંપ વધે ને, મન સૌનાં મળી જાયરે;
 તો જાણો તેના ઘર મધ્યે, સુખ ને સંપત્તિ થાય. ચિન્હો. ૯
 હંસ તણી સંગત છોડીને, સેવે કાગ શિયાળરે;
 તો જાણો તેનાપર પડશે, જગમાં કાંઈ જંજળ. ચિન્હો. ૧૦
 તે રાજને રૈયત નિદે, જીલમ જીલમ રહેવાયરે;
 ને રાજના રાજમહેલમાં, કંઈ પણ વિપરીત થાય. ચિન્હો. ૧૧
 જે પર ત્રુટે કે રુટે પ્રભુ, જેની કરણી જેવીરે;
 કહે દસપત તે જનના મનમાં, ઉપજે બુદ્ધિ એવી. ચિન્હો. ૧૨

ગરબી ૯૮ મી.

ઉઘમ કમ વિષ.

“સુંદરબાઈ ચાલ્યાં-સાતરિયે.”—એ રાગ.

સાખિ ! જો કદિ ઉઘમ નવ ફળિયો,

તોય નશીબ થકી તે બળિયો બહેન;

ઉઘમ વિણ ન નશીબ ફળે.

ટેક. ૧

કાંઈ ન રહે નશીબ વિશ્વાસે,

સૌ ઉઘમ કરવા ધાશે,

બહેન ઉઘમ વિણ ૦ ૨

પંખો મઠડી જો ન હલાવે,

પંખાનો પવન ન આવે,

બહેન ઉઘમ વિણ ૦ ૩

વણ ખેડે ખેતર નવ પાકે,

રહી નશીબ ભંડેસે થાકે,

બહેન ઉઘમ વિણ ૦ ૪

કાંઈ ઉઘમ-વિણ ધનપતિ થાશે,

તે જોઈ ઉઘમ ન તબાશે,

બહેન ઉઘમ વિણ ૦ ૫

વગડાઉ કર્ણુ નજરે આવે,

જોઈ કાંઈ નહિ કર્ણુ વાવે ?

બહેન ઉઘમ વિણ ૦ ૬

વણ ખેદે નદિયો સંચરશે,

જોઈ કાણુ કુવા નહિ કરશે ?

બહેન ઉઘમ વિણ ૦ ૭

જો નશીબનો ભંડેસો રાજો,

તો ચુલા કાઢી નાંખો,

બહેન ઉઘમ વિણ ૦ ૮

જો નશીબનો ભંડેસો લાવે,

ખાળકને શીદ ભણાવે ?

બહેન ઉઘમ વિણ ૦ ૯

ઉઘમ આદરીએ આગળથી,

પછી નશીબ તો પાછળથી,

બહેન ઉઘમ વિણ ૦ ૧૦

અક્કલડીણા આળસવંતા,

રહે નશીબ નશીબ કરંતા,

બહેન ઉઘમ વિણ ૦ ૧૧

ઉઘમનો મહિમા સૌ ઠામે,

દીઠો છે દસપતરામે,

બહેન ઉઘમ વિણ ૦ ૧૨

ગરબી હત મી.

મુરખ આગળ કાગળ ખોલે નહિ તે વિષે.

“ધન્ય અંખેમાત, વસિયાં ફુંગર માંયરે, જયગા
જોધને”-એ રાગ.

મન શરમાશે, જંગલી જન આગળ કાગળ નવખોલે;

જે જન પાસે, કાગળ નવ ખોલે તે જંગલીની તોલે-ટેક.

એક મહેતે જંગલી જન સાથે, મોકલ્યાં ફળ કાગળ દધ હાથે;

ગયો જંગલી ગાંસડી લઇ માથે. મન શરમાશે ૧

કહે જંગલી “જ્યાં ફળ ગણી લેશે, કેટલાં છે તે ત્યાં કાણુ કહેશે?”

કહે મહેતો કાગળ કહી દેશે. મન શરમાશે ૨

અરધે રસ્તે જ્યાં તે આવ્યો, ત્યાં વિચારં તે મનમાં લાવ્યો;

“કાગળ દધ મુજને ધિવરાવ્યો.” મન શરમાશે ૩

“કાગળને મુખ કે જીભ નથી, તો કહેશે કથન કિયા મુખથી ?

સંતાઈ ફળ હું તો મુખથી.” મન શરમાશે ૪

કહેવા લાગ્યો કાગળ લઇને, “લાઇ જો તું ખોલે ત્યાં જઇને;

તો ખોલ અહીં સનમુખ થઇને. મન શરમાશે ૫

કાંઈ કાગળ નવ ખોલે વાણી, જંગલીએ વાત જુડી જાણી;

તેથી લીધાં માંહિથી ફળ તાણી. મન શરમાશે ૬

જઈ ફળ ઢગલો નૃપ પાસે ઠેર્યો, કાગળ પણ નૃપ આગળ ધર્યો;

દિલમાં મુરખો કાંઈએ ન ડર્યો. મન શરમાશે ૭

કાગળ વાંચી ફળ ગણી લેતાં, તે લખ્યા થઈ આંખાં રહેતાં;

પૂછ્યું જંગલીને ધમકી દેતાં. મન શરમાશે ૮

કહે જંગલી “કાણુ આંખાં કહે છે?” નૃપ કહે “કાગળ કહી દે છે;”

કહે જંગલી “વાત જુડી એ છે.” મન શરમાશે ૯

“જો કાગળ કહે મુજ સાંભળતાં, જે દિધા પ્રમાણે નથી મળતાં;

તો દંડ કરે મારો વળતાં.” મન શરમાશે ૧૦

રાજા કહે “મૂરખ જન પાસે, કાંઈ કહેતાં કાગળ શરમાશે,
 સમજી સાથે ખોલવા ચલાશે.” મન શરમાશે. ૧૧
 સુણી જંગલી અચરજ ઉર ધરે, આ માણસ નહિ પાણુ દેવ ખરે;
 જડ વસ્તુ જે સંગ વાત કરે.” મન શરમાશે. ૧૨
 નૃપે ત્રાસ ખતાવ્યો તે કાંમે, પછી સાચું ખોલ્યો પરિણામે;
 દિલ વાત ધરી દલપતરામે. મન શરમાશે. ૧૩

ગરખી ૧૦૦ મી.

દયા વિશે.

“અલખેલીરે અખે માત, જેવાને જાણ્યો.”-એ રાગ.
 પ્રભુ રીઝવવા શુભ પેર, દયા દિલમાં રાખો;
 કરુણાનિધિ કરશે મહેર, પુરશે અલિલાખો-ટેક.
 દયા ન હીસે જેના હીલમાં, તે નહિ જનની જાતરે;
 વાઘ વરુ જેવા વનચરની, નિથે તે તો નાત. દયા દિલ. ૧
 કવિ કોવિદ સર્વે મળી કહે છે, દયા ધરમનું મૂળરે;
 તજે દયા તેને તો થાશે, પરમેશ્વર પ્રતિક્ષ. દયા દિલ. ૨
 જે કોઈ આપણું દુઃખ દેખીને, દયા ધરે કરી પ્રીતરે;
 અને કેવી આશિષ દેશું, ચતુર વિચારે ચિત્ત. દયા દિલ. ૩
 અતિ નિર્દય થઇને આપણને, કરે ઘણી વિધિ વાતરે;
 પ્રભુ તેને કાંઈ શિક્ષા કરશે, જીજ્ઞા વિચારી વાત. દયા દિ. ૪
 ગરીબનો ખેલી મંથર છે, સમર્થ સાચો ન્યાયીરે;
 ગરીબને સુખ દુઃખ દિધાનું, ભોગવશે કળભાઈ. દયા દિ. ૫
 ઉપકારી જનના અંતરમાં, દયા રહે દિન નીચરે;
 દુખિયાનાં દુઃખ હરવા માટે, સંકટ લે નિજ શીશ. દયા દિ. ૬
 જે જીવી ઉપકાર ન કીધો, તુરંજ છે જીવતર તેદરે;
 પરઉપકારે જીવતર તજ્યો, કિતમ જીવતર એક. દયા દિ. ૭

ગરીબના નિસાસા લાગે, જો તે દીલ દુખાયરે;
 જરૂર જગદર્તા નહિ સાંજે, એ મોટો અન્યાય. દયા દિ. ૮
 પોતાના સુખ દુઃખનો પોતે, ચિતમાં કરે વિચારરે;
 અવર વિષે પણ એમજ સમજે, સુખદુઃખનો નિરધાર. દિ. ૯
 પરનો માલ પડાવી ન લેવો, દેવું ન કોઈને દુઃખરે;
 દિલ પણ કોઈનું દુખવડું નહિ, સૌને કરવું સુખ. દયા દિ. ૧૦
 નિર્દયતામાં અનેક અવગુણ, અસત્ય ને અન્યાયરે;
 દયાળુ જનથી દુનિયા મધ્યે, દુષ્ટ કરમ ન કરાય. દયા દિ. ૧૧
 દયા વિના તો દેવ ન રીઝે, ભક્તિ કરે ભક્ષીભાતરે;
 રાજા ખૂનીને નવ રીઝે, સુણી મુખ મીઠી વાત. દયા દિ. ૧૨
 દુનિયામાં સૌ દયા ધરે તો, સુખ ભપજે સૌ ઠામરે;
 દેવ રીઝે દલપત તણો, પરલોકે પણ સુખધામ. દયા દિ. ૧૩

ગરબી ૧૦૧ મી.

જયજયકાર ખોલવા વિષે.

“તમે તમે કંઈ કરમ કરવું.”—એ રાગ.

ખોલો જજકાર બધી બાધ; ગીતો રડાં સદ્ગુણનાં ગાધ; ખોલો-ટેક.
 કલાં તે ગીતો કંઈ કરજો, અરથ એનો અંતરમાં ધરજો;
 દિલે તમે દોષ થકી ડરજો; ખોલો જજકાર બધી બાધ. ૧
 સારે દિન સખી એકઠી થાજો, હળીમળી હેડામાં હરખાજો;
 ગીતો આવાં સદ્ગુણનાં ગાજો, ખોલો જજકાર બધી બાધ. ૨
 સંસારમાં સુખીયા સૌ થાજો, વિવેકી થઈ વળી વખણાજો;
 જીતી જગ સ્વર્ગ વિષે જાજો, ખોલો જજકાર બધી બાધ. ૩
 ગીતો ગુણ જાણી જ ગાજો, સારું ભૂંડું શું છે તે સમજાજો;
 રચ્યું જોણે જગ તે રાજ થાજો, ખોલો જજકાર બધી બાધ. ૪
 વખાણો પ્રભુના પરાક્રમને, તથા કરજોડી કહું તમને,
 ગીતો ગાતાં સંભારજો અમને, ખોલો જજકાર બધી બાધ. ૫

હરખના હમેશ દિવસ રહેજે, લાગેલો લાવ સહ લેજે;
 દયાકુ પ્રભુ ઘણું મુખ દેજે, બોલો નેજેકાર બધી ખાધ. ૬
 સારો દિન સજ્જન સંગતનો, ગણો એજ ઉત્તમ ગમતનો;
 દિલે ધરો ઉપદેશ દલપતનો, બોલો નેજેકાર બધી ખાધ. ૭

ગરબી ૧૦૨ મી.

મંડળી બરખાસ્ત થવાં વિષે.

“ મારું સોનાનું છે બેડુંરે, છેલછળીલા છોગાળા. ” એ રાખ.

- વિનતી કરું છેલ્લી વારરે, શાણી સૈયર સાંભળજે;
 અતિ હરખ ધરી આ કારરે, વળી વહેલાં વહેલાં મળજે. ૧
 આજ અદકો વઢયો ઉમંગરે, શાણી સૈયર સાંભળજે;
 શુભ સજી તમારો સંગરે, વળી વહેલાં વહેલાં મળજે. ૨
 જ્યારે દયા કરે દીનનાથરે, શાણી સૈયર સાંભળજે;
 ત્યારે મળે સજ્જનનો સાથરે, વળી વહેલાં વહેલાં મળજે. ૩
 આજ દીડી કોટ દિવાળીરે, શાણી સૈયર સાંભળજે;
 મલકાતાં મુખડાં ભાળીરે, વળી વહેલાં વહેલાં મળજે. ૪
 ધન્યર આવા દિન આપેરે, શાણી સૈયર સાંભળજે;
 વળી મળિયે પ્રભુ પ્રતાપેરે, વળી વહેલાં વહેલાં મળજે. ૫
 આજ ગાયાં ગરબી મીતરે, શાણી સૈયર સાંભળજે;
 નીતિની રીત સહીતરે, વળી વહેલાં વહેલાં મળજે. ૬
 શિખામણ શીખ્યાં સારીરે, શાણી સૈયર સાંભળજે;
 ખડુ સતસંગની ખલિહારીરે, વળી વહેલાં વહેલાં મળજે. ૭
 પોથી વાંચે પચાશરે, શાણી સૈયર સાંભળજે;
 પણ ન પડે જ્ઞાનપ્રકાશરે, વળી વહેલાં વહેલાં મળજે. ૮
 આજ એટલું પામ્યાં જ્ઞાનરે, શાણી સૈયર સાંભળજે;
 તમે લીધું જીવતદાનરે, વળી વહેલાં વહેલાં મળજે. ૯

આજ વિશેષ વધિયો સ્નેહરે, શાણી સૈયર સાંભળજે;
 અતિ લાભ ઉત્તમ તો એહરે, વળી વહેલાં વહેલાં મળજે. ૧૦
 અમને નિત્ય કરજે યાદરે, શાણી સૈયર સાંભળજે;
 સુલશે નહિ ધરી પ્રમાદરે, વળી વહેલાં વહેલાં મળજે. ૧૧
 કાંઈ હોય અમારી ચૂકરે, શાણી સૈયર સાંભળજે;
 એ કરજે માફ અચૂકરે, વળી વહેલાં વહેલાં મળજે. ૧૨
 આવાં કરશું સારાં કામરે, શાણી સૈયર સાંભળજે;
 દેશે આશિષ દલપતરામરે, વળી વહેલાં વહેલાં મળજે. ૧૩
 સૌ એક સ્વરે એક વારરે, શાણી સૈયર સાંભળજે;
 કહો જયજય જગદરતારરે, વળી વહેલાં વહેલાં મળજે. ૧૪

ગરબી ૧૦૩ મી.

મહારાવ કી ખેંગારજીની ગરબી.

“આવો હરિ રાસ રમો વહાલા.”—એ રાજ.

ખમા ખમા ખેંગારજીરાવને, દયાવંત સુંદર દેખાવને, ખમા ખમા.
 હીસે રુડો જાદવકુળ હીવો, ગમે જને નીતિનાં રસ પીવો;
 જગતમાં વર્ષ ઘણાં જીવો. ખમા ખમા ૧
 જાણ્યા છે બાણતર બલી ભાતે, વિવેક વિશેષ છે સૌ વાતે;
 ચતુર અને ચંચળ છે જાતે. ખમા ખમા ૨
 શિખામણ સાંભળી સારી, અંતરમાં દેહેં હિતારી;
 ખડુ એની બુદ્ધિની બલિહારી. ખમા ખમા ૩
 નવી નવી નિત્ય શોખે નીતિ, રુચે રુડી રાજની રીતિ;
 પ્રજાપર પૂર્ણ ધરે પ્રીતિ. ખમા ખમા ૪
 દાસ રહે સજજનને સંગે, નં એકે અવગુણ તો અંગે;
 અહ્યાસ ભલો કરે ઉમંગે. ખમા ખમા ૫
 હિંમત ઘણી મોટી હીસે મનમાં, જાદવકુળ જુસ્સો છે તનમાં;
 વિવિધ ગુણ વખણાય છે જનમાં. ખમા ખમા ૬

રૈયત જોઈ રાજ રાજ રહે છે, દુવા ખરા દિલથી સૌ દે છે;
 કેચ્છાધીશ ઘણું જીવો કહે છે. ખમા ખમા૦ ૭
 હમેશ એના હેતુ હરખાને, પ્રભુ એની આશા પુરી થાને;
 સંકટ એનાં સર્વ ટળી જાને. ખમા ખમા૦ ૮
 વિદ્વાન જનોનો વિસામો, તેનું રાજતેજ વૃદ્ધિ પામે;
 જગતમાં જશ ને જર જામે. ખમા ખમા૦ ૯
 થજો એના વંશતણી વૃદ્ધિ, સરવ વિધ પામજો સમૃદ્ધિ;
 ખહુ ખહુ વધજો એની ખુદ્ધિ. ખમા ખમા૦ ૧૦
 કૃપાનિધિ દેવની કરુણાથી, હયાત રહો એના હય હાથી,
 સુખી થજો સર્વ એના સાથી. ખમા ખમા૦ ૧૧
 સદા સુખ કચ્છપતિ પામે, ગવાય ગુણો ગામે ગામે;
 દીધી આશિષ દક્ષપતરામે. ખમા ખમા૦ ૧૨

ધોળ ૧ લું.

ખાળકીઆને શિખામણું ધોળ.

“રાતો ઘોડો રણ પાખરીઆ, શ્વેત ધર્યાં શણગાર જોને.”—એ રાગ.
 રનેહ સહીત સારી શિખામણ, કહું તે કાને ધરજો. ખહેની.
 જો હિત જણો તો તજ આળસ, એજ રીતે આચરજો. ખહેની. ૧
 મેવા કે મીઠાઈ કદી કંઈ, મારગમાં નવ ખાઈએ. ખહેની.
 હલકા દુનિયામાં દેખાઈએ, ગાંડાંમાં ગણાઈએ. ખહેની. ૨
 ઘરમાંથી ચોરી નવ ખાઈએ, મુખથી માંગી લઈએ. ખહેની.
 પણ જો માતા ના પાડે તો, શેષને દુઃખ નવ દઈએ. ખહેની. ૩
 ભરત ચિત્ર ભાવેથી શીખો, હેંશ હૈયામાં આણો. ખહેની.
 સોતાં આડકતાં પણ શીખજો, કામ તમારું જાણો. ખહેની. ૪

વાસણુ માંજીને વાવરીએ, પીએ જળીને પાણી.   ખહેની.
 રસોઈ રુડી રીતે શીખીએ, હોંશ હૈયામાં આણી.   ખહેની. ૫
 સર્વે વસ્તુ સંભાળીને, સજ કરીએ સફાઈ.   ખહેની.
 ગુણવર્તી તો ગાફલ ન રહે, ગમે નહિ ગંદાઈ.   ખહેની. ૬
 મેલી જામાં નવ રમીએ, વસ્ત્ર ન કરીએ મેલાં.   ખહેની.
 સલી નિશાળે ભણુવા જાતાં, છેક ન રહીએ છેલાં.   ખહેની. ૭
 એમ કર્યાથી આગળ જાતાં, સુખ લેશે સૌ કામે.   ખહેની.
 સમજે સારી શિખામણુ દીધી, આજે દલપતરામે.   ખહેની. ૮

ધોળ ર જી.

સુધારા ખાતાના મહુર્તનું ધોળ.

“ મામેરું મોંઘા મૂલનું. ”-એ રાગ.

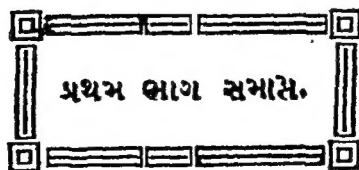
સૈયર આજની શોભા હું શી કહું ?
 આજ આનંદનો ઉભરાઈ, રતનાગર રેલીઓ.
 મળ્યા સરવે સુધારાના સાથીઓ;
 ભલે ભલકે સંભાં છે ભરાઈ.   રતનાગર રેલીઓ. ૧
 દાના ગૃહસ્થે દેખાડી ઉદારતા;
 માંડયું નવીન સુધારાનું મૂળ,   રતનાગર રેલીઓ;
 ધન્ય ધન્ય તેનાં માત તાતને;
 એને ધૃશ થશે અનુકૂળ.   રતનાગર રેલીઓ. ૨
 આજ કોડ દિવાળીના દિન ગણું;
 વજડાવીએ નોખત નાદ,   રતનાગર રેલીઓ;
 આજ સોનાનો સૂરજ લગીઓ;
 વરસ્યા વરસ્યા દૂધે વરસાદ.   રતનાગર રેલીઓ. ૩
 તરિયા તોરણ ખાંધીએ ટોડલે;
 મોંઘાં મોતીના પૂરીએ ચોક,   રતનાગર રેલીઓ;

પંચરંગી ચઢાવીએ વાવટા;	
ચાળમાં ભરો પાનના થોક.	રત્નાગર રેલીઓ. ૪
રુડાં ઘોળ મંગળ ગીત ગાઇએ;	
વિવાહથી ઘણો વધતો ઉત્સાહ,	રત્નાગર રેલીઓ;
આજ ઉત્તમ કામ આરંભિયું;	
વહે વિશ્વના જન “વાહ ! વાહ !”	રત્નાગર રેલીઓ. ૫
સખી આજનો દિવસ ધૃતિહાસમાં;	
લાખવા લાયક ગણશે સૌ લોક,	રત્નાગર રેલીઓ;
નામ અમર રહેશે રુડા નરતાણું;	
જેણે રૂપેઆ ખરચ્યા છે રોક.	રત્નાગર રેલીઓ. ૬
શાણ્ણા શ્રીમતે કુળને શોભાવિયું;	
કાધું એવું આ ઉત્તમ કામ,	રત્નાગર રેલીઓ;
આ સર્વે પ્રજાજન તરફની,	
દે છે આશીર્વાદ લક્ષ્મીતરામ.	રત્નાગર રેલીઓ. ૭

હોહરો.

ઓગણિસેં છત્રીસના, જાતાં દિવસ તરીય;
પુસ્તક આ પૂરું કર્યું, દિલ સમરી જગદીશ.

૧

પરિશિષ્ટ.

ભરત્યમાં સં. ૧૮૯૪ માં કવીશ્વરને લોકોએ સભા ભરીને માન આપ્યું તે પ્રસંગે ત્યાંના પ્રખ્યાત કવિ ધીરજરામ નરભેરાએ પોતાની બનાવેલી કવિતા ગાઇ હતી તે:—

હરિગીત છંદ.

(આ કવિતા ચરચરી છંદ તથા ગઝલના રાહમાં પણ ગવાય છે.)

- શુભ કાવ્ય દલપતરૂ કવીનું ઝડ. ઝમક અનુપ્રાસથી; ૧
- ઉપમા અલંકારાદિ પદલાક્ષિત્ય ને મીઠાશથી. ૧
- છે તર્ક ને વિતર્ક વાળાં કેવન કામળ વર્ણનાં; ૨
- સાહિત્ય મન રંજન કરે વળિ કાડ પુરે કર્ણના. ૨
- અતિ હાસ્ય કરણા આદિ રસથી કાવ્ય ભૂષણ શોભતાં; ૩
- શુણિ ચિત્ત માંહિ ચિતાર આપે માનવી મન લોભતાં. ૩
- કવિતા ભલી સવિતા સમી ગર્ભો હિરમાં સ્ત્રી પુરુષને; ૪
- વિસ્તારીમાં વંચાય તોપણ હાનિ વિણ લાગે મને. ૪
- જે શર્દ શશિ તે શર્દ રાત્રે શિતળતા સહુને કરે; ૫
- પણ દિન માંહી દીન થને તાપ કોના નવ હરે. ૫
- એથી અધિક અગાધ શક્તિ કાવ્ય દલપતની દિસે; ૬
- આનંદ આપે તાપ કાપે જ્ઞાન વ્યાપે દિન નિશે. ૬
- સ્વચ્છંદને કુંછંદ તજવા છંદ કલિપત બહુ કર્યા; ૭
- કવિતા સમય સૂચક કરી જન પ્રિય વિષયોથી ભર્યા. ૭
- વ્યભિચાર વેર વ્યસન વગેરે વર્જ કરવા સાધથી; ૮
- રચિયા વિવિધ વિષયો ઘણા ધરિ ભાવ ગદ્ય ને પદ્યથી. ૮
- કુસંપ તણ સુસંપ વધવા રાંખી દેશની લાગણી; ૯
- સ્ત્રી પુરુષ ફેલ્ કીતૂર હણવા કીધિ કવિતાઓ ઘણી. ૯
- ગરબી અને ગરબા મનોહર સ્ત્રી સુધરવા બહુ કર્યા; ૧૦
- ભવસિંધુ તરવા ભજન કરવા યોધ ધરવા રસ ભર્યા. ૧૦

- નથી સ્વાદ જરિ વિખવાદમાં કહિ સાદ પાડી સર્વને;
પરધર્મ નિદા નવ કરી સૌ શસ્ત્ર નિદે ગર્વને. ૧૧
- અકળિત કળા કર્તા તણી ભણિ ભાવથી આદર કરી;
દર્શાવી અતિ પુસ્તક વિશે દઇ દલીલ ઓળખવા હરી. ૧૨
- ગુજરાતી વાણી વિલાસ ખિલવા ખંત રાખી છે ઘણી;
શ્રી શારદા વરદા થઇ વૃત્તિ કરી ભગવત ભણી. ૧૩
- શુભ પંથના અતિ ગ્રંથ રચિ રાખ્યું સદા નિજ નામને;
પામ્યા ઘણી કીર્તિ કરી વસુધા વિશે શુભ કામને. ૧૪
- ગુજરાતમાં કવિતા તણી અતિશે રૂચિ ઉપજાવે છે;
વર્નાક્યુલર સોસાયટીની કૃર્ષ ખૂબ બળવી છે. ૧૫
- કવિતા કળાની કૃતિ પિગળ આપી ગુર્જર દેશમાં;
વળી કાવ્ય અદ્ભુત સરળ શૈલે દેશ ને વિદેશમાં. ૧૬
- અક્ષુ નથી પણ જ્ઞાનઅક્ષુ જહનાં ઉઘડેલ છે;
વળી કાવ્ય રચના સરળ જ્યાં જ્ઞાનથીજ ભરેલ છે. ૧૭
- કન્દડાંડાં તણી કવિતા ભણી નરનારિયો પાઠે કરે;
ખોલાય છે ખડુ લોકમાં આનંદથી ઉરમાં ધરે. ૧૮
- કિન્નાક ફારખસ વશ થયા, નિહાળી રસ કવિતાંતણો;
વળી હોપ સાહેબે કયો, નિજ હોંશથી આદર ઘણો. ૧૯
- સુવર્ણનાંજ લખાણથી, વિકટોરિયા મહારાણીએ;
ચતુરાઇ માટે ચાંદ આપ્યો; સુર રાણી શાણીએ. ૨૦
- સરકાર પણ સતકાર કરવા, વાત રાખી ક્યાનમાં;
સી. આઇ. ઇ. ઇલકાખ આપ્યો, રાણીએ સનમાનમાં. ૨૧
- વળી કાજ આજ સમાજમાં, સુધારીયું ભાષણ કરી;
ખડુ શોધ કરીને ખોધ આપ્યો, દિલમાંહિ દયા ધરી. ૨૨
- વળી કહેવી તહેવી રેણી દીઠી, મીઠી મધુ સમ વાણ છે;
મદ ક્રોધ ઇર્ષા ત્યાગ દીઠાં, વાક્ય સદગુણ ખાણ છે. ૨૩

- કવિનું ચરિત્ર પવિત્ર હીકું, નીતિ ભક્તિ સુકાંઠમાં;
દષ્ટાંત દાખલ સૌ વદે, દેશી વિદેશી રાજ્યમાં. ૨૪
- સૌરાષ્ટ્ર ગુર્જર દેસનો, ઉત્તમ કવિ આ વખતનો;
પંકાય પંડિત પંક્તિમાં, છે રાજ્ય ભક્તજ તખ્તનો. ૨૫
- કાચું દિસે ન કવિત્વમાં. ભાષા સરળમાં નહિ મણા;
ઉદ્ધત અધમ લેખક નહિ, સુવિચાર કંઈડાંનાં ઘણા. ૨૬
- છે સામવેદી વેદવેત્તા, વિગ્ર જ્ઞાત શ્રીમાલીની;
આ લોક ને પરલોકમાં, પ્રિત મેળવી વનમાળીની. ૨૭
- શુભ પુષ્પ ચંદન કરિને, વંદન હોંસથી અર્પે સહુ;
ભગુ નયવાસી અતિ ઉદ્ધાસી, માન માનવિ દે ખહુ. ૨૮
- અત્રે પધારી પ્રેમથી, જણાવ્યા ઘણા સુવિચારને;
અતિ હેત હૈયામાં ધરી, અર્પું કુંસુમના હારને. ૨૯
- ભગુચરવાસી વિગ્ર, ધીરજરામ કરી પરણામને;
આશીષ આપે આ શમે, કવિરાજ દલપતરામને. ૩૦

દાહર.

- સંવત આગણીસે અને તે ઉપર પચાસ;
માન મળ્યું કવિને ઘણું ઉત્તમ આસો માસ. ૧
- કવિ પંડિત શ્રીમંત સૌ આણી અંતર ભાવ;
સભા ભરીને પ્રેમથી કર્યો ઘણો સરપાવ. ૨
- આયુષ લાંબુ આપીને સુખી રાખ પરમેશ;
વૃદ્ધ અનુભવ સિદ્ધની અને કવિતા બેશ. ૩
- ખુબ કરિ કવિતા તણી દે ધીરજ આશીષ;
ગુણ કવિ દલપતરામને, કવન કંઠે ખસીસ. ૪